

A BUDAPESTI
MAGYAR KIR. TUDOMÁNY-EGYETEM
TÖRTÉNETE.

IRTA

DR. PAULER JIVÁDAR.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPESTEN,

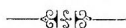
NYOMATOTT A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1880.

Universitatum historiae, non ad rei litterariae
solum, sed ad nationum quoque ipsarum,
queis destinatae sunt, notitiam conferunt
plurimum.

Georgius Fejér.

ELŐSZÓ.

A Pázmány Péter által alapított nagyszombati főiskolát, a szó európai értelmében teljes tudomány-egyetemmé dicső emlékezetű Felséges Mária Terézia emelte, nagyszerű alapítványokkal gazdagította, az ország központjára helyezte.

Az egyetem újjáalakításának és az összes tanügy szervezésének befejezését, a királynő koronázása negyvenedik évforduló napján országos ünnepélylyel ülte meg.

Ezen, művelődési történetünkre nézve, nagyjelentőségű eseménynek, melyet egyetemünk évenként hálásan megünnepel, az idén századik emléknapját éljük.

Ez alkalomból, újjáalakított egyetemünk történetének megírására az egyetemi tanács által felszólítva, ezen megtisztelő felhívásnak annál nagyobb készséggel feleltem meg, minél bensőbb és szorosabb a kapocs, mely engem ezen intézethez évek hosszú sora óta fűz.

A jelen munka feladata az újjáalakított királyi egyetem történetének előadása; de minthogy az a nagyszombati érseki főiskolából keletkezett, bevezetésül röviden ennek multjáról is meg kellett emlékeznem.

A lefolyt század történetét, az egyetem fejlődésére és viszonyaira nagyobb befolyásu eseményekhez képest, négy

korszakra osztottam, melyek elseje a tiz éven át folyamatban volt ujjaalakítás befejezéseig, a második az újabb országos tanulmányi rendtartásig, a harmadik a tanszabadság rendszerének életbeléptetéseig, a negyedik a jelen ideig terjed.

Mindegyik korszakban egyetemünk kül- és belviszonyainak hű képét adni törekedtem, mely egyuttal ezen „ad ingentis boni spem“ megalapított intézet sikerteljes működésének és üdvös hatásának ép oly kétségtelen, mint örvendetes bizonyítékául szolgál.

Adja az isteni gondviselés, hogy a bekövetkező században, melynek hajnalát reményteljesen üdvözöljük, még fokozódott sikerrel folytassa hazánk szellemi életére nagy fontosságú áldásdus hivatását; az által is dicsőítvén azon nagy fejedelemnőt, kinek egyetemünk iránti nagylelkűségéről és valódi anyai indulatáról történetének lapjai oly fényes bizonyyságot tesznek, hogy e tekintetben méltán és igazán mondhatni:

„— — Nil maius generatur Ipsa
Nec viget quidquam simile aut secundum“.

Budapest, 1880. Pünkösdhó 3-án.

P. T.

BEVEZETÉS.

A NAGYSZOMBATI ÉRSEKI EGYETEM.

I.

Az egyetem alapítása; ünnepélyes megnyitása; fejlődése.

A jogtudományi kar felállítása.

hazánk első szent királya, midőn a keresztény hitre térvén, nem az autokraticus Byzancz, hanem a pontificalis Roma felé fordult, országának, nemzetének jövője fölött döntőleg határozott, nemcsak vallási, hanem politikai, közmívelődési és társadalmi tekintetben is.

Ezen providentialis lépése kijelölte a magyar nemzet életirányát, bevonta azt a nyugati kereszténység műveltségi körébe.

Bőven részesült annak áldásaiban, szellemi és anyagi előnyeiben, mert : „Minden, a culturát előmozdító, a világot átalakító találmányok, új világrészek felfedezése s polgárosítása, minden tudományok és művészetek, melyek a közboldogságot nevelik, az életet szépítik, a latin nyugatnak sajátjai“. ¹⁾

Részesese lett hazánk az által a tudomány-egyetemek szellemébresztő hatásának is.

Azok eredetileg nem egyes országnak, nem egyes nemzetnek intézetei, köztulajdonát képezték mindazoknak, kik tudományos műveltségre törekedtek, ennek gazdag kincseit kiaknázni iparkodtak.

A szerzett ismeretek bő forrásává váltak az egyházra és államra, a népek és egyesekre, az élet minden viszonyaira kiható üdvös eredményeknek.

¹⁾ Trefort : Emlékbeszéd Fallmerayer Jakab Fülöp fölött. M. Akadémiai Évkönyv. X. köt. 12. darab. 1863. 7. l.

Számosan hazánk fiai közül sereglettek a tudományos élet eme gyupontjaihoz, és az ismeretek kincseivel gazdagon visszatérve, értékesíték azokat hazájuk, nemzetök javára.

Bologna, Páris, Roma, Padua, Prága, Bécs és Krakkó századokon át voltak tudvágyó ifjaink zarándokolásának czélpontjai.

De hazánkban is, a külföld példájára, alakultak főiskolák.

A veszprémi, a pécsi, a budai, a pozsonyi egyetemek terjeszték az egyházi és világi tudományoknak fény-sugarait. ¹⁾

A kornak dúló viharai megsemmisíték a tudományok eme csarnokait. Kevés adatokkal birunk azok multjáról, és kevés a remény, hogy azokat lényegesen kiegészíthessük. ²⁾

A haza legsúlyosabb viszonyai közt, midőn az ország szétdarabolva, pártokra szakadva, nagy részében az ellenség hatalma alatt, bekövetkezettnek látszott az idő, melyről mondható:

. Occidit
Spes omnis et fortuna nostri nominis.

e hazának lángbuzgalmu nagy fia, nagy elődjeinek nagy utódja Pázmány Péter, ősi székhelyéről száműzött főkap-talana százados menhelyén, vetette meg alapját azon egye-temnek, mely régibb testvéreinél szerencsésebb, harmadfél század óta virágzik.

Létesítéséhez több nagy fontosságu alapítványa után 1635. évben fogott. ³⁾

¹⁾ A régibb hazai egyetemekről l. Fejér : *Historia Academiae Scient. Pázm.* Budae, 1835. 4—10. l. és *Doc. I—IV.* 1—10. l. Toldy : *Nemzeti irodalom története* I. köt. 29. 57. §. II. köt. 81. 82. §. *Dissertatio de antiquioribus Hungariae scholis et academiis quae intereiderunt.* Budae, 1830.

²⁾ Fraknói : *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen.* Budapest, 1874. 3—4. l. — Wenzel : *A magyar és erdélyi magánjog rendszere.* 76. 86. §§.

³⁾ „Qui ad reliqua in patriam beneficia digna regibus munificentia,

A sopronyi országgyűlésen azon év vizkereszt ünnepén Dobronoky és Forró jezsuitákkal közlőtte arra vonatkozó tervét. E szent és szükséges célra szánta azon negyvenezer forintot, melylyel neki a felség romai útjának költségei fejében tartozott, és azt huszezer forint készpénzzel toldotta meg.¹⁾

Utóbb Pozsonyban május 12. ez utóbbi összeget hatvan-ezer forintra emelte készpénzben, és azt a következő napon, addig is, míg biztos kamatra el volt helyezhető, fegyveres kísérettel Bécsbe a Jézus-társaság házába vitette.²⁾

Az egyetem helyéül, miután egy ideig Pozsony és Nagyszombat közt habozott, május 13. Pozsonyban kelt alapítványlevelében, Nagyszombat városát jelölte ki, és egyelőre a hittani és bölcsészeti kar felállítása iránt intézkedett.³⁾

Ezen oklevélben az egyetemet a Jézus-társaságra bízta, és annak nagyszombati társodájával (collegiumával) legszorosabb összeköttetésbe hozta; de egyuttal kijelentette, hogy ha az ország a török járom alul felszabadulna, az egyetem

addidit Academiam hanc Tyrnaviensem, hodie quod bene vertat omnibus secularem“, írja Kazy : Historia Universitatis Tyrnaviensis. Tyrnaviae, 1737. 88. l. Többi alapítványai jegyzékét olvasd Fraknoi : Pázmány Péter és kora. Pest, 1872. III. köt. 324—326. l.

¹⁾ „Dignetur M. V. ad tam sanctum et necessarium opus, qualis est Universitatis Ungaricae erectio, ita expensas itineris mei romani deputare . . . ut Dei gratum praestet obsequium“, írja 1635. márcz. 29. a királynak. Fraknoi : Pázmány Péter és kora, III. köt. 160. l.

²⁾ Dobronoky naplója után. Fraknoi : Pázmány Péter és kora. III. köt. 162. l.

³⁾ Az alapítványlevelet lásd Fejér : Historia Acad. Documenta VI. a. 15—17. l. Török János : Magyarország Primása II. v. 140—142. l. Egyetemi Okmánytár a vallás- és közoktatási m. kir. miniszternek előterjesztéséhez, Budán, 1869. 11. 12. l., és e munka Függeléke I. sz. Ezen alapítványlevél a jezsuita-rend feloszlása után a m. kir. udv. kamrai levéltárba került, honnan 1863. az egyetemnek kérésére kiadatott és levéltárában őriztetik.

az esztergami egyházmegye területén levő más városba is áthelyezhető. Ha kül- vagy belvillongások folytán az egyetem fenállása lehetetlenné válnék, az alapítvány kamatjai magyar növendékpapok oktatására külföldön, ha pedig a tanulmányok félbeszakasztása csak rövidebb ideig tartana, az épületek kitatarozására és a társaság tagjainak fentartására fordíttassanak.

Alapítványát utódainak és főkáptalanának ajánlja; azokra ruhazza a kiszabott feltételek teljesítése fölötti felügyeletet, úgy azonban, hogy azonkívül csakis a rendes egyházi főhatóságnak, a kanoni jogon alapuló jogaival élhessenek.

Az egyetemi kiváltságok megszerzésére is megtette a szükséges lépéseket, mind a római szent széknél, mind a királynál.

A pápa, minthogy a jogi és orvosi kar hiányzott, a nagyszombati főiskolát az egyetemek kiváltságaival felruházni vonakodott.¹⁾

Egész készséggel tette azt II. Ferdinánd császár és király, ki Pázmánynak szeptember 27. hozzáintézett kérvényére²⁾, a nagyszombati egyetemet császári és királyi hatalmánál fogva, megerősítette, és október 8. kiadott, a római császári arany bullával és a magyar kir. titkos pecséttel ellátott, és mind a birodalom alcancellára báró Strahlendorf Péter Henrik, mind a magyar királyi udvari cancellár Lippay György, veszprémi püspök által aláírott szabadalomlevelében, mindazon szabadságok, kiváltságok, előjogok és jogokban részesíté, melyekkel a német birodalmi és örökös

¹⁾ Fraknoi : Pázmány Péter III. 162. l. — II. Pál pápának Mátyás királynak 1465. június 19. adott engedélye tudomány-egyetem felállítására Magyarországon, habár általános, és helyt nem említ, az idők és viszonyok különbségénél fogva a nagyszombati egyetemre nem alkalmazható.

²⁾ E kérvényt lásd Fejér : Hist. Acad. Doc. VI. b) 17. l. és Török : Magyarorsz. Primása II. 143. l.

tartománybeli, nevezetesen a kölni, bécsi, mainezi, ingolstadtai, prágai, olmücsi és gráci egyetemek élnek, és azt pártfogásáról biztosítván, utódjainak és az ország karai és rendének védelmébe és támogatásába ajánlotta.¹⁾

Pázmány e császári és királyi megerősítő levéllel annál inkább biztosítottnak tekinthette és tekintette egyetemének lételét és jogkörét, mert míg egyrészt a szerzett megerősítést arra teljesen elégségesnek tartotta és vallotta;²⁾ másrészt az egyetem a Jézus-társaság vezetése alatt állván, és ezen rend, pápai kiváltságoknál fogva, mind saját tagjainak, mind azok tanulóinak akadémiai fokozatokat a hittanból és bölcsészetből az egyetemek módjára adományozhatván, egyházi tekintetben sem merülhettek fel nehézségek.³⁾

Azon tervével, hogy a nagyszombati egyetemet a bécsi-vel szorosabb viszonyba hozza, abba bekebeleztesse, ugyszintén, hogy az pápainak vagy apostolinak neveztessek (Pontificia, Apostolica Universitas) a bibornok felhagyott,⁴⁾ de ünnepélyes megnyitását még az évben eszközölni, minden kitelhető módon igyekezett.

¹⁾ A megerősítő csász. és királyi szabadalom-levelet közli Fejér : Id. m. doc. VI. c) 17—22. l. Török id. m. II. 143—146. l. Egyetemi Okmánytár 12—15. l. és e munka Függeléke II. sz. Ezen oklevél is a m. kir. udv. kamarai levéltárból 1863. az egyetemébe jutott, de a két pecsét hiányával, melyek állítólag Budavár ostroma alkalmával levágattak.

²⁾ „Sola post Deum Maiestatis Vestrae clementia requiritur, qua et tenuem meam foundationem ratificare et caesareis ac regiis privilegiis ornare velit“. Fejér : Id. munkája Doc. VI. b) 17. l. Török : Id. munk. II. r. 143. l.

³⁾ „Universitatum more iisdemque privilegiis“, mondja III. Gyula pápa 1550. kiváltságában; a feltételeket tüzetesen IV. Pius 1561. határozta meg. — Az I. Lipót császár és király által 1702. évben alapított boroszlói egyetem, minthogy a jezsuiták kezében volt, hasonlólag nem nyert külön pápai megerősítést. Kink : Geschichte d. k. Universität in Wien. Wien, 1854. I. 306. l.

⁴⁾ Fraknói : Pázmány és kora III. 163. 164. l.

Sikerült is szándokát valósítani; és 1635. november 13. volt a nevezetes nap, melyen az ünnepély véghez ment.

Az egyetemi tanács és tanulók, nagy néptömegtől körülvéve, az alapító bibornokot s számos előkelő vendégét palotájából a sz. Miklós-egyházba kísérték.

Az egyetemi tanács előtt a pedellus azon, a bibornok által adományozott ezüst jogart vitte, mely ma is egyetemünk rectorainak jelvénye.¹⁾

A fényes vendégkoszorú bizonyítja a fontosságot, melyet a kortársak ezen ünnepélynek tulajdonítottak.

Jelen voltak : gr. Esterházy Miklós, nádor; Telegdy János, kalocsai érsek; Lippay György, veszprémi püspök, m. kir. udvari cancellár; gróf Batthyány Ádám, a dunántúli részek főkapitánya; Jakusich György, szerémi püspök és pozsonyi prépost; gróf Esterházy István; gr. Erdődy Gábor, cs. kir. kamarás; gr. Thurzó Mihály; b. Esterházy Dániel, b. Nyáry Lajos; b. Forgács Ádám; b. Csáky Lajos; b. Wesselényi Ferencz; a pozsonyi kamra több tanácsosa; az esztergomi főkáptalan és a városi tanács tagjai; a bécsi egyetem és a jezsuita-rend küldöttei.²⁾

A Veni Sancte és nagymise után, melyet a bibornok mondott, az, szándokai rövid kifejtése után, az alapító és megerősítő okleveleket kihirdette, és az egyetem első rectorának Dobronoky Györgynek, kinek tanácsával az egyetem szervezésénél is élt, átadta.

Azután Jászberényi Tamás az erkölcsi hittan tanára és a bölcsészeti kar dékánja, a tudományos intézetek üdvös

¹⁾ A részben megaranyozott jogart, mely harmincz fontot nyom, a bibornok ötszáz forinton Bécsben készítette. Dertsik : Sermo, dum Univ. hung. bissecularem memoriam celebraret. 71. l. Pauler T. : A m. kir. egyetem tudományos haladásáról. Budán, 1862. 41. l.

²⁾ A gráciai egyetem képviselői megjelenésükben gátolva voltak. Fraknói : Pázmány és kora III. 164. l. Kazy : Hist. Univ. 89. 90. l. Fejér : Hist. Acad. 10. 11. l.

hatásáról szónokolván, Pázmánynak az egyház és haza körül szerzett fényes érdemeit magasztalta.

Ünnepélyes Te Deum zárta be az egyházi szertartást.

Fényes ebéd követte azt; és a nevezetes esemény emlékrét, ez alkalommal vert érem is örökité, mely egyik oldalán Pázmány mellképét, a másikon czimerét mutatja. ¹⁾

Másnap Palkovics Márton, az észtan tanára, az egyetem nagy termében az észszerű bölcsészet becséről értekezett, és november 23. az ifjuság Benjamin bibliai történetét adta elő, mintegy emlékeztetül annak, hogy a nagylelkű alapító, kora haladottságánál fogva, az egyetemet Benjaminének mondotta : „Haec sunt fausta Tyrnaviensis Universitatis initia, Pazmanianae pietatis et munificentiae aeterna monumenta“. ²⁾

Az előadások 1636. január első napjaiban vették kezdetüket; és pedig a gymnasiumi osztályokon kívül, melyeket mint a művészetek karát (facultas artium) az egyetemhez számították, ³⁾ egy hittudományi és egy bölcsészeti tanfolyammal.

Az első hittudományi casuistikai gyakorlatot január 27., az első logikai vitatkozást február 1. tartották, nyomtatásban megjelent tételek fölött, és azokat havonként ismételték. ⁴⁾

A következő tanévekben a leczkék száma mindkét karban, úgy szintén az ifjuság is szaporodott, az egyetem mindinkább virágzásnak indult.

A hittudományi és bölcsészeti karhoz 1667. évben a jogtudományi kar járult.

¹⁾ Catalogus Nummorum instituti nationalis Széchenyiani. III. 16. l. és VII. tábla 48. sz. Fraknoi id. m. 166. l.

²⁾ Kazy : Hist. Univ. Tyrn. 90. l.

³⁾ A régi egyetemekkel más helyütt is, a gymnasiumok egyesítve voltak. Meiners Gesch. der hohen Schulen I. 194. l.

⁴⁾ Fraknoi : Pázmány Péter és kora. III. köt. 166. l.

Azon év január 2. Szegedy Ferencz Lénard váci püspök, pozsonyi prépost, udvari cancellár és Pongrátz György, vál. végszendrei püspök és esztergami olvasó kanonok, mint Lippay György primás és esztergami érsek végrendeletének végrehajtói, annak és elődje Losy Imrének, a jogtudományi kar felállítására hagyományozott harmincezer forintból álló alapítványát rendeltetése céljára fordíták, és kettős példányban kiállított alapítólevelökben, a jogtudományi kar szervezetéről és viszonyáról az egyetemhez intézkedtek.¹⁾

Január 16. Wesselényi Ferencz nádor, Szelepcshényi György primás, az esztergami főkáptalan, nagyszámu nemeség, és az egyetemi testület jelenlétében ünnepélyes szónoklattal nyitattak meg a jogi előadások.²⁾

A székesegyházban a romai jog tanára Textor (Takács) Ádám János, a polgári törvények, az egyetemi templomban a kanoni jog tanára Preyschaff Nándor az egyházi törvények értékéről és becséről szónokoltak.³⁾

E három felsőbb karból és a gymnasiumi osztályokból állott az egyetem mindaddig, míg dicső emlékezetű Mária Terézia királynő átalakítását kezdeményezte és létesítette.

Ezen idő alatt háborus viszonyok és járványok többször szakasztották félbe az előadások rendes folyamát.

A Rákóczy György-féle háború 1644—1646., a török háború 1662—1666. okozták a leczkék szünetelését.

Járvány miatt 1659. rövid időre, ugyszintén 1679. szédtek el a tanulók, és ekkor csak 1680. tavaszán kezdték meg újra a leczkéket; 1683. nyarán a török és Tököly-féle

¹⁾ Az alapítólevél olvasható Fejér : Hist. Acad. Doc. VII. 22—25. l. Török : Magyarorsz. Primása. II. 155—157. l. Egyetemi Okmánytár 15—17. l. és e munka Függeléke III. sz.

²⁾ „Ingens denique nobilium multitudo quae tunc Tyrnaviae erat“. Tolvay : Progressus Almae S. J. Archiepisc. Univ. Tyrnav. 16. l.

³⁾ Cherny : Beszéd a m. kir. tudom. egyetem jog- és államtudományi kara megállapításának kétszázados évnapján. Budán, 1867.

háboru miatt szűnt meg a tanítás; — 1684. csak az alsóbb iskolákat kezdték meg; a bölcészetet és egyházi jogot 1685., a hittudományokat 1689. végén; — 1703—1705. a harezias mozgalmak, 1710 és 1739. járvány miatt szüneteltek a leczkék.

De az akadályok elenyészttével mindannyiszor újra felvették a tanítások megszakadt fonalát.¹⁾

„A főiskolák, melyeket hazánk régiebb századaiban hatalmas uralkodók, és Pázmány egyik nagynevű előde Vitéz János létesítettek, alapítóikkal sirba szállottak. Pázmány műve túlélte harmadfél század viszontagságait, mintha szelleme a magasból is atyai gonddal örködött volna fölötte. Utódai és uralkodóink kiváló pártfogásukban részesíték mindenkor. Nagylelkű gondoskodásuk kiépítette az általa megvetett alapokat“.²⁾

¹⁾ A jezsuiták törekvései, hogy a szegszárdi apátság jószágaival öregbítsék az egyetem alapját, sikertelenek maradtak. I. Lipót 1703. év június 4. kelt adománylevele által ugyan az érintett apátságot, mihelyt megüresedik, a nagyszombati egyetemnek adományozá azon 50,000 forintért, melylyel a kincstár, Pázmány alapítványa és kamatjai fejében, az egyetemnek tartozott. De Mérey apát coadjutorává 1717. október 27. gróf Trautsohn János József, trienti kanonok, a miniszter fia neveztetvén : az Méreynek 1718 bekövetkezett halála után apáttá is lett, és az adomány foganat nélkül maradt. Fraknoi : Szegszárdi apátság története. Budapest, 1879. 51—53. l.

²⁾ Fraknoi : Pázmány P. és kora. III. 168. l.

II.

Az egyetem szervezete. Rectora, cancellárja és dékánjai. Jelvényei.

Az első egyetemek, mint a bolognai, párizsi, salernói, montpellieri, nem egyes alapítók bőkezűségéből, intézkedéseiből vették eredetüket; hanem a középkor testületalkotási szellemében, tanítók és tanulók önkéntes egyesülései által létesülvén, mindazon jogokkal éltek, melyek önálló testületek természetéből következtek.

Azon egyetemek mintájául szolgáltak a később keletkezett tudomány-egyetemek szervezetének; azon különbséggel, hogy ahhoz képest, mint a leginkább haladtabb koru jogászok által járt bolognai, vagy a szigorubb fegyelem alatt állott szépművészeti és hittanulóktól látogatott párizsi egyetem alkata szolgált előképökül, majd a tanítók és tanulók, majd csak az előbbieket voltak befolyással a testületi ügyek elintézésére.

A pápák és fejedelmek kiváltságai által megerősített és öregbedett önálló testületi szervezetök kifolyása volt: szabályalkotási joguk, saját polgári és büntető bírósági hatóságuk, vagyonszerzési képességük, a tudományos fokozatok adományozhatása, önkormányzatuk, minden körükhöz tartozó ügyekben, — és azok folytán saját hatóságaik, nevezetesen az egyetemi nemzetek procuratorai, a tudományos karok dékánjai és az egész testület feje a rectornak szabad választása. — Csak a cancellárnak, mint az egyház képviselőjének méltósága, rendszerint egyházi magasabb javadalommal volt állandóan egybekötve.¹⁾

¹⁾ Egyetemünk rectorai és cancellárjai című értekezésem az Uj Magyar Muzeum VI. évfolyama, I. köt., 203—222., 272. l. Kirchner : Akademische Propädeutik, 171. l.

A nagyszombati egyetem szervezete attól lényegesen különbözött.

Alapítója a salzburgi érsekfejedelmek példája szerint, kik egyetemöket a sz. benedekrendűekre bízta, intézetének vezetését és kormányzatát a Jézus-társaságbelieknek adta át, kik 1622. év óta a bécsi egyetem hittudományi és bölcsészeti karának tanszékeit is bírták.

Ezen intézkedése értelmében és szellemében az egyetemi tanszékeket kizárólag a Jézus-társaság tagjai foglalván el, önálló testületi szervezete az egyetemnek nem lehetett.

Az egyetem rectorása egybe volt kapcsolva a társaság nagyszombati collegiuma igazgatóságával, minél fogva az egyetem feje a Rector Magnificus — mindig az volt, kit a rendnek generalisa a szerzet szabályai szerint, a testület hozzájárulása nélkül, a collegium élére állított.

„Summa rerum penes rectorem est, qui e gravioribus Societatis Jesu viris, a praeposito generali deligitur, praeestque universitati simul ac societatis collegio“.¹⁾

A második dignitarius az egyetemnek, a Cancellarius Amplissimus, szintén a rend generalisa által neveztetett ki.

Állása inkább csak névére, mint lényegére nézve, hasonlított a többi egyetemekéihez : mert a nagyszombati egyetemenél, melyet szerzetesrend tagjai vezettek, az egyháznak külön örökös képviselőre szüksége nem volt. III. Károly 1721. évi márcz. 30. kelt kiváltságlevele által, az egész országban a könyvbírálat gyakorlatával és azon joggal ruházta fel, hogy helyetteseit is kinevezhesse.²⁾

¹⁾ Kazy : Hist. Univ. Tyrnav. 135. l. Hasonló viszony volt az I. Lipót által 1702. alapított, és a Jézus-társaságra bízott boroszlói egyetemen. A bécsi egyetem hittudományi és bölcsészeti tanszékei átadása alkalmával, a Jézus-társaságbeliek az egyetemi rectoráság egybekapcsolását kívánták a collegium főnökségével, midőn a soroza a két említett kart éri, de az egyetem ellenzésénél fogva eme követelésöktől az 1623. évi ugynevezett sanctio pragmaticában elállottak. — Kink : Gesch. d. Univ. zu Wien. I. 358. l.

²⁾ I. Lipót 1688. évi kiváltság-levelében erősítette meg a primás és

A kinevezett rectorok és cancellárok, hivataloskodásukat rendszerint a tanév elején november havában kezdték meg, többször azonban változtatásuk a tanév folyamata alatt is történt. ¹⁾

Méltóságukat mindaddig viselték, míg szerzetők főnökétől más rendeltetést nem nyertek.

Némelykor, főkép a XVIII. század első éveiben, a Rákóczy-féle mozgalmak idején, midőn a jezsuiták nagyrésze, nevezetesen 1707. évben mindazok, kik az egyetemen nem voltak alkalmazva, Nagyszombatot elhagyni kénytelenültek, az egyetem és collegium kormányzatát helyettes rectorok vitték, sőt a rectori és cancellari méltóságot ideiglenesen ugyanazon egy személy is viselte.

Az egyetem szervezője és első rectora: Dobronoky György hittudor volt (sz. 1588, † 1649.), kinek neve az alapítólevélben is előfordul; a collegiumnak 1630. óta igazgatója lévén, az egyetem élén alapítása első évében, és 1645. állott; utódja Forró György bölcsészeti és hittudor, az első cancellár Pechierolli Vitalis bölcsészeti és hittudor volt.

Összesen az egyetem ujjaalakításáig a Jézus-társaságnak harminczhárom tagja; — az utolsó Prileszky Iván (1768—1770.) — viselte a rectori méltóságot; ²⁾ azok közül kilenczen több ízben, nevezetesen heten, ugymint: Dobronoky György, Palkovich Márton, Vid László, Tapolesányi

nádor intézkedését, melynél fogva Szentiványi Mártont a könyvbírálat jogával ruházták fel. — Szentiványi ezen személyes kiváltsága 1721. az egyetem cancellárjaira általában ki lett terjesztve. Lásd a kiváltság-levelet a munka Függeléke IV. sz. alatt.

¹⁾ A hittudományi kar tudori könyve szerint például Pernardi Péter 1692., Szellár Ferencz 1736. a polgári év első havaiban vették át a cancellárságot, 1745. évben pedig Patay András május 23. lett egyetemi rector. „R. P. Andreas Patay in Magnificum Rectorem huius Universitatis 23. Maii installatus“.

²⁾ Azokhoz járult még két helyettes rector a XVIII. század elején, a rectornak kinevezett, de hivatalába az idő viszontagságainál fogva nem lépett Hevenessy Gábor helyett.

Lőrincz, Kazy Iván, Kunics Ferencz, Kéry Ferencz, kétszer; kettő Grubiczy Mihály és Sennyey László háromszor.

Cancellárja az egyetemnek ez időben volt harmincz-nég; az utolsó Muszka Antal (1765—1770.); kik közül többen e hivatalt ismételve viselték, sőt a rectori és cancellári méltóságot gyakran ugyanazon egyének felváltva vitték.¹⁾

A karok élén állottak a dékánok, kik sem társaik választása által nem nyerték el hivatalukat, sem évenként nem változtak.

A hittudományi kar dékánja rendszerint a hitágazattan idősb tanára volt.

A bölesészeti kar dékánságát rendszerint a hittanárok egyike viselte.

A humaniorák és grammatikai osztályok élén az ugynevezett Decanus linguarum állott.²⁾

A jogtudományi kar felállításával az egyetemi szervezet nem változott; — a rectoráság a szerzetnél maradt, az egyetemi ügyekben annak a jogtanárok is alá voltak rendelve³⁾; — saját tanulmányaik körében dékánjuk vezetése alatt, a kar alapítványát kezelő esztergomi főkáptalan, nevezetesen egyik oszlopos rendszerint olvasó kanonokának felügyelete alatt állottak.

A kar dékánságát évenként felváltva a kanoni jog és a polgári jogok egyik tanára viselte.

Az egyetem rectorát, cancellárját és egész testületét, ugyszintén az akadémiai fokozatokra felavatandókat III. Ferdinánd császár és király 1656. december 2. a Boldogságos

¹⁾ A rectorok, cancellárok névsorát közli Szentiványi *Curiosiora et selectiora Miscell. Dec. III. Pars. I. Cat. 68. 69.*, a hittani és bölesészeti kari dékánokéit *Continuatio Dissert. Paralipom. Cat. 30. 49. 50. l.* Egyetemünk rectorai és cancellárai sorozatát közlöttem fenidézett értekezésemben, és lásd e munka Függeléke V. sz.

²⁾ Kazy : *Hist. Univ. Tyrnav. 130. 136. l.*

³⁾ A jogtudományi kar alapítólevele az egyetemről „*Reverendis Patribus Societatis Jesu pleno iure subiecta*“ kifejezéssel él.

Szűz szeplőtelen fogantatásának tanítására és védelmére esküteléssel kötelezte, és ezen eskünek évenként, deczember 8. ünnepélyes megújítását meghagyta.¹⁾

A rectori és dékáni méltóságnak, illetőleg, az egyetem és karainak jelvényeül szolgáló jogarokat (pedumokat), a nagylelkű alapító szerezte meg. A jogi kar felállítása után, annak is külön jogara készült.

A rectori jogart strucz tollakon nyugvó paizson a Boldogságos Szűznek, a hittudományiét a Megváltónak, a jogtudományiét sz. Ivo, a bölcsészetiét Xavér sz. Ferencz szobrocskái ékesítik.²⁾

A Pázmány által megállapított, a rectornál őrzött egyetemi pecsét a Boldogságos Szűzet, egyik kezében jogarral, a másikban könyvvel mutatta; ezen körirattal: *Patrona Hungariae, Mater Universitatis Tyrnaviae*,³⁾ a mint az egyetem rectori jogarán, és — némi változtatással — legrégibb anyakönyvének második lapján is látható.⁴⁾

¹⁾ Az arra vonatkozó királyi rendeletet közli Fejér : *Hist. Acad. Doc. VIII.* 26—27. l. Török : *Magyarország Primása. II.* 153—155. l. — Hasonló leirat bocsáttatott 1649. január 19. a bécsi egyetemhez, mely annak azon évi május 11. hozott statutuma által, felelt meg. A dömések az alul azonban 1649. október 31. kivétettek. Kink : *Geschichte der kais. Univ. zu Wien. I.* 381—382. l.

²⁾ Lásd Dertsik : *Sermo etc.* 71. l. Lopusny : *Sermo Academicus dum fac. theolog. immaculati conceptus B. M. V. dogmaticam definitionem celebraret.* Budae, 1855. 4. l.

³⁾ Fraknói : Pázmány Péter. 168. l.

⁴⁾ Ezen, az egyetem által nagybecsű ereklyeként őrzött nevezetes könyv czime a következő : *Album seu Matricula Abnae Universitatis Tyrnaviensis S. J. Urbano VIII. Pont. Max. Ferdinando II. Rom. Imper. Rege Hungariae, Ferdinando III. Ungariae et Bohemiae Rege, Eminentissimo Petro S. R. E. Presbytero Cardinale Pázmány, Archi Episcopo Strigoniensi Academiae Fundatore, Excellentissimo Comite Nicolao Esterházy Regni Ung. Palatino viventibus faventibus Anno Christi 1635.* A második lapon író hátyán a Boldogságos Szűz képe azon körirattal : *Patrona Hungariae Mater Universitatis Tyrnaviae*; a harmadiken Pázmány családézimere : három strucz toll, sajátkezű aláírásával látható.

III.

Az egyetem birói hatósága. Viszályai az iránt Nagyszombat sz. kir. városával.

Az egyetemek testületi szervezetének és kiváltságos állásának következménye volt önálló birói hatóságuk, tagjainak polgári és büntető ügyeire nézve.

A nagyszombati egyetem II. Ferdinánd császár és király által a birodalmi egyetemek jogaival felruháztatván, e kiváltságban is részesült.

Az egyetemi tanács tagjai azonban majdnem kizárólag szerzetesek lévén, az egyetem birói hatóságát, a király által előkelő jogtudós főurak és nemesek közül nevezett egyetemi bíró (Judex Academiae), meghívott bírótársaival együtt, a hazai törvények és szokások szerint gyakorolta, az egyetem tagjai fölött, kik csak előtte törvényt állni kötelesek voltak.¹⁾ Az egyetemi bíró tisztét az első, b. Esterházy Dániel a nádor öcsese viselte.

Ezen jog gyakorlására nézve, valamint más helyütt, ugy Nagyszombatban is, az egyetem és városi hatóságok közt már 1641., tehát kevéssel az egyetem keletkezése után, surlódások támadtak.

Az alkalmat erre két tanuló elfogatása szolgáltatta, kiket egy polgárnak sértegetése miatt, Bozó Dániel a város bírója elfogatott, és a tanács az egyetemi rector Belleczi Péter felszólítására, a primás és nádor figyelmeztetése daczára, kiszolgáltatni vonakodott, támogatva a kir. kamara által.

¹⁾ „Academicis alius quam academicus, dum literis dant operam, non est magistratus, neque per quemquam, nisi per hunc iudicem, dicentibus causam declaratur ius, et supplicia decernuntur.“ Kazy: Hist. Univ. 136. l.

A király Belleczi panaszára 1641. november 27. Draskovich György győri püspök elnöklete alatt bizottságot nevezett ¹⁾, mely 1642. február havában Nagyszombatba jött, de a városi tanács ellenkezésénél fogva ezélt nem ért.

Időközben az egyetem két büntetett tanulóét elfogatott, az egyetemi bíró Esterházy Dániel azokat halálra ítélte, és az egyetemi téren le is fejeztette.²⁾

A bizottság jelentése és a nádor külön felterjesztése folytán, kit a primással együtt a király a felek közti egyetértés helyreállításával bizott meg, marczius 15. négy városi tanácsnok és négy választott polgár Bécsbe hivattak, és ott a legfelsőbb rendeletek iránti engedelmességre utasítottak ³⁾; az ügy elintézésével pedig május 5. legfelsőbb helyről a nádor bizatott meg, egyuttal arról a kamara azzal lett értesítve, hogy maga részéről is, a várost kötelességére figyelmeztesse.

A háborus mozgalmak az ügy elintézését késleltették; de 1643. gr. Esterházy Miklós nádor egyezséget törekedvén létrehozni, annak pontjait mindkét fél elé terjesztő: de a város azokat elfogadni nem akarván, az ügy végeldöntése a király határozata alá került, ki az egyetem és polgárai kiváltságait épségökben tartani ohajtván, a nádori javaslatot elfogadta és megerősítette.

Ezen egyezmény (formula concordiae) szerint az egye-

¹⁾ A bizottság többi tagjai : Kopesányi Mihály vál. szerémi püspök, gróf Csáky László, a lévai és pápai várak főkapitánya, Erdődy Gábor, varasdi örökös főispán és Szombathelyi Márton, kamrai tanácsos, voltak. Kir. leirat fogalm. az Országos levéltárban (OLT.) Canc. oszt.

²⁾ „In foro academico securi percussi, his qui boni et probi erant documento, malis etiam exemplo salutari“. Kazy : Hist. Regni Hung. II. köt., 43. l.

³⁾ A királyi leiratban idézett tanácsnokok : Boba János, Fröhlich Gergely, Bogdanóczy György és Sántha Pál, — a választó polgárok Bradich Mihály, Madarasy Gergely, Keövy István és Szabó György voltak. Kir. leirat fogalm. OLT. Canc. oszt.

tem hatósága fenn lett tartva, de a halálos ítéletek végrehajtását az egyetemnek a városi tanács által kellett eszközölnie.

Egy évtized múlva 1653. újabb surlódások támadván, azokat utóbb Wesselényi Ferencz nádor egyenlítette ki; — 1669. megújulván a viszálykodások, I. Lipót király az 1643. egyezményt ismét megerősíté, és midőn annak daczára 1683. Orbán Pál egyetemi bírót, a polgárok hatósága gyakorlatában gátolták, azt királyi hatalmával ótalma alá vette és fenntartotta.

Az egyetem hatósága iránti sérelmét a város az 1687. országgyűlésen szóba hozta, de azon ügy az udvari cancellariához utasítatván, az egyetem eme kiváltsága érintetlenül fennmaradt.¹⁾

A büntetési nemek, a büntett vagy fegyelmi vétség minőségéhez képest, a halál, börtön, testi fenyték, kizárás az egyetemből és a kiutasítás valának.²⁾

¹⁾ Kazy : *Historia Regni Hung.* II. köt. 42—46. és 61—64. l. Ugyanott 72. és 73. l. olvasható az 1643. egyezmény szövege : *Formula mutuae inter Academiam et Civitatem concordiae*, mely nyolcz pontból áll.

²⁾ Az egyetem matriculájában olvassuk péld. 1661. ex poësi Thomas Kiss proscriptus; — 1694. Principista Franciscus Berthóty exclusus propter nocturnas grassationes, et rhetorica absoluta propter sacrilega furta primum decapitatus, dein combustus; Szlavik Martinus exclusus propter nocturnas grassationes; — 1698. „Quia ad ternas de iure citationes idque etiam peremptorie factas, Joannes Ujlaky, Paulus Terstyánszky, iuxta deliberationem et sententiam a Iudice Academiae, caeteroque Magistratu academico et assessoribus, ad subeundam poenitentiam, cum possent, pro excessibus per illos factis contumaciter comparere noluerint, ideo publice proscribuntur, ex albo studiosorum delentur, omnibus privilegiis academicis privantur“. — 1730. „Antonius Matejovics ob notabile furtum incarceratus, tribus diebus veneris in foro academico verberatus, ac tandem publice proscriptus,“ — 1746. die 16. Julii : „Logicus Jacobus Magyary ob furta complura et quidem graviora caesus scutica ab hajdone collegii in schola metaphysicae, ac postea scholis exesse iussus“.

IV.

Az egyetemi karok. A tanulmányok rendszere. Vitatkozások. Akadémiai fokozatok.

A hittudományi bölcészeti kar és a gymnasium tan-
székei, a jezsuiták által láttatván el, azok az egyetem alapító-
levelének határozott és világos intézkedése szerint, tanítá-
saikban szerzetők tanrendszerét követték.¹⁾

A cancellár kötelességei közé tartozott a tanítás rendje
és módja fölött őrködni.²⁾

A hittudományi kar tanulmányai főtárgyát az ágazatos
hittan (dogmatica) képezte, melyet akkor scholasticai vagy
speculativ hittannak neveztek, és melynek mint a legfonto-
sabb tárgynak az egyetem alapítólevele szerint is két ta-
nára volt, kiknek mindegyike azt négy évi tanfolyamban
adta elő.³⁾

A tanítás Aquinói Tamás szerint történt, mennyiben
tanait a szerzet elfogadta, egész a XVIII. század negyedik
tizedéig, a midőn e tudomány tanítása rövidebb időre
szabatosott.

A többi tantárgyak: a sz. írás magyarázata, a vitályos

¹⁾ „Salva tamen in omnibus professorum quiete, salvo item lectionum
cursu, et modo societatis, quem iuxta suum institutum in regendis servat
academiis“. Fejér : Hist. Docum. VI. a) 16. l.

²⁾ „Cancellarius proximus a rectore est, eique inter caetera incumbit,
ut rite atque ex ordine disciplinae omnes a magistris tradantur, et scho-
lasticae exercitationes instituuntur, intendere“. Kazy : Hist. Univ. 135. l.
Fejér : Hist. Acad. 15. l.

³⁾ „Anno 1638. principem illam, cui scientiae aliae subserviunt, et
quam speculativam dicimus theologiam, eatenus intra vota existentem,
adiecit“. Fejér : Hist. 12. l.

hittan (*controversiae*), az erkölcstan (*casuistica*) és a szent vagy héber nyelv valának.

Mindegyiket egy-egy tanár egy évig, az erkölcstant eleinte egy, utóbb két tanár két évi folyamán adta elő.¹⁾

A XVIII. században az említettekhez az egyházi történet és szónoklat tanszéke járult.²⁾

A tanfolyam négy évig tartott, és az egyes tantárgyakból nyilvános vitatkozások tartattak; az első az ágazatos hittanból 1638., Losi Imre primás és számos főpap jelenlétében, az összes hittudományokból pedig 1641. évben.

Az első fokozatot, a babérkoszorút (*prima laurea, baccalaureatus*) e karban a harmadéves hittanulók, kiállott szigorlat és sz. Tamás summájának egy része fölötti nyilvános vitatkozás után nyerték el, a promotiót a tanárok egyike, némelykor ezen minőségben az időszerinti dékán is teljesíté.³⁾

A negyedik tanév befejezése után, azok közül, kik az összes hittanból nyilvánosan vitatkoztak, a legjobbak két órai szigorlatra bocsáttattak, melynek sikeres kiállása és a cancellártól adott *licentia* után, a kar dékánja által az egyetemi templomban nyilvánosan hittudorokká (*doctores S. S. Theologiae, laurea suprema*) avattattak fel.⁴⁾

Valamint más egyetemeken, úgy a nagyszombatin is a

¹⁾ Kazy : *Hist. Univ.* 136. l. Fejér : *Hist.* 16., 44., 45. l.

²⁾ Pintér József 1754. évben az első említettik, mint *Prof. Historiae sacrae*. Fejér : *Hist. Acad.* 50. l.

³⁾ A babérkoszorúsok némelykor nagyobb ünnepély nélkül avattattak fel; így 1691., 1694. stb. évnél olvasható a hittudományi kar albumában: „*Baccalaurei Theologiae creati sunt privatim in conclavi R. P. Provincialis considentibus tamen epomidatis omnibus PPbus de Facultate, cum duobus sceptris, Universitatis uno, Facultatis altero; praesente R. P. Rectore Magnifico et R. P. Amplissimo Cancellario*“ etc.

⁴⁾ A promotiót rendszerint ünnepélyes mise a sz. lélek segítségével hívásával, előzte meg, mint a hittudományi kar albumából kitűnik.

hittudományi tudorság adományozása, mely ritkán és nagy szigorral történt, időszakokhoz nem volt kötve.¹⁾

Az első hittudori avattatás Palkovich Mártoné volt 1639. november hóban, 1642. deczember 15. pedig Weyer János tanár és dékán Tanyi Mihályt avatta fel hittudorrá.²⁾

Az avattatások némelykor nagy ünnepélyességgel mentek véghez.

Igy 1693. egyszerre nagy ünnepélylyel kilenczen avattattak fel hittudorokká; azoknak egyike Volfgangus Vaichardus a Rain ad Stermall et Raddelsegg csász. udvari káplány és a passauai egyházmegye szentszékének ülnöke, a felségtől nyert arany lánczczal gr. Erdődy Kristóf m. kir. kamrai elnök által nyilvánosan feldiszittetett.³⁾

A jogtudományi karban, alapítólevelénél fogva négy tanszék létezett, melyeknek ellátására az alapítók 30,000 forintot rendeltek.

A kanoni jog tanítása a Jézus-társaságra bízott, melynek azért ötezer forint tőkének háromszáz forintnyi kamatja járt, azon kikötéssel, hogyha a társaság az országból kitiltatnék, az e tanszék számára rendelt összeg továbbá is czéljára fordittassék és a kanoni jog tanítása más alkalmas egyházi vagy világi tanár által eszközöltessék.

¹⁾ Kazy : Hist. Univ. 138. l. Fejér : Hist. Acad. 12. 13. l. Progressus Almae S. J. Archiep. Univ. Tyrnav. 64. l.

²⁾ A hittudományi kar albuma egykoru feljegyzései szerint. Az előbb történt tudoravattatások nem az egyetem, hanem a jezsuita-rendnek pápai felhatalmazásánál fogva a szerzet főnökei által történtek. Igy a hittudományi kar 1636. évben kezdett Albuma szerint 1636. szept. 16. az akkori rectort Forró Györgyöt Pázmány jelenlétében a szerzet tartományi főnöke avatta fel hittudorrá. Fraknoi szerint ugyanaz történt akkor Dobronokyval, és a bölcsészetből Keresztessel és Gosztonyival. Pázmány. és kora. III. 167. l.

³⁾ Ezen ünnepélyes felavattatás részletes leírását tartalmazza a hittudományi kar albuma; a többi nyolcz felavatott között volt öt magyar, egy horvátországi, két erdélyi székely; az utóbbiak az egyetemes papnöveldéből.

A hazai jognak két tanszéke volt, egyik az elméleti (anyagi), másik a gyakorlati (alaki) jog, vagy a törvénykezésnek előadására.

Az utóbbinak tanára köteles volt a polgári és egyházi pörös eljárásnak minden bíróságnál szokásos módját, és a törvénykezési irány szabályait tanítani.¹⁾

A római (császári) jog tanára az institutiokat az összes törvénytárral s annak mellékleteivel, melyekhez a hűbérkönyvek is tartoztak, adta elő; a tanításban, mint akkor egyáltalában, a törvénykönyvek rendjét követte. A jogtanárok évi fizetése 500 forint volt, a római jog tanáraé azonban, midőn 1760. a természetjog tanítására is kötelezve lett, 800 forintra emeltetett.

Az egyházi jogot naponként három óránegyedig reggel s délután, és ugyanannyi ideig a római jogot is tanították, míg 1760. évben az előadások egy órára lettek kiterjesztve.

A hazai jog tanárai naponként felváltva egy órát adtak, és előadásaikban a hazai jog lehetőleg összehasonlítására a római és kanoni jog intézményeivel voltak utasítva.²⁾

Ezen kart kevésbé felállítás után végveszély fenyegette, mert Wesselényi Ferencz nádornak halála után (1667. márczius 28.) a nála kamatozó alapítványi tőke zár alá került, és Sennyey, Griboczy, Szarka egyetemi rectorok buzgó törekvéseinek csak 1679. évben sikerült a kamatok folyóvá tételét, és ily módon a jogtanítás folytatását kieszközölni.³⁾

A tanszékek iránti intézkedések a jogtanulmányok ál-

¹⁾ Az alapító-levél azon intézkedése, hogy az idővel csak egy tanára legyen a hazai jognak, az egyetem áthelyezéséig Budára, teljesedésbe nem ment; azon ideig mindig két tanára lévén a hazai jognak.

²⁾ „Professores porro iuristae in id maxime incumbant, ut iura municipalia combinent cum caesareo et canonico, in quantum fieri poterit“. Alapító-levél. Fejér : Document. VII. 24. l. és Függelék V. sz.

³⁾ Progressus Almae Univ. 31. l.

talában elfogadott rendszeréből, nemkülönben hazai viszonyaink kellő felfogásából veszik magyarázatukat.

Míg más egyetemeknél majdnem kizárólag a római és kanoni jog képezé a jogtanítás tárgyát, és a bécsi egyetemenél a XV. század végeig a kanoni, utóbb Balbi Jeromos meghívása után a római jog oly tulsulyra emelkedett, hogy a Mária Terézia alatt történt átalakításig a német, és különösen az ausztriai honi intézményeket alig vették figyelembe: hazai egyetemünknel az európai anyajogok fontosságának kellő méltatása mellett, a hazai jog tanítására nézve is kielégítő intézkedések történtek.

A tanfolyam azokra nézve, kik a tudorsági fokozatra készültek, három, a többenél két évig tartott, s a tudori szigorlatok tárgyait a polgári és egyházi törvényen kívül a hűbérkönyvek is képezték; azokat a nyilvános vitatkozás követte.

A cancellár által adott licentia után, a dékán eszközölte a tudoravattatást (promotiot), mely az ünnepélyességek különböző fokozataival, különösen a nagy harang kongatásával is ment véghez.¹⁾

A tudori vitatkozásokon kívül azonban, e karban is, a tanulóknak nyilvános vitatkozásai voltak szokásban.

Az első ilyenmű vitatkozás a kanoni jogból, nevezetesen az Ügylevelek IV. könyvéből, 1691., esztergami kanonokok mint ellenzők (oppugnantes) részvételével; — a hazai jogból pedig azon év szeptember 2. Koller Ferencz tanár elnöklete alatt tartatott. E vitatkozásnak tantételei érdekes adatokul szolgálnak a tanítás módjára nézve a XVII. században.²⁾

¹⁾ A jogi kar matriculája 1759. megsemmisítettett, minél fogva a régibb tudoravattatásokról hiteles tudomásunk nincs. A hittudományi és bölcseészeti tudoroknak, a hittani karnál őrzött régi albumában, 1747. évben három jogtudori promotio, 1767. két, 1769. és 1770. egy-egy kanonjogi licentiatús említettik.

²⁾ A vitatkozó a hazai jogból Bencsik Mihály utóbb egyetemi jogtanár volt, és tételeinek czime: „Conclusiones patrio-iuridicae ex consvetudinario iure inclyti Apostolici Regni Hungariae.“

A római jogból az első vitatkozás, melynek tudomásával birunk, Sommeting Ernő tanár elnöklete alatt 1693. január 7. volt; — 1695. hárman a római és hazai jogból vitatkoztak. ¹⁾

A jogtanulmányok rendszeréről tüzetesen intézkedett 1759. az esztergami káptalan ²⁾, melynek felügyelete alatt e kar állott; — de a kormány is ez időben már figyelmét a jogi tanulmányokra fordítván, a kir. helytartótanács 1760. november 3. azokról rendelkezett, nevezetesen meghagyta, hogy a római jog tanára a természetjogot is tanítsa, és ennek hallgatására a növendékpapok is bocsáttassanak. ³⁾

A hazai jog tanításában is lényeges változás történt. A tanárok az előtt havonként váltakozva tanítottak, és az elméleti részt 15, a gyakorlatit 12 év alatt fejezték be, úgy hogy az egész tanfolyamot ki sem hallgatta végig; most a váltakozás meg lett szüntetve, a hallgatók el lettek különítve; a tanítás Huszti tankönyve szerint történt oly módon, hogy azon tanár, ki a folyamot az első évben megkezdette, azt hallgatóival a második évben is folytatta és végezte. ⁴⁾ A hazai jog hallgatói a római (*ius imperiale*) és a természetjog hallgatására is, a délutáni órákban köteleztettek. — Husvétkor és az év végén nyilvános vizsgák rendeltettek, és a kik azokat ki nem állották (*non subsistentes*), kizárattak. ⁵⁾

A bölcsészeti karban már az alapítólevél három tanfolyamot rendszeresített, melyek főtárgyuktól a logica-, a

¹⁾ *Progressus Almae Univ.* 59. 63. l.

²⁾ *Norma tradendorum studiorum iuridicorum a capitulo Strigoniensi qua eorum directionem habente praescripta.* Kovachich : *Mercur.* II. évfolyam, 25. l.

³⁾ Kovachich : *Mercur.* II. évfolyam, 25—30. l.

⁴⁾ Ioannis Zelenay iuris patrii professoris : *Informatio de progressu studii iuridici* ddto 29. Aprilis 1766. Kovachich : *Mercur.* II. évf. 32—34. l.

⁵⁾ Barkóczy primásnak 1764. május 3. kiadott szabályai a joghallgatók számára. *OLT. Udv. can. oszt. ad nrum* 81. 1771.

physica- és a metaphysicától vették elnevezésöket. Azonfelül az erkölcsstan és mennyiségtanból is tartattak egy-egy évre terjedő előadások.

A bölcsezszeret Aristoteles elvei szerint adták elő; a tanárok a társaság tanrendje szerint, mind a három folyamón át vezették tanítványaikat, mert az ebből eredhető paedagogiai előnyöket a tudományos alaposságnál becsesebbnek tarták, és néhány évi tanítás után a hittudományok előadására alkalmaztattak. Az erkölcsstan tanára rendszerint néhány év múlva tanszékétől a bölcsezszeretire ment át, míg a mennyiségtan tanára hosszabb ideig maradt tanszékén, habár ez utóbbinak kevesebb fontosságot tulajdonítottak.

A XVIII. században az erkölcsstan tanára a természetjogot is kezdette tanítani, a tantárgyak is szaporodtak; a fennemlítettékhez a történelem, a földrajz, az alkalmazott és a felsőbb mennyiségtan és csillagászat, azonfelül több nyelv (magyar, német, franczia, olasz) tanszékei járultak.

Vitatkozások a bölcsezszeretből évenként ötször tartattak. Az elsőben, az észtanból, 1637. évben, mint Kaltschmidt Kristóf Jézus-társasági növendék ellenzője (oppugnans) az alapító bibornok is vett részt.

Az első fokozat (prima laurea) a második tanfolyam alatt, négy vizsgáló előtt kiállott szigorlat után, a tudorsági fokozat csak a három évi folyamón után, egy órai szigorlat és nyilvános vitatkozás alapján adományoztatott.

A babérkoszorút először 1637. huszonnégyen, a tudori fokozatot 1638. tizenegyen nyerték el; az avattatások kisebb nagyobb ünnepélyességgel ¹⁾, a vitatkozások némelykor ő Felsége pártfogása alatt is tartattak; mint 1729. gróf

¹⁾ A hit- és bölcsezszerettudori anyakönyvben olvasható : 1728. 11. novembris privatim in cubiculo promotus in Magistrum Philosophiae Ignatius Jos. de Makviz iuris patrii professor; — 1759. 4. novembris in cubiculo promoti Philos. Doctores Joannes Zelenay futurus praxeos iuris patrii, et Gabriel Nitray futurus theoriae iuris patrii professor.

Barkóczy Ferenczé, kinek gr. Erdődy Gábor egri püspök a fejedelem nevében arany nyaklánczot adott, és 1741. gr. Erdődy Nep. Jánosé, ki hasonló kitüntetésben részesült. ¹⁾

Az egyetem kiegészítő részét képezte a mai gymnasium a művészetek karának neve alatt (*facultas artium*), melynek élén a *Decanus linguarum* állott.

Annak egész iránya *humanisticus* levén, a rhetorika-, poesis-, *syntaxis*-, grammatika principia- és parvá-nak czimezett hat osztályában, a latin költészet, szónoklat és nyelvtan képezték a tanítás fő tárgyait, melyekhez a görög nyelv is járult.

A rhetorikában és poesisben ötször évenként nyilvános szónoklatok, a grammatikai osztályokban pedig időnként drámai előadások is tartattak. ²⁾

¹⁾ Kazy : *Hist. Univ.* 138. l. Fejér : *Hist. Acad.* 15—19., 45. l.

²⁾ A XVIII. században (1756., 1757., 1760., 1764.) az egyetem anyakönyvében, melybe a teréziai reformatioig a gymnasiumi tanulók is iktattak, a parvának két alosztálya emlittetik : *parvistae maiores*, *parvistae minores*, kik *declinisták* és *minimistáknak* is neveztettek. Lásd Mészáros : *Magyarországi kath. gymnasiumok története.* Budán, 1865. 11. l.

V.

Az egyetem nevezetesebb tanárai. Irodalmi működésük.

Az egyetem tanárai közül számosan a tudományos irodalom terén lettek nevezetesekké, habár tanszékeik gyakoribb változtatása miatt, tevékenységek nem annyira bel-, mint külterjű jelentőséggel bírt.

A hittudományi szakban említésre méltók: Nádasz János (szül. 1614. † 1679.), számos asketikai munka szerzője;

Szentiványi Márton (sz. 1633. † 1705.), hazánk legnagyobb pankratiastáinak egyike, ki a tudományok számos ágában jártas, főleg a vitályos hittan mezején tűnt ki, és a magyar tudományosság hírét a külföldön is terjesztette; — a hazai jog körül, a törvénygyűjtemény újabb és teljesebb kiadása által, melyet a romai és kanoni törvénytár példájára, Corpus Juris Hungarici-nek nevezett, érdemesült; ¹⁾

Baranyi Pál (sz. 1659. † 1719.), a vitálytan (Polemica) magyar nyelvű művelője;

Szerdahelyi Gábor (sz. 1661. † 1726.), ugyanazon tudományszak nagyhatású írója;

Szörényi Sándor (sz. 1664. † 1719.), a magyar egyház-történelem szorgalmas buvára;

Prileszky Iván (sz. 1709. † 1790.), ki a hitágazattan körében kiadott munkáin kívül a hagiologia és magyar jogtudomány terén is érdemesült;

¹⁾ E hires férfi jellemzését adtam az Akad. Értesítőben 1857. 252. s köv. lap, és Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez című munkámban 14—35. l.

Csapody Lajos (sz. 1729. † 1801.), később uszkupi püspök és veszprémi nagy prépost, a hitágazattan körében több jeles munkának nagyhirű szerzője.¹⁾

A jogtudományi kar tanárai közül: Sommeting Ernő Frigyes, a romai jog tanára távozása után Nagyszombatból, Salzburgban, az institutiok rendje szerint kidolgozott munkájában, az akkoriban kötelező szabályok összeállítását sikerrel kísérelte meg;

Schretter Károly, a kanoni jog tanára (sz. 1644. † 1718.), az egyháziak végrendeletéről és kiváltságairól értekezett;

Foris-Otrokocsi Ferencz, a hazai jog tanára (sz. 1640. † 1718.), több hittani, nyelvészeti, történeti és jogi munkának ismeretes szerzője volt;

Tapolcsányi Lőrincz (sz. 1669. † 1729.), híres kanonista, kinek mély tudományáról az egyházi jog kételyes eseteiről írt munkája fényes tanúságot tesz;

Bencsik Mihály, a hazai jog tanára, Nagy-Szombat városa követje a nevezetes 1715. évi országgyűlésen, a katolikusok közül az első a magyar közjogot tüzetesen tárgyalta;

Rendek János József, a romai jog tanára († 1747.), ki munkáiban a romai jog szövevényes tanait tiszta felfogással, észtani rendben, egyszerű folyó iránylyal tárgyalta;

Khlosz Pál a hazai jog tanára, kinek a hazai szent szék törvénykezési gyakorlatáról írt munkája számos kiadásban irányadó befolyással volt hazánk egyházi törvénykezésére;

Szegedy János, a kanoni jog tanára (sz. 1699. † 1760.), a Tripartitum Juris Hungarici Tyrocinium és több más jogtudományi és történeti munka nagyhirű és hatásu szerzője, a Magyar Törvénytár újabb kiadója, a hazai jog tudományos

¹⁾ Kiadott munkáik sorozatát lásd (Márkfi) : *Scriptores Facultatis Theologicae ad Univ. Pestinensem*. Pestini, 1859.

mivelésében uttörőleg lépett fel, s nemzedékekre kiható befolyással volt;

Répszely László (sz. 1703. † 1763.), ugyanazon jog tanára, a magyar és erdélyi jogot párhuzamosan tárgyalta;

Vajkovits Imre, az egyházi jog tanára (sz. 1715. † 1798.), utóbb almissai püspök és kalocsai nagy prépost, irodalmi tevékenysége nagyrészt publicistikai irányu volt, és a magyar közjog több kérdésének tárgyalására terjedt.¹⁾

A bölcsészeti karhoz tartozó történelmi tudományok körében említendőek:

Inchoffer Menyhért (sz. 1584. † 1648.);

Cseles Márton (sz. 1641. † 1709.), a magyar történelmi kutfők gyűjtésének vetették meg alapját;

Hevenesy Gábor (sz. 1656. † 1715.), azoknak gazdag tárházát gyűjté egybe, és azért a magyar történetírás alapítójának nevezhető;

Timon Samu (sz. 1675. † 1736.);

Thuróczy László (sz. 1682. † 1761.);

Kazy Ferencz (sz. 1695. † 1760.), egyetemünk első századának történetírója;

Schmitth Miklós (sz. 1709. † 1762.);

Kaprinay István (sz. 1714. † 1786.), a kutfők gyűjtésében Hevenesy követője és dicsőségének részese;

Pálma Károly (sz. 1735. † 1787.), utóbb kolofoni felszentelt püspök és kalocsai nagy prépost, hazai történetíróink legjelesbjeinek egyike.

A bölcsészetben : Bossányi Farkas (sz. 1669. † 1726.);

Roys Ferencz (sz. 1713. † 1768.).

A bölcsészet és természettanban : Reviczky Antal (sz. 1723. † 1781.), utóbb lekéri apát és tábori főpap;

¹⁾ Ezen férfiak irodalmi működése bővebb ismertetését közlöttem : Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez című munkámban 11—13. és 36—88. l.

Jaszlinszky András (sz. 1715. † 1784.), később rosnyai kanonok;

Ivancsics János, utóbb siklósi apát, esztergami kanonok (sz. 1722. † 1784.), ki a mennyiségtanról is írt.

A természet- s mennyiségtanban, nevezetesen a csillagászatban : Kéry Ferencz (sz. 1702. † 1768.)

és a nagyhirű Hell Miksa (sz. 1720. † 1792.), irodalmi műveik által lettek nevezetessé.¹⁾

¹⁾ Bővebb adatokat lásd Fejér : Hist. Academiae és Stoeger : Scriptores Provinciae Austriacae Societ. Jesu. Viennae, 1856.

VI.

Az egyetemi tanulók. Fegyelmi szabályok a jogtanulók számára.

Az egyetemen tanuló ifjúság száma, már kezdettől fogva elég jelentékeny volt, és a királyi fegyverek diadalmas hadjáratai folytán történt visszafoglalások után, mindinkább növekedett.

Az első évben 1636. az egyetem anyakönyve szerint be lett iktatva az erkölcsi hittanra 6, a logikára 37, a retorikára 40, a poésisre 30, a syntaxisra 45, a grammatikára 8, a principiákra 7 tanuló.¹⁾

A második évben a tanulók száma 900—1000 közt, ide számítva az alsóbb osztályokat is, lebegett.²⁾

A hallgatók legnagyobb része az országból és kapcsolt részeiből, nevezetesen a felső slavoniai, ma Horvátországnak nevezett megyékből volt.

Nem hiányoztak azonban más szomszéd tartománybeliek, sőt távolabbi külföldiek sem.

A háború viszontagságainál fogva 1643. évben Olmützből, — járvány folytán 1713. Bécsből számos tanuló jött Nagyszombatba; míg hasonló okokból ezen egyetemen is a tanítások gyakran félbeszakítottván, tanulói Bécsben, Grácban, Krakkóban folytatták tanulmányaikat.

A beiktatás díj fizetése mellett történt, melyről az anyakönyvben gyakrabban történik említés, sőt annak le

¹⁾ E számot az egyetemnek fennemlített eredeti anyakönyvéből vettem ki. Fraknói, hivatkozva az esztergomi főegyházi könyvtárban levő anyakönyvre, az erkölcsstan hallgatói számát 10, a logikaéit 54 teszi, kik közt 12 jezsuita és 6 esztergammegyei növendékpap volt. A hat alsó osztály tanulóinak száma szerinte 556-ra ment. Pázmány Péter és kora, 166. l.

²⁾ Kazy : Hist. Univ. Tyrn. 92. l. Fejér : Hist. Acad. 11. l.

nem fizetése többször a később történt beiktatás okául hozatik fel.¹⁾

A főrendűek külön iktatatván be, azok száma, a XVII. században (1636—1699.) összesen 128, — a XVIII. században 1770-ig 184 volt, nevezetesen kilencz Erdődy, és huszonkilencz Esterházy.²⁾

Azok sorában előfordul 1709. gróf Gersdorf dán tábornok két fia Keresztély Frigyes, és Kristóf Frigyes és annak unokája Lewenhielm János.³⁾

A hittanulók részben jezsuiták, részben világi és más szerzetbeli növendékpapok valának.

A főtudománynak tekintett ágazatos hittant, (theologia scholastica) előadása első évében (1638.) tizenheten, és azok közt tiz jezsuita növendék, hallgatta.

A világi növendékpapok a Nagyszombatban lévő esztergammegyei és egyetemes papnöveldek tagjai voltak.

A szerzetesek közül, különösen a pálosok voltak nagyobb számmal, sőt a hittudományt több világi is hallgatta.⁴⁾

A joghallgatók ahhoz képest, mint a hazai jog tanulását kezdték vagy pedig folytatták, noviciusok és veteranusokra osztattak.

¹⁾ Így az 1678. évnél olvasható: „Plures fuerunt depositi, sed qui non tulerunt taxam, neque comparuerunt ad inscriptionem, ideo non sunt inscripti“. 1696. évnél: „Sequentes, quia tarde solverunt, tardius inscripti sunt“. 1744. „Tardius inscripti, quia taxas tardius deposuerunt“.

²⁾ Az anyakönyvben 1739. gr. Erdődy Nep. János után: „Ex Erdődy-is numero nonus hic inscriptus“; gróf Esterházy Károly után pedig: „Ex Esterházy-is numero 21.“ olvasható. Ez év után még nyolcz Esterházy be volt iktatva. A főrendűek sorában azonban néhány előkelő nemes családnak tagjai is fordulnak elő.

³⁾ Az utolsó külön beiktatott főrendűek már a teréziai reformatio után, 1776. gr. Illésházy István, logikus, utóbb kir. főasztalnokmester és 1779. báró Eötvös Ignác, utóbb kir. főpohárnokmester valának.

⁴⁾ Az 1660. tanévben 11, 1661-ben 6, 1668-ban 8, 1724-ben 14, 1725-ben 20 világi stb. be volt írva.

Az egyetemi anyakönyvben mint ilyenek ritkábban, legtöbbszörre már mint alsóbb osztályuak lettek beiktatva.¹⁾ A kar saját anyakönyve csak 1761. év óta maradt fenn, a régibbet Székely György, hivatalából elbocsátott jogtanár, a kar pecsétjével és memorabiliáival együtt 1759. évben megsemmisítette, mint a Zelenay János dékánsága alatt újonnan kezdett karbeli matricula első lapján olvasható.

A bölcsészeti tanfolyam, előkészítő rendeltetésénél fogva, mindig nagyobb számával bírt a tanulóknak.

A XVIII. század elején, nevezetesen 1703., az összes tanulók száma túlhaladta az ezerkétszázat; azok közt volt hat gróf, tizenkét báró és háromszáz nemes.²⁾

A világi karok és gymnasium tanulói közül többen a királyi-érseki nemes tápintézet tagjai voltak.

Már egy évtizeddel az egyetem újjaalakítása előtt, a kir. helytartótanács a joghallgatókat az egyetemi szabályok szoros megtartására kötelezte, a leczkék hanyag látogatóit az egyetemi polgárok sorából kitöröltetni rendelte.³⁾

A Barkóczy primás által 1764. évben kiadott fegyelmi szabályok, melyek a kir. kuria által a Foglár-féle egri jogi tanintézet számára megállapítottak szerint lettek szerkesztve, a joghallgatók felvételét a tanév kezdete után csak két hétig engedték meg, kivéve, ha késedelmök elegendő okát mutatják ki; — azokat minden nap misére, ünnep- és vasárnapon szent beszéd hallgatására, és a Boldogságos Szűzről czimzett társulatban való részvételre, minden hóban, és nagyobb ünnepek idején gyónásra kötelezték. A tanév kezdetétől sz. György napjáig esti kilencz, azontul tíz óráig volt

¹⁾ Az egyetem anyakönyvében 1767-ben 1, 1768-ban 9, 1769-ben 1 jogász be lett iktatva, nagyobb számmal a beiktatások csak 1770. év óta fordulnak elő.

²⁾ Kazy : Hist. Univ. 163. l. Fejér : Hist. Acad. Scient. 18. l.

³⁾ A kir. helytartótanács 1760. nov. 3. kelt intézménye olvasható Kovachich : Mercur. II. évf. 25—30. l.

csak szabad a szállásokból elmaradni. A csapszékek, gyanus házak látogatását, tánczot és álarczoskodást szigoruan tiltották; minden más fegyver kizárásával, csak a kard viselését, és azt is csak esti nyolcz óráig, engedték meg; ki a karddal visszaélt, ettől az igazgató vagy dékán által egyidőre meg lett fosztva. A dohányzást az utcán, minthogy a jó erkölcsökkel ellenkezik (*quod bonis moribus adversatur*), az adósságcsinálást megtiltották, és ez utóbbi intézkedésről a város polgárai is azzal lettek értesítve, hogy a szülék nyílt beleegyezése nélkül kölcsönül adott pénzt elvesztik.¹⁾

Az egyetem tanítványai sorából számosan az egyház és állam legmagasabb méltóságaira emelkedtek, mint gr. Barkóczy Ferencz, esztergami érsek, ország primása; Széchenyi Pál, gr. Patachich Armin, b. Patachich Gábor, kalocsai érsekek; Bársony György, gr. Pálffy Nándor, Telekesy István, gr. Erdődy Gábor, gr. Esterházy Károly egri²⁾, gr. Pálffy Tamás udvari cancellár, s gr. Erdődy László nyitrai, gr. Berényi Zsigmond, Klimó György pécsi, Biró Márton, Bajzát József alcancellár, Rosos Pál veszprémi, gr. Zichy Ferencz győri, Mártonfy József erdélyi, Olsavszky Mihály munkácsi, gr. Keglevich Zsigmond, az egyetemnek első választott rektora, makári püspökök; herczeg Esterházy Pál, gr. Pálffy Miklós és gr. Pálffy János, nádorok; gr. Draskovich Miklós, gr. Erdődy György, gr. Koháry István, gr. Esterházy József,

¹⁾ Ezen szigorubb intézkedések indokául a primás az elharapódzott féktelenséget hozza fel: „*Magno cum dolore intelleximus, adolescentes, eos praesertim, qui iuris patrii et imperialis discendi causa Tyrnaviam concurrunt, abiecto timore Domini conculcatisque sanctissimis christianae disciplinae legibus, in omnem vitae morumque licentiam ita irruere, ut caeteris bonae frugis adolescentibus scandalum, civitati toti inquietudinem, ac perturbationem, parentibus tutoribusque suis damna ac moerorem inferant*“. OLT. Canc. oszt.

²⁾ Neve után az anyakönyvben (1742. évben) olvasható: „*Collegii Gen. Cler. R. H. Convictor, Philosophus; virtutis et litterarum eximio profectu, cleri totiusque iuventutis exemplar, amplissimae spei. Diu vivat!*“

tábornagy, Ürményi József, országhírák; gr. Nádasdy Ferencz tábornagy, horvátországi bán, gr. Esterházy Ferencz, tábornagy, gr. Majláth József, utóbb statusminister, főtárnokmesterek; gr. Illésházy Miklós, udvari cancellár, gr. Erdődy Kristóf, kamrai elnök stb.¹⁾

¹⁾ Horvát Steph. : *Prolusio academica de celeberrimis alumnis reg. scient. univ. hung. Budae* 1843. — Az anyakönyvben több tanulónál későbbi állásuk fel van jegyezve; különösen azoknál, kik a Jézus-társaság tagjaivá lettek; — habár nem mindig hibátlanul, péld. 1699. Leopoldus Nic. Comes Kollonits neve után áll : „factus Cardinalis, et Archi Episcopus Viennensis“, mi Horvát Istvánt is tévedésbe ejtette; mert a bécsi érseket Zsigmondnak hívták, ki 1699. már áldozárrá szenteltetett, ez megkülönböztetendő Kollonics Lipót bíbornoktól, ki 1631. született, és már 1695. primássá lett, ennek volt Lipót ifjabb testvére.

VII.

Növeldék. Vallásos társulatok. Egyetemi szentegyház. Intézetek.

Az egyetemmel szoros kapcsolatban voltak az ifjuság növeldéi, nevezetesen Esztergam megyének papnöveldéi, úgy-mint : a) a sz. Istvánról czimzett, melyet Oláh Miklós érsek és a káptalan alapított, és a legrégibb czimzetével élt (antiquissimum); II. Miksa, II. Ferdinand, Pázmány Péter és mások alapítványai által gyarapítva, esztergammegyei világi papok igazgatása alatt állott; b) a Boldogságos Szűzről czimzett Szelepcsényi-féle, melyet Szelepcsényi György primás 1687. alapított, és melybe díj mellett kivételkép világi ifjak is felvétettek; c) a sz. Adalberté, melyet Jany Jakab alapított, és számosan adományaikkal öregbitettek, melybe a görög szertartású növendékpapok és némely világiak is fel lettek véve; végre d) az egyetemes papnövelde (Generale Seminarium), vagy collegium rubrorum, mely 1649. évben Losy Imre és Lippay György primások alapítványaiból keletkezett; III. Ferdinand császár és király az ó-budai prépostság jószágai adományozásával, több főpapok jelentékeny összegekkel gyarapították. Az utóbbi három a jezsuiták vezetése alatt állott.¹⁾

A világi ifjuság számára 1624. évben Pázmány Péter, VIII. Orbán pápa megegyezésével, II. Ferdinand király jóváhagyásával, a pisetum jövedelmeiből alapított tápintézetet, mely királyi alapítvánnyal gyarapítva, királyi-érseki tápintézetnek neveztetett (convictus regio - archiepiscopalis).

¹⁾ Nevét növendékei vörös színű ruhájától nyerte, melyet az ország ezimerének főszíne után választottak. Kovachich : Mercure. II. évf. 386. l.

Alapítványaihoz Telegdy Miklós kalocsai érsek és mások járultak. E növelde hasonlólag a Jézus-társaságbeliek igazgatása alatt állott.¹⁾

Az egyetemi ifjúság körében több vallásos társulat állott fenn, (confraternitates, congregationes), közös vallási gyakorlatokra és ájtatosságokra. A legrégibb, melyet már Pázmány Péter 1617. az alsóbb iskolák számára alapított, Sárlos Boldogasszonyról czimeztetett (Congregatio sub tit. B. M. V. Visitantis), s utóbb a hit-, jog- és bölcsészettanulókat foglalta magában, és azért congregatio maiornak nevezetett; — az 1636. alapított, a Boldogságos Szűz fogantatásáról nevezett (Congregatio sub tit. immaculatae conceptionis B. M. V.), a költészet és szónoklat tanulói (humanisták) számára (Congregatio media), és végre 1651. év óta a Boldogságos Szűz születéséről czimzett (Congregatio sub tit. nativitatis B. M. V.), a nyelvtani osztályok tanulóiból alakult (Congregatio minor). Azokhoz járult az egyetemes papnöveldeben levő hittanulók Gyergyaszentelő Boldogságos Szűzről nevezett társulata (Congregatio sub tit. B. M. V. purificantis), végre az egyetemi egyháznál létező három testvér-társulata, a magyar, német és tót ajku polgároknak, mely minden rendű és osztályu tagokból állott.²⁾

Ezen szentegyház, melyben az egyetem isteni tisztelete, egyházi ünnepélyei és ünnepélyes tudoravattatásai tartattak, Esterházy Miklós nádor költségén épült, és az ország legdíszesebb egyházai közé tartozik.

Kilencz éven át épült, belső felszerelése nélkül nyolczvanezer forintba került, alapját 1628. vetették meg, 1637. augusztus 30. Lippay György, akkoriban egri püspök és

¹⁾ Kovachich : Mercur. I. 343—348. I. II. évf. 532—538. I. A nemes tápintézet alapítólevele olvasható Bél : Notitia Hung. II. köt. 16. I. — Dissertatio de antiquioribus scholis 30—32. I. — Ocskovszky : Hist. urbis Tyrnaviensis. Tyrn. 1843. 110—116.

²⁾ A congregatiókról lásd Kovachich : Mercur. II. évf. 393—401. I.

udvari cancellár által Keresztelő sz. János nevére fel lett szentelve, és alapítója és családja sirboltjául rendelve. ¹⁾

Az egyetem felállítása a Jézus-társaságbeliek épületjeinek nagyobbitását már 1635. és 1637. tette szükségessé. Ujabban 1714. és 1716. megnagyobbitva, ez utolsó évben előcsarnokkal és toronynyal láttattak el. Az építéshez tetemes összeggel gr. Pálffy Fardinand járult, kinek bőkezűségéből fényes nagy terem is készült.

Már jóval előbb Esterházy Pál nádor, ki az ifjuság buzditására 1673. jutalmi díjakra ezer forintnyi alapítványt tett, az ifjuság előadásai számára játékszínt épített (1692.), és azt a szükséges diszitményekkel és öltönyökkel látta el (1696.). ²⁾

A könyvtár első alapját már Pázmány vetette meg, öregbitéséhez Lippay és Szelepcshényi járultak.

A collegiumi épület Transsylvania czimű részében tágas és pompás teremben csinos szekrényekben volt el helyezve. ³⁾

Azzal összeköttetésben volt a csillagda, melyet a Jézus-társaságbeliek 1753 — 1755. évben Weiss Ferencz igazgatása alatt állítottak fel, kinek segédtársai Sajnovits János és Taucher Ferencz voltak. ⁴⁾

A csillagda száztíz, az épület fölötti vizsgáló torony tizennyolez lábnyi magasságu, és a hosszabb oldalán 56, a rövidebben 40 lábnyi szélességű volt, és tizenkét lábnyi

¹⁾ Ezen templomnak gróf Esterházy Miklós, királyi jóváhagyással, Resén nemes telket, négy rétet és két szőlőt adományozott. Rupp Jak.: Magyarország helyrajzi története. I. köt. 108. l.

²⁾ A díjakat alapító levelet közli Fejér: Historia Acad. Doc. IX. 28. lap.

³⁾ A collegium részei a magyar korona országaitól vették nevöket: Hungaria, Croatia, Transylvania, stb. Kovachich: Mercur. II. évf. 1052. l.

⁴⁾ A csillagda építése 1753. kezdetvén és 1755. fejeztetvén be, az észleletek 1756. vették kezdetöket.

mély földalatti helyiséggel, az ott teljesítendő összehasonlító vizsgálatokra volt ellátva.¹⁾

Az egyetemi nyomda az 1644. évben Pozsonyból áthelyezett érsekiből keletkezett, és a háborus időkben többször szünetelvén, később Kollonits Lipót bibornok-primás költségén tetemesen bővitve, mind nagyobb jelentőségre emelkedett, főkép a híres Szentiványi Márton igazgatása alatt, ki egyéb foglalkodásai mellett, annak huszonkét évig gondját viselte, és számára 1699. csinos épületet emelt.²⁾ Utolsó igazgatója a Jézustársaságból Tolvay Imre volt.

¹⁾ In gratiam observationum baroscopii et thermoscopii, quo utriusque discrimen in summo ac imo innotesceret. Jelentés a kir. biztosokhoz 1776. OLT.

²⁾ Lásd „Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez“ ezimű munkámat 16. l.

ELSŐ KÖNYV.

AZ EGYETEM UJJÁALKITÁSA MÁRIA TERÉZIA
CSÁSZÁRNÉ ÉS KIRÁLYNŐ ÁLTAL.

(1770 – 1780.)

ELSŐ FEJEZET.

Az egyetem ujjaalakítása kezdetétől, áthelyezéséig Budára.

(1770 – 1777.)

I.

Az ujjaalakítás előzményei és kezdete. A földvári apátság adományozása. Új épületek és pecsétetek.

zon nagyfontosságú intézkedések között, melyek Mária Terézia negyven évi uralkodását hazánkra nézve oly nevezetessé és áldásdussá tették, egyike a legfontosabbaknak és legüdvösebbeknek a tanügynek általa létesített átalakítása s rendezése.

Uralkodása előtt hazánk iskolái az elemiektől kezdve, egész az egyetemig, illető egyházaik kormányzata alatt állottak, az országos kormány azokra, igen laza felügyeleten kívül, közvetlen befolyást nem gyakorolt.

A XVIII. század harmadik évtizedében, midőn a bel- és külbéke helyreállítása után, a közművelődés érdekeit nagyobb mérvben méltányolni, azoknak nyomósságát mindinkább felismerni kezdék, elvileg kimondá ugyan a törvényhozás, hogy a hazai főiskolákban a hittan- és jogtudományokon felül a többiek is, mint külföldön, taníttassanak; ¹⁾

¹⁾ 1723. évi 70. t. cz.

de az elv alkalmazása, az arra megkivántatott intézkedések végrehajtása azon elv szerint : „Schola est accessorium ecclesiae“, mint azelőtt, az egyes felekezetekre hagyva marad.

A katolikus iskolák nagyjából a Jézus-társaság-beliek és kegyesrendiek vezetése alatt állottak, kik tanítá-saik elrendezésében, szerzetők szabályait követték.

Mária Terézia, buzgó vallásossága mellett, azon meggyőződésben volt, hogy a közoktatás nem az egyes hitfeleke-zetek, hanem az összes haza legszentebb ügyei közé tartozik.

Annak rendezésére fordítá tehát figyelmét, főkép azon intézeteknél, melyekre nézve az állami főhatalom lényegéből folyó általános jogosultságon felül, még a magyar királyok legfelsőbb kegyuri jogából származó különös, kétségtelen történeti jogczimmal is birt.

Tervei valóztatására, a hétévi háború után helyreállított béke idejét találta legalkalmasabbnak.

Ezen elhatározása mindenek előtt felügyeleti jogának szigorubb gyakorlásában, különösen az egyetemre vonat-kozó, már fennebb említett intézkedéseiben nyilvánult.

A királynő elhatározásának megszilárdítására, nem cse-kély befolyással volt a bécsi egyetem néhány kitűnő tagjá-nak, ugymint Stock a hittani-, Bourgoignon a jogtudományi kar igazgatóinak, Martini és Riegger jogtanároknak jelen-tései ¹⁾ a Bécsben tanuló magyar ifjak jeles tehetségeiről és szorgalmáról.

Azokkal, a királynő közvetlen környezetében, kezét fogott annak nagyhirű főorvosa, Van Swieten Gellért és a hires publicista Borie Egyed Bálint államtanácsos, kiknek elseje a felséges asszony különös bizalmát birta, és a bécsi egyetemnek 1749—1756. eszközölt újjaszervezésére döntő befolyással volt. ²⁾

¹⁾ E két hires férfiről lásd Arneth : „Maria Theresias letzte Re-gierungszeit“ III. köt. 184. s köv. l.

²⁾ E tárgyról lásd Arneth id. m. III. köt. 157. és köv. l.

Egész készséggel támogatták az uralkodónőt magasztos szándokai valóításában gróf Esterházy Ferencz magy. kir. udvari cancellár, gróf Fekete György alcancellár, és Ürményi József cancellariai előadó udvari tanácsos, kik ez által örökké emlékezetessékké tették neveiket, nemzetünk közművelődési történetében.

A czélba vett reform azonban, mely Szalay László szerint „nagyszerűbb, mint talán gondolnók“ ¹⁾, nagy óvatosságot igényelt, nehogy a még akkor nagy befolyású jezsuiták ellenkezése folytán, meghiusuljon, kik hatalmas szövetségesre találhattak volna a hazafiak féltékenységében; mint-hogy terve eredetileg idegenektől származott, és a kormány befolyását oly téren érvényesítette, mely addig közvetlen hatásán kívül állott; habár alapos aggályok az iránt nem keletkezettek, hogy a tanulmányok ujjaszervezése eszközül használtassék a fejedelmi hatalom öregbitésére, a rendek jogainak megszorítására, mint némely helyütt a német birodalomban történt.

A siker biztos zálogául szolgált a királynő szilárd akarat, kiről hazai költő méltán éneklé:

„En mulier sexu, celsa vir mente, monarcha
Imperiis, heros viribus, ore Dea“

(Füba Simon)

és ki, ösztönöztetve a magyar nemzet iránti szeretetétől, áthatva a közoktatás rendezésének fontosságától annak egész jövőjére nézve, ebbeli intézkedéseinek létesítésére, rendületlenül el volt tökéelve.

Nagy munkáját a fennálló egyetemmel kezdé, bölcsen átlátván, hogy állandó művet csak az alkothat, ki nem ront, nem rombol, hanem kellő tekintettel a történelmi folytonosságra, a fennlevő intézményeket czélszerűen tovább fejleszti, az elavult elemeket mellőzve, azokat ujakkal pótolja.

¹⁾ Publicistai dolgozatok. I. 10. l.

Ily szellemtől vezéreltetve, már 1762. december 23. kelt leiratában az ország primását, gróf Barkóczy Ferenczet, kit kevéssel azelőtt, a magyar korona területére, a tanulmányok fővédnökévé (Studiorum Protector) nevezett¹⁾, és mindazoknak, mind az alapítványi és könyvvizsgálati ügyek vezetésével bízott meg, a nagyszombati egyetem mikénti fejlesztése iránti véleményes jelentésre szólítá fel.²⁾

Barkóczynak, ki valamint az érseki széket és főképtalan, úgy az egyetemet is Esztergamba áthelyezni akarta, 1765. június 15. váratlanul bekövetkezett halála után, a királynő július 1. a tanulmányi, alapítványi és könyvvizsgálati ügyek igazgatását, az 1723. 70. t. cz. értelmében, ismét a királyi helytartótanácsra ruházta, és e czélra annak kebelében gróf Pálffy Miklós országbiró elnöklete alatt, külön bizottságot állított fel, és ennek a tanulmányok czél szerű rendezése iránti javaslat készítését hagyta meg.

Ezen bizottság, az érintett királyi leirat szerint, a nagyszombati egyetem ügyeinek tárgyalását tartotta első feladatának, mit a királynő is jóváhagyott. A bizottságnak 1768. marczius 8. beadott javaslatát a kir. helytartótanács legfelsőbb helyre terjeszté. Tárgyalására a cancellár elnöklete alatt, vegyes bizottság alakult, melynek tagjaihoz Van Swieten is tartozott.³⁾

A királynő meghallgatván a bécsi tanulmányi bizottságot is, javaslatait az udvari cancellárral közölte, és 1769. július 17. kéziratában az egyetem dotatiójául, a jezsuitarend tanulmányi alapítványaiból évenként fizetendő tízezer forintot, és a földvári apátságot jelölte ki, a jogi kar tanzékeinek szaporítását rendelte el, az orvosi kar felállítását

¹⁾ A prágai érsek 1747. a bécsi, gróf Trautsohn 1752. november 13. ad personam neveztettek Studiorum protectoraivá.

²⁾ Kir. leirat 1762. decz. 23. 66. sz. OJT. Canc. oszt.

³⁾ Többi tagjai e bizottságnak voltak : gr. Fekete alcancellár, Bajzát József, püspök, udvari tanácsos és Scultéty Nándor, udv. titkár.

mindazonáltal még függőben hagyandónak vélte; július 29. kéziratában pedig az egyetem Budára való áthelyezésének kérdését penditette meg.

Az említett vegyes bizottság a Budára való áthelyezés ellen nyilatkozott, a hely várbeli minőségénél, alkalmatlan fekvésénél és az épületek hiányánál fogva, de Van Swieten véleményét elfogadván, az orvosi kar felállítását javaslatba hozta, minthogy a hittani és bölcsészeti kar Pázmány alapítványából tartatván fenn, a jogi kar hat, az orvosi kar öt, és a politikai tudományok, a történelem és szónoklattan tanárai fizetésére pedig a többi 18,680 forintba számított jövedelem nemcsak elégséges, hanem előre nem látható kiadásokra még 2880 forint marad fenn.¹⁾

Az egyetem kormányzatát és alapjának kezelését az esztergami főkáptalan nagyprépostjára, mint az egyetem főigazgatójára (Supremus Director), a karok vezetését pedig karbeli igazgatókra, nevezetesen a hittaniét, az esztergami káptalani vicariusra, a jogtudományiét gróf Keglevich, esztergami kanonokra, az orvosi karét ő Felsége által nevezendő egyénre, a bölcsészetiét az orvostanárok egyikére bizandónak tartotta.

Az új rendszert, a megkívántatott előkészületek miatt, csak a jövő tanévben életbeléptethetőnek véleményezte.

A királynő a vegyes bizottságnak az udvari cancellaria által is pártolt javaslatait az egyetem székhelyére, az orvosi kar felállítására és az új rendszer életbeléptetése idejére nézve elfogadta, a tanulmányok rendjére nézve a bécsi egyetem szabályait követendőknek tűzte ki: de az egyetem fő-

¹⁾ Az orvosi kar felállításának első tervét 1751. Perliczy János Dániel, böls. és orvostudor, Nógrádmegye tiszti főorvosa, a királynőnek mutatta be, abban is öt tanszék felállítását javasolja: az elméleti és gyakorlati gyógytan tanárai fizetését 1000 frtban, a többiekét 700 frtban tartotta megállapítandónak, a bonczani prosectorét s a vegyészeti segédét 200 frtban. Helyéül Pestet a katonai, vagy Selmecezt a bányászati kórházra való tekintettel jelölte ki. Linzbauer: Codex sanitario med. II. 270 — 277. l.

igazgatójává sem az esztergami káptalan nagyprépostját, sem az udvari cancellaria által ajánlott pécsi püspököt és helytartótanácsi tanácsost Klimo Györgyöt, hanem gróf Fekete Györgyöt, udvari alcancellárt, Magyarország kir. főudvarmesterét és Aradmegye főispánját, nevezte ki, és azt saját kéziratával kinevezéséről és az egyetemre vonatkozó szándokairól értesítette.¹⁾

A királynő 1769. november 7. kelt elhatározása folytán a magyar kir. helytartótanács december 14. tudatta Bányay László olvasókanonokkal és a megüresedett érseki székhely káptalani helytartójával, az egyetem átalakulására vonatkozó, a következő tanévben foganatosítandó legfelsőbb intézkedéseket, és azokat, mint a felségnek a magyar nemzet iránti anyai indulatának újabb fényes bizonyítékait, az ország törvényhatóságaival közölte.²⁾

Rendeletében a királynő, felemlítvén a tudományok fontosságát és üdvös hatását, kijelenti: hogy az egyetem átalakítására szükséges költségek fedezésére, annak eddigi alapítványain³⁾, és a Jézus-társaság által fizetendő tizezer forinton felül, az 1548. 12. t. cz. értelmében, az utolsó apátja hessendarmstadti herczeg József halála által megüresedett, sz. Ilonáról czimzett földvári apátságot rendelve, arról szóló kir. adománylevelét ünnepélyes alakban július 17. már ki is adatta.

A hittani kart lényegére nézve, eddigi állapotában hagyván, a jogit és bölcsészeti új tanszékekkel öregebbi és a fennálló három karhoz az orvosit adja, a tanárok fizetéseit és nevezési módját szabályozza.

¹⁾ E jeles férfiról l. Arneth : Maria Theresias letzte Regierungszeit Wien. 1879. IV. köt. 110. l. Feszler : Geschichte der Ungarn. X. 399—405. l.

²⁾ A megyék és városok hódoló feliratokban a királynő iránti háláját kifejezni el nem mulasztották. OLT. Canc. oszt.

³⁾ A jogi karnak Losy-Lippay-féle alapítványtőkéje 1769. január 1. 37,000 forintból állott. Azok közül 18,000 frt 1695. óta az Erdődy családnál volt. Átadási okirat 1771. márcz. 23. Helytartótan. 2795. sz. OLT.

Végre az egyetemet saját és utódai királyi pártfogása, gondoskodása és hatalma alá veszi, a kir. helytartótanács felügyelete alá helyezi; közvetlen igazgatását és alapítványai kezelését az általa gr. Fekete György személyében már kinevezett egyetemi főigazgatóra (Superior Universitatis Director) bizza. ¹⁾

Ezen, korszakot alkotó intézkedés a nagyszombati főiskolát teljes valóságos tudomány-egyetemmé alakította, egyetemmé a szó európai értelmében, melynek magasztos feladata, hogy visztükrözve szervezetében az emberiség végrendeltetésére vezető intézmények összegét, mind a szétágazó élethivatásokra irányzott, mind az emberiség egyetememes érdekeivel foglalkodó ismereteket testvériesen egyesítse, ismereteink három főtárgyára, az Istenre, világra és emberre irányzott, és az utóbbinak vallási, társadalmi, egyéni, érzelmi és szellemi szükségleteinek megfelelő tudományok egész körzetének művelésére terjeszsze ki figyelmét, szellemtermékenyítő üdvös hatását.

A bekövetkezett év a szükséges előkészületekre, az épületek kitatarozására, emelésére fordítottatott, melylyel az egyetem pénztárnoka Aszalay József, helytartótanácsi titkár utobb tanácsos, felügyelete alatt, Hillebrandt József, udvari kamarai építész, ki a budai kir. várpalotát is építette, meg volt bízva.

A költségekre a királynő 80.000 forintot rendelt; részben azok Ferdinandnak a spanyol jezsuiták számára tett alapítványából fedeztettek, miután azok 1769. évben Spanyolországból ki lettek utasítva. ²⁾

¹⁾ Ezen kir. rendelet egész kiterjedésében olvasható Kovachich : Mercur II. évf. 45. l. Fejér : Hist. Acad. Doc. X. 29. l. Linzbauer : Codex sanitario med. II. 508. és köv. l. A földvári apátság adománylevele pedig az Egyetemi Okmánytár IV. sz. 18. 19. l. és e munka Függeléke VI. sz.

²⁾ Fejér : Hist. Acad. 93. l. Az építkezések összesen 86.000 forintba kerültek. Udvar. can. felterjesztés 1772. máj. 8. 6198. sz. OLT.

Az új rendszer az 1770/1. tanévben lépven életbe, október 24. legfelsőbb rendelet folytán, a kir. helytartótanács október 29. állapította meg az egyetem szervezetét, közölte az ügyek közvetlen vezetésével megbízott egyetemi consistorium elnöke és tagjainak, a karigazgatóknak, ugyszintén az újonnan kinevezett tanároknak neveit, és a szabályokat, melyek szerint az egyes tankarokban a tudományok tárgyalandók, irányadó elvként ismét kimondván, hogy mindenben a bécsi egyetem intézményei szolgáljanak zsinórmértékül. ¹⁾

A consistorium elnöke Galgóczy János, választott traguriai püspök, lekéri apát és esztergami főkáptalani nagyprépost, az érintett intézményt november 5. az igazgatók és tanárok gyűlésén kihirdetvén, a gyűlés többsége a tanév ünnepélyes megnyitását azon hó 8-ra tűzte ki.

Miután november 7. az igazgatók elnöklete alatt, a karok legelőször választák meg dekányaikat, titkos írott szavazatokkal, a kitűzött napon reggeli nyolcz órakor az egyetemi testület jogaraival, a dekánok epomideseikben (diszköpenyben) az akadémiai szentegyházba vonult; a szentlélek segítség hívása és nagy mise után a történelem és szónoklat tanára Katona István tartotta a megnyitó beszédet. ²⁾

A leczkék következő napon, az orvosi karban azonban a helyiségek hiányánál fogva csak november 29. vették kezdetüket.

Mig az egyetemi épületek egészen elkészültek, a leczkéket több nyilvános és magánépületben tartották. ³⁾

¹⁾ A bécsi egyetem tanácsa régi idők óta consistoriumnak nevezetett; ezen név. ámbár más értelemben, mind Nagyszombatban mind a monarchiának más egyetemeinél is alkalmaztatott, így a freiburgi egyetemenél 1768. a senatus helyébe négy consistorium lépett, és pedig ordinarium, (politicum), iuridicum, oeconomicum, plenum. Schreiber: Geschichte der Albert-Ludwig Universität. III. köt. Freiburg 1862. 36. és köv. lap.

²⁾ Az egyetemi consistorium jelentése a kir. helytartótanácshoz 1770. november 25. (Helyt. 81. sz.) OLT.

³⁾ A hittani leczkék nagyobb része és az ékesszólásiak a jezsuiták

A rector-választás a dekánok által deczember 12. történt, és első rectornak a hittani karból: buzini gróf Keglevich Zsigmond, makariai választott püspök, esztergarnvári és ratóti prépost, esztergarni kanonok, az ujjaalakítás előtt a jogi karnak káptalani igazgatója, választatott; az egyetem cancellárává pedig a királynő Bányay Lászlót, budaszigeti apátot, olvasókanonokot, káptalani helytartót és ügyhallgatót nevezte ki.

Az építkezések teljes befejezése után, 1772. május 13. Mária Terézia születése napján, az egyetem új épületeit foglalta el. Ezen ünnepélyre az alcancellár és főigazgató egészségi állapotjánál fogva, személyesen meg nem jelenhethén, királyi biztosnak a consistorium elnöke lett kiküldve. Ez alkalommal Majláth Antal, a bölcsészeti erkölcsstan tanára, a felséges uralkodónőre dicsbeszédet mondott, és az egyetem e nap emlékét a jövő években is ünnepélyes isteni tisztelettel ülte meg.¹⁾

Az egyetem régibb, de újonnan átalakított és bővített nagyobb épületében a hittani, jogi, bölcsészeti kar és a gymnasium, az azzal szemközt levő új épületben az orvosi kar volt elhelyezve.²⁾

collegiumában, a bölcsészeti, természettani, mennyiségtani és történelmi az egyetemes papnöveldeben, a kanonjogi, héber és görög nyelvi, egyháztörténelmi és politikai előadások a Stephaneumban tartattak; az élettan és kórtan a királyi növeldeben, a vegy- és fűvésztan az Adalbertinumban, a boncztan és sebészet a trinitariusok kolostorában, a hazai jog, romai, természet és közjog magán-épületekben tanítottak. Idézett jelentés az OLT.

¹⁾ „Anniversaria Solennitas Instaurationis Studiorum“ neve alatt, a költségek a tanulmányi bizottság 1772. decz. 5. tartott jegyzőkönyvében említettnek. OLT.

²⁾ Udv. rend. 1772. május 6199. sz. A nagyobb épület homlokzatát következő felirat díszíté:

Maria Theresia
Mater Augusta
Mater Patriae
Mater Scientiarum.
Posuit MDCLXXI.

Ez utóbbi a többi karokhoz képest, jogart és dekáni köpenyt (epomist) az egyetem költségén nyervén, mind az egyetem, mind az egyes karok a változott viszonyoknak megfelelő újabb pecsétekkel láttattak el.

A pecsétek, melyek egymástól csak nagyságuk és körirataikra nézve különböztek, ő felségét a királynőt ábrázolták, ki az egyetem épületét vánkoson tartja, s azt az oldalon látható Boldogságos Szűznek felajánlja.¹⁾

Az egyetem a legfelsőbb kegyelem azon jelét, hogy pecsétjeit a felséges asszony képe diszíté, melegen, azon ígérettel köszönte meg, miszerint jelen és jövő tagjai azt hivatásuk buzgó teljesítésének újabb hathatós rugójául tekintendik.²⁾

Valamint ez, ugy más alkalommal is, a legfelsőbb asszony az egyetem iránti kegyelmének kitünő jeleit adta, hivatalos levelezéseire póstabér-mentességgel ajándékozta meg; ³⁾ külső testületi állásának diszét megóvni és emelni törekedett.

Alkalmat ez utóbbira szolgáltatott az urnapi menetnél az esztergami főkáptalan és egyetem rangsorozata iránt felmerült kérdés, melynél fogva az egyetem, sem az 1771., sem 1772. évi meneten testületileg meg nem jelent. A felséges

¹⁾ Helyt. intézmény 1771. május 6. 2554. sz. Legf. elhat. april 22. 1771. 2078. sz. Az új pecséteket az egyetem 1772. július 6. kapta meg.

²⁾ „Peculiarem certe et nunquam satis celebrandam elementiam regiam in his agnoscit, quod Augustam suam personam sigillis Universitatis et Facultatum inculpi benignissime resolvere, hacque ratione ardentissimum in promovendum litterarum cultum zelum et amorem testari ac memoriale huius serae etiam posteritati transmitti facere dignata fuerit. Sacrum hoc signum incitamentum erit nostris et futuris temporibus, quo et magistratus ipse et professores Universitatis ad ferventiorum et uberiorum studiorum cultum indefessa cura et sollicitudine perpoliendum moneantur et stimulentur.“ Felirata az egyetemi consistoriumnak 1771. június 1. OLT. Canc. oszt.

³⁾ Helyt. Intézm. 1771. máj. 6. 2554. sz.

királynő, utalva a bécsi egyetemnek gyakorlatára, 1772. június 22. rendelé, hogy az egyetem az urnapi menetben testületileg részt vegyen ¹⁾, és pedig a főkáptalan mellett lépvén, az egyetem rectora a főkáptalan első dignitariusza jobbján foglaljon helyet ²⁾, később pedig újabb kételyek folytán a rector és dekanoknak a szentség mennyezete jobb oldalán jelölte ki helyét, az egyetem többi tagjaira fenntartván előbbi intézkedéseit. ³⁾

¹⁾ A jelentést, hogy az egyetem a menetben részt nem vett, b. Schwarzer József, kanonok és városi plébános, közvetlenül legfelsőbb helyre tette. A királynő saját kezűleg írta: „Wie hat man das unterlassen können, welches überall, wo Universitäten seyen gehalten wird, dass es gewiss Donnerstag (octava) also gehalten wird. Das Capitel sollte solche Sach a Tempo berichten.“

²⁾ „A dextris et sinistris ipsius Capituli Universitas cum rectore, directoribus, decanis et ceteris professoribus procedat, ita ut Rector Universitatis primum locum a dextris illius occupet, qui supremus in Capitulo est.“ Kovachich: Mercur II. évf. 135. l.

³⁾ Kir. leir. 1773. jun. 25. 3109. sz. Kovachich id. h. 147. 148. l.

II.

A Jézus-társaság feloszlata. Pályázati vizsgálat a megüresedett tanszékekre. A nagyszombati társoda javainak adományozása.

Nevezetes változást az összes tanügyre nézve, de különösen az egyetemenél, okozott a Jézus-társaság feloszlata, mely az országban és kapcsolt részeiben harmincz gymnasiumon, a budai, győri, kassai, zágrábi akademián tanított, tizenkét papnövelvét, kilencz tápintézetet (convictus) világiak számára vezetett, az egyetemen pedig annak eredete óta a hit- és bölcsészeti tanszékeket ellátni köteles volt.

XIV. Kelemen pápa 1773. július 21. kelt „Dominus ac Redemptor noster“ szavakkal kezdő bullája által, azon hires szerzetet végkép feloszlatta, és annak végrehajtási módját augusztus 13. „Gravissimis ex causis“ brevéjével szabályozta.

Mária Terézia azon bullát legfelsőbb tetszvénynyel királyi jogai épentartásával látván el, e szerzet eltörlésének módozatai iránt szeptember 20. 1773. intézkedett, minek folytán az országban levő szerzetesházak, nevezetesen a nagyszombati, október 11. fel is oszlattattak.¹⁾

A feloszlata a tanév megnyitása közeledtével történvén, a hittani és bölcsészeti lecke deczember 1. halasztattak, a jogi és orvosi előadások azonban szokott időben vették kezdetüket.²⁾

A megüresedett tanszékek ideiglenes ellátása iránt

¹⁾ A jezsuita-rend eltörlésére vonatkozó okiratokat lásd: „A magyarországi kir. tanulmányi alap jogi természetének megvizsgálására szolgáló vezérokormányok.“ Budapest, 1875. 1—21. l. Egyetemi okmánytár 21—30. l.

²⁾ Helyt. intézmény 1773. okt. 14. 4928. és okt. 28. 5139. sz.

megtörténtek a szükséges intézkedések, végleges betöltésük végett a királynő 1774. október 8. az egyetemenél, kir. biztosok előtt tartandó pályázati vizsgát hirdettetett.

A pályázatra kir. biztosoknak gr. Fekete György, országbíró és egyetemi főigazgató, Ürményi József udvari tanácsost és cancellariai előadót, nevezte ki, és azokat, tekintettel az idő rövidségére, kivételkép arra hatalmazta fel, hogy részint a pályázati vizsgálatra megjelenők, részint oly férfiak közül, kik előbb már tanításuk vagy irodalmi munkásságuk által hirnevet szereztek maguknak, és az egyetemi consistorium elnökénél jelentkeztek, a legjelesebbeket a consistorium meghallgatásával, ki is nevezhessék, hivatalaikba bevezethessék, és utólag legfelsőbb jóváhagyás alá terjeszthessék.¹⁾

Az október 8-tól 23-ig tartott írásbeli és szóbeli pályázati vizsgán, a kir. biztosok az egyetemi consistorium elnöke, a hittani és bölcsészeti kar igazgatói és mint vizsgálók: Gálgóczy János, püspök, Ivancsics János, Richwalszky György, esztergami kanonokok, és Makó Pál, mennyiségtani tanár, a bécsi teréziai lovag-akademiában, vettek részt.

A pályázaton a hittani tanszékekre összesen harminczkilenczen : azok közt 17 világi pap, 5 kegyesrendű, 15 ferenczrendi és 2 pálos, a bölcsészetiakra harmincznyolczan : azok közt 9 világi pap, 12 kegyesrendű, 11 ferenczrendi, 3 pálos és 3 világi jelentkezett.

A királyi biztosok eljárván hivatásukban, részint hirneves férfiak, részint a megvizsgáltak közül a legjelesebbeket nevezték ki tanároknak, és azokat október 24-én kelt indokolt felterjesztésükben legfelsőbb megerősítés alá bocsátották, azon kikötéssel, hogy a nevezetteknek alkalmazásuk

¹⁾ Legf. királyi kézirat gr. Fekete Györgyhez 1774. szeptember 5. Udv. rendelet 1774. aug. 19. Helyt. intézm. 1774. szept. 4. Lásd Kovachich : Mercur II. évf. 626—644. l.

csak ideiglenesnek tekintessék, és azok egy év lefolyta alatt karuk tudori fokozatát megszerezni tartozzanak. ¹⁾

A királynő, midőn a jezsuita-rend eltörlése folytán, a tanításra nézve eredt hiányok pótlásáról intézkedett, egyuttal az egyetem, mint a többi főiskolák és gymnasiumok anyaintézetének anyagi forrásairól is gondoskodott, és 1774. augusztus 19. kelt legfelsőbb elhatározásával, a Jézus-társaság nagyszombati collegiumának mind tőkét 268.614 frttal ²⁾, mind ingatlanait, nevezetesen a Nagyszombatban levő rendházat, templomot, nyomdát, csillagvizsgáló tornyot, könyvtárt, a városban és annak határában fekvő kertekkel, rétekkel, a fejéregyházi birtokot (Albanus), vagy, ha az eladományoztatnék, becsárát, ³⁾ a Boldogságos Szűzről czimzett turóczi prepostsághoz tartozó sellyei, znióvárjai uradalmaikat a háromszlécsi birtokkal, a sz. Istvánról czimzett bozóki prepostságnak felét a déneki pusztával, a nyitramegyei bohuniczi malmot és földeket, a Modor és Szent-György sz. kir. városokban, Récse mezővárosában és Nagy-Senkviczen levő házakat, szőlőket, réteket, az 1548. 12. t. cz. erejénél fogva, az egyetemnek oly feltétel alatt adományozta: hogy az a felosztatott nagyszombati társoda minden terhét viselje, a turóczi hiteles helyet jövőben is fenntartani, és a várerődítési czélokra tiz százalékot a kincstárnak fizetni tartozzék, és az arról szóló királyi adománylevelet 1775. február 13. törvényes alakban ki is állította. ⁴⁾

¹⁾ A biztosok jelentését és intézkedéseiket közli Kovachich : Mercur II. évf. 646—682. l. és 762—766. l.

²⁾ Ezen összeg következő tőkékből állott : a) a Pázmányféle alapítvány 100.000 frt; b) a nagyszombati collegium tőkái 124.851 frt; c) a nevezett collegium alapítványokkal terhelt tőkái 32.616 frt; d) az egyetemi nyomda vagyona 11.147 frt.

³⁾ A fejéregyházi birtok eladásából az egyetemi alapba 34.596 frt; az ott létezett borok eladásából 12.045 frt folyt be. Aszalay Jelent. OLT.

⁴⁾ Az egész adománylevelet lásd Kovachich : Mercur II. évf. 1077. Egyetemi országos okmánytár VII. sz. 31—33. l. és e munka Függeléke. VII. sz.

Ezen javakat az udvari kamara már 1774. december 20. a helytartótanácsnak adta át, mely azok kezelését szendrői Aszalay József, helytartótanácsi tanácsosra, mint az egyetemi javak és pénztár gondnokára (Administrator cas-sae Universitatis) bízta, kinek időről időre az egyetemi jószágokat megsemlélni, kötelessége volt.

Az egyetem körének kiterjedéséről más irányban is gondoskodni ohajtván a királynő, főkép azon célból, hogy a protestansok külföldön való iskolázása korlátoltassék, a helytartótanácsot az iránti véleményre szólította fel, vajjon nem lehetne-e, mint a mainezi választó fejedelem az erfurti egyetemen tett, a nagyszombatin is protestansok számára tanszékeket felállítani;¹⁾ de ezen szándoka sem a katholikuskoknál, sem a protestansoknál rokonszenves viszhangra nem talált.

¹⁾ Ud. rend. 1774. marc. 4. 1043. sz. Kovachich : Mercur II. évf. 479—482. l. Tanulmányi alapra vonatkozó Vezérokmányok 18—20 l. (Schopper.) Mily jelleggel bír tehát voltakép a magyar tudomány-egyetem? Pest, 1868. 11. 12. l.

III.

Az egyetemi hatóságok. A consistorium és magistratus. A választások módja. A consistorium tagjai. A rectorok, cancellárok és dekánok.

Azon intézkedések, melyeket a fejedelelnő a bécsi és többi ausztriai egyetemekenél, leginkább Van Swieten indítványai és javaslatai szerint, tett, azoknak testületi önkormányzatát tetemesen korlátozták, sőt a tanulmányi ügyekre, tehát az egyetem legfontosabb feladataira nézve, majdnem teljesen megszüntették.

Az állami ellenőrzés gyakorlására rendelt felügyelői hivatal (superintendens) eltörlésével, a karok élére a felség által nevezett igazgatók (directorok) állítottak, kik a tanulmányi és fegyelmi ügyeket vezették.

Az önálló testületi kormányzat helyébe, mindinkább az állami igazgatás lépett, még ott is, a hol az százados történelmi előzményekben, kiváltságokban és szabályokban gyökerezett.

A nagyszombati egyetem ily kormányzattal, a fenebb érintett okoknál fogva, soha nem birt, ujjaalakítása idején annak a viszonyok nem kedveztek; szervezése tehát annál kevésbé történt annak szellemében, minthogy a királynő nagy műve sikeres létesítését csak általa kiszemelt férfiaktól várta.

Ez oknál fogva nemcsak az egyetem élére főigazgatót állított, de még a tanulmányi és fegyelmi ügyek közvetlen vezetését is: királyi egyetemi consistorium (Regium Consistorium Universitatis) neve alatt, oly testületre bízta, mely legfelsőbb helyen nevezett elnökből és a karok igazgatóiból

állott, kikhez a humaniorok (gymnasium) igazgatója is járult.

Ezen szervezet ugyan a főigazgatónak legfelsőbb helyre 1770. október 22. intézett felterjesztése, és a királynő leirata szerint csak ideiglenesnek volt tervezve, az egyetem újjáalakításának befejezéséig: de ez éveken át tartván, míg az egyetem Nagyszombatban volt, annak összes igazgatása a consistoriumban pontosult össze.¹⁾

Az képviselte az egyetemet a felség és kormányzások irányában, az levelezett az utóbbiakkal, vagy közvetlenül vagy a főigazgató útján.

Köréhez tartozott az új tanulmányi rendszernek és az arra vonatkozó intézkedéseknek foganatosítása; a vitatkozási tételek és tankönyvek megbirálása és helybenhagyása; a tanrendszer megtartása, a tanárok hivataloskodása, a tanulók előmenetele fölötti őrködés, azokról való jelentéstétel a tanév végén felsőbb és legfelsőbb helyre.

A consistorium tagjai, a karok igazgatói, azok ügyeit előadták a consistoriumban, elnököltek a karbeli üléseken, a vizsgákon, szigorlatokon és vitatkozásokon, ügyeltek a tanítás rendjére, és a szabályok fenntartására.

A consistorium mellett, a régi egyetemek példájára, a Rector Magnificus, cancellár és négy dekánból álló akadémiai hatóság is (Magistratus Academicus) létezett, de igen korlátolt, majdnem csak a testület szertartási képviselőtőre szorított hatáskörrel.

Annak tagjai évenként választás által nyerték el hiva-

¹⁾ Az 1770. okt. 24. 5225. sz. királyi leirat erre vonatkozólag mondja: „Ad observandum debitum ordinem studiorum e re futurum esse duximus, usque ultiores benignas dispositiones nostras, ac interea quoque, donec res ad meliorem ordinem reduci, aut etiam Magistratus Academicus suo modo institui et stabiliri possit, sub uno Praeside elementer constituere ad normam huiusmodi Universitatis Consistorium stb.“ OLT.

talaikat, a cancellár kivételével, kit az esztergami káptalan előkelő tagjai közül, a felség nevezett.

A dekánokat az illető karok tanárai és bekebelezett tudorai választák. A bekebelezett tudorok befolyása, mely a bécsi egyetem történeti fejlődéséből vette magyarázatát, a nagyszombati egyetemen alig volt indokolható; de azoknak részvételére már az első választásnál figyelmeztette a consistorium elnöke a karokat, melyek közül azonban csak a hittani és bölcsészeti karnak volt néhány bekebelezett tagja.

A dekán az igazgatót helyettesítette, a fegyelem fölött őrködött, szigorlatokon, vitatkozásokon jelen volt, a tudorjelölteket felavatta, — kivévén az orvosi karnál, hol a tanárok egyike külön mint promotor működött, — és a kar pénztárát kezelte.

Az egyetem Nagyságos Rectorát első ízben a négy dekán, utóbb négy procurator választotta, és pedig a karok rendje szerint, sz. András napján, november 30.

Valamint más régi egyetemeknek, ugy a bécsinek is a tagjai, eredete óta négy nemzetre: és pedig 1384. óta az ausztriai, rajnai, magyar és szászra oszlottak; azoknak procuratorai választák az egyetem rectorát.

Ámbár már az erfurti egyetem alapításánál 1392. évben a felosztás nemzetekre mellőzve lett, és a XV. század kezdete óta sehol sem honosított, a nagyszombati egyetemen újjaalakítása után, minthogy a bécsi intézmények szoros követése elvül mondatott ki, a rector választása nemzeti procuratorok által történt.

A tanárok és bekebelezett tudorok e célból négy, egymint: magyar, német, horvát és cseh nemzetre oszlottak fel; mindenki szabadon választhatta a nemzetet, melyhez csatlakozni kívánt, de utóbb változtatásnak helye nem volt.

A négy nemzet, oly módon választott procuratorai,

hogy minden kar képviselve legyen, választák az egyetem rectorát.¹⁾

A consistorium és magistratus hatásköre és egymás iránti viszonya, szabatosan meghatározva nem lévén, kételemek és vizsályok támadtak, melyekre nézve többször legfelsőbb intézkedések szüksége merült fel.

A karbeli jogarokat az igazgatók, mint őket illető jelenvényeket, vették igénybe, és az urnapi menetnél maguk előtt vitették; az egyetem nagy pecsétjének őrizetét a consistorium elnöke magának követelte, míg a rector azt átadni vonakodott.

Mindkét esetben a királynő a bécsi egyetem gyakorlata és szabályai szerint a magistratus javára döntött, határozván: hogy a jogarok a dekánokat, a pecsét őrizete a rectort illesse, a consistorium számára pedig külön pecsét készíttessék.²⁾

E surlódások azonban a consistorium és magistratus közt, az egyetértést megzavarták, minek utóhatásai az előbbinek megszűnéséig érezhetők voltak.

Az egyetemi consistorium első elnökévé a királynő, az egyetemi főigazgató ajánlatára, 1770. október 24., mint már érintők, Galgóczy János, püspököt és nagyprépostot nevezte; tagjaivá és igazgatókká: a hittani karnál Ivancsics Jánost, Jézus-társaságbeli áldozárt, ki a bécsi egyetemen kilencz évig tanított, az ottani intézményeket alaposan ismerte; ez oknál fogva ő felsége rendeletére a Jézus-társaság tartományi főnöke által a tanulmányok felügyelete végett Nagyszombatba küldetett, és a humaniorok és alsóbb osztályok

¹⁾ Kovachich: Mercur II. évf. 101. l. Az 1777. évi procurator választásnál két hittankari s egy bölcészetkari bekebelezett tudor és a humaniorak két tanára vettek részt. A magyar nemzet Bertonit, a német Stuhrt, a horvát Prandtót, a cseh Zachárt választá procuratorának. Fejér: Hist. Acad. 97. l.

²⁾ Helyt. Intézm. 1772. augusztus 17. 1773. június 14.

igazgatásával is meg lett bízva; a jogtudományi karnál: gróf Tolvay Ferenczet, a dunáninneni kerületi tábla elnökét, az orvosinál: Gilg Jánost, helybeli városi főorvost, ki tanulmányait Bécsben végezte, és hosszabb idő óta az orvosi gyakorlatot folytatta; a bölcsészetenél: Schoretits Mihályt, orvostanárt, hasonlólag a bécsi egyetem volt hallgatóját; a két utóbbit Van Swietennek a főigazgató által kijelölésében különösen felemlített ajánlatára.

A jogi kar egyik tagjának azon előterjesztése, hogy valamint a bécsi egyetemen a bölcsészeti karnak két igazgatója van, egy a szorosan vett bölcsészeti, és egy a megnyiságtani és természettudományi szakokra: a nagyszombati egyetemenél is, a bölcsészeti szakok vezetése jogtanárra bízassék, annál inkább, minthogy a természet- és közjog azon tudományokkal legszorosabb összefüggésben áll, s a consistoriumban több jogi kérdés is tárgyalatik, eredmény nélkül maradt.

Galgóczy, káptalani helytartóvá és ügyszallgatóvá választatván, 1772. május 20. saját kérelmére hivatalos teendőinek halmazá miatt a consistorium elnöksége alul fel lett mentve, és a consistorium elnökségével Szentiványi Rafael, választott arbei püspök, a főkáptalan olvasó kanonoka, megbízva,¹⁾ ki e hivatalát a consistorium többi tagjaival az egyetem áthelyezéséig viselte, Ivancsics János kivételével, kit a hittani kar igazgatásában a jezsuita-rend feloszlatása után Nagy István, esztergami kanonok (1773. nov. 16.), a humaniorákéban kanonokká nevezése után 1775. rendtársa Csapódy Lajos váltott fel.

Az 1771. évre nagyságos rectorrá választott gr. Keglevich [Zsigmond hivataloskodása, az egyetemi ügyek kezdetleges állapotánál fogva, az 177¹/₂. tanévre is ki lett terjesztve.

¹⁾ Királyi leirat 1779. május 20. 2377. sz.

Őtet a karok rendje szerint 1773. évben Lakits György Zsigmond, az egyházi jog tanára, mint az egyetem első világi rectora követte; 1774. e méltóságot Prandt Ignác, az élet- és gyógyszer-tanára, 1775. Weisz Ferencz, a csillagászat tanára és a csillagda igazgatója, 1776. Csapody Lajos, egyetemi könyvtárnok és gymnasiumi igazgató, a hittan volt tanára, 1777. Zelenay János, a hazai jog tanára viselte.

Az első cancellár Bányay László, budaszigeti apát, esztergami olvasókanonok és káptalani helytartónak 1772. május első napjaiban bekövetkezett halála után, a királynő azzá Galgóczyt, a consistorium volt elnökét, nevezte ki. Amak mint újonnan nevezett rosnyai püspöknek, még Nagyszombatban 1776. történt halála után, e méltóságot az áthelyezésig Richwalszky György, tenagrei felszentelt püspök, esztergammezei prépost és utóbb olvasókanonok, viselte.

A dekánságokat, melyekre évenként november 25. sz.-Katalin napján történtek a választások, viselték:

A hittani karban :

1770—1. és 1772. Csapody Lajos, az ágazatos hittan tanára, 1773. Kenyeres József, az ágazatos hittan tanára, 1774. Hyros János, tatai apát esztergami kanonok, 1775. Hubert Ferencz, az ágazatos hittan tanára, 1776. Vizer Ádám, az ujszövetségi bibliai tanulmány tanára, 1777. Frank György, az egyházi történelem tanára.

A jogi karban :

1770—1. Lakits György Zsigmond, az egyházi jog tanára, 1771—2. Szedmáky Mihály Sándor, a romai jog tanára, 1773. Zelenay János József, a gyakorlati magyar jog tanára, 1774. Fába Simon, jogtudor, esztergami kanonok, 1775—1776. Zelenay János, 1777. Nitray Gábor, az elméleti magyar jog tanára.

Az orvosi karban :

1770—1. s 1772. Prandt Ádám Ignác, az élet- és gyógy-

szertan tanára, 1773—1774. Winterl Jakab József, a vegy-
és növénytan tanára, 1775—1776. Trnka Venczel, a boncz-
tan tanára, 1777. Prandt Ádám Ignác, tanár.

A bölcsészeti karban :

1770—1. s 1772. Weisz Ferencz, csillagászat tanára,
1773. Eisenpeitl Máté, a görög nyelv tanára. 1774. Horvát
Iván, a természettan tanára, 1775. Katona István, a törté-
nelem tanára, 1776. Gyurkovits Ferencz, a politikai-kamrai
tudományok tanára, 1777. Mitterpacher József, a felsőbb
mennyiségtan tanára.

IV.

Egyetemi bíróság szervezete, hatásköre és illetősége. Rotlsperger Pál ügye.

Az egyetem már Ferdinand császár és király kiváltságos levelénél fogva birói hatáskörrel birt, a változott viszonyok azonban újabb, nevezetesen illetékességi körének szabályozását,¹⁾ annál inkább tették szükségessé, minthogy az iránt az egyetem és város közt ismét vita támadt, midőn Rotlsperger Pál sebész, ki 1768. a bécsi egyetem anyakönyvébe be lett iktatva, a városi tanács hatóságát elismerni vonakodott²⁾.

Habár a kor általános iránya nem igen kedvezett az egyetemnek törvénykezési kiváltságainak³⁾, Mária Terézia mégis, más egyetemek példájára, a nagy-szombatinak birói hatóságát mind a polgári, mind a büntető ügyekre nézve, a vérhatalommal együtt (*cum iure gladii*) megerősítette.

A birói hatóság gyakorlatát az egyetemi consistoriumra ruházta, oly módon, hogy polgári ügyekben a bíróságot annak elnöke a négy kar igazgatóival, büntető ügyekben pedig a jogi kar elnöke, a világi tanárok, és az egyetemhez nem tartozó jogtudósok sorából egybehívott nyolcz ülnökkel

¹⁾ Helyt. intézmény szeptemb. 27. 1771. 5114.sz. Kovachich: Mercur. II. évfolyam 120. 121. l.

²⁾ Egyetemi rector jelentése gróf Feketéhez. 1771. april 23. OLT.

³⁾ A bécsi egyetemen 1752. december 27. az ország-fejedelmi és magánhivatalnokok, 1753. január 3. a lovagrendűek az egyetem birói hatósága alul kivétettek. 1755. december 6. pedig a képviselők és szobrászok felvétele az egyetemi polgárok sorába, meg lett tiltva. Kink: Geschichte der k. Universität zu Wien. II. 544 545. 563. l.

képezze, a tiszti ügyészek tendőit pedig a hazai jog tanárai teljesítsék.

Az egyetemi bíróság alá tartoztak személyes ügyeikben, az egyetemi testületnek Nagyszombatban állandóan székelő tagjai, nevezetesen: az igazgatók, a tanárok, a négy kar tudorai és tanulói, míg helyben folytatják tanulmányait, az egyetemnél közvetlenül alkalmazott egyének, továbbá a tanárok feleségei és gyermekei, de nem cselédjei.

Más személyeknek beiktatása az egyetem anyakönyvébe, és a törvénykezési kiváltságnak azokra való kiterjesztése meg nem engedtetett.

A sebészek, szülésznők és gyógyszerészek számára külön Album vezetése volt meg hagyva. Abba csak ezen, vagy a monarchia, más egyetemeinél megvizsgált egyének vétethettek fel, kik csak annyiban tartoztak az egyetemi bíróság alá, a mennyiben működésükben foglalkozási szabályaik ellen vétettek; és ez esetben is, a panasz a városi tanács által az egyetemi bírósághoz volt utasítandó, és a megállapított büntetést amaz hajtotta végre. Minden egyéb ügyekben, a sebészek, szülésznők, gyógyszerészek és fürdősök (balneatores) a városi hatóság alá tartoztak.

Az egyetemi bíróság ítéleteit minden más megkeresett bíróság végrehajtani tartozott; a felebbvitel annak ítéletei ellen a királyi kuriához volt intézendő.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtására két fogház, egy enyhébb (decentius et commodius) és egy szigorúbb (strictius) rendeztetett be, és annak felügyelete a consistorium által nevezendő pedellusra lett bízva¹⁾.

Ezen intézkedések folytán, Rotlsperger Pál sebész, kit a városi tanács, míg harminczkét forintot birsággként le nem

¹⁾ Kir. leirat 1771. ápril 22. 2078. sz. szept. 12. 4051. sz. Helyt. intézm. 1771. máj. 6. 2554. május 10. szeptemb. 12. 5114. sz. Kovachich: Mercur II. évf. 106. és köv. 117. 119—122. l. Linzbauer: Codex Sanitario med. II. köt. 579. és köv. l.

fizetett, letartóztatott, mivel a polgári hatóságot elismerni vonakodott a polgárok sorából kitörölt, foglalkodása folytatásától eltiltott, és műhelyét bezáratta; az egyetem rectorának felterjesztése folytán, a fizetett birságnak megtérítésén felül, polgári jogaiba és foglalkodása gyakorlatába visszahelyezve, de egyuttal a városi tanács megkövetésére kötelezve lett.

A bíróság szervezését megállapító intézmények, az egyetemi magistratust meg sem említvén, annak fegyelmi hatásköre is teljesen bizonytalanná vált.

Az innen támadt kételyek megszüntetése végett a királynő rendelte, hogy a tanulók fegyelmi kihágásai és mulasztásai a magistratus által belátása szerint intéztesse nek el, és csak a súlyosabb esetek vitessenek a consistorium elé¹⁾.

Ezen intézkedések foganatosítására, és a bírósági szervezet kiegészítésére jegyzőnek: Nitray Gábor; vádló és védő tiszti ügyészeknek pedig: Zelenay János és Szedmáky Mihály, jogtanárok ki lettek nevezve.

Pedellussá a consistorium Lázár Györgyöt nevezte, annak fizetése kétszáz forintban állapittatott meg, azzal, hogy az egyetem nagyobb épületének is gondját viselni tartozzék²⁾.

¹⁾ Helyt. intézm. 1771. máj. 10. Egyetemi consistorium jelentése junius 20. OLT.

²⁾ Később 1773. jan. 8. az épület tisztántartási költségeire évenként 30 frtot kapott.

V.

Tanulmányi rendszer. A tanárok utasításai. A jezsuita-rend eltörlése után történt változások.

A tanintézetek üdvös hatása nagyrészt a tanulmányok czélszerű rendszerétől függ.

Arra irányozta a királynő egyetemünk ujjaalakításánál főfigyelmét, ismételve elvül mondván ki: hogy az ótalma alatt ujonnan szervezett főiskola mindenben, de főleg a tanrendszerre nézve, a bécsi egyetem mintájára, melynél közelebb a tanulmányok uj rendszere lépett életbe, szerveztessék¹⁾.

A tandrendszer iránti szabályok és utasítások, 1770. október 29. helytartótanácsi intézménynyel, az egyetemmel közöltetvén, a bekövetkezett tanévben foganatba is vétettek.

A hittani karban hét tanszék rendszeresített, kettő az ágazatos hittan, kettő a keresztény erkölccstan, egy-egy a sz.-írás magyarázata, a vitályos hittan, az egyházi történelem és szónoklat számára.

A szorosan vett hittudományi tanfolyam négy évre, de az előkészítő folyammal, melyet előbb szükségkép hallgatni kellett, öt évre terjedt.

Az előkészítő tanfolyamba csak a bölcsészeti tanulmányok után lehetett lépni; tárgyait az egyházi történelem és szónoklattan, a héber és görög nyelv képezték.

¹⁾ „Et quia benigna mens et intentio Suae Maiestatis Sacratissimae ea foret, ut Universitas haec Tyrnaviensis sub altissimo nomine et gloriosis altefatae Maiestatis auspiciis restaurata, tam in norma tradendum cum vero aliis omnibus Universitati Viennensi per totum conformetur.“
Helyt. intézm. 1771. 6. Maii 2554. sz.

Az ágazatos hittan és a sz. írás magyarázata mind a négy éven, az erkölctan és vitályos hittan két éven át adattak elő, meghatározott szerzők szerint, melyeket az év elején a consistorium útján a főigazgató és helytartótanácsnak bejelenteni kellett¹⁾.

Különös figyelmet kellett fordítani a vitályos hittanra, és tanára különösen a Magyarországon és Erdélyben elterjedt téveszmék czáfolatára lett utasítva,

Minden szakból félévi vizsgák husvétkor, és a tanév végén tartattak, a cancellár és igazgató jelenlétében. A kik az első vizsga ismételése után sem feleltek meg, a hittanulmányok folytatásától el lettek tiltva.

A vitatkozások továbbá is fenntartattak, a felügyelet az igazgatón kívül az egyetemi cancellárra lett bízva.

A jezsuita-rend eltörlése után a hittani tanulmányok új rendszere lépett életbe, Rautenstrauch István, sz.-benedek-rendű braunovi apát és a bécsi egyetem hittani kara igazgatójának javaslata szerint; a nagyszombati egyetem viszonyaiból folyó némi módosítással.

Az ágazatos hittan két tanszéke fenntartatott; az erkölctannak, a héber nyelv és ó szövetségi sz.-írás magyarázatának, a görög nyelv és új szövetségi sz. írás magyarázatának, az egyházi történelemnek, a vitályos hittan és patrisztikának, a szónoklattan és lelkipásztorkodásnak egy-egy tanszéke rendszeresített.

Az öt évi tanfolyam fél évi vizsgákkal és érdemsorozattal lett meg tartva, de az egyes évfolyamok tantárgyai újonnan határozottak meg.

Az első évben a héber nyelv és egyházi történelem; a másodikban az ágazatos hittan és sz. írás magyarázata; a harmadikban mindkettőnek folytatása; a negyedikben az

¹⁾ A kanoni jog a jogtudományi karhoz tartozott, hol azt a hittanulók is hallgatták.

erkölcsstan, és az egyházi jogtan (a jogtudományi karban); az ötödikben a lelkipásztorkodás egész kiterjedésében, a katechetikával és szónoklattannal, és a vitályos hittan a patrologiával, voltak a tanítás rendes tárgyai.

A görög nyelv a humaniorokban még nem taníttatván, annak az előadása is a két első évben fenn lett tartva, és megengedve, hogy azon hittanulók, a kik csak a lelkipásztorkodásra készülnek, három évvel végezhessek be folyamukat, de az esetben a lelkipásztorkodást a harmadik évben hallgatni tartozzanak.

A dogmatikát Gazzaniga és Bertieri, az erkölcsstant Antoine, a vitálytant Pichler, az egyházi történetet Pohl és a tanár saját iratai, a szónoklattant Kaprinay, a héber nyelvet Haselbauer, a görögöt a paduai nyelvten szerint tanították, a sz. írás magyarázata az ó és új szövetség könyveinek fonalán történt.

A jogi karnál a királynő 1769. július 17. kéziratában, a cancellariát, a fennállott tanszékeken kívül, a jogtörténet, a természet- és általános közjog, a büntetőjog, a hazai közjog és a politika tanszékei felállítására utasította.

A vegyes bizottság és a cancellária, a hazai közjogot mellőzendőnek tartotta, mert még önálló tudományyá nem fejlődött, és a létezett tanszékeken kívül, az institutiók- és természetjognak, az általános köz- és hűbérjognak, a digesták és büntetőjog egy-egy tanszékének felállítását hozta javaslatba.

Tényleg azonban a hazai jog két, és a romai jog és egyházi jognak már fennállott tanszékein felül, csak még a természet általános köz és nemzetközi jog nyert külön önálló tanszéket.

A jogi tanulmányokra a bölcsészeti tanfolyam megelőző hallgatása tanácsosnak, de nem szükségesnek mondatott ki; a tantárgyak választása a tanulókra bízott, oly módon, hogy a fennemlitett tantárgyak hallgatására ugyan serken-

tessenek, de sem a hazai jog tanulói a többi szakokra, sem ezeknek hallgatói viszont a magyar jogra ne köteleztesse-
nek¹⁾; a természetjog leczkéire azonban a növendékpapok is
bocsáttassanak.

Az előadásokra nézve a tanároknak utasításul adatott,
hogy naponként, vasárnap, ünnepek és csütörtök kivételével,
két órát adjanak november 4-től szeptember 8-ig. Minden
leczke kezdetén a tanár két vagy három tanulót előleges
figyelmeztetés nélkül, a mult leczke tárgyaiból vizsgáljon
meg, és az adott felelethez képest, első másod, vagy harmad-
osztályu előmeneteli jegyzetet iktasson a névsorba. Minden
hóban tartsanak a tanárok vitatkozást az előadott tárgyak
tizenkét vitás tétele fölött, az első osztályzatuk közül, egy
védőt (defendens) és három ellenzőt (oppugnantst) jelölvé-
ni; az év végén pedig egy-két jelesebb hallgatójukkal ren-
dezzenek nyilvános vitatkozást az igazgató és consistorium
által jóváhagyott tételek fölött. A tanév végén tartsanak
vizsgát hallgatóikkal, és előmenetelükhöz képest, részrehaj-
latlanul, első másod, vagy harmadik osztályba sorozzák, és
mind az érdemosztályzatot, mind a vitatott tételeket a con-
sistorium utján a helytartótanácsnak, illetőleg főigazgatónak
mutassák be. Bizonyítványokat csak ezen vizsgák alapján
állítsanak ki. Hivatalos teendőiktől szabad idejüket irodalmi
munkásságra fordítsák.

A hazai jog tanítására nézve meg lett határozva, hogy
az egész tantárgyat két éven át ugyanazon egy tanár végezze
be; az első évben az elméleti, a másodikban a gyakorlati
részt (törvénykezést) adja elő, és pedig addig, míg saját mun-
kát nem készítenek, Huszty tankönyve szerint. A második
év végén annak büntetőjogot tartalmazó fejezetét tanítsák;

¹⁾ „Quoniam studia invita Minerva passim nullo aut sane perexiguo
discentium emolumento tractari experientia ostendit“. Helyt. intézm. 1770.
október 29.

és ezen év délutáni óráiban tanítványaikból bíróságokat szervezve, az ezek előtti pörös eljárást azokkal gyakorlatilag megismertetni törekedjenek.

A vitatkozási tételek szerkesztésében, a királyi méltósággal és felségjogokkal ellenkező, nemkülönben a közállapotra nézve veszedelmes, vagy különczködő (exoticis) tételektől ovakodjanak.

A kanoni jog tanára délelőtt az egyházi közjog, délután a magánjog előadására Riegger munkája szerint azzal köteleztetett, hogy a magyar királynak egyház körüli jogaira különös tekintettel legyen, és szemelőtt tartván az egyházi és világi hatalom közötti határvonalakat, hallgatóival ismeresse meg a jelesebb írókat, figyelmeztesse ezeknek tévedéseire, és ajánlja az egyházi történet tanulását, mely nélkül a kanoni jogban előmenetel alig várható.

A romai, vagy, mint nevezék, polgári jog (iuris civilis) tanára, a reggeli órákban a jogtörténetet Martini, az institutiókat Heineccius szerint, a délutáni órákban a digestákat, és ha elvégezné, a codexet és novellákat Westenberg szerint tanítsa.

A természet, általános köz- és nemzetközi jog tanára, a reggeli órákban a természetjogot, a délutániakban az általános állam- és nemzetközi jogot Martini szerint adja elő, és tudománya irodalmának kritikai ismertetésére azzal köteleztetett, hogy hallgatóit különösen Grotius világhírű munkája tanulmányozására buzdítsa¹⁾.

A jezsuita-rend eltörlésével, két karban szükségessé vált változások, alkalmat szolgáltatottak a más karoknál, és más tanintézeteknél, főképp Bécsben tapasztalt hiányok és fogyatkozások kiigazítására.

¹⁾ Az egész rendelet és az utasítások olvashatók Kovachich : *Mercur* II. évf. 61—94. l. Azokkal majdnem szóról-szóra megegyező utasítások adattak a prágai egyetem jogtanárainak is. Schnabel : *Geschichte d. iurid. Facultät an d. Carl-Ferdinand Hochschule zu Prag*. Prag 1827. II. rész. 113. és köv. l.

Ezen, 1774. évben történt változások, a nagyszombati egyetemen is új intézkedésekre vezettek, melyeket a pályázati vizsgára kiküldött királyi biztosok, tekintettel egyetemünk viszonyaira, foganasítottak.

Nevezetesen 1775. ápril 10. a természet, általános köz- és nemzetközi jog tanszéke ketté választatott, olyképen, hogy a természetjog a romai jog történetével és az institutiókkal, az általános köz- és nemzetközi jog, a digesták és büntetőjoggal kapcsoltatott össze. Az eddig előadott tanszakokhoz, az európai államisme, és a hazai közjog is járult, melyeket a hazai jog tanára adott elő; habár a jogi kar a büntetőjog előadását a gyakorlati hazai jog tanárára, az európai államismeét pedig, a köz- és nemzetközi jog, vagy a politika tanárára, kinek a bölcsészeti karban csak egy órája volt, bizandónak vélte.

A jogi tanfolyam három évre osztatott. Berendezése a a bécsitől, mely öt évig tartott, mind a tanszékek számánál, mind a tantárgyaknál fogva szükségkép különbözvén, az első évben a természetjog február végéig, marcius és áprilisban a romai jog története, azután az év végéig az institutiók Heineccius szerint adattak elő. A második évben hét hónapig délelőtt az általános köz- és nemzetközi jog Martini, délután a digesták Heineccius szerint az utolsó hónapban délelőtt és délután, a hazai büntetőjog, továbbá az elméleti hazai jog, az egész éven át délelőtt és délután, — a harmadik évben az egyházjog egész évig délelőtt és délután, továbbá a gyakorlati hazai jog öt hónapig, aztán pedig az európai államisme Achenwall szerint, különösen pedig a magyar közjog tanítottak.

Ezen beosztás, a tanok választására nézve fennállott szabadságot nem szüntette meg végkép, mert a biztosok véleménye szerint a tanulóktól függött, a hallgatandó tárgyak választása és csak azok számára, kik tanulmányaikat rendszeresen egész kiterjedésekben akarják végezni, a fenn-

érintett rend állapítottatott meg; de kétségtelenül ez utóbbi elv kimondása által jelentékenyen meg lett szorítva.

Az orvosi karban a bécsi vegyes bizottság és a cancellaria javaslata szerint öt tanszék lett rendszeresítve, ugymint: az elméleti orvostané (élet- és gyógyszer-tan, materia medica), a gyakorlati orvostané (kór- és gyógytan), a boncztané, a sebészet- és szülészeti, és a vegy- és növénytané.

Az elméleti és gyakorlati orvostan Boerhave, a vegy- és növénytan a tanár saját rendszere szerint adatott elő, és pedig, valamint a boncztan és sebészet is, naponként egy-egy óráig.

Az 1775. szervezés szerint a bölcsészeti tanfolyam, különösen a kísérleti természettan hallgatása, az orvosi tanulmányok előfeltétéül szabott ki.

Az első évben a boncztan, a vegy- és növénytan; a másodikban az élettan; a harmadikban az élettan ismételése mellett a gyógyszer-tan és kórtan, a negyedik évben a kór- és gyógyszer-tan ismételése mellett a gyakorlati gyógytan a kórodában; az ötödik évben a gyakorlati gyógytan folytatása mellett, a sebészet és szülészeti adatott elő; és a hallgatók azon előadások ismételésére utasítottak, melyekre nézve ismereteik hézagosak, hiányosaknak tapasztaltattak.

A tankönyvek e karban is meg voltak határozva, nevezetesen a vegytanban Boerhave; a növénytanban Linné; az élettanban Boerhave, Van Swieten és Marherr; a gyógyszer-tanban Boerhave, Krantz, Cartheuser és Vogel; a kórtanban Boerhave és Van Swieten, a boncztanban Scharschmidt Winslow és Albini; a sebészetben Winslow, Verdieux, Heister; a szülészeti Krantz, Plenck és Steidele, oly értelemben azonban, hogy a tanárok a tudomány haladásait, saját észleleteik és kutatásaik eredményét is, tanítványaik előmenetelére előadásaikban felhasználják, a mit leginkább a vegytan tanára teljesített.

A boncztan tanára utasítva lett, hogy nyáron az osteológiát és száraz boncztant adja elő; télen eszközölje a bon-

czolásokat a hullákon; a növénytan tanára, hogy fűvészeti kirándulásokat rendezzen.

A sebészet tanulói a boncztant, az elméleti és gyakorlati sebészetet és az akológiát (sebészeti eszköz- és köttan); a gyógyszerészet tanulói, a gyakorlati idő után, a vegynövényteni és gyógyszerertani leczkéket hallgatni köteleztettek.

A szülésznők számára a folyam évenként háromszor ismételtetett. Rendkívüli és magánleczkéket is a kar igazgatójának engedelmével lehetett tartani, de ezen intézkedés gyakorlatba nem vétetett¹⁾.

A bölesészeti karnál az ész- és ismetan (logica és metaphysica), a bölesészeti erkölctan, a természettan, a mennyiségtan, a történet és szónoklattan, a politikai és kamarai tudományok, a héber és görög nyelv tanárai rendszerezittettek, kikhez a német, franczia nyelv, a táncz és vivás mesterei járultak.

A tanfolyam két évre határoztatott; az első évben a logika, metaphysika és mennyiségtan; a másodikban az erkölctan és természettan képezték a tanulás rendes tárgyait.

A bölesészeti szakok tanítására nézve utasításul adott, hogy a tanulók az okoskodás syllogistikai módjában gyakoroltassanak ugyan, de a tanítás főszulya nem a formákba, hanem a dolog érdemébe (materiae meritum) helyeztessék.

A természettanban az előadások, a matematikai vitatkozások mellőzésével, kísérletekkel történjenek; a szükséges műszerek és gépek, a mennyiben azok az egyetem birto-
kában még nem lennének, a Jézus-társaság collegiuma által szerzendők be, és a tanároknak szolgáltatandók át.

A tanítás vezérfonalaiul a bécsi egyetemen megszabott tankönyvek tüzetvén ki, azoktól eltérésnek csak felsőbb

¹⁾ Rupp Ján.: Beszéd stb. Adatok 10. l.

engedélylyel volt helye; a tollba mondás (dictálás) meg volt tiltva. A tanárok által előadásai számára szerkesztett munkák, helybenhagyás végett a consistorium útján, a helytartótanácskoz, illetőleg főigazgatóhoz voltak felterjesztendőek.

A leczkének rendkívüli szünetelése, akár ugynevezett aristotelesi szünnapok (festa aristotelica), akár a hőséges napok (ob dies caniculares) által való félbeszakítása, szigoruan meg lett tiltva, a vitatkozások ünnep- és vasárnapokon tartandóknak rendeltettek.

Az év végén a cancellár és igazgató jelenlétében tartandó vizsgákon, minden tanulónak négy kérdést az elméleti bölcsészetből, legalább kettőt a mathesis, és kettőt az erkölcsstanból kellett megfejtetni; a feleletek alapján készített érdemsorozatot az egész kar jelenlétében felolvastatott és nyomtatásban kiosztatott.

A tanárok feletti felügyelet e karban is, mely csak jezsuitákból állott, közvetlenül az igazgatóra és a cancellárra lett bízva.

A kötelezett tárgyakon kívül még a mennyiségtan tanára a gyakorlati mértanból és építészetből adott leczkéket, — ezen, valamint a történetből, a szónoklatból, a politika-kamarai tudományokból, az illető tanárok által naponként egy-egy óráig tartott előadásokat minden karbeli tanulók hallgathatták. A héber és görög nyelv kiválólag a theologusok számára adattak elő. A logika, metaphysika és természettan Horvát Iván munkái, az erkölcsstan Steinkellner, a mennyiségtan Makó Pál, a történet és szónoklattan Katona István saját iratai, a politiko-kamarai tudományok, melyek hallgatására a növendékpapok is utasítottak, Sonnenfels szerint tanítottak.

A jezsuita-rend eltörlése után e kar lényeges változáson ment át.

A tanszékek berendezésére nézve: a logika, metaphysika és ethika, tehát az összes elméleti és gyakorlati bölcsészet tanítása egyesítve lett, a csillagászat, a felsőbb mennyiségtan, a természetrajz, a széptan (aesthetica) számára külön tanszékek állítottak fel, ez utóbbival, a történettől elválasztott szónoklattan kapcsoltatott össze. A héber nyelvhez, tekintettel a hittan hallgatóira, a többi keleti bibliai nyelvek adtak.

A kötelező tanfolyam két évi maradt; a második év tantárgyaihoz a mennyiségtan folytatása járult.

A többi tanulmányok a hallgatók szabad választására hagytak.

A természetrajz tanárának előadásai az állat-, növény- és ásványtanra terjedtek ki, és a mezeti gazdaság elvei tanítására is utalva lett; előadásaiban saját iratait követte.

A bölcsészet tanára utasítva lett, hogy a szorosan vett erénytanon (ethicán) kívül a természeti jogtan alapvonalaira is Feder szerint, tehát az egész gyakorlati bölcsészetre terjeszkedjék ki, hogy a jövőbenő theologusok és orvostanulók is, annak oly szükséges ismeretére vezettessenek; előadásai befejezéséül tudománya rövid történetét is, Feder szerint adja elő. A többi részekre nézve Baumeister munkáját kövesse.

A természettan tanárának kötelességévé tétetett, hogy vásár- és ünnepnapokon az erőműtanból, művészek, mesteremberek számára külön leczkét tartson¹⁾.

A humaniorok és grammatikai osztályok tanrendje is részletesen szabályoztatván, meg lett hagyva, hogy tanításra csak a bölcsészeti és hittani tanulmányokat végzett érett férfiak alkalmaztassanak, és az évenkénti változások melőztessenek.

¹⁾ Ezen leczkék egyetemünkön a legujabb ideig (1848-ig) folyvást tartattak.

A tanulókra nézve ismételve, mint már 1738. évben, ki lett mondva, hogy csak olyanok vétessenek fel, kik fentartásuk elegendő eszközeivel birnak. Ez esetben is a pór származásu ifjak (iuvenes plebeae conditionis), a negyedik grammatikánál felsőbb osztályba csak akkor bocsáttassanak, ha kitünő tehetség mellett, annak megfelelő szorgalmat is tanusítanak¹⁾.

A tanév mind a négy karban, és a gymnasiumban Mindszent napján november 1. vette kezdetét, és tartott Kisasszony napjáig szeptember 8-ig.

¹⁾ A humaniorok számára kiadott részletes utasítást mellőzzük. Olvasható Kovachich : Mercur II. évf. 74—84. l.

VI.

Vitatkozások. Királyi biztosok fogadása. Akadémiai fokozatok. Szigorlatok rendje. Felavattatás.

A tanulmányi rendszer az oktatás egyik főszálpontját a vitatkozásokba helyezé, melyek részint a tanév lefolyta alatt, részint nyilvánosan annak végén, vagy az akadémiai fokozatok megszerzése alkalmával tartattak.

A vitatkozások tárgyaúl kitüzött tételek, melyeken a tanár neve ki volt teendő, a consistorium útján a helytartótanácsnak be voltak mutatandók, és kinyomatásuk előtt a helytartótanács könyvbírálati bizottságának helyenahagyásával ellátandók. Ez utóbbi intézkedést, az egyetemi consistoriumnak közvetlenül a felséghez intézett, és az udvari cancellária által pártolt felterjesztése daczára, a királynő hatályában fenntartotta¹⁾. A főfigyelem a jogi kar vitatkozási tételeire volt irányozva. A királynő a hazai jogból vitatásul kitüzött tételeket maga elé terjesztetni, és legfelsőbb kéziratával, az egyházi jog néhány tételét, általa meghatározott szöveg szerint módosíttatni rendelé²⁾.

¹⁾ A királynő sajátkezű elhatározása, az udvari cancellaria 1772. július 1. 3098. sz. felterjesztésére következőleg szólt : „Respectu Universitatis Tyrnaviensis circa censuram opusculorum ad studia pertinentium exceptio a mea resolutione fieri nequit“. Helyt. intézmény. 1772. júl. 20.

²⁾ Gróf Esterházy udv. cancellárhoz 1772. febr. 28. intézett kéziratában a királynő a következő tételeket : „Imperanti civili competit ius cuncta ecclesiae negotia inspiciendi, et examinandi, ne ecclesia noceat, aut dogmata obtentu doctrinae bono civili adversantes propalentur“ és „Vota autem in rebus ad fidem pertinentibus, non numeranda, ut in comitiis politicis, sed ponderanda sunt“ ; következőkép módosítandóknak rendelé : „Imperio civili competit ius cuncta ecclesiae negotia inspiciendi et exami-

Később meg lett engedve, hogy a jogtanárok által havi vitatkozások tárgyául kitűzött tételek, minthogy azok felterjesztése a tanítás folyamát félbeszakítaná, vagy késleltetné, a kar igazgatója és consistorium által vizsgáltasanak meg, és az előleges felterjesztés, a már helybenhagyott tételektől lényegesen különbözőkre szoríttassék¹⁾.

A nyilvános vitatkozások többször ő felsége auspiciu-
mai alatt, királyi biztosok jelenlétében, tartattak.

Ezen biztosok, nevezetesen a nyitrai püspöknek, mint a kanoni jogból tartandó nyilvános vitatkozásra kiküldött királyi biztosnak, fogadtatási szertartásaira nézve, az egyetemi rector és a karok dekánjai közt véleménykülönbség támadt nevezetesen az iránt, vajjon a királyi biztosokat midőn nyilvános vitatkozásoknál megjelennek, csak az illető karok, vagy az összes egyetemi testület és mily ünne-
pélyességekkel fogadják. A karoknak 1772. július 4. felterjesztésére, az egyetem a bécsi egyetem szabályaira utasítva lett, melyek szerint a királyi biztost, ha az egész egyetemet érdeklő ügyekben jelenik meg, az egyetem rectora és összes testülete epomidesekben, és a jogarokkal, egyes karokat illető kiküldetéseknél azonban csak az illető kar igazgatója dekánja és tagjai epomidesek nélkül a karbeli jogarral fogadják²⁾.

nandi, ne doctrinae bono civili adversantes propalentur“. „In rebus fidei in conciliis non illico, ubi maiora se exerunt, plures vero patres et dignitate et eruditione conspiciuntur alterius sunt opinionis, ad conclusionem procedendum est, sed in praevis deliberationibus adlaborandum est, ut ut maiora obtineantur. Quod si obtineri nequeat dissensio quorundam patrum de firmitate et infallibilitate decisionis conciliaris nihil omnino detrahit“. Az első tételt azonban, mint később kitűnt, a természet és közjog tanára állította fel. A magyar jog tételeire nézve a kir. elhatározás 1772. január 17-én kelt.

¹⁾ Helyt. intézm. 1773. ápril 29. 1925. sz. 1775. máj. 11.

²⁾ Helyt. intézm. 1772. 23. A fogadtatás részleteit szabályozó rendtartás olvasható Kovachich: Mercur. II. évf. 138. l.

Az akadémiai fokozatok feltételei szorosabban meg lettek határozva.

A hittani karnál a babérkoszoru fokozata (baccalaureatus, prima laurea) fenn lett tartva, és az ágazatos hittanból kiállott szigorú vizsgától tételeztetett fel. A tudorságnál az ugynevezett punctura, azaz Aquinoi sz. Tamás könyveiből kiszemelt hely fölötti vizsga megtartatott; de könnyebbítésül megengedettetett, hogy a jelöltek a nyelvekből az első év után, a hittanulók az egyházi jogból a harmadikban, a bibliai tanulmányokból a negyedik évben tehessenek szigorlatot.

Az 1774. szabályzat a régi gyakorlattól eltérően, négy szigorlatot állapított meg, ugymint: az első az ágazatos hittan- és egyházi történetből; a másodikat az egész elméleti és gyakorlati moralból (erkölestan, lelkipásztorkodás); a harmadikat a bibliai tanulmányokból a keleti nyelvekkel; a negyediket az egyházi jogból, mire a két vitatkozás pro licentiatu és doctoratu következett.

A szigorlatok részenkénti letétele a tanfolyam alatt, meg lett tiltva.

Azonfelül megengedettetett az egyháziaknak, hogy az egyházi jogból a tudori fokozatot a jogi karnál megszerezhessék¹⁾.

A jogtudományi karnál a tudori szigorlatokra nézve, elvül ki lett mondva, hogy azokra senki a tanfolyam befejezése előtt ne bocsáttassék.

A szigorlatok száma háromban állapittatott meg; az első a természet-, általános köz- és nemzetközi jogból és az egyházi jogból; a második a romai és a büntetőjogból; a harmadik az elméleti és gyakorlati hazai jogból, és az államtörténetből.

¹⁾ Helyt. intézm. 1770. okt. 29. és kir. leirat 1774. szept. 4. kir. biztosi intézkedés 1774. oktob. 23. Kovachich: Mercur II. évf. 64., 65. l. 699., 700., 762—766. l. 1032. l.

A szigorlat két órán át tartandó; vizsgálók az igazgató, a dékán és a tanárok rangjok sorrendje szerint.

A szigorlatokat értekezés szerkesztése, és nyilvános vitatkozás követte.

Egyháziak a természet-, általános köz-, nemzetközi jog, és az egyházi jogból kiállott két szigorlat, értekezés és vitatkozás után a sz. kánonok, vagy egyházi jog tudori fokát nyerhették el.¹⁾

Az orvosi karban az orvostudori fokon kívül, még a sebészetből, szülészet- és gyógyszerészetből magisteri fokozatok adományoztattak; az orvosi tudorság elnyerésére két szigorlat lett meghatározva.

Az első az elméleti tárgyakból: boncztanból, vegy- és növénytanból, élettanból, kórtan- és gyógyszerertanból; míg a második: a gyakorlatra a betegek gyógykezelésére terjedt ki.

Az elsőben: az igazgató, dékán és négy rendes tanár, ugymint a boncztan, a vegy- és növénytan, az elméleti és a gyakorlati orvostan tanárai; a másodikban: azokon kívül két idősb gyakorló orvos vett részt.

A szigorlatokat a nyilvános vitatkozás követte, melyen négy orvostudornak kellett ellenvetéseket tenni, ha anynyian nem jelennének meg, azokat a tanárok helyettesíteni tartoztak.

A sebészeti magisterium elnyeréséhez, két szigorlat kivántatott. Az elsőnek: a boncztan, és az elméleti és gyakorlati sebészettan, a másodiknak: az eszköz- és köttan képezték tárgyait, és a belgyógyászatból is néhány kérdés tétetett.

A szigorlatban az igazgató, dékán, a boncztan és a

¹⁾ A szigorlati díjak az igazgató számára két, a dékán és minden tanár számára egy-egy aranyban, a vitatkozási díj mindegyik számára egy-egy aranyban állapították meg. Kovachich: Mercur II. évf. 1032—34. l.

sebészet tanárai és a sebészeti gremium két előjárója vett részt.

A gyógyszerészeknek négy vizsgát kellett tenniök; az elsőben: a növénytanból; a másodikban: a gyógyszerertanból; a harmadikban: a vegytanból vizsgáltattak meg; a negyedikben több összetett gyógyszert, a dispensatorium szerint kellett készíteniök.

A vizsgákon az igazgató, a dékán, a vegy- és növénytan tanára, és a gyógyszerészi testület két előjárója vettek részt.

A szülésznőknek az igazgató, dékán és a szülészet tanára előtt, a szülészettan minden részéből vizgát tenni, és gyakorlati jártasságukat gépezen bemutatniok kellett. Mint szülészek szigorlatra csak orvosok és sebészek bo-
csátattak.

Orvosi, sebészi, gyógyszerészi vagy szülészeti szigorlók, kik vizsgáikat jó sikerrel ki nem állották, tanulmányaik folytatására egy vagy két éven át, és azután a szigorlat ismételtsére utasítottak, de ez esetben dijt újra nem fizettek¹⁾.

Az orvosi diplomákból azonban azon záradék, hogy a gyógyítási felhatalmazás az egész monarchiára kiterjed, kikagyandónak rendeltetett²⁾.

¹⁾ A szigorlati díjak 1775. ápril 19. kelt legfelsőbb rendelet folytán a helytartótanács május 1. 1896. sz. intézményével határozattak meg, és egy aranyat 4 frt 18 krral számítva, az orvostudorságért a felavattatással együtt 183 frtban 42 kr., a sebészeti magisteriumért 60 frt 18 kr., a gyógyszerészeti magisteriumért 81 frt 48 kr., szülészeti magisteriumért 43 frt 6 kr., szülésznő vizsgájáért és okleveleért 35 frtban állapítottak meg. — Falusi szegény sebészek és szülésznők a kar belátása szerint fél díjért, vagy minden díj nélkül, vizsgáltattak meg. A részletes díjszabást lásd Linzbauer: Codex sanitario medicinalis II. 681—683. l. Rupp Ján.: Beszéd a magy. kir. tud. egyetemi orvosi kar százados ünnepén. Történelmi pót-lék 7—9. l.

²⁾ Udv. rend. ápril 5. 1773. Rupp id. m. Tört. pótl. 3. l.

E bölcsészeti karban a tömeges időszaki szigorlatok és avattatások mellőzésével, a rendes tanszakokból adandó szigorlat, és vitatkozás, melyen az igazgató, dékán és a kötelezett tantárgyak tanárai vettek részt, képezték a tudori fokozat feltételeit.

Mind a négy karban a megszabott szigorlatok és vitatkozás sikeres kiállása után, a tudorjelölt a cancellár előtt a hitvallást és szeplőtelen fogantatás iránti esküt tette le, és azután az egyetem nagyságos rectorának rendeletéből, (iussu et auctoritate rectoris) annak elnöklete alatt, a cancellár és négy dékán jelenlétében ünnepélyesen tudorra avattatott.

Tekintettel az említett hitvallásra és esküre, az orvosi kar és egyetemi consistorium Ugróczy Mihály ágostai hitvallásu sopronyi nemesnek, a szigorlatok kiállása után is a tudori felavattatást megtagadták. Ugróczy a felséghez folyamodván, az egyetemnek meghagyatott, hogy folyamodót és többi hitsorsosait is, ha azok a teljesítendőket teljesítették, tudorokká avassák fel¹⁾.

Az egyetemi consistorium azonban a királynőt arra kérte, hogy miután folyamodó az örökös tartományok egyetemeinél is megkivántatott katholika hitvallást le ne teheti, és ily módon nem teljesítheti a teljesítendőket, e tekintetben is a bécsi egyetem szabályait követhessék, melyek szerint a protestánsok csak a licentiát a gyakorlatra, és azzal járó jogokat nyerhetik el, de tudorokká nem avattatnak.

A m. kir. udvari cancellária a protestánsok közjogi állására nézve Magyarország és az örökös tartományok közt létező lényeges különbségre utalva, azokat is tudorokká avatandóknak véleményezte, de a királynő a bécsi egyetem szabályait a nagyszombati egyetemnél is alkalmazandóknak

¹⁾ Udv. rendelet 1772. augusztus 28. 4123. helyt. intézm. 1772. szeptemb. 7. 4012. sz. Linzbauer: Codex II. 626. 627. l.

rendelte; minek folytán a protestansok csak licentiatu-sokká avatattak.¹⁾

Az egyetem, újjáalakítása kezdetétől áthelyezéséig (1771—1777.), hittudományi babérkoszorúsokká (baccalau-rei) lettek 45, hittudorokká 16, jogtudorokká 8, orvostu-dorokká 38, bölcsészettudorokká 53, sebész-mesterekké 131, gyógyszerészeti mesterekké 32, szülész-mestereivé 2, ok-leveles szülésznőkké 21²⁾.

¹⁾ A consistorium felterjesztése 1772. október 31-éről, és a deczem-ber 2. kelt a helytartótanács által deczember 10. 5353. sz. alatt közlött legfelsőbb elhatározás olvasható Linzbauer: Codex II. köt. 630. l. Ezen intézkedés folyán az egyetemi matricula szerint, 1773. Engel János Jakab, 1775. Oertel Godofréd Honorius, 1776. Mauksch János Dániel, Semere János Péter orvosok, licentiatu-sokká avattattak. A bécsi egyetemnél a protes-tansok némely megszorításokkal 1778. aug. 22. bocsáttattak a jogi, ugyan-azon év szeptember 11. az orvos- és bölcsészettudori fokozat elnyeréséhez. Diplomájuk azonban nem az egyetem, hanem a kar nevében adatott ki, és nem a rector, hanem a kar igazgatója által iratott alá.

²⁾ A hittudorok közt voltak: Kaszaniczky Ádám, Vizer Ádám, Horváth Mihály, Perczel Imre, Bertoni Florián, Nagy Ferencz, Frank György, egye-temi tanárok, Rosos Pál, Zsivits Mátyás. A jogtudorok közt: Zelenay János, Nitray Gábor jogtanárok, Fába Simon kanonok, Demién Antal, Markovics Mátyás, Gyurkovics Ferencz; az orvostudorok közt: Stipsics Nándor; a bölcsészettudorok közt: Stipesics Nándor, Zsivits Mátyás, Szer-dahelyi György Alajos, Dugonits András, Nitray Mátyás, Ányos Pál, Trenka Mihály, Domin József.

VII.

Tanárok nevezése, fizetése. Tanárjelöltek. Tanárok sorozata.

A tudomány-egyetemek üdvös hatása, hire és neve legnagyobb részt az azokon működő tanároktól függ.

Párist az Abélardok és Lombardiai Péterek, Bolognát az Ireneriusok és Gratianusok, Salernot a Milanoi Jánosok, és Piacenczai Vilmosok tették a tudományos élet gyupontjaivá; újabban Halle lételét a nagynevű Thomasiusnak, Göttinga felvirágzását a Münchhausen által egybegyűjtött nagy jeles-ségű tudósok fényes koszorujának köszönheti.

Annak igazságától áthatva, Mária Terézia, valamint a a bécsi egyetem átalakításánál, úgy a nagyszombatinál is főfigyelmét jeles tanárok meghívására fordítá. Az iránti nézeteinek több alkalommal nyílt és határozott kifejezést adott; már az egyetem ujjaalakítása kezdeményezésénél kijelentette, hogy a tanszékekre kiváló szellemi tulajdonságokkal bíró, alapos tudományu férfiak alkalmazandók, utóbb a jezsuita-rend eltörlése után, pályázatot hirdetvén, ismét kiemelés, hogy az egyetem fénye, tekintélye a külföld előtt jeles tanáraitól függ, kik munkálataik által tudományosságuk bizonyítékait adják ¹⁾.

¹⁾ „Quoniam vero altefata Sua⁷ Maestas denique expendisset, quod pro obeundis professorum muneribus, habilia et peculiaribus tum animi dotibus praedita, tum et solidis scientiarum doctrinis imbuta subiecta requirantur.“ Helyt. intézm. 1769. december 14. — „Quoniam Universitatis cuiuspiam splendorem et coram exteris quoque attentionem, illud vel maxime procuraret, si in omni genere scientiarum eos professores habeat, qui suum quisque genus, ad quampiam perfectionem adducere, et editis etiam in publicam lucem operibus insignem suam doctrinam palam facere studeant etc.“ Kir. leirat 1774. auguszt. 19. Helyt. intézm. 1774. szept. 4.

Ezen indokból az újjáalakítás alkalmával és utóbb a tanárokat illő fizetéssel ellátandónak rendelte. A hittani és bölcsészeti kart a jezsuiták látván el, a rendes jog- és orvostanárok fizetését ezerkétszáz forintban állapította meg.

Ezen összeg, tekintettel hazánk és az egyetemi székváros árviszonyaira, fölötte nagynak látszott, de Van Swieten határozott nyilatkozata, hogy annál kisebb évi díjért az orvosi tanszékekre alkalmas egyének nem vállalkoznak, a kik pedig kisebb díjért vállalkoznának, azokra nem alkalmasak, a kérdésnek véget vetett, és a fizetéseknek megállapítását a fennebb említett összegben eredményezte.

A jezsuita-rend eltörlése után, a hittani és bölcsészeti kar tanárainak fizetését, ha világi papok, nyolczszáz, ha szerzetesek, hatszáz forintban állapították meg; ha pedig a bölcsészeti karban világiak alkalmaztatnának, azok, tekintettel családi viszonyaikra (*propter ampliorem domesticam familiam*), ezer kétszáz forintnyi fizetéssel látandók el.

Fenntartotta magának azonban a királynő, hogy az egyetemi alap állapotjához képest a fizetéseket felemelje, vagy egyeseket érdemeikhez képest, jutalmakban részesítsen.

A jezsuita-rendű tanárok megerősítését, a többi tanárok nevezését a királynő magának tartotta fenn; a megerősített vagy nevezett tanárok áthelyezése vagy elmozdítása csakis az ő jóváhagyásával történhetett.

A nyelvtanítók, táncz- és vívómesterek nevezését az egyetemi főigazgatóra bízta.¹⁾

Elvül kimondotta, hogy a tanszékek rendszerint pályázati vizsgák útján töltendők be, kivéven, ha ismeretes tudo-

¹⁾ Idézett Helyt. intézm. 1769. decz. 14. és 1774. szeptember 4. A jog- és orvostanárok, ugyszintén a többi egyetemi tagok fizetéseiket eleinte Pozsonyban az egyetemi pénztárnál vették fel, míg kérelmükre 1771. marc. 18., illetőleg 1772. april 21. a nagyszombati harminczadhivatalnál utalványoztattak. OLT.

mányosságu és híres férfiak jelentkeznének; a kinevezett tanárok, a memyiben tudorok nem lennének, karuk tudori fokozatát egy év alatt felvenni tartozzanak, és miután illő fizetéssel vannak ellátva, minden más foglalkodástól eltiltandók.¹⁾

Hogy pedig a tanszékekre alkalmas egyének ne hiányozzanak, tanulmányaikat végzett és jeles tehetségű ifjak, mint tanárjelöltek (repetentes) 200 forintnyi évi díjakkal láttattak el, kik a kijelölt szakokban a tanárok oldala mellett magukat alaposan kiképezni tartoztak. Nevezetesen a hittani karnál három, a jogtudományinál egy, az orvosinál egy, a bölcsészetinél három egyházi és két világi, a humaniorokra hat egyházi és két világi tanárjelölt állomása rendszeresített. Tizenketten az 1774. októberi pályázat alkalmával ki is neveztettek, azzal az utasítással, hogy a bölcsészeti jelöltek a csillagászat és felsőbb mathesis, a humaniorok jelöltjei a széptan és szónoklattan, és a görög nyelv tanárai mellett alkalmaztassanak. Az orvosi karból jelölt nem neveztetvén, az annak szánt összeg a végvizsgákon kitűnő tanulók közt osztatott szét.²⁾

Azonfelül a liturgiai tanszékekre szükséges ismeretek megszerzése végett, Tompa László, a Pázmány-féle bécsi papnövelde aligazgatója, 800 forint évi díjjal, és 100 arany uti költséggel Rómába küldetett.

A hittani és bölcsészeti tanszékekre a rend eltörlése előtt kinevezett jezsuiták, az új rendszerhez, a más egyetemeknél, különösen Prágában és Freiburgban tett tapasztalatokkal ellenkezőleg, egész készséggel alkalmazkodtak.

¹⁾ Udv. rend. 1774. marc. 4. Helyt. intézmény 1774. marc. 29. 1168. sz. Kir. biztosi rendelet 1774. okt. 23.

²⁾ Az 1774. legelőször kinevezett repetensek neveit lásd Kovachich : Mercur II. évf. 761. 762. l.

A hittani karban a tartományi főnök kijelölése és legfelsőbb megerősítés folytán ¹⁾ az ágazatos hittanra Csapódy Lajos és Kenyeres József, már előbb is e szak tanárai, alkalmaztattak. Az erkölcsi hittant Piestyánszky János és Lábos János, előbb is e szak tanára; a szentírás magyarázatát Bernolák András, a vitályos hittant Kowalszky Ferencz, az egyházi szónoklatot és történelmet Wagner Károly, mind jezsuita szerzetbeliek tanították.

A rend eltörlése után, miután a királynő a Jézustársaság volt tagjait, a hittani tanszékeknél mellőzendőknek rendelte 1774. évben, az arra felhatalmazott káptalani helytartó rendeletéből, ideiglenesen az ágazatos hittan tanszékét Hubert Ferencz és Nagy Ferencz, az erkölcsi hittanét Nagy Antal és Antoni József, a szentírás magyarázatát Janovszky János, a vitályos hittanét Novotny Mátyás, az egyházi szónoklat- és történetét Frank György, a görög nyelvé Stipsics Ferencz, a héberét Kaszanitzky Ferencz, esztergammegyei áldozárok látták el.

A királyi biztosok által 1774. október 23. végleg kinevezettek az ágazatos hittanra : Hubert Ferencz, esztergammegyei áldozár, bécsi egyetemi hittudor pályázati vizsga nélkül, és Perczel Imre, kegyesrendű áldozár; az erkölcsi hittanra: Bertoni Flóris, sz. Pál rendű szerzetes; a szentírás magyarázat tanára: Vizer Ádám, pécsmegyei áldozár, az egyházi történetre: Frank György, esztergammegyei áldozár, az egyházi szónoklattanra és lelkipásztorkodásra Horváth Mihály, bécsmegyei áldozár, regelsbrunni lelkész, s egyszersmind egyetemi hitszónok.

A vitályos hittan helyettesítése továbbra is Nowotny Mátyás áldozárra bízott.

A héber nyelv és ó-szövetségi magyarázat, 1775. évben az uj-szövetségtől és azzal egybekapcsolt görög nyelv-

¹⁾ A megerősítő kir. leirat 1770. auguszt. 29. 4092. sz. alatt kelt. OLT

től elkülönítettén, újabb pályázati vizsgálat alapján arra Kaszaniczky Ádám, a vitályos hittan, patristica és irodalmi történetre pedig Nagy Ferencz, esztergammegyei áldozárok neveztek ki.

A jogtudományi karban : a romai jog tanszékén Szedmáky Mihály, ki e tudományt 1747 óta már tanította, a hazai jog tanszékein Zelenay János és Nitray Gábor megerősítették, illetőleg ő felsége által kinevezettek.

A természet-, általános köz- és nemzetközi jog tanárává van der Hayden Henrik János belga, e tanszéknek a bécsi egyetemen segédje, az egyházi jog tanárává pedig Lakics Zsigmond György innsbrucki egyetemi tanár nevezett ki.

Haydent, ki 1772. a bécsi egyetemhez mint az általános köz- és nemzetközi jog tanára tétetett át, és utóbb (1780) a löweni egyetem jogi karának igazgatója lett, a cseh-osztrák udvari cancellária ajánlatára Stuhr József Fülöp; az 1775. évben kir. tanácsosi czímmel és nyolczszáz forintnyi díjjal nyugalmazott Szedmáky Mihályt, pályázati vizsgálat alapján, sz.-katolnai Demién Antal követte a tanszéken.¹⁾

A tanszékeknek fennebb érintett új beosztása folytán azonban Stuhr a természetjog, a romai jog története, és institutiók, Demién az általános köz- és nemzetközi jog, a digesták és büntetőjog tanítását vette át.²⁾

Az orvosi karban : a kór- és gyógytanra Schoretits Mihály, veszprémmegyei tiszti főorvos, ki egyuttal a bölesészeti kar igazgatója is volt, az élet- és gyógyszerstanra Prandt Ádám Ignác, a vegy- és növénytanra Winterl Jakab

¹⁾ Stuhr nevezése a m. kir. udvari cancellária meghallgatása nélkül történén, az 1772. június 17. 2987. sz. felterjesztésében a nagyszombati tanszékek betöltése körüli hatáskörét fenntartatni kérte : mit a királynő helyben is hagyott. OLT.

²⁾ Lásd Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez czimű munkámat 288. l.

József, a boncztanra Krzowitzi Trnka Venczel, romai szent birodalmi lovag, a sebészet és szülészetre Plenk Jakab József neveztettek ki.

A bölcsészeti karban 1773. évig a jezsuita-rendből tanították : a természettant Horvát Iván, a logikát és metaphysikát Gulik József, a mennyiségtant Nagy Boldizsár, a bölcsészeti erkölcostant Majláth Antal, a történetet és szónoklattant Katona István, a héber nyelvet Hornik Venczel, a görögöt Eisenpeitl Máté. A politikai-kamarai tudományok első tanára Ehrenfelsi Paal Gáspár volt, ki miután gyengélkedő egészsége miatt a tanszékről 1772. lelépett, pozsonyi kanonok, és az elemi iskolák főfelügyelője (1774), később (1781) nagyvárad kanonok lett.¹⁾ Tanszéki utódja (1772) Gyurkovich Xav. Ferencz volt, ki Sonnenfels előtt tudományából külön vizsgát tett, melyről ez a királynőnek jelentést adott.²⁾

A jezsuita-rend feloszlatása utáni évben, Horvát és Katona meghagyattak tanszékeiken; a logikát és metaphysikát Handlerla Ferencz, az erkölcostant Kluch József, az elemi mennyiségtant Mitterpacher József áldozárok adták elő.

Az 1774. októberi pályázat után végleg megerősítettek : a természettani tanszéken vizsga nélkül Horvát Iván, a csillagászatén hasonló vizsga nélkül Weisz Ferencz, ki

¹⁾ A történelem és szónoklat tanárának fizetése eredetileg 1200 forintban állapított meg, jelölül, hogy az világinak volt szánva; 1773. évig azonban ezen összeget a jezsuita-rend huzta. A politika tanárának fizetése 800 fnt volt, mint e tudomány tanárainak a prágai, innsbrucki és gráci egyetemen; de 1775. april 26. fizetése 1200 forintra emeltetett. Udv. can. felterjesztés.

²⁾ Hogy Gyurkovich, ki fejérmegyei nemes családból származott, az első titkos társulatnak szervezését demokratikus eszmék terjesztésére tervező hazánkban, Martinovics állítá vallomásaiban a bécsi vizsgáló bizottság előtt. Lásd Fraknoi : Martinovics és társainak összeesküvése. IV. Századok 1879. 45. és köv. ll.

már husz év óta a csillagda élén állott; a történetén Katona István, az elméleti és gyakorlati bölcészetén Handerla Ferencz, esztergammegyei áldozár. Ujlag nevezettek ki : az elemi mennyiségtanra Dugonics András, kegyesrendü áldozár; a felsőbb mennyiségtanra Mitterpacher József, pécsmegyei áldozár, a széptanra és világi szónoklattanra Szerdahelyi György, esztergammegyei áldozár, a természetrajzra Piller Mátyás, sekaumegyei áldozár.

VIII.

A tanárok irodalmi működése.

Az egyetemek főhivatása az ifjúságot élő szóval a tudományok szentélyébe vezetni, de a sikeres tanítás folytonos foglalkodást és haladást tételezván fel, természetszerűen saját vizsgálódásokra, azok eredményeinek egybeállítására, irodalmi működésre vezet, mely míg a tanítást könnyíti s előmozdítja, eredményeit a tanterem falain túl még a jövő nemzedékekre is gyümölcsözővé teszi: minél fogva helyesen állítá a királynő, hogy az egyetemek hirnevének, hatásának egyik főtenyezőjét tagjainak irodalmi munkássága képezi.

Az egyetemi tanárok közül ez időszakban számosan, kiváló irodalmi tevékenységet fejtettek ki.¹⁾

A hittani karban a már említett Ivancsics János igazgatón, és Csapody Lajoson kívül az irodalom terén működtek:

Frank György (sz. 1742. † 1822), utóbb (1787) méz-kuti apát, és a pozsonyi egyetemes papnövelde igazgatója, győri kanonok, egyház-történelmi bevezetést irt; ²⁾

Horváth Mihály (sz. 1728. † 1810), grabai prépost, a lelkipásztorkodás, hazai történet, alkalmazott politika és statistika terén működött; ³⁾

¹⁾ Egyes értekezések, kisebb munkálatok mellőzésével csak a jelentékenyebb munkák elősorolására szorítkozom. Azoknak teljes jegyzéke a hittani karra nézve, olvasható Márkfi már id. munkájában: *Scriptores Fac. theologiae etc.*

²⁾ *Introductio in historiam ecclesiasticam cum chronologia.* Budae 1783.

³⁾ *Historia Hungariae politica.* Viennae 1770. 1786. 1790. — *Theologia pastoralis.* Viennae 1780. III köt. — *Chrestomatia pastoralis.* II rész. Pestini 1772. *Statistica Regni Hung. et partium eidem annexarum.* Posonii 1744. 2. kiad. 1802.

Hubert Ferencz (sz. 1741. † 1800), pozsonyi és utóbb esztergami kanonok, az ágazatos hittant tárgyalta; ¹⁾

Kaszaniczky Ádám (sz. 1748. † 1804) pozsonyi és utóbb esztergami kanonok, héber nyelvtant írt; ²⁾

Kenyeres József, Jézustársaságbeli (sz. 1724. † 1805), utóbb biersi apát, rosnyai kanonok, a kassai akadémia igazgatója, több hittani értekezésen és egyházi beszéden felül, a kilenczvenes évek politikai sajtóharczának tevékeny részese;

Vizer Ádám (sz. 1740. † 1803), utóbb kompolti apát, pécsi cz. kanonok, a bibliai magyarázattanról írt terjedelmes munkának szerzője; ³⁾

Wagner Károly (sz. 1732. † 1790), az egyetemnek Budára történt áthelyezése után, 1777. évben a könyvtárnak első őre, és a czimer és pecséttan tanára nagy fontosságú történelmi munkái által vált híressé, melyek közül Sáros- és Szepesmegye oklevéltára és a magvaszakadt hazai családok nemzedékrendje a legnevezetesebbek. ⁴⁾

A jogtudományi karban Lakics György Zsigmond (sz. 1736. † 1819), az egyházi jog első világi tanára, ki 1780. évben történt nyugalmaztatása után is a kar seniora maradt, és annak üléseiben részt vett, később (1784) a helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke, az egyetemi nyomda igazgatója, majd a kir. helytartótanács tanácsosa, udvari tanácsos és a Lipótrend lovagja lett, munkásságát mind az egyházi jog, mind a magyar közjog művelésére kiterjeszté. — Annak terén azon iskola előharczosa volt

¹⁾ Theologiae Pars I. De Deo. Pars II. De SS. Trinitate. Budae 1783.

²⁾ Grammatica linguae hebraicae. Viennae 1791.

³⁾ Praenotiones hermeneuticae novi testamenti. Tirnaviae. 1777. — Hermeneutica novi testamenti. IV kötet. Budae. 1784.

⁴⁾ Analecta Scepusii. Pars I. et II. Viennae 1774. III. IV. Posonii 1778. Epistolae Petri de Várda. Posonii 1776. Diplomatarium Comitatus Sarosiensis. Posonii 1780. — Collectanea familiarum quae iam intercederunt. Budae 1778. dec. IV.

házunkban, mely az egyházi jogban a híres németalföldi kanonista Van Espen iratai folytán, az uralkodott elvektől sok tekintetben eltérő irányt követett, és egyrészt az állam jogait teljes épségében fenntartani, illetőleg visszaszerezni, másrészt az egyháznak jogkörét is tiszteletben tartani törekedett. Mig a hazai közjog köréhez tartozó dolgozatai sok tekintetben alapos kifogásokra szolgáltatnak alkalmat, egyházjogi munkái által messze hazánk határain túl is híressé lett; minek bizonyságául szolgál, hogy egyik munkája még e század negyedik évtizedében újabb kiadásban Spanyolországban jelent meg.¹⁾

Az orvosi kar tanárai közül : Plenk József (sz. 1732. † 1807), ki 1783. a bécsi katonai orvos-sebészeti József-akademiának tanára, s a tábori gyógyszerterek igazgatója lett, tudományának kitűnő bizonyítványait adta nagyszámu munkáiban, melyek részint bel-, részint külföldön többször, nevezetesen szülészete és bonczana hét, törvényszéki orvostana négy, sebészete három kiadásban jelentek meg; az orvossebészeti tudomány majdnem minden ágára a növény-, vegy- és gyógyszerstanra kiterjedtek, és nevét az orvosi irodalom legünnepeltebbjei közé emelték.²⁾

¹⁾ *Juris publici ecclesiastici pars generalis.* Viennae 1774. — *Praecognita iuris ecclesiastici univ.* Viennae 1775. — *Institutio elementorum iuris naturalis.* Budae 1778. — *Institutiones iuris ecclesiastici.* III köt. Budae 1778 — 1781, spanyolul 1843. — *Praelectiones canonicae de legit. Episc. instituendi et destituendi ratione.* Viennae 1783. — *Liber singularis de haereditario succed. iure ducum primum, dein Regum Hungariae.* Viennae 1809. — Terjedelmes munkája a magyar közjogról nyomtatásban ugyan nem jelent meg, de kéziratban közkézen forgott.

²⁾ *Anfangsgründe der Geburtshilfe.* Wien 1768. — 7. kiadás n. o. 1803. *Materia chirurgica, oder Lehre von den Wirkungen der in der Wundarzney gebräuchlichen Heilmittel.* Wien 1771. 3. kiad. 1780. *Lehrsätze der praktischen Wundarzneiwissenschaft. Zum Gebrauche seiner Zuhörer.* Wien 1774—76. II. rész. 3. kiad. 1799. *Pharmacia chirurgica seu Doctrina de medicamentis praeparatis ac compositis, quae ad curandos*

Trnka Venczel (sz. 1739. † 1791), kiterjedt orvosgyakorlata mellett az elmélet terén is jeleskedett; gyógytani

morbos externos adhiberi solent. Viennae 1775. 4. kiad. 1791. Németül Kopenhaga 1776. 2. kiad. 1786. Wien. 1780. 3. kiad. 1786. Selectus materiae chirurgicae. Cui additur elenchus instrumentorum et fasciarum chirurgicarum. Viennae 1775. Németül 1775. Compendium anatomes pro tyronibus chirurgiae. Viennae 1775. 8. r. Németül 1780. 3. kiad. 1796. Compendium institutionum chirurgicarum pro tironibus chirurgiae. Partes III. Pars I. Viennae 1775. Pars II. u. o. 1777. Pars III. u. o. 1775. 3. kiad. 1797. Magy. 1782. Primae lineae anatomes. In usum praelectionum. Viennae 1775. 4. kiad. 1794. Doctrina de morbis oculorum. Viennae 1777. 2. kiad. 1783. Doctrina de morbis cutaneis, qua hi morbi in suas classes, genera et species rediguntur. Viennae 1776. 2. kiad. 1783. Németül 1777. Anfangsgründe der chirurgischen Vorbereitungswissenschaft für angehende Wundärzte. Wien, 1777. III r. 3. kiad. u. o. 1822. Elementa medicinae et chirurgiae forensis. Viennae 1781. 2. kiad. 1786. Németül Wien 1782. 4. kiad. 1802. Elementa artis obstetriciae. Editio praelectionibus adcomodata. Viennae 1781. Pharmacologia chirurgica sive doctrina de medicamentis, quae ad curationem morborum externorum adhiberi solent. Viennae 1782. Németül 1786. 3. kiad. 1790. Bromatologia s. doctrina de esculentis et potulentis. Viennae 1784. 8. r. Németül 1785. Toxicologia seu doctrina de venenis et antidotis. Viennae 1785. 2. kiad. 1801. Németül 1785. Neue Anfangsgründe der chirurg. Vorbereitungswissenschaften für angehende Wundärzte. Wien 1785. Icones plantarum medicinalium secundum syst. Linnæi digest. cum enumer. virium etc. 1788—1818. Physiologia et pathologia plantarum. Viennae 1794. Németül 1795. Hygrologia corporis humani, sive doctrina chemico-physiologica de humoribus, in corpore humano contentis. Viennae 1784. Németül 1795. Elementa terminologiae botanicae ac systematis sexualis plantarum. Viennae 1796. Németül 1799. Elementa pharmaco-catagraphologiae seu doctrinae de praescriptione formularum medicinalium. Viennae 1799. Németül 1799. Elementa chymiae. Viennae 1800. németül 1801. Elementa chymiae pharmaceuticae etc. Viennae 1802. Németül 1803. Doctrina de cognoscendis et curandis morbis infantum. Viennae 1807. Németül 1807. Pharmacologia medico-chirurgica specialis. Partes 3. Viennae 1804. Németül 1804—5. 2. kiad. 1816. Doctrina de morbis sexus feminei. Viennae 1808. Anfangsgründe der Hebkunsten. Pest 1808. Számos más értekezésének czimeit lásd Szinnyei: Magyarország Természettudományi és Matematikai könyvészete 602—606. l.

munkái, és negyvennél több értekezése újonnan alapított orvoskarunk hírére a külföldön is nevelték.¹⁾

Winterl Jakab József (sz. 1739. † 1809), a vegytan híres tanára, egyike volt azon férfiaknak, kik kortársaikat megelőzve új időszaknak előhírnökeiként jelennek meg, és annál fogva több megtámadásban is részesült.²⁾ Munkái, melyek az új vegyészett hajnalát hirdették, nevét ismertté tették a külföldön is. Növényzeti dolgozatai nagy részben hazánk növényzetének megismertetésére vonatkoznak.³⁾

¹⁾ *Historia febrium intermittentium, omnis aevi observata et inventa illustriora medica, ad has febres pertinentia complectens. Vol. I. Vindobonae 1775. Németül Helmstadt 1781. Commentarius de tetano, plusquam ducentis cl. medicorum observationibus, nec non omnibus hactenus cognitis adversus tetanum remediis instructus. Vindobonae 1777. Historia cophoseos et baryecioiae. Vindobonae 1778. Historia leucorrhoeae omnis aevi observata medica continens. Vindobonae 1781. Historia amauroseos omnis aevi observata medica continens. 2 Partes. Vindobonae 1781. Németül Breslau 1790. Historia ophthalmiae omnis aevi observata medica continens. Vindobonae 1783. Historia febris hecticae omnis aevi observata medica continens. Vindobonae 1783. Németül Leipzig 1784. Historia cardialgiae omnis aevi observata medica continens. Vindobonae 1785. Historia rachitidis omnis aevi observata etc. Vindobonae 1787. Németül Leipzig 1789. Historia tympanitidis omnis aevi observata medica continens. Vindobonae 1788. Historia haemorrhoidorum omnis aevi observata medica continens. III köt. Operis posthumi editionem procuravit Francisc. Schraud. Vindobonae 1794—1795.*

²⁾ A bécsi orvosi kar híres igazgatója Störk 1773. jun. 25. a királyhoz intézett jelentésében mondá a nagyszombati egyetemről: „Videntur professores nova condere systemata, et iam bene stabilitam doctrinam negligere; id saltem perhibent dissertationes medicae, quae hucusque Tyrnaviae prodiverunt; nam et illa, quae systema chemicum continet, raptus suos habet, et persaepe sensu communi ac bono caret.“ *OLT. Udv. canec. oszt. ad Nr. 3180. 1773.*

³⁾ *Specimen medicum exhibens synopsis reptilium emendatam, cum experimentis circa venena, et antidota reptilium austriacorum. Vien. 1768. De metallis dubiis. Vien. 1770. Systema artis pharmaceuticae in Univers. Reg. Tirnavien. laboratorio quotannis experimentis demonstrandae. P. I. II.*

A bölcészeti karban : Dugonits András (sz. 1740. † 1818), a mennyiségtan magyar nyelven szerzője, e tekintetben résttörőleg lépett fel; korának legkedveltebb, a nemzeti irodalom legünnepeltebb íróinak egyike, regényei, szindarabjai és történeti munkái által a hazai irodalom körül jelesen érdemesült.¹⁾

Handerla Ferencz (sz. 1745. † 1783), a bölcészet bírálati történetét és észtant irt.²⁾

Horvát Iván (sz. 1732. † 1800), egresi apát, bölcészeti, de főkép mennyiségtani, erőműtani, természettani, több kiadásban, részben külföldön megjelent munkái által hazánkon kívül is híressé lett, minél fogva a tanszékek betöltése végett 1774. évben kiküldött királyi biztosok a királynőhöz

Tirnav. 1772. *Systematis chemici ex demonstrationibus Tirnavien. Pars rationalis et experimentalis.* Tirnav. 1773. *Flora Tirnaviensis.* Tirnav. 1774—78. *Methodus analyseos aquarum mineralium.* — *Analyses — cum tabula principiorum fixorum pro aquis.* Budae et Viennae 1781. Editio 2-da. Vindob. 1784. *Index horti botanici.* Tirnav. 1775. *Index secundus horti botanici Universitatis, quae Pestini est.* Pestini 1788. *Index tertiano.* 1802. *Prolusiones ad Chemiam Sec. XIX.* Budae 1800. *Accessiones novae ad prolusionem suam primam et secundam.* Budae 1803. *Darstellung der vier Bestandtheile der anorganischen Natur.* Jenae 1804. Számos értekezése czimeit lásd Szinnyey : Id. munkája 841—842. l.

¹⁾ Trója veszedelme. Pozsony 1774. *Argonautica* 1778. magy. Pozsony és Kassa 1794. *Ulissesnek története.* Pest 1780. — *Magyar Tündökosság (Mathesis pura).* Pest 1783. 2. kiad. Pozsony és Pest 1798. — *Etelka.* II. köt. Pozsony 1787. 1788. 1791. — *Az arany pereczek szomorú története.* Pest és Pozsony 1790. *A magyar játékszinre alkalmaztatott jeles Történetek.* Pest 1794—5. — *A Szerecsenek.* I. köt. *Europai történetek.* II. köt. *Afrikai esetek.* Pozsony és Pest 1798. — *Jolánka Etelkának leánya.* II. köt. Pozsony és Pest 1803—4. — *A Római történetek.* U.-ott 1800. *A Magyarok uradalmaik, tizennégy rézre metszett paizsokkal.* U.-ott 1801. *A Szitthai történetek.* II. rész. U.-ott 1804. — *A régi hadi vezérek.* Pest 1809. *Magyar példabeszédek és jeles közmondások.* Szeged I. rész. 1820.

²⁾ *Elementa artis cogitandi.* Budae 1778. *Historia critica litteraria Philosophiae.* Budae 1782. *Institutiones Logicae.* Budae 1783.

intézett jelentésekben méltán mondhatták róla, hogy az egyetemnek nevet, nevének halhatatlanságot szerzett.¹⁾

Katona István (sz. 1732. † 1811), utóbb bodrogi apát és kalocsai éneklő kanonok, történetünk egyik leghíresebb művelője, számos e tárgyú művei közt a legjelentékenyebb hazánk negyvenkét kötetű bírálati története. E korszakot alkotó munka egymaga elégséges, hogy szerzőjének, kit a nagyhirű Gibbon dicsérve említ, biztosítsa a halhatatlanságnak kiérdemelt koszoruját.²⁾

¹⁾ Institutiones Logices. Tirn. 1767. 3. kiad. Budae 1795. Institutiones Metaphysices. U.-ott 1768. 2. kiad. 1771. Physica generalis. U.-ott 1767. 1770. 3. kiad. Agriae 1774. 4. kiad. Tirnav. 1776. Venetiis 1780. Physica particularis Tirn. 1770. 3. kiad. Augustae Vindel. 1772. 4. kiad. Tirn. 1774. Dissertatio de methodo pontis firmitatem investigandi. Budae 1780. Praelectiones mechanicae. Budae 1782—1784. III. köt. Németül Pest 1786. Budán 1809. Theoria globi aërostatici. Budae 1783. — Elementa Physicae. Budae 1790. 6. kiadás 1819. — Summarium elementorum Physicae. Budae 1794. 2. kiad. 1798. — Declaratio infirmitatis fundamentorum operis Kantiani Criticae rationis purae. Pestini 1797.

²⁾ Historia Hungariae cum suis Regibus, per Ladislaum Thuroczi coepta, a P. Nicolao Schmidt aucta, ad nostra tempora continuata. Tirnaviae 1769. Synopsis chronologica historiae P. III. Tirn. 1771—1775. — Historia critica primorum Hungariae Ducum ex fide domesticorum et externorum Scriptorum ab a. 884—1000. Historia literaria praemissa. Pest 1778. — Historia critica Regum Hungariae ab a. 1000—1810. XLII. kötet. Buda-Pest, Kolozsvár stb. 1779—1817. — Historia pragmatica Hungariae II. köt. Budae 1782—84. — Synopsis Historiae Romanorum Imp. Budae 1782. — Dissertatio de mansuetudine Evangelica. Budae. 1785. — Responsio ad Epistolam commonitoriam M. Antonii Praepositi Bienicensis. Budae 1785. — Examen vetustissimi M. Moraviae situs, cum Vindicibus Anonymi Belae Regis Notarii. Budae 1786. — Vetus Moravia rursus ad suos limites reducta. Budae 1789. — Ad amicum Aug Confessionis amici Catholici de Pacificatione Viennensi et Lincensi Epistolae tres. S. l. 1790. Dissertatio critica in commentarium Alexii Horányi de S. Hungariae Corona. Budae 1790. A magyar sz. Koronáról D. Décsi Sámuelről írt historiának megrostálása. Budán 1793. — Epitome chronologica rerum hungaricarum, transylv. et illyricarum ab a. 884—1797. III. r. Budae A 1796—

Mitterpacher József (sz. 1739. † 1788), a betűszámítás és analysisről; ¹⁾

Piller Mátyás (sz. 1733. † 1788), a természetrajz elemeiről irtak. ²⁾

Szerdahelyi György Alajos (sz. 1740. † 1808), bothi apát, váci kanonok, a kir. helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke, az aestheticát hazánkban honosítá, és kitűnő munkáiban művelé; költeményei, beszédjei a classikai műveltséget jelentékenyen előmozdíták. A második tanulmányi rendtartás (1806) szerkesztésében Makó Pállal vett részt. ³⁾

Weisz Ferencz (sz. 1717. † 1785), csillagászati észleletei, értekezései és jelentései által, a kir. biztosok 1774. évi jelentése szerint, tudománya körében közismeretessé lett. ⁴⁾

1797. — *Historiae Metropolitanae Colocensis Ecclesiae*. II köt. Colocae 1800. — Több kisebb értekezései czimeit lásd Fejér: *Hist. Acad.* 114—115.

¹⁾ *Unterricht in der mathematischen Analysis und Maschinenlehre*. I. Bd. enthaltend die Buchstaben-Rechenkunst und die sogenannte Analysis endlicher Grössen; herausges. von Jos. Pasquich. Leipzig 1790.

²⁾ *Elementa historiae naturalis* III. r. Tyrnaviae 1775. 3. kiad. Budae et Tyrnaviae 1781.

³⁾ *Aesthetica, seu scientia boni gustus*. Budae 1778. II. rész. — *Imago Aesthetices, seu Scientia boni gustus breviter delineata*. Budae 1780. — *Poësis narrativa ad Aestheticam conformata*. Budae 1784. — *Programma, quod habuit 1784 anno scholastico ac incolatu terminato*. Budae 1784. — *S Ivo, Juris consultorum Patronus, sermonibus tribus celebratus*. Budae 1784. — *Poësis dramatica*. Budae 1784. — *Ars poëtica generalis ad Aestheticam conformata*. Budae 1784. — *Silva Parnassi Pannonii*. Vien. 1788. — *Diploma S. Stephani graecum, monialibus de valle Veszprimiensi concessum, cum transunto Regis Colomani latino*. Budae 1801. és több emlékbeszéd és költemény.

⁴⁾ Évi csillagászati észleletei a külföldön legnagyobb elismerésben részesültek.

IX.

Egyetemi tanulók. Ösztöndijaik. Fegyelmi szabályok. Kihágások. Szigoruabb szabályok.

A tanuló ifjuság számára az ujjaalakítás után is az előbb létezett növeldek, tápintézetek és vallásos társulatok fennmaradtak.

Az egyetemi consistorium azon ohaja, hogy a magyar és erdélyi ifjak számára a bécsi egyetemnél alapított ösztöndíjak, a nagyszombati egyetemhez tétessenek át, mint-hogy azokra a bécsi egyetemnek szerzett joga volt (ius quaesitum), teljesedésbe nem ment. ¹⁾

A politikai-kamrai tudományok tanulásának előmozdítására, hármias osztályu, ugymint: száz, nyoleczvan és hatvan forintnyi jutalomdíjak osztattak ki, azoknak dicséretes vizsgát kiállott, legszorgalmasabb hallgatói között. ²⁾

Hogy az egyetem tanitási módszere a szerzetesek tano-daiban is elterjedjen, a királynő meghagyta, hogy a birto-kos szerzetek és a Nagyszombatban kolostorral biró feren-cziek két-két egyént a hittan hallgatására küldjenek az egyetemhez. ³⁾

A jogászok számára megállapított Barkóczy-féle szabá-lyok, a körülményeknek megfelelőleg módosítva, a helytar-tótanács 1771. május 6. intézménye folytán, a jogi kar igaz-gatója, dekánja és tanárai jelenlétében az ifjuságnak ki let-tek hirdetve, és az azoknak szigoru megtartására utasítva.

¹⁾ Helyt. intézm. 1771. máj. 6. 2554. sz.

²⁾ Az 1771. évben jutalmazottak közt Gyurkovics Ferencz utóbb ezen tudományok tanára, Demién Antal, Kovachich Márton, az 1775. éviak közt Reviczky József és Kelemen Imre nevei fordulnak elő. A tanárnak könyvekre évenként 100 forint rendeltetett.

³⁾ Kir. leirat 1774. april 29.

Ezen szabályokban a katolikusok ünnep- és vasárnapokon az isteni tisztelet szorgalmas látogatására, havonkénti gyónásra, egyáltalán pedig a joghallgatók, husvét után és az év végén vizsgára köteleztettek; a leczkelátogatási hanyagság, megelőzőtt intés után, szigorubb fenytékkal vagy kizárással megbüntetentőnek rendeltetett. Tilos volt a szállásból való elmaradás éjjeli tiz órán tul. Zavargások, zajongások, verekedések, veszélyes társaságok és összejövetelek, fegyverek, puskák viselése egyáltalán, történt kicsapongások folytán a kardok viselése is (usus framearum) megtiltattak. Ismételtettek a dohányzás és adóságok iránti előbbi intézkedések. A szabályok megszegői a consistorium által a vétség fokozatának megfelelő büntetés alá veendőknék, a körülményekhez képest kizárandóknak, és a kizártak nevei a helytartótanács utján ő felsége elé terjesztendőknék rendeltettek.

A kardok viselésének tilalma azonban, csak a jövő évben lett foganatositva, midőn a jogászok kihágásai rendkívüli eszközök alkalmazását tették szükségessé.

A királynő, ki az egyetemnek ügyeit legéberebb figyelemmel kísérte, az egyetemi consistorium és a városi tanácsnak, a királyi helytartótanács utján felterjesztett jelentéseiből értesülvén, hogy a jogászok a köznyugalom megzavarásával éj idején kivont kardokkal az utcákat tömegesen bejárják, a békés polgárokat bántalmazzák, az egyetemi carcert erőszakkal feltörték, és letartóztatott társaikat kiszabadították, 1772. marczius 27. szigorubb szabályok foganatosítását hagyta meg; Bajzáth József, ozerói püspököt és cancellariai udvari tanácsost, királyi biztosnak nevezte, és a szükséges katonai erő kiállítása iránt rendelkezett.¹⁾

¹⁾ A királyi biztos kiküldetését a királynő önmaga kezdeményezte. Sajátkezű elhatározásának végszavai : „Das beste scheint mir, wan Bajzáth auf 8 Tage selbst hinunter gehete, meine Befehle selben anzukünden; er solle zu mir heute 7 Uhr Abends kommen“. 1772. marc. 27.

A királyi biztos, miután april 5. consistoriumi ülést tartott, és az egyetemi hatóságoknak a kicsapongások fékezésében tanusított késedelmezést helytelenítette, a következő napon az egyetemi joghallgatókat a királyi-érseki tápintézet termébe hivatta össze. A város kisebb kapui be lettek zárva, a nagyobbak katonai és városi hajdukkal megszállva, az utczákon katonai őrzérek czirkáltak, a tápintézettel szemközt katonaság és városi hajduk foglaltak helyet.

A királyi biztos a legfelsőbb rendeletet és megállapított szabályokat felolvastatta, a kardokat elszedette, melyek a consistoriumnak letéteményül adattak át, és miután a két főczinkos már előbb eltávozott, tizenhetet katonai őrizet alatt az egyetemi carcerbe küldött. April 9-ére a tanárok hozzájárulásával, a husvéti gyónást és áldozást tűzvé ki, a misét maga mondotta, a tanárokat és tanulókat megáldoztatta, és gyónási jegyeiket ő felsége határozott parancsára legfelsőbb helyre terjesztette. ¹⁾

Az egyetemi consistorium a vétkesek közül hatot kizárással fenytett meg, és pedig egyet az ország minden tanintézetéből, mi országszerte ki lett hirdetve. Négyen megdorgálással lettek büntetve, azon fenyegetéssel, hogy a legkisebb kihágás esetében ki fognak záratni. Az eltávozottak egyike, ki az idézésre meg nem jelent, hasonló ki lett zárva; többen a tanárok által megdorgáltattak. ²⁾

Az ujjaalakítás első évében 1770/1. a hittani karban az ágazatos hittant és a szent írás magyarázatát hallgatták

¹⁾ Ezen jegyek bemutatását a királynő sajátkezüleg rendelte meg: „Will auch von allen ihre Beichtzettel jezt auf Ostern sehen — — — auch von den professoribus will die österlichen Beichtzettel hier haben“. 1772. marc. 27. és Bajzáth püspök jelentése a cancelláriához 1772. april 7. 1703. sz. OLT.

²⁾ Felterjesztései a kir. helytartótanácsnak 1772. april 30. Kir. leirat 1772. máj. 20. Felterjesztés 1773. jan. 8. OLT.

150, az erkölestant 50 körülbelől, a vitályos hittant 40, a propaedeuticai tanfolyamot 40.

A jogi karban a magyar jogot az első évben 45, a másodikban 25, a a romai jogot 12, a természetjogot 24, az egyházi jogot 40, többnyire növendékpapok.

Az orvosi karban az orvosi tudományokat hallgatták 7, ¹⁾ a boncztant és sebészetet 22, legtöbbnyire helybeli sebészek, azok segédei és tanoncjai. ²⁾

A bölcsészeti karban másodévesek 80, első évesek 170 voltak. A politika-kamrai tudományokat 40 hallgatta.

A jezsuita-rend eltörlése utáni első évben (1774) a hittani karban az ágazatos hittant és a szent írást 123, az erkölestant 41, a vitályos hittant 37, az egyházi történetet és szónoklatot 38, a szent nyelveket 38 hallgatták.

A jogi karban az egyházi jogot 50 (33 növendékpap, 17 világi), a magyar jogot első évben 105, a másodikban 52, a romai jogot 28, a természet-, köz- s nemzetközi jogot 15 hallgatták; összesen jogász 186 volt.

Az orvosi karban összesen 20 hallgató volt.

A bölcsészeti karban másodéves 58, első éves 152 volt. A történetet és szónoklattant 30—50, a politika-kamrai tudományokat 50 hallgatta.

Az 1776. tanévben hittanuló volt 142, azok közt 96 esztergammegyei növendékpap; joghallgató másodévi 42, első évi 80, orvostanhallgató 21, bölcsészethallgató másod-

¹⁾ Az orvostanhallgatókról írja a consistorium jelentésében: „Alii numero sex defectu mediorum sustentationis vitae, ab inchoato studio recesserunt.“

²⁾ Ez évben a hóhér fia is, ki atyja mesterségét gyakorolta, a boncz-tani és sebészeti leczkékre járt; mi a többi hallgatókra kellemetlenül hatván, az orvosi kar indítványára a leczkék látogatásától eltiltatott, ha atyja, mesterségének gyakorlatával fel nem hagyna. Helytart. intéz. 1771. máj. 6. 2554. sz.

évi 32, első évi 114, gymnasiumi tanuló 291, összesen 722. Az 580 világi tanuló közt volt 265 nemes, 140 polgári, 175 más nem nemesrendű. ¹⁾

¹⁾ Az egyetemi consistorium jelentései szerint, Kovachich: Mercur II. 399. l. — Rupp János 1774. évben 16-ra, 1777. csak 6-ra teszi az orvostanulók számát. Id. Beszéde. Adatok 191. l. Ezen időszak hallgatói közül gróf Illésházy István, utóbb kir. főasztalnokmester, és az egyetem s irodalom történetében nevezetessékké lett Petrovics József és Kelemen Imre, az orvostanulók közül Stipsics Nándor említendők.

X.

Egyetemi szentegyház. Könyvtár. Intézetek. Nyomda. Az egyetemi alap jövedelmei és kiadásai.

A fényes egyetemi szentegyház, a Jézus-társaság eltörlése után, külön gondnok felügyelete alá lett helyezve, és ezzel Jaszlinszky András, a collegium volt rectora, száz forintnyi évenkénti jutalomdíjjal megbizva. Ezen egyházban, a karok védszentjeik emlékét évenként isteni tisztelettel és szónoklattal ülték meg; ezen, a világiakból álló jogi és orvosi kar által sz. Ivo, illetőleg sz. Kozma s Demjén napján tartandó ünnepélyre a megkiváncsoltatott költségek az egyetemi alapból utalványoztattak¹⁾.

A királyi érseki tápintézet joghallgatók felvételére utasított, és mind annak, mind a papnöveldéknek igazgatását a Jézus-társaság feloszlata után világi papok vették át.

A collegium nagyszerű épületét, a könyvtár, gyűjtemények, muzeumok elhelyezésére, részben tanárok és tanárjelöltek lakására fordították.

A könyvtár fontosságától áthatva, a királynő²⁾, azt a feloszlott nagy-szombati collegium könyveivel öregbítette, annak növelésére, minthogy főleg a bölcészeti szakra nézve igen hiányos volt, évenként 500 forintot, és a könyvnyomda jövedelmeit, azonfelül a Jézus-társaság bécsi könyvtáraiban talált kettős példányok egyikét átadatni rendelte³⁾.

¹⁾ Hely. Int. 1772. jun. 4.

²⁾ „Cum absque Bibliotheca bene ordinata et suppellectili libraria sufficienter instructa, ipsa Universitas efflorescere non posset“, mondja az 1774. auguszt. 19. kelt királyi rendelet.

³⁾ Ezen legfelsőbb elhatározás azonban, csak részben lett foganato-

A könyvtár számára kidolgozott utasításban mindenk előtt a könyvjegyzékek elkészítése hagyatott meg. A közön ség számára az olvasás órái reggeli 8 — 11-ig, délután 2 — 5-ig állapittattak meg. A kikölsönzés a tanárok számára meg lett engedve, rendes tanítási könyvekre nézve (*libri ordinarii scholastici*) hosszabb, másokra csak rövidebb időre. A könyvek beszerzésére nézve az egyes karok kívánalmai a könyvtárnokkal közöltettek, az a beszerzendő könyvek jegyzékét, tekintettel a szükségletekre és költségre, a consistorium és helytartótanács útján legfelsőbb helyre terjesztette, és a legfelsőbb elhatározás után a könyveket beszerelte.

Első könyvtárnoknak Lakics György Zsigmond az egyházi jog tanára, 200 forintnyi jutalomdíjjal, és Csapody Lajos 600 forintnyi fizetéssel, irnokokká a hazai történelem körül utóbb oly fényesen érdemesült Kovachich Márton György (sz. 1742. † 1821.) és Szatmáry András évi 300 forinttal neveztettek¹⁾.

Az orvosi kar intézeteinek hiányai miatt, sok volt a tanárok panasza, kik azokban sikeres működésük akadályait látták. Nevezetesen a mulhatatlanul szükséges kóroda felállítására nézve, Nagy-Szombaton sok nehézség merült fel. Már 1771. szeptember 9. a királynő a várost oda utasította, hogy kórházában a gyakorlati orvostan és szülészet tanárainak, leczkéik számára, helyet és alkalmat szolgáltasson, annál inkább, minthogy az ily intézetből egyáltalán legtöbb haszna van. E czélból a város, kórházai alapítvá-

sítva; és a könyvtárnak csupán az említett 500 forint jutott a nyomda jövedelmeiből. Kovachich: *Mercur* II. évf. 633—634. l.

¹⁾ Kir. biztosi intézkedés 1774. okt. 23. Kovachichről a felséghez tett felterjesztésökben a kir. biztosok akként nyilatkoznak: „*In genere scientiarum non mediocriter versatum, optimae indolis et industriae peculiaris substernimus.*“

nyainak kimutatására ismételve fel lett szólítva; de azok elégtelenségénél fogva, mi sem fordíthatott a kóroda számára, és a gyakorlati orvostan tanára csak elméletileg adhatta elő tanításait, és csupán a kórházban levő néhány betegnél kísérthette meg tanai gyakorlati alkalmazását. A királynő ugyan e célból a két betegszoba berendezésére szükséges költségeket az egyetemi pénztárból engedélyezte, de még 1776. is a gyakorlati orvostan tanára, panaszkodva említé, hogy nincs kórodája.

A vegytani laboratorium felszerelésére 600 forint, a kísérletekre évenként 300 forint, vegytani segélőre évenként 144 forint rendeltetett; a szükséges könyvekre egyszer mindenkorra 200 forint utalványozva lett. A kísérletekre szánt ezen összeget, Winterl keveselte ugyan, de azok fel-emelésére irányzott kérésével annál kevésbbé ért czélt, minthogy a bécsi egyetemen sem volt annál nagyobb összeg utalványozva¹⁾.

A boncztanra szükséges hullák beszolgáltatására, kivégzetések eseteiben, Pozsony- és Nyitramegyénél történtek intézkedések, és a költségek is utalványoztattak; de a kivégzések kisebb számánál fogva a tanár utasított, hogy bonczolásaiban állatok hulláit használja²⁾. A műszerek beszerzésére 250 frt utalványoztatott.

A fűvészkert számára a királynő Schwartzér János Lajos kanonok kertjét a lazarét mellett a város felső kapuján kívül, vette meg³⁾; a hol a mulhatlanul szükséges kerítés

¹⁾ Kir. leirat 1773. július 2. 3170. sz. Helyt. tan. intézm. július 12. 3215. sz. Kir. leirat 1775. márcz. 17.

²⁾ „Zootomiam seu brutorum animalium sectionem in auxilium trahant, sic namque docuit antiquitas, sic docent boni in arte“. Helyt. Int. 1773. jul. 12. 3215. sz. Linzbauer: Codex II. 637. l. Az intézmény e szavai, Störk bécsi orvoskari igazgatónak, a nagyszombati tanárok ez ügyben tett panaszaira adott véleményes jelentéséből ki lettek véve.

³⁾ Kir. leirat 1771. jul. 4027. sz.

elkészült; de minthogy Winterl jelentése szerint kellő berendezésére két ezer arany szükségeltett, és a kert egyáltalán kevésbé alkalmasnak tapasztaltatott, azt a jezsuita-rend eltörlése után eladták, és a jezsuiták nagyszerű, Stella nevű kertjét részben fűvészkertté alakították, részben a természetrajz és mezeti gazdaság oktatásai gyakorlati alkalmazására fordították. A kert fennmaradt része a tanárok és tanulók mulató helyének használtatott.¹⁾

A természettani eszközök beszerzésére és a kísérletekre a Jézus-társaság eltörlése után évenként száz forint utalványoztatott; az erőműtani leczkékre szükséges könyvek és gépek beszerzése megengedtetett.

A csillagdán a szokásos észleletek folytatása meg hagyatott, a szükséges költségeket, annak 2200 forintból álló tőkéje után járó 126 forintnyi kamaton felül, az egyetemi pénztár fődözte. A csillagász előbbi segédje Taucher Ferencz, a rend eltörlése után 600 forint fizetéssel állásában meg lett erősítve, és erőművész a csillagdánál (mechanicus) alkalmazva.

Az egyetemi nyomda jövedelmei a könyvtár gyarapítására rendeltetvén, az 1774. kiküldött királyi biztosok figyelme arra is kiterjedt. Az addigi ügyelők Folger Iván és Leisék Miklós állásaikban megmaradtak; és a nyomda emelésére a consistorium több czélszerű intézkedést, nevezetesen az iskolai könyvek kiadásának kizárólagos szabadalmát indítványozta; de e kíváncsalom csak az egyetem áthelyezése után teljesült.

Az egyetemi alapot Aszalay József helytartótanácsi tanácsos, mint annak gondnoka (Administrator), és az egyetem pénztárnoka, hatszáz forintnyi évi tiszteletdíj mellett kezelte. Buzgóságának és ügyszeretetének sikerült a földvári

¹⁾ A kert felosztására vonatkozó szétágazó kíváncsalomnak az 1774. okt. 7. kelt legfelsőbb elhatározás vetett véget.

apátság ügyeit rendezni, az egyetem jövedelmeit tetemesen öregbiteni. Fáradságos foglalkodásában csak Hagymásy István, kir. helytartótanácsi díjnok, segélyezte.

A királynő 1776. december 13. leiratában az egyetemi alap igazgatását Aszalaynál meghagyván, a pénztár kezeléséről oly módon intézkedett, hogy az egyetemi pénztár, az általános tanulmányi alapítvány pénztárnoka és ellenőre által ugyan, de külön zár alatt, és a tanulmányi alap pénztől teljesen elkülönítve kezeltessék.

Az egyetemi alap 1776. évben, Aszalay jelentése szerint 1,512,013 forintból állott. Nevezetesen tőkepénzei 315,595 forintot tettek, a nagy-szombati collegium ingatlanai, azok értékét, jövedelmeik öt százaléka után számítva, 933,218 forintra, a földvári apátság jószágai 263,200 forintra becsültettek.

Jövedelmei 74,044 forintból állottak; nevezetesen a tőkék utáni kamatok 6%, 5%, 4%) 14,121 forintot, a nagy-szombati collegium jószágai a nyomdával együtt, de a robotmunka becse nélkül 43,111 forintot, a földvári apátság 13,140 forintot, az említett jószágok industrialis jövedelmei közelítőleg 3672 forintot jövedelmeztek.

Kiadásai 64,544 forintot tettek. Nevezetesen a tanárok és más a személyzethez tartozó egyének fizetéseire és könyvek beszerzésére fordított 36,668 forint.

A nagy-szombati társoda volt tagjainak nyugdíjaira 8868 forint.

Az egyetem kisebb szükségleteire 1000 forint.

A turóczi uradalmak alkalmazottainak illetményeire 1892 forint.

Az Adalbertinum tápintézet számára Pázmány alapítványából 1000 forint.

Az egyetemi templom zenészeinek és a harangozóknak 390 forint.

A karbeli védszentek ünnepélyeire 108 forint.

A Komlósyféle 2000 frtnyi tőke 4% kamatja 80 frt.
Szedmáky, jogtanár nyugdíja 800 forint.

A nagy-szombati és turóczi egyházak kegyuri terhei
1551 forint.

Az alapítók kegyes intézkedései teljesítésére 2894 frt.
Az épületek fentartására 3000 forint.

Előre nem látott költségekre 1000 forint.

A földvári apátságot terhelő járulék a várerődítési és
lelkészi alaphoz 2632 forint.

Adó a modrai és récsei telkekért 41 forint.

Postaköltség 20 forint.

A gondnok fizetése 600 forint.

A földvári uradalmi tisztek és szolgák illetményei
2000 forint.

Minek folytán a jövedelmekből kivonván a költségeket,
9500 frtnyi összeg maradt fenn¹⁾).

¹⁾ Aszalay tanácsos jelentése 1776. OLT. Udv. cane. oszt. ad
Nrum 5901.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyetem, áthelyezésétől Budára, ujjaalakítása
befejezéseig.

(1777–1780.)

I.

**Az országos tanulmányi rendtartás. Az egyetem
áthelyezése Budára.**

Jézus-társaság eltörlése, az összes tanügy rendezését sürgős szükségüvé tette.

A királynő az iránti szándokait a kir. helytartó-tanácsesal 1773. november 9. tudatta, a megkívántott adatok beszerzését, és azok alapján országos tanulmányi rendtartás kidolgozását elrendelte.

Ezen rendtartásnak a cancellaria tanügyi előadója Ürményi József emlékirata kíséretében ¹⁾ elébe terjesztett javaslatát, több jeles férfival közölte, és létesítését 1776. július 5. kelt kéziratában gróf Esterházy cancellárnak melegen ajánlotta, minthogy ezen ügy előmozdítása cancellársága diszére, a nemzet javára, kezdeményezése pedig

¹⁾ Ürményi ezen érdekes emlékiratát, mely későbbi időben létesített sok intézkedésnek eszméjét penditette meg, közli Schedius: Oratio, qua Josepho de Ürményi parentavit. Budae 1825. 12–23. l.

magának a királynőnek még sötét sirjában is örvendetes vigasztalásául szolgálánd.¹⁾

Azon év augusztus 5. az országos tanulmányi rendtartás életbeléptetésére megtette a szükséges előintézkedéseket.

A királyi helytartótanács tanulmányi bizottságát ujonnan, az egyetem kir. főigazgatójának elnöklete alatt szervezte.

Az országot és kapcsolt részeit kilencz tanulmányi kerületre osztotta; mindegyiknek élére kir. főigazgatót az ország magasabb rendű férfiából állított, a tanszékek betöltésére Pesten szeptember 16. Pozsonyban október 10. tartandó országos pályázati vizsgákat hirdetett, a tanárok és tanítók alkalmazása, fizetése iránt intézkedett.

Az előkészületek befejezése után, 1777. auguszt. 22. kelt legfelsőbb leirat folytán, a kir. helytartótanács szeptember 9. közhirré tette az országos tanulmányi rendtartást (Ratio Educationis), mely az összes tanügy szervezetét, az elemi népiskoláktól, egész az egyetemig szabályozta.²⁾

¹⁾ A királynő kéziratának szövege következő: „Diese Ausarbeitung des Űrményi, welche dem Krösel, Martini und einem und andern noch im Vertrauen communiciret, finden alle sehr wohl und grossgedacht, und auch wohlfeil, nur ist zu sehen, wie selbe ehestens könnte zu Stande kommen, so möchte er Kanzler, der auch mit diesem Plan in generali verstanden, wegen den vorgeschlagenen Localitäten und Fonds den Primas, Judex Curiae, Bertold, Klobusiczky hieher kommen lassen, und mit selben das Weitere auszumachen, und bis 20-igsten dieses mir die Sache vorzulegen. Wollte der Kanzler den Balassa und Aszalay noch dazu berufen, so lasse ich es seinem Gutbefinden über. Diese so heilsame Sache, die seinem Kanzler-Amt, nebst andern vielen, gewiss viele Ehre macht, wäre zu betreiben, damit diese wackere und einsichtige Nation auch jene Hilfsmittel bekommt, die so viel andere seit einigen Jahren vor sich schon haben, und sie dadurch auch gegen selbe das Gleichgewicht erhalte, und uns der Trost, dass wir die erste Anleitung dazu gegeben, auch in unsern finstern Gräbern erfreulich seyn kann.“ M. Theresia m. p. Iásd Schedius: Oratio 23. l.

²⁾ Ratio Educationis totiusque rei litterariae per Regnum Hungariae et provincias eidam adnexas. Vindobonae 1777. 8. 496. l. Szerzője az emli-

Ezen rendtartás az ország és kapcsolt részeiben, csak egy kir. tudomány-egyetemet állapított meg, a kerületi akademiákat pedig mintegy leányainak tekintette, ¹⁾ minek folytán az egyetemnek az ország központjába való áthelyezése, mely már ujjaalakítása kezdetén szóba jött, ujabban ismét komoly tárgyalás alá vétetett.

E kérdés tanulmányozására és megbirálására külön bizottság küldetett ki.

Tagjai: gr. Niezky Kristóf, hétszemélyes táblai közbíró, verőcei főispány és győri főigazgató, Kempelen Farkas, m. kir. udvari kamarai tanácsos, és Szabó András, esztergami kanonok voltak, kik Nagyszombatban, Budán és Pesten megvizsgálván a helybeli viszonyokat, a Budára való áthelyezés mellett nyilatkoztak.

A királynőhöz, 1776. december 22. intézett felterjesztésökben, kifejtették indokolt nézeteiket.

Nagyszombatban a szükséges épületek és intézetek felállítása 160,191 frt 7 krba kerülne.

E város ellen szól fekvése az ország szélén, az épületek elégtelensége, kórház hiánya. A veszteség, melyet az egyetem áthelyezése által szenvedne, országos fontosságú kérdés eldöntésénél tekintetbe annál kevésbbé jöhet, minthogy némi kárpótlást az ott felállítandó kerületi akadémia által nyerend.

tett Ürményi József volt, ki Terstyánszky Dániel levéltárnok és Makó Pál kanonok segélyével élt. Szövegezését kiválólag ez utóbbi eszközölte.

¹⁾ Az 1777. aug. 22. leiratban a királynő az egyetemről mondá: „Universitas Regia, tamquam mater totius rei litterariae per Hungariam;“ a magyar és horvát tanulmányi-alap alakításáról 1780. marczius 25. kiadott oklevelében pedig az akademiákról mondja: „Ne universa iuventus Budam ad universarum scientiarum academiam confluere cogatur; sed ea, quae magis necessaria sunt, in his quoque districtualibus academiis, ipsius Universitatis quadamtenus filiabus maiori sumtuum compendio condiscere, seque pro omnigenis statibus et officiis aptam reddere valeat“ stb.

Pesten a kir. kuria székel, a szállások drágák, a szükséges épületek hiányoznak, azok felállítása 290,057 frt 10 krba kerülne, a kórház a budainál kevésbé alkalmas.

Budán a jezsuiták tanodai épületét, három szomszédház vétele által kiegészítve, czélszerűen egyetemi épületnek lehetne átalakítani, a collegium és volt papnövelde az egyetemes papnövelde helyéül szolgálhatna; a város által felajánlott Corvin-féle ház ¹⁾ a csillagda, muzeumok elhelyezésére, a jól berendezett kórház orvosi kórodának alkalmas.

Az összes költségek 179,438 frt 49 krt tennének, tehát csak 19,247 forinttal többet, mint Nagyszombatban; ha pedig a kir. várpalota engedtetnék át az egyetemnek, a költségek 10,000 frtnál nagyobbak nem lennének.

Hozzájárul, hogy Buda városa 1776. szeptember 18. a kir. biztossághoz intézett nyilatkozatában, a Corvinházon felül, tizezer forintot ajánl az átköltözésre, minden a kényelem tekintetéből megkivántatott intézkedésekre kész; a város fekvése az ország központján legalkalmasabb, az élet a nagyszombatinál is olcsóbb, ²⁾ erkölcsi állapotja más városokénál nem rosszabb. ³⁾

A cancellariának 1777. január 3. hasonló értelemben tett felterjesztésére a királynő, Ürményi József javaslata mellőzésével, mely szerint az egyetem részben Budán, részben Pesten oly módon lett volna elhelyezendő, hogy a jogi

¹⁾ A Corvinféle háznak, hajdan állítólag Mátyás király híres könyvtárának földszinti épülete, akkor idején a német iskolamester lakásául szolgált.

²⁾ A városi tanácsnak a kir. biztosokhoz intézett jelentése szerint, élelmet s lakást világítással, a polgároknál havonkénti 8, 9, 10 frtért; vendéglőkben 4 egész 5 tál ételt 12 krajczárért, 3 egész 4 tálát 8 kr., 3 ételt 3 krajczárért kaphatni, kenyérrel, de ital nélkül.

³⁾ A vár kapui télen nyolcz, nyáron kilencz, a vizi kapu tiz óráig volt nyitva, de később is, ha szükség volt, felnyitattott. A Tabánra nézve erkölcsi szempontból felhozott állításokra a kir. biztosok, a mennyiben az szükségesnek mutatkoznék, az ifjuságnak az ottani lakástól való eltiltását említették.

kar Pesten, az orvosi kar Budán a vizivárosban, a hittani és bölcészeti pedig a várban székeljen, az egyetemnek áthelyezését Nagyszombatból Budára 1777. évi február 10. a kir. helytartótanácshoz intézett leiratában jóváhagyta, és annak újabb tanszékekkel és bővebb segédzerekkel való gyarapítását kimondotta,¹⁾ és a megfelelő intézkedések fogamatosítására marczius 6. a kir. udvari kamarát is utasította.²⁾

Székhelyéül a királyi várpalotát jelölte ki, hogy az által is a tudományok és tanulmányi ügy iránti gondoskodásának és elismerésének újabb fényes bizonyítékát adja: saját és családja számára, lakásul a pozsonyi várat, mint az ország kormánysszékei helyén, és az örökös tartományok szomszédságában, a budainál alkalmasabbat tartván fel.³⁾

Annak folytán a kir. várpalotát, szentegyházát sz. István királynak ott őrzött jobb kezével, annak minden mellék épületeit és tartozékait, a várpalotában elhelyezve volt, de Vácra áttett angol kisasszonyok majorját és kertjét, a jezsuiták volt tanodai épületét és azok kertjét az egyetemnek adományozta, és az áthelyezés költségei fede-

¹⁾ Kir. leirat febr. 10. 432. sz. Helyt. intézm. 1777. február 27. 1019. sz. Olvasható az Egyetemi okmánytár VIII. sz. 33—37. l.

²⁾ Az udvari kamarához intézett kir. leirat olvasható Fejér: Hist. Acad. Doc. X. 34—36. l.

³⁾ „Ut autem uberius pateat, quantopere illud, ut res litteraria in percharo hoc Regno suo Hungariae partibusque eidem annexis ad omnem possibilem florem et splendorem evehatur, sibi cordi sit, quoque pretio eandem habeat, nihil se ad plenius contestandam maternam sollicitudinem suam majus, nihil utilius, nihil ad perennem rei memoriam illustrius praestare posse existimavit, quam si ipsum regium aedificium suum, in praesidio Budensi situm, et pro dignitate sua regia omni cum splendore constructum — — — antelatae Universitati Regiae cederet, ac in his palatiis regiis sedem ipsam scientiarum, toti qua late patet regno dominantem — — — figeret et solidissimis quibusvis fuleris constabiliret.“ Kir. leirat 1777. febr. 10. 432. sz. Helyt. intézm. 1777. nov. 18. 5543. sz.

zésére a kamarai jövedelmekből 30,000 forintot utalványozott.

Együttal elhatározta a királynő, hogy az egyetemes papnövelde, és az esztergammegyei növeldek hittanulói Budára a jezsuiták collegiuma és Széchenyi-féle papnövelde épületjeibe helyeztessenek át,¹⁾ a világi ifjuság számára pedig Teréziai Akademiának czimzett tápintézet az egyetem mellett, a kir. várpalotában állittassék fel.

Buda városa említett ajánlatain kívül még a szent-Háromság szobrát illető telket²⁾, kórházában a gyakorlati orvostan tanítására helyiséget, és annak szomszédságában fűvészkertre való tért ígért.

Azon felül kötelezte magát, hogy a már létező s jobb karba helyezendő két városi vízvezetéken felül, még egy harmadikat is, a jezsuiták volt tanodai épülete északi oldalán készíttet, a vár utcáit kivilágítja,³⁾ ott tartandó heti

¹⁾ A collegium a Nagyboldogasszonyról czimzett várbeli plebania-templom északi oldalán (Seminarium maius) részben egy, részben és pedig tíz ölnyi hosszúságban, két emeletes, a templom a déli részén levő papnövelde (Seminarium minus) két emeletes volt. Ezen épületek II. József korában a helytartótanácsot és kamarát, később csak ez utóbbit fogadták be, és most a kir. pénzügyministeriumnak szolgálnak helyiségül.

²⁾ Ezen telket az egyetem részére nem vették igénybe, miután az egyetem elhelyezése a királyi várpalotában azt fölöslegessé tette, átvétele mindazonáltal, a mennyiben netalán az egyetem szükségletei megkívánák, fenn lett tartva. A kir. leirat kifejezése: „Certumque fundum, statum SS. Trinitatis respicientem“ véleményem szerint nem a sz. Háromság szobrával szemben levő, hanem azt illető, ahhoz tartozó telket jelent. Lásd vallás- és közoktatásügyi ministeri előterjesztés a magy. kir. tudományegyetem vagyonának kimutatása tárgyában. Budán 1869. 34. 35. l. Egyetemi okmánytár II. l.

³⁾ A vár utcáinak kivilágítása alól a város utóbb magát, tekintettel a negyedik vízvezetékre fordított költségeire, felmentetni kérte, minthogy a növendékpapság este ugy sem jár ki, a városban lakó világi tanulóknak éjjel otthon kell tartózkodni, a közbátorságot pedig a várbeli őrség eléggé biztosítja. A helytartótanács tanulmányi bizottsága e kérést annyiban pártolta,

vásárok és halpiacz iránt gondoskodik,¹⁾ a várba vezető utakat jó karba helyezi, és a vár és viziváros közti közlekedés könnyítésére, az ugynevezett jezsuita kaputól lefelé földött utat építtet,²⁾ sőt később a kir. bizottság kívánatára még negyedik vízvezeték is a Duna részéről állított fel.³⁾ Pest városával és a Tabánnal való könnyebb közlekedés czéljából a várpalota mellett, új várkapu az egyetem és város közös költségén nyitattott meg.⁴⁾

Mindezek foganatosisásával a királynő az említett bizottságot bizta meg, mely működését 1779. május 14-ig folytatta, midőn még fennmaradt teendői az egyetem kir. tanácsára származtak át.

A jog- és bölcsészeti kar, a könyvtár, a természettani, természetrajzi és éremgyűjtemény, a csillagda és a nemes teréziai tápintézet, a főgymnasiummal a kir. várpalotában

hogy a város addig, míg az áthelyezés végett tett költségeit fedezte, ígérete teljesítésétől mentessék fel. Egyet. okmánytár 42. l.

¹⁾ A heti vásároknak akkor megállapított napja szombat, és a vásárosok elhelyezése jobbadán még most is fennáll, és a szomszéd megyei községekkel közölve lett. A vizivárosiaknak a királynőhez intézett ellenfolyamodása siker nélkül maradt. Egyetemi okmánytár X. 39. l. Egyet. Jegyzőkönyv. 17. l.

²⁾ Ezen földött ut elkészítése alól, a város magát 1777. aug. 11. nyilatkozatában annál inkább felmentetni kérte, mert az ellen erőltetési szempontból is nehézségek merültek fel; de ezen ut elkészítésére ismételve utasítatván, annak végre megfelelt. Ezen földött ut 185^{6/7}-ik évig állott, midőn az Albrecht-ut készítése folytán lerontották. Az ugynevezett jezsuita kapu azonban, lépcsőzetével együtt, most is a várbeli plebaniatemplom mellett létez.

³⁾ Ezen vízvezeték elkészítése 12,000 frtba került. Budaváros tanácsának nyilatkozata 1777. augusztus 11. Egyetemi okmánytár X. 40. l.; Később a város arra szólíttatott fel, hogy a várban idegenek számára szállodákról, vendéglőkről gondoskodjék. Kir. leirat 1778. október 3.

⁴⁾ Az új kapu megnyitásának költségei 3,987 frtot s 16 krt tettek, melyekből 1,000 frtot az egyetemi alap, a többit a város viselte. Rupp Jak.: Buda-Pest helyrajzi története. Pest, 1866. 137. l.

helyeztettek el; az elméleti orvosi előadások az azzal szemközt levő melléképületben, ¹⁾ a hittaniak a jezsuiták tanodai épületében, az orvosi gyakorlati leczkék a városi kórházban tartattak; a nyomda a Corvin-féle házban nyert elhelyezést.²⁾

Ezen egyetemi épületekhez 1779. május 6. az egyetem nevében Szabó András és Makó Pál karigazgatók által Görgey Márton, esztergami kanonokkal és káptalani jószágigazgatóval kötött, és a királynő által 1779. szeptember 24. jóváhagyott csereszerződés folytán az esztergami káptalannak a várban levő dézsmaháza járult; melyért az egyetem, a jezsuitáknak az országuton levő, és tulajdonához tartozó majorját minden épületekkel és kertekkel engedte át.³⁾

Ezen ház a mérnöki intézetnek, rajziskolának, eshetőleg a hittani kar tantermeivel egy épületben létezett elemi iskoláknak volt szánva.

Az egyetem tulajdonát képezett nagyszombati épületekről a királynő akként intézkedett, hogy az egyetemi épület homlokrészebe, és az orvosi kar épületébe a kir.

¹⁾ Az orvosi előadások számára rendelt mellék-épület az 1849. évi ostrom alkalmával leégett; helyén ma az ugynevezett „Stökl” épület áll.

²⁾ A jezsuiták akadémiai épülete, melyben földszint az elemi iskolák helyeztetek el, 1747. évben a Széchenyi György primás által 1687. alapított akadémia számára épült. A kormányzések Budára helyezése után, a kamara elnökének szolgált lakásul (*domus praesidialis*), most ott a pénzügyminister lakása és elnöki osztályai vannak. A Corvin-féle ház oly állapotban volt, hogy azt ujonnan kellett felépíteni. Abban 1854—1872-ig a József műegyetem volt, jelenleg a tanítóképezde, az egyetemi alapnak fizetendő bér mellett, van elhelyezve.

³⁾ A csereszerződés és azt jóváhagyó királyi oklevél olvasható: Egyetemi Okmánytár XII. sz. 48—50. l. A káptalannak házáat az egyetem, Pestre költözködése alkalmával, Buda városának 14,756 frt 12¹/₂ krért eladta, mely azt József császár rendeletéből Fortunához címzett vendéglővé alakította át, 1871. évben pedig az államnak törvénykezési célokra engedte át. Az eladás iránti rendeleteket lásd: Egyetemi Okmánytár XXV. XXVI. 77. l.

kerületi akademia könyvtárával és egyéb gyűjteményeivel helyeztessék; az egyetemi épület hátulsó része, a jezsuiták volt collegiuma, minden melléképületeivel, kertjével és szentegyházával pedig, a csillagászati torony kivételével, a Pettóból áthelyezendő katonai József-árvaháznak jusson, mely azokra nézve királyi adománylevelet is nyert.

Az átadással az egyetem részéről gróf Tolvaj karigazgató volt megbizva, ki azt 1777. marczius 13. teljesítette. A kir. bizottságtól a pettói árvaháznak adományozott épületeket Auerhamer Péter, főhadi biztos vette át.

A papnöveldei megüresedett épületek iránti rendelkezést a királynő magának tartotta fenn, a tanulmányi alap javára, vagy más kegyes célra.¹⁾

Az egyetemi leczkék ideiglen kijelölt helyiségekben folytattattak augusztus 24-éig, midőn az egyetem másfélszázados működését Nagyszombatban, Zelenay János, a hazai jog tanárának rectorátusa alatt befejezte.²⁾

Az átszállítás Kempelen, kamarai tanácsos, és Szabó András, kanonok és karigazgató vezetése alatt, Rajcsányi, szeredi sópénztárnok közreműködésével, részben Nagyszegről Pestre visszatérő sószállító hajókon, részben jelesül a nagyobb szekrényeké és a könyvtaré, a kamarai erdőkben készített hat tutajon, Szeredről a Vágon és Dunán eszközöltetett.³⁾

A világi tanárok kérelmükre 150 frtot, az egyháziak 50 frtot kaptak utazási költség fejében.⁴⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1777. novemb. 18. 5543. sz. Lásd Linzbauer : Codex Sanitario Medicinalis. II. 728. és köv. l. Id. Ministeri előterjesztés 34. lap.

²⁾ Zelenay az 1777. évi matriculát e szavakkal fejezte be : „Tandem eodem anno 1777. die 24. Augusti praelectionibus terminatis, Universitas Budam translata est, non amplius Tirnaviensis, sed Budensis vocanda.“

³⁾ A szállítást Nagyszombatból Nagyszegre, nagylégi sószállító fuvarosok teljesítették, kik egy mázsa szállításáért 6 krajczárt kaptak.

⁴⁾ Kir. leir. 1777. ápril 7. 1756. sz. OLT. Canc. oszt.

Bekövetkezett tehát az idő, melyet Pázmány alapító levelében előre látott.¹⁾

Megzendült az ifjuság bucsudala :

„Vale ergo parva Roma,
Magnaë Romae aemula,
Derelinquo desolata
Tecta tua comptula.“²⁾

Az egyetem távozott keletkezése fejlődése helyéről, hogy az ország ősi fővárosában a fényesen felszerelt királyi várpalotában, ujjaalkotója szándokaihoz képest, az egész országra és kapcsolt részeire kiható nemes hivatását, megújult erővel folytassa.

Mert nem csak székhelye változott az egyetemnek, hanem alapítványait a királynő bőkezősége jelentékenyen öregbítette, szervezetére, tanrendszerére, személyzetére nézve is nevezetes változások történtek, úgy, hogy az országos tanulmányi rendtartás méltán mondhatá : „Universitas in toto regno terrisque haereditariis Coronae hungaricae unica est, eaque Budae in ipso provinciarum centro, magnificentissime collocata, fundo amplissimo instructa, et a viris omni doctrinarum genere excultis optime comparata.“³⁾

¹⁾ A nagyszombati egyetemre Klobusiczky Péter, később kalocsai érsek által készített latin epitaphiumot közli Bedesula : Vita Petri Klobusiczky. Colocae 1859. 295—298. l.

²⁾ A bucsudal egész szövegét más régibb tanulói dalokkal közli Grynaeus : Phoenix Pannonius. Pestini 1859.

³⁾ Ratio Educ. Theresiana. XIV. §.

II.

Az egyetem megnyitása Budán. Nagy szabadalomlevele. Ünnepestes beiktatása. Mária Terézia halála.

A történt változások folytán megüresedett, ugyszintén az ujonnan felállított akademiáknál üresedésbe jött tanszékek betöltése végett az egyetem új székhelyén, Budán 1777. október 1. pályázat tartatott, melyre a vizsgálatra jelentkezőkön felül, még tudományosságuk által ismeretessé vált, más férfiak is előleges vizsgálat nélkül jelentkezhettek.

A pályázathoz királyi biztosoknak gróf Fekete György, országbíró, az egyetem és összes tanulmányi ügyek főigazgatója, b. Patachich Ádám érsek, az egyetem kir. tanácsának ujonnan nevezett elnöke és Ürményi József, udv. cancellariai előadó tanácsos, nevezettek ki. Azokon felül résztvettek még mint a pályázati vizsgálatoknak a tanulmányi rendtartás szerint rendes tagjai: az illető kar igazgatója és tanárai, az akademiák tanszékeire nézve azok főigazgatói és elnökei.¹⁾

A tanévet a Budára átköltözött egyetem 1777. november 3. isteni tisztelettel a Nagyboldogasszonyról czimzett templomban, melyben az egyetem nagyobb ünnepeit tartá, kezdé meg.²⁾

Ünnepestes beiktatását a királynő a következő május 13-ára, mint születése napjára tűzte ki, melyen öt évvel azelőtt Nagyszombatban az egyetem új épülete is át lett adva.

Sem az épületek berendezése, sem az alapítványok és

¹⁾ Helyt. intézm. 1777. szept. 9. 4892. sz. Lásd Linzbauer : Codex Sanitario Medicinalis. II. 712. és köv. lap.

²⁾ Helyt. intézm. 1777. október 13. 1777. novemb. 18. 5543. sz. Ratio administrandae rei divinae in Regia Universitate. Viennae 1777.

az összes tanügy iránti intézkedések azonban azon időhatárig be nem fejeztethetvén,¹⁾ az ünnepélyes beiktatást, melyel a királynő a tanügy szervezésének befejezését kívánta megünnepelni, annál inkább elhalasztotta, minthogy a bajor örökösödés miatt felmerült politikai viszályok és a bekövetkező háborúnak veszélye, az időt arra kevésbé alkalmasnak tüntették fel.²⁾

Időközben a tanulmányi rendtartás országszerte a legszébb sikerrel lépett életbe; a kerületi akademiák megnyil-

¹⁾ A kir. biztosság 1778. ápril 8. tett jelentése szerint az egyetemi épületek teljes elkészültéig még négy hó, és a már addig utalványozott 71,427 forinton felül még 23,109 forint szükségeltetett. A királynő az összes még hátralevő kiadásokra, a pécsváradi apátság jövedelmeiből utóbb megtérítendő előlegként 50,000 frtot engedélyezett, de azon feltétellel, hogy augusztus végéig mind az egyetemi, mind a papnöveldei épületek teljesen készek legyenek, és az engedélyezett összegből 20,000 frt az utóbbiakra fordíttassék. „Mir ist leyd der so grosse Aufwand auf die Gebäude, irja sajátkezüleg a királynő, die verhindern, dass zu wichtigen Religionssachen solche Summen besser hätten können verwendet werden; man muss gar nicht wirthschaftlich gebauet haben, und villeicht in viele Verziehungen gegeben haben, welches gahr nicht aprobire; das Übel ist geschehen, accorde zwar die 50/m fl. wie vorgeschlagen, doch mit diesen beenden Bedingnisse, das bis 30. August alles fertig seyn; kein Gerüst, noch Gebäude mehr geführt werde; vor allen das Seminarium herzustellen, das selbes gross genug seyn, der botanische Garten, Bibliothek, können auf die letzte bleiben. Diese Declaration wäre von Kempelen und Affalter (az épületek gondnoka) schriftlich mir vorzulegen, das bis 30. Augusti mit denen 50/m fl. alles ohne Ausnahme geendigt werde, sonst anstatt sich Verdienste zu machen, ich es nicht approbiren könnte, in so viele unnütze Kosten und Zeit Verlauf mich hinein zu führen m. p.“ 1778. ápril 10. a cancell. felterjesztésre. — A fennemlitett összeg kifizetésére a magyar udv. kamaránál a megfelelő intézkedés 1778. május 14. történt.

²⁾ A királynő azonban legalább az alapítványlevelet ez évben ohajtott volna kiadni: „Weilen aber ein Jahr vor mein Alter und Umstände ein sehr grosser Termin ist, so wolle doch mir diesen Trost Selbst vergönnen, das ehestens, und zwar vor dem 13. Mai mir alle Expeditionen vorgelegt und von mir sollen gefertigt seyn.“ Kézirat marc. 6. 1778.

tak, az egyetemi és tanulmányi alapok álladéka szabatosan s részletesen meg lett állapítva, amaz 1779. július 26., a pécsváradi apátság javaival öregbitve, az egyetemi nyomda, az iskolai könyvek kiadásának kizárólagos szabadalmával felruházva; az egyetemi épületek teljes bevégzésére új meg új összegek utalványoztattak.¹⁾

¹⁾ A királynő fennérített határozott utasítása daczára 1778. május 27. jelenté a kir. biztosság, hogy az építkezések végbefejezésére még 10,733 ft 27 kr., és tekintettel más kiadásokra, összesen 15,000 ft szükségeltetnék, a királynő még a 15,000 forintot is engedélyezte: „Ich genehmige in allen, die wegen weitem Gebäuden vorgeschlagenen Vorsehungen, die 15/m fl. um dass das Seminarium, mathematischer Thurm, botanischer Garten, und was noch nothwendig, ganz vollkommen hergestellt werde, will approbiren; doch also, dass auch die Zeit angesetzt werde, wann alles solle verfertigt seyn, kein Nachtrag mehr in nichts nachkommen solle, damit aber die Universität auf seinem vollkommenen Stand komme, so wird die Kanzley bedacht seyn, wo ohne beschwerden des Ärarii selbe weitere Auslagen werden zu finden seyn.“ 1778. 5. Juni. A pénz a tanulmányi alaptól 4 százalékos kamatra vétetett kölcsön, és a megüresedendő pécsváradi prépostság jövedelmeiből volt megtérítendő. Kir. leir. 1778. jul. 3. 3476. sz. Az építkezési ügyek felügyeletével Szabó András, kanonok és karigazgató lett megbízva. Az építkezések mindazonáltal az 1778. év végeig sem lettek befejezve, mint Szabónak 1778. december 16. tett jelentéséből kitűnik; sőt gr. Niezky 1779. marc. 22. jelentése szerint a csillagdára még 7000 forint, a többi muzeumokra 3000 forint, a nyomdára 1500 forint, a fűvészkert kerítésére 2500 forint kívántatott. A királynő a nyomdai költségeket annak alapjából rendelte födőzendőknek; a fűvészkert kerítésére 2467 forintot az egyetemi és tanulmányi alapból; a csillagdára 4000 forintot, a sz. István jobbja számára épített kápolna költségeiből megtakarított összegből, 3000 forintot az egyetemi alapból; a muzeumokra 3000 forintot szintén abból oly módon engedélyezett, hogy szükség esetében ezen összegek kölcsön vétessenek, és a fűvészkerti kerítés költségei a káptalani dézsmaház (Fortuna) helyiségeinek bérletéből törlesztessenek. „Placet wegen der ersparten 4/m fl; de reliquo placet; alles von und auf dem Universitätsfonde zu nehmen; einmahl der Bauerey alda ein Ende machen,“ írja sajátkezűleg a nagy királynő a cancellaria 1779. marczius 26. felterjesztésére. OLT. Canc. oszt. 6856. sz. Udv. rendelet april. 3. 1779.

A nagy mű befejezéséhez közeledett, betetőzéseül a királynő 1780. évi marezius 25. Gyümölcsoltó Boldogasszony napján, melyen nagyobb szerű alapítványait tenni szeretete, adta ki ünnepélyes alakban három, az ország tanügyére nézve nevezetes oklevelét.

Azok egyikében a nagylelkű királynő, az egyetemnek minden jogait, kiváltságait, alapítványait egybefoglalta, megerősítette, ujjakkal öregbitette.

Egyetemünk ezen ugynevezett Inaugurale Diplomájában, anyaiskolánk Magna Chartájában, a királynő megemlékezvén az országban fennállott egyetemekről, előadja a nagyszombati egyetem alapítását, növekedését, általa eszközölt átalakítását, a földvári apátságnak, a nagyszombati jezsuita-collegium ingó és ingatlan javainak adományozását. Mondja, hogy Magyarországon és kapcsolt részeiben, a tanügy egyöntetősége tekintetéből, csak egy tudományegyetemet tartván fenn, ezt Nagyszombatból alkalmasabb helyre, mire már Pázmány Péter alapító, és III. Ferdinand megerősítő okleveleiben utaltak, és pedig az ország középontjába, saját királyi várpalotájába helyezte át, ujonnan szervezte, nagyszerű könyvtárral, természetrajzi, természettani, erőműtani gyűjteményekkel, csillagdával, nyomdával, fűvész és gazdasági kertekkel látta el, és arra, mit különösen kiemel, sz. István jobb kezének őrzését bizta.

Ezen egyetemre a nagyszombati egyetemnek minden jogait, kiváltságait, és szabadalmait ruházza, azt minden más egyetemtől függetlennek nyilvánítja, és mindazon jogokban részesíti, melyekkel a többi, nevezetesen : bécsi, prágai, gráci és olmützi egyetemek élnek, nevezetesen az akadémiai fokozatok adományozhatását azoknak, kik megelőzőtt szigorlatok után arra érdemeseknek találtnak.

Oklevelei, bizonyítványai megerősítésére külön czimerrel és hiteles pecséttel, az egyetemet, egyes karait és kir. tanácsát ajándékozta meg. Az egyetem nagy pecsétje annak

országos jellegét tükröztén vissza, a szent korona minden országainak, ugymint Horvát-, Dalmát-, Szlavonia, Gács, Lodomér, Rama vagy Bosznia, Szerbia, Bolgár és Kun országok czimereit ábrázolja. A szivpaizs felső vörös mezején, az anyaország czimeréből: a koronával és patriarchai kereszttel tetéztett hármass halom a királynő nevének kezdő aranyos betűivel: M. T., alsó kék mezején a régibb budai egyetem czimere: fekete kötésű, s aranyos szegélyű könyvet tartó arany öltönyű kar, a Duna ezüstös folyama fölött látható. A karok pecsétjei csak a nagy czimer szivpaizsát mutatják.¹⁾

Örök alapítványul adományozza továbbá az egyetemnek a nagyszombati épületekért csere fejében budai királyi várpalotáját minden tartozékaival, semmi jogot sem magának, sem királyi utódainak fenn nem tartván, és a jezsuiták tanodai épületét; újólág megerősíti a Corvin-háznak a várostól történt felajánlását, és az esztergami káptalan várbeli házára nézve kötött, már előbb jóváhagyott csereszerződést; megerősíti a földvári apátság, és a nagyszombati collegium javainak adományozását; de a turóczi prépostságot, a sellyei uradalom kivételével, és a bozóki prépostság fele részét a tanulmányi alapra szánván;²⁾ azok helyett, és az egyetemi alapra rótt terhek fejében, adományul adja az egyetemnek a szegszárdi apátságot, és a pécsváradi prépostságot.

Végül ezen „ad ingentis boni spem“ megállapított egyetemet, királyi utódainak, az ország és kapcsolt részei rendeknek, és mindennemű egyházi és világi személyeinek különös pártfogásába és ótalmába ajánlja; és ezen ünnepélyes diplomáját kettős példányban, melynek egyike az orszá-

¹⁾ Az egyetemi pecsétek 666 frt 24 krba kerültek.

²⁾ A turóczi prépostságnak, mint hiteles helynek, teendői a besztercebányai káptalanra szállottak, minek fejében a prépostsági javakból a szelnicezi birtokot kapta. Kir. leirat 1780. június 9. 2886. sz. Egyetemi Okmánytár. XLIV. 93—95. l.

gos levéltárban, másika az egyetemi levéltárban őrizendő, kiadatni, hiteles átiratban pedig a tanulmányi alap levéltárába teendőnek rendelé.¹⁾

Második oklevelében a jezsuita-rend vagyonából a magyar-horvát tanulmányi alapot alkotá; megemlékezvén abban a nemzetnek iránta tanusított hűségéről, előadja annak javára tett legfontosabb intézkedéseit; az egyházi ügyek szabályozását, püspökségek, káptalanoknak felállítását, a Terézia- és sz.-Istvánrendnek, a magyar nemes testőrseregnek alapítását, a közgazdasági érdekek előmozdítására irányzott rendeleteit, a tengermellék és elszakasztott területek visszacsatolását.

De meggyőződve lévén, hogy intézkedései az ifjuság helyes nevelése nélkül, az ország javára gyümölcsözni nem fognak, annak rendezéséről, ezen oklevele által ünnepélyesen megerősített tanulmányi rendtartás által gondoskodott, az egyetemen kívül négy kerületi akademiát Magyarországon, egyet Dalmát-Horvát-Szlavonországban, több fő- és algymnasiumot alapított, főelemi iskolákat rendezett, és végre az eltörlött jezsuita-rend javait az 1548. 12. t. cz. értelmében, a mennyiben az egyetemre vagy püspökségekre és káptalanokra nem fordítottak, a tanulmányi költségek fedezésére adományozza, amazokat pedig más egyházi javadalmak jószágaival pótolja.

Harmadik oklevelében az egyetemmel válhatatlan kap-

¹⁾ Az egyetem ezen nagy szabadalomlevele olvasható Fejér: Hist. Acad. Doc. X. 39—53. l. Török: Magyarország Primásai II. r. 199—208. l. Egyet. okmánytár 54—63. l. Schedius: Oratio, qua Jos. Űrmény parent. 29—41. l. és Függelék VIII. sz. A czimerek, illetőleg pecsétek festéseért az oklevelekben a cancellariai festő 200 forintnyi díjt kapott; a diplomák kiadása 268 forintba került. Udv. canc. 1780. 1503. 3368. sz. OLT. A pécsi, esztergami és pozsonyi káptalanoknak szóló beiktatási parancs az egyetemnek adományozott jószágokra nézve II. József által 1781. január 19. adatott ki.

esolatban lévő (indissolubili foedere copulata) felsőges nevét viselő Akademiát (tápintézetet) száz ifju számára alapít.

A tanügy országos szervezése, és az egyetem ujjaalakítása századokra áldásteljesen kiható nagy művének befejezését a királynő országos ünnepélylyel, és pedig koronázása negyvenedik évfordulója napján, megügendőnek határozza.¹⁾

Ezen szándékáról május 23. kelt leiratához képest a kir. helytartótanács az országbirót mint a tanulmányi ügyek országos főigazgatóját, és az ország törvényhatóságait azzal értesíté, hogy miután a királynő az oklevelek átadását személyesen, mint azt több évvel azelőtt a bécsi egyetemenél, a tanügy becse és fontossága méltánylásának bizonyosságául tette, nem teljesitheti, annak eszközlése végett udvari cancellárát, gróf Esterházy Ferenczet, ennek akadályoztatása folytán pedig gróf Pálffy Károly, udvari alcancellárát, saját legfelsőbb személyét képviselő királyi biztosnak nevezte ki. A kir. udvari cancellária egyuttal a főhadi tanácsot a katonaságra vonatkozó intézkedések iránt kereste meg.²⁾

¹⁾ Az ünnepély eredetileg május 13-ára volt tervezve ; de a királynő a pünkösöd előtti bőjt miatt május 15-ére, utóbb a cancellár indítványára koronázásának évforduló napjára helyezte át. Felterj. 1780. marc. 21. 1504. sz. OLT.

²⁾ A királynő azon tervétől, hogy vejét, Albert herczeg kir. helytartót, biztosnak küldje ki, elállott, és azzal gr. Esterházy cancellárt következő indokolással bizta meg : „Ich habe vor besser gefunden, dem Herzog zu dispensiren, ihm zu meinen Comissarium zu benennen, weilen alle die grossen Sachen unter ihm mir so wohl vorgelegt, als gründlich fundirt worden.“ — Esterházy gyengélkedő egészsége miatt Budára nem utazhatván, gr. Pálffy ajánlotta biztosnak, mire a királynő május 16. következőleg válaszolt : „Approbire alles was vorgeschlagen ; mir leyd dass der Cantzler nicht den Trost hat seiner Hände Werke stabiliren zu können, benenne anstatt seiner Vice Canzler.“ Az alcancellárnak a szükséges költségekre a kincstárból ezer aranyat utalványozott, és az udvari ezüstkészlet részét rendelkezésére bocsátotta. Helyt. intézm. 1780. május 29. 3500. sz. Linzbauer : Codex Sanit. Med. II. 787. 788. l. Cancellári átirat a cs. kir. főhadi tanácsához május 26. 1780. 2776. sz. OLT.

Az egyetem kir. tanácsa az ünnepélyek rendjére nézve Ürményi József udvari előadó tanácsos, a katonai hatóságok, nevezetesen Berlendis, és b. Alvinczy tábornokok, Pestmegye és Buda és Pest városok küldöttei közbenjöttével és közreműködésével megtette a szükséges intézkedéseket, és május 31. kelt meghívókkal az ország és kapcsolt részei egyházi és világi méltóságait, nevezetesen : az érsekeket, püspököket, valóságos prépostokat és apátokat, a káptalanokat, szerzetes-rendek főnökeit, az ország zászlóseit, főispányait, a fiumei kormányzót, a szepesi és a hajduvárosok administratorát, a kerületi tanulmányi főigazgatókat, az akademiák és főgymnasiumok igazgatóit, az elemi iskolák főfelügyelőit, az ünnepélyen való részvételre szőlította fel.¹⁾

A királyi biztost a Migazzi várnál Nógrádmegye, Vácson Pest, Pilis és Solt megyék küldöttsége, Bodonyi, váczi kanonok szónoklata mellett fogadta; onnan szolgabíró és néhány nemes ifju kíséretében junius 24. d. u. 2 órakor elindulván, öt órakor Pest sz. kir. városához ért. Itt a sátor alatt összegyűlt nagy számú fényes vendégkoszoru, és Pestmegyének gróf Klobusitzky által vezetett aranyzsinóros, kék öltönyű banderium várta, és az egyetem kir. tanácsának elnöke, b. Patachich Ádám, rövid beszéddel üdvözölte.

Innen a kir. biztos hatfogatu diszhintóban, negyvenyolcz, részben hat-, részben négyfogatu hintó, a megyei banderium és lovas katonaság kíséretében mindkét város fegyveres polgárai, és a katonai őrség sorai közt, nagy néptömegtől környezve,²⁾ ágyulövések közt tartotta bevonulását, oly fénynyel, minőt ezen városok Hollós Mátyás király és Beatrix menyegzője óta nem szemléltek.³⁾

¹⁾ A meghívót lásd Fejér : Hist. Acad. 101—103. l.

²⁾ „Praeunte ingenti curruum, equitum hominumque multitudine“, mondja Katona egyetemi jegyzeteiben.

³⁾ Schams : Beschreibung d. kön. freyen Hauptstadt Ofen. Ofen, 1822. 88. l.

A hatvani kapunál ötlet Pest sz. kir. város tanácsa latin beszéddel üdvözölte; a gymnasiumi ifjuság a barátok terén, a helybeli katonai őrség a városház terén volt felállítva.

A hajóhid budai oldalán a királyi biztost e város tanácsa fogadta, és a menet a vizivároson és bécsi kapun át indult a várba; a papnövelde épületénél a növendékpapok és a tanuló ifjuság volt felállítva.

A királyi biztos lakásául rendelt gróf Batthyány-féle ház előtt, hová az esti kilencz óra felé érkezett, granátos század zászlóval tisztelgett.

A ház pitvarában az egyetemi testület és a nemes akademia növendékei fogadták, és az egyetem rectora, a hirnev-
es vegyész, Winterl János Jakab, a teremben pedig a törvényhatóságok küldöttségei üdvözölték.

A helybeli őrség háromszoros lövése, és végre éjjeli zene zárta be e napot.

Az ünnepélyesség napján junius 25. (vasárnap), a királyi biztos az egyetem nevében, az orvosi és bölcsészeti kar igazgatói, a hittani és jogi kar dekánpjai által meghiva, fél kilenczkor a katonaság, a megyei banderium és fegyveres polgárság tisztelgése mellett, hatfogatu diszhintóban a kir. várpalotába vonult, mely előtt granátos század diszőrségként állott.

A lépcsőzet alján az összes egyetemi testülettől epomideseiben jogaraival fogadva,¹⁾ és az egyetem cancellárja,

¹⁾ Valamint a külföldi egyetemeken, a tanárok nagyobbrészt még ma is, külön talár-alaku hivatali ruhával élnek, ugy egyetemünkön is József koráig mind a négy karnak ünnepélyes hivatali ruházata fekete hosszú talarisból, és a kanonoki mucetumhoz hasonló köpenykéből — epomisból — állott, mely a tanároknál sötét-vörös damask selyem, a dekáknál és rectornál pedig bársonyból volt; ahhoz járult a sötét vörös színű főveg (hiretum). — „Ornamento doctorum praecipuo, quin dicere liceat etiam unico.“ (Katona: Egyetemi jegyz.) — Ezen epomidések az egyetem áthelyezése alkalmával ujonnan készítették, és pedig 45 köpenyke és 13

Nagy Ignác, székesfehérvári püspök által üdvözölve, a diszterembe kísértetett, hol mennyezet alatt a királynő képe volt felállítva, és az egyházi és világi méltóságok, a káptalanok, vármegyék és városok küldöttei, a tudomány és irodalom képviselői, és az ifjuság tarka vegyülete ritka látványt nyújtottak.

A királyi biztos bevezető beszéde után Brunszvik József, kir. tanácsos és udvari cancellariai titkár, az összes tanügy, és az általános tanulmányi alap szervezéséről szóló oklevél, azután a kir. tudományegyetem nagy szabadalomlevele, végre a teréziai nemes akademia alapító oklevele főbb részeit (*summa quaedam capita*) olvasá. A kir. biztos a három oklevelet a kir. tanács elnökének adá át, ki a másodikat az egyetemi palota kulcsaival az egyetem nagyságos rectorának, a harmadikat a nemes akademia igazgatójának, Izzó Jánosnak, trombita- és dobszó mellett kézbesíté.

Az átadás után a kir. tanács elnöke, báró Patachich Ádám, a királynő jótéteményeit és bőkezűségét magasztaló remek dicsbeszédet mondott, melynek végén a nagy királynő iránti hálaérzés kitörő lelkesedéssel, harsogó éljenzésekben nyilvánult.¹⁾

Mire a királyi biztos a legfelsőbb kitüntetések és nevezéseket tette közzé.

Valóságos belső titkos tanácsosokká neveztettek : az

talár a világi tanárok számára összesen 1391 frt 51 krért. — Azokat a tanárok nagyobb egyetemi ünnepélyek alkalmával, különösen a Veni Sancte-nál, fogantatás ünnepén, királynő születése napján, az urnapi menctnél, és Te Deum-nál viselték. Kir. biztosság jelentése. 1778. marec. 12. Ud. canc. 1297. sz. Ratio administr. rei divinae in regia universitate. Viennae 1777.

¹⁾ Eucharisticon Magnae Mariae Theresiae Augustae etc., dum secundis Regni vicennalibus rem Hungariae litterariam, Universitatem Budensem VII. cal. Julii constabiliret. Budae 1780. 2. kiad. Budae 1811. Közli Fejér: Hist. Acad. Doc. X. 53—62. l.

egyetem cancellárja, és székesfehérvári püspök Nagy Ignác, a besztérczebányai püspök, és tanulmányi kerületi főigazgató, gróf Berchthold Ferencz, a diakovári s szerémi püspök, Kerticza Máté Ferencz, és a borsodi főispán, gróf Andrássy István; nyitrai püspökké: gróf Révay Antal, rosnyai püspök; pécsi püspökké: gróf Esterházy Pál, váczy nagyprépost; nagyváradi püspökké: gróf Kollonics László, erdélyi püspök; rosnyaivá: b. Andrássy Antal, nagyprépost; váczy nagypréposttá: Zerdahelyi Gábor, curzalai vál. püspök és esztergami kanonok; rosnyai nagypréposttá: Radics Kristóf, olvasó kanonok; rosnyai kanonokká: Kenyeres József, kassai akadémiai igazgató, ezen egyetem volt hittudományi tanára és dekánja; apátokká: Mitterpacher Mihály, a nemzeti iskolák pécsi felügyelője, Molnár János, az egyetemi főgymnasium igazgatója, és Somsich János kanonok, a nemzeti iskolák győri felügyelője; kir. udvarnokká: Kazinczy Endre, zemplénmegyei táblabíró.

Nagy Ferencz, hittani tanár, az egyetem nevében mondott köszönő beszédje után, az összes gyülekezet a templomba vonult, hol az egyetem cancellárja, a „Téged Isten dicsérünk“ hálaénekekkel nagy misét mondott, azt a szent jobbnak csókolása követte.

Mind az akadémiai, mind az egyházi szertartás főbb mozzanatait a kiállított katonaság sortűzelése és ágyulóvései kísérik.¹⁾

¹⁾ Mind a kir. biztos bevonulásának, mind a beiktatási ünnepélynek hű képét, Schmutzer Jakab, a bécsi rajz- és rézmetsző akadémia híres igazgatója, és az összes rajztanodák főigazgatója által készített egykoru két remek kézi rajz tartotta fenn. Azok a királynőnek is be lettek mutatva, tervezett rézbe metszésök abba maradt. Utóbb a kir. tanács tollnoka, Schauer Endre apát birtokába jutottak, ki azokat Markovics Mátyás, kir. tanácsos és tanulmányi bizottsági ülnöknek, az előtt az egyházi jog egyetemi tanárának hagyományozta, ez pedig az egyetemnek ajándékozta, melynek tervét most is díszítik.

Az ünnepélyt fényes lakoma követte öt helyen, egymint : a királyi várpalotában száznolcz, Szabó karigazgatónál harmincz, az egyetemes papnöveldében hatvan, az egyetemi templom igazgatójánál negyven, és a karmeliták kolostorában negyven személy számára. Az egyetem kir. tanácsa, és az akademiái magistratus a várpalotába, a tanárok legnagyobb része a karmelitákhoz voltak meghíva. A városház terén a nép számára több hordó bort ütöttek csapra.

Délután a teréziai akadémia növendékei magyar, német, olasz és francia nyelven szavaltak, azután hangversenyt, táncz- és vivó-mutatványokkal rendeztek.

A szállására visszatért kir. biztosnak a kir. tanács elnöke, az egyetem hálájának kifejezése mellett, Pray Györgynek, az egyetemi könyvtár ritkább könyveiről irt, s ő Felségének felajánlott munkáját mutatta be.

Az ünnepélyeket az egyetem nagy termében a kir. biztos által adott tánczmulatság zárta be, melyen ötszáz személy reggeli négy óráig vigadott.¹⁾

A nevezetes esemény emlékére kétféle érmek verettek, egyik az egyetem újjáalakítása, másik a tanügy szervezésének megörökítésére.

Annak előoldala Mária Terézia és József arczképét : „Imp. Caes. Josephus II. Aug. M. Theresia Aug.“ körirattal, hátsó oldala az egyetem épületét, felső részén következő szavakkal : „Aedes Reg. Lit. et Nob. Juv. Conleg. assig.“, alsó részén pedig : „Bonae artes a Sigismundo et Mathia Corvino Regg. Budam inductae, belli terrore fugatae, a M. Theresia Aug. revocatae. Reg. XL.“ mutatta.

A másik érem előoldalán ugyanazon arczképek és körirat, hátsó oldalán a magyar korona két babér ág felett a következő szavakkal látható : „Ratio educationis totiusque

¹⁾ Kir. biztos jelentése 1780. jul. 2. Udv. canc. 3613. sz.

rei litterariae per regnum Hungariae provinciasque eidem adnexas die XXV. Junii A. MDCCLXXX. Budae.“¹⁾

A királynő örömmel vette a nemzet ragaszkodása és hálájának ez alkalommal is nyilvánult jeleit, és azt a királyi biztos jelentésére irt sajátkezű válaszában ki is fejezte.²⁾ Az egyetemnek külön hálaküldöttsége azonban kívánságához képest elmaradt.

Ezen korszakot alkotó országos ünnepély emlékezetére számos költemény jelent meg, melyek közül Makó Pálé, Hanulik Jánosé, Szerdahelyi Györgyé, Ányos Pálé, Sebastianovich Ferenczé a legnevezetesebbek.³⁾ Az egyetemi magistratus pedig a kir. tanács hozzájárulásával, a beiktatás emléknapiját évenként ünnepélyesen megülendőnek határozá.

„Ez volt a nagy királynő utolsó műve.“

„Öt hóval utóbb halottas ágya előtt állunk. November 23. még csak gyengélkedett aggasztó jelenségek nélkül. November 28. már bucsut vett gyermekeitől, bucsut Józseftől, ajánlva neki a magyar nemzetet. Utána még a magyar cancellárt hivatta. Esterházy — úgy mondá — én meghalok, mondja meg nemzetének, hogy hálával emlékeztem meg róla utolsó perczemig. November 29. hajnalán Magyarország nagy, és mindenek felett magyar királynéja nem volt többé.“⁴⁾

¹⁾ Mind az egyetemi, mind a tanügyi érmekből 800 darab nagyobb, és az utóbbiakból 2500 kisebb darab veretett és osztatott ki. Az egyetemnek 60—60 nagyobb, és 200 kisebb darab jutott. A királynő mindegyik nemből saját személye számára ötven darabot rendelt, de a cancellárnak jun. 25. kelt felterjesztésére, melylyel azokat bemutatta, sajátkezűleg megjegyzé: „sehr gut sind sie nicht ausgedruckt.“ (OLT. Canc. oszt. 1780. 3345. sz.)

²⁾ E jelentésre a királynő sajátkezű válasza: „Pälffy hat meine erwartung erfüllet, und habe mit Vergnügen dies neue Merkmahl der nation ihrer erkentlichkeiten mit freuden ersehen.“ Udv. cane. 1780. juli. 15. 3790. sz. OLT.

³⁾ Fejér: Hist. Acad. Scient. 103. 104. Schedius: Oratio, qua Jos. Ürményi parentavit. 24—27. l.

⁴⁾ Toldy Fer.: Mária Terézia. Emlékbeszéd. Budán 1872. 30. l.

Betegsége első hirei magánlevelek útján 28. érkeztek Budára; 29. a szentség kitétele mellett a plebánia templomban három napi esdeklő ajtatosság kezdődött, a melyen az egyetem 9 órakor jelent meg.

December 1. napján halálának hire kezdett terjedni, valóságát a következő napon érkezett tudósítások kétségen kívül helyezték.¹⁾

December 12. az egyetem saját egyházában, a kir. tanács elnöke jelenlétében tartá meg boldogult alapítónéjért első isteni gyásztiszteletét.

A következő év január 31. pedig a plebánia-templomban, az egyházi, katonai és polgári hatóságok jelenlétében, fényes ravatal mellett az egyetem cancellárja mondott ünnepélyes gyászmisét, mely után az egyetemi főgymnasium igazgatója, Molnár János, bélakuti apát, szombathelyi kanonok, latin emlékbeszédet mondott.²⁾

Örök hálája jeléül egyetemünk dicső alapítónéja halála évnapját mindenkorra isteni gyásztisztelettel megüldöndőnek határozá.³⁾

¹⁾ Az akkori közlekedés jellemzéséül szolgálnak az egyetemi jegyzőkönyv két nappal halála után olvasható következő sorai : „1. Decembris is rumor iit Augustam fatis cessisse, postera dies dubium omne sustulit, sed in summum moerorem animos omnium coniecit.“

²⁾ Oratio funebris ad solemnes exequias Aug. Mariae Theresiae. Budae 1781 ivr.

³⁾ Egyetemi tanács actái 1781. 120. sz.

III.

Egyetemi hatóságok. A királyi tanács elnöke és tagjai. A magistratus, rectorok, cancellár és dékánok.

Az egyetem hatósági szervezetét a tanulmányi rendtartás szabatosabban meghatározta, de lényegében meg nem változtatta; úgy hogy az oly kevésbé, mint azelőtt felelt meg a külföldi egyetemek önkormányzati rendszerének.

Az egyetem élén annak főigazgatója és elnöke állott, ki egyszersmind az összes tanügynek feje, a kir. helytartótanács tanulmányai bizottságának elnöke volt (*Praeses Regiae Universitatis unaque Supremus Studiorum per Regnum Director*). Hatásköre a főfelügyeletre terjedt; minél fogva kötelessége volt az egyetemet minden harmadik évben, a többi főiskolákat pedig a szükséghez képest királyi biztosként megvizsgálni, és ez alkalommal az egyetemi kir. tanács és magistratus ügykezelését, a tanrendszer és fegyelem, a gyűjtemények, könyvtár és nyomda állapotáról magának meggyőződést szerezni, a hiányok pótlására, az igazságos panaszok elintézésére, a tanügy előmozdítására alkalmas intézkedésekről gondoskodni, és az iránti javaslatait a helytartótanács útján ő felsége elé terjeszteni. Külön tiszteletdíja nem volt.

A nagyszombati consistorium helyét az egyetem királyi tanácsa (*Regius Universitatis Senatus*) pótolta, mely attól csak nevére nézve különbözött, ugyanazon hatáskörrel birt, ugyanazon tagokból, ugymint elnökből, a négy kar, és a főgymnasium ő Felsége által nevezett igazgatóiból és tollnokból állott¹⁾.

¹⁾ A kir. tanács tanácskozásaiban, jegyzőkönyveinek tanúsága szerint, gyakran nem csak a teréziai akadémia igazgatója vett részt, hanem minthogy

Hetenként tartandó üléseiben intézkedett a felsőbb rendeletek kihirdetése és végrehajtása iránt, ügyelt a gazdasági ügyek kellő kezelésére, őrködött a tanrendszer megtartása, a tanárok hivatalos eljárása fölött; az egyetemi magistratus által elébe terjesztett súlyosabb fegyelmi esetekben, a kizárást az egyetemből is büntetésül kimondhatta. Az egyetem állapotáról félévenként a kir. helytartótanácsnak jelentést tett, az egyetem történetének szerkesztésére ügyelt, az ország és kapcsolt részeiben nyomtatás alá bocsátandó tankönyveket megbirálta, a tanvédleti tételeket utólag megvizsgálta, hogy egyrészt a tanrendszer megtartásáról, másrészt mind azokból, mind a tanügyre vonatkozó más iratokból, az egyes tanárok képességéről, tudományáról magának tudomást szerezzen, melynek alapján a legalkalmasabb egyéneket az egyetemi tanszékekre kijelölhesse.

A királyi tanács tagjai királyi tanácsosi ranggal és czimmel éltek; mint a karok igazgatói azok ülésein, vizsgáin vitatkozásain elnököltek, a tanrendszer felett közvetlenül őrködtek, a karuk köréhez tartozó munkák és értekezéseket első sorban bírálták, karbeli ügyeiket és más, az elnök által, reájuk bízott tárgyakat a kir. tanácsban előadták.¹⁾

A tanácselnök tiszteletdíja hatszáz, az igazgatóké ötszáz forint, a tollnok fizetése négyszáz, két irnoké egyenként háromszáz forint volt.

az elemi főiskola az egyetem épületeiben volt, és az egyetemi kir. tanács feladatához tartozott az összes tanügy egyöntetősége fölött őrködni, még az elemi iskolák felügyelője is. (Inspector.) Kir. leir. 1778. ápril 3. 1545. sz. OLT.

¹⁾ Ratio Educationis Theres. 10. 15. 18. §. A királyi helytartótanács 1779. február 16. 595. sz. intézményében figyelmeztette a kir. tanács elnökét, annak élesebb irmodorára: „Acriori nec sat composito scribendi genere usum“; az érsek válaszolá, hogy őnmaga nem elnökölhet mindig, de a tanácsot azíránt megintette: „De calami moderatione verborumque ac sensuum delectu commonui.“ 1779. marc. 11. felterjesztése.

Az akadémiai hatóság (*Magistratus academicus*), az egyetem nagyságos rectorából, cancellárjából, a négy kar dekánpjai és senioraiból, és a szép művészetek és humaniorok (*főgymnasium*) aligazgatójából állott.

A rector és dekánek évenként, az első a karok dekánpjai, az utóbbiak a karok tagjai által választattak¹⁾, és pedig a rectori méltóságra csak tudományuk és tekintélyök által kitűnő tanárok.

A *magistratus* köréhez a törvénykezési, a fegyelmi és a rendőrségi ügyek tartoztak; míg a szorosan vett büntetőhatósági eljárást külön rendeletek szabályozták.

A dekánokat a fegyelem fölötti közvetlen őrködés illette, miért is a kihágások vizsgálatát és a csekélyebbeknek megfenyítését eszközölték; míg a jelentékenyebbeket a *magistratus* elé terjeszteni tartoztak²⁾.

Az egyetemi igazgatás legfontosabb teendői, nevezetesen a tanulmányi és gazdasági ügyek, a mondottak szerint, a királyi tanács köréhez tartoztak, míg a választott *magistratus* köre a polgári törvénykezési, fegyelmi és rendőrségi ügyekre levén szorítva, elég szűk, és mind a mellett még oly határozatlan volt, hogy a nagyszombati consistorium és *magistratus* közötti feszült viszony itt is megújult, habár a királynő a kir. tanácsot a tanulmányi rendtartásban kijelölt határvonalok szoros megtartására utasítá³⁾.

Míg a királyi tanács zokon vette a *magistratus* részéről, hogy az általa igényelt czímet neki meg nem adja: viszont a *magistratus* is ugyan az iránt panaszkodott, és figyelmeztette a tanácsot, hogy tagjaihoz tartozik a cancellár,

¹⁾ „1777. 30. Novembris habita fuit electio Rectoris Magnifici, non iam a quatuor nationum procuratoribus, qui sublatis sunt, sed a quatuor facultatum decanis“. Egyetemi jegyzetek.

²⁾ *Ratio Educat. Theres.* 16. 20. §.

³⁾ Kir. leirat 1778. marc. 27. 1390. sz. Udv. Canc. oszt. OLT.

ki megyés püspök; hogy törvénykezési ügyekben a kir. táblának van alárendelve, a kir. tanács felsőbbbségét annál fogva csak a kir. helytartótanács köréhez tartozó ügyekben köteles elismerni, miért is fegyelmi ügyekben önállóságát a kir. tanács irányában, mindenkor fenntartani igyekezett.¹⁾

Még az ünnepélyes beiktatás örömnapja körüli intézkedéseknél is a feszültségnek jelei mutatkoznak, és Katona panaszkodva említi, hogy az az iránti tanácskozásokban az egyetem köréből csak a kir. tanács tagjai vettek részt.²⁾

Az egyetem bírósági hatósága érintetlenül maradt, és azt előbbi kiterjedésében tagjainak mind polgári, mind büntető ügyeiben gyakorolta; annak kifolyásaként meghalt tagjai vagyona leltározásánál is közreműködött, más hatóságok megkeresésére tanukihallgatásokat, felesketéseket eszközölt.³⁾

A pedellust a királyi tanács nevezte ki, köréhez az épületek gondja, az ülések összehívása, a vádlottak idézése és a fogház felügyelete tartozott.

¹⁾ Midőn a kir. tanács a szállásokból való estvéli távollét idejét télen 8, nyáron 9 órára tette, a magistratus azt a kir. biztosok által 1772. évben megállapított szabályokkal ellenkezőnek vitatta. Lásd az egyetemi magistratus rendes jegyzőkönyveit megelőző történeti jegyzeteket.

²⁾ Neheztelve említi továbbá, hogy a beiktatási ünnepély napján, a tanárok hívása a diszlakomára későn, Nagy tanár beszédje alatt, s csak szóval történt, miből sok kellemetlenség származott, és abban többen részt sem vettek, mit az utódok számára azért jegyzett fel: „Ut ii in dispositionibus suis cautiores reddantur“. A magistratus köréről pedig ugyanott írja: „Certum Magistratum hunc, cuius et auctoritatem et iurisdictionem amplissimam esse oporteret, adeo nullis legibus, praerogativis instructum esse, adeo nullis donatum praesidiis, ut quam se vertere in partem, quid moliri, quid statuere denique debeat, prorsus ignoret“. Érintett jegyzetek. 18. szám.

³⁾ Azon kérdés, vajjon az akademiák tanulói, minthogy azok az egyetem fiókintézeteinek tekintendők, nem tartoznak-e annak birói hatósága alá? mely 1779. évben Fabeichich Mihály, zágrábi logikusra nézve felmerült, tagadólag intéztetett el.

Az egyetem és összes tanulmányi ügyek főigazgatója gróf Fekete György maradt, ki 1773. óta az országbírói méltóságot viselte. A kir. tanács elnökévé zajezdai báró Patachich Ádám, kalocsai érsek lett (sz. 1717. † 1784.), ki ifjúságában már az arkadiai költészeti társaságnak tagja (1739.), mint zágrábi kanonok az 1751. pozsonyi országgyűlésen a királynő figyelmét magára vonta, novii czimzetes püspökké, és cancellariai előadó udvari tanácsossá, kilencz év múlva 1760. nagyvárad püspökké, 1776. pedig kalocsai érsekké neveztetett; mindkét székén megyéje rendezésében, plebániák, iskolák alapításában nagy tevékenységet fejtett ki, és ép úgy mély tudományossága, mint a tudományok bőkezű pártolása által tűnt ki¹⁾.

Igazgatókká lettek a hittani karban: Szabó András, keresztelő sz. János budai prepostja, és esztergami kanonok, utóbb (1804.) kassai püspök; a jogtudományban: Vörös Antal, alhelytartó és a budai tanulmányi kerület főigazgatója; az orvosiban: az ötszáz forinttal nyugalomba helyezett Gilg helyett Vezza Gábor, katonai főorvos és Pest-Pilis-Solt-megyék tisztí főorvosa; a bölcsészetiiben az orvosi tanszéken maradt Schoretics helyett: Makó Pál, sz. Margit bélai apátja; a főgymnasiumnál a kanonokká lett Csapody helyett: Molnár János szombathelyi czimz. kanonok, a budai Jézus-társaságbeli akademia volt igazgatója.²⁾ Tollnokká neveztetett Schauer Xav. Ferencz, kalocsamegyei áldozár, utóbb monyoródi apát.

A rectori méltóságot a november 30. történt válasz-

¹⁾ Lásd Katona: *Historia Ecclesiae metropol. Colocensis* II. 347—395. I. Magyar egyetemes Encyclopaedia XII. kötet 55. I. Akadályoztatása esetében a kir. tanácsban, Szabó kanonok elnökölt.

²⁾ Makó fizetése, míg jövedelmes beneficiumot nem nyer, ezer forintban állapítottatott meg. Molnár az 500 forintnyi fizetés mellett 300 forintnyi szerzetesi pensióját tartotta meg. Kir. leirat 1777. ápril 19. május 9.

tásig Lakics György Zsigmond, a Nagyszombatban maradt és nyugalmazott Zelenay helyett vitte¹⁾.

Az 1777—78. tanévre a rectori méltóság sora az orvosi karon volt; az egyetem kir. tanácsa mindazonáltal, mivel a Budára áthelyezett egyetem mintegy ujnak tekintendő, a rectort a hittani karból rendelte választandónak²⁾.

A dekánok november 30. Nagy Istvánt, themysci felszentelt püspököt, Sz.-István esztergamvári prépostját, esztergami kanonokot, és a hercegprimás segédpüspökét, választák az egyetem rectorának. Nagyobb részt távol levén, helyét Hubert Ferencz, a hittani kar seniora pótolta; ez ellen az orvosi kar 1778. május 29. azon okból szólalt fel, mivel Hubert még a rectori méltóságot nem viselte; de a tárgyalások ezen ovás iránt a tanév végéig folyván, azzal az ügy gyakorlati jelentőségét veszti, és eldöntetlenül maradt³⁾.

Nagy István püspököt 1778—79. Nitray Gábor, a hazai jog tanára, 1780. Winterl Jakab János, a vegy- és növénytan tanára követte, kinek rectorsága idején, az egyetem ünnepélyes beiktatása történt.

Az egyetem cancellárává a királynő az áthelyezés alkalmával 1777. aug. 22. Sellyei Nagy Ignácot, székesfehérvári megyés püspököt, nevezte, ki e méltóságot annak megszűntéig (1784.) viselte.

A dekáni hivatalt ez időszakban viselték:

A hittani karban:

1777—78. Stipsics Ferencz, óbudai plebános; 1779.

¹⁾ Zelenay nyugdíja ezer forintban állapittatott meg.

²⁾ Katona a rector választás iránti intézkedés indokáról ekként nyilatkozik: „Inauguratio universitatis hoc eodem anno scholastico futura credebatur; cui solemnitati maior splendor accessurus iudicabatur e capite infula, quam galero Galeni tecto. Sed en! miram Dei providentiam, inauguratio haec dilata fuit, ac in eum translata annum, quo universitati medicus praefuit“.

³⁾ Katona jegyzetei 1778. máj. 29-hez.

Kaszaniczky Ádám, az ószövetségi bibliai tanulmányok tanára; 1780. Perczel Imre, az ágazatos hittan tanára.

A jogtudományi karban:

1777—78. Lakics György Zsigmond, az egyházi jog tanára; 1779. Stuhr Fülöp József, a romai jog tanára; 1780. Ugyanaz.

Az orvosi karban:

1777—78. Schoretics Mihály, a gyakorlati orvostan tanára; 1779. Winterl Jakab János a vegy- és növénytan tanára; 1780. Trnka Venczel, a boncztan tanára.

A bölcsészeti karban:

1777—78. Handerla Ferencz, bölcsészettanár; 1779. Szerdahelyi György Alajos, a széptan tanára; 1780. Dugonics András, az elemi mennyiségtan tanára.

Az egyetemi bíróság elnökségét a jogtudományi kar igazgatója, akadályoztatása esetében, Nitray Gábor, a hazai jog tanára, viselte.

IV.

Tanulmányi rendszer. Új tanszékek. Vitatkozások. Akadémiai fokozatok.

A tanulmányi rendszer alapelvei érintetlenül maradtak, de részletei a tanulmányi rendtartásban tüzetesen szabályoztattak.

Elvül lett kimondva, hogy az egyetemi tanítás célja nemcsak az ifjúságnak képesítése egyházi és állami hivatalokra, hanem magasabb tudományos kiképeztetése is¹⁾.

A hittudományi kar tanulmányi rendszerét, mely külön intézkedésnek volt fenntartva, a primás, a kalocsai érsek, és a hittani kar javaslata szerint, a királynő végleg 1778. november 6. állapította meg, és azt utóbb némi módosításokkal a többi hittani intézetekre is kiterjesztette²⁾.

Ezen szervezet szerint a tanszékek száma a szertar-

¹⁾ „Institutio vero eiusdem (universitatis) huc potissimum collineat, ut iuventus hungara, comparatis opportunis litterarum subsidiis, solidaque et multiplici eruditione, non administrandae solum sacrae et profanae reipublicae, sed etiam excolendis scientiis, et optimis artibus in patria propagandis universe idonea efficiatur“. Rat. Educ. Ther. 198. §.

²⁾ Ezen intézkedéssel az egyetem tanszervezete be levén fejezve, a királynő a javaslatot a következő szavakkal hagyta helyben: „Mit wahren Trost sehe, wie auch dies grosse Werk mit Geduld und Arbeit zu Stande gekommen, und das die Gleichheit mit den hiesigen Studiis bis auf einige Kleinigkeit festgestellt ist. Ich habe die Tabelle unterschrieben, weil selbe niemals ohne meiner schriftliche Erlaubniss solle geändert werden, und genau befolgt werden; solle selbe drucken zu lassen, und mir 3 exemplaria zu schicken m. p. In hebreisch 3, anstatt 2 Monat gesetzt, ist nicht zu viel“. Ezen rendszernek alkalmazásáról a többi hittani intézetekre, 1779. június 5. Budán, a primás elnöklete alatt, külön bizottság kezdette meg tanácskozásait. OLT. Canc. oszt.

tástanéval (liturgikaéval) szaporodott, és azzal a vitályos hittan, a hittani alaptannal pedig a patrologia, s a hittan irodalmi története kapcsoltatott egybe. A kilencz rendes tanáron kívül, egy rendkívüli is lett alkalmazva, mint a többi karokban; kinek hivatása volt a betegség, vagy más ok által akadályozott rendes tanárokat, nehogy az előadások félbeszakittassanak, helyettesíteni¹⁾.

A tanfolyamok tárgyaira nézve némi változás történt:

Mint rendes tantárgyak naponként két-két óráig adtak elő: az első évben: a) a hittani encyclopaedia, és a héber nyelv három hónapig, azután az ó-szövetségi szentírás magyarázata; b) az egyháztörténelem; a második évben: a) a görög nyelv az első hónapokban, azután az új-szövetség magyarázata; b) a hittudomány irodalmi története, azután a theologiai alaptan (*institutiones theologiae*), a szentatyannal (patrologiával); a harmadik évben: a) az erkölcsi hittan; b) az ágazatos hittan első része; a negyedik évben: a) az ágazatos hittan második része és b) az egyházi jog; az ötödik évben: a) a liturgika, azután a vitályos hittan; b) a lelki pásztorkodás tana.

A jogtudományi karban a hazai magánjog elméleti és gyakorlati tanszékei egyesítették; a politika-kamarai tudományok a bölcsészeti kartól, a jogtudományihoz tétettek át, a fennállott tanszékekhez az európai államok történetecé járult. A magyar közjog tanításának több idő szenteltetett.

Ezen intézkedések a jogi kar körét, a jogtudományokkal szerves összeköttetésben levő államtudományokkal bővítették.

¹⁾ Ratio Educ. Theres. 29. §. Állása hasonló volt a központi papnövelde mostani tanulmányi felügyelőjéhez, kik a hittani kar tanárhelyettesei, és 1850. előtt rendkívüli tanároknak nevezettek. A rendkívüli tanárok rangban minden kar rendes tanárait követték, mit a királyi tanács 1778. november 23. határozatában, Szvorényi rendkívüli hittanárnak az urnapi menet alkalmából tett panasza folytán elvül kimondott.

Hogy a jogtudományok nem meritik ki az államélet összes feladványait, hogy csak az államtudományokkal együtt, mint egy törzsnek külön, de szorosan egybefüggő ágai képezik a társadalmi tudományok teljes körzetét, és az állam természetének megismeréséhez ép oly szükségesek, mint az élet- és lélektan együtt az emberisméhez, az ma Franciaországban, Olaszthonban, Németalföldön, Belgiumban, Helvecziában a jog- és államtudományoknak egy karban való egyesítése által nyert kifejezést, de még Németországban is mindinkább elismert igazság¹⁾.

De hogy e viszony természetszerűségét hazánkban és az összes monarchiában már egy század előtt felfogták és megértették, az a királynő és tanácsosai, különösen e tekintetben Martini és Sonnenfels korukat meghaladó belátásának fényes, s annál inkább méltánylandó bizonyítéka, minthogy még napjainkban is, nem kevesen e tudománykörök szerves összefüggését félreismerik.

Ezen intézkedések szerint, a jogtudományi kar hat rendes, és egy rendkívüli tanárból, a fennebb érintett hivatással állott.

A tanfolyam két évre volt oly módon megállapítva, hogy mint rendes tárgyak : az első évben : a) a természet-, általános köz- és nemzetközi jog, ez után a magyar közjog, b) a bevezetés a politikai tudományokba, és politia, c) az európai államtörténet; a másodikban : a) a magyar jog története és tanitmányai, b) a büntetőjog, c) az új kor egyetemese története, d) a politikai tudományok folytatása (kereskedelmi és pénzügytan) adattak elő.

A romai jog institutioi és a pandekták, azon jogászok-

¹⁾ „Möge bald die Zeit kommen, wo die deutschen Rechtsfacultäten in dieser Hinsicht nicht mehr hinter ausländischen, wie in Holland, Belgien und Österreich zurückstehen, und dann auch ihren Namen, wie in diesen Ländern, in Facultäten der Rechts- und Staatswissenschaften umändern“. Ahrens (Holtzendorff) : Encyclopädie I. 41. l.

nak, kik hallgatni kívánták, az egyházi jog azok és a hittanulók számára adattak elő¹⁾).

A német birodalmi közjog és a hűbérjogból magánleczkék adattak azoknak, kik e tudományokat tanulni óhajtották.

De a két évi tanfolyam az egyetemen csak az 1780 — 1. tanévig tartott, mert a következőben ismét három évre lett kiterjesztve, és mint rendes tárgyak az első évben : a) a természet-, általános köz- és nemzetközi jog, és a magyar közjog két félévig; b) az ujkor egyetemes története, c) a bevezetés a politikai tudományokba és a politia fél-félévig; a második évben: a) a romai jog; b) a politikai tudományok folytatása (kereskedelmi és pénzügytan); c) europai államtörténet; d) magyar magánjog fél-félévig; a harmadik évben: a) magyar magánjog folytatása; b) büntetőjog fél-félévig; c) az egyházi jog két félévig tanítottak.

A természet-, általános köz- és nemzetközi jog tanítására, Martini munkái ezentul is vezérfonalul tűzettek ki, a magyar közjogra nézve figyelmeztetve lett a tanár, hogy a német birodalom és más országok közjogáról irt munkákkal nagy ovatossággal éljen, a kényesebb jogi kérdések tárgyalásába ne bocsátkozzék, hanem a hazai államjog történetének és rendszerének előadására szorítkozzék.

A hazai jog tanítására nézve ki lett mondva, hogy történetére kellő figyelem fordítandó, és a magánjog és törvénykezésen kívül, a büntető jog is, a Teréziai büntető-törvénykönyv fonalán, de tekintettel a hazai kutforrásokra, tárgyalandó.

A politika-kamarai tudományok bevezetéseként a művészetek, kézi művek és gyárak ismertetése (*Notitia artium*,

¹⁾ Az 1779. tanév első felében az institutiókat három első és nyolcz másod éves, a pandektákat egy első- és két másod éves, második felében az institutiókat két első és tizenkét másodéves jogász, 1780. az institutiókat a másodévesek mind, a pandektákat hat, az egyházjogot három jogász hallgatta. Lásd : *Matricula Facult. Juridicae*.

manufacturarum, fabricarum etc.) adatott elő Justi szerint. A rendészet, kereskedelem és pénzügytan egyelőre Sonnenfels szerint volt tanítandó, de kellő tekintettel hazánk saját intézményeire és alkotmányos rendszerére, ovatosan utalva azon változásokra, melyek netalán szükségesek, vagy czélszerűeknek mutatkoznának.

Az európai államtörténet tanítása, a romai pápákra és a nevezetesebb államok történeti fejlődésére, és pedig az utóbbiakra nézve a XV—XVI. századtól kezdve, befejezésül pedig az egyetemes történetre terjedt ki, Achenwall és Gatterer szerint¹⁾.

Az egyes tantárgyakból félévi vizsgák tartattak.

Az orvosi kar öt rendes tanárához, egy rendkívüli járult, kinek egyuttal kötelessége volt a gyakorlati orvostant a sebészek számára, és pedig magyarul és németül tanítani. Később 1780. az általános kórtan a gyakorlati orvostantól elválasztatván, a rendes tanárok száma hatra emelkedett. A gyakorlati orvostan előadásával, a sebészek számára, a boncztan tanára bizatván meg, annak folytán a rendkívüli tanárság e karban megszűnt.

A folyam időtartamára és a tanrendszerre nézve változás nem történt.

A bölcsészeti karban a fennállott tanszékeken kívül: a felsőbb természettan elméletének, a kísérleti természet- és erőműtannak, elkülönítve az elemi természettantól; a mezey gazdaságtannak; az alkalmazott mennyiségtannak (gyakorlati mértan, építészet, vízmértannak); a történeti segédtudományoknak: ugymint az oklevéltannak és pecsétannak, az érem- és régiségtannak, tanszékei rendszeresítették, ez utóbbiak a könyvtári igazgató és örök által voltak ellátandók. Ezekhez még rendkívüli tanár járult²⁾.

¹⁾ Ratio Educ. Ther. 184—192. §. 198. §.

²⁾ Kir. leirat 1777. aug. 22. 4322. sz. Helyt. intézm. 1777. szept. 9. 4892. Lásd Linzbauer: Codex Sanit. med. II. 714—715. l.

E kar rendes kötelezett tanfolyama két évig tartott.

Az első év rendes tantárgyai voltak: a) az észtan és a bölcsészet története; b) a tiszta és alkalmazott elemi mennyiségtan; c) Magyarországnak nyomozó története; és d) a természetrajz alkalmazása a mezey gazdaságra és iparművekre (*usus in oeconomia rustica et in artefactis*).

A második évéi: a) az ismerettan (*metaphysica*) és gyakorlati bölcsészet; b) a mennyiségtan alkalmazása a mezőgazdaságra és iparművekre; c) a vallás, egyház és hazai irodalom, azután a császárok és örökös tartományok története; és d) az elemi természettan.

Azonfelül a természetrajzból, a mezey gazdaságtanból, a felsőbb mennyiségtanból, a gyakorlati mennyiségtanból (építészet, földmérés, vízműtan), a felsőbb és kísérleti természettanból, az erőműtanból, az oklevél-, ezimer-, pecsét-, régiség-, éremtanból, a széptanból, és a csillagászatból tartattak előadások, azok számára, kik e tudományokat tanulni óhajtanák.

A bölcsészet tanára oda lett utasítva, hogy az észtanban az iskola fellengző subtilitásaitól tartózkodjék, tanításait példákkal világosítsa fel; az ismerettanban a lény-, lélek- és természeti hittant adja elő, a gyakorlati bölcsészett egész kiterjedésében tanítsa.

A természettan kísérletekkel adandó elő, tekintettel tanai gyakorlati alkalmazására, a mezey gazdaságra, iparművekre és a bányászatra; a *cosmologia* (világtan) elvei e tudománynyal kapcsolandók egybe.

A hazai történet oknyomozólag, az egyház- és hazai irodalom története a gymnasiumi tanításoknál terjedelmesebben adandó elő; a császárok története II. Henrikkel, kinek nővérét sz. István birta nőül, kezdendő meg.

A mennyiségtanban főfigyelem azon részekre fordí-

tandó, melyek a mezei gazdaság segédszereül szolgálnak, nevezetesen a vízmértan és polgári építészet elemeire¹⁾.

A nem kötelezett tárgyak választása a hallgatókra lett bízva.

A felsőbb alkalmozott mennyiségtan tanszéke rendeltetéseül, kiválólág a mérnökök képezése tűzetett ki, minek szükségét a cancellár, gróf Niczky kir. biztoshoz intézett levelében különösen kiemelte²⁾.

Mind a bölcészeti, mind a jogi karban a történet tanárának kötelessége volt ugynevezett collegium novorum czime alatt karbeli hallgatóinak hetenként egyszer, az európai és egyéb nevezetes világeseményeket közleni, és a történet, földrajz és más segédismeretek alkalmazásával megmagyarázni.

Forrásul a minden tanintézetnek megküldendő „Egyetemi Ujság“ (Ephemerides Universitatis regiae) és egyéb külön meghatározandó ujságlapok jelöltettek ki. Az említett ujság iránti intézkedések azonban életbe nem léptek³⁾.

A tanítás jelentékeny kiegészítő részének tekinté az országos tanulmányi rendtartás is a vitatkozásokat, melyek az egyetem kir. tanácsa által kitűzött, az egyetemi ujságlapban kihirdetett, és a tanulók által írásban kidolgozott és bemutatott tárgyak fölött voltak tartandók.

A vitatkozások latin, vagy más országos nyelven folyhattak, hogy az ifjuság ezekben is gyakorlást szerezzen⁴⁾.

¹⁾ Ratio Educ. Ther. 176—183. §. 198. §.

²⁾ Ezen, 1777. april 12. 1456. sz. alatt kelt levelében már a mérnöki intézet (institutum geometricum) rendszeresítése megpendítettett, de az csak később II. József alatt létesült.

³⁾ Ratio Educ. Ther. 177. 189. §. Sürgette ezen Ephemerides-ek kiadását a kir. helytartónács 1778. szept. 7. 4766. sz. intézményében.

⁴⁾ „Neque enim hic iuventus formatur pro scholis duntaxat, sed pro regis reique publicae obsequiis, cumprimis autem pro vitae humanae

A legjelesebb dolgozatok az egyetemi nyomdában kiadatni rendeltettek, és szerzőik a kir. tanács által meghatározandó könyvekkel megjutalmaztattak ¹⁾).

Ezen vitatkozások mellett, fennmaradtak a tanév végén az előadott tantárgyak tételei fölött tartatni szokott tanvédek (defensiok), melyeknek, ha akadémiai fokozatok megszerzése végett tartattak, csak az egyetemen volt helye.

Ezen fokozatokra és azok feltételeire nézve változás nem történt²⁾; csak a jogtudori szigorlatok tárgyai közé, az államtörténet helyett a politika-kamarai tudományok vétettek fel.

Az egyetem áthelyezésétől, újjáalakításának az ünnepélyes beiktatással való befejezéséig (1778—1780.) a hittudományok első babérát (baccalaureatum) megszerezték 15, a hittudományi tudorságot 5, a jogtudorságot 4, az orvostudorságot 17, a bölcsészettudorságot 47. ³⁾

Sebész-mesterré lett 80, gyógyszerész-mesterré 14, szülészet-mesterré 3, szülésznői oklevelet nyert 32.

Az őszi nagy szünidő szeptember 8-tól november 1-ig tartott.

societate, ubi crebrius maternae, quam latinae linguae recurrit usus.“ Rat. Educ. Ther. 174. §.

¹⁾ Rat. Educ. Ther. 170—175. §.

²⁾ A zágrábi tanárok kérelme, hogy a távolság és nagyobb utiköltségek tekintetéből a tudoroztatási díjak alul felmentessenek, tagadólag lett elintézve. Kir. leir. 1779. marc. 26. 249. sz.

³⁾ A hittudorok közt volt Szvorényi Mihály, rk. tanár, Martinovics Domokos Ignác ferenczrendi szerzetes, a jogtudorok közt Barics Béla, Petrovics József, egyetemi rendes tanárok, Hirsch Mihály, rk. tanár, Nitray Mátyás; a bölcsészeti közt báró Schaffrath Lipót, Horányi Elek, Koppi Károly, kegyesrendűek, Mitterpacher Lajos, Rausch Ferencz, Püspöky Ferencz, Schönvisner István, egyetemi tanárok, gr. Illésházy István, Martinovich Domokos Ignác, ferenczrendű, Kovachich Márton György, báró Eötvös Ignác.

V.

Tanszékek betöltésének módja. Tanárok fizetése. A tanári karban történt változások.

Miután az újonnan felállított tanszékek első betöltése iránt a királynő intézkedett, az országos tanulmányi rendtartás elvül mondotta ki, hogy az egyetemi tanszékekre csak oly férfiak alkalmazandók, kik tudományosságuk s tanításuk által maguknak hirnevet szereztek.

Ezen tanszékekre első sorban az akadémiai és főgymnasiumi tanárok hivatvák, de tekintetbe veendőek más tudományos férfiak is, kiknek hivatottságát hirnevök és munkáik bizonyítják, és azok nemcsak Magyarországból, hanem az örökös tartományokból és a külföldről is meghivandók¹⁾.

A kijelölést az illető kar meghallgatása után a kir. tanács teszi, és javaslatait a kir. helytartótanács útján ő felsége elé terjeszti.

A kijelöltek erkölcsisége, vallásossága és előadási képessége kellőleg bebizonyítandó.

Az egyetemi tanárok képezdéknek az egyházmegyei papnöveldek, az akademiák, a főorvosi állomások és a főgymnasiumok tekintendők; nehogy azonban az akademiák és gymnasiumok alkalmas egyénekből fogyatkozást szenvedjenek.

¹⁾ „Itaque ad doctorum munia in Universitate capessenda, non modo Hungariae et aliarum haereditariorum provinciarum cives, posito privato et domestico affectu, quo respublica literaria penitus vacua esse debet, sed etiam exteris e regionibus acciri poterunt viri eruditionis fama inelyti, tradendisq; litteris adhiberi“. Rat. Educ. Ther. 216. §.

vedjenek, az országos tanulmányi rendtartás fenntartotta a tanárjelöltek (repetentes) intézményét¹⁾.

Azok kinevezése a karok meghallgatása után a kir. tanácsot illette, és csak az esetben, ha az érdemes jelöltek a segélydíjasok rendszeresített számát túlhaladták, kellett előleges jelentést tenni aziránt, felsőbb helyre. Kétszáz forintból állott díjukat rendszerint két évig tartották meg, de azok élvezete kivételkép egy évvel meg is hosszabbított²⁾.

Ily jelöltek küldésére a hittanulmányok ismételése végett a szerzetes rendek kötelezve maradtak³⁾.

Az orvosi kar jelöltjeire nézve meg volt határozva, hogy teljesebb kiképeztetésük végett a külföld nevezetesebb orvosintézeteibe is küldessenek.

A tanárok, hivataloskodásukra nézve, a kar igazgatójától, közvetve az egyetem kir. tanácsától függtek; elmozdításuk azonban csak ő felsége hozzájárulásával történhetett⁴⁾.

A hittani karban a senior fizetése 1200, két tanárnak 1000, négy világi áldozárnak 800, két szerzetesnek 600 forint; a jogi karban a seniornak 1500, három, már Nagyszombaton működött tanárnak 1200, a két legifjabbiknak 1000 frt fizetése volt.

Az orvosi karban a seniornak 1500, a többi tanárnak 1200 frt; a bölcsészeti karban a seniornak 1200, három tanárnak 1000, a többinek 800, egynek, mint szerzetesnek

¹⁾ Ratio Educ. Ther. 21. 202. 217—221. §.

²⁾ Az történt péld. Stivalich Mihály, jogi tanárjelöltnél. Kir. leir. 1780. marcius 17. 1044. sz. OLT.

³⁾ Az 1778—79. tanévre a pálosok négy, a dömések két tagot küldöttek az egyetemre. Helyt. intézmény 1778. november 2. 5484. 5525. sz.

⁴⁾ Ratio Educ. Ther. 21. §.

600 forintja volt. A rendkívüli tanárok fizetése 400 frtban állapittatott meg; az orvosi karban azonban a rendkívüli tanár a sebészek tanításáért még 600 frtot kapott¹⁾.

Fentartotta magának azonban a királynő, magasabb fizetéseknek mint személyes járulékoknak megállapíthatóságát, és e czélra az egyetemi alapból évenként 2000 forint volt rendelve²⁾.

A hittudományi kar tanszékein más változás nem történt, mint hogy Tompa László, esztergammegyei áldozár, a liturgika (szertartástan) és vitályos hittan rendes tanárává, Szvorényi Mihály, esztergammegyei áldozár, e kar rendkívüli tanárává neveztetett. Nagy Ferencz, az alaphittan, szentatyatan és irodalmi történet tanára, veszprémi kanoonokká neveztetvén, helyébe (1780. szept. 22.) Krammer Ferencz, esztergammegyei áldozár, azon tudományok győri tanára, lépett.

A jogtudományi karban az áthelyezés alkalmával Zeleány János, nyugalomba helyeztetvén; Nitray Gábor, a magyar magánjog mind elméleti, mind gyakorlati részének tanítását, Stuhr József Fülöp pedig az institutiókat, pandektákat és büntetőjogot vette át, míg Demién Antal, mint a magyar jog tanára és a jogi kar seniora, a nagy-szombati akademiánál maradt; Gyurkovits Ferencz, a politika kamarai tudományok tanára, a bölcsészeti karból a jogtudományihoz lépett át. A természet-, általános köz- és nemzetközi és magyar közjogra³⁾ Petrovits József, zágrábi tanár, az állam-

¹⁾ A bajor örökösödési háboru alkalmából, a kir. kincstárból fizetett tisztviselők 5 és 10 százalékos fizetési levonása alul, az egyetemi kir. tanács 1778. december 12. felterjesztése folytán, a királynő a tanárokat 1779. jan. 15. 119. sz. leirata által felmentette. OLT. Canc. oszt.

²⁾ Kir. leirat 1777. aug. 22. Kir. helytartótan. intézm. szeptember 9. 4892. sz.

³⁾ E tanszékre nézve az 1777. augusztus 22. kir. leirat mondá : „Pro cathedra vero iuris naturae, iuris publici universalis et gentium, nec non

történetre Barits Béla, előbb zágrábi, utóbb győri tanár, neveztek ki rendes tanárokká (1777. nov.); rendkívüli tanárrá Hirsch Mihály lett. Lakits gyengélkedő egészsége miatt a tanszéktől megválni kénytelenül, helyébe 1780. aug. 25. Markovics Mátyás Antal, győri akadémiai jogtanár neveztetett ki, az egyházi jog rendes tanárává. A helyette Győrbe nevezett Hirsch Mihályt, mint rendkívüli tanár Szedmáky Károly követte (1780.)

Az orvosi karban rendkívüli tanárrá Rác Samu, nagybányai városi tisztii főorvos neveztetett, ki később (1780. szeptember) a boncztan rendes tanára lett, de a gyakorlati orvostan tanítására sebészek számára 200 frt jutalomdíj mellett, azontul is kötelezve maradt. Plenck a szemészetből tartandó leczkékért, hasonlólag 200 frt jutalomdíjt nyert. (1780.). Az általános kórtant, melynek tanítása alul a gyakorlati orvostan tanára, Schrotics, gyengélkedő egészsége miatt fel lett mentve, Trnka, azelőtt a boncztan tanára, vette át.

A bölcsészeti karban a felsőbb, és kísérleti természettan és erőműtanra Horvát Iván, ki már azelőtt az egész természettant nagy dicsérettel tanítá, az elemi természettanra pedig Püspöky Ferencz, rosnyó-megyei áldozár lett ki-nevezve; a mezei gazdaságra mitterburgi Mitterpacher Lajos, pécsmegyei áldozár, e tudománynak a bécsi teréziai akademiában tanára; az alkalmazott felsőbb mennyiségtanra traubenbergi Rausch Ferencz, esztergammegyei áldozár neveztek ki. Az aesthetika tanszéke a humaniorok tanárjelöltjei vezetésétől és oktatásától elkülönítettén, azon Szerdahelyi György Alajos megmaradt. A történelmi segédtudomá-

iuris publici hungarici tam politici, quam ecclesiastici ex illis, qui se pro eadem insinuaverint, eiusmodi subiectum per commissionem regiam occasione concursus litterarii operaturam eligatur, et Suae Maiestati pro clementissima confirmatione proponatur, de quo certa spes affulgeat, eundem dignitati huius praecipuae cathedrae exaequo responsurum.“

nyok tanítása, a könyvtárnok és könyvtárőrök közt a pályázati királyi biztosság által lévén felosztandó, Pray György, másod könyvtárnok az oklevéltan (diplomatica), Wagner Károly, első őr, ki már azelőtt az egyházi történetet és szónoklatot tanítá, a czimer- és pecséttan, Schönvisner István, másod őr pedig a régiség- és éremtan tanáraivá neveztettek. E kar rendkívüli tanárává Ujváry Dávid, kalocsai kanonok lett, kinek helyébe (1780.) Branischa János, bölcsészeti tanárjelölt lépett.

VI.

Az egyetem tagjainak irodalmi működése.

Az ezen időszakban az egyetemen alkalmazott férfiak közül az irodalom terén többen dicséretes tevékenységet fejtettek ki.

Sellyei Nagy Ignác (sz. 1733. † 1789.), ki veszprémi kanonok s kir. táblai főpapból drivesti ezimzetes püspök és helytartótanácsi tanácsos, később az első székesfehérvári püspök és egyetemi cancellár lett, a hittudomány körében több magyar munkát bocsátott közre¹⁾.

A hittudományi karban Tompa László († 1802.), utóbb pozsonyi és esztergami kanonok, a nagyszombati papnövelde igazgatója, a keresztény szertartásokról irt munkát²⁾.

Krammer Ferencz (sz. 1744. † 1818.), utóbb titeli prepost és esztergami örkanonok, magyarázattani, ágazatos hittani és irodalomtörténeti dolgozatai, főkép pedig a keresztény vallás alapjairól irt munkája által lett híressé; ez utóbbit a nagyhirű német hittudós, Binterim, ezen század ötvenes éveiben németre fordítván, előszavában megemlíti, hogy e tárgy ahhoz hasonló munka a gazdag német irodalomban nem létez³⁾.

¹⁾ Az igaz ajtatosságról. (Muratori fordítása.) Pesten, 1779. A keresztény hit- és erkölcsbeli tudomány. Posony 1786. Az Oltári Szentségről. Pest. 1777. Keresztény Imádságok. 1786. A Szent Lélek imádása. Pest. 1787. Repraesentatio in puncto Tolerantiae Josephino-Caesareae 1785.

²⁾ Institutiones de sacris christianorum ritibus. Posonii. II. köt. 1785—1788.

³⁾ Institutiones Historiae literariae Theologiae. Budae. Posonii. 1783—1785. III. köt. Examen schediasmatis de sola salvifica. Poson. 1791. Fragmenta sex historico-dogmatica de christiani solius salvifici dogmatis

Szvorényi Mihály, rendkívüli tanár (sz. 1750. † 1814.), ki később az egyházi történet rendes tanára lett Zágrábban, s utóbb ezen egyetemen lett, és mint hahóti apát halt meg, az egyházi történelmet és hazai egyházi jogot tárgyzó több jeles munkát irt¹⁾.

A jogtudományi karban:

Petrovics József (sz. 1751. † 1818.), később a horvát-szlavon ítélő tábla ülnöke, és a zágrábiakademia igazgatója, 1808. a báni, 1809. a hétszemélyes tábla bírója, és mint olyan 1811. egyetemünk alelnöke, bevezetést irt a magyar közjogba, melynek megírásával II. József bizta meg, a magyar közjog rendszerét tartalmazó folytatása azonban elmaradt²⁾.

Barics Béla Ádám († 1792.), több statistikai és közjogi értekezést bocsátott közre³⁾.

Markovics Mátyás (sz. 1751. † 1832.), utóbb a kir. helytartótanács tanulmányi bizottságának tagja, és az egyetemi nyomda igazgatója, a hazai jog forrásairól értekezett,

fundamento. Tirnaviae 1814. IV. köt. Németül Düsseldorf. 1854—1857. IV. kötet.

¹⁾ Causa religionis contra libertinos defensa. Budae 1779. Causa religionis contra helv. et august. confessionis cultores. Budae 1781. Idea encyclopediae theologiae. Viennae et Zagrabiae 1785. Historia religionis et ecclesiae christianae. Posenii 1789. II. köt. Amoenitates Historiae ecclesiasticae regni Hungariae. Jaurini 1796. VI. füz. Jus publicum Eccles. Hung. Vesprimii 1804. II. r. Synopsis critico-historica decretorum synod. pro ecclesia Hung. cath. editorum. Vesprimii 1867. Dissertatio critico-historica de incolatu B. Margaritae. Vesprimii 1868. Dissertatio historica de Albensi Custodiatu. Vesprimii 1809. Jus privatum Ecclesiae Hung. Vesprimii 1811—1815. III. r. Azonfelül adott ki több latin és magyar beszédet, és kéziratban hagyott hátra munkát a magyar egyházi rend érdemeiről.

²⁾ Introductio in ius publicum regni Hungariae. Viennae 1790.

³⁾ Többek közt: Gewöhnliche Krönungsfeier der ungar. Könige und Königinnen. Pressburg 1790.

a magyar egyházi jog alapelveit fejtegette¹⁾, és előadásainak jelessége által kiváló tanári hirre emelkedett.

Az orvosi karban:

Rácz Samu (sz. 1744. † 1807.), az orvosi tudományokat nemcsak az első tanítá magyarul a sebészek számára, hanem midőn nyelvünk tudományos irodalma még zsenyéjében volt, a belgyógytant, boncz-, élet- és állami orvostant magyar nyelven tárgyalta, Störk orvosi kézikönyvét magyarra fordította, hazai nyelvünket a tudományok ezen ágában réstörőleg honosította²⁾.

A bölcsészeti kar tagjai közül:

Makó Pál, e kar igazgatója (sz. 1724. † 1793.), a Jézus-társaság tagja és a mennyiségtan tanára a bécsi teréziai lovag akademiában, utóbb apát és váci kanonok, tágash körökben ismert jeles tudós, ki több bölcsészeti és mennyiségtani munkát irt, melyek a külföldön is elismerésre találtak; az első és a második országos tanulmányi rendtartás szerkesztő társa volt, és hazai nyelvünk szótára körül már akkor fáradozott, mikor e fontos ügyet még kevesen méltatták figyelmökre³⁾.

¹⁾ Dissert. inaug. de fontibus iuris hungarici. Tyrnaviae 1776. Principia iuris ecclesiastici regni Hungariae. Budae 1786.

²⁾ Több kisebb dolgozaton kívül: Az emberi élet általános ismeretét tanító könyv. Buda 1772. 2. kiad. 1802. Orvosi oktatás, melyben a leggyakrabban és legközönségesebb belső nyavalyáknak jelei és orvosságai röviden leíratnak. Buda 1776. 2. kiadás Pozsony és Kassa 1778. — A skarlátos hidegnek leírása és orvoslása. Pest, 1784. — Compendiaria myologiae institutio. Pestini, 1785. — A physiologiának rövid sommája. Pest 1789. latinul 1810. A borbélyi tanításoknak I. darabja. Az anatómiáról, physiolog. patholog., m. medicáról, chirurgiáról és bábaságról. II. dar. A törvényes orvosi tudományról és az orvosi policiáról. Pest, 1794. — Orvosi praxis. Két rész, Buda 1801. Notio generalis vitae corporis humani. Budae 1801. 2. kiad. 1802. Notio potentiarum incitantium, quam qua supplementum ad suam vitae notionem edidit. Pestini 1805.

³⁾ Elegiarum liber unicus. Tirnav. 1752. — Carminum libri tres.

Mitterpacher Lajos (sz. 1734. † 1814.), utóbb monostori apát, hazánk Collumelája és Bonnetje, a természetrajz és mezői gazdaság körében több gazdag tartalmu, klasszikai irányu munkát bocsátott közre, ezek közül mezői gazdaságtana jelességénél fogva, olasz nyelvre közköltségen lefordítatott, és a milanoi kormánykerület minden lelkészének adatott. „Érdemei ismereteseek a külföldön, halhatatlanok hazánkban.“ (Fejér György. ¹⁾)

U. ott. 1764. Basileae 1783. — *Compendiaria logicae institutio.* Vindob. 1760. 2. kiad. 1764. — *Compendiaria physicae institutio.* Vindobonae 1762—63. II. köt. 2. kiad. 1766. — Ujabb kiadás. Vratislaviae I. köt. 1766. Venetiis 1786. — *Compendiaria matheseos institutio.* Vindobonae 1764. V. kiad. Vratislaviae 1781. Ujabb kiadás. Venetiis 1796. — *Calculi differentialis et integralis institutio.* Vindobonae 1768. Többször nyomtatott Sziléziában, Olaszthonban, Helvetiában. — *De arithmeticeis et geometricis aequationum resolutionibus libri duo.* Vindobonae 1770. — *Dissertatio physica de natura et remedijs fulminum.* Graecii 1773. Németül 2. kiad. Wien 1775. Magy. Révai Miklóstól. Pozsony, Kassa 1781. — *Elementa matheseos purae.* Budae 1778. *Elementa geometriae purae.* Budae 1778. — *De atmosphaera lunae.* Budae 1780. *Dissertationes physicae* Budae 1781. Több beszéd, költemény, magyar szótári előmunkálatok. Eberhard bölesészeti erkölestánának latin fordítása, kiadta Kreil. Budán. 1794.

¹⁾ Entwurf der ökonomischen Kenntnisse, welche in dem k. k. Theresianum der adel. Jugend beygebracht wurden. Wien 1773. — Kurzgefasste Naturgeschichte der Erdkugel, zum Behufe der Vorlesungen in der k. k. Theresianischen Akademie. Wien 1774. 3. kiad. 1816. *Introductio in physicam historiam plantarum.* (*Elementa rei rusticae.* Pars I.) Budae 1777. *Elementa rei rusticae.* III rész. Budae 1779—94. 2. kiad. 1816—17. Olaszul. Milano 1784. 2. kiad. 1794. Ujabb kiad. Venetia 1795. *Anfangsgründe der physikalischen Astronomie.* Wien 1781. — *Iter per Poseganam Slavoniae provinciam, mensibus Junio et Julio a. 1782. susceptum* (Pillerrel). Budae 1783. — *Unterricht von Lein- und Hanfbau für Landleute.* Ofen, 1788. — *A len- és kenderművelésről való oktatás.* Budán 1789. — *Physikalische Erdbeschreibung.* Wien 1789. 2. kiad. 1816. — *Technologia oeconomica.* Budae 1794. *Primae lineae historiae naturalis.* Budae 1795. 3. kiad. 1829. — *Compendium historiae naturalis.* Budae 1799. — *Praele-*

Pray György (sz. 1723. † 1801.), tormovai apát és nagyvárad kanonok, ki, akár munkái nagyszerűségét, akár alaposágát, akár számát tekintjük, honi irodalmunk első rendű csillagai közé tartozik. Évkönyvei által a komolyabb történelmi kutatások alapját veté meg; számos történelmi dolgozatainál fogva kortársai által hazánk Tacitusa, Liviusa, Plutarchja nevével megtisztelve, méltán mondá Szerdahelyi róla siriratában:

„Ille annis gravior quod erat mortale reliquit.
Sed fama in toto: qua patet orbe viget“¹⁾.

ctiones technologicae. Budae 1800. Unterricht üb. den Maulberbaum und Seidenraupenzucht. Ofen 1805. 2. kiad. 1813. Magyarul: A szederjfa és selyembogár neveléséről való oktatás. Buda 1805. 4. kiad. 1830. U. ott. Horvátul 1804. 2. kiad. 1823. Tótul 1804. 2. kiad. 1823. Szerbül 1823. Summarium tractatus de vitis cultura et arte parandi vinum, crematum et acetum. Budae 1813. Magyarul. U. ott. 1815. 2. kiad. 1818. Oláhul. U. ott. 1813. Németül. U. ott. 1814. Tótul 1814. Szerbül 1818. Opera oeconomica. Lipsiae 1815.

¹⁾ Számos, részben kéziratban maradt munkái közül a legfőbbek: Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum ab anno antenatum Christum CCX. ad annum Christi CMXCVII. deducti. Vindob. 1761. Epistola responsoria ad Dissertationem apologeticam Jos. Inn. Diericij. Tirn. 1762. — Annales Regum Hungarorum ab An. CMXCVII. ad A. MDLXIV. deducti. Pars I. Complectens res gestas a Divo Stephano ad Carolum Robertum. Vindob. 1763. — Annales Reg. Hung. P. II. a Carolo Roberto ad Wladislaum I. U. ott. 1764. Supplementum ad annales veteres Hungarorum. Tirnaviae 1764. — Annales Hung. P. III. ab Wladislao I. ad Mathiae Corvini coronationem. Vindob. 1766. — Annales Hung. P. IV. a coronatione Mathiae Corvini ad Ludovicum II. U. ott. 1767. — Annales Regum Hungar. P. V. a Ludovico II. ad Maximilianum II. Vindob. 1770. — Vita S. Elisabethae viduae, nec non B. Margarethae Virg., quarum illa Andreae II., haec Belae Hung. Regum filia erat. Tirnaviae 1774. — Dissertatio historico-critica de S. dextra S. Stephani primi Hungariae Regis. Vindob. 1771. Addita vita S. Stephani, auctore Chartuicio Episcopo, notisque illustrata. — Dissertatio historico-critica de Prioratu Auranae. Vien. 1773. — Dissertatio historico-

Rausch Ferencz (1743. † 1816.), utóbb szerémi apát, pozsonyi kanonok és győri tanulmányj főigazgató, a tiszta, alkalmazott s gyakorlati mennyiségtan körül több jeles munkája által érdemesült¹⁾.

Schönvisner István (sz. 1738. † 1818.), tormovai apát és nagyváradi kanonok, régészeti és éremtani munkái által e tudományoknak hazánkban megalapítójává lett²⁾.

Tekintettel ezen és az előbbi fejezetben említett férfiaknak bel- és külterjű munkásságára, teljes igazsággal mond-

critica de S. Ladislao Rege. Poson. 1774. — Dissertatio historico-critica de sanctis Salamone Rege, et Emerico Hungariae Duce. Poson. 1774. — Specimen Hierarchiae. Pars I. de A. Episcopatu Strigonien. et eius suffrag. Poson. 1776. Specimen Hierarchiae, P. II. De A. Episc. Colocens. et eius suffraganeis. Addita est Chronographia Patriarchatus Ipekiensis. Poson. 1779. Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis. P. I. A—J. Budae 1780. P. II. K—Z. U. ott. 1781. Geschichte der Streitigkeiten über die chinesischen Gebräuche. Augsburg. III. köt. 1791—1792. Commentatio historica de vetere Reginas Hungariae Coronandi more. 1792. Historia Regum Hungariae stirpis Austriacae. Budae. 1799. Historia Regum Hungariae, cum notitiis praeviis ad cognoscendum veterem regni statum pertinentibus. Buda 1801. III. köt. De sigillis Regum et Reginarum Hungariae, pluribusque aliis syntagma historicorum. Opus posthumum. Budae 1805.

¹⁾ Elementa architecturae, ad structuras oecon. adplicatae. Budae 1779. 3. kiad. 1816. — Mathesis practica. Posonii 1788. II. r. Német U. ott. 1788. Geometria practica. Budae 1796. — Arithmetica. Budae 1797. 2. kiad. 1799. — Compendium geometriae subterraneae. Budae. 1797. — Compendium hydrotechnicum 1797. — Elementa algebrae. Pestini 1799. és több értekezést.

²⁾ De ruderebus Laconici Caldariiue Romani, et nonnullis aliis monumentis in solo Budensi repertis. Budae 1778. — Antiquitatum et Historiae Sabariensis libri IX. Pest 1791. Commentarius geographicus in Romanorum iter per Pannoniae ripam a Tauruno in Gallias, ad Legionem XXX. usque. Pars I. Budae 1780. Pars II. U. ott 1781. — Notitia Hungaricae rei numariae. Budae 1801. Catalogus numorum Hungariae et Transilvaniae Instituti nationalis Széchenyiani. Pest 1807. II. — Compendium antiqui-

hatá ezen időszokról Szerdahelyi : „Paene nulla est scientiarum regio quae lucem et accessionem non accepit ab ingenio commentationeque nostrorum eruditorum“; és azzal öszhangzólag, Fejér György : „Decennium hoc Universitatis regiae viris literisque florentissimum“; habár honosaik részéről nem mindig részesültek fáradalmaik, érdemeik kellő elismerésében, mint Szerdahelyi fájdalmasan emlité: „Dolere mihi debet, aequiores nobis esse exteros, quam sint populares et cives“¹⁾.

tatum graecarum. Budae 1814. — Compendium antiquitatum romanarum. U. ott. 1815.

¹⁾ Fejér : Hist. Acad. 123. 1. Szerdahelyi : Programma, dum Regia Scient. Universitas annum scholasticum et incolatum Budensem terminavit. Budae 1784. VIII. 1.

VII.

A tanuló ifjuság. Fegyelmi esetek.

A tanuló ifjuságnál a vallási társulatok fennmaradtak, a felsőbb karok tanulóié (maior) két osztályból állott, melyek egyikéhez a hittudományi, a másikhoz a többi karok hallgatói tartoztak¹⁾; ennek vezetése az egyetemi hitszónokra lett bízva²⁾, gyakorlatainak látogatására az ifjak fegyelmi büntetések terhe alatt köteleztettek³⁾, és a Jézus-társaság idején azokat illetett bucsuk és kedvezmények fenntartásának szorgalmazását a szent széknél, mind az egyetemi, mind a helytartótanács legfelsőbb helyen indítványba hozta.⁴⁾

A hittudományi kar hallgatói, legnagyobb részt az egyetemes papnövelde növendékeiből állottak, míg a világi nevezetesen a jogi és bölcsészeti kar hallgatóinak egy részét a teréziai nemes akadémia növendékei képezték.⁵⁾

A fegyelmi szabályok a régiek maradtak, mert az országos tanulmányi rendtartásban foglaltak a gymnasiumokra vonatkoztak; azoknak átdolgozása az egyetem és

¹⁾ A kisebb társulathoz (minor) a gymnasium tanulói tartoztak. — A nagyobb társulatnak főünnepe Nagyaszonny, a kisebbé Gyümölcsestő Boldogaszony napja volt. Ratio adm. rei divinae: 5. §.

²⁾ Ratio Educ. Ther. 22. §.

³⁾ Egyetemi magistratus Jegyzőkönyvei 1778. decz. 21.

⁴⁾ Kir. helyt. tanács felterjesztése 1780. aug. 20. 6301. sz. Udv. cane. 1583. OLT.

⁵⁾ Azon tervet, hogy a jogászok mind egy épületben közös felügyelet alatt lakjanak, az áthelyezési kir. biztosok egyetértőleg a tanárokkal, kivételmentlennek jelentették ki.

akademiák számára az egyetem királyi tanácsára lett bizva.¹⁾

Hogy azon szabályok a testi gyakorlatokra is súlyt fektettek, a rendtartás szerkesztőinek helyes paedagogiai nézeteit bizonyítja.²⁾

Legfelsőbb királyi pártfogással tartott vitatkozásnak példája ez időben is volt, midőn 1780. Nitray Gábor jogtanár fia, Mátyás, gróf Károlyi Antal, kir. biztos jelenlétében a jogtudori fokozat elnyeréseért vitatkozott.

A jog- és orvostanhallgatóknak az isteni tisztelet látogatásában való hanyagsága iránt ezen években is fordultak elő panaszok.

Azon panaszok folytán, hogy az ifjúság a szánkázást nagy zajjal gyakorolja (1777.), a budakeszi erdőkbe Makos Mária felé gyakran tett kirándulásai alkalmával, tüzet rak és kárt okoz (1779.), a farsangkor az utczákon, csapszékekben és kávéházakban tivornyáz és játszik (1780.), az akadémiai magistratus részint intőleg, részint fenytőleg lépett fel; a mennyiben szükség lenne, a várparancsnok katonai segélyét is kikérte.

Nagyobb éjjeli zavargás az ország-uton (1780. deczember), mely katonai őrzőjárat közbelépését tette szükségessé, a főczinkosnak kizárásával, mely utóbb kegyelem útján hét napi elzárásra lett átváltoztatva, és társaiknak három napi elzárásával lett megbüntetve, ez utóbbiak büntetésüket a nagy hideg miatt, a karácsoni szünnapok alatt, házi fogságban töltötték ki.³⁾

Az ifjúság száma az ünnepélyes felavattatás évében 1780. következő volt: hittanuló 169, joghallgató 66, or-

¹⁾ Ratio Educ. Ther. L. III. Sect. II. proem.

²⁾ Ratio Educ. Ther. 225. §.

³⁾ Egyetemi Magistratus Jegyzőkönyvei 1777. decz. 16. 1779. május 9. 1780. decz. 19. 20. 23.

vostanhallgató 17, sebészethallgató 43, bölcsészethallgató 196, összesen 491 ¹⁾.

¹⁾ Az ifjuság számát a második félév kimutatásai szerint vettem fel, minthogy az egyetem ünnepélyes beiktatása az időben történt. — Sebészethallgató (Chirurgi) rendes volt 27; de azokhoz járultak következő czim alatt: „*Nomina chirurgorum praecepta medico-chirurgica frequentantium*“ még 19, kik közül háromnak a neve a rendes sebészethallgatók között is előfordul, minél fogva a sebészethallgatók összes számát 43. tettem.

VIII.

Egyetemi szentegyház. Papnövelde. Kir. teréziai akadémia. Könyvtár. Intézetek és gyűjtemények. Nyomda.

A szent Zsigmondhoz címzett várpalotai szentegyház egyetemi templomnak rendeltetett, melynek szükségleteire alapítványain felül ¹⁾ a királynő évi 800 forintot utalványozott, felhatalmazván a királyi tanácsot, hogy a mennyiben a szertartások díszéhez több kívántatnék, többet is utalványozhasson.

A főfelügyelet a kir. tanácsot illette, mely az isteni tiszteletnek ő felsége által megerősített rendjét, egyetértőleg a primással, dolgozta ki. ²⁾

Az isteni tiszteletre, minthogy a vörös csillagkeresztes lovagrend papjai máshova helyeztetek, ³⁾ négy áldozár lett rendelve, kik a templom szomszéd épületében laktak.

Az első: egyházi igazgató és gondnok czimével nyolczszáz forintnyi évi fizetést nyert, és ez állásra Czillich Lajos neveztetett. Hozzájárultak az egyetem és a főgymnasium hitshónokai, kik az egyetemi és gymnasiumi ifjuság számára misézni, szónokolni, erkölceire ügyelni, és vasárnapon a vallás-társulatok ajtatosságait vezetni tartoztak. Azoknak

¹⁾ Ezen egyháznak alapítványai után 466 frtnyi évi jövedelme volt.

²⁾ Az isteni tisztelet rendje a fennidézett rendeletben: „Ratio ministrandae rei divinae“ foglaltatott. Helyt. intézm. 1777. okt. 13.

³⁾ A vörös csillagkeresztesek a szent Zsigmond prépostságot 1720. február 2. kelt királyi leirat alapján birták, de Pozsonyban tartózkodtak, míg a királynő 1770. a budai kir. várpalota templomát, és sz. István ott letett jobbjának őrizetét reájok bizta. Az egyetemnek Pestre költözése után, e rend ismét előbbi jogai élvezetébe lépett. Rupp Jak.: Budapest. 125. 126. l.

az egyetemi alapból, és pedig az egyetemi hitszónok Zahoray Pálnak 600, a főgymnasiuménak 500 forintnyi fizetés járt. A negyedik, a teréziai akadémia lelki atyja (spiritualis) lakásán és élelmén kívül, háromszáz forintnyi fizetést kapott.

Segítségökül még egy szent Ferencz- és egy karmelita-rendü szerzetes mérsékelt (100—100 forintnyi) jutalomdíjjal alkalmaztattak, kik mindnyájan az egyetemi kirtanács felterjesztésére ő felsége által nevezettek, illetőleg megerősítettek.

Habár a királynő szent István jobb kezének őrizetét az egyetemre (fidei et vigilantiae) bizta, minthogy az testületesleg az őrzés kötelességét nem teljesíthetné, a szent jobb őreivé mindenkor az egyetemi templom és a teréziai akadémia igazgatóit rendelte, kiknek ezért 50—50 forintnyi jutalomdíj járt.

A szent Zsigmond prépostsági czimet, melyel a budai vörös csillagkeresztesek főnöke élt, az egyetemi templom igazgatója, vagy a budai várbeli plébános számára tartotta fenn a királynő, és azt Czillich Lajosnak, az egyetemi egyház igazgatójának, adományozta.

A vörös csillagkeresztes lovagrend által gyakorolt plébániai hatóság megszűnével, az egyetem és akadémia rendes lelkésze a várbeli plébános volt, ki, minthogy az egyetem állandóan Budán van, mind a tanároktól, mind a tanulóktól, habár ezek csak ideiglenes tartózkodásuak, csak az állandó plebániabéliek által fizetendő egyszerű stolát követelhetette.

Azon felül az egyetemnek jogát, hogy nagyobb ünnepéyleit, az egyetemes papnövelde pedig rendes vasárnapi és ünnepi isteni tiszteletét a Nagyboldogasszonyról czimzett plébánia-templomban tarthassák, a királynő, a város kegyuri jogai megerősítése alkalmával, világosan fenntartotta,¹⁾ és

¹⁾ A várbeli plébánia-templomban tartotta az egyetem a tanév elején a Veni-Sancte-t, az isteni tiszteletet a Boldogságos Szűz fogantatása ünnepén,

e célból mind az egyetemi testület, mind a növendékpap-ság számára külön padok is készítették.¹⁾

Az egyetemes papnövelde a jezsuiták-társodai épületében 260 személy befogadására lett berendezve.²⁾

Az áthelyezési királyi biztosoknak a primással egyetértőleg tett intézkedéseik szerint, a budai papnöveldeben már előbb volt hittanulókon kívül, a nagyszombati egyetemes és az esztergammegyei szent Istvánról czimzett papnövelde hittanulói is Budán helyeztettek el, hogy az egyetemen folytassák tanulmányaikat. Nagyszombatban a szükséges szertartási segédkezés teljesítésére a bölcsészettanuló növendékpapok maradtak.

Ezen intézkedésekért a királynő a primásnak legfelsőbb elismerését nyilvánította, állandósításuk céljából azokat királyi leirat által megerősítette; a növelvét mindenkorra a primás igazgatása alá rendelte, és az előjárók nevezését reábizta.

december 8., a királynő születése napján május 13. (quae dies futuris etiam temporibus in memoriam instauratae Universitatis regiae et litterarum semper solennis erit) a tanév végén a Tedeum-ot; az egyetemi tanulók Máriai vallástársulata ajtatosságát a négy főünnepen; a hittani kar védszentje sz. Ágoston és Aquinoi sz. Tamás ünnepét; míg a jogi kar sz. Ivo, az orvosi sz. Kozma és Demjén, a bölcsészeti Xav. sz. Ferencz, a humaniorok sz. Katalin, és a grammatikai iskolák sz. Alajos védszentjeik ünnepét az egyetemi templomban ülték meg. A várbeli plébánia-templom urnapi menetét a rector és dekanok, ezen ünnep nyolczada alatt az egyetem templomában tartatni szokott menet az összes egyetem kísérte. Ratio administrandae rei divinae in reg. Universitate 1. 2. 3. 5. 6. 10. §. Szerdahelyi: Sanctus Ivo Jurisconsultorum Patronus sermone panegyrico iterum iterumque celebratus. Budae 1784.

¹⁾ Ezen a legújabb ideig a sanctuariumban létezett padok 1494 frtba kerültek.

²⁾ A királynő 200 növendékpap számára rendelte alkalmazandónak. Szabó kanonok 1778. jul. 13. kelt jelentése szerint 260 személynek volt helye.

A más egyházmegyékből felveendő növendékekért fizetendő évi díj 170 forintban állapittatott meg.

A papnöveldéi átalakítások, építkezések a nagyszombati egyetemes papnöveldé 40,000 forintnyi megtakarított tőkepénzből eszközöltettek. Az épületeket a primás nevében Nagy István, felszentelt püspök vette át, és az első évben 196, a másodikban (177^{8/9}.) 238 növendék nyert azokban az előljárókkal és szolgaszemélyzettel elhelyezést.¹⁾

A nevezett papnöveldék nagyszombati épületei iránti rendelkezést valamely kegyes czélra a felség magának tartotta fenn; az egyetemes és Boldogasszonyról czimzett papnöveldék nagyszombati majorja és kertje azonban, a budai seminarium tulajdona maradt, minthogy elidegenítésök nagyon károsnak mutatkozott.

A világi ifjuság számára a királynő az egyetemmel kapcsolatos tápintézetet, királyi teréziai nemes akademia neve alatt, alapított.

Ezen tápintézet az egyetem királyi tanácsának főfelügyelete alatt állott, az előljárókat, tekintet nélkül bizonyos statusra, a tanács kijelölése alapján ő felsége nevezte ki.

Az akademia közvetlen vezetése igazgatóra, aligazgatóra és felügyelőkre (praefectusokra) volt bízva, az utóbbiaknak a külföldi nyelvekben jártasaknak kellett lenni.

Az igazgató fizetése 800, az aligazgatóé 500, a két első praefectusé 350, a többieké 300 forintban lett megállapítva, azonfelül szabad lakással és élelmezéssel birtak.

A tápintézeti alapítványból felveendő ifjak száma egyelőre negyvenre volt határozva, a nélkül azonban, hogy ő felsége feltétlenül csak e számra szorítkozott volna; és pedig tizenhatan a főuri, tizenhatan a nemesi rendből, és

¹⁾ Az első tanév 196 növendéke közt, 146 a nagyszombati egyetemes, 30 a fenállott budai, 20 a nagyszombati sz. István-féle növeldéből volt. A Stephaneum többi növendékei közül 30 bölcsészettanuló Nagyszombatban maradt, 10 hittanuló a bécsi Pazmaneumba küldetett.

nyolczan kamarai tisztviselők fiai közül, kiválólág olyanok, kiknek szülei azok illő nevelésére szükségelt vagyonnal nem bírtak.

Azokhoz járult a nagyszombati tápintézet királyi alapítványosai közül, Budára áthelyezett tizenkét ifju, míg tizenkettő Nagyszombatban maradt.

Az akadémia alapítványos és fizetéses növendékei, külön nemzeti egyenruhával, és pedig közönségesebbel és díszesebbel láttattak el; a külföldiek hasonszinű ruházat viselésére köteleztettek.

A növendékek, kik előljáróságuk fegyelmi felügyelete alatt állottak, és még a szünidő alatt is csak az igazgató különös engedélyével távozhattak haza, a főgymnasium, a bölcsészeti és jogi kar nyilvános leczkéire, jártak, és a többi hallgatókkal egyenlő elbánásban részesültek.¹⁾

Az általuk hallgatandó tanok közt a gyakorlati mennyiségtan, nevezetesen a polgári és katonai építészet leczkéi különösen fel voltak említve.

Az akadémia költségeire a királynő, addig mig a pécsváradi apátság meg nem ürült, a tanulmányi alapból évenként 16,000 forintot rendelt; a pécsváradi apát gróf Eltz-Kempenich, halála után, 1779. augusztus 1-jétől kezdve, ezen összeget az apátság jövedelmeiből az egyetemi alap fizette: ezekhez járult 2,000 forint évenként a nagyszombati tápintézet királyi alapítványából, az onnan Budára áthelyezett növendékekért.

Azon felül a királynő az akademiának a királyi várpalotának arra alkalmas butorzatát ajándékozta, és az első felszerelésre még 5,000 forintot utalványozott.²⁾

¹⁾ A növendékeknek ebédre öt, vacsorára három tál étel, azonfelül gyümölcs, az évszakokhoz képest, járt.

²⁾ Kir. leirat 1777. szept. 26. 4964. sz. Kir. helyt. intézm. 1777. nov. 18. 5543. Lásd Linzbauer: Codex Sanit. Med. II. 728. l. Egyetemi Okmánytár 42. l.

A keleti nyelvek az egyetem mellett felállítandó intézetének az egyetem királyi tanácsa által megpendített terve, a kir. helytartótanács pártolására talált ugyan, de valószínűleg a királynő halála folytán ép oly kevésbé létesült,¹⁾ mint a bécsi Teresianumnak adományozott báttaszéki apátság javainak átruházása a budai akademiára, melyet a királyi helytartótanács és a magy. udvari cancellária a királynőnél indítványba hoztak, ki az iránti végelhatározását az említett javak haszonbérleti idejének elteltéig függőben tartotta.²⁾

Az egyetemi könyvtár, az áthelyezési kir. biztosok jelentése szerint, nagyobb részt régi hittudományi és bölcsészeti könyvekből állván, inkább azok száma és diszes elrendezése, mint tartalma által tűnt ki.

Alig voltak abban munkák az orvos- és természettudományok, az egyetemes történet köréből. A pétervárinak kivételével, más akademiák kiadványai teljesen hiányoztak, miért is az áthelyezési kir. biztosok az 500 forintból álló évi dotatitot elégtelennek tartván, tizezer forintnyi összegnek könyvvételre fordítását javasláék; ez esetben a jövőre nézve a fent érintett javadalmazást elégségesnek vélték.

A királynő az áthelyezés alkalmával a könyvtárt három részre osztatni rendelé: harmada az egyetemmel Budára szállíttatott, harmada a nagyszombati akademiánál maradt, harmada a plébániák és szerzetesek közt lett kiosztva.

A könyvtár átszállítása Budára a nyomda költségén történt, melynek jövedelmei a könyvtárra voltak szánva.³⁾

¹⁾ Kir. helytartótan. felterj. 1780. aug. 20. 6301. sz. OLT.

²⁾ Kir. helytartótan. felterjesztés 1779. szeptember 27. 5702. sz. M. kir. udv. cancell. felterjesztés 1780. 2886. sz. OLT.

³⁾ „Ingens iam rei librariae suppellex illata est in Budense palatium, bibliothecae publicae destinatum“ mondja a Ratio Educ. Ther. 200. §.

Az első könyvtárnoki állomást, nyugalmaztatásáig (1780.) Lakics látta el; a másodikra a veszprémi kano-nokká nevezett Csapody helyett, 1777. ápril 7. a nagyhirű Pray György, első őrré Wagner Károly, másod őrré Schön-visner István lettek kinevezve.

Lakics jutalomdíja 200 forint maradván, Pray, ki egy-szersmind a nyomda igazgatóságát is viselte, 800 frt, az első őr 600 forint, a másod őr 500 forint évi fizetésben része-sült, az irnokok fizetése 300 frttal változatlan maradt. ¹⁾

1779. harmadik könyvtárnoknak neveztetett Bretschneider Henrik Godofréd (sz. 1739. † 1810.), a temesi bán-ságban volt kerületi alkapitány, utóbb (1784.) lemergi egyetemi könyvtárnok és cs. udvari tanácsos (1809.), kinek számos szépirodalmi, satyrikai, földrajzi iratai nagyrészt neve nélkül jelentek meg. ²⁾

A könyvtár számára készült utasítás szerint, annak egy vagy két igazgatója lehetett a körülményekhez képest, azok az egyetem kir. tanácsának voltak alárendelve, és teendőik, valamint a többi tisztekéi, szabatosan meg lettek határozva.

A könyvlajstromok szerkesztése mindenekelőtt szükségnek jelöltetett ki; a könyvek megszerzésére nézve rendeltetett, hogy a karok véleménye tekintetbe vétessék, évenként irodalmi jegyzékek készíttessenek és kinyomas-sanak.

Könyvek csak egyetemi tanároknak, a tanács elnöké-nek engedélyével, két óra adhatók ki.

¹⁾ Átköltözési költség fejében Nagyszombatból minden irnok 25 frtot kapott.

²⁾ Bretschneider nem Lakics nyugalmaztatása után, mint Fejér (Hist. 180. l.) írja, hanem már előbb ki lett nevezve. Az udv. cancellaria 1780. febr. 4. nevezési decretumát rendelé kiadatni, és átköltözködési költségei fejében 150 forintot az egyetemi pénztárból utalványozott. Iratai czimeit lásd Öst. National. Encycl. I. 381. l.

A könyvtár november 1-től szeptember 20-ig, ünnepvasárnapok, szombat, és husvétkor két hét kivételével, naponként télen délelőtt 9—12 óráig, délután 2—4, nyáron délelőtt 8—11-ig óráig, délután 3—6-ig a közönség használatára nyitva állott.

A látogatók száma nem volt nagy, 7—8, mint a királyi tanács könyvtárvizsgáló bizottsága jelentéséből kitűnik. ¹⁾

Minden, az ország és kapcsolt részeiben megjelent munkából, az egyetemi könyvtárnak köteles példány járt. ²⁾

A könyvtár személyzete fizetését a nyomda jövedelmeiből nyervén, az ezeknek csekélysége és bizonytalansága miatt rendetlenül szolgáltatott ki, miért is annak járandóságai az egyetemi pénztárra vétettek át, míg a nyomda erőhöz nem jut.

Az orvosi és sebészeti kórodák a vizivárosban a várhegy tövében levő sz. János kórházban helyeztetek el. E kórház, mely 1730. lett alapítva, később Frimwagen Ferencz, budai várőrségi ezredes özvegye, Terézia bőkezűsége által, új és szilárd építményekkel nagyobbított. ³⁾

Sebészeti eszközök beszerzésére 1000 frt lett utalványozva (1780.). ⁴⁾

A fűvészkert számára Buda városa a kórház szomszédságában alkalmas telket becsárban ajánlott fel, de az angol kisasszonyok majorja rendeltetvén e célra, a város ezen ajánlata fölöslegessé vált.

¹⁾ A vizsgálatot 1780. július 10. az orvosi kar és főgymnasium igazgatói végezték „Legendi causa venere pauci catholici, heterodoxi universim 7 vel 8.“ OLT. udv. cane. oszt. 1781. 151. sz.

²⁾ Kir. helyt. intézm. 1780. aug. 10.

³⁾ Miller : Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium Urb. Budensis. Budae 1760. 29. l.

⁴⁾ A kórodák felszerelése és nagyobbítása iránt Buda városával hosszas tárgyalások folytak, melyek 1780. még nem fejeztettek be. Egyetemi tanács jelent. 1780. nov. 14. OLT. Cane. oszt. 1781. 1154 sz.

Az említett major azonban kisebb terjedelménél, és részben hegyi fekvésénél fogva kevésbbé alkalmasnak találtatván, tőzsomszédságában a Krisztinavárosban, részben csere, részint pedig vétel útján szereztettek meg a fűvészs- és gazdasági kertnek alkalmas telkek. ¹⁾

A természetrajzi gyűjtemény Piller tanár magán gyűjteményének megvétele által öregbült, és a nevezett tanár 300 forintnyi fizetéssel ellátott segédet kapott.

A természettani gyűjtemény 62 műszerből, az erőműtani 44 gépezetből állott, annak az öregbitésére, a tanszékek elkülönítése után, a királynő 4000 forintot, a természettani költségekre évenként 100 forintot, az erőműtaniakra 60 forintot utalványozott. ²⁾

A csillagda műszerei ketté osztatván, Budára a vizsgáló oronyból 13, a láttani gyűjteményből 9, a természettaniból 13 darab vitetvén át, Nagyszombatban még oly számmal maradtak, hogy az ott fentartott fiók intézetben az észleleteket folytatni lehetett, ez utóbbi intézet vezetése szerzetesi nyugdíján felül kétszáz forintnyi járulékkal, Taucher Ferencz, volt egyetemi segédcsillagászra lett bízva. (1777. ápril 7.)

Budán a csillagda a Corvin-féle házban lett volna elhelyezendő, és ez iránt az áthelyezési bizottság Hell, Makó, Csapody, Sajnovicssal tanácskozott, de utóbb e terv elejtésével a csillagvizsgáló torony a királyi várpalotában épült. Alsó része három emeletben a személyzet lakásául szolgáló tizenkét szobából állott, felső részében hét öl hosszú és öt öl széles terem a vizsgálatra volt rendelve, és tíz magas ablakkal ellátva. A torony minden szögletén kis tornyocs-

¹⁾ A telkek Affalter Péter, az egyetemi épületek felügyelője, Kramerlauf és Röth tulajdonát képezték, az elsőnek és részben a másodiknak telkei kicseréltettek; ennek többi részét és Röth földjeit készpénzben, egy □ ölt egy mariáson (a singula orgia unius mariani pretium), összesen 2802 frt 44 kron vették. Szabó jelentése 1778. deczemb. 16. OLT. Canc. Oszt. 6856. sz.

²⁾ Kir. leirat 1778. jan. 17. 127. sz.

kák voltak, a déli és nyugati, forogható és a közepén nyílással ellátott bádóg tetővel az észleleteknek, a keleti a sötét kamarának, az északi a szélvirágnak volt szánva. ¹⁾

Taucher helyett segédcsillagászszá 600 forinttal Sajnovics János, volt jezsuita neveztetett, ki a magyar és lapp nyelv rokonságáról irt munkája és csillagászati dolgozatai által lett ismeretessé. ²⁾

Azt követte 1779. Bruna Ferencz, volt jezsuita, zágráb-megyei áldozár.

Ujabb eszközök beszerzésére a királynő 1780. 5000 forintot utalványozott. ³⁾

Az egyetemi nyomda Budára helyeztetett át, de fiók intézete Nagyszombatban maradt.

A nyomda igazgatója az egyetem kir. tanácsának volt alárendelve, melynek jelentéseit, számadásait be kellett terjesztenie, és az, ezen állásra kijelölési joggal birt. ⁴⁾

Ezen állás a másod könyvtárnoksággal egybekapcsolatott, és arra Pray György neveztetett.

A nyomda, melynek ez időben is gondnoka (curator) Folger Iván, ügyelője (factor) Leisek Miklós volt, az áthelyezés idején hat sajtóval birt, és hét nyomdászt, hat szedőt (köztük az egyetem pedellusát Lázárt), egy betűöntőt és tizenegy ívhajtót foglalkodtatott.

A sajtók közül négy Budára szállittatott, kettő Nagyszombatban maradt, ez utóbbi nyomda, mint a budainak fiókja, ennek igazgatójától függött.

¹⁾ A csillagdat csak e század harmadik évtizedében bontották le; bővebb leírását lásd Kmetth: A Csillagvizsgálat szerzeménye. Budán. Tudományos Gyűjtemény. 1817. évf. IV. köt. 137—152. l. és Heller: Die Gerhardsberger Sternwarte zu Ofen. Litterarische Berichte aus Ungarn II. Jahrg. 1878. 498—500. l.

²⁾ Demonstratio idioma Hungarorum et Laponum idem esse. Hafniae 1770. Idea Astronomiae. Budae 1778.

³⁾ Kir. leirat 1780. okt. 27. 5522. sz.

⁴⁾ Ratio Educat. Theres. 201. §.

A nyomda és a könyvtárnak áthelyezési költségei annak jövedelmeiből fedeztetvén, és felállítása, rendezése, időt igényelvén, jövedelmezősége az áthelyezés utáni években tetemesen csökkent, majdnem elenyészett.

Annál fogva az áthelyezési kir. bizottság a nyomda tőkéinek külön kezelését,¹⁾ és nyomdai célokra fordítását, a kinlevő adósságok behajtását²⁾ és szakértő férfi nevezését igazgatónak tartá szükségesnek, és ez utóbbi hivatalra a Párisban időző Trattner Mátyást hozta javaslatba.

Ha pedig ily módon sem emeltethetnék a nyomda jövedelmezősége, annak kedvező feltételek alatti hasznbérbe adását indítványozta.³⁾

A királynő a bizottság javaslatára Trattner Mátyást 800 forint fizetéssel, szabad szállással, 200 forint utipénzzel, és a külföldön eladandó könyvek árának tiz százalékos jutalékával a nyomda igazgatójává, Uffer Ruppertet, hasonlóan Párisból, 600 forint fizetéssel, szabad szállással és 200 forint utipénzzel a nyomda gondnokává nevezte ki, Prayt ezen állásától, fizetése meghagyásával, felmentette, a nyomda eddigi gondnokát, Folgert, mint aligazgatót Nagyszombatba helyezte, a sajtók szaporítását meghagyta, és a nyomdai ügyek előadását a tanácsban Szabó András karigazgatóra bízta.⁴⁾

Tekintettel a nyomda jövedelmeinek rendeltetésére, melyeket az országos tanulmányi rendtartás, az előbbi intézkedésektől eltérőleg, nemcsak az egyetemi, hanem az akade-

¹⁾ A Jézus-társaság feloszlata alkalmával Tolvay igazgató jelentése szerint, a nyomda tőkéi 16,930 frtot tettek; azokhoz járult 10,000 frt, melylyel a collegium a nyomdának tartozott.

²⁾ Azok 1778. 13,727 frt 22 krt tettek.

³⁾ Kir. biztosok jelentése 1778. máj. 27. OLT. Udvar. cancell. oszt. 2896. sz.

⁴⁾ Kir. leirat 1778. nov. 6. 5938. sz. Trattner és Uffer kinevezési oklevelei 1778. aug. 14. 4208. sz. alatt keltek.

miai könyvtárak gyarapítására, és a kir. egyetemi tanács által arra érdemesített munkák szerzőinek jutalmazására fordítandóknak mondott,¹⁾ a királynő azt a tankönyvek kiadásának kizárólagos kiváltságával ruházta fel.

Az 1779. évi november 5. e tárgyban kiadott kiváltságlevelében, a nyomdát az egyetem folyamodására, melyhez az legjobb joggal tartozik (*optimo iure pertinet*), tekintettel alapjának rendeltetésére, a királyi rendeletek által meghatározott tanítási könyvek kiadására, minden iskolák számára kizárólag oly módon jogosítja fel, hogy azokat akármily alakban közrebocsátani, vagy a nyomda engedelmé nélkül külföldről behozni, az érintett könyvek elkobzásának és tiz arany gira fizetésének terhe alatt, tilalmas, az érintett birság fele a kir. kincstárt, fele az említett nyomdát illetvén.²⁾

Az egyetemi alap 1778. a kir. tanács jelentése szerint tőkepénzben 411,651 forinttal bírt, ebből 164,140 forint a kir. udvari kamaránál 4 százalékra volt kiadva, a kamatok évenként 19,039 forint 25¹/₂ krajczárt tettek.

Az ingatlanok jövedelmei a sellyei, turóczy, bozoki és földvári jószágokból és egyéb kisebb ingatlanokból 51.776 frt 13 krt tettek, és így az egyetem jövedelme összesen 70,815 frt 38 kr. volt.

Ezekhez járultak a nyomdának tőkái, melyek 3000

¹⁾ Ratio Educ. Theres. 201. §.

²⁾ E kiváltságlevelet lásd: Egyetemi Okmánytár 51. 52. l. és e munka Függeléke IX. sz. alatt. E kiváltságlevél Erdélyre ugyan ki nem terjedt, de hogy az ottani könyvnyomdák magyarországi iskolák számára könyveket ne nyomassanak, vagy szállítsanak, ott és az örökös tartományokban is közzé lett téve. Erd. canc. rendelet 1780. febr. 9. 158. sz. Cseh-Osztrák udvari canc. átirata 1780. máj. 9. Az udvari kamara e kiváltság fejében 300 forintnyi díjnak fizetését javasolta, de a királynő a m. kir. udv. cancellaria felterjesztésére ezen kiváltságlevelet, valamint a többi alapítólevelet is díjtalanul kiadatni rendelé. Canc. átirat az udv. kamarához 1780. február 25. 901. OLT.

forintnak könyvek vásárlására való fordítása után, még 19,180 forintból állottak.

Az alap kiadásai 82,736 forint 35 krajczárban irányoztattak elő, nevezetesen:

A kir. egyetemi tanács elnöke, tollnoka, irnokai és a hitszónokok tiszteletdíjai és fizetései 2700 forint.

A hittani kar 8,500 forint.

A jogi kar 8,000 frt.

Az orvosi kar 8,448 frt.

A bölcsészeti kar 12,241 frt.

A főgymnasium 4,500 frt.

A könyvtár és nyomda 3,944 frt.

A tanárjelöltek számára 3,600 frt.

Az egyetemi épületek gondnoka 300 frt.

Az egyetemi pedellus 230 frt.

Egyetemi nyugdíjak 2,100 frt.

A nagyszombati jezsuiták nyugdíja 7,402 forint.

Egyetemi szentegyház 1,434 forint.

Egyetemi alap kezelése 1,200 forint.

Jutalmak 2,000 forint.

Nyugdíjalapra 3,000 forint.

Épületek fentartására és kisebb szükségletekre 3,000 forint.

Az egyetemi javakat terhelő járulékok a várerődítési, lelkészi alaphoz (subsidiium ecclesiasticum) 6,817 frt 35 kr.

Előre nem látott költségek 2,500 frt 35 kr. stb.

Összesen 11,920 frt 56 kr. hiány mutatkozott.

Annak kiegyenlítésére a 4 százalékos kamatu tőkék nagyobb gyümölcsöztetése, a jószágok és nyomda jövedelmeinek emelése, másrészt a könyvtári és nyomdai kiadásoknak ez utóbbi jövedelmeire való átutalása, az egyetemi nyugdíjaknak az alapba fizetendő 3,000 frtból fizetése, az épületek fentartására, és előre nem látott költségek előirány-

zatának leszállítása, a javakat terhelő járulékok ideiglenes elengedése indítványoztatott és rendeltetett el.

Habár e bajt a királynő a nagy szabadalom-levélben foglalt újabb adományai által gyökeresen orvosolni ohajtá, az egyetemi alap jövedelmeinek és költségeinek előirányzata az 178°/₁. tanévre sem mutatkozott minden tekintetben kielégítőnek, minthogy a szegszárdi apátság s a turóczy prépostság cseréje még végrehajtva nem volt.

Az egyetem összes jövedelmei 108,185 frt 34 krajczárban irányoztattak elő, és pedig :

A turóczy prépostság znióváraljai uradalmából négy évi átalány szerint 12,010 frt.

A bozóki prépostságból 5,508 frt.

A földvári apátságból 18,622 frt.

A pécsváradi apátságból 44,000 frt.

A sellyei uradalomból 16,000 frt.

A blaveni malom haszonbére 430 frt.

A kamaránál levő 19,000 forint tőkének 4 százalékos kamatja 760 frt.

Magánosoknál levő 205,074 frt tőkének 5 százalékos kamatja 10,253 frt 42 kr.

10,027 forint tőke 6 százalékos kamatja 601 frt 37 kr.

Pör alatt levő tőkék 11,000 forint.

Kiadásai 105,390 frt 31 krajczárban irányoztattak elő, és pedig :

A királyi tanács elnöke, tagjai (igazgatók) és hivatalnokainak tiszteletdíjai és fizetései 4,800 frt.

A hittani kar 8,000 frt.

A jogi kar 7,300 frt.

Az orvosi kar 8,100 frt.

A bölcsészeti kar 10,100 frt.

A főgymnasium 4,800 frt.

A tanárjelöltek díjai (18.) 3,600 frt.

A sz. Zsigmond templom egyházi személyzete 2,248 frt.

A templom szükségleteire 334 frt.

A könyvtár személyzetének, míg a nyomda többlet
hoz, 2,719 frt.

Az egyetemi épületek gondnoka 400 frt.

Az egyetemi szolgák 1,646 frt.

A természettani, erőműtani és mennyiségtani költsé-
gekre 185 frt.

Az épületek fenntartására 3,000 frt.

Jutalmak 2,000 frt.

Nyugdíjalap 3,000 frt.

A pécsváradi apátság terhei 30,520 frt.

Járulék az erődítési és lelkészalaphoz 2,632 frt 48 kr.

A nagyszombati tápintézetnek 1,000 frt.

Díjnokoknak az exjezsuiták kamrai levéltárában 192
forint 12 kr.

Kamarának előlegekért 161 frt 31 kr.

A Jézustársaság tagjainak nyugdíjai 6,444 frt.

A tanulmányi ügyvivőnek (agens) 50 frt.

Járulék a tanulmányi osztály költségeihez 400 frt.

Az egyetemi alap és pénztár kezelőinek 1,500 frt.

Sellyei erdők felügyelőjének 200 frt.

Ezer frtnyi ovadéki tőke kamatja 50 frt.

Marad tehát rendkívüli költségekre 2,795 frt 3 kr.

A jövedelmek öregbitésére a helytartótanács a pécs-
váradi és szegszárdi javak szabályozását, s a pécsváradi ter-
heknek kiegyenlítését, — addig azonban, míg ez történhetnék,
a turóczi és bozóki jószágok bérbeadását, a pör alatt levő
összszegek behajtását, az egyházi járulék elengedését, és a
nyomda jövedelmeinek lehető emelését javasolta. ¹⁾

¹⁾ 1781. 1041. sz. Udv. Canc. oszt. OLT.

MÁSODIK KÖNYV.

AZ EGYETEM UJJÁALKITÁSA BEFEJEZÉSÉTŐL, AZ UJABB
ORSZÁGOS TANULMÁNYI RENDTARTÁSIG.

(1781—1806.)

ELSŐ FEJEZET.

Az egyetem ujjaalakítása befejezésétől, hittani káranak időleges megszüntetéseig.

(1781—1790.)

I.

A tanulmányi rendtartás megerősítése. Az egyetemi alap egyesítése a közös kincstárral. A mérnöki intézet és állatgyógyintézet felállítása. Királyi biztosság.

József uralkodása kezdetén, a dicső emlékezetű anyja által megállapított országos tanulmányi rendszert, és a tanulmányi és egyetemi alapok állapotját maga elé terjesztetvé; a rendtartás intézkedései helyességéről meggyőződván, azt 1781. ápril 27. megerősíté, és további foganatosítását meghagyá.

E legfelsőbb elhatározást a kir. helytartótanács ország-szerte kihirdeté, s arról az egyetem kir. tanácsát is értesíté.¹⁾

A császárnak az örökös tartományok egyetemei ügyében 1780. december 24. kelt rendelete azonban, melyben azok állapotjáról részletes jelentést követelt, annak megváltoztatására irányzott szándékát sejteté, és e sejtelmet a bekövetkezett események rövid idő alatt igazolák.

¹⁾ Magy. udv. cancel. felterjesztés 1781. január 27. Kir. leirat 1781. ápril 27. 1501. sz. Kir. helytartótanácsi intézm. május 7. 2751. sz. Lásd Fejér: Hist. Doc. XI. 63. l.

Ezen intézkedések, az uralkodónak a kormányzat egységére nézve mind inkább nyilvánuló czélzatainál fogva, lényeges befolyással voltak tanügyünk és egyetemünk viszonyaira is.

Miután a cs. kir. udvari számvevő kamara ellenőrzését, a magyar közalapítványokra is kiterjeszté, az egyetemi és tanulmányi alap.pénztárainak már Mária Terézia alatt tárgyalás alá került egyesítését, a pénztári tisztségeknek, az egyetemi javak gondnokának, a tanulmányi bizottság és a kir. helytartótanácsnak összhangzó véleménye ellenére 1781. ápril 26. meghagyta, egyuttal az ellenőrzésnek november 1. foganatosítandó módozatait megállapította, és május 4. kelt leiratával a helytartótanáccsal tudatta.¹⁾

De előbb még mint ez utóbbiak életbe léptek, egyetemünk és a tanulmányi ügy vagyoni állapotára nézve nagy fontosságu intézkedést tett.

Legfelsőbb kéziratával május 21. a tanulmányi alapok még nevökre nézve is megszüntetését, az állami közös kincstárba olvasztását, jövedelmeik egyesítését, és az udvari kamara által való kezelését mondotta ki. Ezzel kapcsolatosan a magánosoknál levő tőkék felmondását, az ingatlanok lehetőleges eladását, és minden ország számára tanulmányi szükségleteinek megfelelő összegnek megállapítását rendelte el.²⁾

¹⁾ A tanulmányi bizottság véleménye 1781. febr. 16., a kir. helytartótanácsé márcz. 1. kelt. Az egyesítést a cancellária és cs. kir. udv. számvevőkamara vegyes bizottságának tanácskozásai előzték meg. Udv. canc. 2486. sz. OLT.

²⁾ A legfelsőbb kéziratban a fejedelem mondá : „Der Studien-Fundus ist nur ein willkührlicher Namen, da die Lehr- und Bildung der Jugend unabhängig von allen Jesuiten-Vermögen, immer aus den allgemeinen Einkünften des Staates hätte bestritten werden müssen. Es hat also der besondere Studien-Fundus nicht einmal den Namen nach mehr zu bestehen, sondern dessen Bestand gehört gänzlich zu den allgemeinen Staatseinkünften.“ Tanulmányi alap vezérokmányai 56. l.

Az udvari cancellária ezen, tagjai által általános megdöbbenéssel fogadott elhatározás ellen, miután a cancellár a primással és országbíróval értekezett, aggályait és észrevételeit bőven és alaposan fejtette ki.

Kiemelte, hogy ezen intézkedés az ország alkotmányos intézményeivel és törvényeivel ellenkezik, melyek szerint a korona és kincstári jószágok és jövedelmek a közalapítványoktól lényegesen különböznek, ez utóbbiak rendeltetésüktől el nem vonhatók, amazokkal össze nem elegyíthetők.

Hivatkozott a kérdésben levő jószágok eredeti rendeltetésére, az 1548. 12. t. cz. az egyházi javak iskolai czélokra fordítása iránti intézkedésére, a boldogult királynő alapító kiváltság- és adományleveleinek szentségére, azok ünnepélyes kihirdetésére, tényleg történt végrehajtására. Felemlítette, hogy az által az egyetemnek és tanulmányi intézetnek törvényesen megállapított, biztosított tulajdonjoga megsemmisülne.

Utalt az ily rendeletek folytán országszerte támadható súlyos aggodalmakra, ő felségének az ország jogai fenntartása iránt uralkodása kezdetén adott, a horvát ítélőmester választási joga iránt támadt kérdés eldöntésénél tettel is igazolt biztosítására, az 1715. 54-ik, és 1723. 70-ik t. cz.-re, melyeknél fogva a kegyes alapítványok fölötti örökös és felügyelet a kir. helytartótanács törvényes hatáskörébe tartozik.

Említette a nevelés és közoktatás fontosságát, az azokra tett alapítványok fenntartásának, minden esélyek elleni biztosításának szükségét és czélszerűségét, és mindezeknél fogva kérve kérte törvényszerű indokai kellő méltatását, az országos tanulmányi rendszernek nem csak politikai, hanem gazdasági intézkedéseinek is csorbátlan fenntartását.¹⁾

¹⁾ A felterjesztés olvasható a Tanulmányi alap Vezérokmányai során X. 43—51. l. A benyomásról, melyet ez elhatározás tett, a felterjesztés ekként szól: „Man hat zwar diese allerhöchste Entschliessung allsogleich ad Protocollum genommen, und in pleno Consilii mit einer allgemeinen Bestürzung des anwesenden Raths-Personales, wegen denen hieraus auf die

A fejedelem mindazáltal az alkotmány és törvények iránt felhozott érvek mellőzésével elhatározását fenntartotta, minek folytán az átadás módozatai a m. kir. udvari cancellaria, a cs. kir. udvari kamara, és a cs. kir. számvevő udvari kamara 1781. octóber 2. tartott vegyes bizottsági ülésében megállapítottak, és a felség által jóvá is hagyattak.¹⁾

Az egyetemi nyomdát az udvari cancellaria tekintettel rendeltetésére, továbbá is az egyetemi tanács felügyelete és igazgatása alatt hagyandónak véleményezte,²⁾ a nélkül azonban, hogy csak e tekintetben is czélt ért volna.³⁾

A tényleges átadás 1782. február 2. lett végrehajtva,⁴⁾ és azt a kir. helytartótanács márczius 7. tette közhirrre, az ingatlanok eladása mindazonáltal fogamatba nem vétetett.⁵⁾ Ezen intézkedés által az egyetem elvesztette saját alapját, dicső alapítónéja örök időkre szóló nagyszerű adományain gyökerező tulajdonjoga, kevéssel annak halála után meg lett szüntetve, saját vagyonnal ellátott tudományos testület jellegeből kivetköztetve, az állami kincstárból fenntartott intézetté vált.

in denen hungarischen Staaten festgesetzte Erziehungs- und Studien-Anstalten, und mit denselben genau verbundenen Wohl der Nation nicht minder überhaupt auf das Landes-System selbst entspringende Folgen publiciret.“

¹⁾ A 2393/5096. sz. jegyzőkönyv. és legf. elhatározás olvasható Tanulm. alap Vezérok. 52—53. l.

²⁾ Jegyzéke az udv. cancelláriának a cs. kir. udv. kamarához 1781. novemb. 9. 5379. sz. OLT.

³⁾ Az egyetem kir. tanácsának indítványa, hogy a leltár elkészültéig a nyomda átadása elhalasztassék, vizshangra nem talált. Ud. Canc. 2421. sz. 1782. OLT.

⁴⁾ Minden utalványozások az alapítványok pénztárait február 1. megszűntek, és a kamarai pénztáraknál voltak érvényesítendőek. Az egyetemi pénztár azonban csak 1782. márcz. 22. lett átszolgáltatva. M. kir. Helytartótan. felterj. 1782. márcz. 26. 1631. sz.

⁵⁾ Kir. leirat 1782. január 28. 501. sz. kir. helytarttan. intézmény 1782. márcz. 7. 769. és 960. sz. Linzbauer Codex Sanit. Medic. III. köt. 28. l.

Időközben az uralkodó a katonai tábort megszemlélendő 1781. augusztus 20. Pestre érkezett, és 27-ig ott tartózkodott. Az egyetemet 23. a délutáni órákban látogatta meg.

A királyi tanács elnöke és az összes testület által fogadtatva, megnézte az egyetem és az akadémia helyiségeit, könyvtárát és gyűjteményeit a várpalotában, az orvosi és a hittani kar épületeit, az újonnan nyitandó várkapu körüli munkálatokat, és harmadfél órai tartózkodás után esti hét órakor Pestre tért vissza.¹⁾

A következő évben az egyetem két intézettel gyarapodott. A mérnökök alapos kiképezésének szükségét mélyen érezvén az ország, 1763. évben gróf Eszterházy Ferencz cancellár Szempczén Pozsonymegyében, és a szempezi tűzvész után 1765. Tatában a kegyesrendiek vezetése alatt mérnök-képző intézetet (seminarium geometrarum) alapított, melyben három évi tanfolyamban a gyakorlati mértant, alkalmazott mennyiségtant, építészetet, földabroszrajzolást és német nyelvet tanították; ez intézet azonban a szükségletnek meg nem felelt, és nem sokára megszűnt.

Az egyetemen az alkalmazott mennyiségtan tanszékének fő rendeltetése alkalmas mérnökök kiképzése volt. De az magában elégtelen levén, a boldogult királynő alatt tervezett mérnök és vízépitészeti intézet (institutum geometrico-hydro-technicum) szervezése el lett rendelve, és az 1782. év nov. 1. meg is nyílt.

A tanfolyam három évre állapittatván meg, abba csakis oly ifjak vétettek fel, kik a bölcsészeti tanfolyamot bevégez-

¹⁾ Egyetemi Jegyzetek 1781. évről. Ezen a rendes jegyzőkönyveket megelőzőtt jegyzeteket Fejér (Hist. Acad. 106. l.) és egyetemi hagyomány nyomán Katonának tulajdonítottam. (130. l. 1. jegyz. 139. 141. l. 2. 3. jegyz.) Az írás összehasonlításából és más körülményekből azonban meggyőződtem, hogy azok 1777—1781. évig bezárólag Mitterpacher József, a felsőbb mennyiségtan tanára, és ez utóbbi évben az egyetem rectorának tollából folytak.

ték. Szegényebb négy jeles tanuló számára 200—200 frtnyi ösztöndíj a tanulmányi alaphól rendeltetett, kik azt felvételi vizsga után nyerték el; a kitűnő tanulóknak a folyam befejezése után, bővebb kiképeztetésök végett külföldre való utaztatása közköltiségen kilátásba helyezve lett.

A tanítás rendjét külön utasítás szabályozta, helyiségeül a káptalani ház jelöltetett ki. Buda és Pest szabad kir. városok, és a szomszéd koronai uradalom tisztsége oda utasítottak, hogy a tanárok és tanulók földmérési gyakorlatait területükön meg ne akadályozzák.

Elvül ki lett mondva, és országszerte kihirdetve, hogy Magyarországon és kapcsolt részeiben törvényhatósági mérnököknek csak oly egyének alkalmazhatók, kik az egyetemenél kiállott nyilvános vizsgákról szabályszerű bizonyítványokat nyertek.

Az intézet tanulói egyébíránt mind a többiek, az egyetemi hatóság alatt állottak.¹⁾

Ezen, a bölcsészeti kar kiegészítő részét képező intézeten kívül, a fejedelem 1782. szeptember 14. az orvosi karhoz csatolandó állatgyógyintézet felállítását hagyta meg, a részletek iránti jelentésre az egyetem kir. tanácsát utasítván.²⁾

A fejedelem 1783. évben az országban utazván, ápril 26. délután Budára érkezett, hol három napig időzött, és a testvérvárosok nyilvános intézeteit meg szemlélte.³⁾

Személyesen szerzett tapasztalatai alapján, mint a cancellárhoz — ápril 27-én — intézett két rendű kéziratában mondá, a városi kórházak hiányos állapotánál, nevezetesen a

¹⁾ Kir. leirat 1782. auguszt. 30. 6051. Helyt. intézm. szept. 19. Lsd Kovachich Mercur I. évfoly. 111—122. l.

²⁾ Kir. leirat 1782. szept. 14. 6004. sz. Helytartót. intézm. 1782. okt. 3. 6061. sz.

³⁾ A császár a vizivárosban a fejér kereszthez czimzett, most is létező házba, mely akkor vendéglő volt, szállott. Egyetemi Jegyzőkönyv 1783. 18. sz.

budainak távolságánál fogva, külön egyetemi kórodák felállítását a várban rendelte el.¹⁾

Egyáltalában az egyetem állapotját kielégítőnek nem találta; éles kifejezésekben említi, hogy két év előtti jelenléte óta, a sok tárgyalás és tanácskozás daczára mi sem történt.²⁾ A könyvtár régi rendetlenségében van, a kettős példányok még el nem adattak, jó könyvek nem vásároltatnak; a csillagvizsgáló tornyon hiányzanak a szükséges szerek; a kir. várpalota épületei rosz karban vannak, a fűvészkert igen távol esik, és kelleténél nagyobb, az állatgyógyintézetre szánt helyiség még távolabb.

Annak okait a folytonos megfontolásban és a jezsuitismusban keresi;³⁾ ezek vezérlik a kir. egyetemi tanácsot, gátolják tevékenységében a tanulmányi bizottságot, a helytartótanácsot és a cancelláriát.

Uj megfelelő intézkedések szükségét látja, és azoknak megállapítására a tanulmányi ügyek cancelláriai előadója, Ürményi József királyi biztosnak küldendő ki.

Hogy a császár rövid idejű tartózkodása alatt ezen meggyőződését nem merítette csak saját tapasztalásából, hanem

¹⁾ A kórházakról a fejedelem akként nyilatkozik: „Das Krankenhaus in Ofen ist zwar wegen dessen wenigen Raumes ausserordentlich schlecht, und der Gesundheit der Leute sehr nachtheilig, allein es ist doch noch gegen das von Pesth göttlich, welches an Unordnung und Unsauberkeit aller Gattung alles übertrifft, was man nur sagen kann.“ Kézirat a cancellárhoz. OLT. Canc. oszt. 1783. 4124. sz.

²⁾ Was die Universität anbelangt, scheint noch alles sehr unordentlich, und wird eine Hauptänderung um so mehr statt haben müssen, als auf diese Art, und seit zwei Jahren besonders nur immer geschrieben, investigiret und nichts beschlossen noch gewirkt wird.“ OLT. Canc. oszt. 1783. 4125. sz.

³⁾ A császár „Die Personalitäten des Jesuitismi“ kifejezéssel él; az udv. cancellária azonban kiadmányaiban mind a kir. helytartótanács, mind a királyi biztoshoz csak: „vigentes ibidem personalitates“ szavakat használja, a jezsuitismusról nem is említést. OLT. Id. sz.

mások jelentéseiből, feladásaiból, és hogy ezek nagyrészt Bretschneider másodkönyvtárnoktól származtak, a következők mutatta.

Ürményi kinevezéséről május 2. kelt kir. leirat által értesülvén a kir. helytartótanács, ez mind az egyetemet, mind Buda fővárosának tanácsát arra utasította, hogy a kir. biztos rendeleteinek engedelmeskedni szoros kötelességöknek ismerjék.

A kir. biztos Biharmegyéből, melynek főispánja volt, visszatérvén, július elsején kezdette meg működését. Mindezek előtt az egyetem összes tagjait hívta egybe, és a tapasztalt hiányok és netaláni panaszai előadására szólította fel, majd a magistratushoz és egyes tanárokhoz írásbeli kérdéseket intézett.¹⁾

A magistratushoz intézett kérdései annak ügykezelésére, netaláni kívánalmaira és javaslataira vonatkoztak; az egyetem tagjai közt felmerült egyenetlenségekre utalván, nyilatkozatra szólítja fel az iránt, vajjon azok nem az eltörölt Jézustársaság tagjai befolyásának tulajdoníthatók-e?²⁾

A magistratus a királyi biztoshoz intézett, és tiz pontban egybe foglalt kívánalmai csak részben nagyobb érdekű tárgyakat, részben másodrendű szükségleteket érintenek.

Nevezetesen az egyetem kiváltságai értelmében tudorai egyenjoguságát az ausztriai egyetemeknél, nevezetesen a bécsinél felavattatott tudorokkal kéri, továbbá az egyetem tagjainak harminczad- és vámmentességét saját használatukra való tárgyakra nézve a csász. kir. tartományokban, hatósági körének kiterjesztését és szabatos meghatározását, az özvegyek és árvák nyugdijpénztárának létesítését, az egyetem tő-

¹⁾ Kir. biztos jelentései 1783. július 1. OLT. Canc. oszt. 6077. sz. Felterj. az udv. tanulm. bizottságnak 1784. márcz. 27. OLT. Canc. oszt. 4398. sz.

²⁾ Egyetemi magistratus 1783. június 4. ülés jegyzőkönyve 21. sz.

kéiből házak vételét vagy építését, az egyetem személyzetének lakásául, a tőkék kamatainak megfelelő bérért; a pedellus nagyobb fizetését, hogy segédet tarthasson; az epomisek megszüntetését más egyetemek példájára; az éjjeli tivornyázások megszüntetését a várbeli csapszékekben; és a puska-
poros torony eltávolítását a várból.¹⁾

A királyi biztos kérdéseire sajnálatát fejezi ki a magistratus, hogy némelyek ő felségét az egyetem és tanügyre nézve káros egyenetlenségekről értesíték, holott oly egyetértés uralkodik a magistratusban, melyhez hasonlót más egyetemeknek is kívánnának.²⁾

A magistratus ügykezelésében, hatósági köre gyakorlatában előfordult rendetlenségekről és hiányokról tudomással nem bir, azért azoknak okai- és forrásairól sem adhat felvilágosítást. A feloszlott Jézustársaság tagjai kisebb számmal vannak, mintsem hogy a királyi rendeletek, vagy magistraturalis intézkedések foganatosítását megakadályozhatnák. Egyenetlenségek az egyetem egyes tagjai közt fordulhatnak ugyan elő, azokról a magistratus nem bir tudomással, és ennél fogva azoknak sem okairól, sem ellenszereiről véleményt nem mondhat. Az egyetem felvirágzását saját és a karok javaslatai- és indítványainak teljesítésétől várja.

Az egyes tanárokhoz intézett kérdések tanszakukra, szolgálati viszonyaikra vonatkoztak, nevezetesen vajjon saját könyvgyűjteménnyel birnak-e? hajlammal viseltetnek-e saját tanszakuk, vagy netalán más szak iránt? irtak-e munkákat,

¹⁾ Egyetemi magistratus 1783. évi július hó 7. ülés jegyzőkönyve 22. szám.

²⁾ „Cum magno dolore Magistratus hic Academicus accepit sinistris quorundam sermonibus Sacratissimae suae Maiestati relatum esse, non eam quae ad felicitatem rei litterariae provehendam necessaria foret animorum consensionem vigere. Quum tamen nos eam animorum unionem in hoc Magistratu vigere gratulémur, ut parem aliis etiam Universitatibus precari iure possimus.“ 1783. júli 11. 12. ülés 27. 28. sz.

és mily bírálatokban és ismertetésekben részesültek azok? Kérdések, melyek férfiakra nézve, kik mind hazájukban, mind a külföldön irodalmi műveik által híresekké lettek, mint Pray, Katona, Schönwisner, Mitterpacher Lajos, Horvát Iván, Winterl stb. nem csak fölöslegeseeknek, hanem sértőknek is tünnek fel.¹⁾

A királyi biztos, hogy magát minden irányban kellőleg tájékozhasssa, elnökölt a kir. tanács ülésén, az egyetemet és annak intézeteit szigoruan és behatólag megvizsgálta, és felterjesztéseiben, javaslataiban az egyetemnek és a tanügynök viszonyaira egyáltalán kiterjeszkedett, úgy hogy az egyetemenél utóbb történt változások nagyjából azok alapján, az ő kezdeményezése folytán létesültek.

Vizsgálatai kiderítették, hogy Bretschneider könyvtárnoknak vádjai, melyeket az egyetem kir. tanácsa, ennek tollnoka, könyvtári tisztársai ellen, az állítólag uralkodó jezsuita szellemre nézve közvetlenül a fejedelemtől és a kir. biztosnál tett, legnagyobb részt alaptalanok.

A m. kir. udvari cancellária a biztosi vizsgálat eredményeként a fejedelemtől jelentette, hogy Bretschneider feladása nem annyira kötelességérzetből, mint bosszúból és tulzott becsvágyból eredt, az egyetemi egyenetlenségek szerzője a vádló maga; a kir. tanács és Pray könyvtárnok ellen felhozott vádjai rágalmak, állításait a jezsuita szellemről be nem bizonyította, a volt jézustársaságiak tulsulya iránti pa-

¹⁾ Katona válaszában önérettel hivatkozik a lipcei, göttingai, helmstadtli tudományos folyóiratoknak, Koller József, Kollár Ádám stb. bírálataira, ismertetéseire; idézhetne bővebb elismerő nyilatkozatokat, volt rendtársai részéről, de minthogy ezek részrehajlóknak látszhatnak, szorítkozik a protestans Severini János következő nyilatkozatára: „Faxit numen supremum ut praeclari quoque daumviri Stephanus Katona et Stephanus Schönwisner quam diutissime in emolumentum reipublicae litterariae supersint.” (Dissert. de situ veterum Pannoniae oppidorum.) „Haec sunt vota, így mond — hominis augustanae confessionis.”

naszai, azok kisebb számánál fogva — minthogy összesen csak tizenheten vannak — hasonlóan valótlank. ¹⁾

¹⁾ Különösen kiemelni az udvari cancellária Bretschneider azon vakmerőségét, hogy Prayt „ignorans“-nak mondani nem áttallotta. A jezuitismus befolyásáról mondja: „Asseri quidem nulla autem ratione probari.“ Az udvari tanulmányi bizottság a jezsuiták túlsúlyát, minthogy összetartanak, igazoltnak tartá, de ellenkező nézetben voltak a magyar udvari cancellária tagjai. A kir. tanács tollnoka Schauernek gunyoros írmódját a kir. biztos rosszalta. (censura notat.) Canc. felterjesztés 1784. év 2959. sz. OLT.

II.

Az egyetem áthelyezése Pestre. Hittani karának elkülönítése.

A császár reformjai a közigazgatási szervezetben nem maradtak hatás nélkül a tanulmányi ügyekre egyáltalán, nevezetesen egyetemünkre sem.

A magyar és erdélyi udvari cancelláriák, és az általános udvari kamara magyar osztályának egyesítését ¹⁾ nem sokára követte a kir. helytartótanácsnak, és azzal egyesített kir. udvari kamarának, majd a hadi főkormányzónak, és a hét-személyes és kir. táblának áthelyezése Budára, minthogy az ország legcélszerűbben központjából kormányozható, a kormány- és ítélőszékek ott legkönnyebben megközelíthetők. ²⁾

A tanulmányi ügyek vezetése az összes monarchiában az udvari tanulmányi bizottságra lett bízva, melynek elnöke 1781. november 29. óta báró van Swieten Godofréd, az udvari könyvtár igazgatója, a nagynevű van Swieten Gellértnek fia volt.

E bizottság az elnökön kívül tizenkét tagból állott, és a cseh-osztrák, és a magyar-erdélyi udvari cancelláriák tanácsosaiból, és a bécsi tudomány-egyetem karainak igazgatóiból alakult. ³⁾

Üléseit hetenként tartotta, a tárgyaló ügyeket a német

¹⁾ Kir. leirat 1782. május 17. aug. 14. 1785. april 5.

²⁾ Kir. leirat 1783. novem. 28. 12232. sz. Kir. helyt. intézm. 1783. decz. 9. 13966. sz. Lsd „Egyetemi okmánytár XIX. sz. 69. l. Kir. leirat 1785. márcz. 26. Linzbauer Codex Sanit. Med. III. 65. l.

³⁾ A magyar udvari cancellária részéről három tagja volt. Lásd Keresztury: „Introductio in opus collect. norm. constit. Josephi II. Viennae 1788. I. köt. 57. 58. l.

és magyar tartományok különbségéhez képest, két külön jegyzőkönyvbe foglalták, melyeket az illető cancellárokkal közöltek, ezek azokat megvizsgálták, és a határozatot netalán észrevételeikkel saját, az udvari bizottság elnökének, és az előadó udvari tanácsos aláírásaival a fejedelemhez terjesztették.¹⁾

Ezen bizottság közvetlenül nem érintkezett az országos hatóságokkal, hanem az illető udvari cancellária útján intézkedett.²⁾

A tanulmányi ügyek protectorává és curátorává Magyarországban mindenkorra a kir. helytartótanács elnöke az időben gróf Niezky Kristóf kir. főtárnokmester, utóbb országbíró neveztetett ki. Utódja e méltóságban, 1781. deczemb. 26. bekövetkezett halála után, gróf Zichy Károly országbíró volt.

A kir. helytartótanács tanulmányi bizottsága ujonnan szervezve lett egyik kebelbeli tanácsosának elnöklete alatt. Határozatai a helytartótanács teljes ülésében előadandók és jóváhagyandók voltak.

Az országos kormánysház áthelyezése Budára az egyetem elhelyezését tette szükségessé, mely azzal egyuttal el is lett rendelve, habár a fejedelemnek kevéssel az előtt tett intézkedései, a kórodák felállítása, a papnövelde nagyobbitása iránt, azt alig engedék sejdíteni,³⁾ és némelyek legfelebb az

¹⁾ Midőn a Hadaly Károly, pécsi mennyiségtanárnak Pozsonyba való áthelyezése iránti felterjesztés csak Pálffy cancellár, és Pászthory előadó aláírásával terjesztetett a felség elé, megjegyezte, hogy azt van Swietennek is kellett volna aláírni. 1786. ápril 19. Udv. canc. 9129. sz. OLT.

²⁾ A magyar udv. cancellária és a helytartótanács törvényes hatáskörének megszorítása ellen gr. Eszterházy cancellár ugyan erőlesen felszólalt, említvén, hogy ezen intézkedések könnyekre indították, (bittere Zehren abgeloekt), de siker nélkül. Hock : Der öster. Staatsrath (fortg. von Bidermann). Wien, 1849. 176. l.

³⁾ Saját kézírata a cancellárhoz. Budán, 1783. ápril 27. Bővebben a tárgyról az Intézetekről szóló szakaszban.

egyetem eltávolítását a kir. várpalotából tarták valószínűnek.¹⁾

Az elhelyezés hírére mind Nagyszombat, mind Pozsony városa folyamodtak az egyetem áttételeért.

A császár Pozsony kérelmére hajlott, minthogy e város Nagyszombatnál nem távolabb; és ez esetben a nagyszombati akademiát Pestre áthelyezendőnek vélte.

Az egyetemmel a papnövelde, és a budai és váci akademiák növendékei is jöttek volna Pozsonyba; sőt még a bécsi theresianisták áthelyezésére is hajlandónak nyilatkozott.²⁾

A kir. helytartótanács, a primás, gr. Niezky Kristóf főtárnokmester meghallgatásával folytatott tárgyalások eredményeként 1783. november 28. kelt leiratában a fejedelem a hittani karokra nézve elvül kimondotta, hogy azok csak az egyetemes papnöveldek helyein álljanak fen. Ilyen papnöveldek hazánkban hosszabb tárgyalások után Pozsonyban, Egerben és Zágrábban állittattak fel.

Az azokkal kapcsolatos hittani karok az egyetem kiegészítő részei maradtak, annak nevében történtek a tudoravatatások, adattak ki a tudori oklevelek.³⁾

Az egyetemi hittani kar tanártestülete Pozsonyba, a jogi, az orvosi, és a bölcsészeti kar Pestre helyeztettek át. A

¹⁾ „Quis putet universam scientiarum academiam sublimi sua sede emovendam? Summa voluntate deposita supra petram fundata, regio iure confirmata et omnibus praesidiis comunita suo tantum incremento perennitatieque intenta fuit Si fuit aliqua temeritas putasse Athenaeum nostrum in arce sua non perennaturum, habetis me confitentem reum. Ego meas vestrasque musas regio e palatio eferendas et in urbis medio collocandas iudicavi. Fefellit me mea opinio.“ Szerdahelyi : Programma dum reg. Scient. Univ. incolatum Budensem terminavit. Budae 1784. VII. IX. l.

²⁾ A császár sajátkezű irata a cancellárhoz 1783. október 10. OLT. Canc. oszt. 10231. sz.

³⁾ A pozsonyi és egri kar tiz, a zágrábi eleinte négy, utóbb hasonlólag tiz tanárból állott. Id. leirat.

királyi kuria, és a kir. ügyigazgatóság, a jezsuiták volt residentiája, épületeit a jogi és bölcsészeti karnak, a könyvtárnak és természetrajzi gyűjteményeknek, a katonai rokkantak házának tébolydául használt részét, az orvosi kar elméleti leczkéinek, a klarissák kolostorát pedig városi kórháznak, egyszersmind az orvosi és szülészeti kórodának helyiségeül jelölték ki.¹⁾

A fűvész és gazdasági kert, nemkülönben az állatgyógyintézet számára a külvárosokban vízmentes területek megszerzése lett meghagyva.

A csillagda, a nyomda, és az egyetemi főgymnásium Budán maradtak, az utóbbi azonban az elemi főtanodával eddigi helyiségeikből kiköltözködván, a katonaság által átadott két épületbe, és pedig a főgymnásium a katonai kórházba, az elemi főtanoda pedig az azzal szemközt levő katonai sütőházba helyeztettek el.²⁾

A pesti épületek átalakítása ismét Hillebrand udvari építészre lett bízva.

A hittani kar és a papnövelde, minthogy ennek épülete az ország kormányshoz számára átalakítandó, és harmadik emelettel kiegészítendő volt, már 1784. april havában távozott Pozsonyba, hová a teréziai nemes akadémia növendékei is rendeltettek.

A többi karok csak a tanév befejezése után költöztvén Pestre, az elhelyezés említett részleteire nézve időközben több változás történt.³⁾

¹⁾ A klarissák rendje 1782. február 21. töröltetett el.

²⁾ A hadi főkormányshoz átír. a helytartótanács. Egyet. Okmánytár XXIV. 76—77. l. Az épület, melybe a főgymnásium át lett helyezve, jelenleg az egyetemi nyomdának, az pedig, hol az elemi főtanoda volt, később emelettel nagyobbítva, a főgymnásiumnak, jelenleg a várbeli polgári és elemi népiskolának helyiségeül szolgál.

³⁾ A cancellár terve, hogy a jogi és bölcsészeti kar, a könyvtár és a természetrajzi gyűjtemények a kegyesrendűeknek egy emelettel nagyobb,

A jogi és bölcsészeti kar a diszteremmel a természettani és erőműtani gyűjteménnyel a kir. kuria épületében,¹⁾ az orvosi kar a természetrajzi gyűjteményekkel a vegytani és boncztani intézettel a kir. ügyigazgatóság épületében nyertek helyet. A gyakorlati orvosi leczkék egy ideig a városi kórházban tartattak; de 1786. szeptember havában a kórodák is az elméleti szakokkal egy épületben pontosítottak össze.²⁾

A Ferencziek zárdájának hátulsó része az isteni tiszteletre szükséges rendtársaknak ideiglenesen tartatván fenn, ezen felosztásra rendelt kolostor többi részeiben az egyetemi könyvtár, és a mérnöki intézet helyeztetett el, terjedelmes kertje pedig, mely a mai szép utcán túl terjedt, fűvészs és gazdasági kertnek jelöltetett ki.³⁾

Mig az egyetem nagyszombati, és utóbb budai épület-

bitandó épületébe helyeztessenek, a szent Ferencziek kertje pedig fűvészs és gazdasági kertté alakittassék, a kuria és ügyigazgatóság házai pedig eladásnak, csak a Ferencziekre vonatkozott részében érvényesült. Az 1783. decz. 1. kelt felterjesztés olvasható : Egyetemi Okmánytár XX. sz. 73. 75. l. Az áthelyezési költségekre 1500, később még 500 frt lett utalványozva. Udv. rend. 1784. novemb. 16.

¹⁾ A kuriai épület fölé az egyetem czimere helyeztetett azon felirással :

Bonis Artibus
Josephus II.
MDCCLXXXV.

Az egyetem czimere ott még most is látható, a felírást azonban a kir. kuriának 1804. történt visszahelyezése után a következővel cserélték fel :

„Justitia regnorum fundamentum.“

A kuria épületében földszint a jogi (4), és bölcsészeti (3) tantermek, az egyetemi iroda, a pedellusnak és két szolgának lakásai, az első emeletben az egyetemi tanács szobája, a nagy terem, a természettan tanárának és szolgájának lakása (3 szoba), a természet- és erőműtani gyűjtemény, és a kísérleti iskola (schola experimentalis) el voltak helyezve. OLT. Canc. oszt. 1786. 14468. sz.

²⁾ Kovachich Mercur I. évf. 232. l. Helyt. felterj. 1786. szept. 19. 40733. sz.

³⁾ Kir. leirat 1784. máj. 26. 4398. sz.

jeit, nevezetesen a kir. várpalotát melléképületeivel törvényes alakban kiállított királyi adománylevél alapján birta, és még a budavári káptalanház vételét is Mária Terézia ünnepélyesen kiállított külön oklevéllel erősítette meg; a budaiakkal sem kiterjedésekre, sem berendezésekre, sem külalakjukra nézve egybe sem hasonlítható pesti épületek, egyszerűen felsőbb rendeletek és kormányzékai intézmények által jelöltettek ki az egyetem számára, mely eljárás az idő jártával több nehézségekre és bonyodalmakra, nevezetesen a Ferenczrendiek zárdájára nézve szolgáltatott alkalmat.

A Pestre áthelyezett karok a tanévet a Ferenczieknek egyházában, mindszentek napján Veni-Sancteval kezdték meg, melyet a cancellári méltóság megszünte folytán a belváros plébánosa Tóth István apát tartott; leczkéiket azonban az épületek végkép még el nem készülvén, a jogi kar a kegyesrendűek, az orvosi a pálosok, a bölcsészeti a serviták zárdáiban kezdték meg és folytatták egy ideig.¹⁾

¹⁾ Fejér : Hist. 126. l.

III.

Az egyetem czime. Némely egyházi ünnepélyességek eltörlése. Egyetemi főgymnasium elkülönítése. A hittani kar visszacsatolása. Időleges megszüntetése. Az egyetem újabb áthelyezésének és országgyűlési képviseltetésének kérdése.

Az egyetem áthelyezésével a hatósági szervezetre, a tanítási és fegyelmi rendszerre nézve történt változásokon kívül, melyekről annak helyén szólok, még más intézkedések is történtek, melyek annak összes szervezetére és jellegére vonatkoznak.

Az áthelyezés folytán egyetemünk pecsétjein és hivatalos okleveleiben használt „Budensis“ neve többé alkalmazható nem volt, minthogy nagyobb része Pesten, egyik kara Pozsonyban volt, némely intézete pedig Budán maradt.

E körülményeknél fogva II. József egyetemünket pecsétjein, és ezzel összefüggőleg mindennemű okiratain nem pesti, hanem magyar tudomány-egyetemnek „Regia Scientiarum Universitas Hungarica“-nak nevezendőnek rendelte.

Ezen idő óta az volt egyetemünk hivatalos elnevezése, melylyel önmaga élt, és melylyel mindennemű hivatalos kiadmányokban czimeztetett.¹⁾

E név megfelelt ujjaalakítója szándékainak, és nyíltan kijelentett célzatainak, megfelelt jellegének, a sz. korona egész birodalmára kiterjedő czimerében is visszatükröző rendeltetésének, mindaddig, míg legujabban két más egye-

¹⁾ Kir. leirat 1784. szeptember 15. 314. sz. OLT. Canc. oszt. Helyt. intézm. 1785. márcz. 11. 7712. sz. 1785. június 20. 16466. sz. A királyi leirat szövegét lásd e munka Függelékében X. sz.

temnek a sz. korona területén történt felállítását által, az némi változást szenvedett.

Valamint a monarchia többi egyeteménél, úgy hazánkban is meg lett szüntetve az egyetemi tanárok egyházas jellegű ruházata, az epomisek,¹⁾ és azok mind Pesten, mind Pozsonyban árverés útján eladattak. Csak a pedellusok tartották meg régibb talárszerű öltönyüket.²⁾

Az egyetem tanárai ugyan önmaguk óhajtották az epomisek megszüntetését, de a hittani tanárok azon kérelme folytán, hogy azok helyett más kitüntető diszjellel láttassanak el, a magistratus e diszöltöny pótlásául az egyetem egyházi tanárai számára gyűrű, és vörös öv használatát, és a kanonoki, a világiakra nézve pedig a királyi tanácsosi rangot és címet hozta indítványba.³⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1784. június 14. 14127. sz. 1785. márcz. 21. 7235. sz. A bécsi egyetemen azok 1784. november 11. rendelettel lettek megszüntetve. Kink : Geschichte I. 558. l. Mig Sonnenfels ezen intézkedést dicsérve említi, minthogy általa az egyházi jellegnek utolsó jele elenyészett. (Wolf : Unterrichtswesen in Oesterreich unter Kaiser Joseph II. Wien, 1880. 66. l.) és Kovachich is helyeslőleg nyilatkozik : (Mercur I. évf. 100. l.) Fessler arról akként szól : „Tausende der Klugen und Besonnenen standen über die Region der Formen hoch erhaben, aber den hundert Tausenden, welche noch in der Sphäre der Formen behaglich wohnen, und den Millionen, welche noch unter denselben stehend, mit Achtung und Ehrfurcht auf die in Formen Glänzenden hinaufsehen, die Sphäre der Formen zerstören, hiess sie verwirren, und sie lehren am Ende selbst die äusseren Formen der Maiestät mit Gleichgültigkeit und Geringschätzung anzusehen.“ Geschichte des Ungern. Leipz. 1825. X. köt. 574. l.

²⁾ Az epomisekért Pesten 327 frt 31 kr., a hittani karéért Pozsonyban 74 frt 12 kr. folyt be, és e pénzösszeg a főpénztárba szállíttatott. Egyet. Jegyzők. 1785. 126. 274. sz. Helyt. intézm. 1785. szept. 7. 33668. sz.

³⁾ Egyetemi Jegyzőkönyv 1785. auguszt. 2. 307. sz. Weisz csillagász halála alkalmából az egyetemi magistratus határozta, hogy habár az epomisek megszűntek, a rectori jogar azontul is „in signum praegesti huius honoris“ koporsójára helyeztessék, a mi azóta szokásban maradt. Egyetemi Jegyzők. 1785. január 11. 31. sz.

De ezen kérése azzal utasítottatott vissza, hogy ezen czim a jövőben is csak érdemeik által kitűnő egyetemi tanároknak adományoztatik.¹⁾

Azon rendelet, mely ünnepélyek alkalmával a rector és dekánok által viselt vendéghajak és köpenyek használatát megtiltotta, egyetemünkre, melynél e szokás nem divott, alkalmazható nem volt.²⁾

Az egyházas jellegű ruházattal megszűnt más egyházi szertartás is; a rector és dekánok évenkénti ünnepélyes esküje a boldogságos szűz szeplőtlen fogantatásának védelmére, melyet, ámbár a tudoravattatásoknál legfelsőbb rendelet által már meg volt szüntetve,³⁾ még 1783. deczember 8. Nagybaldogasszony budavári templomában, az egyetem ujonnan választott rectora és dekánjai Szabó András kanonok és helyettes cancellár kezébe letettek.⁴⁾

Megszűntek még a karok védszentjeinek ünnepei, melyeket azok nagy misével, és egyházi szónoklattal megülni szoktak; legfelsőbb rendelettel egyetemi ünnepélyeknek csak a Veni Sancte, az újjáalakításnak és Mária Terézia halálának évnapjai állapítottak meg.⁵⁾

Intézkedések, melyek kapcsolatban más később emli-

¹⁾ Helyt. intézm. 1785. novemb. 15. 33323. sz.

²⁾ Kir. leirat 1784. december 2. OLT. Canc. oszt. 13893. sz.

³⁾ Kir. leirat 1782. június 22. 3312. sz. Helyt. intézm. 1782. július 1. 4468. sz.

⁴⁾ Egyetemi Jegyzők. 1783. 42. sz.

⁵⁾ Kir. leirat 1785. márczius 2. 2343. sz. OLT. Canc. oszt. Helyt. intézm. 1785. márcz. 21. 7540. sz. Helyt. intézm. 1784. június 14. 14127. sz. Kérdés támadván, vajjon az újjáalakítás ünnepélye, mint 1780 előtt, május 13. (lásd e munka 57. l.), vagy június 25. tartassék meg, a magistratus ez utóbbi nap, mint az újjáalakítási ünnepély évfordulója mellett nyilatkozott. Egyetemi Jegyzőkönyv 1785. május 10. 216. sz. A védszentek ünnepélyeinek megszűntéről gunyorral helyeslőleg szól Kovachich : Mercur I. évf. 99. l.

tendő rendeletekkel nyilvánosan arra irányultak, hogy az egyetemek egyházi jellegének minden külső jele végkép megszűnjék.¹⁾

A főgymnasium az egyetem kiegészítő részét képezte, tanácsának közvetlen felügyelete alatt állott, igazgatója és aligazgatója az egyetem kir. tanácsa, illetőleg egyetemi magistratus tagjai közé tartozott. E viszonyt az egyetem áthelyezése után is, az egyetemi főgymnasium igazgatója, az aesthetikának volt híres tanára Szerdahelyi fentartani óhajta, de sikertelenül. A főgymnasium és az egyetem közötti kapcsolat megszüntetésével, az, valamint a budai főtanoda is, a pozsonyi királyi tanulmányi főigazgatóság alá lett rendelve; megtartván mindazonáltal az előbbi viszornak megfelelő czimerét és pecsétjét.²⁾

Mélyebben fájlalta az egyetem hittani karának helybeli elkülönítését; az egyetemi magistratus az ellen feliratot tervezett, de nem remélvén sikerét, azzal felhagyott. Óhajta azonban minden várakozáson felül legrövidebb idő alatt teljesebbé ment, mert előbb még mint az egyetem Pesten megkezdette működését, a fejedelem azon helyes nézetből indulván ki, hogy a tudomány-egyetem teljéhez négy kar együttléte szükségeltetik, 1784. október 21. kelt kéziratával a többi karokkal egy helyütt Pesten működő hittani karnak szervezését, és azzal kapcsolatban ugyanott az egri és zágrábi

¹⁾ Nyíltan bevallotta azt Sonnenfels, kinek kezdeményezésére mind az eskü, mind az epomisok a bécsi egyetemen meg lettek szüntetve, azon jelentésében, melyet Gallitzin herczeg megkeresése folytán, Kaunitz meghagyására II. Katalin orosz czárné számára a monarchia tanulmányi rendszeréről készített. Lsd Wolf: Unterrichtswesen in Oesterreich unter Kaiser Josef II. 66. l. Kink: Geschichte der k. k. Univers. zu Wien. I. 556. l. 734. jegyz. 559. l. 739. jegyz.

²⁾ Egyetemi Jegyzőkönyv 1785. márcz. 15. 122. sz. jul. 5. 282. sz. Helyt. intézm. 1785. június 20. 16464. sz. A főgymnasium tanárai fizetéseiket a legújabb ideig az egyetemi alapból kapták.

egyetemes papnöveldek egyesítése által alakítandó egyetemes papnövelde felállítását rendelte el.¹⁾

E kar és növelde számára a pálosok és klarissák volt kolostorain felül,²⁾ a pálosok gazdasági épületeinek helyén még nagy épület emeltetett, mely azonban a legnagyobb erőfeszítés daczára csak 1786. őszkor készülhetett el. Annál fogva a hittani kar leczkéit csak november 6. kezdette meg, és ily módon az egyetem mind a négy kara ismét egy városban összpontosítva, folytatta üdvös működését.

A császár ez időben ismét Pesten megfordulván, szerzett tapasztalatai nyomán gróf Niczkyhez, mint a helytartótanács elnökéhez intézett sajátkezű iratában, mind az egyetemi fűvészkert és kórodák iránt, mind a papnövelde felszerelésére nézve több rendű intézkedéseket tett.³⁾

II. Józsefnek 1790. január 28. kelt, az előbbi állapotok helyreállítására vonatkozó legfelsőbb elhatározása folytán a tanulmányi ügyeknek kormányzata ismét a magy. kir. udv. cancellária, illetőleg a kir. helytartótanács törvényes hatáskörébe ment át.⁴⁾

Halála után⁵⁾ az egyetemes papnöveldek meg lettek szüntetve.

¹⁾ „Da das Wort Universität die Versammlung gesammter Studien und wenigstens der vier Facultäten in sich fasst, so finde ich allerdings nothwendig, ja sehr gedeilich, dass man auf Übersetzung beyder dieser Seminarien nach Pest sogleich den Antrag richte.“ Kir. leirat 1784. oct. 21. Helyt. intézm. 25255. sz. Egyetemi Okmánytár XXVIII. 78. l.

²⁾ Azon intézkedés, hogy a pálosok a döméseknek (az angolkisasszonyok mostani) kolostorába vonuljanak, ez utóbbiak pedig rendjök más zárdáiba helyeztessenek el, a pálosoknak 1786. február 6. kir. leirat által elhatározott feloszlata folytán fölöslegessé vált. Kir. leirat 1388. sz. Egyetemi Okmánytár XXX. 79. 80. l.

³⁾ Kézirat 1786. auguszt. 18. OLT. Canc. oszt. 9725. sz.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1790. april 9. 12351. sz. Lásd Linzbauer : Codex Sanit. med. III. 595. l.

⁵⁾ Az egyetem által az elhunyt császárért tartandó gyászistentiszte-

A növendékpapok az 1790. június 4. tartott püspöki értekezlet határozatainál fogva tanulmányaik folytatása végett a helyre vagy újonnan felállítandó egyházmegyei növendékbe, illetőleg a szerzetesek kolostoraikba tértek vissza. Az egyetem hittani karával kapcsolatos központi papnövelde szervezésének kérdése az egyetem székhelyének végleges meghatározásáig függőben hagyaték.¹⁾

Mig 1784—86. a hittani kar más városban, mint a többi karok székelvén, még is az egyetemnek szerves kiegészítő része maradt, most az egy időre meg lett szüntetve, és tudomány-egyetemünk nem csak eredetével egykoru legrégebb alkotó részét, hanem a magyar egyház belső szerves összefüggésének politikai tekintetben is nagy fontosságú egyik kapcsát, melyet a haza és egyház java iránt egyaránt érdeklődő Mária Terézia mindenkorra állandósítani óhajtott, habár csak rövid időre elvesztette.

A hittani kar megszüntetésével egyidejűleg felmerült az egyetem újabbi áthelyezésének kérdése is. Az ország püspökei az egyetem székhelyéül valamely csendesebb kisebb várost, Pestnél alkalmasabbnak vélték, és főképp a kir. kuriának előreláthatólag bekövetkezendő visszahelyeztetése esetében, Nagyszombatnak vagy Egernek nemcsak Pest, hanem Buda fölött is, habár ezt kevésbé veszélyesnek tarták, elsőbbséget adtak. Nézetökben sokan, köztük tudományos férfiak is, osztzkodtak, kik Pesten a tudományok mívelésére az ifjuság fegyelmére szükséges csendnek és felügyeletnek hiányát látták.²⁾

letre kért költségeket a helytartótanács tekintettel az alap tulterheltetésére és azon körülményre, hogy az egyetem a budai gyásztiszteleten részt vehet, megtagadta. Helytart. intézm. 1790. márcz. 11. 8913/776. sz.

¹⁾ A püspöki értekezlet határozatait a papnöveldekre nézve olvashatni: Egyetemi okmánytár XXXI. 80—81. l.

²⁾ Egyetemi okmánytár XXXI. sz. 81. l. Reviczky József, utóbb az egyetemen a politikai tudományok tanára akként nyilatkozott: „Communis tamen est opinio eandem (Universitatem) prope medium regni. adnexa-

Az arról támadt hirre három város folyamodott az egyetem kebelébe való áthelyezéseért, úgy mint Nagyszombat, Esztergam és Vác.

Nagyszombat hivatkozott történeti igényeire, alkalmas épületjeire, a törvénynek a tápintézetet Nagyszombatba helyező rendeletére (1741. 43. t. cz.), a város fekvésére a felvidék kellő közepén, míg az alsó részek számára Egerben lehetne más egyetemet alapítani, előnyeire az erkölcsiség szempontjából Buda, Pest és Pozsony fölött, a felvidék lakosainak óhajára, és azon nagy veszteségekre, melyeket a város az utolsó időkben több egyházi és világi intézetek megszüntetése által szenvedett.¹⁾

Esztergam, felemlíté Barkóczy primás az egyetemnek oda való áthelyezése iránti szándokát, alkalmas fekvését, kellő kiterjedését, az élet olcsóságát, a lakosság vallásosságát, erkölcsiségét, kellemes szép környezetét, hévvizét.²⁾

Vác utalt az angol kisasszonyok és fennállott tápintézet ott levő épületeire, alkalmas fekvésére az ország közepén a Duna mentében, egészséges égaljára, a szállások kellő számára, lakosai erkölcsiségére, és azon előnyös körülményre, hogy az ifjuságnak a magyar, német és tót nyelv tanulására egyaránt nyílik alkalom.³⁾

rumque eidem Provinciarum, loco salubri accessuque facili, sed neque nimium frequenti, ac strepero figi debere. Musae enim quietem amant, ac prisca etiam aetate plerumque montes et colles inhabitabant. Vacium in Hungaria opportunitatibus istis maxime se commendat.“ *Introductio ad politica regni Hung. Budae* 1790. 136. l. Vác ellen szólott azonban Pázmány alapítólevelének azon intézkedése, hogy az egyetem áthelyezése esetére is az esztergami egyházmegye területén maradjon. Pestnek lakossága akkor még nem — Budáé is alig haladta túl a huszezeret. Schanus: *Beschreibung der kön. Freistadt Pest. Pest, 1821. 103. l. Körösi: Sz. kir. Pest városa. Statist. hiv. közleményei. IV. 1871. 3. l.*

¹⁾ Felirata 1790. septemb. 20. OLT. Canc. oszt. 13893. sz.

²⁾ Felirata a cancellárhoz 1790. május 25. OLT. Canc. oszt. 7307. sz.

³⁾ Felirata a felséghez 1790. május 27. OLT. Canc. oszt. 7278. sz.

Ezen kérdésnek megoldása mindazonáltal az országgyűlési tárgyalások folytán készítendő új tanulmányi rendtartás kidolgozásáig el lett halasztva.¹⁾

Az országgyűlés közeledtével az egyetem, mely a sz. korona ünnepélyes fogadtatásánál testületileg jelvényeivel és zászlójával részt vett,²⁾ rectora Markovics Mátyás indítványára országgyűlési meghívását az udvari cancelláriához és helytartótanácshoz intézett felterjesztéseiben szorgalmazta azon czímen, hogy a jezsuitarend az egyetem által birtokolt apátságok és prépostságok alapján országgyűlési üléssel és szavazattal birt, e jog tehát az egyetemet is megilleti.

Kérése pártolására külön levélben gr. Pálffy Károly udvari cancellárt, és az országbirót mint a tanulmányi ügyek védnökét (Studiorum Protector) kérte fel.³⁾ A helytartótanács az egyetem eme kívánalmát a törvényhozás köréhez tartozónak jelenté ki.⁴⁾

Az országgyűlés megnyitása után az e tárgy magyar nyelven szerkesztett felirat az országbirónak és a személynöknek való átadásával a rector Markovics, és a jogi kar seniora Nittray bizattak meg. A személynök Ürményi a felirat néhány pontjai változtatását, és annak a felavatási oklevél megállapítása utáni bemutatását javasla.⁵⁾

Az országgyűlés azonban még előbb Pozsonyba helyeztetvén át, a kérelem be nem adatott, és e kérdésnek is az elintézése az 1791. 67. t. cz. által kiküldött országos választ-

¹⁾ Canc. felterjesztés 1790. június 21. 8567. sz. Hasonló elintézésben részesült Nagyszombat városának a cancellárhoz 1791. octóber 24. érkezett hasonló tartalmu felirása. 1791. Canc. 13215. sz. OLT.

²⁾ Az egyetem a bécsi kapu előtt foglalt helyet

³⁾ Egyetemi jegyzőkönyv 1790. márcz. 9. 98. sz. A felterjesztést a hazai jog tanára Nittray szerkesztette.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1790. márcz. 19. 9314. sz.

⁵⁾ Egyetemi jegyzőkönyv 1790. június 13. 210. sz. A felterjesztés szövegét lsd a munka Függelékében XI. sz.

mánynak az országgyűlés rendezéséről készítendő munkálataira halasztva lett.

Az országos választmány az egyetemnek képviseltetését egy követ által a rendek táblájánál indítványozta, és annak helyét a káptalanok és kerületek asztalánál a turmezei gróf és a jászkun-kerületek követjei közt jelölte ki.¹⁾

E munkalat azonban, mint tudva van, országgyűlési tárgyalás alá soha nem került.

¹⁾ Az országgyűlés rendezésének kidolgozásával megbízott hétszemélynök ócsai Balogh Péter, az egyetemet két követ küldésére feljogosítandónak véleményezé; az országos választmány képviseltetését egy követ által hozta indítványba : „Cum autem bona per patres Jesuitas olim possessa et praeter haec aliae quoque Praepositurae et Abbatiae Universitati regiae hungaricae, studiorumque institutó collata sint : institutum autem hoc per collegia procuratur, et ideo velut Corpus efficiens repraesentari possit, ad illam etiam dignitatem quam omni jure educatio et institutio iuventutis deposcit procurandam, et dum in diaeta de hoc obiecto agitur, plenior cognitionem capiendam concedendum videtur ut Universitas regia unum ex gremio suo ad comitia ablegare possit sessione et voto gavisurum.“ Az ülésre nézve : „E regione tabulae regiae pro nuntiis capitulorum, post quos comes campi Turopolye, Deputatus Universitatis et Districtus Jazigum Cumanorumque sedilia fiant.“ *Protocolum Consessum Deput. regnicol. in publico politicis* 63., 65., 72. l. *Opus Exc. Deput. regnic. in publico politicis quoad obiecta art. 67. 1791. elaboratum Posonii 1826.* Az austriai egyetemeknek 1790. oct. 4. elhatározás által az illető tartományok rendei közé felvétele kimondatván, a bécsi egyetem rectora a tartományi gyűlésen a főpapok során ülést és szavazatot nyert. Kink : *Geschichte der k. k. Univ. Wien* I. 595. l. II. 610. l. A prágai egyetemen Lipót ezen intézkedése csak 1845. april 10. vétetett fogamatba. Tomek : *Geschichte d. Prager Univ.* 344. l. A leberginek e joga 1820. november 20. rendelet és 1823. oct. 11. külön diploma által erősített meg. Herbst : *Juridische Doctorencolleg. in Prag.* Prag 1861.

IV.

A királyi tanács és a cancellárság megszüntetése. A magistratus hatásköre. Viszonyzata a hittani karhoz Pozsonyban. A rectorok és dekánok.

II. József intézkedései az egyetem hatósági szervezetét lényegesen megváltoztatták.

Az egyetemi elnök és tanulmányi főigazgató méltósága, gróf Fekete országbíró halálával megszűnt. A tanulmányi ügyek fővédnökei és főgondnokai az ország összes tanulmányi ügyeire kiterjedt hatáskörüknél fogva, az egyetem igazgatásába közvetlenül nem folytak be.

Lényeges változás volt az egyetemi kir. tanácsnak a kir. biztos jelentése alapján a fejedelem által 1784. márczius 10. elhatározott, és azzal indokolt feloszlata, hogy a kir. helytartótanács áthelyezésénél fogva szüksége megszűnt.¹⁾

A kir. tanácscsal egyidejűleg megszűntek a karigazgatók hivatalai. Azokat mind az udvari tanulmányi bizottság, mind az udvari cancellár fentartandóknak véleményezte, minthogy az időről időre változó dekánokat a felügyelet kellő gyakorlására kevésbé alkalmasoknak találták; a császár mindazonáltal az igazgatókat a tudományos haladás akadályainak állítván, az időben elhatározásához ragaszkodott.²⁾

¹⁾ A császár rosszalotta a helytartótanácsnak az egyetemi tanács feloszlításában való késedelmezését, minthogy az a helytartótanács tanulmányi bizottsága életbeléptetéséig ideiglenesen folytatta hivataloskodását. A tanulmányi bizottság működését 1785. január 8. kezdette meg. Helytart. felterj. 1785. január 17. 1632. sz.

²⁾ A felterjesztés indokolása akként szólt: „Qui hoc anno qua Decanus aliis praeest, anno subsequo paritioni et vigilantiae alterius suberit. et

A karigazgatók, az egyetemi főgymnasium igazgatója, és az elemi iskolák felügyelője a helytartótanács melletti tanulmányi bizottságnak tagjaivá neveztettek, kivéve a hit-tani és jogi kar igazgatóit; az előbbi Szabó András, mint az egyetemes papnövelde igazgatója, karával Pozsonyba költözött, az utóbbi Vörös Antal alhelytartó pedig szemei elgyengülése miatt felmentését kérvén, helyét a bizottságban Lakics György Zsigmond nyug. jogtanár, és a jogi kar idősbje pótolta. A kir. tanács tollnoka Schauer Xav. Ferencz, egy évi fizetéssel végkielégítést nyert, azon utasítással, hogy a lelkipásztorkodásban alkalmaztassék.¹⁾

Az egyetemi magistratus a bécsi consistorium hatáskörével ruháztatván fel, az egyetemi ügyek közvetlen vezetése reá, a karok igazgatása a tanárok közül választandó dekanokra ment át.²⁾

A magistratus szervezete az által változott, hogy a császár az egyetem cancellári méltóságát eltörölte,³⁾ és az egyetemi főgymnasium aligazgatója, tagja lenni megszűnt. A hit-tani karnak távolléte Pestről hasonlólag, mind tagjai számára, mind a választások rendjére és módjára nézve szükségkép befolyással volt.

Mert habár ezen kar az egyetem alkotó része maradt,

haec ipsa vicissitudo quemlibet conniventem efficiet, ne rigorem mutuum operiatur.“ A császár határozata : „Cum experientia testetur, quam plurimum directores facultatum incremento et maiori perfectioni litterarum maximum posuisse impedimentum, . . . munus hoc qua tale ex nunc aboleatur“ Van Swietennek, atyja mint volt karigazgatónak védelmére szerzett felterjesztése a császárt szándokai megváltoztatására akkor idején nem indította. Kir. leirat 1784. márcz. 10. OLT. Ud. Canc. oszt. 2036. sz.

¹⁾ Kir. leirat 1785. ápril 20. 5554. sz. Helyt. intézm. 1785. jun. 6. 15097. sz. Fizetése 400 frt, járuléka mint számvizsgálóé 200 frt volt. Gajdóczy Mihály a tanács irtoka, el lett bocsátva.

²⁾ Helytart. intézm. 1784. ápril 26. 7307. sz. Lásd Fejér: Hist. Doc. XIV. 66—67. l.

³⁾ Helyt. intézmény 1784. auguszt. 20. 20346. sz.

választott dekánjait annálfogva az egyetemi magistratusnak bejelentette, ez pedig a fontosabb rendeleteket mindig vele is közölte,¹⁾ sem dekánja, sem seniora a magistratus üléseiben részt nem vehettek mindaddig, míg a kar Pesten nem kezdette meg ismét működését.

A rectorválasztásnál az 1784^{4/5}. és 1785^{5/6}. tanévben a Pozsonyban létező hittani kar szavazatát írásban küldötte be²⁾ anélkül, hogy az iránt az egri és zágrábi karral közlekedett volna; az újonnan választott rectort maga részéről írásban üdvözölte.³⁾

De midőn az 1785^{5/6}. évben a rectori méltóság sora e karon volt, szétágaztak a vélemények, vajjon annak tagjai közül választassék-e a rector, és helyét más kar tagja mint prorector pótolja, vagy a jogi karból választott rector e méltóságot a hittani kar képében viselje. A hittani kar tagjai a két alternatíva közt megoszlottak, a magistratus eleinte az utóbbi módhoz járult, de később abban állapodott meg, hogy a jogi karból választassék a rector, ki azonban e méltóságot saját kara, nem a hittani kar képviselőjeként viselje, és annálfogva a következő évben a rectori méltóság az orvosi kar tagjait illesse.⁴⁾

A pesti hittani kar helyreállítása után dekánja és seniora a magistratusban elfoglalták helyeiket; minthogy azonban a pozsonyi kar is az egyetem kiegészítő részének tekintett, egymás és az egyetem iránti viszonyzatának, neveze-

¹⁾ Egyetemi Jegyzők. 1784. nov. 30. 35. sz. 1785. 10. Jan. 24. sz. 1785. decemb. 6. 507. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1784. nov. 29. 35. sz. 1786. nov. 28. 490. sz.

³⁾ A pozsonyi kar a többiek szavazatát azért nem tartotta kikérendőnek, minthogy azok még be nem kebelezettek (Facultati ingremiata adhuc non forent), és azok tagjai közül többen tudorok még nem lévén, szavazatot nem is igényelhetnek. Egyet. Jegyzők. 1784. nov. 29. 35. sz.

⁴⁾ Egyetemi Jegyzők. 1785. november 15. 465. sz. 1786. december 6. 516. sz.

tesen a dekánválasztás módozatának meghatározása vált szükségessé.¹⁾

Az egyetemi magistratus a hittani kar meghallgatása után, felsőbb helyre terjesztett véleménye szerint a dekán a helybeli tanárok által és közül választandó, míg Pozsonyban, miután a két tanártestület csak egy kart képez, az ottani tanárok köréből prodekán lenne választandó, mivel a pesti dekán az egyetemi határozatokat közölné; a tudoravattatás az egyetem jogköréhez tartozván, az csak Pesten történhesék, és annál fogva a karnak jogára Pozsonyból ismét visszahozandó.²⁾

Válaszul felsőbb helyről ki lett mondva, hogy az egyetem helyén levő hittani kar visszaállítása után Pozsonyban sem dekáni választásnak, sem tudoroztatásnak többé helye nincs, és a karnak jelvényei Pestre hozandók, a pozsonyi tanulmányok igazgatása az ottani papnövelde igazgatóját illesse. Minek folytán az 1787/8. tanévtől kezdve többé pozsonyi dekán nem lett választva.³⁾

A rectorra nézve el lett határozva, hogy saját kara ülésin is diszesebb helye (locus honoratior) legyen, az elnökség és döntő szavazat azonban a dekánt illesse; tanszéki pályázatoknál pedig a kir. tanács elnökének helyét ő pótolja.⁴⁾

A választott rector e méltóságot el nem fogadván, az új választásig a volt rector folytatta működését, és más karból való postulatio mellőzésével, rectorrá ugyanazon karnak más tagja lett megválasztva.⁵⁾

¹⁾ Helyt. int. 1786. szept. 12. 39191. sz. Egyet. Jk. oct. 10. 558. sz.

²⁾ Egyet. Jk. 1786. oct. 10. 558. sz. 1786. oct. 21. 614. sz.

³⁾ Helyt. int. 1787. febr. 6. 4743. sz. Egy. Jk. 1787. márc. 6. 117. sz.

⁴⁾ Egy. Jk. 1785. ápril 25. 211. sz. Egy. Jk. 1785. sept. 6. 358. sz.

⁵⁾ Midőn az 1790. nov. 30. másodszor rectorrá választott orvostanár Prandt Ignác e méltóságot el nem fogadta, más karból való postulationak eszméje merült fel, de az orvosi kar bele nem egyezvén, dec. 15. az új választás az orvosi kar tagjai közül történt. Egyet. Jk. 1790. 367. 369. 380. sz.

Az egyetem rendkívüli pénztára megszűnván, a rector-nak a kisebb szükségletek fedezésére időről időre ezer forint utalványoztatott.¹⁾

Szabályul ki lett mondva, hogy ha a seniorok deká-nokká választatnak, vagy egyébként akadályozva lennének, a magistratusban helyöket a rangban őket követő tanár pó-tolja,²⁾ hogy dekánnak csak azon tanárok választhatók, kik az illető kar tudorai; azonban e körülmény, ha más karnak tudorai volnának, sem rectorrá választatásukat, sem a seniori javadalomban részesítésöket nem akadályozhatja,³⁾ továbbá, hogy a kinek ügye tárgyalatik, a magistratus ülésin jelen ne legyen.⁴⁾

A kir. tanács megszűntével a magistratus teendői sza-porodván, jegyzői és irtóki állomás négyyszáz, illetőleg kétszáz forint évi fizetéssel rendszeresítve lett; azon tervtől azonban, hogy a jegyző egyszersmind jogtudor, és az egyetem syndi-cusa legyen, elállottak.⁵⁾

A magistratus bírósági hatáskörét az egyetem budai létele idején előbbi kiterjedésében gyakorolta, és az teendői nem csekély részét képezte, mint ügyiratai tanusítják.

¹⁾ Udv. rend. 1784. május 26. 4398. sz.

²⁾ Kir. leirat február 14. 1783. 1108. sz. Helyt. int. 1783. márc. 6. 2003. sz.

³⁾ Ezen szabály Plenk sebészeti és szülészeti tanárra, ki csak sebész-tudor volt, és Piller természetrajzi tanárra, áthelyezése után az orvosi karba, felsőbb rendeletek által ki lett mondva. Helyt. intézm. 1782. jun. 3. (Egyet. Jk. 9. l.) 1787. márcz. 5. 8074. sz. Mig Stähly és Stipsics orvos-tudorok és tanárok, habár az első a Józsefakademiánál végezte szigorlatait, és Stipsics rendkívüli tanár volt, a dekánságra képesítetteknek ismertettek el. Hasonló intézkedés, mint Plenkre nézve, történt 1782. sept. 14. a frei-burgi egyetem sebészeti tanárára nézve is. Schreiber: Geschichte d. Albrecht-Ludwigs Universität III. 218. l.

⁴⁾ Egyet. Jegyzők. 1785. decemb. 21. 557. sz.

⁵⁾ Kir. leirat sept. 29. 1784. 11019. sz. Helyt. intézm. 1784. oct. 25. 24597. sz.

Eljárt Khár Jakab sebész és háztulajdonosnak Rácز orvos-
tánár ellen lakbérleti viszonyból származott pörében,
nemkülönb Przek János kocsis ugyanazon tanár ellen testi
sértés miatt tett feljelentésére nézve, mely ügyek egyezség
útján intéztettek el. Hosszabb ideig foglalkodott Vizkelety
Ignác a gyakorlati orvos tanára segélőjének hagyatéká-
val; tárgyalta Handerla Ferencz bölcészettanár, Pupikoffer
Ágost az egyetemi főgymnasium aligazgatója, Weiner János
főgymnasiumi tanár, sőt Marsalics László nyomdai legény
(sodalis) hagyatékát, az utóbbit, habár a nyomda jövedel-
meinek kezelése már a kir. udvari kamarát illette, nyomdai
tulajdonjoga fentartása czéljából is.¹⁾

A fenytő ügyek vizsgálatát Nittray Gábor jogtanár el-
nöklete alatt a jogi kar tanáraiból alakított bizottság végezte,
a tanuk kihallgatását is, a magistratus kiküldött tagjai által
eszközölte. A jegyzői tisztet Szedmáky Károly, a jogi kar
rendkívüli tanára teljesítette.²⁾

Az egyetem áthelyezésével azonban II. József, valamint
a monarchia többi egyetemei, ugy egyetemünknek is birói
hatóságát 1784. márczius 10. leiratával megszüntette,³⁾ és
elvül kimondotta, hogy az egyetem nemes tagjai mind polgári,
mind büntető ügyeikben a megyei, a nem nemesek a városi
hatóságnak alárendeltetnek, és az egyetemi magistratust csak
a rend fentartására szükséges fegyelmi hatalom illeti, mely-
nél fogva a tanuló ifjuság kihágásait mérsékelten atyailag

¹⁾ „Ad manutenendam recognitionem dominii directi Universitatis in
Typographiam.“ Egyet. Jk. 1784. március 1.

²⁾ Egyetemi Jegyzőkönyv 1781. március 6., május 21., december
10. 22. sz. 1782. január 11., 23., február 23., ápril 29., november 26.,
27., 28. stb.

³⁾ A magy. kir. egyetem birói hatóságát az udvari tanulmányi bi-
zottság fentartandónak véleményezte, de siker nélkül. A bécsi egyetem
birói hatósága 1783. július 28. és aug. 4., a prágaié 1784. február 24. meg-
lett szüntette. Kink : Gesch. d. Univ. Wien I. 561. l.

megfenyitheti, a súlyosabb vétkeket az egyetemből ki is zárhatja.¹⁾

Mig tehát egyrészt az egyetem önkormányzatának köre tanulmányi belügyeire nézve öregbedett, másrészt az egyetemek egyik ősi attributumától, a birói hatóság gyakorlatától megfosztva, egy időre szűkebb határok közé szorítottatott.

Sőt habár a fejedelem a karigazgatói hivatalt megszüntette, fentartását, amint említém, határozottan megtagadta, később azt mégis szűkebb hatáskörrel, mert a karbeli ügyek közvetlen vezetése a dekánoknál maradt, ismét helyreállította, midőn igazgatói czimmel Makó Pál volt karigazgató, és a tanulmányi bizottság ülnöke 1785. a bölcsészeti,²⁾ Verhovác Miksa zágrábi kanonok és az egyetemes papnövelde igazgatója 1786. a hittani, Vezza Gábor országos főorvos, volt karigazgató, és a tanulmányi bizottság ülnöke 1787. az orvosi kar felügyeletével lettek megbízva.³⁾

A kir. helytartótanács azonban a karigazgatók e felügyeletét sem tartotta kielégítőnek, minthogy egymástól függetlenek, összhangzólag nem működnek, annál kevésbé a dekánokéit, kik évenként váltakozván, tisztársaik előtt a megkívántatott tekintélylyel nem bírnak, engedelmességre nem számíthatnak. Hogy tehát biztos tudomással birjon a felsőbb szabályrendeletek kellő fogyanatosításáról, a tanárok

¹⁾ Helyt. intézm. 1784. april 26. 7307. sz. A többi tanintézetek tanulóira is kiterjesztve 1784. jun. 21. 14444. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1785. novemb. 29. 36508. sz.

³⁾ Az ország főorvosi (protomedicus) hivatala felállítását az udvari tanulm. bizottság és cancellár javaslatára a fejedelem 1786. aug. 21. rendelte el, hogy az orvosi kar a rendészetre vonatkozó számos teendői alul felmentessék, és főfoglalkodásától a tanítástól el ne vonassék. A kijelölést az orvosi kar tette, és az általa első helyen ajánlott Vezza 1787. január 28. kinevezetvé, egyszersmind a kar igazgatásával is meg lett bízva. Udv. rend. 1786. aug. 21. 9443. sz. Egyet. Jk. 1786. novemb. 23. 711. sz. 1787. jan. 29. 966. sz. Helyt. intézm. 1784. márc. 6. 7569. sz. Línzbauer : Codex sanit. medic. III. köt. 388. l.

hivatalbeli kötelességei pontos teljesítéséről, 1788. szeptember 4. feliratában kebelbeli tagjai sorából egyetemi elnöknek kinevezését hozta indítványba.¹⁾

Ezen javaslatát megújította, és legerélyesebben sürgette azon évi november 13., az egyetemi magistratus két felirata következtében, melyeknek tartalmát és irmodorát a helytartótanács saját és tanulmányi bizottságának tagjaira nézve sértőknek, a tartozó tisztelettel merően ellenkezőknek találta.

Azok egyikében a magistratus Koppi a bölcsészeti kar dekánjának a helytartótanács megrovó intézménye ellen, mert Sartory Imre kassai I. évi bölcsészethallgatót, a szabályszerű vizsgák letétele nélkül, önkéntes hallgatónak a II. évbe felvette, az udvari tanulmányi bizottsághoz, illetőleg ő felségéhez intézett felfolyamodását pártolólág terjesztette fel.²⁾ A másikban Szerdahelyi György egyetemi főgymnasiumi igazgató és tanulmányi bizottsági ülnök megfédését szorgalmazza, némely kifejezéseikért néhai Mitterpacher József egye-

¹⁾ Nevezetesen a helytartótanács szükségesnek állította a felügyeletet azért, hogy biztos tudomást szerezhessen az iránt, vajjon a tanárok kellő időben és ideig tartják előadásait, a tanítást szabályszerűen végzik, tanulmányukat egész kiterjedésében és rendesen tárgyalják, a szünidőket meg nem hosszabbítják, a szigorlatokat és félévi vizsgákat rendesen tartják, az érdemsorozatokat helyesen szerkesztik, más jövedelmező mellékfoglalkozásokat nem üznek, a díjszabásokhoz ragaszkodnak, a kórodákban a betegeket ok nélkül vissza nem utasítják, vagy az intézet céljaival ellenkezőleg be nem fogadják, az ifjúságot a kötelezett tantárgyak látogatására szorítják, önkéntes bölcsészet hallgatókat a szaktanulmányokra nem bocsátanak stb., minthogy ezen hiányok létezését legalább részben gyanítja, de aziránt teljes bizonyosságot magának nem szerezhethet. Helyt. tan. felterjeszt. 1788. szeptember 4. 34751/3318. sz. Canc. oszt. 13326. sz.

²⁾ Mennyire súlyosnak tartotta a kir. helytartótanács a sértést, mutatja felterjesztése, melyben kijelenti, hogy nincs módjában „Ein so anarchisches, sich selbst überlassenes und alle Subordination ausschlagendes Corpus ohne einen bestimmten Vorgesetzten, dem die unmittelbare Aufsicht darüber obläge, gehörig und mit erwünschten Erfolg leiten zu können.“ Helyt. felterj. 1788. november 13. 41485/3945. sz.

temi tanár fölötti emlékbeszédében, melyek által a magistratus magát sértve érezte.¹⁾

Az udvari cancellária az egyetemi elnök nevezésére vonatkozó javaslatot el nem fogadta, utalva az igazgatók és a tanulmányi bizottság felügyeleti hivatására, de Koppinak megrovását helyben hagyta, az egyetemi magistratust ő felsége nevében szigorúan megfeddette, kellő engedelmességre utasította, a Sartory-féle ügyben szerkesztett felirat fogalmazatának megsemmisítését, és az e tárgyban hozott végzéseknek a jegyzőkönyvben kitöröltetését királyi biztos által elrendelte.²⁾

Ezen legfelsőbb rendeletet báró Podmaniczky József kir. helytartótanácsi tanácsos, mint kir. biztos az egyetemi magistratusnak 1789. ápril 6. kitűzött ülésében hajtotta végre.³⁾

A rectori méltóságot ezen évtizedben a következők viselték :

1780—81. Mitterpacher József, a felsőbb mennyiségtan tanára;

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1788. október 14. 439. és 440. sz. Azon kifejezések csak a következők lehettek, melyek az emlékbeszéd elhalasztására apriltól szeptemberig vonatkoztak : „*Illum animi moerorem, quem mihi non mediocrem mors amici peperit, non modo non relevavit tempus, quod consumere solet omnia, sed alio, quod ante timere non potui, vulneris et doloris sensu oneravit, quod animadverterem iusta funebria, Collegae clarissimo debita, primum dissimulari, deinde inusitato quodam exemplo negligi, et tandem nescio qua de causa prorsus praetermitti. Huic uni et primo dicebam apud me, solennes exequias commune pietatis officium denegabimus?*“ Szerdahelyi : Memoria Jos. Mitterpacher. Budae 1788. IV. 1.

²⁾ Udvari rendelet 1788. októb. 1. 13326/1992. sz. Udv. rend. 1788. deczemb. 31. 17789/1323. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1789. márc. 31. 12521. Egyetemi Jegyzők. 1789. ápril 6. 154. sz. Az 1788. október 14. jegyzőkönyv 439. sz. pontja ki van törölve azon hozzáadással : *Vi Ben. Jussus Regii per Exc. Consilium L. R. dto 31. Martii 1789. Nro 12521. emanati per Ill. D. Baronem a Podmaniczky qua Commissarium 6. Aprilis 1789. excussum.*

1782. Hubert Ferencz, az ágazatos hittan tanára;
1783. Gyurkovits Ferencz, a politikai tudományok tanára;
1784. Shoretics Mihály, a gyakorlati orvostan tanára;
1785. Horvát Iván, a természettan tanára;
1786. Barits Béla, az államisme tanára;¹⁾
1787. Trnka Venczel, a kórtan és gyakorlati orvostan tanára;

1788. Dugonics András, az elemi mennyiségtan tanára;

1789. Chiolich Miksa, az erkölcsi hittan tanára;

1790. Markovics Mátyás, az egyházi jog tanára.

Nagy püspök és cancellár megyéje székhelyén időzvé, a cancellári teendőket a hittani kar igazgatója Szabó András mint helyettese végezte; az a hittani karral az 1784. tanév befejezése előtt Pozsonyba távozván, az egyetemi magistratus a püspököt más helyettes nevezésére szólította fel, mi azonban a cancellári méltóságot még azon tanév alatt történt megszüntetése folytán fölöslegessé vált.²⁾

A dekánságot viselték :

I. A hittudományi karban :

1780—81. Horváth Mihály, a lelkipásztorkodás tanára;

1782. Bertoni Flóris, az erkölcsi hittan tanára;

1783. Tompa László, a liturgika és vitályos hittan tanára;

1784. Kramer Ferencz, az alaphittan tanára;

1785. Kaszaniczky Ádám, az ószövetségi tanulmányok tanára (Pozsonyban);

1786. Kratochvila Mihály, a lelkipásztorkodás tanára (Pozsonyban);

1787. Chiolich Miksa, erkölcsi hittan tanára (Pesten).³⁾

¹⁾ A jogi karból a hittani kar Pozsonyban léte folytán.

²⁾ Egyetemi Jegyzőkönyv 1784. május 14. 11. szám, september 20. 20. sz.

³⁾ Minthogy Chiolich választása alkalmával még Zágrábban volt, 1786. november 7-étől december 5-éig, helyét Szvorényi Mihály tanár pótolta, mi Fejért arra indithatta, hogy őtet az egész tanévre helyettesített

1788. Kaszaniczky Ádám, az ószövetségi tanulmányok tanára (Pozsonyban);¹⁾ Simanovich Ferencz, az ujszövetségi tanulmányok tanára;

1789. Zasio András, az ószövetségi tanulmányok tanára;

1790. Prandthuber Fülöp, a lelkipásztorkodás tanára.

II. A jogi karban:

1780—81. Stuhr József, a római- és büntetőjog tanára;

1782. Gyurkovits Ferencz, a politikai tudományok tanára;

1783. Barits Béla, az államisme tanára;

1784. Markovics Mátyás, az egyházi jog tanára;

1785. Nittray Gábor, a hazai magánjog tanára;

1786. Gyurkovits Ferencz, a politikai tudományok tanára;

1787. Barits Béla, az államisme tanára;

1788. Markovics Mátyás, az egyházi jog tanára;

1789. Demién Antal, a természetjog tanára;

1790. Stuhr József, a római- és büntetőjog tanára.

III. Az orvosi karban:

1780—81. Rác Samu, a boncztan tanára;

1782. Prandt Ignác, az élet- és gyógyszerstan tanára;

1783. Shoretics Mihály, a gyakorlati orvostan tanára;

1784. Winterl Jakab József, a vegy- és növénytan tanára;

1785. Trnka Venczel, a kórtan tanára;

1786. Rác Samu, a boncztan tanára;

1787. Stáhly György, a sebészet és szülészet tanára;

1788. Prandt Ignác, az élet- és gyógyszerstan tanára;

1789. Winterl József Jakab, a vegy- és növénytan tanára;

1790. Prandt Ignác, az ált. kór- és gyógyszerstan tanára.

dekánnak, Chiolichet pedig 1788. évi dekánnak állította, holott ez évben Simanovich viselte a dekánságot. Hist. 136. l. Kovachich Mercur III. köt. Anhang 90. l.

¹⁾ Kaszaniczky választását november 13. az egyetemi magistratusnak bejelentette, és a kart illető rendeletek közlését kérte. Egyetemi Jegyzők. 1786. nov. 21. 682. sz.

IV. A bölcsészeti karban:

1780—81. Püspöky Ferencz, az elemi természettan tanára;

1782. Schönwisner István, a régiség- és éremtan tanára;

1783. Katona István, a történet tanára;

1784. Horvát Iván, a természettan tanára;

1785. Báró Schaffrath Lipót, kegyesrendű, a pesti gymnasium igazgatója, a kar társas tagja;

1786. Rausch Ferencz, az alkalmazott felsőbb mennyiségtan tanára;

1787. Werthes Frigyes, a széptan tanára;

1788. Koppi Károly, a történelem tanára;

1789. Kreil Antal, a bölcsészeti tanára;

1790. Schwartner Márton, az oklevéltan tanára.

Amint e sorozat mutatja, ezen akadémiai méltóságokra csak tanárok választottak, a bölcsészeti karban egy ízben annak egyik bekebelezett tudora báró Schaffrath Lipót, gymnasiumi igazgató.

Minthogy azonban a karigazgatókat megszüntető felsőbb rendeletben a dekánok, kikre a kar vezetése és igazgatása bízva volt, a tanárok közül választandóknak mondtak, az egyetemi magistratus Schaffrath választásának igazolására lett utasítva.¹⁾

A magistratus igazolásul felhozta, hogy az érintett rendeletet nem csak a tényleg működő tanárokra alkalmazhatónak vélte; Schaffrath a bölcsészeti kegyesrendűeknél tizenöt évig tanította, és tudományánál, az ifjúsággal való helyes bánásmódjánál fogva már előbb is dekánná választott volna, ha pesti lakása, míg az egyetem a Dunán túl székel, némi nehézséget nem okozott volna.²⁾ A felsőbb tudakozó rendelet július havában érkezvén, Schaffrath a dekán-

¹⁾ Helyt. intézm. 1785. június 4. 17523. sz.

²⁾ Egyetemi Jk. 1785. július 15. 300. sz.

ságot ugyan az év végeig vitte, de utána csak tanárok választattak mind addig, míg három évtizeddel később néhány karra nézve épen az ellenkezője szabályul mondatott ki.

Az egyetemi magistratus első jegyzőjévé (actuarius) legfelsőbb helyen (1784. november) Szatmáry András, az egyetemi könyvtár tizenegy év óta irnoka, irnokává a magistratus által Vöröss István neveztetett ki.

A meghalt (1784. jan.) egyetemi pedellus Lázár György helyett a kir. tanács Szatmáry Istvánt, az Eszterházy gyalogsorezred őrmesterét nevezte ki.

Az áthelyezés után a magistratus ötöt az egyetemi épületek felügyeletével is vélte megbizandónak, de legfelsőbb elhatározásnál fogva azt életfogytáig Affolter Péter tartotta meg, és csak ennek halála után szállott e hivatal az egyetemi pedellusra.¹⁾

A német nyelv iránt kelt felsőbb rendeletek folytán a magistratus ügykezelési nyelve, melyen jegyzőkönyveit is vezette. 1788. január 1-étől 1790. márcz. 2-ig a német, azon túl ismét a latin volt.

¹⁾ Kir. leirat 1784. július 9. 7256. sz. eltérőleg a Helyt. 1784. január 14. intézményétől.

V.

Tanulmányi rendszer. A tanárok utasításai. Vizsgák. Tankönyvek

A tanulmányi rendszerre nézve, Terézia elvétől eltérőleg József az egyetemi tanítás főfeladatát az állam céljainak előmozdításába, alkalmas államhivatalnokok képezésébe helyezte, és ez értelemben a tanrendszert is megállapítandónak határozta.

Ezzel összefüggőleg a latin nyelvet az örökös tartományokban csak a hittani karra szorította, a többiekben a tudományok tanítását német nyelven rendelte el.¹⁾

Ezen szellemben történtek az intézkedések egyetemünkön is, habár a viszonyok által szükségessé tett módosításokkal.

Az országos tanulmányi rendtartás intézkedései mindinkább feledékenységbe mentek.

A hittudományokra a császár különös figyelmét fordította azon befolyásnál fogva, melyet azoknak tanítása a papság szellemére gyakorolt. Az anyja alatt, nagy gonddal az egyház és állam viszonyainak kellő figyelembevételével megállapított

¹⁾ „Muss nichts den jungen Leuten gelehrt werden, was sie nachher entweder sehr seltsam, oder gar nicht zum Besten des Staates gebrauchen oder anwenden können, da die wesentlichen Studien in Universitäten für die Bildung der Staatsbeamten nur dienen, nicht aber bloss zur Erziehung Gelehrter gewidmet seyn müssen. . . . Alle übrigen Facultäten ohne Ausnahme müssen hinführo auf deutsch alle ihre Vorlesungen abhalten.“ Legfelhatározás 1782. decemb. 14. Kink : Geschichte der k. k. Univ. zu Wien 546. 547. l. Hock-Bidermann : Oester. Staatsrath 525. l.

tanulmányi rendet ismételve megváltoztatta, azon irányban, mely egyházpolitikai intézkedéseit egyáltalában jellemzé.¹⁾

Mig a hittani kar Budán volt, a teréziai rendszer érintetlenül maradt, és az az ország többi hittani intézeteinél is honosítottott.

A királyi biztos javaslatai alapján 1784. tervezett kisebb változások, melyeknél fogva a második évben a theologiai alaptan, az ötödikben pedig a liturgika kimaradt, és amaz az ágazatos hittan első részével, ez pedig a lelkipásztorkodással annak második részeként kapcsoltatott volna egybe, a czélba vett nagyobb változásoknál fogva nem foganatosítottak.

Az 1784. ujonnan felállított karoknál, a bekövetkezendő változások előtt is már a lelkipásztorkodás latin és német tanítása rendeltetett el. A bécsi egyetem tankönyvei azoknál is előadási vezérfonalul tűzettek ki. Az egyházi történelemre Berti, a héber nyelvre Reineccius, az ószövetségi tanulmányokra Monsperger, a görög nyelvre a paduai nyelvtan, az ujszövetségi tanulmányokra Hayd, a patrologiára Tobenz, az irodalmi történetre Schleichert, az ágazatos hittan első részére Gazzaniga, a másodikra Bertieri, az erkölcstanra Schanza, a vitályos hittanra Gazzaniga, a lelkipásztorkodásra latinul Lauber, németül Giftschütz, az egyházi jogra Pehein munkái.²⁾

Lényeges változások valamint a monarchia minden egyeteménél, úgy hazánk hittani karainál is az 1785. június 12. kelt rendelet által hozattak be; e szerint az első évben a) a hittani encyclopaedia és történelem, b) a héber nyelv és az ószövetségi bibliai tanulmányok; a második évben a) az irodalmi történet egy, a görög nyelv két, az ujszövetségi tanulmányok hét hónapig, b) a szentatyatan (Patrologia) három, az ágazatos hittan hét hónapig; a harmadik évben az ágazatos

¹⁾ Fejér Hist. Academiae 126. l. Kink: Geschichte der k. k. Univ. zu Wien 571. l. Wolf Unterrichtswesen unter Kaiser Joseph II. 62. 64. l.

²⁾ Kovachich Mercure I. évf. 87. — 92. l. Fejér Hist. Acad. 128.

hittan második része hét, a vitályos hittan három hónapig; a negyedik évben a) lelkipásztorkodás németül és latinul, és b) az egyházjog; az ötödikben pedig a) a kateketika s nevelés-tan, b) az általános természetrajz és mezey gazdaságtan tanítottak.

Ezen rendszer szerint kezdette meg a Pesten visszaállított hittani kar is tanításait. A tankönyvek az előbbieket maradtak, kivéven a történelmet, mely a protestans Schröck, és az ágazatos hittant, mely Klüpfel freiburgi tanár munkája szerint voltak előadandók.¹⁾

De ezen rendszer csak három évig maradt fenn, mert 1788. auguszt. 27. kelt rendelet a tanfolyamot négy évre szállította le, ezek közül csak három volt szorosb értelemben hittudományi, míg a negyedik évfolyamban más tárgyak adattak elő; nevezetesen az első évben a) az egyházi történelem, b) a bibliai nyelvek, az ó- és újszövetségi tanulmányok; a másodikban a) az ágazatos hittan, b) az erkölestan; a harmadikban a) a lelkipásztorkodás, b) az egyházi jog; a negyedik évben az azelőtt az ötödik folyamban előadott tárgyak.

A szentatyatan, az irodalmi történet és a vitályos hittan mint önálló tanszakok végleg kihagyattak azon indokolással, hogy a szentatyatan a bibliai magyarázattannal, ágazatos hittannal és történelemmel, az irodalmi történet az egyes szakokkal, a vitályos hittan pedig az ágazatos hittannal czél-szerűen egybekapcsolható.

A bibliai nyelveknek csak alapelemei adattak elő, behatóbb tanítása a tanár vezetése mellett a papnöveldei felügye-

¹⁾ Schröck munkája ellen tiltakozott a bécsi érsek, és kimutatta a katholika hitágazatokkal ellenkező tartalmát. Van Swieten védelme daczára a császár Schröck munkáját mellőzendőnek rendelé, és katholicus író által szerzendő munkára 100 aranyt pályadíjúl tűzött ki, a bibornok érseknek pedig buzgalmaért elismerését nyilvánította. Kink : Gesch. I. Urkund. Beil. 295—61.

lőkre lett bízva, kik azonban csak a jelesebbeket azokban oktatni kötelesek voltak.

A lelkipásztorkodás tanára előadásai befejezéseül a hittudományok encyclopaediai áttekintését adta.¹⁾

A történelemben Schröck helyett Dannenmayr freiburgi tanár pályanyertes könyve lett vezérfonalul kitűzve, a többi tankönyvek változatlanul megmaradtak.²⁾

Az 1785. történt változásnál fogva az alaphittan, s azzal kapcsolatos patrologia és irodalomtörténet, ugyszintén a vitályos hittan és liturgika külön tanszékei megszűntek, míg a lelkipásztorkodásnak második tanszéke a német előadások számára rendszeresítve lett.

Az 1788. tanterv a hittani tanszékek újabb megszorítását idézte elő, a bibliai tanulmányoknak és az ágazatos hittannak egy-egy tanszéke megszűnván, e karnak csak öt rendszer tanára maradt.

A természetrajzot és mezei gazdaságtant e szakoknak az egyetem más karában működő tanárai adták elő.³⁾

A helyettesítések czéljából rendszeresített rendkívüli tanári állomás valamint a többiekben, ugy e karban is megszűnt.

A jogtudományi karban a magyar közjog tanítása 1784. mind addig, míg az arról szerkesztett tankönyv legfelsőbb

¹⁾ E rendszer az 1788/9. tanévben lépett életbe. Helyt. intézm. 1788. sept. 4. 34779. sz. Az udv. bizottság javaslatát, hogy a hittani karban a bibliai tanulmányok és nyelvek helyett a természetjog taníttassék, a császár el nem fogadta. Kink : Gesch. I. 573. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1787. márc. 11. 8075. sz. Kink : Geschichte I. 572. l. Schreiber : Gesch. d. Univ. in Freiburg III. 55. l.

³⁾ A természetrajzot és mezei gazdaságot 1788. évben Mitterpacher Lajos tanár 200 forint évi jutalomért; az 1789/90. évben, az általa készített terv szerint, Schönbauer a különös természetrajz tanára tanította. Helyt. intézm. 1788. aug. 28. 33304. sz. 1789. sept. 23. 38271. sz. sept. 30. 38289. sz.

helyen helybenhagyva nem lesz, meg lett szüntetve,¹⁾ a természet-, általános-, köz- és nemzetközi jog tanítása, az egész évre kiterjesztve. Szabályul mondatott ki, hogy a magyar közjogot jövőben a magyar magánjog tanára a harmadik évben tanítsa, addig pedig, míg az azt tárgyzó tankönyv helyben hagyatik, helyette a jogi encyclopaediát adja elő.²⁾

Az államtörténet tanítását, minthogy a történet a bölcsészeti szakhoz tartozik, az államisme (statistica) váltotta fel, arra nézve is kimondatván, hogy míg az érintett közjogi tankönyv el nem készül, az arra vonatkozó tárgyak mellőztessenek.³⁾

A három évi tanfolyam 1784. augusztus 12. rendelettel négy évre ki lett terjesztve. A tantárgyak naponként két-két óráig következő rendben adattak elő : az első évben a természetjog egy, és az általános köz- és nemzetközi jog egy félévig; a második évben a római jog története és institutiói egy, a büntetőjog egy félévig; a harmadik évben a) az egyházjog két félévig, b) a jogi encyclopaedia és azután a magyar jog két félévig; a negyedik évben a) a politikai tudományok két, b) a statistika két félévig.

¹⁾ Petrovits utódja Demién, 1782. történet kinevezése után, magyar közjogi vezérfonalának felterjesztésére fel lett szólítva; az általa 1783. július 21. bemutatott kivonatot a helytartótanács augusztus 18. 7538. sz. legfelsőbb helyre terjeszté, de ott kelleténél rövidebbnek találtatván, a tanár bővebb munkát kidolgozására utasított 1784. január 31. 8364. sz. udvari rendelettel. József, ki e munkát beadását ismételve sürgette, annak jóváhagyásáig a magyar közjogi tanítást 1784. márc. 17. 2181. sz. alatt felfüggesztette, és a magyar közjog rendszerének kidolgozására Petrovitsot és Lakiesot szólíttatta fel, az előbbi csak a bevezetést készíté el; az utóbbinak munkája kéziratban maradt. Virozsil : Staatsrecht d. Königr. Ungarn. Pest 1865. I. 68. 69. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1785. febr. 14. 3828. sz. május 9. 12150. sz. 1786. decemb. 5. 48436. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1784. június 14. 14727. sz. 1785. octob. 25. 31882. sz. 1785. decemb. 20. 36508/327. sz.

A leczkék a téli félévben reggel 8 és délután két órákor, a nyáriban 7, illetőleg 3 órákor vették kezdetüket. Kedden délután és csütörtökön szüneteltek.

Az 1787/s. tanévtől kezdve az első év kötelezett tantárgyai közé az egyházi történelem, mint az egyházjog fontos segédtudománya soroztatott; azt, valamint az egyházi jogot is a jogtanulók a hittanulókkal együtt hallgatták.¹⁾

Az evangélika vallásuak az egyháztörténet hallgatására nem voltak kötelezve, habár szabadságukban állott annak leczkéire eljárni; ugyszintén a természetjog ismételt hallgatásától azok, kik evangélikus tanintézetben e tudományt már a bölcsészeti szakban kellő kiterjedésben hallgatták, felmenthetők voltak, ha abból vizsgálatot kielégítő sikerrel kiállottak, mely esetben a második évbe felvétethettek.²⁾

A politikai tudományok tanára utasítva lett, hogy a bevezetésként előadatni rendelt művészetek kézi művek és gyárak ismertetését mellőzze, de kellő figyelemmel legyen a magyarországi közigazgatási rendeletekre is, melyek a végett vele közöltettek.

A természetjog tanárának meghagyatott, hogy az általános egyházjogot is előadásaiban tárgyalja,³⁾ az egyházi jog tanárának, hogy az egyházi közjog kényesebb természetű kérdéseit rövidebben, a gyakorlati életre szükséges részeket bővebben fejtegesse, a megszabott tankönyvhöz ragaszkodjék, a magyar egyházi jogra vonatkozó tanításait nyomtatásban bocsássa közre;⁴⁾ a római- és büntetőjog tanárának, hogy a

¹⁾ Udv. rend. 1787. august. 10. 9908. sz. Helyt. intézm. 1787. aug. 29. 29869. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1787. sept. 13. 32976. sz. 1788. jan. 3. 646. sz.

³⁾ Udv. rend. 1787. aug. 10. 9908. sz. Helyt. intézm. 1787. aug. 29. 29869. sz.

⁴⁾ Ürményi biztosi jelentésének tárgyalása alkalmával, Heinke a bécsi jogi kar igazgatója, azon okból, mert Markovics állítólag saját kézírataival él: „Quod cum primis relate ad hanc cathedram admodum delica-

hazai törvények hiányos voltánál fogva a büntetőjog előadására különös gondot fordítson.¹⁾

A tankönyvekre nézve ismételve elvül mondatván ki, hogy a bécsi egyetemnél elfogadottak szolgáljanak irányadással, a már megállapított tankönyveken felül az államismére Achenwall, és utóbb Totzen, az encyclopaediára Schott, a büntetőjogra Hupka, az egyházi jogra Riegger helyett Pehem munkái szabattak meg vezérfonalul.

Azon intézkedésnek, hogy a természetjog tanítása az institutióktól elválasztassék, és az általános köz- és nemzetközi joggal kapcsoltsassék egybe, egyetemünkön, melyen ezen beosztása a tantárgyaknak már a tanulmányi rendtartás alapján előbb megtörtént, alkalmazása nem volt.²⁾

Az 1785. november 23. kihirdetett, és 1786. május 1. életbe lépett új polgári perrendtartásból a császár Budán négy hónapra terjedő külön előadásokat rendelt az ügyvédek és más jogászok számára, meghagyván, hogy azokat a magyar jog tanára is hallgassa. Ezen rendkívüli leczkék tartásával Keller Zsigmondot magyar ügyvédet, ki Bécsben gyakorlatban volt, bizta meg, ki ezen megbízatásában el is járt.³⁾

A viszonyok változtával 1790. a hazai magán- és büntető jog, és a politikai tudományok tanárai utasítottak, hogy az ország törvényes intézményei szerint tartsák előadásait.

tam periculo non vacat“ azok felküldését sürgette, de a biztos jelentéséből kitünvén, hogy Riegger tankönyvét követi, ezen indítványa viszhangra nem talált.

¹⁾ „Qua in materia municipales patriae leges multum deficient.“ Ürményi biztos jelentése. OLT. Canc. oszt.

²⁾ Rat. Educ. Ther. 186. §.

³⁾ Kellerről írja Fejér: „In scholis augustanis Posonii litteris institutus gratia floruit apud Aug. Josephum II.“ Jutalmul a császár néki az utiköltségen kívül száz aranyat rendelt. Udv. rend. 1785. dec. 30. 16464. sz. Helyt. int. 1786. jan. 10. Kovachich Mercur I. 223. 1. Hasonló intézkedés történt az új törvénykezési szervezet előadása iránt, 1850. évben is egyetemünkön.

Az orvosi kar tanulmányaira nézve hasonlólag nevezetes változások történtek. Ezek nagyrészt a fejedelem kezdeményezéséből eredtek, ki 1786. ápril 27. elhatározásával mind a tanszékek számának, mind a tanfolyam tartamának megszorítását rendelte el, ez utóbbit három év alatt befejeztetni óhajtá.¹⁾ Az udv. tanulmányi bizottság 1786. június 14. felterjesztésére mindazonáltal, melyben az van Swieten fennálló rendszerének megtartása mellett szólalt fel, habár azt a császár el nem fogadta, még is előbbi határozatától elállván, az orvosi és felsőbb sebészeti tanfolyamot négy, a sebészetit két évben állapította meg.²⁾

A június 28. megállapított tanterv szerint kötelező tárgyak voltak : az első évben a) boncztan, b) a vegytan, mindkettő a téli félévben, c) a sebészettan, d) a növénytan, mindkettő a nyári félévben, e) a különös természetrajz (állat- és ásványtan) az egész éven át; a második évben : a) élettan és felsőbb boncztan, b) sebészeti műtéttan, eszköz- és köttan, (acologia), c) szülészet; a harmadik évben : a) kór- és gyógyszer-tan, b) az előbbi évek egy vagy más előadásnak ismétlése; a negyedik évben : a belgyógyászat és sebészet, ugy-szintén a szülészet gyakorlata betegágynál, illetőleg szülőházban.

Az alsóbb sebészeti tanfolyam két évből állott következő

¹⁾ A fejedelem nevezetes elhatározásait, melyekben, habár ismételve említi, hogy szakismerettel nem bír : „So wenig als ich in dem medizinischen Fache bewandert,“ és ismét : „In der Unwissenheit in der Ich mich bey der medizinischen Wissenschaft zu seyn bekenne“ az udvari tanulmányi bizottság indítványait bírálgatja, ellenvetéseit czáfolja, és hiányait kimutatni iparkodik, kétségtelenül alapos szakférfi tanácsával élt, egész terjedelmökben közli. Kink : Geschichte d. Univ. Wien I. köt. II. Theil 288—293. l.

²⁾ Udv. rend. 1786. jun. 28. 7090. sz. Helyt. intézm. 1786. jul. 18. 29152. sz. E tantervet közli Linzbauer : Codex sanit. med. III. köt. 259—261. l. Rupp Ján : Beszéd. Adatok 16. 17. l.

beosztással : első év a) boncztan a téli félévben, b) általános és különös sebészet a nyári félévben, mindkettő az orvostanulókkal együtt, c) elméleti orvostan a nyári félévben, külön tanár által. Második év : a) sebészeti műtéttan, eszköz- és köttan, b) szülészeti, mindkettő az orvoshallgatókkal együtt, c) orvosi gyakorlat a betegágynál, de elkülönítve az orvosokétól.

Ezen tanterv a külön természetrajzt az orvosi kar tárgyai közé sorozta. A sebészek orvoselméleti és az állatgyógytan tanítására, külön rendkívüli tanári állomások lettek rendszeresítve.

Utasításul adatott, hogy az élettan összeköttetésben a felsőbb boncztannal adassék elő, és hogy a boncztani mutatóványok holt testeken, az élettaniak élő állatokon eszközöltessenek ; a kór- és gyógyszertert ugyanazon tanár adja elő ; a sebészek számára a gyakorlati orvostan külön, elméleti orvosi ismereteiknek megfelelő módon adassék elő.

Az elemi boncztani előadásokra külön prosector neveztetett, ki azokat az élet- és felsőbb boncztan tanárának felügyelete alatt tartotta, ezen évtized utolsó tanévéig, midőn a viszony megváltoztával az elemi boncztan számára ismét külön önálló tanszék szervezve lett.¹⁾

A vegy- és növénytan, a sebészet és természetrajz tanszékeihez segédek rendszeresítették ; a sebészetinek köteleisége volt a műtéteknél, eszköz- és köttannál a tanár segítségére lenni, és a tanulók gyakorlatait a rendes leczkéken kívül a holtaknak hulláikon vezetni.²⁾

A meghatározott tankönyvek következők voltak : a boncztanban Leber, a sebészetben Heister, a vegytanban Boerhave, a növénytanban Linné, a szülészeti Steidel, az élettanban Haller, a kór- és gyógyszertert Boerhave. Az alsóbb sebészeti tanfolyamban az elméleti orvostan számára Störk.

¹⁾ Udv. rend. 1790. september 23.

²⁾ Rupp Ján. id. munkája 16. l.

Az állatgyógytant az 178^{7/8}. tanévtől kezdve 1790. február haváig csak elméletileg, azon túl a gyakorlattal kapcsolatosan tanították.

E tárgy nem volt az orvos- és sebészettanulókra nézve feltétlenül kötelező, de hallgatása közszolgálati kinevezéseknél különös ajánlásul szolgált.¹⁾

A vizsgákon e karban is a dekán- vagy igazgatónak jelen kellett lenni; azok nélkül a boncztanból Hauptmann prosector által tartott vizsgát, és annak nyomán készített érdemsozozatot, a magistratus semmisnek jelentette ki, és a tanulóknak a vizsgát a dekán jelenlétében szabályszerűen ismételni kellett.²⁾

A leczkék e karban szombaton szüneteltek.

A bölcsészeti karnak megmaradt azon rendeltetése, hogy közvetítse a gymnasiumi és felsőbb hivatásbeli tanulmányokat, biztosítsa az általános műveltség kellékeit képező ismereteknek elsajátítását; de a két évi tanfolyam 1784. évben három évre emeltetett,³⁾ és szabályul állapittatott meg, hogy az egyetem jogi és orvosi karába az 178^{5/6}. tanévtől kezdve csak a harmadik bölcsészeti évet végzett tanulók vétessenek fel.

A három évi tanfolyam kötelezett tantárgyai a következők voltak: első év a) észtan, tapasztalati lélektan, lénytan, észszeres lélektan; b) elemi tiszta mennyiségtan (betűszám-
tan, mértan, háromszögtan), mindkettő hetenkint öt óráig; c) általános természetrajz és physikai földrajz három; d) bevezetés az egyetemes történetbe két; e) latin klassikai irodalom két; f) oklevéltan és czimertan egy óráig hetenként; második év : a) alkalmazott mennyiségtan öt; b) természet-

¹⁾ Helyt. intézm. 1787. september 13. 33238. sz. 1789. april 22. 15029. sz. május 19. 18963. sz. 1789. october 30. 41653. sz. Linzbauer Codex III. 551. 576. l.

²⁾ Egyet. Jk. 1789. február 10. 66. sz.

³⁾ Udv. rend. 1784. august. 6. 8478. sz.

tan nyolcz; c) latin klassikai irodalom két; d) egyetemes történet két (ókor); e) régiség- és éremtan egy óráig hetenként; harmadik év : a) világtan, természeti hittan, gyakorlati bölcsészet négy; b) egyetemes történet négy (közép- és ujkor); c) széptan s szép művészetek (*aesthetica et amoeniores litterae*) öt; d) iparműtan (*technologia*) két; f) gyakorlati mennyiségstan három óráig hetenként.

A leczkék naponként négy óráig, a keddi délután és csütörtök kivételével tartattak.

A mérnöki intézetnél a tanfolyam három évig tartott, és a tanítás oly módon volt berendezendő, hogy az újonnan belépők a leczkéket megkezdhessék anélkül, hogy a többiek azok folytatásában gátoltassanak.¹⁾

A kötelezett tantárgyak voltak : a) gyakorlati mennyiségtan (építészet és vízműtan) háromszor, télen elméletileg, nyáron gyakorlatilag; b) földabrosz-rajztan kétszer; c) felsőbb tiszta mennyiségtan négyszer; d) gyakorlati mértan négyszer, télen elméletileg, nyáron gyakorlatilag; e) mezei gazdaságtan kétszer hetenként; f) erőműtan vasárnap- és ünnepnapokon egy óráig. Azonfelül a létező gyárak és gépek ismertetése és oktatás azok rajzolására. Tanították még e karban a csillagászatot is.

Tanítási vezérfonalul a bölcsészetben Baumeister és Feder, az elemi mennyiségstanban Kästner, a természettanban Sigaud de la Fond, az oklevéltanban Gruber és Gatterer, az éremtanban Eckhel, az iparműtanban Beckmann tűzetek ki.²⁾

A tanárok figyelmeztettek, hogy tudományuk irodalmi történetére kellő gondot fordítsanak. A bölcsészet tanárának

¹⁾ „Quae demum praelectiones in hocce triennium ita dispensentur, ut quovis anno novi accedere, ac instructiones quin reliqui in cursu suo turbentur, suo ordine excipere, proportionatasque cursui suo delineationes facere possint.“ *Instructio pro repet. studii geometrici* XI. §. Helyt. int. 1782. sept. 19. Kovachich Mercur I. évf. 118. l.

²⁾ Udv. rend. 1784. aug. 6. 8478. sz. Fejér Hist. Acad. 127. l.

utasításul adatott továbbá, hogy hallgatóit önálló gondolkodásra oktassa; a természettaninak, hogy az elméleti tételeket kísérletekkel kapcsolja egybe, a történetinek, hogy tanításait a jelenkor viszonyainak, és a történelem hasznának ismertetésével zárja be; a széptan és philologia tanárának, hogy az első évben az elméleti bölcsészettel egyidejűleg Cicero bölcsészeti iratait, Horáczi költeményeit, a második évben a természettannal Pliniust, Lucretiust, a scriptorest rei rusticae, Virgil Georgikait, vagy a történettel egyidejűleg Thukididest magyarázza.¹⁾

A félévi vizsgákon a rokontárgyak együtt vizsgáltattak; nevezetesen az első évben a bölcsészettel a klasszikai írók, melyeknek egyes helyei magyarázandók; a történettel az oklevél- és czimertan; a második évben : a történet a régiség- és éremtannal, s a klasszikai írókkal, ha történeti szerzők magyaráztattak; a természettannal az alkalmazott mennyiségtan.

A megállapított tanulmányi rend szerint a bölcsészeti karban jövőendőben öt rendes, ugymint a bölcsészet, mennyiségtan, természettan, történelem és szép művészetek (széptan és philologia), és öt rendkívüli, ugymint a természetrajz, a gyakorlati mennyiségtan, az oklevél- és czimertan, a régiség- és éremtan, és az iparműtan tanszékei rendszeresítettek.²⁾

Egyetemünkön a felsőbb mennyiségtan és a csillagászat tanszékei is fenntartva, a természetrajzzal a mezey gazdaság- és iparműtan, az oklevéltannal a czimer- és pecséttan egyesítve lettek. Az elemi természet- és mezey gazdaságtan, s Magyarország oknyomozó, egyházi és irodalmi történetének tanszékei megszűntek.

Mint rendkívüli, a német nyelv és irodalom tanszéke állíttatott fel, az hetenként négy óráig adatott elő; más kül-

¹⁾ Fejér Hist. Acad. 127. l. Wolf : Unterrichtswesen in Oesterreich 45—49. l.

²⁾ Idéz. 8478. sz. Udv. rend.

földi nyelvek nyilvános tanítása az egyetemen meg lett szüntetve.¹⁾

A tisztí írásmód tanításának egyesítése a német nyelvvel, ez utóbbi tanszékének rendessé emelése és a jogi karba való áthelyezése, mely javaslat iránt a császár személyesen érdeklődött, mint ismételt sürgetései mutatják,²⁾ az egyetemi magistratus, de főkép Sonnenfels ellenkező véleménye következtében abban maradt. A német nyelv és irodalom tanítása két folyamra, ugymint kezdők és haladottak számára lett osztva, azon kijelentéssel, hogy a jó előmenetel a német nyelvben az alkalmazásoknál különös előnyül szolgáland.³⁾

A természettan tanára mellett két, a természetrajz, az alkalmazott mennyiségtan, és az egyetemes történet tanárai mellett egy-egy segéd, az addigi bölcsészeti tanárjelöltek sorából alkalmaztatott, és az egyik természettani segédre a mérnök-hallgatók tanítása a gyár- és géprajzolásban, és ilyenmü telepek bemutatása lett bízva.⁴⁾

A vezérfonalul kitűzött tankönyvekre nézve szabályul ki lett mondva, hogy bizonyos tanoknál, mint az egyházi jogban, az azokban foglalt elvek és rendszer szorosán meg-

¹⁾ Udv. rend. 1784. márc. 27. 4394. sz. Annak folytán az egyetemi magistratus Bouchard Lajos kérelmének, hogy a francia nyelvet az egyetemen tanithassa, helyt nem adott. Egyet. Jk. 1790. dec. 3. 366. sz.

²⁾ Az e tervezet iránti véleményadás a helytartótanácsnak 1788. dec. 31. 17966. sz. udv. rendelettel meghagyatván, azt a császár a következő év 7612. sz. udv. rendeletével megsürgette, és ez ügyben 1789. dec. 8. újabb sajátkezü iratot intézett b. van Swietenhez, a tanulmányi bizottság elnökéhez. OLT. Canc. oszt. 15409. sz.

³⁾ A magistratus jelentése nyomán a kormányiszékek Hoffmant, a német nyelv tanárát, a tisztí írásmód előadására alkalmatlannak jelentették ki. A német nyelv tanításának módszerére nézve, Kreil bölcsészeti tanár és az idei dekán tervét Sonnenfels is helyeselvén, a császár abban megnyugodott. Sonnenfels jelentése 1789. október 26. kelt 14402. sz. OLT. Canc. oszt. Udv. rend. 1789. december 30. 16365.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1784. jun. 14. 14127 sz. 1785. sept. 4. 23515. sz.

tartandók; más közönyösebb tárgyaknál a tanároknak némi szólási és írási szabadság engedtetvén, azok a kitűzött tankönyvek szoros követésére nem köteleztettek, sőt a tanfolyam rendszerének megfelelő más könyveket is használhattak, ha azokat az udvari tanulmányi bizottság megvizsgálta és jóváhagyta.¹⁾

Állott ez főkép a bölcsészeti kar tárgyaira nézve, és Horvát Iván természettani, Dugonits mennyiségtani, Mitterpacher Lajos természetrajzi és mezei gazdaságtani munkáikat, illetőleg kézírataikat felsőbb helyen bemutatván, azok használatára engedélyt nyertek, sőt Shoretics és Prandt orvostanárokat, Mitterpacher, Schönwisner bölcsészettanári tanárokat legfelsőbb helyről szakbeli munkák szerkesztésére felhívták és buzdították.²⁾

Minthogy azonban visszaélések történtek, nevezetesen némely egyetemen a katholika vallás hitágazataival és elveivel összeütköző állításokat tanítottak, más helyütt a kitűzött könyvek mellőzésével a hallgatókat írásbeli jegyzetekkel tülterhelték, a fejedelem szükségesnek látta mindkét irányban intézkedni, főkép mintán a franciaországi események politikai tekintetben is mindinkább nagyobb óvatosságra intettek.³⁾

¹⁾ „In certis disciplinis communia systemata uti in iure canonico rite observari vult Summeſata Sua Maieſtas; in disciplinis nihilominus magis indifferentibus aliqua professoribus libertas dicendi et ſcribendi admittatur, iidem ad edendas ſuas praelectiones animentur, neque ad praescriptos ſcholasticos libros anxie ligentur.“ Helyt. int. 1784. jun. 14. 14127. sz. 50. p. Nevezetes e kor változatosságára, hogy ezen intézkedésről két évvel később Kovachich mint „régí rendszabásról“ ſzólt. Mercur II. évf. 51. l. a) jegyz.

²⁾ Udv. rend. 1783. aug. 20. 7940. sz. A nevezett tanárok könyveik használatára 1784. octob. 27. 12271. sz. udv. rendelet által jogosítottak fel. A kir. helytartótanácsnak e tárgyú 1784. novemb. 22. 26604. sz. a. kelt intézményét közli Fejér: Hist. Doc. 76. l.

³⁾ Watteroth bécsi történeti tanár előadásai ellen panaszt tett a császárnál Migazzi bécsi érsek. Kink: Gesch. d. Univ. Wien I. 586. l. 2. Th.

Legfelsőbb meghagyásból a hittani, jogi és bölcsészeti kar tanárainak szigorúan meg lett tiltva, hogy előadásaikban, irataikban vagy magán társalgásukban hallgatóikkal, a katolika vallással ellenkező elveket vitassanak, annál kevésbbé azt, mit nyilvánosan tanítanak, utóbb magán beszélgetéseikben czáfolják, vagy másként magyarázzák; továbbá meg lett hagyva, hogy olyan tárgyakról is, melyek nem tartoznak a hitágazatok közé, de tiszteletet igényelnek, még ha valóságos fogatkozásokot érintenének is, szerényen és illő mérséklettel nyilatkozzanak.¹⁾

Az írásbeli jegyzetekkel való tulterheltetés megszüntetése céljából a tanárok figyelmeztetve lettek, hogy a tárgyhoz nem tartozó kérdéseket mellőzzenek, a bizonyításban a legfontosabb érdemleges érvekre szorítkozzanak, a vizsgálatoknál nem annyira a tárgyak memorisálására, mint a fogalmak helyességére, szabatosságára ügyeljenek, előadásaitat figyelmet ébresztő módon tartani törekedjenek, végre az írásbeli jegyzetek kikölsönözése meg lett tiltva.²⁾

297. l. Fejér önéletrajzi adataiban említi, hogy Seyferth a lekipasztorkodás tanára a keresztség feltétlen szükségét tagadó állításának, az összes hallgatóság: „Repete est contra dogma“ kiáltással ellent mondott, a tantermet elhagyta, és azt a következő órában is tette. Szilassy: Fejér György. Uj. M. Muzeum III. folyam 1853. I. köt. 281. l. Jogtudori vitatkozásnál Bécsben vitatott több tételre vonatkozólag, melyek közt a következő is előfordult: „Der Regent, der sich mit vorsätzlichen und thätigem Willen über das gemeine Beste hinwegsetzt, ist ein Tyrann, wider den sich das Volk vermöge seiner Grundgewalt schützen kann“ a császár 1789. dec. 8. báró van Swietenhez intézett sajátkezű iratában nagyobb ovatosságot ajánlott: „Da jene Sätze bei dem gegenwärtigen ohnehin fast allgemeinen Schwindel für Freiheit und Unabhängigkeit eine dem Staat gefährliche Auslegung bilden.“ Kink id. m. 587. l. Wolf id. m. 61. l.

¹⁾ Udv. rend. 1788. január 9. 166. sz. A helytartótanács ezen utasítást a tankerületi főigazgatókkal is közölte 1788. febr. 28. 8271. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1789. octob. 4. 40925. Egyet. Jk. 513. sz. Mily terjedelmesek voltak gyakran ezen írásbeli jegyzetek, abból tűnik ki, hogy azok ára a bécsi egyetemen 60—70 frt volt. (Wolf id. m. 71, l.) Fejér

A vizsgákra nézve meg lett állapítva, hogy a kérdéseket a tanár adja, de szabadságában álljon az elnöklő igazgató vagy dekánnak is ilyeneket tenni.

Az előmenetelhez képest az érdemsorozat állapítandó meg; a rossz előmenetelűek a harmadik, a középserűek a második, a jók az első, az igen jók az első osztályba jelességgel (*cum nota eminentiae*) helyezendők; kétség esetében a tanév alatt bizonyított szorgalom és előmenetel, s annak alapján a tanár szavazata döntő. Felsőbb folyamba csak az első és második osztályuak bocsátandók, a harmadik osztályuak a tanfolyam ismételésére utasítandók, és ha akkor sem tanusítának jobb előmenetelt, a tanulmányok hallgatásából kizárandók.

A tanároknak egyébiránt meg volt engedve, hogy oly tanulmányokból, melyek elő nem adattak, tiszteletdíj fizetés mellett leczkéket adhassanak.¹⁾ Annak folytán Hoffmann a német nyelv és irodalom tanára fel lett jogosítva, hogy erkölcsbölcseészeti leczkéket, de egyelőre jutalomdíj nélkül adhasson;²⁾ sőt Stáhly tanárnak, a helytartótanács és udvari tanulmányi bizottság véleménye ellen, a császár megengedte, hogy saját tanszakából a sebészet- és szülészetből magánleczkéket, általa meghatározandó tiszteletdíj mellett tarthasson. Az udvari tanulmányi bizottság ellenkező javaslata azon indokolására, hogy nem engedhetők meg a magánleczkék azért, mert az illető tanár egyszersmind vizsgáló levén, visszaélésektől

önéletrajzában beszéli, hogy a pozsonyi növendékpapok az egyhazi történetből Photius szakadásáig, 180 ivre terjedő irataikat taligán vitték a papnövelde vizsgálatára kiküldött Rautenstrauch apáthoz. Szilassy id. ért. : Uj M. Muzeum III. évf. I. köt. 280. l.

¹⁾ Helyt. intézm. 1784. június 14. 14127. sz.

²⁾ Hoffmann ötszáz forint jutalomdíjt kért, de kérelme meg lett tagadva. Udv. rend. 1788. dec. 31. 17966. sz. Ezen leczkeit 1789. május 3. kezdette meg, vasárnaponként folytatta; kívánságát, hogy azokat az egyetem nagy dísztermében tarthassa, a magistratus megtagadta.

tarthatni, megjegyzé a császár, miszerint olyan tanár, ki kötelességét megszegné, hivatalától el léssen mozdítandó.¹⁾

A félévek végén tartatni szokott vitatkozások nyomtatott tantételek fölött, meg lettek szüntetve.

A nagy szünidő július és augusztus hónapokra át lett helyezve; annak folytán az első félévi vizsgák január 15., a második féléviéek június 15. vették kezdetöket.²⁾

Az 17^{89/90}. tanév az országgyűlés miatt május végén záratott be; a vizsgák május 16. kezdődtek, az 179^{0/1}. tanév kezdete november 1. tűzetett ki, és a tanárok szigorú megtorlás fenyítése alatt utasítva lettek, hogy az ország rendszérével és törvényeivel, vagy a keresztény vallás elveivel ellenkező tételek tanításától tartózkodjanak.³⁾

¹⁾ Udv. rend. 1785. dec. 14. 15234. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1786. június 6. 24615. sz. 1787. december 27. 45175. sz. Ezen intézkedés oly módon lett fogantatva, hogy az 178^{5/6}. tanév után csak négy heti szünidő hagyatván, az 178^{6/7}. tanév octoberben vette kezdetét, és 1787. június havában fejeztetett be; a következő tanév 1787. september 1. kezdődött. Kovachich : Mercur I. évf. 287. l.

³⁾ Helyt. intézm. 1790. május 3. 14201. sz. május 7. 14851. sz. april 8. 10850. sz.

VI.

Tanítási nyelv. Tanpénzek. Akadémiai fokozatok. Szigorlatok. Felavattatás.

II. József a német nyelvet a közigazgatás minden ágában behozni szándékozván, azt a közoktatásnak is általános közegévé tette.

Ezen szándékát már 1782. november 25. az udvari tanulmányi bizottsággal tudatván, megrendelé, hogy a hittanikaron kívül, melyben csak a lelkipásztorkodás tanítandó németül, a többi karokban az előadások németül tartassanak, mit 1783. ápril 23. kelt rendeletében azzal egészített ki, hogy az az orvosi karban fokenként történjék, a latin műszavak azonban megtartassanak.¹⁾

Ezen intézkedések hazánk tanintézeteire is voltak alkalmazandók; az udvari cancelláriának a német nyelv honosítása ellen tett felterjesztései siker nélkül maradtak, sőt a császár éles válaszára szolgáltatott alkalmat.²⁾

¹⁾ „Hingegen sind die termini technici in lateinischer Sprache, so wie diese leztere die griechische bisher beibehalten hat, noch fernerhin zu gebrauchen, damit aus den deutschen Ausdrücken keine Missgeburten von Geschwulssucht entstehen mögen.“ Wolf : Unterrichtswesen 41. l.

²⁾ A német nyelv behozatala iránti kézirát 1784. ápril 26. a kir. leirat a m. kir. helytartótanácsához és erdélyi guberniumhoz 1781. máj. 11. 4936. sz. alatt kelt. Az udvari cancelláriának ismételt felterjesztésére, hogy ezen intézkedés alkotmányellenes, és csak országgyűlési határozat alapján válhatnék törvényessé, a császár válaszolá : „Die Kanzley hätte sich die Vorstellung ersparen können, weil ich nicht der Mann bin Seifenblasen für Kugeln zu halten. Es hat bei dem verfügt zu verbleiben ; wie die Behörden und Komitate sich hiebei behelfen wollen, ist gleichgiltig, wenn

Szabályul ki lett mondva a német tanításnak honosítása a tudományok minden ágában, a hittan kivételével, az 1786. október 3. kelt rendeletről számított három év múlva; ki ezen idő alatt németül nem tanul, az iskolák látogatásából kizárandó.

A gymnasiumokra nézve el lett rendelve, hogy 1787^{1/8}. tanévtől kezdve a két első osztályban a tanítás német nyelven, a harmadikban részben abban eszközöltessék; a humaniorákban a latin nyelv maradjon a tanítás közege, a történet, földrajz azonban azokban is németül taníttassék.¹⁾

Egyetemünkön is némely tantárgyakat németül kezdték tanítani; nevezetesen a hittani karban a lelkipásztorkodást, a jogi karban a tiszti írásmódot, az orvosi karban az elemi boncztant és a különös természetrajzot, a bölcsészeti-ben a klasszikai írók magyarázatát, a német nyelvet és irodalmat, az erőműtant és a vízműtant.²⁾

Az alkotmányos viszonyok helyreállítása után a császárnak a nyelvre nézve tett intézkedései megszűntek, a latin tanítás ismét be lett hozva; a boncztanra, a sebészetre és állatgyógytanra nézve meg lett állapítva, hogy latinul és

nur der Unterthan zur Domestikalcassa nicht höher herangezogen wird. Wer sich nicht fügen will oder Hilfsmittel hiezu nicht ergreift, dem steht die Thür offen, von der Kanzley bis zum letzten Komitatenser herab.“ Hock-Bidermann : Öst. Staatsrath 143. l. Ez utóbbi válasz magyar fordítását, valamint az 1784. ápril 26. kézirat eredeti szövegét a cancelláriai felterjesztések tartalmával közli Szilágyi Ferencz : A germanizálás történelméből a két magy. hazában II. József alatt. Magy. Akad. Érték. a történelmi tud. köréből. Budapest 1876. IV. köt. 4. sz.

¹⁾ Helyt. intézmény 1786. october 3. 42629. sz. 1787. marcius 5. 8075. sz.

²⁾ A boncztant az 1786. kinevezett prosector Hauptmann kezdette németül tanítani, az erő- és vízműtan és a természetrajz német tanítása felsőbb helyről meg lett hagyva. Helyt. intézm. 1785. sept. 7. 20515. sz. 1789. sept. 23. 38271. sz. sept. 30. 38289. sz.

magyarul tanitassanak, a tiszti írásmódra, hogy latin előadása mellett a hazai nyelv is figyelembe vétessék.¹⁾

Más fontos intézkedése az uralkodónak, a tanítási díjra vonatkozott, melyet a gymnasiumok és felsőbb tanintézetekre nézve behozott, azon nyíltan hirdetett czélzattal, hogy a vagyonosabbaknak a közoktatásért fizetett járulékaiból, szegényebb sorsu jeles tehetségű és szorgalmu tanulók segélyeztessenek.²⁾

Az egyetemi magistratus ezen díjak iránti javaslat készítésére felszólítva, a karok meghallgatása után azok ellen nyilatkozott, felterjesztése azonban siker nélkül maradt.³⁾

A tanítási díj (didactrum) 178⁵/₆. évtől kezdve a gymnasiumban hat, a bölcsészeti tanulmányokban kilencz, a jogi és orvosi karban tizenöt, hónapi részletekben előre fizetendő forintban állapittatott meg.⁴⁾

Az abból alapított ösztöndíjak, melyekben a következő tanévben országsszerre 380 ifju részesült, négy osztályuk va-

¹⁾ Helyt. intézm. 1790. april 23. 13027. sz. A különös természetrajznak latin tanítása, az orvostanulóknak 1789. a magistratus útján beadott folyamodása folytán (Egyet. Jk. 459. sz.) már 1790. január 20. 1717. sz. alatt meg lett hagyva. A boncztanra és sebészetre az intézkedés 1790. márc. 27. 9230. sz. Helyt. intézmény által, a tiszti írásmódra nézve 1790. június 4. 7332. sz. Udv. rend. 1790. június 25. 17808. sz. Helyt. intézm. az állatgyógytanra 1790. május 21. 14878. sz. Helyt. intézm. által történt.

²⁾ Udv. rend. 1785. jan. 12. 296. sz. Helyt. intézm. jan. 31. 2885. sz. Hogy e tanpénz egyik célja a vagyontalan ifjak kizárása a felsőbb tanulásból volt, a fejedelemnek 1784. april 25. elhatározása bizonyítja. Hock-Bidermann: Staatsrath. 527. l. Fejér: Hist. Acad. 127. l.

³⁾ Egyetemi Jegyzők. 1784. dec. 3. 36. sz. dec. 10. 45. 46. sz.

⁴⁾ Ahhoz képest a gymnasiumokban havonként a tanév folyama alatt 36 kr., a bölcsészetben 54 kr., a jogi és orvosi karban 1 forint 30 kr. fizettetett. Udv. rend. 1785. jan. 12. 296. sz. Helyt. intézm. 1785. jan. 31. 2885. sz. Linzbauer Codex sanit. Med. III. 124. 125. l. — Az örökös tartományokban a tanítási díj még egyszer annyit tett. Ezen összeget Fejér (Hist. Acad. 127. l.) nálunk is, hivatkozással a bécsi újságra, honosított-nak vélte.

lának, az I. osztályuak jogászok és orvostanulók számára száz forintból, a II. osztályuak bölesészettanulók számára nyolczvan forintból, a III. osztályuak gymnasisták részére 60 forintból, a IV. osztályuak elemi iskolás tanulók számára évi husz forintból állottak.

A tanpénz fizetése alul a hittudományok és a mérnöki intézet hallgatói, hogy többen e pályára indittassanak, a sebeszet s gyógyszerészet tanulói, a szülésznők, az ösztöndijasak, az evangélikus papok fiai, és a szegényebb sorsu ifjak fel voltak mentve.¹⁾

Az egyetemen a tanpénz kezelése a rectort terhelte, utóbb az egyetemi jegyzőre kétszáz forintnyi jutalomdíj mellett lett átruházva, kinek azonban az irodai költségeket is fizetni kellett.²⁾

Már a császár életében a tanpénz következtében a tanuló ifjuság számának csökkenése feltűnő volt; nevezetesen a magyar korona tartományaiban, a gymnasiumok és felsőbb osztályok tanulói száma már az első évben 2356-nál kevesebb lett; hasonló tünetek az összes monarchiában tapasztaltatván, 1788. az államtanács a tanpénz megszüntetését hozta szóba a nélkül, hogy a császár reá állott volna.³⁾

Kevéssel a császár halála után a három világi kar hallgatói a tanpénz megszüntetéséért folyamodtak.⁴⁾ A helytar-

¹⁾ Helyt. intézm. 1785. jan. 31. 2885. sz., 1786. jan. 17. 4894. sz., (a hittanulók, sebeszekre s ösztöndijasokra nézve), 1787. július 22. 25723. sz. (szegényebb ifjakra nézve), 1788. június 5. 21821. sz. (mérnökökre nézve), 1789. márc. 26. 9884. sz. (evang. papok fiai, gyógyszerészek-, szülésznőkre nézve).

²⁾ Helyt. intézm. 1787. december 13. 43478. sz. Udv. rend. 1788. ápril 16. 5099. sz. Helyt. intézm. 1788. június 5. 21820. sz. A magistratus és helytartótanács 300 frt jutalomdíjt hoztak ajánlatba 1788. jan. 24. 1870. sz.

³⁾ Hock-Bidermann : Öster. Staatsrath. 493—495., 529—531. l.

⁴⁾ 1790. febr. 28. Egyet. Jk. 85. sz. A jegyző jelentése szerint sokan már februárra sem fizették a tanpénzt. Egyet. Jk. 1790. márc. 2. 87. sz.

tótanács annak fizetését 1790. május 1-éig, minthogy addig a létezett állapot fentartandó, meghagyta, de később, miután fizetése a pécsi és kassai kerületben, részben a megyék határozatai folytán tényleg megszűnt, legfelsőbb helyen annak megszüntetése márczius 1-től kezdve ki lett mondva; e határidő után fizetett összegek visszaadattak.

A tanpénzes ösztöndíjasok járulékaikat február végéig kapták, a fennmaradt 18 ezer forintnyi tőke a tanulmányi alaphoz csatoltatott.¹⁾

Az akadémiai fokozatokra nézve szabályul ki lett mondva, hogy azokat valláskülönbség nélkül a nem katolikusok és az izraeliták is megszerezhetik, és a monarchia akár mely egyetemén nyert tudori fokozat hatálya és érvénye annak egész területére kiterjed.²⁾ Azonfelül a szigorlatok rendje részben, s a felavattatás ünnepélyességei meg lettek változtatva. A hittudományi karban a babérkoszorui fokozat (baccalaureatus) meg lett szüntetve,³⁾ és az egyházi történet és egyházi jog egy szigorlatba foglaltattak.

A pesti hittani kar felállítása után is, a pozsonyi papnöveldei felügyelőknek, kik a szigorlatokra kötelezve voltak, azoknak letétele az ottani kar előtt meg lett engedve, de a tudori értekezésnek és felavattatásnak a pesti egyetemi kar, illetőleg magistratus előtt kellett történni.⁴⁾

Ő Felsége kijelentette, hogy az egyházi javadalmak adományozásánál különös tekintetbe fogja venni azokat, kik a hittudományból akadémiai fokozattal bírnak.⁵⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1790. márc. 14. 8086. sz. Udv. Canc. felterj. 1790. 4052. sz. Udv. rend. 1790. márc. 5. 4050. sz. Helyt. intézm. 1790. ápril 23. 13027. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1782. január 20. 508. sz. Udv. rend. 1783. sept. 21. Lsd. Kink : Gesch. d. Univ. Wien I. 562. I. II. köt. 593. l.

³⁾ Udv. bizotts. rend. 1788. márc. 30. Helyt. int. 1790. jan. 13. 808. sz.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1789. sept. 23. 37080. sz. 1790. febr. 3. 3596. sz.

⁵⁾ Kir. leirat 1783. január 31. 615. sz.

A jogi karnál a szigorlatok rendjén változás nem történt, de midőn Clemens Ferdinand a politika-kamarai tudományok pozsonyi lectora oly rövid időközökben a szigorlatokat letette, hogy 1789. május 24. az első kiállván, már azon hó 30. tudorrá avattatott, a kar legfelsőbb helyről ezen eljárás igazolására fel lett szólítva, nevezetesen annak feljelentésére, hogy mily tantárgyakból, mennyi ideig, mily tanárok jelenlétében, mily sikerrel, és mily időközökben állotta ki szigorlatait. A kar igazoló jelentésében kifejté, hogy az egyes szigorlatok két-két óráig tartottak, egymás után következő napokon ugyan, de azokra a nevezett tanár két évig készült. Válasza ezuttal tudomásul vétetett, de minthogy ily rögtönzések állítólag már máskor is előfordultak, sőt a bécsi egyetemtől a gyengébbek Pestre menni szoktak a jogtudori szigorlatokra, mi az egyetem hírnevének csorbitásával jár, a kar a fennálló szabályok szigorú megtartására utasítva lett.¹⁾

Az orvosi karban, habár az orvosi és felsőbb sebészeti folyamatok egyesítettek, az orvos- és sebésztudori fokozat különbsége fenn lett tartva,²⁾ a szigorlatokra nézve pedig csak azon módosítás történt, hogy az elsőnek tárgyai közé a különös természetrajz (állat- és ásványtan) soroztatott, és az értekezés és vitatkozás helyett a tudori jelöltnek valamely betegnek kórnemét meghatározni, gyógyítási módját és szereit alkalmazni, a betegség lefolyását leírni, végre annak következményeiről véleményt mondani kellett.

Ha ezen dolgozata kielégítő volt, a felavattatásra bocsátották, ellenkező esetben a gyakorlati leczkék újabb hallgatására utasították. Az orvosi kar is ismételve figyelmeztetve lett, hogy a tudori vizsgáknál kellő szigorral járjon el.³⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1789. sept. 16. 42165. Udv. rend. 1790. 2452. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1787. jan. 2. 695. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1785. május 23. 14227. sz. Helyt. intézm. 1784. junius 14. Helyt. intézm. 1789. május 19. 18963. sz. Linzbauer : Codex sanit. med. III. 551. l.

A bölcsészeti karra nézve, a magisteriumi fokozat megszüntetése és annak megállapítása, hogy ezen karbeli tudor-ság a felsőbb tudományok hallgatásának előfeltételét nem képezi, egyetemünknel gyakorlati hatással nem birt, mint-hogy ilynemű intézkedés nálunk érvényben nem volt; hatás-sal volt azonban a szigorlatok új rendje, mely szerint három szigorlat, ugymint : a) az elméleti és gyakorlati bölcsészet-ből, b) a mennyiség- és természettanból, és c) az egyetemes történelemből meg lett állapítva.¹⁾

A mérnöki szigorlatok a gyakorlati mennyiségtanból, vizműtanból, az erőműtanból és a mezeti gazdaságtanból, a dekán, az illető tanárok s gyakorló hites mérnök, a vizmű-tanból a hajózási igazgatóság tagja jelenlétében tartattak. A ki a szigorlatot sikeresen ki nem állotta, annak ismétlésére utasított; az ismétlés sikertelensége végleges visszauta-sítását eredményezte.

A mérnöki oklevelet a bölcsészeti kar állította ki.²⁾

A tudori felavattatásoknál szokásos hitvallást és esküt a boldogságos szűz szeplőtelen fogantatásának védelmére 1782. június 22. kelt kir. leirat megszüntette;³⁾ sőt hogy a felavattatás egyházi jellege minél teljesebben mellőztessék, a tudori eskü helyébe ünnepélyes fogadás (sponsio) lépett, mely-nek valamint a tudori felavattatásnak szövege ujonnan oly módon meg lett állapítva, hogy a fogadásban és avattatásban még a hittudományi karnál is, minden vonatkozás az egy-házra kihagyatott.⁴⁾

¹⁾ Udv. rend. 1786. novemb. 22. 12745. sz. Helyt. intézm. 1786. december 21. 54208. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1785. sept. 4. 23515. sz.

³⁾ Királyi leirat 3312. sz. Közvetlen alkalmat arra Sonnenfelshez Innsbruckból írt, az eskü ellen intézett névtelen levél szolgáltatott, melyet az az udv. tan. bizottságnak bemutatott. Kink: Gesch. d. Univ. Wien. I. 556. l.

⁴⁾ Kir. leirat 1785. május 20. 5878. sz. A felavattatásnak, mely az uralkodó nevében : „Potestate muneris meo ab Augusto collata“ szavakkal

Az első nem katolikus tudor oklevelét a hittani kar igazgatója Szabó András, mint a cancellár helyettese, mint-hogy az esküt előtte le nem tette, aláírni vonakodván, az egyetemi magistratus felszólítására a székesfehérvári püspök és cancellár e nehézséget elhárította, mit a magistratus elismerőleg megköszönt. A cancellári méltóság eltörlésével az addig szokásban volt licentia is megszűnt.¹⁾

Ámbár a tudori fokozat a tanárság szükséges előfeltételének ismételve ki volt jelentve, és a kik azzal még nem bírtak, akademiákhoz rendszerint csak lectoroknak neveztettek;²⁾ az egyetemhez nevezett tanároknak mindazáltal, ha illető karuk tudorságát még nem bírták, annak oklevelét díj nélkül, az ünnepélyes felavattatás mellőzésével ki kellett állítani.³⁾

A tudori díjak legfelsőbb meghagyás folytán felterjesztetvén,⁴⁾ a bölcsészeti kar kivételével, az eddigieknél kisebb

történt, szövege még ma is ugyanaz. Ugy szintén a mai tudori eskü is lényegében a fogadásnak akkor megállapított tartalmával megegyez. Egész kiterjedésében közli Kink: *Gesch. d. Univ. Wien.* II. köt. 597. 598. l. Az orvosokra nézve Linzbauer: *Codex Sanitario medic.* III. köt. 558. 559. l.

¹⁾ Egyetemi Jk. 1782. márc. 18. ül. 6. b. sz. ápril 8. 7. a. sz.

²⁾ A zágrábi főigazgató a hely távolságánál fogva, az ottani tanárokat a tudorság köteleztetése alul felmentetni kérte, de siker nélkül. Kir. leirat 1783. január 31. 615. sz. Egyet. Jegyzők. 1789. 376. 378. sz. Kovachich *Mercur* I. évf. 506. l.

³⁾ Udv. rend. 1785. július 27. 8999. sz. Egyet. Jegyzők. 1786. jan. 3. 15. sz. Ugyanaz rendeltetett az egyetemhez bekebelezett zágrábi és egri hittani karok tanáira, a pesti hittani karigazgató Wohlgemuth Fülöp kanonokra, Reyberger és Tóth hittanárookra, Kreil, Werthes, Schwartner bölcsészettanárookra nézve. Helyt. intézm. 1786. szeptember 12. 39191. sz. 1787. nov. 12. 40511. sz. 1788. sept. 4. 35061. sz.

⁴⁾ A karoknak 1783. jan. 31. kelt legfelsőbb meghagyás folytán, azon évi március 30. tett jelentései szerint, a hittudományi tudorság díjai (bekebelezés nélkül) harmincz aranyból állottak, mely a kolduló szerzetesek tagjainak rendszerint elengedtetett; a jogtudorság díjai negyven aranyból és 12 forintból (2 frt a pedellusnak, 10 frt az oklevélért), a bölcsészeti tudorságért harminczöt forintból állottak, az orvosiak fennebb az 83. l. öl-

összegeben, és pedig a hittudományi és bölcsészeti tudorságért harminczöt, a jogiért, az orvosi és sebészetiért száz forintban, a sebészeti és gyógyszerészeti mesteri fokozatért harmincz, a szülészetiért husz, a szülésznői oklevélért négy forintban s 18 krajczárban lettek megállapítva; a kolduló szerzetesek tagjai pedig azok alul teljesen felmentve.¹⁾

A hittudományi és bölcsészeti karnál a bécsi egyetem példájára, bekebelezett társas tagok felvétele a tudorok sorából (doctores collegiati) meghatározott díjak lefizetése mellett²⁾ gyakorlatban lévén, legfelsőbb rendelet folytán az egyetemi tanárok kinevezésök után azok sorába díj fizetése nélkül fel voltak veendő, és a társas tagok jogaiban részesítendő.³⁾

vashatók; e kar jelentése szerint szegényebbeknek a díjak egészben vagy fele részben elengedtetek, mi az 178^{5/6}. tanévben hat sebészre és két szülésznőre nézve történt. Kovachich Mercur I. évf. 819. l. A papnöveldei felügyelők a hittudományi tudorság díjai alul, de csak ideiglen fel lettek mentve, mert ha később egyházi javadalmat nyertek, azokat utólag fizetni tartoztak. Helyt. intézm. 1790. január 13. 808. sz.

¹⁾ Az orvosi díjakra nézve a legfelsőbb elhatározás mondja: „Cum graduati medicī statim postquam gradum susceperunt artem suam exercere, panemque promereri possunt, necesse autem haud sit, ut classis horum nimium multiplicetur, taxa hactenus ab eisdem desumta velut excessiva ad summam florenorum 100 reducatur.“ Kir. leirat 1783. június 21. 5414. sz. Helyt. intézm. 1783. júl. 11. 6297. Egyet. Jk. 32. sz.

²⁾ Az érintett meghagyás folytán tett jelentések szerint a bekebelezési díj a hittudományi karnál 12 arany, a bölcsészetenél 75 forint volt, ez utóbbi összegből két forint a pedellusnak járt, kettő a kar pénztárába folyt, a többi a jelen volt tagok közt osztatott szét. A jogi kar jelentette, hogy a tanárok díj nélkül kebeleztetnek be, más tagok még nem jelentkeztek; az orvosinál a bekebelezésnél száz arany vagy 430 forint, az özvegyi díjalapra, s egy arany = 4 frt 18 kr. a szavazatért és ülésért lett volna fizetendő, de e karnak sem voltak bekebelezett tagjai. Kovachich: Mercur I. évf. 505. l.

³⁾ Kir. leirat 1785. júl. 27. 8999. sz. Helyt. intézmény 1785. aug. 22. 22051. sz. OLT. Alkalmat ezen intézkedésre szolgáltatott név nélkül felsőbb helyre beadott emlékirat, melyben panaszkép említve lett, hogy a bölcsészeti kar némely tanára (Rausch, Koppi, Werthes), mert be nem ke-

Az egyetem ünnepélyes beiktatása után lefolyt évtized alatt, hittudományi babérkoszorussá lett 16, hittudorrá 25, jogtudorrá 111, egyházi jogtudorrá 1, orvostudorrá 93, bölcsészettudorrá 34, sebésmesterré 467, gyógyszerészmesterré 123, szülésmesterré 224, szülésznői oklevelet nyert 231, mérnöki oklevelet 20.¹⁾

beleztetett, a kar jövedelmeiből nem részesül, míg nem tanárok azokban osztozkodnak. 1785. ápril 20. Canc. 4520. sz. A kar jelentésében a bécsi egyetem szabályaira hivatkozott, melyek ezen egyetemen is 1770. dec. 14. irányadásul szabattak ki, és megjegyezte, hogy Bécsben a bekebelezési díj az itteninél jóval magasabb, 150 forintból áll.

¹⁾ A babérkoszorúsok közt előfordul Rudnay Sándor utóbb hercegreprimás bibornok, és Alagovich Sándor utóbb zágrábi püspök, ki az utolsó lett babérkoszorúsak felavattatva 1784. december 17. Pozsonyban; a tudorok közt ugyanazok, Kramer Ferencz egyetemi hittanár, Alber János kegyesrendű és Korbélyi Mihály, utóbb egyetemi tanárok, mint tiszteleti tudorok Wohlgemuth Fülöp karigazgató, Reyberger Károly Antal, Toth József, Gabelhoffer Gyula egyetemi tanárok; a jogtudorok közt Stuhr József. Fülöp egyetemi jogtanár, Fleischhaker János nagyszombati-, pozsonyi jogtanár, Kelemen Imre, Brezanóczy Ádám, Markovics Pál, Sax Mihály, Vuchetich Mátyás utóbb egyetemi jogtanárok, Horvát Ignác nagyszombati-, pozsonyi jogtanár, utóbb kerületi táblai ülnök, Tököly Sabbas; számos örökös tartománybeli; gróf Sauer Ignác regensburgi kanonok, egyházi jogtudor; az orvostudorok közt: Pfisterer András utóbb országos főorvos és orvoskari igazgató, Kamauf György Ernő, utóbb horvátországi főorvos, Beer Nep. János, később orvoskari dekan, Kietaibl Pál a híres botanikus, ki vitatkozás helyett az első, gyakorlati köresetet dolgozott ki, Földy János a fűvészet magyar műnyelv teremtője; a bölcsészeti közt Keresztury József utóbb egyetemi tanár, Miller Jakab nagyváradi történelmi tanár, utóbb a nemzeti muzeum igazgatója, Versegly Jenő sz. Pál rendű szerzetes, Szűcs István György utóbb egyetemi tanár, Grigely József utóbb budai főgymn. tanár, a latin nyelvtan a gymnasiumok számára megszabott kézikönyvének szerzője; mint tiszteleti tudorok Kreil Antal, Werthes Frigyes, Schwartner Márton egyetemi tanárok. A bölcsészeti tanfolyam három évre terjesztetvén ki, több évig bölcsészettudori felavattatás nem történt.

VII.

Tanárok iránti intézkedések. Fizetések szabályozása. A tanárjelöltek intézményének megszüntetése.

A császár azon nézetének adott kifejezést, hogy az egyetemek becsé és értéke nem a tanárok számától, de jeles tulajdonságaitól függ, és minthogy ily kitűnő tulajdonságokkal kevesen bírnak, nem számuk szaporítására, hanem kevesbítésére kell törekedni. ¹⁾

Elrendelte, hogy a tanárok a világi karokban egyedül tudományos képzettségükre való tekintettel, a bevett vallások különbsége nélkül alkalmaztassanak: viszont az evangélikusok is intézeteikben katolikus tanárokat a hittan kivételével alkalmazni tartozzanak; az egyetemhez csakis a német nyelvben jártas tanárok neveztesse, és e nyelv ismerete a hittudományi karban is megkívántassék, más külföldi nyelvek, nevezetesen az angol, francia, olasznak ismerete pedig a ki nevezéseknél különös ajánlásul szolgáljon. ²⁾

¹⁾ „Da man nicht die grosse Anzahl der wirklich Professoren zu sein verdienenden Personen antrifft, auch auf deren Verminderung der Antrag gerichtet sein muss, da ein geschikter Mann mehr Ehre und Nutzen verschafft, als die grössere Anzahl minder geschikter.“ Legf. hat. 1782. nov. 25. Kink : Gesch. d. Univ. Wien I. 546. l. Wolf : Id. munk. 39. l. Különös vonatkozással az orvosi karra pedig kijelenté : „Das der Unterricht der Jugend der wichtigste Theil ihrer Pflicht ist.“ Udv. rend. 1786. august. 21. 9943. sz. OLT.

²⁾ „Universitas Pestana e professoribus sine religionis discrimine suo tempore deligendis coalescere debet : quemadmodum vice versa clementer volumus : ut etiam protestantes in scholis suis ac signanter Debrecini, Sáros-Patakini, Posonii, Sopronii, Eperjesini ac aliis, excepto unice studio

Ürményi biztosi működésének befejezése után, a császár a tanszékek általános újabb betöltését pályázat útján akarta elrendelni, az udvari tanulmányi bizottság felterjesztésére ezen szándokától elállott ugyan, de a tanárok képzettsége, jelleme és érdemeinek megbírálását, és az abból folyó intézkedések iránti javaslatokat a bizottságra hagyta.¹⁾

A tanárok buzdításául, több évi sikeres tanítás után az egyháziaknak kanonoki javadalmak, a világiaknak fizetések felemelése, más kitüntetések és előmozdítások, nevezetesen jutalomdíjak helyeztettek kilátásba.²⁾ A kir. helytartótanács ezen biztatás foganatosítását sürgette, a tanári (professori) czimet csak a felsőbb tanintézetek tagjaira szorítandónak, legfőlebb a humaniorok tanítóira kiterjesztendőnek javasolta.³⁾

theologico professores catholicos a cathedra arcere neutiquam possint.“ Helyt. intézm. 1783. dec. 9. 13966. sz. Kir. leirat 1783. nov. 28. 12232. sz. Udv. rend. 1784. máj. 26. 4398. sz. Helyt. intézm. 1784. junius 14. 14127. sz. Egyetemi Okmánytár 41. l. Hogy evangelikusok alkalmazása egyetemünkön, ez időben tüzetesen célba vétetett, a tanszékek betöltésénél követett eljárásnak előadásából alantabb ki fog tűnni.

¹⁾ Az udv. biz. felterjesztése (1784. máj. 23. 7872. sz.) Ürményi biztosi jelentése nyomán az egyes tanárok jellemzésén kívül, tanításuk iránti utmutatásokra is kiterjeszkedik, például a hittudományi tanárok mind a „praeclarus“ szóval jellemeztetnek, kivéve Hubertet, a kiről „bonus,“ és Horvát Mihályt, kiről „In linea doctionis et scientiae praeclarus, morum bonus“ kifejezések fordulnak elő. Vizerről a hermeneutika tanáráról mondatik: „Substantiae pressius insistat, adiaphoris haud immoretur.“ Dugonicsról, kinek nyugalmaztatását fegyelmetlensége miatt a karigazgató már 1783. eredmény nélkül indítványozta, a kir. biztos megjegyzi, hogy beteges; „Subordinationis non usque quaque observans.“

²⁾ Helyt. intézm. 1784. junius 14. 14127. sz.

³⁾ Már akkor panaszok emelkedtek, hogy a pályázatokra kevesen jelentkeznek; a helytartótanács a tanári állás tekintélyének emelése végett a királyi tanácsosi rang adományozását több érdemes férfiak számára (Nitray, Trnka, Horvát Iván, Mitterpacher, Pray), és a professori czim bitorlásának megakadályozását indítványozta 1789. febr. 11. 2284. sz. alatt, de ezen felterjesztését a cancelláriánál 6428. sz. alatt ad acta tették.

A tanárok a külföldi tudósokkal folytatandó levelezésre és tudományos társaság kezdeményezésére buzdítottak; a természettudományok tanárai kiküldése közköltiségen az ország és kapcsolt tartományai természeti nevezetességeinek és kincseinek nyomozására meg lett rendelve, kutatásaik eredményeinek kiadása az egyetemi nyomdában meghagyva; a segédek és ifjabb tanárok külföldre utaztatása közköltiségen, a könyvtárak megismertetése és tudományos összeköttetések létesítése céljából ki lett mondva, és az az iránti tervet kidolgozása a kir. egyetemi tanácsra, és ez által az orvosi és bölcsészeti kar igazgatóira bízva; de a tanács, rövid időre bekövetkezett feloszlata miatt azt el nem készíthette.

A helyettesítések teljesítésére szervezett rendkívüli tanári állomások meg lettek szüntetve, és a tanárok tisztársaik helyettesítésére fizetésök feléért kötelezve. Azoknak eltávozását a tanév tartama alatt külön királyi leirat szigorúan tilalmazta.¹⁾

A Mária Terézia által a kor viszonyaihoz képest bőven kimért fizetéseket, a császár a jövőre nézve a lemergi egyetem mintájára szabályozta, az előbb kinevezettek megtartván addig élvezett járandóságaikat.

Ezen szabályozás szerint a hittani karban a rendes tanárok, ha világi áldozárok vagy szerzetesek, kiknek helyben nincs kolostoruk 500, szerzetesek, kiknek tartománybeli kolostoruk helyben van 300, a jogi és orvosi karban a rendes tanárok 1200, az elméleti orvostan sebészek számára, és az állatgyógytan rendkívüli tanárai 600 forintnyi, a bölcsészeti karban a rendes tanárok, ha világiak 1000, világi áldozárok és szerzetesek, kiknek tartománybeli kolostoruk Pesten nincs, 500, ha ilyen van 300, rendkívüli tanárok, ha világiak 600, világi áldozárok vagy helybeli kolostor nélküli szerzetesek

¹⁾ Helyt. intézm. 1789. october 14. 39311. sz. Kir. leirat 1783. febr. 7. 1065. sz.

400, ilyenekkel bíró szerzetesek 200 forintnyi fizetéssel látattak el.

A seniornak minden karban 200, a prosenioroknak 100 forint idősbiségi javadalom járt, melynek adományozása esetről esetre legfelsőbb határozat által történt; a proseniorok száma a hittani, jogi és orvosi karban kettőben, a bölcsészettiben háromban állapított meg.¹⁾

A fizetések leszállítása ellen az udvari tanulmányi bizottság felszólalt, főképen azon indokból, hogy ilyen fizetésekért külföldi akatholikus tanárok Magyarországra jönni hajlandók nem lesznek, de ezen felszólamlás ép oly eredménytelen maradt, mint a hittudományi kar tanárainak, a kir. helytartótanács és az udvari tanulmányi bizottság által pártolt folyamodása, hogy fizetésük 600 forintra emeltessék, főleg ha szállásukat a papnöveldében elvesztenék, minthogy a császár előbbi határozatához ragaszkodott.²⁾

A tanári segédlők (assistensek) fizetése azonban 100-ról 150 frtra fel lett emelve,³⁾ és a tanárok a török háború idején az állami tisztviselőre kivetett hadi segély fizetése alul felmentve.⁴⁾

¹⁾ Legf. elhat. 1784. márc. 27. 4394. Canc. sz. Helyt. intézm. 1784. július 20. A rendeletet lásd Kovachich Mercur I. évf. 207—209. l. Ezen rendelet folytán az akademiákon tanító papok és szerzetesek az egyetemi-eknél magasabb fizetéssel bírtak. Pray könyvtárnok a sz. koronának a török uralom alatt levő tartományokra való jogairól írt munkáiért 400 forintnyi évi személyes járulékban részesült. Helyt. intézm. 1787. szeptember 11. 32928. sz.

²⁾ Udv. rend. 1787. novemb. 14. 14279. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1787. ápril 10. 12915. sz. Az egyetemi szolgák fizetése is havi 6 frtról 12-re fel lett emelve; a betegápolók és ápolónók fizetése havonkénti 6 forintban megállapítva. Helyt. intézm. 1786 nov. 7. 46836. sz.

⁴⁾ A hadi segély a tisztviselők fizetései és nyugdíjaiból ide értve a tanárokat is, 301—600 forintig 5°/_o, 601—999 frtig 7°/_o, 1000—2000 frtig 10°/_o, 2000—4000 frtig 12°/_o, 4000 forinttól a legmagasb összegig

A tanárjelöltek intézménye, mely a dicső emlékezetű alapítónő szándokaihoz képest a tanárok növeldejét képezte, meg lett szüntetve.

A hittani kar három ebbeli díját, az egyetemes papnöveldek felállításánál fogva fölöslegesnek nyilvánították. A jogi jelölt két díja három 80, 70 és 50 forintos tudori segélydíjra fordítandónak rendeltetett, minthogy a segélydíjasok sorából mindig találkozzandának alkalmas egyének a megüresedett jogi tanszékek számára.

Az orvosi kar tanárjelölti díja a gyakorlati orvostan és sebészet segélő, és két jeles tanuló közt meg lett osztva, a hittani kar megszüntetett díjai egyike pedig két szegény orvostanhallgató és sebészettanuló tudoroztatási segélydíjára fordítottatott. A bölesészeti kar öt jelöltje a természettan, természetrajz és mezsei gazdaságtan, az alkalmazott mennyiség-tan és történelem tanárai segédjeinek lettek alkalmazva.

A humaniorok nyolcz jelöltje gymnasiumokhoz, helyettes rendkívüli tanítóknak osztattak be, hol magukat a humaniorokban és görög nyelvben kiművelni, és ily módon a megüresedendő gymnasiumi tanszékek betöltésére képesíteni tartottak.¹⁾

15% lett 1788. nov. 1. óta megállapítva. A tanári testület felmentését kérte, mert saját alappal bír, a porosz háboru alatt is fel volt mentve, a tanulmányi alap a kegyes alapítványokhoz tartozik, melyek ily terhektől mentesek, végre mert csekély fizetéssel bírnak. E fizetés alul 1790. május 1. fel lettek mentve. Helyt. intézm. 1788. dec. 18. 48464. sz. Egyet. tan. felterj. 1790. máj. 4. 166. sz. Udv. rend. 1790. julius 26. 9917. sz.

¹⁾ Helyt. intézmény 1784. junius 14. 14127. sz. Fejér Hist. Doc. 67—75. l. Linzbauer : Codex sanit. medic. III. 102—104. l.

VIII.

A tanári karban történt változások.

A hittani kar személyzetében a rendszer gyakori módosításánál fogva sok változás történt.

A Zágrábba rendes tanárnak nevezett Szvorényi Mihály helyett még Budán (1783. jan.) rendkívüli tanárrá Kratochwilla Mihály esztergammegyei áldozár lett.

A kar áthelyezésével Pozsonyba, Horvát Mihály a lelkipásztorkodás német tanítását vette át, míg a rendkívüli tanárság megszűntével, Kratochwilla a lelkipásztorkodás rendes tanárává latin előadási nyelvvel; a kanoni jog tanítására pedig Pleiner Tádé jogtudor neveztetett ki.

Az 1785. történt rendszerváltozás folytán : Hubert Ferencz pozsonyi kanonok, Perczel Imre kegyesrendű áldozár, rendjének később tartományi főnöke, az ágazatos hittan, Bertoni Flóris sz. Pál rendű szerzetes az erkölcsi hittan, és Kratochwilla Mihály a lelkipásztorkodás tanárai nyugalomba helyezettek; Tompa László a liturgika és vitályos hittan tanára az ágazatos hittant Hubert helyett, Horvát Mihály a lelkipásztorkodás latin tanítását Kratochwilla helyett vette át; az erkölcsi hittan rendes tanárává Bélik József esztergammegyei áldozár és papnőveldei tanulmányi felügyelő, később esztergami kanonok és szepesi püspök, a lelkipásztorkodás német tanárává Seyferth József neveztettek ki. Frank, Vizer, Kaszaniczky, Kramer tanszékeiken maradtak.

Az 1788. változás folytán a rendes tanárok száma ötre szállittatván le, a bibliai tanulmányokat Kaszaniczky Ádám, az ágazatos hittant Kramer Ferencz vette át; Vizer Ádám

pécsi kanonok, és Tompa László pozsonyi kanonok nyugalomba léptek.

A kar igazgatójává a novii püspökké nevezett, és káptalanába visszatért Szabó András helyett Frank György az egyházi történelem tanára és győri kanonok lett; helyét az egyetem pesti karától áthelyezett Szvorényi Mihály foglalta el.¹⁾

A papnöveldei igazgatóvá lett Bélik helyébe 1789. Benedikt Domokos papnöveldei tanulmányi felügyelő, később beszterczebányai olvasó-kanonok, mint lector lépett.

Az egyetem székhelyén visszaállított hittani kar tagjai részint az egri, részint a zágrábi egyetemes papnöveldekből helyeztettek át.

A kar igazgatójává Verhovác Miksa zágrábi kanonok, bolognai hittudor és papnöveldei igazgató, az erkölcsi hittanra Chiolich Miksa zágrábmegyei áldozár és tanár, a görög nyelv és ujszövetségi bibliai tanulmányokra Simanovits Ferenc zágrábmegyei áldozár és tanár, a héber nyelv és ószövetségi bibliai tanulmányokra Zaszio András jászói premontréi rendű áldozár, egri tanár, az ágazatos hittan második részének tanítására Mollik Tóbiás pannonhalmi sz. Benedekrendű áldozár és egri tanár, az egyházi történelemre Szvorényi Mihály veszprémmegyei áldozár és zágrábi tanár, a lelkipásztorkodás latin tanítására Prandthuber Fülöp győrmegyei áldozár, és zágrábi tanár, az ágazatos hittan első részére Zsivics Mátyás pécsmegyei áldozár és zágrábi tanár, a lelkipásztorkodás német tanítására Reyberger Károly Antal mülki sz. Benedekrendű áldozár és gymnasiumi tanár neveztettek ki.²⁾

A zágrábi püspökké kinevezett Verhovác helyett a kar

¹⁾ Kovachich Mercur I. évf. 806. 807. l. Helyt. intézm. 1788. sept. 4. 35061. sz.

²⁾ Kovachich Mercur I. évf. 809. l. Fejér Hist. 129. l.

és az egyetemes papnövelde igazgatójává 1787. Wohlgemuth Fülöp zágrábi kanonok neveztetett, kinek egyuttal a hittudorság is adományoztatott.¹⁾

A rendszerváltozás folytán (1788) mindkét szövetségi bibliai tanulmányok tanítását Zaszio András, az összes ágazatos hittant Zsivics Mátyás vette át. A beteges Simanovits Ferencz, ki később zágrábi akadémiai hitszónok és császári kanonok lett, és Mollik Tóbiás nyugalomba léptek. Ugyanez évben (1788) a bécsi egyetemhez kinevezett Reyberger Antal Károly helyét Gabelhoffer Gyula austriai tartománybeli kegyesrendű áldozár, a humaniorák tanára Bécsben foglalta el, és pedig mivel saját tartományának klastroma helyben nem volt, 500 forintnyi évi fizetéssel; a pozsonyi karhoz áthelyezett Szvorényi Mihály helyett Tóth József egri megyei áldozár és egyetemes papnöveldei felügyelő neveztetett az egyházi történelem tanárává.²⁾

Évvél később (1789) Zaszio András nyugalmaztatott, és helyette, miután az e tanszékért folyamodó nagy tudományu Jahn János olmützi tanár a bécsi egyetem számára volt kiszemelve, Karolia István zágrábmegyei áldozár és egyetemes papnöveldei felügyelő neveztetett a bibliai tanulmányok tanítására rendes fizetéssel, de csak a lectori czímmel, míg a hittudorságot meg nem szerzi.³⁾

Az egyetemes papnöveldével a hittani kar is feloszlatván, tagjai azon kéréssel járultak legfelsőbb helyre, hogy a kar visszaállítása esetében iure postliminii tanszékeiket ismét elfoglalhassák, az egyházmegyéjökbe visszatérőknek utiköltségeik megtéríttessenek, és a kanonokká nevezett Ohlrich

¹⁾ Helyt. intézm. 1787. novemb. 12. 40511. sz. A tudori diploma ki lett adva az Egyet. Jegyzők. 507. sz. tanusága szerint.

²⁾ Udv. rend. 1788. sept. 1. 12176. sz. Helyt. intézm. 1788. sept. 4. 35061. sz. Gabelhoffernek és Tóthnak a hittudori oklevél kiadása, díj és ünnepélyes felavattatás nélkül az idézett intézmény által meg lett hagyva.

³⁾ Udv. rendel. 1789. september 2. 10715. sz.

senioratusi javadalma Prandthuber tanárnak adományoztasék. Az egyetemi magistratus által pártolólag felterjesztett folyamodványuk azonban siker nélkül maradt. A kért visszahelyezésre nézve válaszul adatott, hogy az iránt előlegesen határozat nem hozható, (nihil praevis statutum posse,) az uti költségek megtagadtattak, a senioratusi javadalom, mint a karral megszűnt, ki nem adatott.¹⁾

A jogi karban a horvát-slavon ítélő tábla ülnökévé és zágrábi akadémiai igazgatóvá 1782. nevezett Petrovits József helyét, sz. katolnai Demién Antal nagyszombati jogtanár foglalta el, ki már Nagyszombatban rendes jogtanár volt, de az egyetem áthelyezésénél, ott mint az akadémia jogi karának seniora maradt. Markovics Mátyás az egyházjog tanárának indítványát, hogy a pesti egyetemes papnövelde felállítása után (1786) a növendék papok nagy száma miatt szakának második tanára neveztessek, az egyetemi magistratus nemcsak pártolta, hanem ez utóbbi állásra Brezanóczy Ádám az egyházi jog pozsonyi tanárát ki is jelölte; e javaslat azonban el nem fogadtatván, a rendes tanárok száma e karban nem változott.²⁾ A rendkívüli tanár állomása Szedmáky Károly 1784. ápril havában történt halála után többé be nem lett töltve.

Az orvosi karban Plenk József, a sebészet és szülészeti nagy tudomány tanára a bécsi cs. orvos-sebészeti József-akademiához (1783. nov. 2.) helyeztetett át. Tanszékére a freiburgi egyetem sebészeti tanára Mederer Máté, később a cs.

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1790. november 16. 349. sz. Helyt. intézm. 1790. december 10. 28110. sz. A hittani kar dekánja Prandthuber a kar pecsétjei és a tudoroztatási anyakönyv átadása alkalmával is, a kar visszaállítása esetében a tanárok visszatérhetési jogát fentartotta. 1793. oct. 19. Egyet. Jegyz. 1793. oct. 29. 100. l.

²⁾ Egy. Jegyzők. 1786. nov. 21. 682. sz. Helyt. intézm. 1787. jan. 30. 3928. szám.

kir. hadsereg legfőbb orvosa folyamodott, de azt Stáhly György nyerte el. A különös természetrajz tanára Piller Máté a bölcseleti karból az orvosiba helyeztetett át (1784). Az 1786. márczius 3. meghalt Shoretics Józsefet a gyakorlati orvostan tanszékén Trnka Venczel követte, ki az általános kórtant is megtartotta, mely csak Shoretics gyengélkedő egészsége miatt lett ennek tanszékétől elválasztva.¹⁾

A rendszer módosításával 1786. a tantárgyak felosztásában is némi változás állott be; nevezetesen az általános kór- és gyógyszer-tant Prandt Ignác Ádám, az élet és felsőbb boncztant Rác Samu vette át, Trnka csak a gyakorlati orvostant orvosok és sebészek számára tartotta meg. Az elméleti orvostanra sebészek számára rendkívüli tanárrá Stipsics Nándor Károly Pest sz. kir. városának főorvosa, az állatgyógytan rendkívüli tanárává Tolnay Sándor a szabályszerű hatszáz forintnyi fizetéssel neveztettek ki, és az előbbinek főorvosi hivatalának megtartása megengedtetett.

Az elemi boncztan előadására Rác tanár felügyelete alatt boncztani prosectornak Hauptmann Károly 600 ftnyi fizetéssel lett kinevezve.²⁾

A természetrajz tanára Piller Mátyás halála után (1788. nov. 10.) rendes tanárnak Schönbauer József prágai tanár neveztetett ki (1789. aug. 27.). Hauptmann Károly anatómiai prosector, ki ellen adósságai, szorgalmatlansága és Rác tanárral való viszálykodásai miatt több panasz merült fel, és ki sem a latin, sem a magyar nyelvben jártassággal nem bírt, egy évi fizetésével végkielégítve, állásától fel lett mentve (1790), és helyette nem prosectorrá, hanem a boncztan rendkívüli tanárává hatszáz forint fizetéssel Báró János nevezte-

¹⁾ Helyt. intézm. 1786. ápril 18. 16510. sz.

²⁾ Udv. rend. 1786. június 28. 7090. sz. novemb. 8. 12235. sz. 12425. sz. Helyt. intézm. 1786. nov. 21. 49479. sz. dec. 12. 51874. sz. 1787. ápril 17. 13347. sz.

tett, ki Halleban dicséretesen végzett tanulmányai után, egyetemünkön nyerte a tudori koszorút.¹⁾

Tanársegédekke nevezettek a vegy- és növénytanból (1784) Kitaibel Pál, a sebészet- és szülészetből Szening János, négy-négyszáz forint (1786), a különös természetrajzból Mulser József (1786) háromszáz forint fizetéssel.²⁾

A bölcsészeti karban Handerla Ferencz a bölcsészet tanára, Balogh Pálként legjelesb tudósaink egyike, meghalván, (1783. febr. 20.) utódjául az egyetem, a helytartótanács és magyar udvari cancellária kiválólag Szunerics Márton győri tanárt ajánlotta.³⁾ A császár azonban e tanszék betöltését Ürményi kir. biztos jelentéstételeig elhalasztotta, nehogy e kinevezés által a jezsuita irányzat új gyarapodást nyerjen,⁴⁾

¹⁾ Udv. rend. 1790. october 28. 13746. sz. Ez alkalommal Rác tanár hivatalvesztés terhe alatt ő felsége nevében intve lett, hogy egyenlenségek szításától a tanári testületben tartózkodjék. A Bécsben tartózkodó Bárót a magistratus tanszéke mielőbbi elfoglalására szolította fel. Egyet. Jegyzők. 1790. dec. 21. 385. sz.

²⁾ Kitaibelről a legfelsőbb rendeletben mondatik : „Paulum Kitaibel singularibus ut refertur talentis provisum et peculiari in studium botanicae et chemiae inclinatione propendentem cum 600 fl. annuo salario professori nunc attactarum scientiarum adiungi hoc fine vult sua Maiestas, ut ad professoris munus subinde cum publici commodo obeundum rite praeparetur.“ Kir. leirat 1784. Május 26. 4398. sz. Helyt. intézm. 1784. június 14. 14127. sz. Linzbauer : Codex III. 102. l. Fejér : Hist. Doc. 69. l. Mulser kétszáz forint fizetéséhez száz forintnyi járulékot 1789. dec. 9. 15139. sz. alatti udv. rend. nyert.

³⁾ Később a helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke, s a budai egyetemi főgymnázium igazgatója.

⁴⁾ Az udv. cancellária 1783. május 24. 5859. felterjesztésére az uralkodó válasza volt : „Antequam cathedrae distribuantur a me petita genuina relatio totius Universitatis Budensis, a Consiliario Ürményi expectanda erit; ne fors novo iterum professore iesuiticis principiis infecto, iidem iam ibi vigentibus novum subsidium addatur. Josephus.“ A cancellária az elhalasztást indokolás nélkül tudatta a helytartótanáccsal.

és ezen tanszékre (1784) Fogarasi Pap Józsefet, a bölcsezzet és mennyiségtan marosvásárhelyi tanárát nevezte ki; az előbb, mint sem tanszékét elfoglalhatta volna meghalván (1784) december 16.), ezen tanszék újabbi betöltését is protestans vallásu tanár által czélba vette, és arra Hissmann Mihály göttingai tanárt 1200 forintnyi fizetéssel hivatta meg, ki a bölcsezzet irodalmi történet körében több jeles dolgozatot bocsátott közre.¹⁾ Ez a meghívást el nem fogadván, Kreil Antal lett a bölcsezzet tanára.²⁾

Hasonló irány nyilvánult a széptan tanszéke betöltésénél is; az egyetemi főgymnasium igazgatója Molnár János szepesi kanonokká báró van Swieten ajánlatára azért neveztetett, hogy Szerdahelyi, a széptan hires tanára helyébe lépén, ennek tanszékét protestans foglalhassa el; amint csakugyan Szerdahelyi után arra Werthes Frigyes Ágost, volt stuttgarti tanár neveztetett (1784),³⁾ ki II. József halála után gyenge egészségét indokul hozván fel, állásáról lemondott, és egy évi fizetéssel végkielégítést nyervén, hazájába visszatért (1790).

¹⁾ Lásd Krug : Handwörterbuch d. philos. Wissenschaften 2. kiad. II. köt. 439. l. Branischa József a bölcsezzeti kar rendk. tanárának folyamodását a bölcsezzet tanszékének elnyeréseért, az udv. tanulmányi bizottság teljesithetőnek nem tartá, minthogy e tanszék betöltése akatholikus tanár által fölötte kívánatos, mire nézve már intézkedés is történt. Felterjeszt. 1785. januar 19. 1546. canc. sz. OLT.

²⁾ Kreil bajororsz. katholikus volt. Helyt. int. 1785. oct. 11. 29811. sz.

³⁾ Báró van Swieten 1784. augustus 9. ír a cancellárnak, hogy a császár az exjezsuiták számát a budai egyetemen kevesbiteni akarja, és azért Molnár helyére Szerdahelyi, annak tanszékére pedig protestans nevezendő. Udv. Canc. 9094. sz. OLT. Werthesről írja Fejér, ki hallgatója volt : „Aestheticam ad calamum dictaverat, authores vero classicos interpretatus germanice, miserando cum profectu.“ Hist. Acad. 128. l. Kedvezőbbben nyilatkozik az egyetemi tanács 1791. január 11. ülésében 7. sz. „Toto gesti muneris tempore omnes certe docentis partes eximia cum laude et satisfactione explevit.“

A jogi karból a bölcsészeti-be áthelyezett egyetemes világtörténetre Koppi Károly kegyesrendű áldozár és kolozsvári történettanár (1784) lett kinevezve.¹⁾ A nagy hírű Katona István, tantárgya a magyar oknyomozó történet megszüntetése folytán, huszonöt évi tanítás után ötszáz forintnyi díjjal nyugalomba helyeztetett (1784).²⁾ Hasonló sorsban részesült négyszáz forintnyi nyugdíjjal Püspöky Ferencz az elemi természettan tanára, később bihari apát és nagyváradi kanonok, kinek tanszéke a felsőbb és kísérleti természettannal ismét egyesítve lett (1784); és gyengélkedő egészsége folytán a czimer- és pecséttan jeles tanára és könyvtárőr Wagner Károly négyszáz forintnyi nyugdíjjal (1784). A czi-mertant és pecséttant Pray vette át, az oklevéltan tanárává és egyetemi könyvtárórré pedig Cornides Dániel neveztetett (1785).³⁾ Ennek 1787. october 4. bekövetkezett halála után az egyetemi magistratus Pray ajánlatára az oklevéltan tanítására kapcsolatosan eddigi tantárgyaival kétszáz forintnyi jutalomdíj mellett Schönwisner Istvánt tudományos érdemeinél fogva ajánlotta; ugyancsak e tantárgy egybekapcsolását tanszékével Koppi Károly a történelem tanára is, tekin-

¹⁾ Fizetése, minthogy szerzetbeli klastroma helyben volt, háromszáz forintban állapittatott meg. Kinevezési okmányában mondatik: „Ab eximia capacitate, atque sui applicatione Suae Maiestati multum comendatus.“ Helyt. intézm. 1784. november 15. Fejér Hist. Docum. XV. 67. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1784. december 13. 28177. sz. Aligha nem volt befolyással ezen intézkedésre is, a Szunerics és Szerdahelyire nézve felemeltett körülmény; mi annál valószínűbb, miután az egyetemi tanárok 1784. jellemzésében Katonáról megjegyeztetik: „Admodum diligens, ob recensionem attamen in edito ab eodem opere nonnullorum miraculorum nimium credulus.“

³⁾ Wagner távozását nem annyira gyengélkedésének, mint ellenei fondorlatainak tulajdonítja Stoeger. („Adversariorum technis dimissus“ Script. Soc. Jesu. 386. l.). Cornides mint tanár 600 forint, mint könyvtárőr 200 forint, összesen tehát 800 forint fizetésben részesült. Helyt. int. 1785. dec. 6. 36961. sz.

tettel csekély fizetésére kérte.¹⁾ A császár azonban az oklevéltan tanárává és könyvtárórré nevezte Schwartner Mártont a sopronyi evang. lyceum tanárát, Bécsben tett vizsgája alapján (1788), ki Pray nagyvárad kanonokká történt nevezése után (1790) a czimer- és peecséttant is átvette.²⁾

A csillagda igazgatója Weisz Ferencz, ki kevés azelőtt a rajnamelléki választó fejedelem meghívását, a manheimi csillagda igazgatására el nem fogadta 1785. január 10; a felsőbb tiszta mennyiségtan tanára Mitterpacher József, 1788. március 24. meghalván, az előbbinek állását nyolczszáz forintnyi díjjal Taucher Ferencz, a nagyszombati fiókcsillagda igazgatója (1785), az utóbbinak tanszékét Pasquich János segniai megyei áldozár, és a természettan segédje nyerte el (1788).³⁾

Bécsben tartott pályázati vizsga folytán a német nyelv és irodalom rendkívüli tanára Hoffmann Lipót Alajos lett (1784), ki 1790. ugyan e tárgyak tanárává a bécsi egyetemhez helyeztetett át.⁴⁾

Branischa József a bölcsészeti kar rendkívüli tanára, ki Handlerla halála után a bölcsészeti tanszéket ellátta, a pécsi akademiához a mennyiségtan rendes tanárává neveztetett ki (1786).

A segélydíjas tanárjelöltek közül Nemetz József János és Pasquich János a természettan, Maindl Antal a természetrajz, Kertész István a történelmi tudományok, Tichy István a felsőbb alkalmazott mennyiségtan segédeivé lettek (1784).

Pasquich, mint érintők, tanárrá lépven elő, Nemetz Bécsben a cs. kir. fegyvertárban, általa feltalált szélpuskák

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1787. october 9. 440. sz. november 6. 477. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1788. márc. 6. 9321. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1785. július 25. 19604. sz. Pasquich ötszáz forint fizetést nyert. Helyt. intézm. 1788. septemb. 18. 36146. sz.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1790. oct. 22. 24994. sz.

készítése körül működvén, helyöket Tomcsányi Ádám pótolta (1790).

Maindl Mulzer (1786) már az orvosi karhoz áttett természetrajzi tanszék mellett, Tichyt, ki Kassára a mennyiségtan tanárává neveztetett (1785), Zemancsek Nep. János követte. Kertész Istvánnak a zamosci lyceumhoz tanárrá lett kinevezése után (1789) állomása többé be nem lett töltve.¹⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1790. dec. 17. 27305. sz.

IX.

Vizsgálat Kreil Antal bölcsészettanár ellen.

Kevéssel II. József halála után Pozsonymegye rendei az ifjúság erkölcsi romlottsága ellen szót emelvén, azt leginkább némely tanárok vallástalan tanításának tulajdonították, azoknak elmozdítását és nemes honfiak által való helyettesítését kérték. Névszerint Kreil Antalt a bölcsészet egyetemi tanárát vádolták, hogy előadásaiban a következő tételeket vitatta : a) a természet az Isten; b) nincsenek csodák, minthogy minden esemény a természetnek mint Istennek tulajdonítandó; c) Krisztus születése szüztől mese; d) a rossz cselekedetek büntetése a lelkiismeret furdalásaiban, a jóknak jutalma annak megnyugvásában áll, örökös büntetések nem léteznek.

A kir. helytartótanács szigorú vizsgálatot rendelt, és befejezéséig is a tanárt intette, hogy tanításaiban kellő óvatossággal járjon el, minden vallásellenes állításoktól tartózkodjék.¹⁾

Az egyetemi magistratus felszólítására Kreil kijelentette, hogy az említett tételek egyikét sem tanította, bizonyosságul iratait nyújtotta be.

Ezen iratokon kívül több volt hallgatójának iratai szereztettek be, azok közül több érettebb ítélőtehetségű (maturioris iudicii) ifjú kihallgatása rendeltetett el.

A vizsgálat az érintett négy vádpontra szorítkozott, és

¹⁾ Helyt. intézm. 1790. ápril 8. 11475. sz. 11892. sz. Egyet. Jegyzők. ápril 10. 123. sz.

Kreil iratai tárgyuk szerint felosztva, bírálat alá bocsáttattak. A cosmologia Stuhr jogkari dekán és Chiolich hittani senior-nak, a természeti theologia Chiolich és Rácz orvoskari pro-seniornak, az erkölcsstan Prandthuber hittani dekán és Nittray jogi seniornak adatott ki.¹⁾ Mindnyájan összhangzó-lag jelentették, hogy a fennemlitett négy tétel nyomára nem akadtak. Chiolich mindazonáltal több aggályos és valláselle-nes tételt talált, és Kreilt mind a csodák, mind az Isten létének bizonyításában mutatkozó skepticismussal vádolta, míg ellenkezőleg Rácz a skepticismus semmi nyomát sem találta.

A tanulók iratai vizsgálatával megbízott Prandthuber, Chiolich, Schwartner bölcsészeti dekán, és Horvát Iván ezen kar seniora azokban sem találták a négy állításnak nyomát: de Chiolich ezen iratok által is, említett vélemé-nyét igazoltnak látta, nézetében Prandthuber és Horvát osz-tozkodtak.

Az ifjak kihallgatása Prandthuber hittani dekán által szerkesztett kérdő pontok szerint történt, mindnyájan egy-hangulag állították, hogy az érintett tételeket Kreil nem tanította, csak két hittanuló a büntetések örökkévalósá-gára és a csodák bebizonyíthatására nézve kétes feleleteket adtak.²⁾

A bírálók jelentései, nevök nélkül Kreillel közöltettek; ez védiratában alkalmazásánál nyert azon utasítására hivat-kozott, hogy a bölcsészetet ne dogmatikailag, hanem törté-neti-kritikai módszer szerint adja elő, olyan elveket tanítson, melyek minden vallásnak egyaránt megfelelnek; szorítkozzék arra, mi a természetes észből bebizonyítható, a többire nézve

¹⁾ Egyet. Jegyzőkönyv 1790. ápril 15. A cosmologiai iratok vizsgálatára Stuhr dekánnal Horvát Iván, a bölcsészeti kar seniora ki volt sze-melve, de ez utóbbi Kreil sűrű és apró írása miatt felmentését kérvén, Chiolich ajánlkozott ezen résznek is vizsgálatára.

²⁾ Udv. canc. felterjesztése 1790. october 14. 14456. sz. OLT.

a kinyilatkoztatásra utaljon. Hivatkozott arra, hogy ugyanazon elveket a bécsi, prágai, salzburgi, göttingai, jenai, lipcei egyetemeken tanítják, azok Feder, Ulrich, Plattner, Kant stb. munkáiból merítvék, a vallásra nézve öszhangzók Fleury, Huetius, Dalham, Antonius Genuensis, Weiss Ulrik katolikus írók állításaival; hivatkozott továbbá a kar igazgatójára Makó Pálra, ki vizsgáin jelen volt. Chiolich és Prandthuber észrevételeire élesebben nyilatkozván, azok ellenészrevételeiket adták be.

A vizsgálati iratok felterjesztetvén a kir. helytartónácshoz, az elismerte, hogy Kreil az érintett négy tétel egyikét sem tanította; de az észszerű hittanban némely állítását aggályosnak, módszerét skeptikainak találván, a szüléknek alapos aggodalmainál fogva a tanítás sikeres folytatására alkalmatlannak, és annál fogva elmozdítandónak véleményezte; azt a panaszok megszüntetésére, az elkeseredett kedélyek megnyugtatóására, és az egyetem iránti bizalomnak helyreállítására szükségesnek állította.

Az udvari cancelláriánál gr. Majláth alcancellár és öt tanácsos a helytartótanács javaslatát pártolták: míg gr. Pálffy cancellár nyolcz tanácsossal, tehát a többség ellenkező véleménynyel volt, és miután bebizonyult, hogy Kreil a kérdéses tételeket nem tanította, a történelmi-kritikai módszer neki vétkeül nem tulajdonítható, tanítványainak évről évre növekedő száma bizalmatlanságra a szülék részéről nem mutat; a karnak igazgatója Makó apát ex-jezsuita a vizsgákon mitsem tapasztalt, mi aggodalomra okot szolgáltathatna, a nevezett tanárt nem tartotta elmozdítandónak, hanem csak ovatoságra intendőnek és utasítandónak, hogy iratait Makóval közölje, ez időről időre váratlanul leczkét látogassa, a félév végén pedig tanításáról tüzetes jelentést tegyen.

A felség lényegében elfogadta a többség javaslatát, de mivel Kreil a bepanaszolt tételek egyikét sem tanította, megintését, és Makó ellenőrzését is mellőzendőnek, és őt csak

arra figyelmeztetendőnek rendelte, hogy a vallásra vonatkozó tárgyaknál az egymással ellenkező érvek előadása után az igaznak tartandó tételt határozottan fejezze ki. Pozsony vármegyének a legfelsőbb roszalás jelentetett ki, hogy általában ismeretes jeles tanárt (allgemein bekannten und geschickten Lehrer) kellő tudomás megszerzése előtt oly súlyos vádakkal alaptalanul illette.

Ezen legfelsőbb elhatározás folytán a bölcsészet tanszékére nézve ezuttal változás nem történt.

X.

A tanárok irodalmi működése.

Az egyetemhez ez időben nevezett tanárok közül számosan jeleskedtek az irodalom különböző ágaiban.

A hittani karból :

Chiolich Miksa (sz. 1749, † 1808) utóbb zágrábi kanonok, ritka ékesszólású férfi latin szónoklati művei;

Gabelhoffer Gyula a Sancta Rosina (sz. 1753, † 1794) német egyházi beszédei, ajtatossági munkái által lettek ismereteseek.

Mollik Tóbiás (sz. 1751, † 1824) a kar feloszlatása után győri hittanár, utóbb szerzete győri házának igazgatója, a magyarázattan, ágazatos és vitályos hittan körében legtermékenyebb íróink közé tartozik.¹⁾

Reyberger Károly Antal (sz. 1757, † 1818) husz évi bécsi tanárkodása után mólki apát, és cs. kir. kormánytanácsos, több kiadást nyert és a monarchia hittani intézeteiben

¹⁾ Kisebb értekezésein kívül : Dissertationum dogmaticarum Partes II. Agriae 1784. — De Religione naturali. U. o. 1785. Pentateuchus explicatus Agriae 1785. Concordia revelationis et rationis circa aeternae vitae vel mortis paedestinationem Agriae 1790. Dissert de Ecclesia Christi. U. o. 1786. Diluitio errorum de votis et clericali coelibatu. U. o. 1790. Dissertatio ad quaestionem : an sic dicta apostasia inter delicta civilia referenda? in examen vocavit. Pest 1790. Incarnatio vita et mors veri redemptoris. Agriae 1790. De Gratia. U. o. 1790. Votum et subsidium unionis in unam salvificam Ecclesiam ingredi anhelantibus. Pest 1790. Dissert. De auctoritate librorum deuterocanonice. Jaurini 1817. Dissertationes trinae de 72 Interpretum versione graeca. U. o. 1819. — Elementa scientiae Sanctorum. Agriae 1822.

vezérfonalul elfogadott erkölcstani jeles munkának szerzője volt.¹⁾

Zaszio András (sz. 1741, † 1816) később a premontreiek jászai és leleszi prépostja, hittani encyclopaediát és ószövet-ségi magyarázattant írt.²⁾

Zsivics Mátyás (sz. 1751, † 1814) a kar feloszlátása után pécsi hittanár, később kanonok, az ágazatos hittan körül érdemesült.³⁾

A jogi karban :

Demién Antal (sz. 1744, † 1833) később a jogtudományi kar igazgatója, a gyermekek kiörökítéséről értekezett.⁴⁾

Az orvosi karból :

Schönbauer József Antal (szül. 1757, † 1807) a hazai ornithológiát és az ásványtant irodalmilag művelte.⁵⁾

Stáhly György (sz. 1755, † 1802) és Stipsics Károly Ferdinand (sz. 1754, † 1820) orvostudományi értekezéseket bocsátottak közre.⁶⁾

¹⁾ Systematische Anleitung zur christl. Sittenlehre oder Moralthologie. Wien 1794. — Institutiones ethicae christianae seu theologiae moralis. Viennae 1805—9 III köt. 3. kiad. 1819.

²⁾ Encyclopaedia Theologiae. Pestini 1787. — Institutiones Hermeneuticae vet. testamenti III. rész. Pest. 1796.

³⁾ Kisebb értekezésein kívül : Libri de dogmat. orthodoxae relig. Quinque Ecclesiis. 1789—94. 2 kiad. 1803.

⁴⁾ Dissertatio an pater liberos suos. per testamentum simpliciter excludere possit. Tyrn. 1778.

⁵⁾ Geschichte der schädlichen Kolumbatzer Mücken im Banat. Wien 1795. Conspectus ornithologiae Hungariae Budae 1795. Neue analytische Methode die Mineralien und ihre Bestandtheile richtig zu bestimmen. I. Theil Ofen 1805. II. Theil Wien 1809.

⁶⁾ Stáhly : De criterio experimentorum medicorum. De fidis remediis. De intempestiva assumptione medicamentorum. De Judicio difficili. De Isagoge practica. — De historiae morborum criterio. — De casibus medicis practicis. — De Medicina et Pharmacopolio. — Stipsics : De natura et remediis calculi. Poson. 1774. Idealis institutionum Facultatis Medicae adumbratio. Pest 1791.

Tolnay Sándor (sz. 1747, † 1818) az állatgyógytanról több munkát irt.¹⁾

A bölcsészeti karból :

Cornides Dániel (sz. 1732, † 1787) királyaink nemzedék-rendjéről, a magyar nemzet ősvallásáról, Béla király névtelen jegyzőjéről kritikai éllel és alapos tudománynyal irt munkái, sikeres okirati kutatásai és gazdag gyűjteményei által vált híressé.²⁾

Hoffmann Lipót Alajos (sz. 1748, † 1806) több valláspolitikai és polemiai értekezés és folyóirat szerzője, illetőleg kiadója, a magyar közjog fölött II. József halála után folytatott publicistikai vitákban is élénk részt vett.³⁾

Koppi Károly (sz. 1744, † 1801) kitünő tehetségű és ékes-

¹⁾ Barmokat orvosló könyv. Pest 1795. *Artis veterinariae compendium pathologicum* Pest 1799. Tótul Besztercebánya 1808. A lovak megismeréséről és orvoslásáról. Pozsony. Pest 1804. 2. kiad. Budán 1816. *Institutiones de praecavendis ac curandis lumbus*. Budae 1816. Magy. Uott 1816. Németül Uott 1816. *Pract. Handbuch d. Erkenntniss u. Heilung d. Seuchen*. Aus d. latein. v. Lux. Leipz. 1817.

²⁾ *Regum Hungariae Sec. XI. Genealogia Posonii* 1778. *Epistola exegetica in disputationem Antonii Gánóczy*. Pest 1784. *Bibliotheca Hungarica*. Uott. *Comentatio de veteri Hungar. religione*. Opus post. Viennae 1791. *Vindiciae anonymi Belae Regis Hung. Notarii, opus posthumum a Chr. Engel editum*. Budae 1802. Gazdag kézirati gyűjteményének nagy hasznát vette Fejér Codex diplomatikusában. *Hist. Acad.* 187. l.

³⁾ Kisebb, nagyrészt álnév alatt megjelent munkákon kívül : *Geschichte der Päbste von Petrus bis Pius VI.* Wien 1786—91. *Vorlesungen über Philos. d. Lebens*. Wien 1791. *Wöchentl. Wahrheiten für und ü. die Prediger in Wien*. Wien u. Prag IV. füz. 1782—83. *Über Gottesdienst u. Religion*. Wien 1703—85. VI. füz. *Wiener Zeitschrift*. Wien 1792. IV. köt. 1793. II. köt. *Babel Fragm. ü. d. jetzigen polit. Angelegenheit*. in Ungern. 1790. *Ninive Fortges. Fragm. ü. die dern. polit. Angelegenh.* in Ungern. 1790. — Ez utóbbi két éves vitairatot Hoffmannak tulajdonítja Schwartner : *Statist. d. Königr. Ungern*. 2. kiad. I. köt. 31. l. és Wurzbach, ki Hoffmann jellemét igen kedvezőtlen színben tünteti fel. *Bibliograph. Lexicon* IX. köt. 161—162. l.

szólásu férfi, utóbb a marmarosszigeti és nagykárolyi szerzetházak igazgatója, több történelmi munkának szerzője volt. ¹⁾

Kreil Antal († 1833) észteni kézükönyvet és a Kanti rendszer védelmére munkát irt. ²⁾

Pap (fogarasi) József (sz. 1743, † 1784) nagy tudományu férüu, több bölesészeti értekezés szerzője, a harlemi tudományos akademia által kitüzött részint hittani, részint bölesészeti pályakérdések megoldásaért öt izben nyert jutalomdíjt. ³⁾

Pasquich János (sz. 1759, † 1829) több jeles mennyiség-tani és csillagászati munkát bocsátott közre, melyek éleseszűségének és szorgalmának mindannyi bizonyítékai. Nevét egyetemünk évkönyveiben tudományos czélokra tett alapitványa örökíti. ⁴⁾

¹⁾ „Historiam . . . disserta eloquentia reflexionibus politicis docuit“ mondja róla volt tanitványa Fejér; „Örök disze szerzetének és hazájának“ Kazinczy. Néhány kisebb értekezésen, emlékbcszédéken kívül: Prolegomena historiae ecclesiasticae. Pest. 1786. Praelectionum historicarum T. I. Pest 1788. — Jus electionis quondam ab Hungaris exercitum. Viennae 1790.

²⁾ Több munka fordításán kívül: Handbuch der Logik. Wien 1789. Vindiciae systematis Kantiani. Viennae 1801. Eberhard bölesészeti erkölcs-tanát Makó Pál latin fordítása szerint, kiadta Budán 1794.

³⁾ Dissert. de natura aeternitatis successionis experte et duratione mundi successiva. Trajecti ad Rhen. 1774. — Dissert. de vi substantiali eius notione, natura et determ. legibus 1779. Francz. Berl. 1780. Disputatio qua demonstratur non esse contra naturam Dei perfectissimum effe cisse mundum in quo mala insunt. Lugd. Bat. 1784.

⁴⁾ Számos csillagászati jelentések és kisebb értekezéseken kívül: Compendiaria euthymetriae institutio. Graecii 1781. — Versuch eines Beitrags zur allgemeinen Theorie von der Bewegung und vortheilhaftesten Einrichtung der Maschinen. Leipz. 1789. — Unterricht in der mathematischen Analysis und Maschinen-Lehre. II. köt. Leipz. 1790. — Told. Uott 1798. Opuscula statico-mechanica, principiis analyseos finitorum superstructa. II. köt. Lips. 1799. — Epitome elementorum astronomiae sphaericae calculatoriae II. köt. toldalékkal (appendix). Vien. 1811. — Anfangsgründe der gesammten theoretischen Mathematik. II. köt. Wien 1812—1813. — Tabulae Logarithmo-trigonometricae contractae cum novis accessionibus. Lips.

Schwartner Márton (sz. 1759, † 1823) oklevéltanában, történeti értekezéseiben, de főkép hazánk statistikájában gazdag olvasottságának, rendszerető tehetségének fényes emlékét hagyá. ¹⁾

Werthes Frigyes Ágost (sz. 1748, † 1817), később württembergi kir. tanácsos, számos szindarab, költemény, szépirodalmi és irodalom-történeti értekezés szerzője, és több szépirodalmi folyóirat munkatársa volt. ²⁾

Nemetz József János tanársegéd természettani értekezéseket írt. ³⁾

1817. — Grundriss gemeinfasslicher Vorlesungen über einige der vorzüglichsten Gegenstände des Naturschauplatzes. Ofen 1818. — Briefe an Hesperus (I—XII.) 1821—1823.

¹⁾ Introductio in rem diplomaticam aevi intermedii, precipue hungaricam. Pest 1790. 2. kiad. Budae 1802. Dissertatio de gente Croviaca, Regum Hungariae stirpis Arpadianae, haereditario successione iuri non adversa. Pest. 1791. — Statistik des Königreichs Ungern. Pest 1798. 2. kiad. III. köt. Ofen 1809. — 11. Francz. Frankf. 1813—16. Commentatio de scultetiis, per regnum hungariae quondam obviis Budae 1815. — Értekezésének: „Freimüthige Betrachtungen üb. d. Einführung der deutschen Sprache in Ungarn“ nyomtatása meg nem engedtetett, és legfelsőbb helyről nagyobb szerénységre (mehrerer Bescheidenheit) utasítva lett. Helyt. int. 1789. jun. 5. 21104. sz.

²⁾ Über die vorzüglichsten ital. Dichter d. XVII. Jahrh. Leipz. 1781. — Schönheiten italien. Dichter u. dem Orlando Furioso. Bern 1781. Költeményei, szindarabjai czimeit lásd Fejér: Hist. 170. l.

³⁾ Vorrath neuer Beiträge zur Physik, Oekonomie, Mechanik und Technologie. I. Theil. Pest 1784. — Beschreibung einer elektrischen Lampe. Ofen 1801. — Kietabel és Tomcsányi tanársegédek, később egyetemi tanárok irodalmi működését a következő fejezetben emlitem meg.

XI.

Egyetemi tanulók. Változások a fegyelmi szabályokban. Fegyelmi esetek.

Az egyetemi ifjúságra nézve ez időszakban az előbbiektől sok tekintetben eltérő intézkedések léptek életbe.

A beiktatás (immatriculatio) kötelezettsége, mely főleg a külön törvényhatósági illetékesség meghatározása tekintetéből volt szükséges, a bécsi egyetemen, és annak folytán egyetemünkön is meg lett szüntetve.¹⁾

Az ifjúság vallási társulatait az ugynevezett Congregatiókat, melyek ez évtized elején ajtatossági gyakorlataikat még folytatták,²⁾ a császár végkép megszüntette. A tulajdon tárgyaik eladásából befolyt pénzt az egyetemi kir. tanács szegényebb beteg tanulók segélyezésére fordíttatni indítványozá, a felség azonban felét a vallás-, felét a tanulmányi alapra szánta.

A kötelező isteni tisztelet, melynek hanyag látogatása iránt több panasz fordult elő, az egyetemi tanulókra nézve meg lett szüntetve. A színházak és nyilvános táncmulatságok

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1785. márc. 15. 130. sz. A bécsi egyetemnél 1784. június 8. rendelet a tanulók szabadságára hagyta a beiktatást; Sonnenfels indítványára az udvari tanulmányi bizottság azt végkép megszüntetendőnek tartá, mit azonban a császár, az udv. cancellária ellenvéleménye folytán el nem fogadott. Kink : Gesch. d. Univ. zu Wien. I. köt. 562. l.

²⁾ Az Egyetemi Jegyzetek 1781. évi 5. sz. alatt olvassuk : „9. Aprilis : Triduo hoc, sacra asceti exulta est altiorum classium inventus ab Adm. R. D. Paulo Zahora Congr. BMV. Paeside. In Coena Domini hora 9 ad sacram sinaxim accessit. Die Parasceves 3 post meridiem hora templi sub labaro obivit, ac denique hora 4 post meridiem sabbato sancto resurrectioni interfuit.“

látogatása az ifjuságnak meg lett engedve; a helybeli hatóságok azonban köteleztettek, hogy külön biztosok által kellő felügyelettel legyenek, nehogy olyasmi történjék, a mi kifogásra alkalmat szolgáltathatna.¹⁾

Mig az egyetemes papnöveldek fel nem állítottak, a boldogult királynő azon intézkedése, hogy a szerzetes rendek kiválóbb tehetségű növendékeiket az egyetemre küldeni tartozzanak, és ily módon a tanítás egyformasága a klastromokban is honosíttassék, szigoruan meg lett tartva, és a szegényebb rendek tagjai segélydíjakban is részesültek.²⁾

Az ugynevezett önkéntes hallgatókra (benevoli auditores) nézve szabályul ki lett mondva, hogy olyanoknak csak azok vehetők fel, kik tanulmányaikat már befejezték, és egy vagy

¹⁾ Helyt. intézm. 1784. jun. 14. 14127. sz. Fejér Hist. Doc. 64. l.

²⁾ Az 1778—178²/₃. tanévig a hittudományokra a benedekrendűek 2, a cisterciáták 2, a trinitariusok 2, a sz. Ferenczrendűek Máriáról czimzett tartománya (marianusok) 4, a Megváltóról czimzett (salvatorianusok) 4, a kapisztráni sz. Jánosról czimzett (kapisztranusok) 4, a sz. Lászlóról czimzett (Ladislaiták) 1, a minoriták 2, a kapuczinusok 2, a magyar tartománybeli pálosok 5; a bölcészetre a benedekrendűek 1, a minoriták 2, a sz. Ferenczrendi mariánusok 5, a sz. Ferenczrendű salvatoriánusok 5, a sz. Ferenczrendű kapisztránok 6, e rendű Ladislaiták 2, a kapuczinusok 3, a magyarországi pálosok 3, a horvátországi pálosok 1; a humaniorákra a cisterciáták 3, a minoriták 2, a sz. Ferenczrendű mariánusok 10, a salvatorianusok 2, a kapisztranusok 7, a magyar pálosok 4, a horvát pálosok 1 küldöttek. — Az 178³/₄. tanévre a piaristák a hittudományra 2, a bölcészetre 2; a benedekrendűek a humaniorákra 1; a jászói premontreiek a hittudományra 2, a bölcészetre 2, a humaniorákra 1; az egri cisterciáták a humaniorákra 1; a magyar pálosok a bölcészetre 1; a horvát pálosok a hittanra 2, a bölcészetre 1, a humaniorákra 1; a sz. ferenczrendi mariánusok a hittanra 1, a bölcészetre 1, a humaniorákra 2; a salvatorianusok a hittanra 1, a bölcészetre 1, a humaniorákra 2; a Ladislaiták a hittanra 1, a bölcészetre 1; a minoriták a hittanra 1, a bölcészetre 1, a humaniorákra 2; a dömések a humaniorákra 1; a kapuczinusok a hittanra 1, a bölcészetre 1 küldöttek; azon szegényebb szerzetesek, kiknek Budapesten kolostoruk volt, egyenkint 80, kiknek kolostoruk nem volt, és a piaristák 100 forintnyi ösztöndíjt nyertek. Udv. Canc. felterj. 1783. febr. 17. 1931. sz.

más tanszakban nagyobb kiképeztetésökre törekszenek, és azok is csak a tanítási díj lefizetése mellett; ifjak, kik a szabályszerű vizsgákat le nem tették, vagy az érdemsorozat harmadik osztályába jutottak, semmi esetre magasabb tanfolyamba nem bocsáthatók.

Az izraelitáknak a felsőbb tanulmányok hallgatása a hittan kivételével meg lett engedve.¹⁾

A tápintézetek az egész országban meg lettek szüntetve, és az azokra fordított összegek ösztöndijakként kiosztva, melyeknek három, ugymint 260, 200 és 160 forintos osztálya volt.

Azok adományozására nézve határozott szabályok lettek megállapítva;²⁾ nevezetesen az is, hogy az ösztöndijas a német nyelvet tudja, vagy annak tanulására magát kötelezze.

Az orvostanulókra nézve az ösztöndíj élvezete a szigorlati évre meg lett hosszabbítva.³⁾

A kardoknak viselése felsőbb rendelet folytán ismételve meg lett tiltva, ugyszintén a dohányzás az utcákon, és a tanuló ifjúság távozása a farsangi és husvétii szünidő alatt.⁴⁾ A szünnapokra nézve a tanulmányi rendtartás szabályainak szoros megtartása meghagyatott.⁵⁾

Az ifjúság buzdítására ki lett mondva, hogy senki közigazgatási hivatalra nem alkalmazható, ki a jogi tanulmányo-

¹⁾ Helyt. intézm. 1781. nov. 5. 4020. 6909. és 7694. sz. Linzbauer Codex III. 35. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1784. jun. 14. 14727. sz. 1785. márc. 30. 8611. sz. 1786. márc. 7. 11243. sz. A budai teréziai akademián kívül, melyről még szólok, az országban 1784. évben tápintézetek Vácson, Nagyszombatban, Nyitrán, Trencsénben, Szentgyörgyön, Rozsnyón, Győrött, Kassán, Lőcsén, Kisszebenben, Nagyváradon, Sz.-Annán, Debreczenben, Marmaroszigeten, Zágrábban, Varadon léteztek. Lásd Kovachich Mercur I. évf. 336—428. l.

³⁾ Helyt. intézm. 1787. junius 25. 21922. sz.

⁴⁾ Egyetemi Jk. 1785. nov. 22. 483. sz. 1787. márc. 20. 154. sz.

⁵⁾ Helyt. intézm. 1789. május 20. 18427. sz.

kat be nem fejezte, melyekre csak azok hocsáttattak, kik a bölcsészeti tanfolyamot befejezték, mérnököknek, sebészeknek, bábáknak csak azok fognak neveztetni, kik az egyetemen megvizsgáltattak, és oklevéllel láttattak el. A kitünő szorgalmu ifjak nevei a tanfolyam végén a kir. biztosokkal közöltettek.¹⁾

A fegyelem fentartása czéljából az egyetemi magistratus a Bajzát püspök által Nagyszombatban közzétett szabályok újabb kiadását és kihirdetését rendelte el, bővítve a tanulmányi rendtartásnak arra vonatkozó intézkedéseivel.

A városi tanács panaszaí folytán a tanulók a városma-jorban ültetett szederfák sértésétől szigoru büntetés terhe alatt eltiltattak (1782). A tisztí kart sértő latin gunyírat (1783. jan.) gyanuja Szalay Imre orvostanhallgatóra irányul-ván, gróf Sztáray Antal a herczeg Eszterházy 33. számú gya-log soreszed ezredesének panasza folytán, az egyetemi magis-tratus az ügyet megvizsgáltatta, a vizsgálat tartama alatt Szalayt házi fogságba helyezte, annak befejezése után a guny-írat szerkesztésének vádjá alul bizonyítékok elégtelenségénél fogva ugyan felmentette, de az ezredes ellen használt sértő kifejezések miatt a hét napi házi fogság beszámításával még két napi fogságra (carcer) ítélte; sőt a magistratus tagjai kö-zül többen, surlódások kikerülése végett az ifjuságnak a vá-rosházban tartandó nyilvános bálokat is megfíltandónak vél-ték, mi azonban csak a bölcsészet hallgatókra nézve foga-natba vétetett, a többiekre nézve felsőbb határozat bekövet-keztéig annál inkább függőben tartatott, minthogy a neve-zett ezredes minden bántalmazás elmaradását a tiszték részé-ről biztosította, a bérlok pedig a tilalom fentartása esetére, közel ötszáz forintnyi kár bekövetkezésétől tartottak.²⁾

¹⁾ Kir. leír. 1782. jan. 18. 5862. sz. Helyt. intézm. 1784. márc. 22. 5909. sz. Udv. rend. 1787. august. 1. 9013. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzók. 1782. jan. 16. 2 a), júli 27. 9 a), 1783. jan. 15., 17., 20., 22., 25. ülés 1., 2., 3., 4., 7. sz. alatt. Gróf Sztáray ezredes panasza és átiratai az egyetemi magistratushoz mind latin nyelven voltak szerkesztve.

Kiváló figyelmet gerjesztett Godall István rosnyói pap és hittanhallgató fegyelmi esete, ki Markovics Mátyás az egyházi jog tanárának a pápa tévmentességét tagadó tanításai ellen, gunyoros, éles észrevételeket tartalmazó értekezést írt, és azt, habár Lakics könyvvizsgáló a sértő helyeket kitörölte, változatlanul kinyomatta (1782). A vizsgálat nyomán azon gyanu, hogy az értekezés szerkesztésére Perczel Imre hittanár befolyt, alaptalannak bizonyult. A kir. helytartótanács a gunyírat szerzőjét püspöke által szigoruan büntetendőnek indítványozá. Királyi leirat azonban meghagyá, hogy Godall, kit püspöke a papnöveldéből visszahívott, az egyetemes papnöveldében két heti elzáratással fenyíttessék, a sértett tanárt a tanteremben nyilvánosan megkövesse, értekezése elnyomassék, és a nyomdász szigorú felelősségre vonassék. A tanár utasított, hogy előadásaiiban a megszabott vezérfonalhoz (Synopsis iuris eccles. 67. §.), és a bécsi egyetemen követett rendszerhez szorosan ragaszkodjék.¹⁾

Gyakoriak voltak a tanulók és a polgárok közötti sértegetések és bántalmazások miatti panaszok. Nagyobb kihágás 1787. szeptember 7—8. éjszakán történt, midőn a külváros-

¹⁾ A hivatkozott 67. §. akként szól : *In fidei et morum quaestionibus summi Pontificis inter caeteros episcopos praecipuae sunt partes, eiusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinent.* — Godall Istvántól később következő munka jelent meg : *Discursus de vocatione ad statum ecclesiasticum.* Posenii 1785. Kir. helyt. felterjesztés 1783. márc. 6. (Canc. szám 1497.) Királyi leirat 1783. márc. 29. 2710. sz. A papnöveldé és a jogi kar viszonyzatának megvilágításául ez időben szolgál a jogi kar matriculájának jegyzete, mely szerint az 178^{1/2}. tanév végén harminczhat növendékpap közül, kik az egyházi jogot hallgatták, csak 13-an tettek vizsgát : „*Caeteri non expectato die et examine, ab I. Facultate praefixo coram Reverendissimo D. I. Facultatis Theologicae Directore incertum a quo examinati sunt. Qua re non exiguum rursus Facultati Juridicae praeiudicium illatum.*” Hogy az egyetemi egyházjogi tanításokkal ellenkező elvű előadások, a papnöveldében gyakran tartattak, boldogult öregatyám Markovics Mátyás, az egyházjog akkori tanára többször emlité.

ban a három királyhoz czimzett vendéglőben jogászok és bölcsészek más vendégekkel verekedésbe keveredtek, azok egyikét az őrség elfogta, a többiek nevét feljegyezte. Az egyetemi magistratus ennek folytán szükségét látta, hogy a fekete táblán az ifjúsághoz figyelmeztető intést intézzen.¹⁾

Még II. József életében az ifjúság közt elterjedt erköcs-telenség és vallástalanság miatti panaszok a kir. helytartótanácsot arra indították, hogy az egyetemen és akadémiákon a kötelező isteni tiszteletnek és egyházi szónoklatnak visszaállítását sürgesse. Ezen, az udvari cancellária által is támogatott felterjesztés következtében, a fejedelem habár az udvari tanulmányi bizottság, és az államtanács több tagja ellenezte, megparancsolá, hogy az egyetemi és felsőbb tanodai tanulók vásár- és ünnepnapokon tanáraikkal az isteni tiszteleten és egyházi szónoklaton jelen legyenek, délután pedig fél óráig czélszerű vallási és erkölcsi oktatásban részesüljenek.

Ezen rendelet folytán az egyetemi tanulók 1789. husvét-től kezdve az isteni tisztelet látogatására és egyházi beszédnek a plébánia templomban magyarul vagy németül való hallgatására utasítottak; a délutáni vallási és erkölcsi oktatás hallgatásának kötelessége azonban utóbb meg lett szüntetve (1790). Az egyházi körmenetekre nézve meg lett állapítva, hogy az ifjúság a buzaszentelő és keresztjáró napokon azokra ne köteleztessék, de urnapján részt venni tartozzék.²⁾

De nem csak ezen intézkedés történt. A császár, ki már 1785. azon okból, mivel tudomására jutott, hogy az ifjúság a multságokra nézve adott engedélyekkel visszaél, az ösztöndijasoknak a kávéházak és korecsmák látogatását megtil-

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1785. 3., 7., 43., 44., 75. stb. sz. 1787. septemb. 11. 904. sz.

²⁾ Helyt. felterjesztés 1788. sept. 25. 37486. sz. Udv. rend. 1788. october 22. 14588. sz. Helyt. intézm. 1789. febr. 25. 7251. sz. július 8. 25212. sz. dec. 22. 46981. sz. 1790. febr. 17. 6032. Egyet. Jegyzők. 1789. márc. 31. 146. sz. Hock-Bidermann : Oest. Staatsr. 540. 541. l.

totta,¹⁾ az erkölestelenség és a fegyelem meglazulása miatti panaszok folytán, e tárgy iránt véleményadásra a helytartótanácsot felszólította; ez az egyetemi magistratus és kerületi fődirectorok véleményét kérte ki.²⁾

Az egyetemi magistratus javaslata oda irányult, hogy a színházak látogatását csak jó viseletű szorgalmas ifjaknak, a szülék beleegyezésével a dekán engedhesse meg, de soha iskolanapokon, és csak a színház kiválóbb helyén (Nobelparterre); hason szabályok alkalmazandók farsang idején a nyilvános táncmultságokra nézve. A korcsmák, kávéházak és a nem kis számú gyanús és sikamlós helyek látogatása (schlupfrige und verdächtige Orte) egyáltalán tilalmaztassék, a pedellus és curatorok (felügyelők) e helyeket látogatni, a tanulók lakásaikat a dekánnak bejelenteni tartozzanak. Fegyelmi büntetésekül az elzárást (carcert), a megengedett multságok tilalmát, és a kizárást ajánlá. Az ösztöndíj elvonását, mint a szülőket sujtó fenytéket mellőzendőnek vélte. A főigazgatók véleményei, mind a panaszok alaposságára, mind az óvszerekre nézve fölötte eltérők voltak.

A helytartótanács a színházak, bálók látogatását a gymnasiumbeli tanulóknak egyáltalán megtiltandónak, az egyetemi és akadémiai tanulóknak a színházat az egyetemi magistratus által javasolt megszorítással, a bálokat csak ha a következő napon leczkék nem lennének, a vigadó (redoute) és nemes bálók helyiségein éjfélig, és vizsgák idején csak azoknak, kik a vizsgát már letették megengedhetőnek, minden más tánczhelyiségek, kávéházak, kocsmák látogatását megtiltandónak véleményezte. A tanulókat elfogadó kávéosok, korcsmárosok pénzbírságban elmarasztalandók, melynek fele a feladónak, fele a szegény alapnak jusson. A tanulók szállásai bejelentendők. Büntetésül a kihágás első esetében ösztön-

¹⁾ Helyt. intézm. 1785. márc. 14. 6593. sz.

²⁾ Udv. rend. 1788. nov. 26. Helyt. intézm. 1789. febr. 25. 7268. sz.

dijasoknál az ösztöndíj leszállítását vagy a tanpénz fizetését, másoknál intést, és a megengedett mulatságok tilalmát; másod izben az ösztöndíj elvesztését, nem ösztöndijasoknál szigorubb és nyilvános feddést; harmad izben három napi elzárást (carcert), negyedszer a szülék figyelmeztetését, hogy fiaikat máshová vigyék, ha azok nem tennék, vagy javulásra remény nincs, a kizárást alkalmazandónak véleményezé. De nyiltan kijelenté, hogy az egyetemnél ezen intézkedések sikerét, annak jelen hatósági szervezete mellett nem reméli, minthogy az előljáráóság több egymástól független, évenként váltakozó egyéniségekből alakul.

Az udvari cancellária 1789. november 25. kelt rendeletében kijelenté, hogy tekintettel a főigazgatók jelentéseire az erkölcstelenséget, fegyelmetlenséget oly nagynak nem látja, mint a kir. helytartótanács állítja; de minthogy az ifjúság fölötti felügyelet szükséges, szabályul megállapította, hogy a színházak és bálók látogatása csak Pozsonyban, Budán és Pesten, hol rendőrségi felügyelet van, megengedhető; bizonyos napoknak, időnek, vagy kiválóbb helyiségeknek (Nobel-parterre) meghatározása gyakorlatilag ki nem vihető. Korcsmák, kávéházak látogatása tilalmas, de a kávéosok és korcsmárosok annak meggátlására nem kötelezhetők. A szállások bejelentendők. A fegyelmi büntetések fokozatai a) nyilvános intés a tanár által, b) ösztöndíj leszállítása; az utolsó osztályuaknál, a magasabb osztályba előléptetésre való képtelenség nem ösztöndijasoknál, képtelenség annak elnyerésére egy időre; e büntetések kihirdetendők, c) ösztöndíj elvesztése, képtelenség annak elnyerésére mindenkorra, d) kizárás, e) a legsúlyosabb esetekben kizárás minden intézetből a kir. helytartótanács által. Az ifjúság adósítása megakadályozására czélzó intézkedések, a törvényszékeknél kilátásba lettek helyezve.¹⁾

¹⁾ Helyt. felterjesztés 1789. sept. 2. 33949. sz. Canc. 12082. sz. Udv. rend. 1789. novemb. 15. 13951. sz. Helyt. intézm. 1790. febr. 17.

A császár halála után beállott politikai változások hatása mutatkozott a tanpénz fizetésének már említett megtagadásában, és azon folyamodásokban, melyeket ennek megszüntetéseért a három világi kar tanulói, az orvostanulók és sebészek pedig az elemi boncztan, természetrajz német tanítása ellen és a végett beadtak, hogy az elemi boncztan tanítása a prosector mellőzésével Rácz tanárra bízassék.¹⁾

Az ifjuság közt akkor idején elharapódzott éjjeli tivornyázásokat és zenével párosult zajongásokat az egyetemi hatóság szigoruan tilalmazá.²⁾

Az egyetemi ifjuság száma 178^{3/4}. a budai tartózkodás utolsó tanévében volt : hittanhallgató 324, joghallgató 107, orvostanhallgató 23, sebészethallgató 30, gyógyszerészhallgató 8, bölcsészethallgató 176.

Az 178^{5/6}. tanévben az egyetem kiegészítő alkatrészét képező pozsonyi hittani karnak 479 világi, 97 szerzetes, összesen 576 növendékpap, és még 45 világi hallgatója, az egrinek 214 (127 világi és 87 szerzetes) növendékpap, a zágrábinak 130 hallgatója volt. Joghallgató volt az évben 91, orvostanhallgató 45, sebészettanuló 21, bölcsészethallgató 175, mérnök 17, összesen a Pesten létezett három világi karban 349 hallgató.

Az 178^{8/9}. évben hittanhallgató 298, joghallgató 113, orvostanhallgató 28, sebészettanuló 34, bölcsészethallgató 254, mérnöktanuló 13.

5909 sz. A kávéházak és korcsmák felügyelete sok nehézséggel járt, és a pedellus panasza alapján, hogy a kávésök sértegetik, a városi tanács kellő intézkedésre fel lett szólítva. Egyet. Jegyzők. 1789. május 5. 220. sz.

¹⁾ Az utóbbi folyamodás Rácz tanártól származván, a helytartótanács ezen eljárását komolyan roszalotta. Helyt. intézm. 1790. jul. 17. 19208. sz.

²⁾ A városi őrség jelentése szerint a megintett ifjak engedni vonakodtak, és kijelentették, hogy már most az őrségnek nincs mit intézkednie. Egyet. Jegyzők. 1790. május 4. 155. sz.

Az 17^{89/90}. évben hittanhallgató 263, joghallgató 113, orvostanhallgató 30, sebészettanuló 24, bölcsészethallgató 212, mérnöktanuló 13.¹⁾

¹⁾ A pozsonyi hittani intézetben 17^{89/90} 388 növendék volt, a mint egyáltalában azok ott a pesti egyetemes papnöveldénél mindig nagyobb számmal voltak.

XII.

Egyetemi szentegyház. Egyetemes papnöveldek. Kir. teréziai akadémia. Könyvtár. Intézetek és gyűjtemények.

Mig az egyetem a várban volt, egyháza és az isteni tisztelet rendje iránt változás nem történt, a vallási társulatok még fennállottak, és az eltörölt kolostoroktól az egyetemi templom számára egyházi szerek és öltönyök 996 forint 46^{3/8} krajczárért részben az egyház saját jövedelmeiből, részben az egyetemi alapból szereztettek be.¹⁾

Az áthelyezés után a kötelező isteni tisztelettel megszűnt egyszersmind az egyetemi hitszónok állása is; egyházi ünnepeit az egyetem mint már érintém, a ferenczrendűek templomában tartotta.²⁾

Sz. István jobb keze, melyet dicső Mária Terézia az egyetemnek adományozott, és melynek őrizetét reá bízta, a budai várkápolnában maradt, és ezen nemzeti ereklye őrzése ismét a vörös csillagkeresztes szerzetre ment át.³⁾

¹⁾ Helyt. felterjeszt. 1783. július 31. 6773. sz. Kir. leir. 1783. sept. 16. 8780. sz.

²⁾ Az egyetemi templom karnagya Böhm József, 700 forintnyi évi fizetéssel birt, és az áthelyezés után annak még három havi részletét kapta meg. Kir. leirat 1785. ápril 13. 4274. sz. A ferenczrendűek templomában Pesten az egyetem egy-egy nagymise egyházi zenéjéért hat forintot fizetett, mint azelőtt a kir. tábla is ünnepélyei alkalmával. Egyet. Jegyzők. 1785. június 7. 255. sz.

³⁾ „Sacram dexteram S. Stephani Primi Regis et Apostoli Regni Hungariae, ad nos peculiari Dei providentia delatam, in eiusdem Universitatis Ecclesia depositam, illius curae conservandam concredidimus, atque hoc sacrum pignus ad perennem rei memoriam Eidem donavimus.“ Mária Terézia 1780. marc. 25. kelt nagy diplomája.

Az isteni tisztelet látogatásának kötelessége ismét életbe lépven, az egyetemi tanulók, minthogy külön hitszónokuk még nem volt, a misét és szent beszédet, mint fentebb érintém, a plébánia templomban hallgatták.

II. József eltérven az anyjának a püspöki karral egyetértőleg megállapított intézkedéseitől, melyek az egyetem mellett felállított papnöveldek, és a szerzetes rendek Budára küldött tagjainak közvetítése, nemkülönben az összes hittudományi intézetek szabályozott tanítási rendszere által biztosították a papság egyforma oktatását, a haza és egyház érdekeinek egyaránt megfelelő szellemben: ezen cél elérésére azon radicalis eszközhöz nyult, hogy az összes püspöki és szerzetesrendi papnöveldeket és hittani intézeteket megszüntette, és azok helyett több egyetemes papnövelde felállítását elhatározta.¹⁾

Azok egyikének helyéül az egyetem székvárosa Buda ki volt tűzve, miután a budai papnövelde berendezése a császár teljes meglegedését megnyerte. A cancellárhoz 1783. ápril 27. intézett sajátkezű iratában azt kitűnőnek mondja; saját észleletei folytán csak némely csekélyebb változásokat tett; nevezetesen néhány hálóteremnek muzeumokká való alakítását, azoknak az első, ezeknek a második és harmadik emeletbe áthelyezését, több asztalnak (pulpitus) beszerzését rendelte meg.

A papnöveldét négyszáz növendék számára berendezni szándékozván, a klarissák kolostorát a várban e célra alkalmazandónak és átalakítandónak rendelé. Annak folytán a cancellária a kir. helytartótanácsnak meghagyá, hogy egyetértőleg a primással a legfelsőbb elhatározást fogantosítsa; a klarissák kolostorának átalakítását a primás eszközölje.²⁾

¹⁾ Udv. rend. 1783. ápril 22. 4380. sz.

²⁾ Sajátkezű iratában a császár a budai papnöveldekről mondja: „Ersteres ist vortrefflich gut.“ Udv. rendelet 1783. május 2. 4125. sz.

Az egyetemen kívül a helytartótanács és az egyházi bizottság, hittani karok, illetőleg egyetemes papnöveldek felállítását négy oly helyen indítványozák, hol felsőbb tanintézetek már léteznek, ugymint Egerben, melynek tanintézete kir. akademiává emelendő, Nagyszombatban az okból is, mert e város sokat veszített, Győrött és Zágrábban; a szerzetesekre nézve ezen intézkedések életbe léptetését egy évvel, tehát 1784. november 1-ig elhalasztandónak véleményezték.

A császár azonban ezen javaslattól eltérőleg gr. Eszterházy cancellárhoz intézett sajátkezű iratában az egyetem melletti papnövelde mellett még Kassán és Pécsen, hova a győri akadémia is át lett helyezve, vagy ha ez utóbbi helyen arra alkalmas épületek nem lennének, Kalocsán egyetemes papnöveldek felállítását határozza, és rendelé, hogy más helyütt hittani lectorokat tartani, vagy másokat, mint a kik az újonnan szervezett hittani intézetek bizonyítványaival el vannak látva, subdiákonokká, diákonokká vagy áldozárokká felavatni tilos. Megengedte azonban, hogy a tanfolyam bevégezése után megyéjük áldozári intézeteiben egy-két évet tölthessenek. A budai növelde átalakítását, a kassainak berendezését és megnyitását 1783. november 1-ig befejezendőnek parancsolá.¹⁾

Az ország kormányzókeinek Budára, és annak folytán az egyetemnek Pestre való áthelyezése azonban a hittani intézetek és egyetemes papnöveldek alig megállapított helyeinek megváltoztatását eredményezte, és azok Pozsonyban a kir. várpalotában, Egerben a főiskolai, és Zágrábban a papnöveldei épületben helyeztettek el. Az első 650, a második 367, az utolsó 183 növendék számára be lett rendezve; a Pázmány-féle bécsi intézet növendékei Pozsonyba, a szent

¹⁾ Sajátkezű irat 1783. augst. 19. 8084. Canc. sz. Kir. leirat a helytartótanácsához 1783. augst. 26. 8084. sz. A sajátkezű irattal hasonló tartalmu legf. elh. az udvari egyházi bizottság elnökéhez intéztetett 1783. júl. 4. Canc. 1751. sz. A helyekre nézve írta a császár: „Optima cum deliberatione ac studio, loca ob situm suum perquam sana eligi.“

Borbálához czimzett görög katolikus intézetbeliek Egerbe, a horvát collegium növendékei Zágrábba rendeltettek.

Hogy a hittani pályára készülő ifjuság a bölcsészeti tanfolyamot ugyanazon helyen végezhesse, a nagyszombati akademiának áthelyezése Pozsonyba, a kassainak Egerbe el lett határozva.¹⁾

Kevéssel az egri és zágrábi papnöveldek szervezése után a császár azoknak egyesítését, mint emlitém, az egyetem székhelyén elhatározá, és a papnövelde helyiségeül Pesten a pálosok kolostorát és diszes szentegyházát, a görög katolikus növendékek számára a klarissák kolostorát jelölte ki; és mivel a szintén ide rendelt erdélyi növendékpapokkal együtt azoknak 350-re emelkedő számára ezen épületek előreláthatólag elégtelenek, a pálosok gazdasági épületeinek helyén, mielőbb bevégezendő nagy új épületnek felállítását elrendelte.²⁾

Ezen épület a templom keleti oldalán, három emeletben, 24 tágas szobát, két nagy éttermet (refectoriumot) és két konyhát foglalt magában; a folyosók az utcára, a szobák ablakai az udvar és kert felé nyiltak; az építkezés a legnagyobb erőfeszítéssel még éjszaka fáklyavilágításnál is folytatott, hogy az 1786/7. tanév kezdetéig elkészüljön. A császár

¹⁾ Kir. leirat 1783. november 28. 12232. Canc. sz. 13966. helyt. sz. Lásd Egyetemi Okmánytár 69—73. l. Egyetemes papnöveldeket a császár többi országai számára még Bécsben, Prágában, Olmützben, Grácban, Innsbruckban, Freiburgban, Lembergben, Paviában és Löwenben állított fel.

²⁾ A fejedelem sajátkezű irata gróf Niezkyhez 1784. october 21. 25255. helyt. sz. Egyet. Okmánytár 78—79. l. A pálosok temploma és kolostora török mecsetnek és néhány roskadozó háznak telkén épült, melyet I. Lipót nekik 1688. adományozott, de melynek birtokába csak 1693. évben léptek. Roder : Egyházi beszéd az egyetem temploma ujra megnyitása alkalmával. Pest 1859. 4. 20. 21. l. — A császár a pálosok templomával szemközt levő Alap-alapítványi házat is a növelde czéljaira óhajtotta alkalmazni, de utóbb attól elállott. E házban később a királyi jogügyigazgatóság, és 1860 után a legújabb ideig a közalapítványi jogügyigazgatóság székel.

1786. augusztus havában az építkezést személyesen megtekinté, kettős ablakokat, a nap felé eső részen függönyöket rendelt, a templom és a régi épület homlokzatának tisztogatását hagyta meg, a homlokzat feliratát önmaga készítette.¹⁾

Az egyetemes papnövelde megszüntetése után a pálosok kolostorába a várból áthelyezett kir. kuria költözött; az új épület az ugynevezett nagy seminarium magán lakásokra adatott ki. A klarissák volt kolostora a közalapítványi ügyigazgatóság és főtisztviség később a zálogház helyéül szolgált.²⁾

A Mária Terézia által alapított, az egyetemmel szerves kapcsolatba hozott teréziai nemes akadémia ugyanazon sorban részesült, mint a hason nevű és szervezetű bécsi akadémia, és az országban levő többi tápintézetek; a császár megszüntette. A budai, a bécsi teréziai akadémia magyar, valamint a többi tápintézetek növendékei Pozsonyba rendeltettek, hol részint kisebb külön társulatokban együtt (minoribus separatis camaradis), részint külön-külön lakván, a nyilvános iskolákat a bölcsészetiig bezárólag látogatták; számukra külön nyelv- és testgyakorló mesterek alkalmaztattak (linguarum et corporis exercitiorum magistri), és közös testgyakorlataikra nagyobb termek a kir. kamarai, illetőleg helytartótanácsai épületekben berendeztettek. Felügyeletök az ösztöndíjasok külön világi igazgatójára 1500 forint évi fizetéssel volt bízva.³⁾

¹⁾ Legf. kézirat 1786. aug. 18. A felirat következő volt:

Instructioni Cleri
Religionis Firmamento
Vovit Josephus II. Aug.
II. Aug. MDCCLXXXVI.

Kovachich Mercur I. évfolyam 231. 808. l.

²⁾ A hittani kar visszaállítása után 1805. a kir. kuria régi épületébe a ferencziek terén költözött, honnan a jogi és bölcsészeti karok a volt nagy seminariumba, ma ugynevezett központi egyetemi épületbe mentek át.

³⁾ Kir. leirat 1783. november 28. 12232. sz. Egyet. Okmánytár 71. l. A budai teréziai akadémia butorait eladták, négy képet a császár az egye-

Miután azonban a tapasztalás legrövidebb idő alatt bebizonyította, hogy ezen kellőleg meg nem fontolt intézkedés a szülék szabad rendelkezését lehetetleníti, az ország távolabb vidékein lakó ösztöndíjasokra igen terhes, a Pozsonyban levők pedig a nyelv- és tánczmestereknek oktatásait nem igen látogatják : a császár az igazgatóságot és mesteri állomásokat Pozsonyban megszüntette, és megengedte, hogy az ösztöndíjasok tanulmányaikat a monarchia akár mely tanintézetében folytathassák.¹⁾

Az egyetemi könyvtár Ürményi kir. biztos intézkedéseinek kiváló tárgyát képezte, nemcsak ezen intézet nagy fontosságánál, hanem azon viszályoknál fogva is, melyek személyzete közt támadtak, közvetve az egyetemre is kihatottak, és melyeknek csak a személyzetben történt változtatások által lehetett véget vetni. Főokát Bretschneider másod könyvtárnoknak ellenségeskedései és vádjai képezték, melyekben Prayra nézve, Kovachichnak is része volt. Miután azonban a biztosi vizsgálat Bretschneider vádjainak alaptalanságát kiderítette, és a kir. biztos két könyvtárnokot fölöslegesnek, sőt károsnak jelenté, Bretschneider, habár a császár iránta közvetlenül érdeklődött, Lembergbe át lett helyezve (1784), és Pray, ki már visszalépni készült, állásában megmaradt.²⁾ mignem 1790. nagyváradi kanonokká lett kinevezve, a mikor a könyvtárnokságról lemondott. Lemondása után ő Felsőge-

temnek ajándékozott. Kir. leirat 1784. június 5. 6133. sz. Mily kedvezőtlen véleménynyel volt a császár a bécsi Theresianumról, bizonyítja gr. Kolowrathoz 1783. november 20. intézett sajátkezű irata, melyben többi közt mondja : „Nebst diesem hat leider eine schier 40 jährige Erfahrung gelehrt, dass ungeachtet einer so theuren Beköstigung eine sehr geringe Zahl wahrhaft nutzbarer und tauglicher Diener des Staates allda gebildet worden.“ Wolf : Unterrichtswesen 25. l.

¹⁾ Kovachich Mercur I. évf. 362—365. l.

²⁾ „Triennio post a munere hoc, quam non impetravit, missionem petiit, causatus quidem Budensem auram, suae minus favere valetudini, verum tamen quod tranquillitatis animi ad scribendum tantopere necessariae,

Lipót saját kéziratával Gabelhoffer Gyulát a felosztatott hit-tani kar tanárát, nyolczszáz forint fizetéssel a könyvtár élére állítá. Az egyetemi magistratus és a helytartótanács Schönwisnert ajánlották e hivatalra. A cancellária utalva Schönwisner tudományos érdemeire, hosszú szolgálataira, a könyvtár körül szerzett ügyismeretére, buzgóságára, hasonlóan ötöt igazgatónak, Gabelhoffert pedig, ki soha könyvtárnál nem szolgált, csak két évig az egyetemen tanított, másodórré kineveztetni annál inkább kérte, minthogy fizetése eddigelé is csak 500 forint lévén, jövedelmeiben mit sem vesztené. Lipót azonban september 22. kelt sajátkezű iratára utalván, előbbi elhatározását fentartá, és Pray helyébe, Schönwisner mellőzésével Gabelhoffer lépett.¹⁾

Egyidejűleg Bretschneider áthelyezésével Wagner Ferencz másodőr nyugalomba lépett; kevéssel utána távozott a könyvtártól, a kir. helytartótanács levéltári indicansává

pereupidus amansque erat, ut factioni cuidam, in suum duorumque Bibliothecae custodum, eiusdem antea ordinis sociorum capita, ab aliis in hac Bibliotheca duumviris excitatae, tempestive cederet. Cum tamen res haec altissimo iudicio decisa exitum longe alium ac ipsemet speraverat metue-ratve, atque alii quidam optaverant sortita fuisset, Universitate Pestinum 1784. transmigrare iussa, munus Bibliothecarii, porro haud iam gravate sustinuit.“ Paintner : Vita Georgii Pray a Syntagma de Sigillis czimű munkája előtt XI. l. Fejér Hist. 182. l. Kovachich eljárását, ki a kir. egyetemi tanács mellőzésével, Pray ellen némely állítólagos szabálytalanságok miatt közvetlenül a kir. helytartótanácsához tett jelentést, mind az udvari cancellária, mind a helytartótanács ismételve roszalta, ötöt az előjárósága iránt tartozó tiszteletre figyelmeztette. Udv. rend. 1783. jan. 17. 198. sz. 1783. márc. 27. 2456. sz. Canc. 3385. sz.

¹⁾ Udv. rend. 1790. november 9. 14024. sz. II. Lipót september 22. sajátkezű iratában Gabelhoffert custossá nyolczszáz forinttal nevezé, habár az igazgató állása volt csak üresedésben, és az érintett fizetés ezen állásnak felett meg, minthogy az örök fizetése 600 és 500 forintból állott. Miről a felség felvilágosittatván, igazgatói kinevezésre irányzott szándokát nyilvánította.

nevezett Kovachich Márton György (Senquiciensis), ki első őrnököl 1781. július 27. alórré (Vicecustos) lett, és Wagner nyugalmaztatása után Cornides kinevezéseig igen rövid ideig (1784. november 1—17.) a másodőr helyét pótolta. Később forráskutatásai, és élte alkonyáig ernyedetlen buzgalommal folytatott irodalmi munkássága által, hazánk, különösen pedig közjogunk története körül kiválólag érdemesült.¹⁾

Cornidest a másodőrségben Schwartner követte. őrnököl Hoxa János Lembergöl, és Tömör József nevezettek, az előbbi azonban, mivel utiköltséget nem kapott, lemondván, helyét Rossi Ferencz pótolta (1786.)

A könyvtár növelésére Űrményi évenként ezer forintot hozott javaslatba; több tanár, nevezetesen Lakics, Plenk, Winterl, Pray könyvgyűjteményei, és az utóbbinak kéziratái is, nemkülönben Hevenesy és Kaprinay nagybecsű kézirati gyűjteményei az udvari kamarától megszerezettek.²⁾

¹⁾ Kovachich fizetése 400 frt volt. A többször említett *Mercur folyóiraton kívül nevezetesebb munkái: Solennia inauguralia . . . Principum . . . qui ex aug. stirpe Habsburgo-Austriaca sacra corona . . . redimiti sunt.* — Pest 1790. *Vestigia Comitiorum apud Hungaros.* Budae 1790. — *Scriptores rerum hungaricarum minores hactenus inediti.* Pest 1798. — *Formulae solennes styli in cancellaria curiaque Regum, foris minoribus, ac locis credibilibus authenticisque Regni Hung. olim usitati.* Pest 1799. — *Codex authenticus iuris tavernicalis.* Pest 1803. — *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke, in welchen gleichzeitige Schriftsteller einzelne Abschnitte der ung. Geschichte aufgezeichnet haben.* Ofen 1805. — *Indices reales historici in decreta comitialia . . . Regum Hung.* Budae 1806. — *Codex juris decretalis Ecclesiae Hungaricae.* Pest 1815. — Tisztelői 1812. emlékére érmet verettek képével, és utazásaira célzó ezen találó hárirattal: „In peregrinatione diplomatico-litteraria nuspiam peregrinus.“

²⁾ Lakics gyűjteménye 1783. évben 516 forint 10 kr., Plenké 1784. vétetett meg. Praynak 400 forint életjáradék adatott 1786. évben. Winterl átengedett könyveier 100 aranyat kapott 1787. Hevenesy kéziratának átadása már 1781. el lett rendelve, de csak 1787. adattak át. Kaprinay gyűjteményeier 500 forint fizettetett, melyek érette mondandó ezer misére voltak fordítandók. Helyt. intézm. 1787. 17929. sz.

A hittani és egyházjogi könyvek nagy része a pozsonyi és pesti egyetemes papnöveldek számára a könyvtártól el lett különítve; az által okozott hiányt a császár Klimó György pécsi püspök, és a jezsuiták könyvtárai által pótlándónak rendelte.¹⁾

Tetemesen gyarapodott a könyvtár az által, hogy a feloszlatott kolostorok és egyházmegyei papnöveldek használható könyvei az egyetemnek jutottak, kivéve a breviariumokat, missalékat és liturgikai könyveket, melyek az illető rendek még fennmaradt házainak adattak át; azok, melyek gyakorlati használatra már nem voltak alkalmasak, hasonlólag az egyetemre szállottak, minthogy köztük nagybecsű nyomdai ritkaságok is lehettek.

Ezen czélból a kolostori könyvtárak lajstromai a könyvtár személyzetével közöltettek, kik a könyvtár számára szükséges és hasznos munkákat kiszemelték; a többiek áruba bocsátattak.

Ily módon a könyvtárnál alkalmazott tudományos férfiak szakképzettsége, lelkiismeretessége és buzgósága sok irodalmi kincset mentett meg az utókornak, míg másutt a klastromi könyvtárak körül alkalmazott könnyelmű eljárás folytán, nagyrészt veszendőbe mentek.²⁾

¹⁾ Fejér : Hist. Acad. Doc. XIV. 71. l. Udv. leir. 1783. nov. 28. 12232. sz. Egyet. Okmánytár XIX. sz. 70. l.

²⁾ A császár 1786. febr. 18. a könyvtárak ügyében következőkép intézkedett : „Um in dieser schon durch ein paar Jahre in der Einleitung stehenden Sache einmal zu Stande zu kommen, ist sogleich der ganze Wust unbrauchbarer Gebet- und Andachtsbücher, Legenden und übrigen theologischen Ungereintheiten in die Stampfe zu geben; die noch zu einigem Gebrauche geeigneten, aber nicht für die Bibliotheken brauchbaren Bücher, oder die nach deren Bedeckung noch erübrigenden Exemplare besserer Werke sind ebenfalls sogleich licitando hintanzugeben, um einerseits die durch einen solchen Wust gehinderte Ordnung in den Bibliotheksgebäuden herzustellen, andererseits aber mittelst der durch solche Licitationen eingehenden Beträge, zum Theil einen Fond für die Anschaffung neuer, noch

Az egyetemes papnöveldek feloszlata után azoknak könyvei ismét az egyetem könyvtárába visszakerültek; az egyházmegyei növeldek még el nem adott könyvei pedig azoknak visszaadni rendeltettek.

A könyvek számát az áthelyezés idején közel harmincz-ezerre tették. Azok felállítása, és a könyvtár berendezése hosszabb időt vett igénybe, úgy hogy azt a közhasználatnak csak 1786. nyarán át lehetett adni.

A könyvtár számára a ferenczrendűek kolostorának az egyháztól délfele eső a térre szolgáló része, nagy teremmé lett átalakítva, mely földszint és fenn az emeletben tiz-tiz, összesen tehát husz ablakkal ellátva, tizenkilencz öl és öt láb hosszú, és hét öl két láb széles volt; a padlózat márvánnyal ki volt rakva, az alsó és felső ablak-sorozat közt, az alsó és felső szekrényeket elválasztó karzat végig futott a termen; az alsó könyvszekrények számra harmincz, tizenhárom lábnyi és hat hüvelyknyi, a felsők számra 28, tizenegy lábnyi magasságuk voltak.

A nagy terem szomszédságában két olvasó szoba volt, melyek egyikében a régiség- és éremgyűjtemény is fel volt állítva. A könyvtárnok és öröknek is e házban voltak lakásaik.¹⁾

abgängiger Werke zu überkommen, wo sich im übrigen, mit den zur Nachschaffung allenthalben ausgemessenen, jährlichen Beträgen zu begnügen sein wird.“ Wolf: Unterrichtswesen 84. 85. l. — Geisler: Skizzen a. d. Charakter und Handlungen Joseph II. X. 189. l. írja: „Den Käsekrümmern und Tabakhändlern sei der Zentner Asketen und Casuisten durcheinander für 1 1/2 Gulden überlassen worden.“ „Juristen und Canonisten, die die meisten Folio-bände ausmachten, sind theils in Wägen an die Regimenter geschickt worden, um als Patronen ihr letztes Gekrach zu vollbringen, theils sind sie der Zentner zu 3 fl. an die Dosen-Fabriken abgegeben worden.“ Lásd Hock-Bidermann Oest. Staatsr. 540. l. Kink: Gesch. d. k. Univ. Wien I. 542. l.

¹⁾ Ezen berendezés csekély változtatással a jelen palota építéseig fennállott (1874). Az épület homlokzatának az első emeleten 15, földszint 13 ablaka és két kapuja volt, a déli kapu a könyvtárba és melléképületjei-

A könyvtár naponként, szombat, ünnep- és vasárnapok kivételével télen délelőtt 9—12, délután 2—5 óráig, nyáron 8—11, délután 3—6 óráig a közönség számára nyitva állott. Husvét idején nagyszombattól számítva két hétre, a nagy szünet első hava tiz utolsó napján, és második havában zárva volt a szükséges tisztogatások végett.¹⁾

Az egyetemi kórodákat a császár 1783. látogatása alkalmával elégteleneknek és távoliaknak találta, ápril 27. kelt kéziratában azoknak áthelyezését a várba, az egyetem szomszédságába, és azokban hat szobának berendezését, nevezetesen kettőnek az orvosi belgyógyászat, kettőnek a sebészet, kettőnek a szülészeti számára négy-négy ágygyal rendelte el. Elhatározásának fogyanatosítását Ürményire bízta, ki e célra a gróf Erdődy-féle házat szemelte ki; de az egyetem Pestre helyeztetvén át, e terv valósítása abban maradt.²⁾

Pesten a kórodák egyesítése a városi kórházzal, mint a monarchia többi egyetemeinél, és pedig a klarissák volt kolostorában célba vétetett, de ezen épület a papnöveldének engedtetvén át, miután a szent Rókus kórház távolsága miatt azok befogadására kevésbé alkalmasnak látszott, és az állandó egyesítést mind az egyetem, mind a város ellenezte, elkülönítések 1786. létesült, és a kórodák az ugynevezett directorialis házban helyeztettek el.

A kórodák felszerelésére 1308 forint 37 kr., a betegek ellátására 3115 forint 6 kr. évenként utalványoztatott. Azok tizenhat betegre, és pedig nyolcz férfi, nyolcz nő, és négy lábbadozóra (reconvalescensre) rendeztettek be; habár az udvari tanulmányi bizottság jelentése szerint Bécsben csak hat férfi- és hat nőbeteg volt a gyakorlati előadások számára rendelve.

hez, az északi a ferenczrendűeknek fentartott részhez vezetett. Lásd Márki: Könyvtári Nefelejts. Budapest, 1874. 9—12. l.

¹⁾ Kovachich Mercur I. évf. 200—204. és 265. l.

²⁾ A gróf Erdődy-ház közvetlenül a József-kaszárnya mellett, a mai Verbőczy-utczában 7. sz. alatt van.

A császár a kórodákat meglátogatván, augusztus 18. kelt sajátkezű iratában visszatetszését jelenté ki, hogy csekély költségkimelés tekintetéből a kórodák oly tökéletlenek, milyeneknek azokat tapasztalta, és kellő felszerelésöket huszonnégy ágygyal október 1-ig határozottan meghagyta. Annak folytán a kórodák felszerelésére 1517 forint, a szükséges eszközökre és fehérneműekre 3000 forint lett utalványozva, és miután Stáhly tanár a szükségelt tárgyakat beszerezte, október 1. a betegeket fel is vették.¹⁾

A betegek élelmezési díja naponként tiz krajczárban lett megállapítva, mely összeg 1790. az uralkodó drágaság tekintetéből tizenötre lett emelve; a betegápolók fizetése, mint a szolgálké, havonként tizenkét forintban állapittatott meg.²⁾

A boncztni tanítások számára mesterséges emberi váz lett megszerezve Bécsben (1782). A szükséges költségek fedezésére eleinte évenként hatvan (1784), utóbb száz forint utalványoztatott (1786), és megengedtetett, hogy a hullák a kórházakból negyvennyolcz óra lefolyta előtt is a boncztni intézetbe szállittassanak (1786).

A császár a híres florenczi Fontana Bódognak viaszkészítményeit az egyetemnek ajándékozta, és azoknak Pestre

¹⁾ Udv. rend. 1786. aug. 16. 9142. sz. Lásd Linzbauer Codex III. 289. l. Az augusztus 18. kelt sajátkezű iratában a császár minden ágy számára szalmazsákot, matraczot, vánkost, paplant fejezihát, és négy lepedőt rendelt. Helyt. felterj. 1786. sept. 19: 40733. sz. Canc. 10956. sz.

²⁾ A kórodák élelmezési bérlőnöje Fasser Rozina, e felemelést már 1788. sürgette, és a mult évre kárpótlásul 150 forint és 15 öl fát követelt, míg a boncztni prosector Hauptmann neje, az élelmezésre a régi áron ajánlkozott. Trnka tanár az utóbbit elfogadni nem akarta, mert hire járt, hogy emberzsiradékot használ. A helytartótanács a tiz krajczár fentartása mellett a külön ételek külön fizetését és huszonnégy öl fát engedményczett akár Fassernének, akár másnak, ki ezen feltételek alatt az élelmezést elvállalja, de utalva az e tárgyban szerzett tapasztalatokra, azokból is az egyetemi elnöknek a szükségét következtette. Helyt. tanács felterj. 1788. sept. 4. 34751. sz. Canc. 13326. sz.

vizen való szállítását elrendelte (1789).¹⁾ Maceratorium felállítására végettg tárgyalások folytak, de e tekintetben sok nehézség merült fel; az egyetem a városi hatósággal ugyan felállítására íránt a molnártó mellett megegyezett, de az ellen a molnárok tiltakoztak.²⁾

Sebészeti eszközök és szülészeti gépek (*machinae obstetriciae*) beszerzésére ötszáz forint (1784), a vegytan számára százötven forint (1785) lett utalványozva.

A természetrajzi gyűjtemény nagyszerű gyarapodást nyert Maria Anna főhercegnőnek gyűjteménye által, mely huszonötezer forinton lett az egyetem számára megszerezve.³⁾ A pesti egyetemes papnövelde felosztatása után annak ásványgyűjteménye is az egyetemnek adatott át (1790).

Az állattani gyűjtemény kiegészítésére szükséges Piller-féle gyűjtemény megszerzése elvileg el volt ugyan határozva, de vételi ára íránt még örököseivel is folytak az alkudozások.

A megyék és városoknak meg lett hagyva, hogy a természeteti ritkaságokat az egyetemnek küldjék be, és a termé-

¹⁾ A beszerzett váz a szállítási és utazási költségekkel együtt 107 forint 48 krba került. Udv. rend. 1782. jan. 25. 291. sz. Helyt. intézm. 1786. decemb. 27. 538¹/₂ sz. 1786. oct. 3. 42834. sz. Legf. kézirat 1789. jul. 17. Canc. 8719. sz. Helyt. intézm. 1789. aug. 14. 32003. sz. Linzbauer : Codex III. 305. l.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1789. márc. 19. 231. sz.

³⁾ Udv. rend. 1781. febr. april 27. 1501. sz. Az átszállítás 272 frt 58¹/₂ krba került. — Piller tanár azon kérését, hogy az ásványok meghatározására szükséges könyvekre 400 forint utalványoztassék, a cancellária pártolására daczára, a fejedelem megtagadta következő indokolással : „Unusquisque professorum obligatur libros ad docendum necessarios propriis suis sumtibus comparare; opera autem quae maiori pretio constant, ei e bibliotheca Universitatis suppetitanda.“ (1783. febr. 7.) — A Maria-Anna főhercegnő gyűjteményének XIII. kötetből álló lajstroma elveszván, másodlatát gróf Enzenberg főudvarmestere 1790. megküldötte. OLT. Canc. oszt. 13361. sz.

szetrajzi tanítás fontosságára az ország törvényhatóságai körrendeletileg figyelmeztetve lettek.¹⁾

A fűvészkertre Ürményi 15000 forintot, a gazdasági kertre 2000 forintot hozott javaslatba. A császár mindkettőnek egyesítését rendelte el; helyéül Pesten a ferenczrendűek tágas kertjét jelölte ki, mely azon területet foglalta magában, melyen most gróf Pálffy János és a széputczának többi házai állanak; az állatgyógyintézetnek a fűvészkerttel ugyanazon egy helyen való felállításától azonban elállott.²⁾

A budai fűvészkert területét nyilvános sétánynak rendelé, de a városi hatóság és kir. helytartótanács felterjesztésére ezen tervétől elállott, a terület magánházakra el lett adva, nyilvános sétánynya pedig a városi major berendezve.³⁾

A császár 1786. augusztus havában történt látogatása alkalmával, valamint a kórodák, úgy a fűvészkert tökéletlen állapotja fölött is visszatetszését sajátkezű iratban jelentette ki; a fák gyökerestől való kiásását, és hatszáz forintnak, a a szükséghez képest nagyobb összegnek időről időre való kiutaltványozását rendelte meg. Annak következtében a növényágyak bekerítésére téglákkal, a kert trágyázására, az utak fővénnyel behintésére, a szükséges szerszámok beszerzésére Winterl növényei megvételére történtek intézkedések, a megyei főorvosok pedig a területükön talált ritka növények beküldésére utasítottak.⁴⁾ A kert gondozása czéljából három-

¹⁾ Piller gyűjteményeért 35000 forintot követeltek; az ügy véglegesítése a Mária-Anna-féle gyűjtemény elvesztett lajstromának megkerüléseig fel lett függesztve. A természetrajzi gyűjtésekre nézve a megyei főorvosok számára részletes utasítás ki lett dolgozva.

²⁾ Kir. leirat 1784. máj. 26. 4398. sz. novemb. 10. 12190. sz. Egyetemi Okmánytár XXIII. és XXIX. sz. 76. 79. l.

³⁾ Csász. kézír. 1784. okt. 15. (Lsd Egy. Okmt. XXVII. 77. l.) A városmajor berendezése 6982 ft 55 krba került. Canc. felt. 1785. jun. 23. 7566. sz. A fűvészkert a gr. Karácsonyi palota és délre fekvő szomszédházai területén volt.

⁴⁾ A kert trágyázására 150 ft, az utakra 100 ft, szerszámokra 50 ft. lett utaltványozva. Helyt. felt. 1786. sept. 19. 40733. sz. Canc. 10956. sz.

száz forint fizetéssel és szabad szállással kertész-állomás lett rendszeresítve, és arra Müller Antal Bécsből kinevezve. Winterl tanár, mert a fűvészkert berendezéseig saját kertjében tartotta előadásait (1784—1786), száz aranyból álló jutalomdíjt kapott. Az üvegházak építését azonban, a melyre a helytartótanács és cancellária 3635 forintnyi összeget ajánlatba hozott, a császár a jövőre halasztotta (1787).¹⁾

Gazdag növénygyűjteményt (herbariumot) nyert az egyetem báró Migyind tanácsostól Bécsben, ki azt főiskolánknak végrendeletileg hagyományozta (1790).²⁾

Az állatgyógyintézet számára Budán két hely ajánlott, egy a fűvészkert mellett, a másik a városi major területén. — Az állatgyógytan bécsi tanára Wollstein János Omodé Budára jöven, az utóbbi mellett nyilatkozott (1783), sőt az egyetem Pestre áthelyezése esetére, az udvari tanulmányi bizottság azon intézet felállítását Budán az érintett 19808 forint 45³/₄ kr. megszerzendő helyen javaslá.³⁾ A császár azonban eleinte annak a fűvészkerttel egy helyen való berendezését óhajtá, a mitől, mint már említettem, elállván, az intézet magán házban évi kétszáz forint bér fizetése mellett el lett helyezve. A segélfizetése százötven, a szolgálé 96 forintban meg lett állapítva, fára 34 forint, az állatok tartására és gyógyszerekre 70 forint utalványozva.⁴⁾

A természet- és erőműtani muzeum számára még szükséges eszközök beszerzését a kir. tanács már 1781. indítvá-

¹⁾ Udv. rend. 1787. márc. 21. 3001. sz. Helyt. intézm. 1787. máj. 1. 15140. sz. Udv. rend. 1787. júl. 25. 8909. sz.

²⁾ „Collectio revera rara et perampla“ mondják az átvevő egyetemi tagok. A gyűjtemény tizenegy tartályban volt. Birósági díjak fejében 25 frt, a hajósnak a szállításért 12 frt, a tartályokért 11 frt 21 kr., összesen 48 frt 21 kr. volt fizetendő. Egyet. Jegyzők. 1790. aug. 10. 269. sz.

³⁾ Wollstein uti költségek fejében 150 forintot kapott. Udv. rend. 1783. júl. 26. 6579. sz.

⁴⁾ A bérelt ház Hülf őrnagy tulajdona volt. Helyt. intézm. 1787. oct. 14. 39301. sz. 1790. jan. 13. 1385. sz.

nyozta, az későbbi időre halasztatott; de a vácsi tápintézet matematikai szerei három aranyért az egyetemnek átadtak (1785), és a mértani intézet eszközeire 1467 forint lett utalványozva (1787).¹⁾

Az egyetemi csillagda kellő felszerelésére a helytartótanács és udvari cancellária 1782. ötezer forintot, a királyi biztos azonban a Londonból megszerzendő szerekre 15000 forintot hozott indítványba.

Az egyetem áthelyezése alkalmával a kir. helytartótanács azt Egerbe áthelyezendőnek, és az ottani jelesen felszerelt csillagdával egyesítendőnek oly módon ajánlá, hogy a budai és nagyszombati eszközök oda szállittassanak, az egri szerek tulajdona a püspöké, használata az egyetemé legyen. Taucher mint igazgatója, Bruna mint ennek segédje ott működjenek.

Az udvari tanulmányi bizottság Hell hires csillagász véleménye alapján kifejté, hogy a csillagvizsgáló intézetnek kettős célja van: az észlelés és a tanítás; ez utóbbi Egerben egészen megghiúsulna, holott a budai csillagda ennek is megfelelné, minthogy Pestről a tanulók átjöhetnek; és annál fogva eltekintve a tulajdon iránti nehézségektől, az áthelyezés ellen nyilatkozott. Az áthelyezést Pestre a költségek és a kedvezőtlen fekvés szempontjából nem javaslá. A fejedelem a budai csillagda fenntartását, és a nagyszombati fiókcsillagda egyesítését azzal rendelé el; minek folytán az utóbbinak eszközei a szeredi sóhivatal közvetítése mellett, visszatérő sószállító hajókon Budára vitettek (1785).²⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1787. novemb. 15. 40262. sz. A természettani tan-
szék szolgálja Grundl Gáspár különös ügyessége tekintetéből két forintnyi
havi személynémetéket nyert. Udv. rend. 1790. dec. 20. 16323. sz.

²⁾ Udv. tan. bizottság felterj. 1785. május 18. Kir. leir. július 6.
8006. sz. Helyt. intézm. 1785. július 25. 19654. sz.

XIII.

Egyetemi nyomda. Alap és alapítványok.

A nyomda emelésére történt intézkedések a várt eredményt nem szülték, sőt ezen intézet, mely a jezsuiták alatt állítólag évenként ötezer forintnyi jövedelemmel birt, mit sem jövedelmezett. Az egyetem királyi tanácsa annál fogva bérbeadását indítványozta, négyezer forint bérletösszeget remélvén, egyuttal a felügyelettől való felmentését kérte (1782). A baj egyik forrását a személyzet közti egyenetlenségek képezték, melyek folytán a nyomda gondnoka Uffer Ruppert az igazgatót a felség előtt súlyos vádakkal terhelte (1783).

A felség az ügy megvizsgálására bizottságot nevezett (1783), mely Szabó András hittani, és Makó Pál bölcészet-kari igazgatókból, Bretschneider könyvtárnokból, ki azonban magát felmentetni kérte, az udvari kamra részéről Mailáth György, kir. ügyigazgatósági ügyészből állott, kikhez a számvevőség részéről Perizhoff Sándor számtiszt, és mint szakértő Landerer Mihály János, pozsonyi nyomdatulajdonos járult.¹⁾ A bizottság a kezelési és pénztári könyveket rendetlenségben, a kezelést szabálytalannak, a számadásokat hibásaknak találván, az igazgatót hivatalától (1783. jun. 3.) felfüggesztette, és a nyomda vezetésével Folger a nagyszombati fióknyomda gondnokát bizta meg, kinek fizetése az egyetemi magistratus ajánlatára 500 forintról 700 forintra fel lett emelve (1786). A nyomda a kir. egyetemi tanács feloszlata után az egye-

¹⁾ Kir. leirat 1783. febr. 14. 1018. sz. Bretschneider ellen Trattner igazgató kifogással élt, minthogy az Uffernek tartozott. Landerer rövid idő múlva fel lett mentve (1783. jul. 12.).

temi magistratus, gazdasági tekintetben azonban az egyetemi alappal együtt a kamarának igazgatása alatt állott.¹⁾

A hosszabb ideig tartott vizsgálat befejezése után az igazgató és gondnok elmozdítottak, és a budai tanulmányi bizottság a nyomda eladását vagy bérbeadását, a kir. helytartótanács eladását javasolta. Az udvari számvevőség is azzal járult hozzá, hogy az eladás a nagyszombati nyomdára is kiterjesztessék, és a nyomdai kiváltságok a vevő számára megújíttassanak. A 18000 forintra becsült nyomdai épületet mindazonáltal értékesíthetőnek nem vélte.²⁾

Ezen indítványok azonban legfelsőbb helyen el nem fogadtatván, meg lett állapítva (1789), hogy a nyomda saját épületében Budán maradjon, melynek kiépítésére 6401 forint 6¹/₂ kr. lett engedélyezve; a nyomda fölötti felügyeletet a tanulmányi bizottság, közvetlen igazgatását annak egyik tagja, névszerint Lakics György Zsigmond mint igazgató vigye.³⁾ A személyzet létszáma és fizetése megmaradván, a hasznavehetetlen könyveknek a hasznavehetőktől elkülönítése, azoknak eladása, a künn levő követelések behajtása, a netalán szükséges új sajtók beszerzése meg lett rendelve, a könyveknek bizományba vétele megszüntetve. A nagyszombati fióknyomda fenntartása, vagy Pozsonyba való áthelyezése iránti kérdés egyelőre annak fenntartása értelmében oldatott meg. A nyomda emelése céljából külön betűmetsző alkalmazása el lett rendelve (1784), és az országos névtár kizárólagos kiadására 1789. évtől kezdve feljogosítva.⁴⁾

¹⁾ Udv. rend. 1786. máj. 28. 6719. sz. Az egyetemi nyomda könyvkiadási kiváltságának megsértését Folger 1785. ápril 15. a magistratusnak jelenti be. Fizetésének felemelését a magistratus útján kéri 1785. július 15. stb. Egyet. Jegyzők. 1785. 190., 201., 298. sz.

²⁾ Udv. Számvevőség jelentése 1788. márc. 10. Canc. 3808. sz.

³⁾ Az igazgatónak szabad szállása volt az épületnek második emeletében. Udv. rend. 1789. január 21. 2573. sz. 1789. oct. 28. 13163. sz.

⁴⁾ Udv. rend. 1788. jul. 2. 8925. sz. E szabadalom élvezetében a nyomda 1848. évig maradt.

Az egyetemi kir. tanács azon javaslatát azonban, hogy a betűöntésre is a nyomdának kizárólagos szabadalom adassék, a könyvnyomdászat érdekei szempontjából sem a helytartótanács, sem az udvari kamara nem pártolta (1783), és ki lett mondva, hogy az Ausztriában megjelent tankönyveket, habár Magyarországon használtatnak is, nevezetesen Pehem egyházi jogtanát a nyomdának kiadni nem szabad (1785).¹⁾

Az egyetemi alap ingatlanaiból, nevezetesen a nagyszombati collegium vagyonából, a récsei szőlők, Modor és Szentgyörgy városok területén levő birtokrészek, a senkviczi birtok, a blavai malom, továbbá a budavári volt káptalani ház, és a budai fűvészkert, Ozdi helység és Körösd pusztá el lettek adva.²⁾

A nagyszombati Adalbert-féle tápintézetre évenként fizetendő ezer forintnyi járulék tőkáját 20000 forinttal a helytartótanács kiadni szándékozta (1782), azt azonban a fejedelem, ki valószínűleg már akkor is a tápintézetek felosztását tervezte, meg nem engedte.³⁾

A tanárok, azok özvegyei és árvái nyugdijalapja, melynek gyarapítása iránt a tanulmányi rendtartás 81. §-a alapján hosszasabb tárgyalások folytak, és melyhez évenként az egyetemi alap 3000, a magyar tanulmányi alap 5000, a horvát 500 forinttal járult, a kamarának történt átadás alkalmával 4700 forint 58 kr. készpénzben, 17900 forintból kötelezvényekben állott.

József a tanulmányi alap jövedelmeiből évenként 8000 forintot a nyugdijalapra rendelt fordíttatni, és a tanárok

¹⁾ Kir. leir. 1783. ápril 26. 3635. sz. Udv. rend. 1785. június 1. 5969. sz.

²⁾ Azokért befolyt 36390 frt 15 kr. Egyet. Okmányt. Kimutatások. V. melléklet. 9. l. A fejéregyházi birtok előbb történt eladását már fennebb említettem. 56. l. 3. jegy.

³⁾ Kir. leir. 1782. febr. 15. 629. sz.

fizetéseiből ezen czimen való levonásoknak, a helytartótanács javaslata folytán helyt nem adott.¹⁾

Az első egyetemi magánalapítványt Mitterpacher József a felsőbb mennyiségtan tanára tette, ki 1784. január 18. kelt végrendeletében 200 forintot hagyományozott, hogy kamataiból szegény beteg katolikus vallásu bölcsészettanulók segélyeztessenek, kik felgyógyulásuk után jóltevőikért misére és olvasó elmondására köteleztetnek.²⁾

¹⁾ Udv. rend. 1784. május 26. 4398. sz. Helyt. intézm. jun. 14. 14127. sz. Linzbauer Codex III. 104. l.

²⁾ Lásd Egyetemi Okmányt. XXI. 75. l.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyetem hittudományi kara megszüntetésétől,
az újabb országos tanulmányi rendtartásig.

(1791—1806).

I.

**Az egyetem áthelyezésének ismételt tárgyalása. Változás
az egyetemi alap jószágálladékában. Új adománylevél.**

közoktatásnak és nevelésnek a vallásosságra és erkölcsiségre nézve veszélyes iránya és annak káros következményei fölött, már II. József uralkodása utolsó éveiben támadt panaszok II. Lipót alatt még erősebben és hangosabban ismétlődtek. ¹⁾

Azok következtében a király az országos választmány tanulmányi munkálatának elkészültéig, a teréziai tanulmányi rendtartást újra megerősítette, intézkedéseinek fogantatását meghagyta. ²⁾

¹⁾ „Omnium ordinum et statuum, patrum familias, gemitus et lamenta audiuntur, iuventutis hungaricae filiorumque suorum iam ruditatem, iam dissolutos mores deflentium, adeo ut quilibet Comitatus in instructione Ablegatis suis dederit, ut huic malo, seu malae iuventutis educationi remedium aliquod per regnum statuatur.“ Szluha : Puncta et animadversiones pro rei litterariae emendatione. Budae 1790. 29. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1791. február 22. 2880. sz.

Panaszainak gyökeres orvoslását, óhajainak teljesítését a nemzet az országos választmány munkálatától, annak szellemében létesítendő reformoktól várta.

Ezen választmány Ürményi József kir. személynök elnöklete alatt, munkálkodását 1791. augusztus 12. megkezdte és 43 ülésben 1793. február 12. befejezte. Tanácskozásaiiban az 1791. 67. törv. cz. rendelete szerint részt vettek a helytartótanács tanulmányi bizottságának tagjai is.

A koronázási országgyűlésen Budán egybegyűlt rendek 1792. június 22. feliratot intéztek ő Felségéhez, melyben kijelentették, hogy az ifjúság nevelését főgondjaik közé számítván, az arra vonatkozó választmányi munkálatot már ezen az országgyűlésen óhajtották volna tárgyalni; miután azonban azt az idő rövidségénél fogva nem tehetik, kérik ő Felségét, hogy addig is, míg a legközelebbi országgyűlésen azt tehetnék, a hiányok orvoslásának módjaira nézve az országos választmányt meghallgatni és a szükséges intézkedéseket bölcsessége szerint foganatosítani méltóztatnék. A Felség, még azon nap kelt válaszában, hivatkozással az 1723. 70. törv. czikkre, azt meg is ígérte.¹⁾

Ezen legfelsőbb elhatározás folytán, a nádor a tanulmányi országos választmánynak a sürgősen elintézendő tárgyakra vonatkozó javaslatait, legfelsőbb elhatározás alá bocsátá.

Azok közt a tápintézetek visszaállítása és elhelyezése iránti intézkedések is előfordulván, ezek kapcsában felmerült az egyetemi és akadémiai székhelyek végleges megállapításának kérdése is.

Az országos választmány, melynek munkálatától a főkormányzékek függővé tették ezen kérdés elintézését,²⁾ azt

¹⁾ Lsd az 1792. országgyűlési irományok XIII. ül. 36. sz. 96. l. és XIV. ül. 44. sz. 105. l.

²⁾ Lsd fenebb 205—207. l. Ily értelemben intézte el a kir. udv. cancellária Nagyszombat városa számos polgárának 1791. és Esztergom vá-

5. és 34. ülésében behatóan tárgyalta. Az elsőbben ezen ügynek eldöntését az országos kormánysszékek Pestre való áttételével összefüggőnek elismerte; ha pedig ez megtörténnék, többen Vác városát az egyetem elhelyezésére legalkalmasabbnak véleményezték. Az utóbbiban a vélemények szétágazása folytán érdemleges szavazás alá kerülén a kérdés, a többség, kilencz szavazattal hét ellen, az egyetemnek áthelyezését kisebb városba szükségesnek és czélszerűnek monddotta ki, minthogy Pest kereskedelmi város létére mind az ifjuság erkölceit fenyegető veszélyeknél, mind az uralkodó drágaságnál fogva arra kevesbé alkalmas. A kisebbség Pest, és ha a kormánysszékek ide helyezetténnék, Buda mellett nyilatkozott. ¹⁾

Az udvari cancellaria is pártolta az áthelyezést, de nem Vácra, hanem Esztergam szab. kir. városába; és azt legfelsőbb elhatározás által tüstént elrendelendőnek javasla.

A felség az áthelyezést elvileg elfogadta, annak fogamatba vétele előtt azonban a helytartótanácsot az áthelyezési költségek és szükséges építkezések iránti javaslatok és tervek elkészítésére és felterjesztésére felszólítandónak rendelé; a végelhatározást kizárólagos felségjogánál fogva magának tartotta fenn.

Ezen elhatározásról az udvari cancellaria a helytartótanácsot értesítvén, az esztergami építkezések költségvetésének és terveinek felterjesztésére szólitotta fel. ²⁾

A kir. helytartótanács, habár elismerte, hogy az e tárgy

rosának 1792. az áthelyezést ismételen sürgető kérvényeit. 1791. október 24. 13215. sz. 1792. július 5. 7812. sz. OLT. Canc. oszt.

¹⁾ A többség a tanulmányi bizottság tagjai hozzájárulásával alakult, azok nélkül a többség az áthelyezés ellen lett volna.

²⁾ Udv. canc. felterjesztés a felséghez 1793. augustus 12. — Udv. rend. 1794. január 30. 1018. sz. — Ugyanazon rendelet a pécsi akadémiának visszahelyezését Győrbe, és tápintézetek felállítását az egyetem és akadémiák székhelyein monddotta ki.

íránti intézkedés a király fentartott jogaihoz tartozik, tekintettel mindazáltal ezen ügynek az egész országot érdeklő nagy fontosságára, eldöntését az országgyűlésig elhalasztandónak véleményezé. ¹⁾

Az országos választmány javaslatának és a legfelsőbb elhatározásnak híre elterjedvén, és a közoktatási ügynek fontosságát, a külföldi események, különösen a francia forradalom rémjelenetei, melyeket sokan a terjedő téveszmék hatálynak tulajdonítottak, mindinkább feltűntetvén, megindult az országos mozgalom az előlegesen elintézendő tanulmányi ügyekre, nevezetesen az egyetem székhelyének kérdésére nézve is, mely elődeink élénk érdeklődésének az egyetem iránt, melyet Békésvármegye a nemzet szent letéteményének (*sacrum nationis depositum*) mondott, kétségtelen bizonyítékául szolgál.

Nem csak a közvetlenül érdekelt városok, Pest, Esztergom, Vác, ²⁾ hanem az ország és kapcsolt részek vármegyéinek nagy része, részint saját elhatározásukból, részint más megyék felhívására nyilatkoznak ez ügyben, feliratokkal járulnak a felséghez, az ország kormányshékeihez. ³⁾

Az áthelyezés ellen első sorban Pest városa és Pest-Pilis-Solt megye irtak fel, ez utóbbi a testvérmegyét is

¹⁾ Helyt. felterjesztés 1794. márcz. 21. 6090., 6091. és 7283. sz.

²⁾ Vác ismételve folyamodott ő felségéhez az egyetemért a már említett érveknél fogva (206. l.) és az átszállítás költségeit ajánlá, de az udvari cancellaria Esztergom mellett maradt. Canc. felterjesztés. 1794. május 22. 5538. sz. Nagyszombat városa az egyetemhez is fordult, hogy az visszahelyezését régi székhelyére közreműködésével elősegítse, és az átköltözködésköltségeit ajánlotta. Az egyetemi magistratus válaszában a nyilvánított jóindulatnak (*sensus benevolentiae*) megköszönésére szorítkozott. Egyet. JK. 1793. február 2. ülésében. 77. sz. — Ez az egyetlen egy példa, hogy ezen, az egyetemet legközelebb illető ügyben, ahhoz fordultak, véleményét, közreműködését igénybe vették volna.

³⁾ A feliratok 1794. ápril, május, június havában keltek és azok közül Zala, Zemplény és Szabolcs vármegyékei magyar nyelven szerkesztvék.

1794. márcz. 11. közgyűléséből kelt körlevéllel, felirata pártolására hívta fel.

Felhívására az egyetem megmaradása mellett egyáltalán, vagy ezen kérdés országgyűlési eldöntéseig nyilatkoztak: Arad, Árva, Beregh, Békés, Bihar, Borsod, Csongrád, Gömör, Hont, Marmaros, Nógrád, Soprony, Szabolcs, Szatmár, Torontál, Turóc, Ugocsa, Zala, Zemplény és Zágráb megyék. ¹⁾

Az indokok, melyeket az egyetem megmaradása mellett felhoztak, következőkben foglalhatók össze.

Az egyetem áthelyezése, valamint a tanulmányi ügy egyáltalán az 1791. 67. t. cz. szerint csak országgyűlésen tárgyalható és dönthető el, addig változásnak helye nincsen. Pest városa az egyetemnek legalkalmasabb székhelye, mert az ország központján van, minden oldalról könnyen megközelíthető. A város elég tágas, több épülete, tekintettel az egyetemre, emelkedett; a városban és Budán székelő országos főkormány- és törvényszékek növelik a művelt közönség számát, alkalmat szolgáltatnak az ifjuságnak erkölcsi művelődésére, udvarias szokások elsajátítására, a mint a haladás e tekintetben szembetűnő. Itt nyílik az ifjuságnak alkalma nemesebb kedvverítésre, és minthogy az evangélikusok vallásgyakorlata lehetséges, elenyészik azon gyanu, mintha az egyetem áthelyezése által az evangélikai vallású ifjuság kizárása czéloztatnék. Híres külföldi egyetemek nagyobb városokban vannak; hazánkban Zsigmond, Hollós Mátyás, Mária Terézia az egyetemet az ország fővárosába helyezték.

Pest városában az erkölcsiség veszélyeztetése bizonyítva nincsen, sőt kisebb városokban gyakoriabbak a kicsapongások és rendzavarások a tanulók részéről; mint azt hazai

¹⁾ Zágráb vármegye 1794. auguszt. 18. kelt felirata az áthelyezés kérdését az országgyűlésen tárgyalandónak véli, és tekintve a mostani viszonyokat, nevezetesen: mert tartalma, szelleme a magyarországi törvényhatóságokéval teljesen azonos. OLT. Udv. Canc. oszt. 9926. sz.

egyetemünk története Nagyszombatban bizonyítja, hol kir. biztos kiküldetése. katonaság alkalmazása vált szükségessé, míg újabb időben az ifjuság viselete ellen, még az országgyűlés alatt sem fordultak elő nagyobb panaszok. Ahhoz járulnak az áthelyezés nagy költségei, az orvosi tanulmányok érdekei, melyek a gyakorlati leczkék szempontjából népesebb várost igényelnek, és Pest városának külön viszonyai; területe csekély, terméketlen, adóssága hatvanhét ezer forint, melyet a katonaság miatt tett, harmincegyezer katonát állított a háború idején; az egyetem áthelyezése igen érzékenyen sujtaná.

Esztergam városára nézve megjegyzik, hogy kicsiny és szűk, az ország legnagyobb részéből nehezen megközelíthető; a megkívántatott épületeket nélkülözi, lakosai nagyobb része kevesbé művelt, minélfogva az ifjuság nélkülözné a finomabb társalgás alkalmát, a katolikusokon kívül más hitfelekezetűeknek temploma nincs, vallásgyakorlatuk lehetetlen.

Az áthelyezést Esztergam városán és megyén kívül, Sárosmegye és ennek körlevele következtében: Baranya, Bars, Győr, Heves-Szolnok, Komárom, Liptó, Pozsony, Szepes, Tolna, Veszprém, Kőrös és Varasd megyék pártolták. Ezekhez járult az egri püspök és Kassa szabad királyi városa.¹⁾

Felemlíték, hogy az egyetem elhelyezése iránti intézkedés a királyt az 1715. 74. t. cz. erejénél fogva illeti; az egyetem kisebb városba helyezése mellett az országos választmány javaslata és több fontos ok szól. Pest kereskedelmi város élénk forgalmánál, nagyobb népességénél fogva a felügyelet nehezebb, az erkölcsi romlás alkalmatossága számos és gyakori, a lakás és élelmezés drága. — Az országos kormányzések a felügyelet hiányából eredő bajokat nem pótolják, a finomabb társalgás előnyeinek elsajátítása a tanulmányok

¹⁾ Komárom vármegye a pozsonyi, Kőrös vármegye a zágrábi akadémia áthelyezését is, és pedig ez utóbbit Varasdra szorgalmazta. OLT. Canc. oszt. 1794. 4967., 5371. sz. — 1795. 825. sz.

befejezése után czélszerűbben eszközölhető. — Hires egyetemek vannak kisebb városokban is; Pest a kir. kuria visszahelyezése által már is kárpótlást nyert. — Buda ellen ugyanazon okok szólnak, mihez még hegyi fekvése járul. — Az áthelyezési költségek az alap czélszerűbb, jövedelmezőbb kezelése, a pesti házak elárusítása által fődözhetők. Az orvosi gyakorlat az egyetem költségén fentartott kórodákban szereztetik, azok az egyetemmel áthelyeztetnek.

Az áthelyezés mellett nyilatkozó vármegyék többsége az egyetem áthelyezését kisebb városba, ennek megnevezése nélkül szorgalmazta. Esztergam mellett azon nevű megyén kívül határozottan Bars, Vác mellett Liptó, Esztergam vagy Vác mellett Szepesmegye nyilatkozott.

A megyék feliratai nyomán, a kir. helytartótanács és kebelbeli, tanulmányi bizottsága a kérdést ujólag tárgyalás alá vették, és már most az Esztergamba való áthelyezést megállapító legfelsőbb elhatározást fentartandónak és fogantatosítandónak véleményezték.

Felterjesztésében a királyi helytartótanács hivatkozik az 1723. 70. t.-czre, melynek erejénél fogva a felség az áthelyezést elrendelheti, utal az országos választmánynak az iránti javaslatára, sok törvényhatóság abbeli óhajára, Pest városának alkalmatlan voltára; ha ritkultak is itt a zajos kicsapongások, szaporodtak a vallástalanság, veszedelmes elvet terjedése iránti panaszok.

Országos fontosságú kérdésekben helybeli érdekek tekintetbe nem jöhetnek. A vallás tekintetéből felhozott érvek nyomatékkaal nem birnak, mert az egyetem alapítására, alapítóira, ezek szándokaira és az alapítvány czéljaira nézve tisztán katholika intézet; — azt bizonyítják az alapító levelek, azt a hazai törvények, nevezetesen az 1548. 12., 1550. 19., 1560. 15. és 1791. 23., miért is az egyetemnek áthelyezését vallási szempontból gátolni, vagy állítani, hogy az által a vallások közti egyetértés veszélyeztetnék, annál kevesbé

lehet, mert nem katolikus tanárok jelenleg is vannak alkalmazva, nem katolikus ifjak azontúl is azt látogatni fogják. Az alapítók szándokainak megfelelő legalkalmasabb helynek tartja Esztergam szab. kir. városát. Az ügy megérett, megoldása mielőbb eszközendő.

A tanulmányi bizottságban Vezza az ország főorvosa, az orvosi intézetek és kórodák kisebb városban nehezen kielégítő szükségleteire utalt ugyan, de végre a többség véleményéhez járult. A helytartótanács tagjai közül gróf Barkóczy Ferencz és báró Podmaniczky József külön véleményt adtak és a felterjesztéshez csatolták. Mig gróf Barkóczy kijelenté, hogy nem látja elegendő okát annak, hogy a helytartótanács előbbi véleményétől eltérjen, mely szerint ezen ügy a országgyűlés határozatáig elhalasztandó, főkép miután csak harmincznégy törvényhatóság nyilatkozott; b. Podmaniczky bővebben kifejtette érveit az áthelyezés ellen. — Megemlíti, hogy az országos választmányban a többség a tanulmányi bizottság tagjainak hozzájárulásával alakult, a törvényhatóságok közül csak tizenöt kívánja határozottan az áthelyezést, Pestnek csak huszonhatezer lakosa van, az egyetemmel biró Béccsel, Prágával népességre nézve össze nem hasonlítható; utal a kisebb városokban mint Nagyszombatban, Egerben előfordult kicsapongásokra, az orvosi intézetek szükségleteire, az utolsó évfolyamú jogászok gyakorlati kiképeztetésének lehetőségére; határozottan nyilatkozik Esztergam ellen, mely a legkisebb városok közé tartozik, szállásokban szűkölködik, hol kórház, nyelvek és szépművészetek tanulására alkalom, evangelika, görög egyház nincs, és a három polgári hatóság több összeütközésre szolgáltatna alkalmat; végre állítja, hogy a költségek és épületek terveinek megállapítása előtt határozott véleményt adni nem lehet. ¹⁾

¹⁾ Helytart. felterj. 1795. október 23. 21,437. Cane. 13,795. sz. — Ezen felterjesztés kiterjeszkedik a vármegyék által a nevelés ügyében sür-

Az udvari cancellaria előbbi véleményéhez ragaszkodván, az Esztergamba való áthelyezés mellett nyilatkozott és az e tárgyban 1794. kiadott legfelsőbb elhatározás végrehajtását kérte, megjegyezvén, hogy eltekintve az egyetemi alapítvány katolikus jellegétől, a vallásgyakorlat szempontjából felhozott nehézség semminemű súlylyal nem bír, minthogy az 1791. 26. t. cz. erejénél fogva az evangélika vallásuak számára mindenütt templomot építeni lehet. ¹⁾

Az áthelyezés szoros összefüggésben lévén más intézkedésekkel, nevezetesen az egyetem végleges szervezésével és a központi papnövelde visszaállításával, az udvari cancellaria ez ügyben a legfelsőbb elhatározást ismételve sürgetve kérte; (1799. 1800.) ²⁾ és a tanulmányi országos választmány munkálatának legfelsőbb elhatározás alá bocsátása alkalmával ujjolag szóba hozta. (1801.) A cancellaria ez alkalommal is Esztergam mellett nyilatkozik, de miután Pázmány Péter azon rendelkezése, hogy az egyetem az esztergami egyházmegyéből el ne távolíttassék, jelenleg, midőn alapítványa sokkal jelentékenyebb adományokkal öregbült, irányadónak többé nem tekinthető, Esztergam városán kívül még Nagyszombatot, Vácot és tekintettel azon fényes palotára, melyet gr. Esterházy Károly püspök a tudományoknak emelt, Eger városát is hozta ajánlatba. Azon esetben, ha az egyetem

gőseknek jelzett más intézkedésekre is. Azok közé számították a felső gymnasiumi osztályokban a tantárgyak számának leszállítását, vallástani tanszékek felállítását a gymnasiumokban, és a bölcsészeti tanfolyamban, szerzetesek alkalmazását gymnasiumi tanszékekre; a veszélyes irányú tanárok elmozdítását, az isteni tisztelet kötelező látogatását; színházak, kávéházak tilalmát, jó erkölcsű, szigorú igazgatók nevezését, az elemi iskoláknak az egyházi rend alá helyezését; külön tanulmányi igazgatóság felállítását tisztán katolikus tagokból (Sáros- és Bács vármegye) a tápintézetek visszaállítását.

¹⁾ Udv. canc. felterjesztés 1796. január 8. 2314. sz.

²⁾ Udv. canc. felterjesztés 1799. 9398. sz. 1800. apr. 25. 3926. sz.

Nagyszombatba visszahelyeztetnék, a pozsonyi akademiát Vácra helyezendőnek tartotta. ¹⁾

Ő felsége az országos választmányi munkálatra, 1802. január 23. a cancellárhoz intézett sajátkezű iratában válaszolt. Abban az egyetemnek Pesten való maradását mondotta ki; minthogy az áthelyezésnek főindokát : az ifjuság erkölcsi veszélyeit az új tanulmányi rendtartás szerint életbe léptendő vallásoktatás, az igazgatók, tanárok és fanitók szigorubb felügyelete megszünteti, és az átköltözésnek költségeit sem a tanulmányi, sem az egyetemi alap nem viselhetné. Egyuttal a főherczeg nádor, és az udvari cancellár javaslatára elrendelé, hogy újabb szervezése után, alapjának kezelése az egyetemre bizassék, és az iránti javaslatok elkészítését és felterjesztését a cancellaria és helytartótanácsnak meghagyá. ²⁾

¹⁾ Udv. canc. felterjesztés 1801. auguszt. 31. 9204. sz.

²⁾ A legfelsőbb kézirat e tárgyra vonatkozó szószerinti szövege a következő :

10. Da der für die Uibersetzung der Pester Universität an einen andern Ort von allen Behörden angeführte Hauptbeweggrund in Hinsicht auf die daselbst obwaltenden mehreren Gefahren, und Gelegenheiten zum Sitten-Verderbniss der Jugend grösstentheils wegfallen muss, wenn nach den gegenwärtigen Anträgen der Religionsunterricht bei den öffentlichen Lehranstalten verbessert, und vermehrt, und ab Seite der Direktoren, Professoren, und Lehrern eine genauere, und strengere Aufsicht über die Erfüllung der Religionspflichten, und das sittliche Betragen der Schüler, auch ausser den Kollegien, und Schulen, worüber sie sich bisher so wenig bekümmerten, geführt werden wird; so ist von dem Antrage dieser Uibersetzung dermalen um so mehr abzugehen, als weder der Studien- noch Universitäts-Fond die damit verbundenen grossen Kosten zu bestreiten im Stande seyn würde.

11. Wegen künftiger Organisirung der bereits verwilligten Studienkommission begnehmige Ich das gemeinschaftliche Einrathen Meines Herrn Bruders des Erzherzogs Palatinus, und Meines hungarischen Hofkanzlers durchaus, und verwillige zugleich, ihrem weiteren Antrage gemäss, dass der Universität, wenn sie einmal ordentlich regulirt seyn wird, die eigene Verwaltung der ihr eigenthümlichen Güter, Realitäten, und Kapi-

A székhely iránti legfelsőbb elhatározásról a helytartótanács az egyetemet értesíté.

Esztergam városának ismételt kéréseire a cancellaria a legfelsőbb elhatározásra utalt, és azok mint ez idő szerint teljesíthetetlenek, irattárba tétettek. ¹⁾

Ily módon a már elhatározott áthelyezés mellőztetvén, az egyetem székhelyének tiz évig függőben tartott kérdése megszűnt, és csak közel egy félszázad múlva, habár más okokból és más körülmények közt ismét tárgyalás alá került.

Kevéssel e nagy fontosságú ügy eldöntése után az egyetemi alap jószágálladékában nevezetes változás történt.

A közalapoknak az udvari kamarától való visszavétele után (1793.) csakhamar kitűnt, hogy míg az egyetemi alap terhei és költségei viselésére elégséges, a tanulmányi alap azokat alig fődözheti.

Az 1780. évi nagy szabadalom- és adománylevelében Mária Terézia 1775. évben az egyetemnek adományozott turóczi prépostsági jószágokat, a sellyei uradalom kivételével, és a bozóki prépostság felét a tanulmányi alapnak, és

talien unter der Aufsicht der mit der Statthalterey vereinten Studienkommission eingeräumt werde. Auf welche Art, und Weise aber sowohl die neue Studienkommission zu organisiren, als auch der Universität die Verwaltung ihrer Fonds zu übertragen sey, hat die Kanzley die diessfälligen Vorschläge von der Statthalterey abzufordern, und solche mit ihrem Gutachten Mir zur Begnähmung zu überreichen.

Udv. rendelet 1802. január 29. 832. sz. — Az egyetemi alap kezelése iránti javaslatot a király újabb kézírata folytán a cancellaria 1802. márcz. 26. 2868. megsűrgette.

¹⁾ Helyt. intézm. 1802. márcz. 17. 5050. sz. Esztergam városa felterj. 1802. ápril. 20., Udv. canc. 1802. évi 5170. sz. 1804. é. 8535. sz. Nagyszombat városának hasonló országgyűlési kívánalmát az 1827. 8. t. cz. által kiküldött országoa választmány mellőzendőnek javaslá : „Universitate Scientiarum Pestini velut in regni meditullio oportunissime collocata.“
Opinio Exc. Regn. Deput. circa obiecta rei litter. Posonii, 1831. 107. l.

azokért csere fejében az egyetemnek a szegzárdi apátságot adományozta.

Főindokául szolgált azon körülmény, hogy ez utóbbi az egyetem többi uradalmi szomszédságában lévén, birtokai igazgatása s kezelése célszerűebben és könnyebben eszközölhetőnek mutatkozott.

Ezen csere azonban tényleg nem létesült, minthogy kérvéssel azután József császár rendeletéből az összes alapítványi javak a kincstár birtokába kerülván, az egyetemi alap külön állása és kezelése megszűnt.

Miután a tapasztalás bizonyította, hogy a turóczi és bozóki prépostsági javak az azokhoz tartozó tőkékkel nem elégségesek a két cserebirtok közötti értékkülönbség kiegyenlítésére, tekintettel a tanulmányi alap túlterheltesítésére, és azon körülményre, hogy a közalapítványi jószágok kezelésénél behozott és a kir. helytartótanácsnál összpontosított rendszer ¹⁾ a csere főindokát megszüntette, a király a csere fogatosisításától elállott, és az egyetemet a tanulmányi alapnak átengedett régi birtokaiba visszahelyezendőnek rendelte.

A már 1799. évben ez iránt kezdett tárgyalások befejeztével a király 1804. január 20. kelt adománylevele által az említett javakat, nevezetesen a znióváráljai uradalmat Három Szlécscsel, Bozók fele részét Dénekkel és a korponai városi birtokkal új adomány czimén (titulo novae donationis) ismét az egyetemnek adta, és azt 1804. augusztus 17. kelt a beszterczebányai és pozsonyi káptalanhoz intézett királyi iktató parancs erejénél fogva, eme birtokaiba a sellyei uradalom főtisztje személyében ünnepélyesen be is iktattatta.

A znióváráljai uradalomhoz tartozó szelniczai községet pedig a turóczi prépostság hiteles helyi kötelezettségei fejé-

¹⁾ Ezen rendszernek bővebb ismertetése az egyetemi alapról szóló szakaszban foglaltatik.

ben a besztercebányai káptalannak továbbá is mindaddig hagyta, míg az e kötelezettségét teljesíti. ¹⁾

Az új adománylevél az egyetemi tanács 1804. május 18. ülésén és az egyetemnek az évi június 25. közgyűlésén ünnepélyesen ki lett hirdetve. ²⁾

¹⁾ Az új adománylevél és az iktató parancs szövegét lásd Függelék XII. XIII. sz. a.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1804. május 18. ül. 154. sz. június 25. közgy. 245. sz.

II.

A hittani kar visszaállítása. Az egyetemi épületek körüli változások.

Az egyetem székhelye iránti kérdés eldöntésével, a hittani kar és ezzel kapcsolatos központi papnövelde visszaállításának főakadálya megszűnt.

Ezen intézetek rendkívüli fontosságát a magyar katolika egyházra, papsága tudományos kiképzésére nézve teljesen méltányolta a püspöki kar és az országos választmány, teljesen a király, ki azok visszaállítása iránt közvetlenül melegen érdeklődött, és azt az egyházi ügyekben működött országos választmány javaslatához képest 1802. január 11. kelt sajátkezű irata által elrendelte.

Késleltette a visszaállítást az egyetem és központi papnövelde helyiségei iránti intézkedéseknek szüksége, mely az egyetem helyiségeinek elégtelenségéből származott.

A kir. helytartótanács e czélra a pálosok kolostorát jelölte ki, hol a kir. kuria székel, ennek pedig régi épületét, melyben az egyetem két kara volt, visszaadni javaslá. ¹⁾

Annál fogva az egyetemi tanácsot oda utasítá, hogy egyetértőleg az építészeti igazgatósággal, a szükséges előmunkálatokat tegye meg; a kuria részéről pedig ő felsége Beöthy Imre hétszemélyes táblai ülnököt küldötte ki. ²⁾

¹⁾ A kuriának a barátok terén levő épületét Mária Terézia 1770. évb. 32,000 forinton vette meg, és az akkor is, midőn az egyetem birtokolta, a kuria tulajdonaként be volt jegyezve.

²⁾ Helyt. intézm. 1802. július 26. 16,503. august. 25. 18,853. Egyet. Jegyzők. 382. sz.

A pálosok kolostora azonban három kar és a papnövelde befogadására elégtelennek tapasztaltatván, a helytartótanács a II. József által felépített ugynevezett nagy seminariumi (mostani központi) épületet e célra alkalmazandónak annál inkább javaslá, minthogy a gróf Széchényi Ferencz által alapított és az országnak adományozott könyvtár elhelyezéséről is kellett gondoskodni, mely ideiglenesen a pálosok volt kolostora harmadik emeleti könyvtártermében fel volt állítva.

Az udvari cancellaria e tervet elfogadá és a közönséges cs. kir. udvari kamara hozzájárulásával az ügynek elintézésére vegyes bizottságot küldött ki. ¹⁾

A vegyes bizottság Almásy Pál koronaőr és tartománybizottsági főigazgató elnöklete alatt három helytartótanácsi és három kamarai tanácsosból alakulván, 1803. január 3. kezdette meg tanácskozásait.

Nehézség a költségekre nézve merült fel, minthogy a kir. kincstár a kuriális épület átalakításának költségeit is az egyetemi alap által fedezendőknek vitatta : míg a kir. helytartótanács és az udvari cancellaria csak a nagy seminariumra vonatkozó költségeket ezen alap által viselendőknek állíták. ²⁾

A király ez utóbbi véleményhez járult és a hittani kar és központi papnövelde felállítását az 1804/5. tanév kezdetén sűrgetőleg meghagyá. ³⁾

¹⁾ Helyt. felterjeszt. 1802. októb. 6. 23205. sz. Canc. átirat a közöns. udv. kamarához 1802. november 5. 10301. sz. — Udv. rend. 1802. deczemb. 3. 10945. sz.

²⁾ A volt nagy seminariumi ház átalakítása egyetemi czélokra 4796 forint 47¹/₂ kr. volt előirányozva, míg a kuria épületeire 9000 forint szükségeltetett. Helyt. felterj. 1803. 5474. sz. Canc. 3529. sz. Udv. rend. 1804. auguszt. 3. 7828. sz. Helyt. intézm. 1804. aug. 29. 20095. sz.

³⁾ Udv. can. felterj. 1803. novemb. 5. 10,248. sz. 1804. május 4. 4270. sz. UR. 1804. auguszt. 3. 7828. sz.

Az átalakítások azonban a tanév kezdetéig el nem készülhetvén, a kir. helytartótanács a hittani kar megnyitását 1805. november 1-re halasztandónak javaslá; a cancellaria is e véleményhez járulván, a király a halasztást, habár kedvetlenül, elfogadta.¹⁾

A nagy seminariumi épület átalakítására nézve azonban sem hiányoztak a nehézségek.

Az egyetemi magistratus az építészeti igazgatóság által készített tervek ellen több észrevételt tett. Nevezetesen, hogy a bejárás mellékutczában szabad ég alatti lépcsőzeten van, a természettan kísérleti terme czélszerűtlen berendezésű, a bölcsészeti kar elhelyezése a harmadik emeleten mind a tanárookra, mind az ifjúságra nézve terhes, a harmadik emeleti diszterem oly alacsony, hogy rendeltetésének, az egyetem tekintélyének, egyáltalán meg nem felelne, az udvarnak fal által két részre elválasztása sok tekintetben helytelen.²⁾ Az észrevételek megvizsgálására az ügy siettetése czéljából a helytartótanács tanügyi előadóját gr. Cziráky Antalt küldötte ki; ez a magistratus és az illető tanárok meghallgatása után (márcz. 12.) a szükségeseknek bizonyult változások iránt azokkal egyetértőleg megállapodásra jutott, és azokat a helytartótanács hozzájárulásával, a legfelsőbb jóváhagyás reményében, mely utóbb be is következett, tüstént foganatosította.

A rácz-utczai bejárat meg lett szüntetve, a téren a középben levő nagy vak kapun kívül, két kisebb kaput nyitottak a rácz-utczai sarok mellett az egyetem, a szentegyház mellett a Széchényi országos könyvtár számára, mely az épület ezen szárnyába át volt helyezendő. — A kísérleti iskolára

¹⁾ A felség elhatározásának szavai az udv. cancellaria október 5. felterjesztésére : „Valde ingrata mihi est haec procrastinatio.“ Ud. rend. 1805. febr. 2. 175. sz.

²⁾ Egyetemi tanács felterj. 1805. márcz. 5. ülés 83. sz.

szorosb kapcsolatban levő magyar katolika egyháznak üdvére s javára. ¹⁾

¹⁾ Igen helyesen mondja Konek rectori székfoglaló beszédjében: „Az egyetem művészi egysége nem engedi ép ezen részének elválását, mely az egésznek betetőzésére szolgál. A theologiai karnak ép fenmaradása közös egyetemi érdek, azt melegen felkarolni telhetőképén védeni mindnyájunk parancsoló kötelessége.“ Beszédek az 1869/70. tanévi tanács beiktatásakor. Budán, 1869. 50. 51. l.

III.

Egyetemi hatóságok. Közgyűlések. Kézi pénztár. Rectorok és dekanok.

Az egyetemi hatóságok szervezete ez időszakban lényegesen nem változott.

A helytartótanács az országos választmánynak haladéktalanul létesítendő javaslatai közé, az egyetemi elnök- és alelnöknek nevezését, az egyetemnél, mint mondá, uralkodó fejtelenség és fegyelmetlenségnél fogva, sorozta. Az udvari cancellaria véleményéhez járult. (1793.) ¹⁾

Legfelsőbb elhatározás e tárgyban hosszabb ideig nem érkezvén, a helytartótanács azt ismételve sürgette, hogy a rendtelenségek- és egyenetlenségeknek véget vetni lehessen. (1799. 1800.) A felség az elnökség rendszeresítését elvileg elfogadta, és a helytartótanácsot alkalmas személy kijelölésére felszólítandónak rendelé. (1802.) ²⁾

E meghagyásnak hódolva a helytartótanács, egyetemi elnöknek gr. Széchenyi Ferencz, kir. főkamarászmestert és a hétszemélyes tábla közbiráját, ki nagyszerű alapítványa által a tudományok iránti hajlamainak oly fényes bizonyítványát adta, és az egyetemi alap gazdasági ügyei vezetésére is alkalmas; alelnöknek pedig Nittray Mátyás helytartótanácsi titkárt, ki egyszersmind az egyetemi cancellárságot is vinné, hozta ajánlatba. (1802.) ³⁾

¹⁾ Canc. felterj. 1793. auguszt. 12. ^{1018.}_{1794.} sz.

²⁾ Helyt. felterjeszt. 1799. június 8. 4220. sz. Udv. canc. felt. 1799. július 12. 7027. sz. Canc. felt. 1801. aug. 31. 9204.

³⁾ Helyt. felterj. 1802. ápril 13. 8422. sz. Canc. 3980. sz. Az elnök fizetése 2000, az alelnöké 1500 forintra volt tervezve; az alelnök azonfelül

Ő felsége a kinevezést azon időre halasztá, midőn az egyetemi alap kezelése iránti kérdés el lesz intézve; mint-hogy pedig ez több más intézkedéssel lévén összefüggésben, bővebb megfontolást igényelt, az elnökség és alelnökség betöltése ezuttal elmaradt.¹⁾

A kar-igazgatók hivatala 1802. april 29. az örökös tartományok egyetemeinél előbbi hatáskörével ismét rendszerezítve lett, egyetemünkön mindazonáltal azt nem állították ez időben vissza.²⁾

Mert habár az ország főorvosa és tanulmányi bizottság tagja Vezza az orvosi, és Makó a bölcsészeti kar igazgatóivá lettek kinevezve, és a tanulmányi bizottság jogtudományi előadója Lakits, ugyszintén Makónak utódja a bizottságban Szerdahelyi, a jogi, illetőleg bölcsészeti kar igazgatói czimével éltek, sőt Lakits az azzal járó hétszáz forintnyi díjt kir. helytartótanácsi tanácsossá nevezése után is megtartotta:³⁾ igaz-

szabad szállást az egyetem nagyobb épületében, fa- és gyertyailletményt, élvezett és mint cancellár a felavattatási díjakban is részesült volna. — Nitray Mátyás, Gábornak a hazai jog egyetemi tanárának fia, később mint helytartótanácsi tanácsos, sok évig a tanulmányi bizottság helyettes elnöke volt. (1809—1829.)

¹⁾ Udv. rend. 1802. april. 30. 3980. sz. 1805. auguszt. 30. 8752. sz.

²⁾ Kink : *Gesch. d. k. Univ. in Wien.* I. 597. l. Tomek : *Gesch. d. Prager Univ.* 343. l. Schnabel : *Gesch. d. jurid. Facultät zu Prag* III. 3. és köv. II.

³⁾ Lakitsot, ki József főherczegnek, mint helytartónak, tanítója volt a magyar közjogból és történelemből, kir. helytartótanácsi tanácsossá (1797.) ő felsége sajátkezü irata által nevezte ki. — Tanári nyugalmaztatása után (1780), miután a kar seniora maradt, nem csak egész törzsfizetését, de a senioratusi javadalmat is 300 forinttal megtartotta, és pedig még akkor is, midőn a tanulmányi bizottság ülnökévé lett, sőt ezen összeg 1795. évben 700 frtra lett emelve. — Mint helytartósági tanácsos is részt vett a tanulmányi bizottság tanácskozásaiban, és kiváló érdemeinél fogva rendszeres fizetése mellett, az érintett személyes pótlékot továbbra is az egyetemi alapból megtartotta. — Udv. rend. 1797. szept. 29. 8605. sz. Helyt. intézm. 1797. october 17. 21534. sz. Egyet. Jegyzők. 1797. 354. sz.

gatói hatáskörük a karbeli ügyek bizottsági előadásán felül csak arra terjedt, hogy a tanítás ellenőrzése végett a karbeli leczkéket meglátogathatták, és a vizsgákon és vitatkozásokon jelen lehettek; a karnak vezetése mindazáltal kizárólag a dékánt illette.¹⁾

Vezza halála után (1799. jan. 9.) a helytartótanács javaslatára, a tanulmányi bizottság orvosszaki ülnökének és az országos főorvosnak (protomedicus) hivatalai egymástól elkülönítették. Protomedicussá Schraud Ferencz egyetemi orvostanár, tanulmánybizottsági ülnökké pedig Pfisterer András, budavárosi főorvos neveztetvén (1802.), az országos főorvos hatásköre az orvosi karra nézve a felügyeletre lett szorítva, minthogy a karigazgatók 1784. megszüntetett hivatalának visszaállítását az országos választmány sem javasolta.²⁾

E felügyelet körét határozottan körülírta, az országos főorvos utasítása; abban ki lett mondva, hogy az orvosi kar igazgatása, függésben az egyetem elnökétől és magistratusától, a dékánt illeti, abba a főorvos be nem avatkozhatik. Felügyeleti joga azonban (superinspectio) nemcsak az egészségügyekre vonatkozik, hanem szabadságában áll, az orvosi tudományokra nézve is, netaláni érdemleges észrevételeit a helytartótanács elé terjeszteni. Annálfogva a tanulmányi bizottság üléseiben részt vehet, sőt fontosabb orvostanulmányi tanácskozásokban jelenléte mulhatatlanul szükséges. Hogy az orvosok és sebészek képzettségéről közvetlenül tudomást szerezhessen, a törvényhatóságok által alkalmazandó orvosok, sebészek és szülésznőkről biztos ítéletet mondhasson, az orvosi és sebészi szigorlatokra meghivandó és azok díjaiban ré-

¹⁾ Udv. rend. 1796. october 11. 10146. sz.

²⁾ A protomedicus fizetése 1500, a tanulmány-bizottsági ülnökeé 1000 frtban lett megállapítva. A helytartótanács és cancellaria protomedicussá Closius Samu orvostudort kiválólag ajánlották. Helyt. felt. 1799. január 8. 4220. sz. Cane. felt. július 12. 7027. sz. UR. 1802. ápril 23. 3616. sz.

szesítendő. Ez utóbbi intézkedés az orvosi kar részéről, mint alantabb bővebben előadom, erős ellenzésre talált. ¹⁾

A hittani kar visszaállításánál ő felsége a központi papnővelde igazgatóját, Baernkopft egyszersemind a hittani kar igazgatójává sajátkezű iratával kinevezvén : a karigazgatói hivatal és hatásköre ismét tárgyalás alá került.

A helytartótanács utalva a karigazgatói hivatal megszüntetésére, az országos választmány az iránti javaslatára, az új tanulmányi rendtartás már is jóváhagyott intézkedéseire, és végre a karok kormányzati egyformaságának szükségére és czélszerűségére, e hivatal megszüntetését kérte.

Az udvari cancellaria azonban, tekintettel arra, hogy a karigazgatók megszüntetése után is II. József alatt, az egyetemes papnővelde igazgatói, Verhovác és Wohlgemuth theologiai karigazgatókká neveztettek, és ezen intézkedés czélszerűségét azon körülmény igazolja, hogy a hittudomány hallgatói egyszersemind a papnővelde növendékei, a kinevezést fentartandónak véleményezé, oly módon, hogy a karigazgató a tanrendszer megtartása fölött ügyeljen, az üléseken elhőköljön, és az ügyiratokat az egyetemi magistratus elé terjeszse ; a melyben azokat a kar dékánja adja elő, ki egyébként mindenben az igazgatónak helyettese. ²⁾

A rectori méltóság ez időben hittani kar hiányában, három kar közt váltakozott.

A rectori választás rendjét és módját sz. András napján (nov. 30.) Stipsics Nándor, orvostanár rectori lemondása alkalmával (1797.) oly módon először jegyzőkönyvbe foglalva találtam, mint az újabb időig kevés változással gyakorlatban volt.

¹⁾ Udvar. rend. 1803. július 8. 6546. sz. Helyt. intézm. 1803. szeptember 13. 20825. sz. Az utasítást közli Linzbauer : Codex sanitario-medic. III. köt. II. oszt. 1552. sz. 53. l.

²⁾ Kézirat 1805. aug. 23. UR. 1805. auguszt. 27. 8699. sz. Helyt. felt. 1806. febr. 24. 28456. Canc. 2794. sz.

A lelépő rector az egyetem közgyűlésén az év eseményeit elősoroló ünnepélyes beszéddel méltóságát letette, az egyetem nagy diplomáját és a pecséteket átadta és a dékánokkal helyét elhagyta; mire az újonnan választott dekánok mellékszobába vonultak, és a választást megtették; a szavazatok egyenlősége esetében azon kar dékánja döntött, melyen a rectoráság sora volt. Visszatérvén a terembe, eredményét azon kar dékánja, melyből a rector választva lett, ünnepélyesen kihirdette (proclamálta).

A kihirdetés után a közgyűlés befejeztetvén, az egész testület az újonnan választott rector szállására indult, őt szokás szerint (more recepto) üdvözölte, a rector pedig következő nap, december 1., minden további ünnepélyesség nélkül hivataloskodását megkezdette.¹⁾

A magistratus azon kérelme (1792.), hogy a rectornak és többi tagjainak teendői halmaza miatt évi jutalom adás-sék, felsőbb helyen viszhangra nem talált.²⁾

Ugyszintén Stipsics Nándor rectornak javaslatát (1797.), hogy az újonnan választott rector elődje kezébe esküt tegyen, habár a magistratus azt elfogadta, a kir. helytartótanács kevéssel a legközelebb bekövetkezendő szervezés előtt nem látta helyén, és el nem fogadta.³⁾

¹⁾ Egyetemi közgyűlés Jegyzőkönyve 1797. nov. 30. 1798. nov. 30. stb. Hogy a rector már azelőtt is beszéddel tette le méltóságát, a bölcsészeti kar naplója szerint (Diarium rerum notabiliorum Facult. Philos.) kétségtelen; így Stipsics elődjéről, Demiénről írja: „Primum solemni oratione munus hoc quod hactenus per anni decursum gesserat Sp. ac Cl. Antonius Demién deposuit (1796. 30. novembris). — Ezen napon régebben és ismét 1795-től kezdve leczkék nem tartattak: „Tota hac die a scholis feriatum est, revocato veteri Universitatis more.“ Id. Diarium. 1795. 30. nov.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1792. novemb. 27. ül. 411. sz.

³⁾ Egyet. Jegyzők. 1797. január 31. 57. sz. Helyt. intézm. 1797. febr. 22. 3572. sz.

Az akadályozott rector helyettesítése elődje által, ez időben is gyakorlatban van. ¹⁾

A felügyelet gyakorolhatása végett a helytartótanács a magistratus és karok eredeti jegyzőkönyveinek felterjesztését rendelte meg, a melyek észrevétel nélkül vagy esetleg ezekkel azonnal visszaküldendők (1797.); ugyszintén, hogy az ülési jegyzőkönyvekben a meg nem jelenőkre nézve távollétök oka kifejezetten megemlittessék. ²⁾

A magistratus ez időben gyakrabban, rendszeren hetenként tartotta üléseit.

A dékánválasztás az orvosi karban surlódásokra, egyenetlenségekre szolgáltatott alkalmat.

A kar a választást rendszerint évről-évre a tanárok sorrendje (senium) szerint tette, a midőn 1792. nov. 25. ettől eltérve, a hirneves vegyészt Winterlt választá, az ifjabb tanárok közül hárman Schönbauer, Stipsics és Schraud az ellen tiltakoztak, mert az a sorozat mellőzésével önkényes szavazással hátrányukra, (neglecto turno, votis arbitrariis in sui praeiudicium) történt, a választás foganatosításának felfüggesztését, a helytartótanáctól annak megsemmisítését, a sorrend fenntartását kérték.

Az egyetemi magistratus a választás foganatosítását fel nem függesztette, mert — mint helyesen állítá, — a kart a választás joga megilleti, de mivel a tiltakozás okát a dékáni díjakban találni vélte, azon határozatot hozta, hogy ezen díjak minden választható tagok közt évnegyedenként (angarialiter) egyenlően felosztassanak; miben a kar tagjai, Stipsics

¹⁾ Az 1803. súlyosan megbetegedett rectort, Stipsics Nándort, előde, Markovics Mátyás helyettesítette.

²⁾ Az utóbbi intézkedésre azon körülmény szolgáltatott alkalmat, hogy a bölcsészeti karban többen többször távol maradtak, nevezetesen Dugonics az egész tanévben csak háromszor jelent meg. Helyt. intézm. 1797. szept. 26. 1798. sz. 1798. octob. 9. 24228. sz. Egyet. Jk. 1798. 325. sz.

kivételével, belenyugodtak és annak folytán a felterjesztés elmaradt. ¹⁾

Ez alkalommal először, habár fájdalom, nem utolszor, sajnosan tapasztaljuk, hogy az akadémiai méltóságok, melyek az egyetemek ősi intézményeinek szelleménél fogva, az önkormányzat helyes gyakorlatának szempontjából, csak a társaik bizalmát kiérdemelt legalkalmasabbakat illetik, kiválólag jövedelmi forrásnak tekintetnek, pénzügyi érdekből igénybe vétetnek. Annak jelenségét ez időben ismételve szemlélhetni; nevezetesen, midőn (1797.) Schraud a kar²⁾ ellen újra éles hangon panaszt emelt, a dékánságból és annak jövedelmeiből való kizárása miatt; az orvosi kar pedig mellőzését azzal indokolta, hogy a város főorvosi hivataláról, mit már négy évvel azelőtt ígért, le nem mond, miért is az ezen idő alatt nyert díjakat, igazság szerint vissza kellene fizetnie. ³⁾

Ilyen körülmények közt könnyen megmagyarázható, hogy a nádor az országos választmányi munkálat előlegesen elintézendő tárgyai közé, az egyetemi választások szabályozását is sorozta. Javaslatához az udvari cancellaria is járulván, ő felsége elvül kimondotta, hogy a dekáni hivatal a sorrend mellőzésével, szabad választás által töltsék be, és a tanárokon kívül a kar társas tagjai is válaszszanak és választathassanak. (1802.) ³⁾

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1792. 410. sz.

²⁾ A magistratus Schraudnak első panaszos folyamodását azon figyelemzetéssel adta vissza: „Ut verbis modestis et ab omni asperitate alienis concipiat“ és arra a kar dekanját, Rác tanárt is, válasza miatt kénytelen volt figyelemzetelni. A magistratusnak ezen ügyben tartott üléseiben, az orvosi kar tagjai Schraud kívánságára, más karok tagjai, nevezetesen Stipsics rector, a volt rector Demién, az orvosi dekan és senior, Rausch, bölcsészeti és Barits jogi tanárok; — Rác orvoskar dekan kifogására pedig a bölcsészeti dekan Schedius és senior Dugonits, ugyancsak a jegyző Szatmáry, Domin a volt dekan, Mitterpacher, prosenior és Sághy irnok által lettek helyettesítve. E. Jegyzők. 1797. márcz. 14., máj. 23., 24. ü. 103., 166., 175., 181. sz.

³⁾ Udv. Canc. felterjeszt. 1793. aug. 12. 1018/1794. sz. Udv. rend. 1802. ápril 23. 3616. sz.

Az egyetemi életnek ez időben nevezetes új szerve keletkezett: az egyetemi közgyűlés (*generalis conventus*); nemcsak a rectorság ünnepélyes átadása, de más fontos, a testület összes tagjait érdeklő ügyek érdemleges tárgyalása végett. Azokban a rector elnöksége alatt az egyetem összes tanárai vettek részt.

Alkalmat szolgáltatott az első 1792. szeptember 1. tartott közgyűlésre a vármegye által az 1792. évi 6. t. cz.-ben tett országos ajánlat folytán, az egyetem tagjaira kivetett pénzösszeg kérdése. Mert míg egyrészt a haza iránti kötelességérzettől áthatva, a közgyűlés, a tanárok névsorát fizetésök kimutatásával, ugyszintén azok netaláni nemes birtokait a szolgabíróval közölte: másrészt, nehogy a vármegye hatóságát e tényből az egyetem fölött következtethetni lehessen, az egyetem kiváltságai megóvása végett, küldöttjei által gr. Zichy Károly országbíróhoz, mint a tanulmányi ügyek fővédnökéhez (*rei litterariae protector*) járult. Az 1794. július 3. közgyűlésen a bírósági hatóság gyakorlatának rendje és módja fölött folyt a tanácskozás; míg 1797. január 21. ismét a személyzet és annak fizetéseinak a vármegye által az 1796. 2. t. cz.-ben felajánlott országos hadi segély kivetése végett követelt kimutatása, képezte a tanácskozás tárgyát. Az egyetem tagjai, habár az országgyűlés határozata szerint, a királyi kincstárból járó fizetések ki voltak véve, a kimutatás megküldését azon kijelentéssel határozták el, hogy az ország nemeseinek személyes terheiben szívesen (*libenter*) részt vesznek; a márczius 3. közgyűlésen pedig a történt kivetés (*repartitio*) ellen semmi észrevételt nem tettek, sőt az iljúságot is a hadi költségekhez való önkéntes adakozásokra felszólították.

Ugyanazon év június 27. közgyűlésen a vármegye azon végzésére, hogy jövedelmeik tizenkét százalékát június 1. a felkelő nemzeti sereg pénztárába fizessék, a kivetett összeg fizetésére késznek nyilatkoztak; kivételt azonban Rác és

Barits tanárookra nézve tettek, minthogy az elébbi fiát a nógrádi, az utóbbi pedig a pesti felkelő nemes sereghez saját költségein állította és tartja, mit örök emlékül jegyzőkönyvbe is iktattak. ¹⁾

Az egyetem közgyűlésén 1804. június 25-kén lett kihirdetve Ferencz király 1804. január 20. kelt új adománylevele is. Ez alkalomból az egyetem Mária Terézia 1769. évi a földvári apátságra és 1775. évi a nagyszombati jesuita társoda javaira vonatkozó eredeti adománylevelek és iktatási oklevelek kiadását a helytartótanács irattárából kérte és utóbb meg is nyerte. ²⁾ (1806.) Ugyanezen közgyűlés feliratot és küldöttséget határozott ő felségéhez a tanári fizetéseknek a változott körülményeknek és emelkedő drágaságnak megfelelő felemeléseért.

Az egyetem házi költségeire szükséges pénzösszegek kezelésére, a rector felügyelete alatt külön házi pénztár állítatott fel, és az egyetemi jegyző Szatmáry András, egyszersmind pénztárnokká 200 forint, az írnok Vörös István ellenőrré 100 forint évi jutalomdíjjal neveztettek.

A pénztár kezelése és a számadolás módjára nézve külön szabályzat lett megállapítva. (1794.) ³⁾

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1792. szept. 1. 289. sz. 1794. július 3. 1797. jan. 27., márcz. 3., jun. 27. Az 1797. nemes felkelésben az egyetem pedellusa, Szatmáry István személyesen részt vett, és a magistratustól 1797. május 1. kelt levelében elbucuzott.

²⁾ Az egyetemi kiváltság- és adománylevelek, ugyszintén a jogarok biztosabb őrzése céljából, vasajtóval ellátott helyiségről gondoskodott a magistratus. (1806.) A megelőzőtt évben (1805.) az egyetem nagy szabadságleveleit, jogarait, melyeket nevezetesen a rectorit, kevéssel azelőtt kijavítottak, (1804.) az érentárral és néhány értékesebb codexxal a francia ellenséges hadsereg közeledtével Eszékre szállították. Helyt. intézm. 1805. november 19. 27309. Egyet. Jk. 1805. 393. sz. 1806. 513. sz.

³⁾ Helyt. tanács felterj. 1794. máj. 9. 10278. sz. Canc. 5814. sz. Udv. rend. 1794. szept. 9. 98.35. sz. Helyt. intézm. 1794. novemb. 14.

Azon pénztárból 1801. augusztus 30. 1749 forint 56 krt loptak el, melyeket a jegyző fizetések teljesítésére a vasszekrényből kivett és asztalfiókjában tartott; a vasláda megkísérlett feltörése azonban nem sikerült.

A vizsgálatra Erczly Alajos, kir. helytartótanácsi számtanácsos lett kiküldve. Annak folytán felsőbb helyről a pénztár biztosabb elhelyezése elrendeltetvén, a kezelő tiszteket, a megtérítésnek súlya alatt, nagyobb összegeknek a vasládán kívül tartásától eltiltották, a jelen esetben azonban az ellopott összeg megtérítésétől legfelsőbb helyen felmentették. ¹⁾

A rectori méltóságot ez időben viselték : ²⁾

1791. Winterl Jakab, a vegy- és növénytan tanára; másodizben.

1792. Rausch Ferencz, a gyakorlati mértan tanára.

1793. Stuhr József, a római és büntetőjog tanára.

1794. Rác Samu, az élet- és felsőbb boncztan tanára.

1795. Schönwisner István, könyvtárigazgató.

1796. Demién Antal, a természetjog tanára.

1797. Stipsics Nándor Kár., az által. kór- és a gyógyszer-tan tanára.

1798. Domin József Fer., a természettan tanára.

1799. Kelemen Imre, a magyar magánjog tanára.

23251. sz. Egyet. Jk. 314. sz. A pénztári vasládát hetven forinton Krach Menyhért, budai lakatos készítette. Egyet. Jk. 1794. 319. sz.

¹⁾ Helyt. felt. 1801. deczemb. 1. 25497. sz. Udv. rend. 1803., szept. 16. 8985. sz.

²⁾ A freiburgi egyetem 1796. Károly főherceget, az innsbrucki 1800. János főherceget ő felsége jóváhagyásával örökös rectorává választotta és arról egyetemünket is értesítette, mely e választáshoz szerencse-kívánatait nyilvánította. Egyet. Jk. 1800. decz. 27. ül. 568. sz. Hogy mindkét választás néhány évvel később a politikai változások folytán hatályát veszítette ismeretes. Egyébiránt fejedelmi személyek rector magnificentissimussá való választása többször fordul elő, és jelenleg is a német birodalomban dívik. Lásd Egyetemünk rectorai és cancellárjai czimű értekezésemet Új Magyar Muzeum 1856. I. köt. 203—205. l.

1800. Schönbauer József a különös természetrajz és gyógytan tanára.

1801. Mitterpacher Lajos, az által. természetrajz és mezőgazdaságtan tanára.

1802. Markovics Mátyás, az egyházi jog-tanára, másodizben.

1803. Stipsics Nándor Kár., az ált. kór- és a gyógyszer-tan tanára, másodizben.

1804. Trenka Mihály, a történelem tanára.

1805. Demién Antal, a természetjog tanára, másodizben.

1806. Stipsics Nándor Károly, az ált. kór- és a gyógyszer-tan tanára, harmadizben.

A dekánságot viselték:

I. A hittudományi karban:

1805 – 6. Vrana István, a hitágazattan tanára.

II. A jogi karban:

1791. Nittray Gábor, a magyar magánjog tanára.

1792. Barits Béla, az államisme tanára.

1793. Markovics Mátyás, az egyházi jog tanára.

1794. és 1795. Demién Antal, a természetjog tanára.

1796. és 1797. Kelemen Imre, a magyar magánjog tanára.

1798. 1799. és 1800. Markovics Mátyás, az egyházi jog tanára.

1801. Demién Antal, a természetjog tanára.

1802., 1803. és 1804. Barits Béla, az államisme tanára.

1805. és 1806. Markovics Mátyás, az egyházi jog tanára, utóbb Kelemen Imre, a magyar magánjog tanára. ¹⁾

III. Az orvosi karban:

1791. Rác Samu, az élet- és felsőbb boncztan tanára.

1792. Stáhly György, a sebészet- és szülészeti tanára.

1793. Winterl Jakab, a vegy- és növénytan tanára.

¹⁾ Markovics Mátyás 1806. nyarán a tanulmányi bizottság ülnökévé és nyomdaigazgatóvá neveztetett.

1794. Stipsics Nándor Károly, az által. kór- és gyógyszer-tan tanára.

1795. Schönbauer József, a külön természetrajz- és gyógy-tan tanára.

1796. Stipsics Nándor, Károly az ált. kór- és gyógyszer-tan tanára.

1797. Rácz Samu, az élet- és felsőbb boncztan tanára.

1798. Stáhly György, a sebészet- és szülészeti tanára, ennek lemondása után Stipsics Nándor Károly.

1799. Stipsics Nándor Károly, az ált. kór- és gyógyszer-tan tanára.

1800., 1801. és 1802. Schraud Ferencz, az állami orvos-tan és elm. orvostan tanára.

1803. Schönbauer József, a külön természetrajz- és gyógy-tan tanára.

1804. és 1805. Stipsics Nándor Károly, az ált. kórtan és gyógyszer-tan tanára.

1806. Szening János, a boncztan és szülészeti tanára, utóbb Eckstein Ferencz, a sebészet tanára. ¹⁾

IV. A bölcészeti karban:

1791. Mitterpacher Lajos, általános természetrajz és mezeti gazdaságtan tanára.

1792. Pasquich János, a felsőbb mennyiségtan tanára.

1793. Dugonics András, az elemi mennyiségtan tanára.

1794., 1795. és 1796. Domin József, a természet- és erő-műtan tanára.

1797. Schedius Lajos, a széptan tanára.

1798. Trenka Mihály, a történelem tanára.

1799. Bruna Ferencz, a felsőbb mennyiségtan tanára.

1800. Szűcs István, a bölcészeti tanára.

1801. Schönwisner István, a könyvtár igazgatója.

¹⁾ Az 1806. év február 12. meghalt Szening után.

1802., 1803. Stipsics Alajos Manó a régészet- és éremtan tanára.

1804. Schmidt György, a gyakorlati mértan tanára.

1805. Tomesányi Ádám, a természet- és erőműtan tanára.

1806. Stipsics Alajos Manó, a régészet- és éremtan tanára.

Az egyetemi iroda személyzete díjnokkal lett szaporítva (1793). Vörös István, egyetemi írnok végkielégítését kérvén, egy évi fizetéssel hivatalától fel lett mentve. (1796.)

Az egyetemi magistratus helyette Sághy Ferencz kir. táblai hites jegyzőt, ki egy ideig a budai főgymnasiumban a költészetet helyettesként tanította, írnokká és pénztári ellenőrré nevezte.

A helytartótanács e nevezés megerősítésére nézve nehézséget támasztott, de a magistratus legfelsőbb rendeletekben gyökerező ezen jogát fentartván: az ügyiratok felterjesztése után, a felsőbb megerősítés bekövetkezett. ¹⁾

Szatmáry Andrást, egyetemi jegyzőt, a magistratus harmincz évi szolgálatai alapján, fizetésének emelésére 200 forinttal ajánlotta; de utalással hatszáz forintnyi fizetésére, és szabad szállására, tagadó válasz érkezett. (1802.) ²⁾

Sághy Ferencz az egyetemi nyomda gondnokává nevezetvén (1804.), helyére a magistratus Jäger Mátyás könyvtári írnokot nevezte ki írnokká és ellenőrré háromszáz forint fizetéssel. ³⁾

Szatmáry István egyetemi pedellus, a hadi költségekre 1794. 400 forintot és tíz ujoncz állításának költségeit felajánlván, ő Felségetől arany érdemérmet kapott, melyet a

¹⁾ Helyt. intézm. 1796. jul. 19. 15316. sz. Egyet. Jk. 1796. sept. 13. ül. 254. sz. Helyt. intézm. 1796. nov. 12. 21914. sz. dec. 13. 26149. sz.

²⁾ Egyet. Jk. 1802. jul. 20. ül. 327. sz. Helyt. intézm. 1802. august. 3. 16974. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1804. sept. 4. 19466. sz. Egyet. Jk. 1804. sept. 18. ül. 307. sz. Helyt. intézm. 1804. októb. 9. 22583. sz.

rector neki az egyetemi testület jelenlétében, ünnepélyesen átadott. (1795. febr. 16.)

A rector és iroda közvetlen szolgálatára cursor neve alatt új szolgállozás lett rendszeresítve. (1795.)¹⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1795. febr. 2. 2600. sz. Egyet. Jk. febr. 16. 40. sz. Első cursornak a magistratus Reiber Ágostont nevezte ki 1795. jan. 20. ül. 19. sz.

IV.

Az egyetem birósági hatóságának visszaállítása. Illetékességi összeütközések.

II. József halála után az ország törvénykezési rendszere előbbi állapotjának visszaállításával, a m. kir. egyetem is királyi kiváltságleveleken alapuló birósági jogaiba mind a polgári, mind a büntető ügyekre nézve vissza lett helyezve. (1791.)¹⁾

A birósági hatóságot az egyetemi magistratus gyakorolta a fenálló hazai törvények és törvényszéki gyakorlat szerint. A törvényszék szervezésének, eljárási módjának szabatosabb meghatározása a jogi karra bízva lett (1791.), melynek javaslata szerint a törvényszék ezen kar tagjaiból alakult volna.

Miután ezen intézkedés a többi karokat a részvételből kizárta volna, a magistratus tekintettel arra, hogy az ország felső biróságainál is egyháziak vesznek részt, ezen változás saját hatáskörét, tekintélyét csorbitaná, és nehezebb ügyekben a jogi kar véleményét mindenkor kikérheti, a javaslatot el nem fogadta. (1792.)

Stipsics rectorása alatt az egyetemi törvényszék szervezésének kérdése újra felmerült (1794.). Az egyetemi közgyűlés a birói hatóságot egész kiterjedésében a kiváltságok értelmében fentartandónak határozta; a rector azon indítvá-

¹⁾ Helyt. intézm. 1791. június 17. 10292. sz. Lsd a Függelék XIV. sz. Közvetlenül okot szolgáltatott ezen intézkedésre Pantocsek Godofréd, állítólagos gyógyszerész-hallgató ügye, ki azonban, mivel bebizonyult, hogy nem az egyetem hatósága alá tartozik, a városi tanácsnak át lett szolgáltatva. Egyet. Jk. 1791. június 4. 19. ül. 188., 201., 212. sz.

nya azonban, hogy a törvényszék a jogi kar említett javaslata szerint szerveztessék, és a kir. személynök a birói eskütétel elfogadása végett, ítélőmestere kiküldésére kéressék fel, el nem fogadtatott; minthogy az orvosi és bölcsészeti kar azon véleményben voltak, hogy az új tanulmányi rendszer végleges megállapításáig a magistratusnak hatásköre a teréziai rendtartás szerint változatlanul fentartassék.¹⁾

Gyakorolta e hatóságát nemcsak az egyetemi tanulók polgári és büntető ügyeiben, hanem többi tagjainak főleg a nem pörös eljárás köréhez tartozó ügyeire, nevezetesen azok hagyatékaira nézve.

Eljárt Trnka és Szening orvostanárok hagyatéki ügyében, (1791. 1806.), Eckstein János orvostanár végrendeletét az egyetemi levéltárba őrizetre elfogadta, (1799.), Ettinger sebészt, ki szülésnél segédkezett, habár szülésmesteri oklevéllel nem birt, ülésileg megdorgálta. (1801.)²⁾

Nem hiányoztak az összeütközések más hatóságokkal, a birói hatalom körére, gyakorlatára nézve.

Nevezetesen a hatósági illetékesség kérdése merült fel, azon pénzösszeg tulajdonjogára nézve, melyet Domin József 1793. május 29. a természettani muzeumban, az elődje által néhai Weisz Ferencz csillagásztól vett csőben (tubusban) talált, és huszonkét souveraindor- és huszonegy fél souveraindorból állott.

Domin az összeget, miután elődje Horvát, a muzeum

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1792. febr. 14. 21. ül. 85., 90. sz. 1794. jul. 3. közgy. Egyet. Jegyzők. 1794. jul. 10. 190. sz. jul. 29. ül. aug. 9. ü. 267. sz. Gyakorlatban volt azonban bűnvádi esetekben a magistratus üléseire, a rendes tagokon felül a jogi kar tanárait is meghívni: „De recepto usu . . . praeve ad hoc invitatis Facultatis Juridicae membrs etc.“ — mondja az 1803. június 18. Révai János bűnügyében tartott ülésnek jegyzőkönyve. 1803. 200. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1799. jan. 1. ül. 13. sz. 1801. 127. sz. 1806. april 15. ül. 132. sz.

átadása alkalmával arról említést nem tett, az egyetemi rectornak adta át.

Ezen összeget Horvát, néhai Weisz örökösei, és minthogy ez utóbbi ezen összegről nem rendelkezett, a kir. fiscus is igénybe vették.

Az egyetemi közgyűlés (1794. jul. 3.), minthogy az összeg az egyetem helyiségén találtatott, a vitás kérdés egyetemi tagok közt forog, azok vagyonára vonatkozik, kiváltsági értelmében ezen ügyet az egyetemi magistratus hatásköréhez tartozónak nyilvánította.

Felsőbb helyen mindazonáltal a pénznek a közalapítványi főpénztárba való letéteményezését határozták el, és az igénylő feleket a kir. fiscus ellen, illetékes foruma előtt megindítandó pörre utasították.¹⁾

Kisebbl jelentőségűek voltak a következő esetek: Kaszun János orvostanulót, ki lopással vádolva lett, a budai városi tanács katonának állította (1801). Az egyetemi magistratus hatósága ezen megsértése ellen felszólalt; a budai tanács válaszában kifejté, hogy Kaszun orvostanulói minőségét elhallgatván, magát borbélylegénynek mondotta, és önként ajánlkozott katonának; egyáltalán pedig hivatkozással az 1784. június 21. rendeletre, illetékességét a tanulók felett is vitatta. Az egyetemi magistratus a fenforgó körülményeknél fogva ez esetben további intézkedésektől elállott, de a városi tanácsot figyelmeztette, hogy az 1784. rendelet erejét veszítette, az ország törvényes állapotja visszaállításával, az egyetemnek törvényes és kiváltságos hatósága is feléledt.

Kovács József III. évi jogászt a városi poroszlók erőszakosan bezárták; a magistratus hatósága megsértése miatt azok büntetését követelte; a városi tanács válaszában állítá, hogy a poroszlók a kihágás után jelenvén meg, Kovácsot a

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1794. márcz. 25. ül. 102. sz. Közgyűlés 1794. jul. 3. Helyt. intézm. 1794. május 13. 8957. sz. jul. 25. 16222. sz.

katonai őrkötől átvették, és ezen esemény okozója Szeleczky János ügyvéd; minek folytán Kovács utasított, hogy az ellen illetékes hatósága előtt elégtételt keressen (1803). Ehhez hasonló volt Szabó István sebész esete, kit áltoborzás vádja miatt a városi poroszlók karácson napján elfogtak, és huszonnégy óráig a városházon fogva tartottak. Az egyetemi magistratus ez eljárásban hatósága megsértését látván, felszólamlására a városi tanács válaszolá, hogy Szabót, ki egyébiránt utóbb ártatlannak bizonyult, a nagy ünnep miatt ki nem lehetett hallgatni, és azért nem történt tüstént átszolgáltatása, de részéről az egyetem hatóságát megsérteni vagy kétségbe vonni egyáltalán nem akarta. (1805.) ¹⁾

Sokkal jelentékenyebb összeütközés azonban, Mulzer József, a természetrajz tanársegédjének hagyatéka körül merült fel (1806.). Annak ingóságait az egyetem épületében (1806. márcz. 23.) Szentkirályi László, Pest-Pilis-Solt megyék másod alispánja, ki a megholttal sógorsági viszonyban állott, a szolgabíróval együtt magánpecsétjével zár alá vette és leltározta; az egyetemnek a rector által alkalmazott pecsétjét megsértette, levette (violavit), az egyetem küldöttjeit: Prandt orvoskari seniort és Szathmáry jegyzőt csak tanuknak fogadta el, az illetékes hatóság megbízottjainak elismerni vonakodott, mire azok minden közreműködéstől tartózkodva, eltávoztak.

Az egyetem rectora, Stipsics Nándor, Melczer László, országbírói ítélőmester előtt az egyetem jogai ezen megsértése ellen ünnepélyes óvást tett, és arról hiteles pecsét alatt kelt bizonyáglevelét vett (1806. márcz. 29.); a magistratus pedig ez eljárás által kiváltságain alapuló jogkörét sértve találván, első sorban orvoslásért a kir. helytartótanácsához járult, szükség esetében folyamodást a felséghez határozott.

A kir. helytartótanács, miután a felterjesztett adatokból

¹⁾ E. Jk. 1801. május 8. 234. sz. 1803. május 14. ül. 120. sz. július 5. 220. sz. 1806. jan. 15. ül. 32. sz. május 21. ül. 178. sz.

meggyőződött, hogy az egyetem, saját tagjaira nézve a legújabb ideig a hagyatéki tárgyalások folytonos gyakorlatában volt, az alispán eljárását nem helyeselte (*probari haud posse*), a jövőre nézve pedig, minden viszályok megelőzése végett, rendelte, hogy az egyetem nemesek vagy honoratoroknál, a vármegyét, nem nemesek vagy szolgáknál a várost hatósági egyének kiküldésére szólítsa fel, és azokkal együtt eszközölje a leltározást, a két példányban kiállított leltárt, az örökösök özvegyek, árvák jogai és vagyona nagyobb biztosítására, mindkét hatóság küldöttei írják alá.

Mínthogy azonban Pest vármegyének rendei, kikkel a helytartótanács az egyetem panaszát közölte, nemcsak a megye alispánjának eljárását helyeselték, hanem az egyetem hatósági jogát kétségbe vették és azt oda utasíttatni kérték: „Hogy jövőre a hasonlókba ne avatkozzon, hanem egyedül az oktatás vezérlésében ötet illető hatalomnak határai közt tartózkodjon“, a magistratus felterjesztést határozott ő felségéhez, hatósági körének fentartását biztosító és elismerését meghagyó oltalmi parancs (*mandatum protectionale*) kiadásáért, a legközelebbi országgyűléshez pedig kérvényt, az egyetem hatósági jogának törvénybe iktatásáért, a mit már az 1791. 67. t. cz. által kiküldött országos igazságügyi választmány a bíróságok rendezését tárgyzó munkálatában (XII. cz.) javaslatba hozott.¹⁾

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1806. ápril 15. ül. 107. sz. jun. 3. ül. 206. sz. Helyt. intézm. 1806. máj. 6. 7924. sz. októb. 14. 9636. sz. Pest Pilis-Solt vármegye felterj. 1806. aug. 27. közgy. 1643. sz. Egyet. Jegyzők. 1806. nov. 11. ül. 437. sz. A felterjesztést a *mandatum protectionale*ért azonban csak az 1807. márcz. 18. közgyűlésből küldötték a felséghez, és az elintézését csak 1808. nyerte.

V.

Tanulmányi rendszer. Tankönyvek. Sebészeti correpetitiók.

A tanulmányi országos választmány javaslatai alapján új tanulmányi rendtartás készülvén, a tanrendszerre nézve ez időben lényeges változások nem történtek, a fenállott szabályokon mindazonáltal több rendű módosítások eszközöltettek.

A visszaállítandó hittudományi kar tanrendszerére nézve ő felsége meghagyta a helytartótanácsnak, hogy arra vonatkozó javaslatait, a bécsi udvari tanulmányi bizottságnak észrevételeivel, közölje a kalocsai érsekkel, Mandich Antal és Mitterpacher Dániel, választott püspökök és helytartótanácsi tanácsosokkal, Szabó András, vál. püspökkel, Lakits György, helytartótanácsi tanácsossal és Novák Krysostomus, bakonybéli apát és pécsi főigazgatóval. (1801.)¹⁾

Azonfelül a kalocsai érsek elnöklete alatt Pozsonyban az országgyűlés alatt e tárgyban (1802.) püspöki tanácskozmány tartatott. A vélemények oda irányultak, hogy némi módosításokkal a teréziai tanrendszer fogadtassék el; azok közt a tanfolyamnak négy évre szállítása volt a leglényegesebb.

Ahhoz képest nyolcz rendes tanszék lett rendszeresítve, és pedig : a) a héber nyelv és ó-szövetségi bibliai tanulmányok, b) a görög nyelv, magyarázattan és új-szövetségi tanulmányok, c) az egyházi történelem, d) az alaphittan (institutiones theologiae), szentatyatan (patrologia) és hittani irodalom története, e) a hitágazattan I., f) a hitágazattan II.

¹⁾ Udv. rend. 1801. decemb. 18. 12794. sz. A bécsi udv. bizottság 1798. évben tett észrevételeit Spendou Antal bécsi, és Zippe Ágoston prágai kanonok, a hittudományi szak előadói írták alá.

része, g) az erkölcsi hittan, h) a lelki pásztorkodás és egyházi szónoklat — számára.

Azokhoz járult a rendes tanárok helyettesítése céljából egy rendkívüli tanár állomása.

Az egyházjogot a hittanulók is a jogi karban hallgatták.

A tantárgyak rende a következőkép lett megállapítva: első évben : a) egyházi történelem két félévig a kortannal és szent föld rajzával, b) héber nyelv három havig és azután ó-szövetségi bibliai tanulmányok két félévig; — második évben : a) a görög nyelv három havig, azután a magyarázattan és új-szövetségi bibliai tanulmányok két félévig, b) hittan irodalmi története és szentatyatan egy, c) alaphittan egy félévig; harmadik évben : a) erkölcsi hittan két, b) hitágazattan I. része két félévig; a negyedik évben : a) egyházi jog két, b) hitágazattan II. része két, c) lelkipásztorkodástan egy félévig. Mindezen tanulmányok naponként két, a lelkipásztorkodás egy óráig adattak elő.

A tanterv megtartása fölötti felügyelet az igazgatón kívül az ország primását, széküresedés esetében, az idősb érseket illeti. ¹⁾

Vezérfonalul használták: a kortanból Frank, a földrajzból Berti, az egyházi történelemből Szvorényi, az ó-szövetségi bibliai tanulmányokból és héber nyelvből Alber saját munkáit, a görög nyelvből a paduai nyelvtant, az új-szövetségi tanulmányok és magyarázattanból Czerny, a szentatyatanból és irodalmi történetből Tobencz és Schleicher, az alaphittanból Klüpfel, az erkölcsstanból Reif, a hitágazattanból Klüpfel, a lelkipásztorkodásból Giftschütz könyveit.

¹⁾ A püspöki tanácskozmány 1802. október 20. vette kezdetét. Udv. can. 11075. sz. Helyt. intézm. 1805. októb. 29. 26001. sz. — A lelkipásztorkodást 1805—1808-ig tanították csak félévig, d. e. 10—11 óráig, vasárnapon pedig 8—9 óráig. — Az 1808/9. tanévtől már két félévig.

A jogi karban a tanterv és rendszer változatlan maradt; a tantárgyak négy évben adattak elő, a magyar közjog ez időben is hiányzott.

A követendő tankönyvekre nézve több intézkedés történt.

A természetjog, általános állam- és nemzetközi jogra ismételve Martini munkái, az államismére, melyben az európai államokon kívül Achenwall szerint, az örökös és magyar tartományok voltak tárgyalandók, ez utóbbiakra Horvát Mihály munkája vezérfonalul lettek megállapítva. Az egyházi jogban Markovics ez időben is Pehemet követte; — a hazai magánjogot Kelemen saját kéziratái szerint tanította.

Az ország közjogi viszonyainak és törvényeinek megfelelő politikai tankönyv kidolgozására Reviczky fel lett szólítva; — egyházjogi tankönyv kidolgozásával pedig a király Markovicsot bízta meg, oly kikötéssel, hogy azt egyetértőleg Kelemennel dolgozza ki és kinyomatása előtt legfelsőbb helyre terjeszsze.

Reviczky elkészítette munkáját, az udvari cancellaria azonban azt igen terjedelmesnek, és csakis módosításokkal tankönyvnek használhatónak, sőt általában kiadhatónak találta.¹⁾

A magyar közjog kézikönyvének szerkesztésével már József császár által megbízott Lakits, ismételt sürgetésekre kijelentette, hogy munkáját Izdenczy József államtanácsosnak bemutatta, kinél az bírálat alatt maradt.²⁾

Rosenmann István, udvari ügynök a váltójogról írt munkájának ötszáz példányát felajánlván, azon eszmét pendítette meg, hogy a váltójog elveit a hazai magánjog tanára a szer-

¹⁾ Udv. rend. 1795. junius 11. Helyt. intézm. 1795. jun. 12. 12770. sz. 1795. aug. 2., 13., 423. sz. Helyt. intézm. 1797. jun. 13. 10315. Canc. felterj. 1798. decemb. 15. 13133. sz. 1803. novemb. 29. 25942. sz. 1805. február 12. 3083. sz.

²⁾ Helyt. felterj. 1806. aug. 5. 14874. sz. Canc. 10002. sz.

zódések tanában adja elő. (1804.). A jogi kar meghallgatása után, a váltójog tanítása az új tanrendszer életbe léptetéséig el lett halasztva. ¹⁾

Az országos választmány véleménye szerint a jogi tanfolyam három évre lévén szállítandó, már ez időben is többeknek és pedig eleinte ritkán, később már gyakrabban az első- és másodévi tantárgyak együttes hallgatása meg lett engedve, azon feltétel alatt, hogy mindkét év tárgyaiból a vizsgákat jó sikerrel állják ki. ²⁾

A leczkéket télen-nyáron d. e. 8–10, d. u. 2–1-ig tartották. ³⁾

Az orvosi karnál az orvosi felsőbb sebészeti, és az alsóbb sebészeti tanfolyam négy, illetőleg két évi maradt.

Minthogy azonban több tantárgy, névszerint a törvényszéki orvostan, orvosi rendészettan, szemészet, állatgyógytan hallgatása kötelezővé lett, főkép a tanárok személyeinek változása alkalmával a tanszékekre nézve is változások történ-

¹⁾ Udv. rend. 1804. január 20. 396. sz. auguszt. 24. 8366. sz. Helyt. intézm. 1804. szept. 18. 20570. sz.

²⁾ Ilyen kedvezményben részesültek gróf Brunswik Ferencz (1796.), Rosty Béla (1797.), gróf Batthyány Imre, Széchen Miklós, gr. Amadé Ferencz (1799.) és azontul többen, kik közt Szlemenics Pált és b. Eötvös Ignácot (1802.) említem, ez utóbbinak az is megengedettett, hogy már a IV. év alatt szigorlatot tehessen (1804.).

³⁾ Nem közvetlenül az egyetemre, de a hazai jogtanításra nézve fontos volt ő felségének elhatározása, hogy tekintettel a tanulmányi alap túlterheltetésére, a pozsonyi, kassai és zágrábi akadémiáknál a jogi karok az 1803/4. tanévtől kezdve megszűnjenek. (Helyt. intézm. 1803. dec. 13. 28336. sz.). A nádor közbenjárására azonban, ki ha már reductionnak kell lenni, annak inkább Győrött és Kassán látta helyét (1803. dec. 6. Canc. 11514. sz.), az akadémiák további intézkedésig az időszertinti állapotjukban (in statu quo) meghagyattak. Udv. rend. 1804. aug. 3. 7618. sz. Helyt. intézm. 1804. aug. 13. 18656. sz. Lsd. Rösler : Adalékok a kassai kir. jogakadémia könyvtárához. (M. könyvszemle 1882. 28. l., Ortway : Száz év egy hazai főiskola életéből. Budapest, 1884. 20. 21. l.)

tek s az előadások rendje ahhoz képest módosítva, illetőleg bővítve lett.

Nevezetesen a törvényszéki orvostan és orvosrendészet előadása, a sebészek elméleti orvostanának tanszékével (1793.), a sebészettől elkülönített szülészet, a bonczattannal kapcsoltatott egybe (1803). A szemészet számára külön tanszék lett felállítva (1803.); a külön gyógytan (*therapia specialis*) előadásával pedig a külön természetrajz tanára lett megbízva. (1791.)

Annak folytán az előadások rendje következőkép alakult : az első évben a) elemi boncztan, b) vegytan, mindkettő naponként a téli félévben, c) vegytan folytatása, növénytan és juniustól kezdve gyógyszerészet (*pharmacia*) naponként; d) felsőbb boncztan, e) sebészeti kórtan, mindhárman a nyári félévben, f) külön természetrajz az egész éven át; a második évben : a) az orvostudomány története és azután az élettan az egész éven át, b) sebészeti műtéttan, eszköz- és köttan a téli félévben, c) a szülészet kétszer hetenként a nyári félévben; a harmadik évben : a) általános kór- és gyógytan, b) gyógyszer-tan (*pharmacologia*), mindkettő naponként az egész évben; a negyedik évben : a) különös gyógytan (*therapia specialis*), b) gyakorlati orvostan naponként, c) gyakorlati sebészet, hetenként kétszer, mindhárman az egész éven át, d) orvosi rendészet a téli félévben, e) törvénykezési orvostan, f) állatgyógyászat, négyszer hetenként a nyári félévben.

Az alsóbb sebészeti tanfolyamban, első évben : a) elemi boncztan, b) elméleti orvostan, hetenként négyszer, mindkettő a téli félévben, c) sebészeti általános és különös kórtan, d) orvosi különös kórtan, mindkettő a nyári félévben; a második évben : a) gyakorlati sebészet, hetenként kétszer, b) gyakorlati szülészet, hetenként kétszer, c) gyakorlati orvostan, naponként, mindhárman az egész éven át, d) sebészeti műtéttan, a téli-, e) szülészet (*ars obstetricia*) kétszer, f) állatgyógytan, négyszer hetenként, mindkettő a nyári félévben.

A tankönyvekre nézve azon változás történt, hogy a külön természetrajzot és vegytant a tanárok kézírataik szerint adták elő, a különös kórtanban van Swieten, a gyakorlati orvostanban Stoll, a törvényszéki orvostanban Schraud, az orvosi rendészetben Frank, az állatgyógytanban Wollstein és a tanár saját munkái szolgáltak vezérfonalul. — Schraud az orvosi tudomány elemeit tárgyzó munkáját az egyetem, a helytartótanács és udvari cancellaria tankönyvül ajánlották, a bécsi orvosi kar véleménye alapján azonban ő felsége ilyenek alkalmazhatónak nem találta, a törvényszéki orvostanról írt könyve azonban vezérfonálnak el lett fogadva.¹⁾

Gelei Ráfael orvostudor javaslata, hogy az idült (chronicus) betegségek gyógytanának külön tanszéke állíttassék, az orvosi kar indokolt jelentése folytán, hogy ezen betegségek a külön kór- és gyógytanban ugyis tárgyaltnak, vissza lett utasítva.

A szülészet és állatgyógytan utólagos hallgatására, a közszolgálatban levő sebészek, azok kivételével, kik már 1770. évben gyakorlatban voltak, köteleztetvén : azoknak számára, kik latinul tudtak és hosszabb ideig hivataluk hátránya nélkül, távol lehettek, külön nyilvános póttanfolyamok rendeztettek. A kik latinul nem tudtak, vagy hosszabb ideig távol nem lehettek, külön ismétlők (correpetitorok) oktatásával éltek, és ennek alapján bocsáttattak vizsgára.²⁾

Azonkívül ismétlők (correpetitorok) oktatása mellett, a magántanulás is meg volt engedve azoknak, kik vidéken hosszabb ideig már sebészeti gyakorlatban voltak, vagy a nyilvános előadások nyelvét nem értették.

¹⁾ Udv. rend. 1793. ápril 7. 3890. sz. Helyt. intézm. 1795. febr. 6. 2320. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1791. május 37. 9868. sz. Uti költségek fejében állomásonként egy forintot kaptak. Helyt. intézm. 1791. okt. 10. 193. sz. 1792. júl. 27. 15722. sz. sept. 14. 19716. sz. 1793. márcz. 1. 6649. sz. Lsd Linzbauer: Codex. san. med. III. köt. 662., 667., 684., 691. l.

Ezen magánoktatásra részint orvostanárok, részint más orvostudorok felsőbb helyről nyertek jogosítványt.

Az egyetemi magistratus azon indítványát, hogy a latin nyelv nem tudásából eredő nehézségek elhárítására, a sebészek számára a leczkék azon nyelven tartassanak, melyet a tanulók többsége tud, a helytartótanács utalva az ismétlők (correpetitorok) által nyújtott kedvezmények- és könnyebbitésekre, elfogadhatónak nem találta. Az új tanulmányi rendtartás életbe lépte után azonban a sebészeti tanulmányok élő nyelveken való előadása elvileg meg lett állapítva.¹⁾

A magánoktatás (correpetitiók) díjaira, az azokra bocsátható egyénekre, a tanítás idejére nézve kételyek és panaszok merültek fel; azoknak szabályozása addig is, míg megszüntetésök lehetőségessé vált, mindinkább sürgős szükségűnek mutatkozott.

Szabályul ki lett tehát mondva, hogy a tanárok azokat a szigorlatokon nem vizsgálhatják, kiknek magán-leczkéket adtak. Továbbá, hogy csak azok bocsáthatók három havi magánoktatás után vizsgára, kik legalább két évig okleveles orvos vagy sebész felügyelete alatt polgári vagy katonai kórházban gyakorlaton voltak, ezt kellő sikerrel folytatták, és a kir. helytartótanáctól előleges folyamodásuk folytán, a két évi tanfolyam alul fel lettek mentve. A kik pedig a latin nyelv nem tudása miatt, a nyilvános tanfolyamot nem látogathatják, a correpetitorok által két évig a nyilvános leczkéknek megfelelő kiterjedésű magánoktatásban részesítendők.

Mind a három havi, mind a két évi magántanulók, a sebészeti és szülészeti gyakorlati nyilvános leczkék látogatására köteleztettek, és a tanárok utasítottak, hogy a mit rendes hallgatóiknak latinul előadtak, azt a betegágynál a magántanulók számára magyarul és németül röviden ismételjék.

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1793. máj. 14. ül. 146. sz. Helyt. intézm. 1793. jun. 14. 13541. sz. Udv. rend. 1806. októb. 19. 9135. sz.

A correpetitiók díja három, azok részéről pedig, kik két évig tartoztak folytatni a magántanulást, hat aranyban lett megállapítva. ¹⁾

A bölcsészeti karban a három évi tanfolyam beosztása megmaradt, azon változással, hogy a vallástan a király 1802. január 23. kelt kézírata folytán a bölcsészeti tanfolyam rendes tárgyai közé soroltatott, melyből a hitszónoknak hetenként minden osztályban két órát adni, a hallgatóknak pedig, mint a többi tárgyakból félévenként vizsgát tenni kellett. ²⁾

A mérnöki tanfolyamban az a változás történt, hogy a felsőbb mennyiségtan végzett bölcsészettanulók számára két éven át hetenként négy-négy órában adatott elő. — Kiegészítő folyamat a csillagászat képezett, melynek elméletét a csillagda igazgatója, gyakorlatát segédje Budán tanította. ³⁾

A megállapított tankönyvek szoros megtartása e karban is, eltérőleg a József alatt megengedett szabadabb mozgástól, szigorúan meg lett hagyva.

Az egyetemes történetre nézve Schröck munkáját szándékoztak némely változtatásokkal tankönyvül megállapítani; — (1804) az az iránti véleményezéssel és a munka átdolgozásával megbízott Mészáros államismei- és Trenka történelmi tanárok azonban annak czélszerűtlenségét kimutatták, és az

¹⁾ Helyt. intézm. 1803. jun. 14. 13418 sz. nov. 9. 24607. sz. A kik katonai kórházakban gyakorlatban voltak, azon kedvezményben részesültek, hogy három havi egyetemi oktatás után vizsgára bocsáttattak, mire a sebészjelöltek újlag figyelmeztetve lettek, 1806. febr. 18. 2518. 2523. sz., Helyt. intézm. által. Lsd Linzbauer Codex sanit. med. IV. köt. 201. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1802. márcz. 17. 5050. sz. jul. 26. 16212. sz. Az egyetemi magistratus a vallástan tanítását a hitszónoki hivataltól elkülönítendőnek véleményezé. Egyet. Jegyzők. 1802. május 21. junius 1. ül. 260., 278. sz.

³⁾ Udv. rend. 1798. sept. 7. 9128. sz. Udv. rend. 1799. márcz. 8. 2320. sz. Helyt. intézm. 1799. april 9. 8429. sz.

előbbi inkább Bolla történeti munkáját ajánlván, magát az átdolgozástól felmentetni kérte (1805).

Felsőbb helyről mindazáltal Trenkát az érintett munka átdolgozására, vagy más eredeti munka szerkesztésére ismételve felszólították. (1806.) ¹⁾

A hazai történelem előadására, melyet az új tanulmányi rendtartás az egyetemen is külön tanítandónak rendelt, ő felsége sajátkezű iratával, Pray munkáját tűzte ki vezérfonalul. (1802.) ²⁾ A széptant Szerdahelyi munkája szerint tanították, a classikai irodalom előadására nézve a tanár a megállapított rendszer szoros megtartására lett utasítva. ³⁾

A természettanban Horvát Iván munkája szolgált vezérfonalul.

Még a mennyiségtanban is Dugonicsot, kit arról vádoltak, hogy latin előadásait magyar munkája szerint tartja; a megszabott latin munka követésére utasították. ⁴⁾

A bölcsészet tanítására Kant bölcséleti rendszerének megtiltásúg tankönyv nem volt megállapítva. (1795.) A megtiltás után oly munkák előadása meg lett hagyva, melyek a Kanti bölcsészettel ellenkező álláspontot foglalnak el, vagy azt megelőzőleg jelentek meg; nevezetesen az ész- és ismetanban Makó, Horvát Iván, vagy Storchenau; az észtanban Stöger, az ismetanban Sels munkái közt egyelőre megengedettett a választás; — az erkölcstanra Eberhardnak Makó által fordí-

¹⁾ Helyt. intézm. 1804. jul. 17. 15613. sz. 1805. febr. 26. 4243. sz. 1806. sept. 30. 18925. sz. Egyet. Jegyzők. 1804. 371. sz. 1805. jan. 29. ül. 50. sz.

²⁾ Sajátkezű irat 1802. jan. 11. Udv. rend. 1802. január 15. 327 sz. Az 1784. évi tanterv szerint, az egyetemen csak az egyetemes, az akademiákon a hazai történelmet adták elő.

³⁾ Helyt. intézm. 1795. aug. 2. 16281. sz. Okot ezen utasításra szolgáltatott, hogy a széptan és classikai nyelvészet tanára Horácz-féle chrestomatiák nyomtatását kérte.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1797. márcz. 29. 6238. Egyet. Jegyzők. máj. 23. ül. 169. sz.

tott munkája lett vezérfonalul megállapítva. Egyetemünkön Horvát Iván ész- és ismetani munkáit tanították, ki azok kiegészítéseül Kant rendszerének czáfoló birálatát írta. (1797.) ¹⁾

A megállapított tankönyvek szigorú megtartása, nemcsak a tanításban követendő rendszer és elvek, hanem legelőször ez időben, az egyetemi nyomda kiváltságai és jövedelmei szempontjából is lett indokolva, és sürgetve. ²⁾

A hittani karban kedden és csütörtökön, a jogi és bölcsészeti karban kedden délután és csütörtökön, az orvosiban szombaton szüneteltek a leczkék. ³⁾

A nagy szünidő a teréziai rendtartás szerint september és október hónapokban volt.

¹⁾ Udv. rend. 1795. jun. 11. 6294. sz. Helyt. intézm. 1795. június 19. 12770. sz. Udv. rend. 1795. novemb. 7. 9978. sz. nov. 19. 11562. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1795. jul. 26. 15937. sz.

³⁾ „Ob ingentes nives et ventum mane et ameridie collegia vacabant. 1795. 24. Januarii.“ Diarium Fac. Philos.

VI.

Kant bölcseészeti rendszerének megtiltása. Vitatkozások.

A Kant Imanuel által a bölcseészetben létesített átalakulás, mely az összes bölcseészetre a legnagyobb befolyással volt, hazánkban is ép oly buzgó követőkre, mint ellenzőkre talált.

Kant, mint ismeretes, az ismetan (metaphysica) lehetőségét az előbbi iskolák értelmében kétségbe vonta, és a lélek szabadságát, halhatatlanságát, és az Istennek lételet elméletileg bebizonyíthatónak nem tartotta, de a gyakorlati ész mellőzhetetlen kívánalmainak (postulatumainak) állította.

Ezen tanokat sokan veszélyeseknek tartották, és Veszprém vármegye, midőn 1795. év elején tartott közgyűlésén a pécsi akademiának Győrré visszahelyezését sürgette, egyszersmind panaszt emelt az említett akademián elharapódzott durva erkölcsök, és vallástalan elvek előadása ellen.

A király e felterjesztésre vizsgálatot rendelt, és azzal a pécsi tanulmányi főigazgatót, Novák Krysostom, benedekrendű bakonybéli apátot bizta meg. Novák a vizsgálat folytán Delling János, bölcseészet-tanár iratait terjeszté fel, ki Kant elveit tanította.

A helytartótanács ezen iratokat véleményadás végett gr. Batthyány József bibornok-herczeg-primással, gr. Kollonics László kalocsai érsekkel, és az egyetemmel közölte.

A primás és a kalocsai érsek az iratokban foglalt tanok ellen nyilatkoztak. Az egyetem részéről megbízott bírálók közül Mitterpacher és Schönwisner hasonlag azokat veszélyeseknek nyilvánították, míg Kreil és Schedius ellenkező véleménynyel voltak; sőt Kreil a Kanti bölcseészet védelmére

kelvén, Delinget jutalomra méltónak állítá, mert az első Magyarországon azon rendszert tanítván, a bölcészetnek haladását kellő figyelembe vette.

A helytartótanács mindenek előttte constatálta, hogy Deling sem a lélek halhatatlanságát, sem Isten lételét nem tagadta, hanem a gyakorlati ész postulatumainak állította, és azért a multa nézve, minthogy kötelező tankönyv megállapítva nem volt, még megdorgándónak sem találta, de jövőre a bölcészet tanításában követendő vezérfonalat megállapítándónak véleményezé; továbbá a tanulmányi bizottság bölcészetkari előadója, a híres Szerdahelyinek javaslatára a Kanti rendszernek tanítását, mely a kor aggályos körülményeinél fogva (in criticis temporum circumstantiis) nagyon veszélyes, az egyetemen és akademiákon megtiltandónak, a rendszert dicsérő Kreil tanárt pedig szoros felügyelet alá helyezendőnek indítványozá.

A helytartótanács tagjai közül csak Boros József tanácsos és tanulmányi bizottsági tag, az ellen külön véleményt jelentett be.

Az udvari cancellaria is Kant rendszerének tilalmát és bölcészeti tankönyvnek meghatározását szükségesnek tartá, de egyuttal Deling János tanár elbocsátását egy évi fizetéssel javaslatba hozta, minthogy az illuminatusok közé tartozik, és ellene már 1791. évben is panaszos feljelentés történt.¹⁾

A legfelsőbb elhatározás ily értelemben keletkezett : és Kant rendszere, mint veszélyes, homályos és fellengző, az ország összes tanintézeteiben meg lett tiltva.²⁾

¹⁾ Helyt. felterj. 1795. febr. 4. 24301/1794. sz. Canc. 1805. Canc. felt. 1795. april 23. 4516. sz. Lsd Fraknoi : Martinovics és társai összeesküvése 1880. 401—2. l. Adalékok a hazai jogtud. történetéhez czimű munkám 292. l.

²⁾ „Cum systema Kantianum super obiectis studii philosophici editum, propter complura in eodem contenta principia, ad infundatas dubieta-

Kreil a követendő tankönyv és az iránt tett kérdésére, vajjon Kant rendszere az irodalmi történetben, mint Des Cartesé, Leibnitzé és másoké megemlíthető-e? válaszul a tankönyveknek fenebb említett meghatározása és a rendszer irodalomtörténeti megemlítésének engedélye következett.¹⁾

Ezen alkalommal a tanítás tartalmának ellenőrködése, a keletkezett aggodalmak eloszlatása céljából, a teréziai rendtartásban megszabott, de József korában megszüntetett nyilvános vitatkozásokat ismét életbe léptették. (1795.)

Azokat félévenként minden kötelezett tantárgyból tartani kellett, a rendkívüliekből azoknak tartása ajánlatott. Azonfelül a tanfolyam bevégezése után vitatkozások az összes bölcsészeti, illetőleg jogi tudományokból (*ex universa philosophia et iure*) tarthatók voltak.

A vitatkozás alá bocsátandó tételeket előre, és pedig november végeig két példányban felsőbb jóváhagyás alá kellett terjeszteni, kivéve azokat, melyek már felsőbb helyen jóváhagyva lettek. Azoknak a tudomány egész rendszerét kivonatilag fel kellett tüntetni, és az ellenzés és vitatás min-

tes imo ad scepticismum ducentia, novosque terminos ac definitiones, et periculosum, et coeterequin etiam obscurum, ac ita subtile sit : ut illud praestantioris etiam ingenii iuvenes admodum difficulter, mediocris autem et debilioris capacitatis nec assequi valeant : consequenter principiis illis partim pervertantur, partim dubium de summi momenti veritatibus iis ingeneratur, ac in animis eorum reliquatur. Hinc Sua Maiestas Sacratissima benigne resolvere dignata est : ut praecattactum Kantianum systema in nulla prorsus cathedra in Hungaria tradendum admittatur, sed alii libri praelectionum pro studio Logices et Metaphysices praescribantur.“ Udv. rend. 1795. junius 11. 6294. sz. Helyt. intézm. 1795. jun. 19. 12770. sz. Egyet. Jk. 1795. 148. sz. Deling Bajorországba vonult vissza, és még 1836. Münchenben élt.

¹⁾ Helyt. intézm. 1795. august. 14. 16483. sz. Kreil, kit az udvari cancellaria, minthogy elvei hasonlólag gyanusoknak látszottak, iratainak kiadására felszólítandónak véleményezte, még az év folyama alatt, mint alantabb előadom, nyugalomba lett helyezve.

denkinek meg volt engedendő (data cuivis opponendi facultate).

A kormányzések e nyilvános vitatkozásoknak nagy fontosságot tulajdonítottak, azok tartását ismételve sürgették. Eleinte az ifjuság azokra kevesebb hajlamot mutatott; később mind többen és többen jelentkeztek, és oly jelenségek merültek fel, hogy jelentőségük megóvására, korlátozó intézkedéseknek szüksége mutatkozott. (1804.) Nevezetesen meg lett hagyva, hogy vitatkozásra csak kevesen bocsáttassanak, az legalább is mindegyiknél félóraig tartson. A vitatkozásokat csak a félév végén, nem a rendes előadások idején, és nem mindig ugyanazon tételek felett tartsák; a vitatkozó ifjakat a rendes félévi vizsgák alul fel ne mentsék, a tételek kinyomatását reájuk bizzák, ezen czimen semminemű díjakat ne követeljenek. ¹⁾

¹⁾ Udv. rend. 1795. jun. 11. 6294. sz. Helyt. intézm. 1795. junius 19. 12770. sz. jul. 26. 16478. sz. aug. 2. 17019. sz. 1797. január 10. 401. sz. 1800. sept. 23. 22673. sz. 1804. junius 12. 12483. sz.

VII.

A magyar nyelv és irodalom tanítása. Új tanszékek iránti tárgyalások. Nyelvek és ügyességek tanítása.

József császár intézkedései felébresztették a nemzetiség érzetét és a törvényhozás, habár egyelőre hivatalos államnyelvnek megtartá a latint, a magyar nyelv terjesztésére, fejlesztésére törekedvén, az 1791. 16. t. cz.-ben annak tanítását az egyetemen, akademiákon s gymnasiumokban elrendelék, az 1792. 7. t. cz.-ben pedig az ország határain belül rendes tantárgynak határozá, a kapcsolt részekben (Horvát- és Slavonországban) rendkívüli tantárgynak hagyta.

Ezen törvényes intézkedések következtében a helytartótanács 1791. az egyetemen a tanszék rendszeresítését oly módon indítványozta, hogy az a német nyelv- és irodalomával egyesíttessék; az udvari cancellaria azonban az egyesítést ellenezte, minthogy e tárgyak mindegyike külön képviselőt igényel; a legfelsőbb elhatározás ez értelemben keletkeztén, külön tanszék állíttatott fel.¹⁾

E tantárgy eleinte, mint rendkívüli, kötelező nem volt; 1792. év óta az országban minden tanulóra nézve azzá vált, azon külföldiek kivételével, kik hazánkban alkalmaztatni nem kívánnak; a nélkül, hogy valamely karhoz tartozott, vagy bizonyos tanfolyamhoz kötve lett volna. Annál fogva az egyetem fel lett szólítva a magyar nyelv- és irodalmi leczkének

¹⁾ Helyt. felterj. 1791. febr. 22. 2758. sz. Canc. felt. 1791. márcz. 21. 2478. sz. A legfelsőbb elhatározás következőkép szólt: „Ich genehmige vollkommen das Einrathen der Kanzley; in Abwesenheit Ser Maiestät, meines Herrn Vaters: Franz, m. p. Udv. rend. 1791. april 26. 5478. sz.

oly elrendezésére, hogy azokat az egyetemi hallgatók mind, tehát az orvosok és sebészek is járhassák.

A tanítás tervét, felsőbb rendelet folytán, Vályi az újonnan nevezett tanár készítette, és azt a bölcsészeti kar, Mitterpacher, Kreil tanárok és Gabelhoffer könyvtárigazgató birálata alá bocsátotta. Ezen terv szerint két folyamnak kellett volna lenni, egy kezdőknek, a kik a nyelvet nem birják, a másik azoknak, a kik birják az élet közönséges gyakorlata szerint; de a kormánysszékek az egyetemen csak a második folyamnak adtak helyt, a nyelvtan elemeinek tanítását a gymnasiumok körébe utasíták, a hol csakugyan kezdők és haladók számára két folyam lett rendszeresítve. ¹⁾

E szerint a tanfolyam egy évi volt, hetenként két előadással; de minthogy egy év a nyelv megtanulására nem elégséges, a tanulók azt addig hallgatni tartoztak, míg a tanár véleménye szerint és a vizsga eredményéhez képest kielégítő haladást tettek.

A vizsgán azon kar dékánja elnökölt, melynek hallgatói megvizsgáltattak. ²⁾

A görög nyelv tanítását Schedius önszántából kezdette meg. (1793.) Stipsics Alajos tanárnak pedig meg lett engedve, hogy a felsőbb neveléstanból, a görög és latin classica irodalomból hetenként két órai leczkéket adhasson. (1804.) ³⁾

A számviteltan tanszékének felállítását Ferencz király a cancellárhoz intézett sajátkezű iratával (1793.) rendelte el; minek folytán az iránt a tárgyalásokat 1793. évben meg is

¹⁾ Udv. rend. 1791. decz. 5. 14610. 1792. október 25. 12841. sz. Különös, hogy a magyar nyelv tantervének megbírlásával a kar a bajor Kreilt, és az osztrák piaristát Gabelhoffert bizta meg.

²⁾ Udv. rend. 1792. októb. 25. 12841. sz. Helyt. intézm. 1792. novemb. 2. 24583. Egyet. Jegyzők. 386. sz. 1793. jan. 4. 68. sz. Egyet. Jegyzők. 28. és 1794. Egyet. Jegyzők. aug. 9. ül.

³⁾ Udv. rend. 1804. febr. 14. 1535. sz. Helyt. int. 1804. márcz. 13. 5096. sz.

kezdték; de azok, ámbár ő felsége 1794. szabályul megállapította, hogy a számvevőségnél jövőre ki sem alkalmaztassék, ki e tantárgyat nem hallgatta, lassan haladtak. Az egyetem a tantervnek kidolgozására utasítva, e czélra Gyurkovits, Kelemen jogkari-, Mitterpacher és Pasquich, bölcészetkari tanárokat küldötte ki. ¹⁾

A status cancellaria ezen ügy elintézését a számviteltanban jártas egyének hiánya, és a miatt is sürgette, hogy a pesti egyetem e tekintetben is a bécsivel egyenlővé tétessék (1800). Az udvari cancellaria a helytartótanács felterjesztésére hivatkozva, válaszolá, hogy a tárgyalások folyamatban vannak, és ezen tantárgynak a kegyesrendűek általi előadása iránti javaslat a helytartótanáccsal közölve lett. (1800.) ²⁾

A kegyesrendűek tartományi főnöke kijelenté (1802.), hogy tüstént ugyan tanárt rendtársai közül nem jelölhet ki, azt azonban a jövő tanévben (180^{2/3}.) teljesíthetőnek véli ötszáz forint fizetésért, melyből 300 frt a szerzet házának, 200 frt a tanárnak járna.

A helytartótanács, ezen javaslattól eltérőleg, e tantárgy előadását számvevőségi tisztre, 800 forintnyi fizetéssel az egyetemi alapból bizandónak vélte; az udvari cancellaria a tanszéket pályázat útján betöltendőnek és e tantárgyat latinul, magyarul és németül előadatni javaslá. (1802.)

A Felség ezen felterjesztésre az egyetemi alap cselekvő és szenvedő állapotának kimutatását követelte; és addig is a bécsi egyetemen követett tanítási rendszert a helytartótanáccsal a végett közölni rendelte, hogy a netán szükséges vagy czélszerű módosítások iránt javaslatot tegyen. (1804.)

Azon felmerült tervet, hogy a számviteltan a mezei gazdaságtannal egyesíttessék, a cancellaria nem pártolta, hanem

¹⁾ Legf. kézirat 1793. jun. 29. Canc. 7094. sz. Helyt. intézm. 1793. nov. 11. 22888. sz. Udv. rend. 1794. októb. 30. 11883. sz.

²⁾ Helyt. felt. 1797. sept. 19. 20521. sz. Status Canc. átir. 1800. Udv. canc. 11392. sz.

továbbá is külön tanszék felállítása mellett nyilatkozott. (1805.) Végelhatározás azonban e tárgyban nem történt.¹⁾

Legfelsőbb meghagyás folytán az egyetemi magistratus a zene-, táncz-, vivás- és lovaglási tanítás életbe léptetése, ugyszintén azok mesterei fizetése iránti javaslatra fel lett szólítva. (1791.) A magistratus, tekintettel a többi előadásokra, ezen leczkéket csak szünnapokon tarthatóknak véleményezé, kijelenté, hogy helyiségekről azok számára nem rendelkezhetik, a fizetésekről, az alap állapotját nem ismervén, javaslatot nem tehet. A helytartótanács ismételt felszólítására a zene, táncz és vivás mestereinek fizetését évi 300 forintban megállapítandónak, a lovaglási mesternek pedig ezer forintot azon kikötéssel fizetendőnek javaslá, hogy a lovakat ő tartsa, tanulóitól pedig tanpénzt szedhessen. A lovagló-iskola felügyeletét főúrra bizandónak vélte, azon reményben, hogy lesz, ki arra, az ügy iránti hajlamból, minden tiszteletdíj nélkül, vállalkozik.²⁾

E javaslatokra válasz nem érkezett.

Más ügyességek és újabb nyelvek tanítói állomásai rendszeresítve, fizetéssel ellátva nem voltak, a magistratus azonban az önként ajánlkozókat nem utasította vissza, hanem jártasságuk bizonyítására utasította, melynek alapján jogosítványt nyertek tandíjak fejében leczkék tartására.

Az 1802. 4. t. cz. addig, míg külön hadi akadémia az országban életbe lép, az egyetemen a hadi tudományok tanszéke felállítását rendelte el. Annak következtében ő felsége a helytartótanácsot ezen tudományoknak az egyetemen tanítása iránti javaslat elkészítésére utasította. E czélnek valósiságát előmozdítani óhajtván, a bőkezűségéről, fényes alapít-

¹⁾ Helyt. felterj. 1802. márczius 30. 12674. Udv. canc. felt. 1802. máj. 15. 4298. sz. Átirat a cseh-osztr. canc. 1804. aug. 24. 8594. sz. Udv. rend. 1804. nov. 16. 10982. sz. Udv. canc. felt. 1805. nov. 21. 11404. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1791. jun. 24. 11916. sz. aug. 5. 14228. sz. Egyet. Jegyzők. 1791. jul. 22. ül. 239. sz. sept. 9. ül. 311. sz.

ványairól ismeretes Marczibányi István, udvari tanácsos, ötvenezer forintot ajánlott a hadi tudományok egyetemi tanszékeire azon feltétel alatt, hogy azokat kizárólag nemes ifjak, nem nemesek pedig csak kivételkép, a nádor különös engedélyével hallgathassák, és a tanítás nyelve a magyar legyen. A helytartótanács e feltételeket elfogadhatóknak nem találta, egyetértett az udvari cancellaria, mely ezen katonai tudományok tanításának, illetőleg a hadi akadémia felállításának ügyét külön bizottságra, a nádor elnöklete alatt, bizandónak javasla. ¹⁾

Vége megemlítendő, hogy midőn a király a Pázmány-féle papnövelde növendékeit Milde bécsi egyetemi tanár felsőbb neveléstudományi előadásainak hallgatására utasítja (1805.), hason tanszék felállítását hazai egyetemünkön is kiállításba helyezé. ²⁾

¹⁾ Kir. leirat 1803. január 15. 348. sz. Helyt. felt. 1806. jan. 21. 484. sz. Canc. felt. 1806. ápril 4. 2722. sz.

²⁾ Legf. kézirat 1805. deczemb. 2. Udv. rend, 1805. deczemb. 5. 12119. sz.

VIII.

Akademiai fokozatok. Szigorlatok. Tudorozási segélydíjak. Felavatók.

Az egyetemet kiváltságainál fogva ugyanazon jogok illetvén, mint a német birodalom és örökös tartományok egyetemeit, József korában többen az örökös tartományokból egyetemünkön szereztek meg, főképp a jogi karnál, a tudori koszorút.

II. József halála után az egyetemünkön szerzett tudor-ság hatályát és érvényét az örökös tartományokban kérdés alá vették, különösen a jogtudoriét, az ottani ügyvédi oklevél elnyerése, az orvostudoriét a gyógygyakorlat folytathatása tekintetéből.

Ezen ügy tárgyalására alkalmat szolgáltatott Homan János krajnai származásu jogtudornak panasza, hogy a pesti egyetemen nyert jogtudori oklevele alapján, az ügyvédi vizsgára nem bocsátották. (1791.)

Az egyetem jogai megóvása végett felterjesztést tett; ennek következtében eme joga gyakorlatának kimutatására lett utasítva. A jogi kar támogatva a magistratus által, kétségtelen adatokkal bebizonyította, hogy többen, kik itt nyerték el a jogtudori oklevelet, az örökös tartományokban ügyvédi vizsgára bocsátattak, hogy ezen gyakorlat az egyetem kiváltságain gyökerezik, azt II. József megerősítette, a szigorlatok rendje és módja azóta nem változott és ezen gyakorlat további fentartása ép ugy a politikai czélszerűség, mint a méltányosság követelménye. ¹⁾

¹⁾ Egyet. Jegyzk. 1791. jan. 11. ül. 8. sz. Helyt. intézm. 1791. febr. 1. 1556. sz. jul. 1. 11829. sz. sept. 30. 18113 sz.

Homan az ügyvédi vizsgára bocsátva lett, de ezen ügy elvi tárgyalása alkalmával a bécsi jogtanári testület emlité, hogy magában Grác városában közel husz ügyvéd van, kik Pesten félév alatt megszerezték a tudori oklevelet, köztük olyanok is, kik lyceumokban csak két évi cursust végeztek; utalt továbbá az örökös tartománybeli egyetemek különböző szigorlati rendszerére és azon körülményre, hogy a viszonyosságnak már azért sem lehet helye, mert Magyarországon a jogtudorság az ügyvédség előfeltételét nem képezi, és az ügyvédi vizsgára csak magyar honosok bocsáttatnak. ¹⁾

A pesti jogi kar válaszában hivatkozott arra, hogy a szigorlatok és nyilvános vitatkozás módja és rendje lényegesen nem különbözik a bécsitől; tárgyait ugyanazon szakok, ide értve a politikai tudományokat is képezik; az örökös tartománybeliek, kik ottan alkalmaztatni és törvénykezési gyakorlatra bocsáttatni kívánnak, a magyar jog helyett, a József-féle büntető jogból, a német birodalmi történetből, a német politikai és egyházi közjog- és hűbérjogból vizsgáltatnak meg, azokból vett tételek fölött is vitatkoznak, miután előbb kimutatták, hogy e tárgyakból valamely intézetnél legalább elsőrendű osztályzatot kaptak. ²⁾

Az orvostudori fokra nézve szintén nehézségek merülvén fel, a magyarországi orvostudori jelöltek folyamodtak ő fel-

¹⁾ A szigorlatok rendje Bécsben akkor a következő volt: I. szigorlat: természetjog, általános közjog, általános és európai nemzetközi jog, egyházi közjog, politikai tudományok, három óráig; II. római jog mai alkalmazásában; büntetőjog (József-féle törvénykönyv), két óráig; III. német birodalmi történet; hűbérjog és német közjog; egyházi magánjog és német egyházjog, két óráig. A szigorlatok után, melyek csak egyszer ismételhetők, hét tárgyról írásbeli dolgozatot készíteni, vagy tartalmára és irányára nézve nyomtatásra méltónak ítélt értekezéssel, azon dolgozatokat pótolni, és végre nyomtatásban kiadott tételek fölött nyilvánosan vitatkozni kellett. Bécsi tanártest. 1794. jan. 17. máj. 12. ül. Canc. 7436. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1794. sept. 28. 286. sz.

ségéhez, hogy a pesti tudorok az örökös tartományokban gyógygyakorlatra bocsáttassanak, vagy ellenkező esetben az örökös tartományok egyetemein felavatottak, tiltassanak el a magyar területen gyakorlatuk folytathatásától. (1792.)

Ezen kérést az egyetem, helytartótanács és cancellaria egyhangulag pártolták; ő felsége mindazáltal rendelé, hogy a magyarországi orvostudorok, ha az örökös tartományokban a gyakorlatot folytatni akarják, az illető tartomány egyeteménél szigorlatot tegyenek, de viszont az utóbb említett egyetemek tudorai is, egyetemünkön szigorlatukat ismételni tartozzanak, kivéve azokat, kik e szabály előtt az orvosi gyakorlatot már több éven át folytatták.¹⁾

De már a következő évben (1793.) ő felsége elvileg kimondotta, hogy minden karbeli tudori fokozatokra nézve. a teljes viszonyosság alkalmaztassék, és az örökös tartományok egyetemeinél nyert akadémiai fokozatok, Magyarországon, és viszont az itten szerzett fokozatok az örökös tartományokban, teljes erejűeknek és hatályuaknak tekintessenek (*eiusdem sit vigoris et efficaciae*).

A jogtudorokra nézve azon korlátozást tette, hogy azon pesti jogtudorok, kik az örökös tartományokban ügyvédi gyakorlatra bocsáttatni kívánnak, köteleztessenek valamely örökös tartománybeli egyetemnél pótszigorlatot tenni: a német egyházi és hűbérjogból, a német birodalmi történetből és közjogból, az ausztriai polgári és büntetőjogból; és az ügyvédi vizsgára való bocsátásuknál a jogtudori oklevelen felül, még ezen pótszigorlatról is bizonyítványt bemutatni tartozzanak. Viszont más egyetembeli jogtudorok, a kik Magyarországon az ügyvédi gyakorlatot folytatni kívánnak, a hazai jogot valamely tanintézetnél tanulni és az ügyvédségre

¹⁾ Udv. rend. 1792. nov. 8. 10385. sz. Helyt. intézm. 1792. novemb. 27. 26994. sz. Lásd Linzbauer: Cod. Sanit. Med. III. 688. sz.

nézve a hazai törvények és szabályokhoz alkalmazkodni köteleztessenek.¹⁾

Az orvosok- és sebészekre nézve, a teljes viszonyosság feltételül ki lett kötve, hogy az orvosok és sebészek szigorlatai ugyanazon módon és szigorral Pesten is tartassanak, mint a bécsi egyetemen.

A kir. helytartótanács azonfelül azon orvosok és sebészeknél, kik a gyakorlatot itt folytatni kívánnák, a hazai nyelv ismeretét is követelte, mire a szigorlatoknál különös figyelem fordítandó.²⁾

II. József azon rendelete ellen, hogy az egyetemi tanárok, ha karuk tudorai nem lennének, azokká szigorlatok nélkül avattassanak: az egyetemi magistratus határozottan felszólalt, midőn a széptan újonnan nevezett tanára Schedius, annak alapján a ss. mm. és bölcsészeti tudorságot szorgalmazta; hivatkozott az egyetem nagy diplomájára, mely a tudori koszorút a megelőzőtt szigorlatoktól tételezi fel, utalt azon előző esetekre, melyekben az egyetemhez nevezett tanárok, míg a tudori koszorút el nem nyerték, csak lectoroknak neveztettek, és annál fogva az érintett intézkedést általánosan kötelezőnek nem tarthatja.

Ámbár a helytartótanács, kivételkép, minden abból vonható következtetés nélkül, Schedius kívánságát pártolta; legfelsőbb helyen a magistratus felterjesztésének értelmében ki lett mondva, hogy a tudori fokozat csak letett szigorlatok alapján nyerhető el, és jövőendőben felsőbb intézetek tanszékeire csak tudorok alkalmazandók. Annálfogva a helytartótanács Szening sebésztudort a boncztan lectorát az orvosi (1792. 1796.), Reviczkyt a politikai tudományok tanárát a jogi (1795.) Hedlmart a bölcsészet tanárát a bölcsészeti tudori

¹⁾ Udv. rend. 1794. jul. 7. 8436. nov. 7. 12950. sz. Helyt. intézm. 1794. decemb. 19. 27299. sz. Egyet. Jk. 1795. 10. sz.

²⁾ Udv. rend. 1793. oct. 7. 10953. sz. Helyt. intézm. 1793. nov. 2. 25277. sz. Lásd Linzbauer: Cod. Sanit. Med. III. 701. l.

fok megszerzésére, és pedig ez utóbbit egy évi zárhatáridő alatt utasította; (1796.) az akadémiai tanárokat pedig megsűrgette, hogy karuk tudorfokozatát megszerezni törekedjenek. (1796.)¹⁾

A hittudományi kar megszüntével a hittudori fokozat adományozása is a kar visszaállításáig szünetelt. A magyarországi clerus megfosztva lévén a lehetőségtől, hogy hazájában rendes uton e fokozatot elnyerje, tagjai közül többen az egyetemi magistratushoz folyamodtak annak lehetségesítéseért; az, a hittudományi kar visszaállítását, esetleg a hittudori fok adományozása céljából, a hittani kart képviselő testület szervezését indítványozá: de ezen karnak legközelebb történnendő visszaállítására utalva lett.²⁾

Minthogy azonban az egyházmegyei papnöveldék és a szerzetek tanfolyamaiban alkalmazott tanárok, felsőbb rendek szerint, szakaikból képesítési vizsgát tenni tartoztak, (examen adprobatorium) e célból időrőlidőre vizsgáló bizottságok alakítottak, ezeknek elnökei: Szabó András választott novii püspök a hittani kar volt igazgatója, később Mandits Antal helytartótanácsi tanácsos, választott pristina püspök, tagjai: a kir. helytartótanács által kinevezett volt hitta-

¹⁾ Az egyetemi magistratus nevezetesen Karolia és Benedict hittani lektorok példaira hivatkozott. 1792. aug. 11. ül. 268. sz. a. azonban Szeninget, minthogy már sebészettudor volt, utalva Stähly György sebészettanár példájára, kivételkép az orvosi szigorlatok alul felmentendőnek véleményezte, de siker nélkül. Udv. rend. 1792. septemb. 27. 11469. sz. Helyt. intézm. 1792. október 18. 23278. sz. 1796. márcz. 29. 1796. sept. 27. 31058. sz. decz. 6. 26003. sz. A magyar nyelv és irodalom tanárai a tudori fokozat alul fel lettek mentve. Helyt. int. 1796. július 26. 15906. sz.

²⁾ Ily kéréssel járultak az egyetemhez Rössler József (1796.) Wiener Antal (1799.) egri, Lang Iván Fortunát esztergami áldozárok (1800.) Egyet. Jk. 1796. 110., 158. sz. 1799. 216., 248. sz. 1800. 569. sz. Helyt. intézm. 1796. márcz. 1. 4267. sz. május 20. 8051. sz. június 20. 12221. sz. 1799. jul. 16. 16504. sz.

nárok, hittudorok és az egyházi jog egyetemi rendes tanára voltak.

Ezen szigorlatokon a jelöltek a vizsgálók szigorú őrizete alatt, a feladott kérdéseket írásban megoldani, következő napon pedig azok tárgyai fölött élő szóval előadást tartani és más kérdésekre is felelni tartoztak. A vizsga eredményéről felvett jegyzőkönyv egy példányban a kir. helytartótanácsnak, másban az egyetemi magistratusnak be lett mutatva.¹⁾

A kar visszaállítása után a tudori fok elérése céljából, négy szigorlat, ugymint: a) a nyelvek és bibliai tanulmányokból, b) alap- és ágazatos hittanból, c) egyházi történelem és egyházi jogból, d) az erkölcsi hittan és lelkipásztorkodásból lett rendszeresítve; azokhoz értekezés kidolgozása és nyilvános vitatkozás járult. Az egyházjogi szigorlatban e szak rendes jogtanára vett részt.

Azok, kik a kar szünetelése alatt egyes tárgyakból képesítési vizsgát tettek, azt a tudori fok elnyerése céljából ismételni nem tartoztak.²⁾

A dékán választásnál szavazattal csak felavatott tudorok birtak, a római hittudori fokozat azonban teljes érvényűnek el lett ismerve.³⁾

A cancellári méltóság megszűnván, a theologiai kar indítványára az egyetemi magistratus a hittani kar igazga-

¹⁾ Ezen vizsgákra az elnökön és egyházi jog tanárán kívül rendszeren még két vagy három tag volt hivatalos; névszerint Stipsics Ferencz apát, óbudai esperes-plebános, volt hittanár és dékán. (1795., 1798., 1799., 1800., 1802.) Zaszio András premontrei pap, volt hittanár (1795., 1798., 1799., 1800., 1802.) Krammer Ferencz kanonok, volt hittanár (1792.) Perczel Imre kegyesrendi tartományi főnök, volt hittanár (1792.) Vrana István hittudor (1799., 1800., 1802., 1803., 1804.). Kaszaniczky Ádám kanonok, volt hittanár (1792., 1803., 1804.), Zsivits Máttyás kanonok, volt hittanár (1792., 1803., 1804.) Az 1802. vizsgát az országgyűlés alatt Pozsonyban tartották. Helyt. intézm. 1802. aug. 10. 22856. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1806. jan. 14. 42. sz.

³⁾ Egyet. Jegyzők. 1805. nov. 19. ül. 397. 398. sz.

tóját Baernkopf püspököt felkérte, hogy a felavattatás előtt a hittudori jelöltek hitvallását fogadja el; az arról szóló bizonyítványt a jelölt felavattatása előtt a dékánnak bemutatni tartozott.¹⁾

A jogi karban a szigorlatok rendje nem változott; az örökös tartománybeliek azonban, mint József korszakában, ugy ez időben is a magyar jog helyett a fenebb elősorolt német jogtárgyakból tettek vizsgálatot és tartottak vitatkozást.²⁾

Legfelsőbb pártfogás alatt a jogtudori fokozat elnyeréseért vitatkozott (1804.) ifj. báró Eötvös Ignác ss. mm. és bölcsészet tudora: ez alkalommal ő felsége személyét, mint kir. biztos gróf Széchényi Ferencz m. kir. főkamarászmester képviselte.³⁾

Az orvosi karban ő felsége azon rendeleténél fogva, hogy a szigorlatok oly módon tartassanak, mint a bécsi egyetemenél, a kir. helytartótanács az ottani szabályzatot mihez tartás végett, az egyetemmel közölte.

Ezen szabályzat szerint három szigorlat volt; az elsőnek tárgyait képezték: a) a különös természetrajz (állat- és ásványtan), b) a növénytan, c) az élet- és felsőbb boncztan, d) általános és különös kórtan, e) gyógyszerstan, f) törvényszéki orvostan elmélete; a másodiknak: a) a vegytan, b) gya-

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1806. 296. sz.

²⁾ A szigorlati tárgyakat a tudori oklevélben is elősorolták. Még 1797. évben Wagner Péter Vilmos nyomtatásban adta ki értekezését és vitatkozási tételeit német nyelven, ezek közt a német közjog- és hűbérjogból is. (Pest, Trattnernél 1797.)

³⁾ A felség 1804. szept. 1. kelt sajátkezű iratában adta meg az engedélyt a vitatkozó édes atyja id. b. Eötvös Ignác, akkor udv. kamrai tanácsos, később kir. főpohárnokmester érdemeinél fogva. A vitatkozó, később udvari alcancellár és kir. főtárnokmester, († 1851. aug. 21.) édes atyja volt b. Eötvös József, vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Az akkori szokás szerint tételeihez Pray: „De sigillis regum et reginarum“ czimű beces munkáját csatolta és osztotta szét.

korlati orvostan különösen a ragályos és járványos betegségek gyógytana, c) azokra vonatkozó rendőri intézkedések (Politia medica), d) törvényszéki orvostan gyakorlati alkalmazása. A harmadik szigorlat két vagy három beteg kórodai gyógykezeléséből, a tanár és hallgatók jelenlétében, és betegségek lefolyásának latin nyelvű leírásából állott,

A ki mind három szigorlaton teljesen megfelelt, felavatható, ellenkezőleg egy vagy két évre a nyilvános előadások ismételtesére utasítandó volt. Ezen idő lefolyta után a szigorlat ismételtesére jelentkezhetett, a díjakat azonban újlag lefizetni nem tartozott.

A sebészek két szigorlatra köteleztettek; az elsőnek tárgyai voltak: a) a boncztan, b) sebészet aseptikái, c) külső bajok és betegségek kór- és gyógytana, d) közönséges belbetegségek kór- és gyógytana, e) sebészeti láttelek és vélemények szerkesztése; a másodiknak: a) a sebészeti műszerek és kötések ismerete és b) gyakorlati alkalmazása.

Ha a jelölt meg nem felelt, a hiányok pótlása végett egy évre visszautasított; a szigorlat ismételteséért díjak nem jártak, a ki másodszor sem felelt meg, a sebészetre alkalmatlannak nyilvánított. ¹⁾

A vizsgálati módra nézve meg volt hagyva, hogy mind az orvosi, mind a sebészeti jelölteknél kellő szigorral mint a bécsi egyetemen járjanak el. Rácz az élettan tanárának vizsgálati módszere azonban, ki a jelölteket általános kérdéseivel inkább megzavarja, mint sem hogy a netalán rögtön fel nem fogott kérdésekre nézve utbaigazítaná, felsőbb helyen rosszalva lett. Meghagyatott továbbá, hogy az elfogadás vagy visszautasítás ne csak a vizsgáló tanárnak, hanem

¹⁾ Helyt. intézm. 1793. novemb. 2. 27461. sz. A szabályzat a vizsgálat módját részletesen állapítja meg. Olvasható egész terjedelmében Linzbauer: Codex Sanit. med. III. köt. 703—705. l.

minden jelenlévő tanárok szavazata által határozottassék el. (1805.) ¹⁾

A szigorlatokban való részvét és azok díjai iránt is merültek fel ezen kar kebelében kérdések és véleményeltérések. Schraud tanár a szigorlati díjakat hivatalos távollétében is követelte; sem a kar, sem a magistratus azon kívánságának helyt nem adott, minthogy a díjak nem a tanársággal feltétlenül, hanem a vizsgálat teljesítésével járnak. (1799.) ²⁾

Szening boncztanár követelése, hogy habár még rendes tanár nem volt, vizsgálónak a szigorlatokra meghivassék, a bécsi egyetem gyakorlatához képest, hol az élettan és boncztan elkülönítése után is, a vizsgálati jogot a szigorlatokban az előbb nevezett tudomány tanára tartotta meg, viszhangra nem talált. (1800.) ³⁾

Az országos főorvosnak és a tanulmányi bizottság orvosi ülnökének jelenléte és részvéte a szigorlatokon, mint érintém, elrendeltetvén, ezen intézkedés ellen, mind az orvosi kar, mind az egyetemi magistratus felterjesztést tett, utalván abban arra is, hogy a díjak újabb időben le lettek szállítva. ⁴⁾

Legfelsőbb helyről azonban az érintett intézkedés teljes erejében fen lett tartva és a nehézségek és vizsályok elhárítására meghagyva, hogy a szigorlatokon az elnökség a dékánt illesse, ez azonban az asztal bal oldalán a főorvos Schraud és a bizottság ülnöke Pfisterer pedig jobb oldalán foglaljanak helyet. Az igazgatónak az előtti díja a főorvos-

¹⁾ Udv. rend. 1793. okt. 7. 10953. sz. Helyt. intézm. 1793. nov. 2. 25277. sz. 1805. febr. 5. 2851. sz.

²⁾ Egyet. J. K. 1799. 121. és 192. sz.

³⁾ Egyet. J. K. 1800. 23, 24. sz.

⁴⁾ Udv. rend. 1803. sept. 23. 9000. sz. Helyt. intézm. 1803. nov. 11. 23009. sz. Egyet. Jegyzők. 1804. márcz. 27. ül. 108. sz. A díjak 1774. évben 184 forintban, 1783. évben 100 forintban allápitattak meg. (lsd 217. l.)

nak, a gyakorló orvosvendégé pedig hason összegben Pfisternek járjon, és a mennyiben ez a dijakból ki nem kerülne, azt a jelölt pótolni tartozzék. (1804.) Az özvegyek és árvák számára rendelt díjrészletet, miután azok ellátásáról az egyetemi alapból gondoskodva lett, a karnak dékánására jogosított tagjai (*membra decanabilia*) maguk közt osztották fel, úgy hogy 1805. évben abból csak 20 frt 27 kr. maradt fen.

A viszonyok változtával a díjfizetés ezen része végleg meg lett szüntetve. ¹⁾

Az orvostudori oklevél kiadási díja, a tudorozási díjszszegből fizetendő 8 forint 20 kr., a sebész,- szülész,- szemészgyógyszerézmesteri és szülésznőinek díja három (1802.) később (1806.) hat forintban lett megállapítva. ²⁾

A bölcsészeti karban a szigorlatok rendjén több változás történt. Régi idők óta (*ab immemoriali*) szokásban volt, hogy a szigorlati tudományokból a jelölt bizonyos tárgyakat választott, azokat a dékánal és szaktanárokkal közlötö, kik azokat, ha alaposaknak és elégségeseknek találták (*solidae et sufficientes*), helybenhagyták, ellenkezőleg mások bemutatására utasították; ezekből folyt a vizsga. — Ez időben (1797, febr. 17.) a kar határozata szerint, a szaktanárok minden tudományból huszonöt alapos tételt (*solidas theses*) szerkesztettek, melyek a szigorlatok tárgyául szolgáltak. — A szigorlatokban a karigazgató, dékán és a négy szaktanár vettek részt, de 1793. (novemb. 23.) a kar határozá, hogy a szaktanárok továbbá is vizsgáljanak ugyan, a dijak csak őket illessék, de a szigorlaton a kar minden tanára jelen legyen és szavazattal birjon. Legfelsőbb helyről azonban meg lett hagyva (1798.), hogy a szigorlatok oly módon tartassanak

¹⁾ Udv. rend. 1804. nov. 2. 10575. sz. Helyt. int. 4. 26227. Udv. rend. 1805. máj. 17. 4939. sz.

²⁾ Helyt. int 1801. decz. 22. 26724. 1806. jun. 24. 11493. sz.

mint a bécsi egyetemen; a vizsga ne csak határozott kijelölt tárgyakra szoríttassék, hanem az egész tudományra terjedjen ki; a szigorlatokban pedig a dékánon kívül, csak a szaktanárok ugymint a bölcsészet, mennyiségtan, természet- és történelem tanárai vegyenek részt. Minthogy azonban az egyetemen az egyetemes világtörténelem, az akademiákon pedig az ország történelme képezte a tanítás tárgyát, az akadémiai tanulókat ez utóbbiból vizsgálták meg. A harminczöt forintnyi díjon felül, melyből tizenegy forint a felavattatásért a rector-, dékánok- és pedellusnak járt, még külön nyolcz forint az oklevél kiadásáért volt fizetendő, azt azonban a jelölt kivenni nem tartozott. ¹⁾

Schedius tanárra nézve, ki mint emlitém, a szigorlatokra utasítva lett, a bölcsészeti kar szóbeli vizsgák helyett, írásbeli munkálat kidolgozását hozta javaslatba. A magisteratus kimondá, hogy az eddigi tiszteletbeli felavattatások érvénye érintetlenül marad; Schedius a vizsgák alul felmenthető nem lévén, a vizsgák módjára nézve kivételkép s csakis ez esetben beleegyezett, hogy a szigorlati tárgyokról írásban értekezessék, mi az akadémiai tanárookra nézve a bölcsészeti karnál az előtt is szokásban volt; értekezései helybenhagyása és a szabályszerű díjak lefizetése után szokott módon tudorrá avattassék. Azontul azonban a szigorlati vizsga iránti rendeletek szorosán szószerint megtartandók. Bogdanich Dániel csillagjai segéd kérelme, hogy a bölcsészeti szigorlatok elengedésével bölcsészeti tudorrá avattassék, felsőbbhelyen tagadólag intéztetett el s ötlet a szabályszerű feltételek teljesítésére utasították. (1800.) ²⁾

¹⁾ Helyt. int. 1797. sept. 26. 19870. sz. 1798. aug. 7. 18555. sz. Egyet. J. K. 1797. nov. 12. 277. sz. 1798. nov. 23. 553. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1792. nov. 13. ül. 394. sz. 1800. jul. 8. ül. 285. sz. Helyt. intézm. 1800. okt. 1. 23203. sz. A ki valamely tanszék elnyerése végett pályázati vizsgát tett, az ezen tantárgyból tudori szigorlatot tenni nem tartozott. Diarum rer. not: Fac. Philos. 1800. szept. 1.

A jogi és orvosi karban rendszeresített tudorozási segélydijakra nézve, (*stipendia gradualia*) ki lett mondva, hogy a segélydijasok az adományozás keltétől egy év alatt a szigorlatokat letenni kötelesek. Azon alkalommal, midőn Hollán József, bécsi orvostanhallgató magát ily segélydíjban részesíttetni kérte, a helytartótanács okadatoltan kimutatta, hogy ezen díjak a tanárjelöltek javadalmazása helyett az egyetemi alaphól jeles szegényebb sorsu tanulók számára alapítottak, és eredetöknél rendeltetésöknél fogva, csak a hazai egyetem tudorjelöltjeinek adományozhatók, ha pedig ilyenek nem találkoznának, az alapra szállanak vissza. ¹⁾

A tudori felavatásoknál, a II. József alatt (1782.) megállapított fogadalom (*sponsio*) helyett, ismét az előbb szokásos eskü lépett, és a titkos társulatoktól való tartózkodásnak kötelezettsége szövegébe felvétellett. ²⁾

A tudori oklevelekre nézve, az egyetemi magistratus utasította a pedellust, mint azoknak akkori kiadóját, hogy jövődre ne fekete-sárga, hanem országos háromszínű (*regni coloribus rubro vivaci, albo et viridi*) zsineget alkalmazzon. (1794.) ³⁾

Ezen időszakban (1791—1806) hittudorrrá lett 6, jogtudorrrá 44, egyházi jogtudorrrá 4, orvostudorra 176, sebész-tudorrrá 9, bölcsészettudorrrá 103. ⁴⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1798. okt. 9. 24085. sz. Udv. rend. 1804. jan. 13. 158. sz. Helyt. felt. 1804. márcz. 20. 5021. sz. Udv. can. felt. 1804. márcz. 23. 2944. sz.

²⁾ Udv. rend. 1804. jan. 13. 178. sz. 1806. jan. 31. 279. sz. Helyt. int. 1806. márcz. 11. 3227. sz.

³⁾ Egyet. Jegyzk. 1794. júl. 8. ül. 186. sz.

⁴⁾ A Chiolich rectorsága (1784.) óta, a tudoravattatásokról pontosan vezetett, és 179⁵/₆ kezdve a tanév végén a rector által aláírt és hitelesített Album rectorale Doctorum adatai szerint. A hittani kar csak 1805. novemberben állíttatván vissza, e karbeli tudorok mind az 180⁵/₆. tanévben avattattak fel, köztük volt: Láng Iván Fortunát egyetemi hittanár, Bajzik János központi papnöveldei tanulmányi felügyelő, utóbb kalocsai

Sebész-mesterré lett 721, gyógyszerész-mesterré 266, szülész-mesterré 337, szemész-mesterré 11, fogász-mesterré 2, szülésznői oklevelet nyert 276, mérnöki oklevelet 69. ¹⁾

kanonok, Hohenegger Lőrincz utóbb győri hittanár s kanonok; a jogtudorok közt Winkler Márton, Gyurián István, Bognár József, Hájnik Pál, Mészáros Mátyás utóbb egyetemi jogtanárok, Balugyánszky Mihály nagyváradi jogtanár, utóbb oroszegyetemi tanár és statustanácsos, Domin Imre utóbb zágrábi jogtanár a magyar magánjog commentatora horvát nyelven, Róth József utóbb a jogi kar dékánja és az egyetem rectora, Kirinich Balint utóbb horvát-slavon országos levéltárnok, Schufflay József utóbb a zágrábi akadémia prodirectora, a már említett b. Eötvös Ignác utóbb főtárnokmester, Lentulay Imre utóbb bántáblai ülnök és a horvát-slavon báni méltóság helytartója; (Locumtenens banalis) az orvostudorok közt Szening János egyetemi tanár, Eckstein János, Eckstein Ferencz, Stulfa (Széky) Péter, Schuster János, Böhm Károly, utóbb egyetemi orvostanárok, Windisch Lipót utóbb Pest városa főorvosa, Lenhossék Mihály, Stáhly Ignác utóbb egyetemi orvostanárok, karigazgatók és országos főorvosok, Petőcz Mihály, Karpf Antal utóbb Győrvárosa főorvosa, Streit János utóbb orvoskari dékán, nádori udvari orvos; a sebésztudorok közt a nevezett Szening János és Stáhly Ignác, Ágoston Sándor utóbb egyetemi tanár; a bölcsészettudorok közt: Belnay György pozsonyi tanár; Kresznerics Ferencz szombathelyi áldozár, Katanchich Péter, Szarka József, Tomesányi Ádám, Láng Iván, Kroboth János, Wolfstein József, utóbb egyetemi tanárok, báró Szepessy Ignác utóbb erdélyi és pécsi püspök, Stáhly Ignác, Schufflay József, b. Eötvös Ignác, Markovics Nep. János utóbb kir. táblai bíró és a jogi kar igazgatója, Horvát István utóbb egyetemi tanár. Majláth György utóbb kir. személynök és országbíró, Bajzik János, Haramusztek József utóbb zágrábi hittanár és kanonok. Réz János Imrét, kit lopás miatt a pesti sebésztestület kebeléből kizárt, mindaddig, míg kellően nem igazolja magát, az egyetemi magistratus a sebészeti tudorságtól eltiltotta, beadott bizonyítványait pedig elégteleneknek találta. Egyet. Jegyzők. 1791. sept. 17. 22. ül. 323., 330. sz.

¹⁾ Lásd. Rupp N. J. Beszéd. Adatok 188., 189. l. Königsfeld Márk sebész-mesternek Pestváros tanácsa, mert mózesvallású volt, a letelepedést meg nem engedte. Az orvosi kar és egyetemi magistratus utalva a sebész-mesteri oklevél által nyert jogosítványára, pártolólág szólaltak fel mellette, a mennyiben a városnak e tekintetben külön szabályai nem lennének: „Nisi forte ratione iudaeorum particulare quibusdam communitatibus adesset institutum.“ Egyetemi Jegyzőkönyv. 1801. évi 521. szám.

Maetz Györgyöt, ki a bécsi egyetemen a második orvosi szigorlaton visszautasítva lett, hamisított bizonyítvány alapján itt a harmadik szigorlatra bocsátották, azt elfogadták, s orvostudorrá avatták. (1804 dec. 24.)

Az orvosi kart e tekintetben semminemű mulasztás nem terhelé, minthogy a bécsi dékán arról nem értesíté. A cseh-osztrák udv. cancellaria megkeresésére mindazáltal az egyetem utasítva lett, hogy jövőben más egyetemektől jövő idegen tudorjelöltekre nézve, a kar az illető egyetemenél, mindenkor magának azok iránt kellő tájékozást szerezni el ne mulasztja.

Maetz egyébiránt, ki Poegstallban, Alsóausztriában mint tiszti orvos alkalmazást nyert, felavattatásának érvénytelenítése mellett, tudori oklevelétől meg lett fosztva.¹⁾

¹⁾ Helyt. int. 1805. sept. 3. 20648. sz. Helyt. felt. 1805. decz. 10. 28100. sz. (Canc. 1806. 270, sz.) Ud. rend. 1806. márcz. 21. 2211. sz. Helyt. int. 1806. april. 22. 6341. sz. Ud. rend. 1806. okt. 24. 10646. sz.

IX.

Tanárok iránti intézkedések. Fizetések. Nyugdijaik.

Az egyetemi tanárok a teréziai rendtartás szerint, a közoktatás terén érdemesült férfiak sorából levén nevezendők, azon rendtartás ujjolagos megerősítése és életbe léptetése után, mind az egyetem, mind a kir. helytartótanács, a megüresedett tanszékekre folyamodó tanárok közül tették a kijelöléseket.

Az udvari cancellaria azonban több ízben pályázati vizsgálatot, (conkursust) rendelt, és a helytartótanácsnak a rendtartás intézkedéseire való hivatkozására válaszolá, hogy azoknak csak azon tudományokra van alkalmazása, melyeknek az akademiákon tanszékei vannak; a visszaállított hittani karra nézve pedig a pályázati vizsga megtartását, szabályul állapította meg. ¹⁾

Mig József elvül kimondotta, hogy az egyetemi tanszékek betöltése az illetők vallására való tekintet nélkül történjék, sőt mint megérintettem, protestansok alkalmazását tüzetesen czélba vette: most már az ország főkormánysszékei, hivatkozva az 1791. 26. t. cz.-re, mely szerint a katholika alapítványok a katholikusok, az evangelika alapítványok az evangelikusok számára fentartandók, az új tanulmányi rendtartás netalán ellenkező intézkedéseig, csak a katholika vallásukat alkalmazhatóknak állították. Voltak azonban mind a helytartótanács, mind a cancellaria tagjai közt, kik főképp oly tanszékeknél, melyek a vallással nincsenek összeköttetésben, egyedül a képességet tekintetbe veendőnek állíták, és ily ér-

¹⁾ Rat. Educ. Theres. 40. 202. §. Helyt felt. 1791. oct. 7. 18722. Ud. rend. 1791. okt. 20. 13192. sz. 1806. okt. 24. 10646 sz.

telemben külön véleményüket ki is jelentették, sőt a főkor-
mányszékek is említett elvöktől egyes esetekben kivételkép
eltértek. ¹⁾

A tanárok rangjára nézve Stipsics rector, midőn Re-
viczky egyetemi tanárrá és egyidejűleg királyi tanácsossá is
neveztetett (1794.), minden rendes tanárnak ezen ranggal
való felruházását kérendőnek indítványozá.

Indítványa a karokkal közöltetvén, a jogi és bölcsészeti
kar mind azt, mind az orvosi kar indítványát, hogy az egye-
temi tanárok rangja közvetlenül a kir. tanácsosok után álla-
pittassék meg, az új tanulmányi rendtartásig halasztandónak
véleményezték, mi határozattá is vált. ²⁾

A tanárok egymásközötti rangsorozatára elvül ki lett
mondva, hogy azt az egyetemen töltött évek határozzák meg,
azok szerint jár a senioratusi és prosenioratusi javadalom is;
rendes és rendkívüli tanárok közt e tekintetben különbség
nincsen. ez utóbbiak az előbbiekkal az említett javadalmazás-
ban egyenlőképen részesülnek. ³⁾

Örvendetes eseményként említendő, hogy a király a
nagyváradi latin szertartásu, és netalán még más gazdagabb
jövedelmű káptalanok kanonokságainak szaporítása iránt oly
férfiak számára, kik a tanulmányi pályán, nevezetesen az
egyetemen hosszabb ideig dicséretesen működtek, (stalla lite-
raria) a tárgyalások megindítását elrendelé. (1804.) ⁴⁾

A tanárok helyettesítésére nézve ki lett mondva, hogy a

¹⁾ Udv. canc. felt. 1792. márcz. 19. 3680. sz. Pogány udv. tanácsos
külön véleményével.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1794. sz. jul. 22. ül. 204. sz. jul. 29. ül. 248. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1795. decz. 18. 26402. Egyet. Jegyzők. 1792. okt.
29. ül. 368. sz. 1800. nov. 29. ül. 526. Bruna rangját a karban másod
csillagászszá (socius astronomus) történt nevezésétől állapították meg.
Egyet. Jegyzők. 1803. 136. sz.

⁴⁾ A nagyváradi kanonoki állások betöltése iránt 1804. jan. 13. 236.
sz. cancellariai felterjesztésre a király válaszolá: „In reliquo ut pluribus

mely tanszék mellett segéd van, az azt teljesíteni tartozik. A többi tanszékekre nézve azon szabály, hogy az akadályozott tanárt tisztársai helyettesíteni tartozzanak, sok esetben ezek hajlott koránál, vagy elfoglaltságánál fogva kivihetetlennek mutatkozott, és a helyettesítést mások által, főkép a jogi karban szükségessé tette. ¹⁾

Az orvosi (1796.) és a jogi kar (1806.) indítványai, hogy a helyettesítések teljesítésére ismét rendkívüli tanár alkalmaztassék, ép oly kevésbé talált viszhangra, mint a bölcsészeti kar javaslata a tanárjelöltek intézményének felélesztése iránt, ámbár mindkettőt a magistratus is pártolta. ²⁾

A visszaállított hittani karnál mindazáltal még is a helyettesítések céljából, mint már megérintettem, rendkívüli tanár lett kinevezve.

A tanároknak az isteni tisztelet szorgalmas látogatása, a szentségek felvétele, hivatalvesztés terhe alatt, ismételve meg lett hagyva; a katholika vallás hitelveivel ellenkező tanítások szigorúan meg lettek tiltva, és szabályul kimondva, hogy veszélyes tanokat hirdető, vagy rossz erkölcsű tanárok, állásaiktól elmozdítandók.

Valamint a többi királyi tisztviselők, úgy a tanárok is országgyűlési követséget, csak legfelsőbb engedéllyel fogadhattak el, távollevőknek követei pedig egyáltalán nem lehettek.

bene meritis ecclesiasticis, et iis praesertim qui in re litteraria penes Universitatem longiore tempore in erudienda inventute uti Szerdahelyi, Mitterpacher, Schönwisner cum laude versati sunt, ad meliora beneficia aditus paratur, Cancellaria audito Episcopo et Consilio Locumtenentiali opinionem depromet, an non numerus Canonicorum in hoc et aliis nefors capitulis, quorum opimiores sunt redditus, augendum existimet.“ Ez értelemben, de az egyének megnevezése nélkül, bocsáttatott ki az U. R. 1802. márcz. 2. 2027. sz.

¹⁾ Helyt. intézm. 1800. jan. 21. 1371. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1796. apr. 5. ül. 81. sz. Egy. J. K. 1806. 30. ül. 426. sz. A jogi kar egyszersmind ezen rendkívüli tanárságra Hajnik Pál pozsonyi jogtanárt ajánlotta.

Az egyetemi épületekben lakó tanároknak, tanulóknak szállásba fogadása meg lett tiltva. ¹⁾

A tanárok fizetése, a mint azt József szabályozta, a papokra és szerzetesekre nézve azon viszás következményével volt, hogy a kik az akadémiákon tanítottak, különösen ha ott a proseniori vagy seniori javadalmat élvezték, az egyetemre történt előléptetésük után, kevesebb fizetésben részesültek mint azelőtt. Esetről esetre tehát a rendszereseknél magasabb fizetéseket utalványoztak, érdemesebb tanárokat pedig, személyes pótlékokban részesítettek. A fizetések általános szabályozása azonban, minthogy az alapot nagyobb költséggel terhelte volna, az új tanulmányi rendtartásig el lett halasztva.

Ily módon törekedtek a rendszer változása nélkül, a létező, és a drágaság emelkedésével mind inkább érezhetővé vált bajokon segíteni. ²⁾ Név szerint Schwartner fizetése 600-ról 800 frtra (1791.), Schönwisneré 500-ról 600 frtra (1792.), Koppié 300-ról 500 frtra (1792.), Pasquiché, 500-ról 800 frtra (1792.), Mitterpacher Lajosé 900-ról 1000 frtra, (1792.) Dominé 500-ról 800 frtra (1792.), Rausché 900-ról 1000 frtra (1795.), Trenkaé 700-ról 800 frtra (1798.), Vályié 600-ról 800 frtra (1797.), Kitaibel segédé 400-ról 600 frtra azon feltétel alatt, hogy kéziratai az egyetemet illessék (1798.), Bogdanich segédé 400-ról 600 frtra (1798), Szűcsé 300-ról 500 frtra (1799.), Mulzer segédé 300-ról 400 frtra (1799.),

¹⁾ Helyt. intézm. 1791. nov. 11. 20816. sz. 1800. ápril. 1. 7509. sz. 1802. márcz. 17. 5050. sz. Helyt. intézm. 1791. febr. 3. Egyet. Jegyzők. 98. sz. Schraud arról vádoltatván, hogy orvosrendészeti előadásában illedelmetlenül szólt az egyházi rendről (*stylo parum modesto, et argumentis statui clericali derogantibus utitur*) a magistratus a dékánt kellő intézkedésre utasítá. Egyet. Jegyzők. 1797. decz. 17. 425. sz.

²⁾ Az ily emelésekben leginkább a kisebb fizetéssel ellátott bölcsészeti-kari tanárok, más karoknak csak rendkívüli tanárai vagy segédjei részesültek, mint azok névsorozatából kitetszik.

Tolnayé 600-ról 800 frtra (1799.) azon feltétel alatt, hogy téli időben a törvényhatóságoktól felküldött kovácsokat évenként ingyen oktassa, Nemetz segédé 300-ról 400 frtra (1800.), Winterlé kitűnő tudományos érdemeiért 1300-ról 1600 frtra (1804.) ¹⁾, Brunaé 800-ról 1000 frtra (1806.) lett emelve. Ki lett továbbá mondva, hogy a tanárok a tüzfát azon az áron kapják a kincstári raktárakból, mint a többi tisztviselők. (1801.) ²⁾

De ezen egyeseknek nyújtott kedvezmények nem voltak kielégítőek, minthogy a papírpénz elértéktelenülésével, az élet első szükségleteinek a lakásoknak, fának, élelmi, czikkeknak az ára hallatlan mértékben felemelkedett.

A határozott fizetésekkel ellátott tisztviselőkre ez által nehezülő súlyos bajokat érezték az egyetem tanárai és hivatnokokai is, kik fizetéseiket és egyéb járandóságait oly papírpénzjegyekben kapták, melyeknek árfolyama az esüsthöz képest folyton ingadozott, rohamosan alászállott. ³⁾

¹⁾ Winterl rendes orvostanárt és proseniort, mind a helytartótanács, mind az udvari cancellaria kivételesen 700 forintnyi fizetésemelésre ajánlották, azzal indokolván javaslatukat, hogy a külföldön is nagy hírre emelkedett, az egyetem kiváló díszére válik: „Cum non solum per ditiones Maiestatis Vestrae Sacratissimae, sed etiam apud exteros celebritatem nominis consecutus sit, ac proinde pro singulari ornamento Regiae Scient. Universitatis Pestiensis considerandus veniat.“ Canc. felt. 1804. szept. 14. Ő Felsége 300 frt emelést engedélyezett. U. R. 1804. nov. 30. 11747. sz. Helyt. intézm. 1804. decz. 24. 28253. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1801. sept. 29. 20730. sz. A drágaságnál fogva az egyetemi szolgák is fizetési pótlékokban, nevezetesen előbb havonként egy forintnyi (1803.), később 1 forint 30 kr. pótlékban részesültek. (1806.) Helyt. int. 1806. febr. 11. 1487. sz.

³⁾ Schwartner mondja: „Unglückliche geldfressende Kriege und der unselige Friedensschluss zu Lunneville im Jahre 1801, welcher dem Kaiserhause Oesterreich geldreiche Provinzen entzog, und eine auf diesen haftende Last alter Schulden zurückliesz, und das am Körper des verwundeten Staates nagende Raabengeschlecht hungriger Agioteure, haben unsere klingende schöne Münze seit etlichen Jahren immer mehr rar gemacht, bis diese ganz

E bajok, a jelen század első éveiben mindinkább súlyosbulván, az egyetemi közgyűlés 1804. június 25. felirást intézett ő Felségéhez, melyben előadá, hogy dicső emlékezetű Mária Terézia korában már a tanulmányi rendtartás a tanárok fizetéseit, a tisztességes életmód követelményeinek megfelelőeknek, de koránt sem magasaknak állította, nyíltan kijelentette, hogy azok hivatásuk fontossága és súlyánál fogva nagy jutalomra érdemesek. ¹⁾ Azóta a viszonyok lényegesen megváltoztak, az árak háromszorosan, sőt négyszeresen magasabbra emelkedtek, a szállások, melyeknek bére husz évvel azelőtt 120—150 forint volt, most 350—400 forintba, egy öl fa, mely 3—5 forint volt, most 15—16 forintba kerül; utaltak arra, hogy az örökös tartományokban a tanároknak, az országban a megyék és városok tisztviselőinek fizetései felemeltettek, és azt az egyetemi alap jövedelmei is megengedik, bevételei közel harmincz ezer forinttal túlhaladván költségeit.

A felírás átadásával a kir. helytartótanácsnál a rectort és dékánokat bizták meg, ő Felségéhez pedig Bécsbe az egyetem rectorát Trenkát, Markovics Mátyás kir. tanácsost és jogtanárt, Stipsics Nándor orvoskari dékánt és tanárt küldötték ki.

Ő Felsége ezen panaszok következtében, a kir. helytartótanácsot az egyetemi tanárok helyzetének javítása iránti

verschwand, und uns bis sie einst wiederkömmt, nur Schattenbilder ohne Klang und Korn zum Angedenken, und zum Pfand in den Händen liesz.“ Statistik I. köt. (2. kiad.) 384. l. és Kautz: „A papírpénzi műveletek egyidejűleg rosz értékű ezüst- és rézpénznemek kiadásával, az állami ugynevezett bankóczédulák elláthatatlan tömegét hozták forgásba, és így megzavarák az egész nép és államháztartást, bizonytalanságot idéztek elő iparban és forgalomban.“ Nemzetgazdasági eszmék fejlőd. története. Pest, 1868. 192. l.

¹⁾ A tanulmányi rendtartás szavai: „Unde magnis praemiis erit eorum industria provocanda, levandumque fastidium. Quod ad stipendia annua spectat, sat, provisum est, ut ea vitae honeste agendaee sufficiant quidem, non tamen sint nimia “ Ratio Educ. Ther. 69. §.

javaslattételre utasította. A megindított tárgyalások eredményeként, nem emeltettek fel ugyan a fizetések általában, de több tanár részesült személypótlékban; mely azonban a nyugdíjba be nem számíttatott.

Nevezetesen a jogi karban Stuhr, Markovics, Demién 200, Kelemen 300 forintnyi, az orvosi karban Prandt 200, Rácz és Stipsics Nándor 100, a bölcsészeti karban Mitterpacher 300, Schönwisner, Taucher, Schwartzner, Pasquich, Trenka, ugyszintén Révay és Haliczky nyelvtanárok 200 forintnyi, a magistratus jegyzője Szatmáry 100 forintnyi pótlékban részesültek. (1805.) ¹⁾

A köztisztviselők fizetések részét, nem bankjegyekben, hanem ezüst pénzben nyervén, az egyetem folyamodott, hogy tagjai is e kedvezményben részesüljenek; mire ki lett mondva, hogy a tanügyi személyzet is 1806. augusztus 1. kezdve, fizetése tiz százalékát ezüst pénzben kapja. ²⁾

A bölcsészeti kar kérelmét, hogy tagjai a többi karokéival egyenlő fizetésekben részesüljenek, a magistratus és helytartótanács is pártolták. Ez utóbbinak javaslata szerint a világi rendes tanárok jövőre 1200 frt, az egyháziak és szerzetesek 1000 frt, az utóbbiak, ha helyben zárdájuk lenne 800 forint, a rendkívüli tanárok 600 forint fizetésben részesítendők; ez intézkedést az uralkodó drágaság indokolja, az egyetemi alap jövedelmei megengedik. A cancellaria e javaslatot azon módosítással elfogadta, hogy a szerzetesek, kiknek helyben zárdájuk van, csak 600 forintot kapjanak. Ezen intézkedés kiterjesztése a már alkalmazásban lévőkre is javaslatba

¹⁾ Egyet. közgy. Jegyzők. 1804. jun. 25. 245. sz. Udv. rend. 1805. jul. 18. 6690. sz. auguszt. 30. 8691. sz. Helyt intézm. 1805. szeptemb. 17. 22252. sz. Említendő hogy, Kelemen személypótlékát 300 frtban a király állapította meg, ki saját elhatározásából Révayt és Haliczkyt is részesítette a személypótlékban.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1805. nov. 1. ül. 381. sz. Helyt intézm. 1806. sept. 30. 19191. sz.

hozatott. De a szabályozás az új tanulmányi rendtartásig halasztatván, csak a fenebb érintett intézkedések történtek. ¹⁾

A visszaállított hittani kar tanárainak fizetései, a teréziai elvek szerint az igazgatónak 500, a seniornak 1200, a két proseniornak 1100, rendes tanároknak 1000 forint, a rendkívüli tanárnak 600 forintban állapították meg. ²⁾

Az egyetemi tanárok nyugdíjazására egész törzsfizetésökkel, negyven év, mint a többi tisztviselőknél kívántatott; a seniori és proseniori javadalmat csak kegyelemből adták meg. ³⁾ Özvegyeik nyugdíja is szabályozás alá került, és három száz harminczhárom forintban husz krajczárban meg lett állapítva, tekintet nélkül más jövedelmeikre, melyeket az előtt a nyugdíjba beszámítottak. (1795.) Midőn Gyurkovits halála után (1794.) az egyetemi magistratus annak magán vagyona kimutatására fel lett szólítva, és özvegyének nyugdíja a fentebb érintett összegben úgy lett utalványozva, hogy egyéb jövedelmei az érintett összegből levonassanak: a magistratus azon kérelemmel járult legfelsőbb helyre, hogy a tanárok özvegyei cselekvő és szenvedő vagyoni állapotjuk kimutatásától felmentessenek, és magán jövedelmeik a nyugdíjösszegbe be ne számítassanak.

A felterjesztésnek ohajtott sikere volt, és pedig nem csak a jövőre, hanem a multa nézve is. Mind Gyurkovitsné,

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1806. 295. Helyt. felt. 1806. aug. 12. 15480. sz. Canc. felterj. sept. 12. 8763. sz.

²⁾ Helyt. felt. 1804. sept. 4. 19810. sz. Canc. felterj. septemb. 14. 5250. sz. Udv. rend. 1805. aug. 27. 8699. sz. Helyt. intézm. 1805. sept. 3. 21410. sz. A kormányzéseknek javaslatát, hogy a tudori fokozatot el nem nyert tanárok csak 800 frt., a rendkívüli tanár 400 frtot nyerjen, ő felsége el nem fogadta.

³⁾ A helytartótanács és az udvari cancellaria Baritsnál, (1803.) ki 38 évig tanított, kimondották, hogy az eddigi fizetésének megtartására 40 évig kellene szolgálni; de tekintettel az új tanulmányi rendtartás intézkedéseire, egész törzsfizetésére (1200 frt) ajánlották, mit a felség el is fogadott. Udv. rend. 1804. junius 8. 5702. sz.

mind az előbb elhalálozott Shoretits orvostanár özvegye, az egész szabályszerű nyugdijt megkapták, az utóbbi kétszáz nyolcz forint husz krajczárral többet, mint eddig, mert ezen összeg tőkái kamatjainak megfelelően, azt szabályszerű nyugdíjából levonták. (1800.)

Pohl Rozália, az állatgyógytan tanársegédjének özvegye száz forintnyi nyugdíjban részesült. (1803.) ¹⁾

Az egyetemi tanárok hivatalba lépése, ünnepélyes bevezetésök által történt, hivatalos esküt nem tettek. Arra már most köteleztettek és az eskü szövegébe a titkos társulatokra vonatkozó záradék fel lett véve, sőt ez utóbbi főindokául szolgált az eskü rendszerezésének. Az a magistratus előtt le volt teendő, és arra az egyetem tisztviselői és szolgálai is kötelezve lettek. (1806.) ²⁾

¹⁾ Helyt. int. 1792. jan. 27. 1936. 1794. jul. 11. 15045. sz. Egyet. Jegyzők. 1794. sept. 18. ül. 366. sz. Helyt. intézm. 1795. márcz. 20. 4943. sz. 1800. jul. 29. 18121. sz. Helyt. intézm. 1803. nov. 29. 25937. sz. Kivételkép Stáhly orvostanár özvegye legfelsőbb kegyelemből négyszáz forintot az egyetemi alapból, és kétszáz forintot, mivel férje országos főszemesz is volt (Regni Protooculista), a kamarai pénztárból kapott. Udv. rend. 1803. aug. 12. 7866. Helyt. intézm. 1803. sept. 6. 19338. sz.

²⁾ Tárnok eln. levele a rectorhoz 1801. nov. 27. Helyt. intézm. 1804. febr. 28. 4092. Helyt. felterj. 1804. május 8. 8830. sz. Canc. felt. 1804. jun. 1. 5310. sz. Udv. rend. 1806. jan. 31. 279. sz. Az egyetemi elnök és alelnök esküjére nézve ki lett mondva, hogy azt a kir. helytartótanács előtt le fogják tenni. Az ünnepélyes eskütétel azonban, az új tanulmányi rendtartás életbe léptetése után, 1807. hamvazó szerdán történt. Schwartner: Statistik. d. Köngr. Ung. III. köt. 374. l.

X.

Hittanárak. A jog- és orvostanári karban történt változások.

A hittudományi kar visszaállítása elrendeltetvén, a primási szék üresedése folytán a kalocsai érsek gr. Kollonits László legfelsőbb meghagyásra tette meg tagjai kijelölését.

A karigazgatói állomásra Kaszaniczky Ádám esztergomi kanonokot, Frank György győri kanonokot, egyetemi hittudományi volt tanárokat, és Borsiczky Béla nyitrai kanonokot, zágrábi egyetemes papnöveldei volt tanárt jelölte ki. A helytartótanács és udvari cancellaria e javaslatot pártolólág terjesztették ő felsége elé, az utóbbi a kijelölést még Ciani Lenárd hittudorral, váczi kanonokkal egészítette ki. A király azonban e fontos állásra, melylyel a központi papnövelde igazgatása is egybe volt kötve, Baernkopf Ignác esztergami kanonokot, rizanoi püspöki czimmel nevezte ki.¹⁾

Tanárokká a király a cancellárhoz intézett sajátkezü iratával a következőket nevezte: Alber Nep. János kegyes rendű áldozárt és kalocsai hittanárt, a héber nyelv és ószövetségi bibliai tanulmányok, Tumpacher József győri áldozárt és hittanárt, a görög nyelv és újszövetségi bibliai tanulmányok, Korbélyi Mihály esztergammegyei áldozárt és szőlgyéni plebánost, az egyházi történelem, Láng Iván Fortunát esztergommegyei áldozárt és nagyszombati hittanárt, az alap-hittan és patrologia, Zimányi Ignác esztergammegyei áldo-

¹⁾ Érseki felt. 1804. aug. 29. Helyt. felt. 1804. sept. 4. 19810. sz. Canc felt. 1804. sept. 14. 9250. Udv. rend. 1805. jan. 4. 177. sz. Az első helyen felterjesztett Kaszaniczky Ádám az ügy eldöntése előtt 1804. október 5. meghalt.

zárt és nagyszombati hittanárt, az ágazatos hittan I. részének, Vrana István esztergammegyei áldozárt, az ágazatos hittan II. részének, Kiss Ferencz veszprémmegyei áldozárt és hittanárt az erkölcsi hittan, Nagy Gábor szombathelyi áldozárt és plebánost, a lelkipásztorkodási hittan rendes tanáraivá, Maszarik Optatianus kapuczinus rendi szerzetest, rendkívüli tanárrá.

A rangra nézve ez alkalommal a hittudori fokozat elnyerésének, jövőendőben a nevezésnek ideje irányadónak ismertetett el. Ezen elv alkalmazásával, mintán a Rómában tudorral avattatott Nagy Gábor előbbségéről lemondott, a kar seniori javadalmát Alber János nyerte el; Kiss tanár pedig, ki tudori ranggal nem bírt, annak két év alatti megszerzésére kötelezve lett.¹⁾

Az újonnan nevezett hittanárok azon kérése, hogy fizetésüket ne hivataloskodásuk kezdetétől november 1., hanem legfelsőbb kinevezésök napjától kapják, minthogy szállásukat már sz. Mihály-napjától fizetni kénytelenek voltak, ugyszintén Korbélyi és Nagy folyamodása, hogy tekintettel a rendkívüli drágaságra, egy évig még plebániái jövedelmeik élvezetében maradhassanak, siker nélkül maradtak. Kellőleg igazolt utazási költségeik azonban mindnyájoknak utalványozva lettek.²⁾

Kevéssel a kar felállítása után, két tanszékénél változás állott be. Kiss Ferencz, az erkölcsi hittan tanára, veszprémi kanonokká (1806.), Zimányi János az ágazatos hittan tanára

¹⁾ A kinevezettek közt Korbélyi, Zimányi, Nagy az érseki kijelölésben nem foglaltattak. Kir. sajátkezű irat ddto. Hetzendorf 1805. aug. 23. Udv. rend. aug. 27. 8699. sz. Helyt. intézm. sept. 3. 21410. sz. Egyet. Jk. 1805. sept. 13. 313. sz. Udv. rend. 1806. márcz. 14. 1753. sz. Helytart. intézm. 1806. ápril 8. 5465. sz. Egyet. Jk. 148. sz. Mint a többi karek, a hittani is külön szolgát kapott. Helyt. int. 1805. decz. 10. 27969. sz.

²⁾ Helyt. int. 1806. jan. 7. 178. sz. Udv. rend. 1805. decz. 5. 12120. sz. 1806. május 30. 4306 sz. Helyt. intézm. 1806. jun. 17. 10825 sz.

pedig a király saját kézírata által pozsonyi kanonokká és Károly Ambrus főherczeg és váczai püspökségi administrator, hittudományi oktatójává ki lett nevezve. (1806.)¹⁾

Az erkölcsi hittan tanszékére a kalocsai érsek megtette részéről a hármaskijelölést, de legfelsőbb helyről szabályszerű pályázati vizsgálat hirdetése el lett rendelve.²⁾

A jogtudományi karban Nitray Gábor, a hazai magánjog tanára, ki tanszékét még a régi szervezetű nagyszombati főiskolában nyerte el (1759.), kir. tanácsosi czimmal, egész fizetésével, de seniori javadalma nélkül nyugalomba lépett. (1793.) A jogi kar helyette első helyen Demién Antal, a természetjog egyetemi tanárának áthelyezését indítványozta, utána Kelemen Imre pécsi és Svabélyi János zágrábi jogtanárokat ajánlotta. A felség, a helytartótanács és cancellaria javaslatára Kelemen Imrét, ki a hazai jogot tizenhét évig már Győrött és Pécsen tanította, nevezte ki. (1793.)³⁾

A politiko-kamarai tudományok tanára Gyurkovits Ferencz, miután még délután előadásait tartotta, este (1793, decz. 9.) rögtön meghalálozott. Halála után súlyos politikai vádak emelkedtek ellene. Szentmarjay a kamara alelnökének magántitkára, a Martinovics-féle összeesküvés részese, vallotta, hogy a „*Litterae ad Imperatorem et Regem Hungariae Franciscum II.*“ című forradalmi röpiratot, melyet Martinovics apát írt, tőle kapta. (1793. aug.) Martinovics pedig,

¹⁾ Udv. rend. 1806. decz. 27. 12768. sz. Egyuttal Rauscher Miklós esztergami kanonok és a Pázmány-féle papnövelde igazgatója makári választott püspökké s a főherczeg házi főpapjává (*Praelatus domesticus*), a Pázmány-féle papnövelde aligazgatója b. Gerliczy pedig szertartóává, (*ceremoniarius*) neveztettek.

²⁾ Az érsek Predanóczy Jánost, nyitrai hittanárt, Kovachevich József zágrábi hittanárt és Bajzik János központi papnöveldei felügyelőt ajánlotta. Uk. 1806. októb. 24. 10646. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1793. máj. 31. 12741. Udv. rend. 1793. októb. 21. 11543.

kivel Gyurkovits barátságos viszonyban állott, azzal vádolta, hogy az alkotmány felforgatására és köztársaság létesítésére, reformatorok czimű titkos társaságot létesíteni szándékozott, annak alapelveit, katekizmusnak népszerű alakjában állította össze, ezen terveit vele (1793. sept.) közölte s őtet közreműködésre felszólította; ő azt ugyan megígérte, de arról gróf Pergen, rendőrségi ministert értesítette, ki azonban e jelentésnek nagy súlyt nem tulajdonított. Később azonban Martinovics, terveit és említett katekizmusát kevés módosítással magáévá tette. Gyurkovits váratlan halála a további nyomozás fonalát ez irányban félbeszakította.¹⁾

Gyurkovits tanszékére a felség sajátkezű iratával, a kormányzéki kijelöltek mellőzésével, revisnyei Reviczky Józsefet, a tiszántuli kerületi tábla ülnökét, kir. tanácsosi czimmal nevezte ki. (1794.)²⁾ Reviczky a kerületi táblai ülnökséget ennek fizetésével is megtartotta. Minthogy azonban ez utóbbi hivatal tanárságával összeegyeztethetetlennek bizonyult, mivel még a sz. Istváni törvényszakra sem mehetett Debreczenbe, ő felsége két évvel később (1796.), tekintettel azon érdemeire is, melyeket mint az 1791. 67. t. cz. által kiküldött igazságügyi országos választmánynak tagja

¹⁾ Lásd fenebb 91. l. 2. jegyzetét és Fraknoi : Martinovics és társainak összeesküvése. Budapest, 1880. 184. l. 195—197. l. 212. l. Gyurkovitsról írja Pauler Gyula: „Gyurkovits egy alispánnak fia, beteges, gyöngye ember, csak kellenlül foglalkozott a tudományokkal és tanítással. . . . E csekély adatokat Gyurkovits egyéniségéről nem Fraknoi művéből, hanem családi hagyományból tudom, egyik szépapám Markovics Mátyás egyetemi tanár, collegája és jó ismerőse levén.“ Magyar Szemle, 1881. II. füz. 16. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1794. jul. 11. 15043. sept. 26. 21138. sz. Hivatalát 1794. nov. 1. foglalta el. Kerületi táblai fizetése 500 frt volt. Már mint a Jézustársaság tagja kilencz évig tanított, és előbb mint a kerületi táblához jött, vármegyei alispán volt. Minthogy jogtudor nem volt, a tudori fok megszerzésére utasítva lett. Helyt. intézm. 1796. sept. 6. 21610 sz.

szerzett, a királyi ítélő tábla számfeletti ülnökévé nevezte ki azon feltétellel, hogy még öt-hat évig tanítani tartozzék; szabad óráiban a tábla ülésein szavazattal részt vehessen; fizetését azonban csak tanszéke után kapja.¹⁾

Reviczky magát már két év után (1798.) és ismételve 1802. a tanítás alul felmentetni kérte; de a felség ötöt a tanítás folytatására, s a politikai tudományok a magyar törvényeknek megfelelő tankönyvnek kidolgozására utasította. Kivánsága csak 1805. ment teljesezésbe, midőn a kir. tábla rendes ülnökévé nevezve, az egyetemtől elvált a nélkül, hogy az érintett tankönyvet elkészítette volna. Helyette Sax Mihály győri tanár, kit a kormány székek már Reviczky nevezésekor első helyen ajánlottak, a politika-kamarai tudományok tanárává ki lett nevezve. (1806.)²⁾

Barits Béla a statistika tanára, azok egyike, kik a Martinovics-féle összeesküvés részesének Abaffy Ferencz árvamegyei volt követnek, baráti köréhez tartoztak, nagy nehezen, csak is a nádor felterjesztése folytán, került ki a perbefogást. (1795.) Haladott koránál és törődött erejénél fogva harmincznyolcz évi tanítás után nyugalmaztatását kérte, de egyuttal a pozsonyi prodirektorság viselésére ajánlkozott. A király azonban szabályszerű nyugalmaztatását rendelte el. (1803.)³⁾ Tanszékeért az oklevéltan tanára Schwartner is, ki Magyarország statistikájáról jeles munkát irt, folyamodott. A jogi kar és magistratus, habár Schwartner

¹⁾ Udv. rend. 1796. sept. 16. 9849. Helyt. intézm. 1796. októb. 18. 22271. sz.

²⁾ Udv. canc. felt. 1798. dec. 15. 13132. sz. 1802. jul. 2. 8498. sz. Udv. rend. 1802. szept. 10. 8498. sz. Canc. felt. 1804. nov. 27. Udv. rend. 1806. máj. 23. 4623. sz. Helyt. intézm. 1806. jun. 17. 11075. sz. Sax tanszékét 1806. jul. 16. foglalta el. Egyet. Jegyzők. 1806. 305. sz.

³⁾ Fraknói: Martinovits és társai összeesküvése 403. 407. l. Udv. rend. 1803. nov. 5. 10291. sz. Helyt. intézm. 1803. nov. 29. 25939. sz. Lásd fenebb e munka 380. l. 3. jegyzetét.

érdemeit dicsérőleg kiemelék, mégis, minthogy az átmenet az egyik karból a másikba szokatlan, az által az akadémiai jogtanároknak a tanulmányi rendtartáson gyökerező előléptetési joga érzékenyen sértetnék (*ingens inferretur praejudicium in jure suo quaesito*), utalva végre, ágostai hitvallására, holott a statistikában a vallási ügyek is érintetnek, folyamodását mellőzendőnek vélték, és a kar Hajnik Pál a hazai jog, Mészáros Mátyás az államtörténet és Gyurián István, a politikai tudományok pozsonyi tanárait, a magistratus kiválólág Hajnik Pált, ki Baritsot egy ideig helyettesítette, ezen tanzsékre ajánlák. A tanulmányi bizottság és helytartótanács első helyen kitünőleg Schwartnert ajánlották, ki munkái által hirnevet vivott ki magának, irodalmi érdemei miatt fizetési pótlékban és legfelsőbb elismerésben részesült, tizenöt évi tanárkodása alatt türelmének, keresztény szelidségének és erkölcsiségének oly fényes bizonyítékait adta, hogy vallását érvül ellene felhozni nem lehet; mellette, Hajnik mellőzésével, ki kezdő tanár (*novitius professor*), Mészároost és Gyuriánt ajánlották. Az udvari cancellaria a jogi kar által felhozott okoknál fogva Schwartnert mellőzte; és a felség annak felterjesztéséhez képest, Mészáros Mátyás, az államtörténet pozsonyi tanárát, ki jeles előadási képességéről ismeretes volt, nevezte ki. (1804.) ¹⁾

Markovics Mátyás királyi tanácsos, az egyházi jog tanára, Lakits helyett a tanulmányi bizottság ülnökévé és az egyetemi nyomda igazgatójává lett kinevezve. (1806.)

Demién Antal, a természetjog tanára pedig előhaladott koránál s betegeskedésénél fogva, kir. tanácsosi czimmal és

¹⁾ Udv. rend. 1804. június 22. 6769. sz. Helyt. intézm. július 10. 15558. sz. A hires publicista id. Bartal György, Pozsonyban Mészáros hallgatója, őtet az akadémia akkori díszének nevezi (Uj magyar Múzeum 1858. I. 358. l.), és pesti hallgatói közül b. Eötvös Ignác, kir. főtárnokmester, előttem több ízben kitünő előadási képességét és éles felfogását magasztalólag említé.

egész törzsfizetésével harmincz évi tanítás után, nyugalomba lépett. (1806.) ¹⁾

Miután ezen kar tagjai előrehaladott koruknál és elfoglaltságuknál fogva, azon szabályrendeletnek, hogy a megüresedett tanszékeket, vagy beteg tisztársaikat helyettesítsék, csak ritkán tehettek eleget, és a kar kérése rendkívüli tanár alkalmazása iránt teljesezésbe nem ment, esetről esetre, a szükséghez képest a helytartótanács utólagos jóváhagyásával, helyettesek alkalmaztattak. ²⁾

Az orvosi karban a gyakorlati orvostan tanára Trnka Venczel meghalálózván (1791. május 12.) a kar a külön gyógytan (therapia specialis) tanítását ideiglen Schönbauer József, a természetrajz, a gyakorlati orvostant (clínikát) Prandt Ignác, az ált. kórtan tanárára, kik Trnkát már betegsége alatt helyettesítették, bizta. Miután meg lett állapítva, hogy az egyetem rendezéseig Schönbauer a természetrajzon kívül a külön gyógytant továbbra is tanítsa, a kar a magistratussal egyetértőleg az orvosi gyakorlat tanszékére: Prandt Ignácot, Stipsics Nándort, egyetemi tanárokat és Benkő Samu borsodmegyei főorvost ajánlotta; a helytartótanács azonban három főorvost, névszerint első helyre : Pfisterer András budai főorvost, utána Benkő Sámuel és Büky József főorvosokat jelölte ki. Az udvari cancellaria, minthogy e tudománynak akadémiai tanárai nincsenek, pályázati vizsgát rendelt. Annak

¹⁾ Udv. rend. 1806. máj. 23. 4681. sz. Helyt. intézm. 1806. június 10, 10540. sz. aug. 18. 15691. sz. Demién Szent-Katolnán, Háromszékben, születése helyén a templom felépítésére 3242 forinttal járult. „Memoria Antonii Demién benefactoris, inscriptione hungarica lapidi incisa conservatur.“ Schem. V. Cleri Dioec. Transylv. Albae Carolinae, 1882. 106. l.

²⁾ Gyurkovits halála után a politikai tud. tanszékét Barits tanár helyettesítette; a beteg Markovicsot (1795.), Reviczkyt (1797.), Stuhrt (1798.), Wink'er Márton; Baritsot Hajnik Pál (1800.), az országgyűlésre távozott Reviczkyt (1802.), Petrasovich Endre, Demiént (1806.), Shufflay József jogtudorok, az előléptetett Markovicsot (1806.), az egyházi jogból Maszarik a hittudomány rendkívüli tanára helyettesítették.

eredményeként az egyetem a pályázók közül: Schraud Ferencz csongrád-csanád megyei és szegedvárosi, Benkő Samu borsodi és Pfisterer András budai főorvosokat, a folyamodók sorából: Prandt és Stipsics egyetemi tanárokat jelölte ki. A tanulmányi bizottság az egyetem véleményéhez járult, a helytartótanács azonban előbbi javaslatához ragaszkodott, míg az udvari cancellaria Schraud nevezését ajánlá.

A felség az egyetem javaslata szerint a gyakorlati orvostanra Prandt Ignác, az általános kór- és gyógyszer-tan tanárát, annak tanszékére Stipsics Nándor az elméleti orvostan sebészek számára rendk. tanárát és ennek helyére: Schraud Ferenczet, rendkívüli tanárrá hatszáz forint fizetéssel nevezte ki. (1792.) A külön gyógytant, mint érintém, Schönbauer tartotta meg.¹⁾

Másfél évvel később a törvényszéki orvostan és orvosi rendészet rendes tantárgyakká lettek, azok tanításával Schraud Ferencz bizatott meg (1793.), ki annak következtében rendes tanárrá nevezését kérte; ezen kérése ugyan, habár a magistratus említvén, hogy előadásait nagyobb számmal jogászok is járják, pártolta, siker nélkül maradt, személyére nézve azonban addig, míg az új tanulmányi rendtartás életbe lép, ezer forint fizetést kapott. (1795.) A keleti kórvész ügyében Szerémmegyébe (1795.), majd Galicziába (1797.) kiküldve, ez alkalommal szerzett kiváló érdemei fejében, tanszékének megtartása mellett, az összes monarchia kórvészügyei igazgató orvosává (rei pestilentialis medicus dirigens), hatszáz forint évi jutalomdíjjal, és személyére nézve rendes orvostanárrá a szabályszerű ezer kétszáz forintnyi

¹⁾ Ud. rend. 1791. sept. 26 11328. Helyt. intézm. 1791. decz. 2, 22851. Ud. rend. 1792. ápril 10. 3719. sz. Helyt. intézm. 1792. ápril. 27. 8866. sz. Megemlített, hogy Stipsics azért, hogy a helytartótanács ötlet az egyetem és tanulmányi bizottság javaslata mellőzésével, a kijelölésből kihagyta, közvetlenül a királynál panaszt emelt. Ud. canc. 1791. 13571. sz.

fizetéssel, ki lett nevezve. (1798.) Vezza országos főorvos után pedig Magyarország főorvosává ezerötszáz forinttal lett. (1802.)¹⁾ — Tanszékén ötödik az első helyen kijelölt Bene Ferencz orvostudor, a sebészek correpetitora, mint rendkívüli tanár 600 forint fizetéssel követte. (1803.)²⁾

Báró János a boncztan rendk. tanára, előbb, mint betegsége által gátolva, tanszékét elfoglalhatta, meghalt (1791. jul. 13.), tanszékén helyettesítette Szening János sebészeti tanársegéd. A megürült tanszékre ő, Mühr József és Rumbach Sebestyén tudorok jelöltetvén ki, Szening ki lett nevezve 600 forint fizetéssel, (1792.) azon kötelezettséggel, hogy mivel csak sebészettudor volt, az orvostudori fokozatot mielőbb szerezzze meg; addig pedig csak a lectori czimmal élhessen; az említett fokozatot utóbb megszerezvén (1797.), a rendkívüli tanári czimet is megnyerte.³⁾

Stáhlly György, ki a sebészetet, szülészetet és szemészetet tanította, kevéssel azután, hogy tanszéke mellett az ország főszemorvosává (Regni Protooculista) 500 forint a kir. kincstárból járó fizetéssel neveztetett, meghalt (1802. október 26.)⁴⁾ A kir. helytartótanácsnak az udvari cancellaria

¹⁾ Egyet. Jk. 1793. okt. 17. 340. nov. 26. 408. Helyt. intézm. 1793. decz. 13. 28781. sz. Udv. rend. 1795. sept. 14. 10067. sz. Helyt. intézm. 1795. okt. 2. 20289. sz. 1798. aug. 7. 18348. sz. 1798. sept. 24. 22656. sz. Udv. rend. 1802. ápril 23. 3616- sz. Schraudnak rendes tanárrá nevezése után, a városi főorvosi állomásról le kellett mondani. Minthogy kórvészi kiküldetése alkalmával Szerém megyében, csak három forint napdíja volt, utóbb még száz arany jutalmat kapott. Helyt. int. 1797. sept. 5. 18308. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1802. július 13. 15097. sz. 1803. jan. 18. 1212. Bene hivatalába 1803. január 31. lépett.

³⁾ Udv. rend. 1792. december 3. 14324. sz. Helyt. intézm. 1792. dec. 21. 28677. sz.

⁴⁾ Stáhlly a szemészet tanításáért 200 frt évi járulékot kapott. A budai rudasfürdő bérletét, 50 forinttal az előbbi bérlőknél többet ajánlván, a felség rendeletére elnyerte. (Helyt. int. 1801. július 7. 14983.) Főszemorvossá Udv. rend. 1802. októb. 2. 9394. sz. a. lett kinevezve.

által is pártolt előterjesztésére, tantárgyai egymástól elválasztva, három tanszék közt megosztattak.

A szülészet a bonczattannal egybekapcsoltatván, Szening e két tantárgy rendes tanárává a szabályszerű 1200 forint fizetéssel ki lett nevezve (1803.); ki rövid ideig látta el e tanszéket, mert harmadfél év múlva meghalt. (1806. febr. 12.)

A sebészet számára külön rendes, a szemészetre pedig rendkívüli tanszék rendszeresített, ez utóbbival az országos szemorvosi (Regni oculista) hivatalát egyesítették.

A sebészet rendes tanárává az egyetem és kormány-székek által összhangzólag ajánlott Eckstein Ferencz orvos-sebésztudor azon tanszéknek segédje (1803.), szabályszerű 1200 forint fizetéssel; a szemészet rendkívüli tanárává és országos szemorvossá Ágoston Elek sebésztudor, szemészmester, a sebészet és szemészet tanársegédje neveztetett (1804.) 700 forint fizetéssel; 500 forintot, mint országos szemorvos a kincstárból, 200-at a szemészet tanításáért az egyetemi alapból huzván.¹⁾

Kitaibel Pált, a vegy- és növénytan tanársegédjét a természettudományok, nevezetesen a növénytan körül szerzett érdemei, és a külföldön is dicséretesen ismert munkái alapján, ő felsége a vegy- és növénytan rendes tanára czimével és fizetésével tüntette ki. (1802.) A rendes tanári teendőket azonban azontul is kizárólag Winterl teljesítette; míg Kitaibel az országot s kapcsolt részeit természettudományi kutatások céljából közkieltségen beutazta, a szerzett tárgyak gyűjteményeit rendezte, tudományosan feldolgozta.²⁾

¹⁾ Helyt. felt. 1802. nov. 11. 23943. sz. Canc. 11935. sz. Udv. rend. 1803. jul. 16. 6543. sz. aug. 12. 7569. sz. Helyt. intézm. 1803. aug. 2. 17409. sz. sept. 13. 19981. sz. Udv. rend. 1804. márcz. 16. 2618 sz. Helyt. intézm. 1804. ápril 24. 8496. sz. Eckstein hivatalába 1803. nov. 1., Ágoston 1804. máj. 28. lépett. Eker Sándor a sebészet freiburgi tanára mellőzve lett, mert a magyar nyelvet nem birta.

²⁾ Kitaibel és Mulzer tervét, az ország természetrajzi célból való

E karban a helyettesítések nemcsak betegség és tanszéküresedés, de a tanárok rendkívüli kiküldetései miatt is, gyakrabban fordultak elő. Így Stáhly 1797., 1800. mint a nemes felkelő sereg főorvosa, Schraud mint a keleti kórvész igazgató főorvosa 1795. 1797. Szening és Ekstein Ferencz, mint a nemes fölkelő sereg törzsorvosai (1800.), ez utóbbi később mint főorvosa (1805.), távol voltak és segédjeik vagy tisztáraik által lettek helyettesítve.¹⁾

Mulzer József, a különös természetrajz tanársegédje meghalt (1806. márcz. 22.), állása csak 1807. lett betöltve. Tanársegéddé a sebészet- és szülészettől Szening helyett Eckstein János (1793.), ennek a kolozsvári lyceumhoz a sebészet, szülészett és boncztan tanárává nevezése után (1798.) Eckstein Ferencz Kőszeg városa tiszti főorvosa (1799.), annak tanárrá nevezése után pedig Stáhly Ignác (1806.) lett. Az állatgyógytani segéd Pohl Ignácznak, mivel sem latinul, sem magyarul nem tudott, 300 forintnyi fizetése fel nem emeltetett, áthelyezése ismételve ki lett mondva (1796., 1797.), előbb azonban mint az megtörtént, meghalt. (1803.) Utódja Stulfa Ignác lett 400 forint fizetéssel, melyet egy év múlva 500 forintra emeltek. Az élettan segédjévé kinevezett (1791.) Kovács Mihály után (1794.) ezen tanszéknél, mint a gyakorlati orvostannál két-két év tartamára tanársegédök (Asistentes) alkalmaztattak, azok kinevezésök végett ősszel egyetértőleg az igazgatóval fel voltak terjesztendőek. Különös

beutazására 1791. a kormány el nem fogadta. Fizetése 200 forinttal történt felemelése alkalmával (Helyt. intézm. 1799. jan. 12. 1959.) azonban Kitaibel már utazásra és a természet terményei gyűjtésére utasítva lett. A rendes tanári czimet és fizetést azon folyamodása folytán a kir. helytartótanács és cancellaria ajánlatára nyerte el, melyben hivatkozva utazásaira, munkálataira, a hazai ásványvizek vegyelemzése által az országnak szerzett anyagi haszonra, fizetése felemelését kérte. U. R. 1802. sept. 10. 8553. sz.

¹⁾ Stáhlyt 1797. Szening, Schraudot 1800. Schönbauer, Szeninget 1800. Bene, Ecksteint mint tanársegédet 1800. Ágoston helyettesítette.

figyelemmel azokra kellett lenni, kik a keleti kórvész alkalmazásával magukat kitüntették. (1797.) A vegy- és növénytan tanára mellé, Kitaibel után, állandó segélővé Schuster János (1802.) lett alkalmazva.¹⁾

Mint correpetitorok felsőbb jogositvány alapján működtek a gyógyszerészek számára a vegy- és növénytanból: Kitaibel Pál; lemondása után (1794.) Mulzer József, ennek halála után Schuster János (1806.); a sebészek számára: a gyakorlati sebészet és szülészetből Stáhly György tanár, erről való lemondása után (1798.) Eckstein János, utóbb Eckstein Ferencz (1800.), a sebészet és szülészet elméletéből s boncztanból Andrejovics József sebészmeister; az elméleti orvostanból Rumbach Sebestyén orvostudor, lemondása után (1799.) Bene Ferencz, az után (1803.) Szunerics Ferencz; az állatgyógygytanból Tolnay tanár.²⁾

¹⁾ A tanársegélok fizetése 144—200 frt volt. Schuster János 200 forinttal lett alkalmazva, de fizetése 1804. háromszáz forintra emelve. Helyt. int. 1791. jun. 3. 9424. sz. 1793. márcz 26. 8496. Udv. rend. 1801. decz. 18. 11553. sz. Helyt. intézm. 1802. jan. 12. 685. sz. 1804. decz. 6. 26801. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1799. máj. 7. 11072. sz. decz. 17. 29116. sz. 1803. ápril. 12. 8184. sz. Andrejovics a szokásos díjon kívül személyére nézve évenként 150 frt jutalmat kapott. Udv. rend. 1801. jul. 3. 6259. sz.

XI.

A bölcsészettanári karban történt változások. Kreil és Koppi nyugalmaztatása.

Werthes távozása után az egyetem és helytartótanács a széptan és szépművészetek tanszékére a folyamodók közül tették meg kijelölésöket. Az udvari cancellaria azonban pályázati vizsgát rendelt. ¹⁾

Annak alapján a bölcsészeti kar és magistratus Schedius Lajost, Belnay Györgyöt és Fekete Mihályt; a helytartótanács Tóth Farkast, a humaniorák budai tanárát, Schedius Lajost és Belnay Györgyöt, pozsonyi akadémiai tanárt jelölte ki; a tanulmányi bizottság és helytartótanács kisebbsége Schediust tette első helyre, annak vallására nézve megjegyezvén, hogy oly tanszékeknél, melyek a vallással összeköttetésben nincsenek, az tekintetbe nem jöhet és csak a jelöltek képessége döntő. A cancellaria azonban, minthogy Schedius ágostai hitvallású, utalván az 1791. 26. t. cz. az alapítványokra vonatkozó intézkedéseire, Tóth Farkast ajánlotta; eltérő külön véleményt Pogány udvari előadó tanácsos adott. Ő felsége

¹⁾ Folyamodtak: Tóth Farkas exjesuita, a humaniorák tanára Budán, Katanchich Péter, humaniorák tanára Zágrábban, Révai Miklós győri rajztanító, Nagyváti János író, utóbb gr. Festetich György híres jószágigazgatója, Schedius Lajos göttingai egyetemi hallgató, Belnay György pozsonyi akad. tanár, Rajnis József exjesuita, a győri akadémiai templom gondnoka, Bacsányi János, a kassai kamarai igazgatóság hivatalnoka, mindketten ismert nevü magyar írók. Kijelölve lettek a három első helyen nevezettek. Helyt. felt. 1791. jun. 10. 10273. sz. Udv. rend. sept. 12. 8678. sz. októb. 20. 13192. sz.

különös tehetségeinél fogva Schedius Lajost nevezte ki, ezer forint fizetéssel. (1792.) ¹⁾

A természettan híres tanára, Horvát Iván harmincznégy évi tanítás után nyugalomba lépven (1791.) ezer kétszáz forint díjjal, helyébe az egyetem, tanulmányi bizottság, helytartó-tanács és cancellaria egyetértőleg, Domin József pécsi, d'Este Victor kassai, és Tomcsányi Ádám nagyváradi tanárokat ajánlották. A folyamodók közt volt Martinovics Ignác Domokos, lemergi tanár is, kit, habár folyamodása legfelsőbb kézjeggyel (signaturával) el volt látva, a kar kevesbé alkalmasnak (minus idoneus) mondott, és a történt kijelölés után, munkái és személye iránt újabb jelentésre felszólítva, előbbi javaslatához ragaszkodott. A kormány székek véleményéhez járultak, s a király Domin Józsefet, zágrábmegyei áldozárt és pécsi akadémiai tanárt ötszáz forint fizetéssel nevezte ki. (1791.) ²⁾ Az kilencz év múlva zágrábi kanonokká léptettetvén elő, káptalanába távozott (1800.), helyette a természet- és erőműtan rendes tanárává Tomcsányi Ádám, a természettan pozsonyi akadémiai tanára ezer forint fizetéssel ki lett nevezve. (1801.) ³⁾ Schönwisner István a könyvtár igazgatójává neveztetvén (1794.), a felség a régiség- és éremtan tanárává és könyvtári másodórré Katanchich Péter, sz. ferenczrendi áldozárt, a zágrábi főgymnasiumban a humaniorák tanárát, ötszáz forint eddigi főgymnasiumi fizetésével nevezte ki. (1795.) ⁴⁾ E nagy-

¹⁾ A legfelsőbb elhatározás Schediusról mondja: „Wegen seiner besondern Fähigkeiten“. Hivatalába 1792. május 21. lépett. Udv. rend. 1792. april 10. 3680. sz. Helyt. intézm. 1792. april 27. 8869. sz. A tanszéket a kinevezésig Gabelhoffer könyvtárigazgató helyettesítette.

²⁾ Udv. rend. 1791. decz. 1. 14366. sz. Helyt. intézm. 1792. január 7. 352. sz. Domin hivatalát 1792. február 20. foglalta el. Martinovicsról, ki mellőztetését az egyetemi jesuita pártnak tulajdonítá, lásd bővebben Fraknoi: Martinovics és társainak összeesküvése 60—67. l.

³⁾ Helyt. intézm. 1801. máj. 5. 9069. sz. Tomcsányi hivatalába 1801. június 10. lépett.

⁴⁾ Helyt. intézm. 1795. július 17. 14691. sz. E tanszékért Révai

tudományu férfiú azonban négy év múlva búskomorságba esvén, működését nem folytathatta (1799.); és miután az orvosok állapotját gyógyíthatlannak jelentették, tanszékét utódja kinevezéséig, ideiglenesen Schönwisner vette át, Katanchichot pedig nyugalomba helyezték (1800.). Egész fizetését neki azon feltétel alatt hagyták meg, hogy helyben tartózkodjék, és munkáinak kézíratai az egyetem tulajdona legyenek. ¹⁾ Utódjául Stipsics Alajos Manó, budai egyetemi főgymnasiumi tanár lett kinevezve addigi 600 forintnyi fizetésével. (1800.) ²⁾

Kreil Antal a bölcsészet tanára, ki mint fenebb előadtam, vallásellenes tanokról vádoltatott (1790.), a kir. helytartótanács, és az udvari cancellaria kisebbségének véleménye szerint már akkor hivatalától el lett volna mozdítandó, a felség azonban tanszékén meghagyott, a Martinovics-féle összeesküvés folytán újabban kérdés alá került, minthogy más egyetemi tanárokkal Abaffy baráti köréhez tartozott. Martinovics ötlet rosz jellemű, veszélyes elvű embernek mondotta: Szentmarjay vallotta, hogy a Marsellaiset németre fordította, Abaffy, hogy Dumouriez francia tábornokot és a francia alkotmányt éltette. A királyi ügyigazgató által ellene indíttatni szándékozott felségsértési pör ugyan a nádor felirata folytán, ki a vádakat nem tartotta bebizonyíthatóknak, elmaradt, de elbocsátását egy évi fizetéssel a nádor is javasolta.

Miklós is folyamodott. A kar és magistratus első helyen Magyar Lászlót, a budai főgymnasium tanárát ajánlotta. Katanchich hivatalába sept. 29. lépett.

¹⁾ „In melancholiam incidit, et variis phantasiis agitatur.“ Egyet. Jegyzőkönyv 1799. sept. 13. ül. 320. sz. nov. 12. 389. sz. Helyt. intézm. 1799. okt. 1. 22595. Udv. rend. 1800. május 23. 4969. sz. Helyt. intézm. jul. 1. 15329. sz. Később írja róla Csevapovich: „Virum hunc unice peditum affectionibus laborantem, caetera vero sanum, ac rei philologicae et antiquariae immersum, compluribus iam annis nemo extra cellam vidit.“ Catalogus Observ. minor. provinciae S. Joannis a Capistrano. Budae, 1823. 329. l

²⁾ Udv. rend. 1800. okt. 29. 10992. sz. Helyt. intézm. 1800. nov. 4. 26478. sz. Stipsics hivatalába novemb. 6. lépett.

A felség legfelsőbb kéziratával, fizetése harmadával nyugdijazta és Budapestről kitiltotta. (1795.) ¹⁾

Azonos sorsban vele részesült Koppi, a történelem tanára, ki szintén Abaffyval baráti viszonyban állott, annál gyakrabban megfordult, lakomáin részt vett. Őt Abaffynak valamása, hogy Kreiléhoz hasonló felköszöntőt mondott, és Martinovics azon állítása, hogy valószínűleg a Litterae ad Imperatorem című forradalmi röpirat fordításában részt vett, terhelték. Habár lefoglalt iratai az összeesküvésben való részvételét nem igazolták, mégis nyugdíjazva és Budapestről kitiltva lett. A helytartótanács véleménye szerint, a kegyesrendűek, szerzetők szabályainál fogva tanítani tartozván, nyugdíjra nem jogosultak, és ha azt mégis elnyerik, az a collegiumot, hol tartózkodnak, illeti. A cancellár, utalva a legfelsőbb elhatározásra, nyugdíjban részesítendőnek határozá; az évenkénti ötven forintban lett megállapítva és fele részben Koppinak, fele részben azon szerzetháznak járt, a hol tartózkodott. ²⁾

¹⁾ Lsd fenebb 264—267. l. — Fraknoi Martinovics stb. 402—406. l. Legf. kézirat 1795. okt. 19. decz. 13. Helyt. intézm 1796. jan. 4. 352. sz. Kreil a következő évben csak kivételkép tiz napi tartózkodásra Budapesten, nyert engedélyt. Az egyetemi tanárok közül még Schedius és Haliczky tartóztak Abaffy baráti köréhez. — Schediust még az is tette gyanussá, hogy Őz Pál, Martinovics társainak egyike, kit kivégeztek, védíratát vele, mint benső barátjával közöltetni kérte. Azok azonban el nem mozdítottak, hanem a kir. ügyigazgató felügyelete alá helyeztettek. Fraknoi id. m. 407. l. Schedius Kármánnal is baráti és irodalmi viszonyban volt; hogy ez is a Martinovics-féle körrel összeköttetésben állott, legujabban közzétett adatokból kitünik. Toldy : Irodalmi arcképei és beszédei. Pest, 1856. 109. l. — Baráth Fer. : Kármán József halála és annak körülményei. Vasárnapi Ujság 1884. april 6. 14 sz.

²⁾ Helyt. felterj. 1795. 22932. sz. Udv. rend. 1795. decz. 14. 13844. sz. Kreil és Koppin kívül a tanférfiak közül gróf Török Lajos kassai kerületi főigazgató, Piller Celestin kegyesrendű áldozár, kőszegi gymnasiumi igazgató Koppival egyenlő módon, és Tichy kassai mennyiségtani tanár, szabályszerűen nyugdíjaztattak.

Kreil tanszékét ideiglen Szemerics Márton, a budai egyetemi főgymnasium igazgatója, Koppiét Schönwisner helyettesítette. A bölcsészeti rendes tanárává Hedlmár György, esztergammegyei áldozár, pozsonyi akadémiai tanár, 500 forint fizetéssel, a történelem rendes tanárává pedig Trenka Mihály, esztergammegyei áldozár és pécsi akadémiai tanár, eddigi 700 forintnyi seniori fizetésével, ki lettek nevezve. (1796.) ³⁾

Hedlmár két hónap múlva meghalt. (1796. márcz. 24.) A bölcsészeti kar az alig fél év alatt kétszer megüresedett igen fontos tanszék mielőbbi betöltését, teljesen megbízható férfival kívánatosnak tartván, Hedlmár utódjául Bruna Ferencz másod csillagászt ajánlotta, kire a helyettesítést is bizta. Nevezett ellen Dugonics, a kar seniora, a magistratus ülésében külön véleményt adott, kiemelvén, hogy Bruna nevezése az exjesuiták túlsúlyát a karban még fokozná. ²⁾

A betöltés a helytartótanács által folyamodás útján elrendeltetvén, a kijelölésre nézve szétágaztak a vélemények és javaslatok.

A bölcsészeti kar első helyen: Bruna, utána Hübler János szombathelyi lyceumi tanárt, Fejér György, fehérvármegyei áldozárt és Krajner József pécsi tanárt ajánlotta.

Ellenkező külön véleményt adtak Dugonics és Schedius. Az előbbi Brunát, minthogy exjesuita, előhaladott koru, gyenge testalkotásu, és nevezése által a karban az egyházi szavazatok túlsúlyra emelkednének, végkép mellőzendőnek tartotta, ³⁾ és kiválólág Grigely József, budai főgymnasiumi

¹⁾ Trenka 1796. jan. 26. Hedlmar jan. 29. lépett hivatalába. Helyt. intézm. 1796. jan. 4. 351. sz. Hedlmar, ki bölcsészettudor még nem volt, e fokozat megszerzésére utasítva, 1796. márcz. 4. avattatott tudorrá.

²⁾ Egyet. Jk. 1796. april 4. 67. sz. 117. sz.

³⁾ Dugonics külön véleménye, melyben többi közt mondja: *Hinc patet me adversus omnes exjesuitas non agere, sed adversus tantum eos, quos vel ad professoratus inhabiles censeo, vel in quibus spiritum mihi detrahendi video,*“ nyílt tanúsága azon ellenességnek, mely a kegyesren-

tanárt ajánlotta. Schedius kiválólág Lang Ignác kassai akadémiai tanár mellett nyilatkozott, kit Domin azért teljesen kihagyandónak véleményezett, mivel előbbi pályázati vizsgálja alkalmával (1790.) a lélek szabadságáról roszalandó tanokat védelmezett.

A magistratus a teréziai tanulmányi rendtartáshoz ragaszkodván, csak akadémiai tanárokat ajánlott, és pedig: Lang Ignác kassai, Stipsics Antal János pozsonyi, és Hübler János szombathelyi tanárokat.¹⁾

A tanulmányi bizottság többsége a bölcsészeti kar véleményéhez járult, első helyen Brunát ajánlotta; a helytartótanács pályázati vizsgát, Lakits tanulmányi bizottsági ülnök vezetése alatt hozott javaslatba; míg az udvari cancellaria időkimélés végett, annak mellőzésével első helyen Brunát és vele még Fejért és Stipsics Antalt jelölte ki.²⁾

düek és exjesuiták közt uralkodott; annak bizonyosságául a Dugonics és Koppi piaristák rectorása, illetőleg dekánsága alatt Szerdahelyivel 1788. támadt viszályra, (ld 216. 217. lap) és Dugonicsnak munkája censorairól irt következő szavaira utalni elégséges: „Mind a kettő kicsapott jesuita, és szokások, természetek, oktatások szerint a piaristaságnak esküdt ellenségei.“ (Dugonics A. feljegyzései: Gyulai P. Olcsó könyvtárában 162. sz. 29. l.) Azon különvélemény Brunával közöltetvén, ez éles kifejezésekben válaszolt; péld. „fallaciter studet publicum decipere, malitiosus calumniator, — quod nullus exjesuita, piaristae autem duo nuper ex gravissimis rationibus ab obsequiis litterariis manumitti debuerint“; — az felsőbb helyről mindketőnek roszaltatván, ki lett mondva, hogy a szavazattöbbséggel hozott határozatok ellen a külön vélemények ugyanazon vagy a legközelebbi ülésben beadandók. Helyt. intézm. 1796. aug. 16. 14777. sz.

¹⁾ Dugonics Grigely után Fejért és Langot, Schedius Lang után Fejért és Grigelyt ajánlotta. Grigely, nevezése esetére, ezer forintnyi fizetésének felét hadi költségekre felajánlotta. Udv. canc. felterj. 1796. sept. 23. OLT.

²⁾ A tanulmányi bizottság elnöke Klobusiczky József és tagjai közül Pethő Jakab; a helytartótanácsnál pedig b. Podmaniczky József, gr. Koháry Ferencz és Végh István tanácsosok Schedius véleményét pártolták.

A király a helytartótanács véleményét fogadta el, pályázati vizsgát rendelt.¹⁾

A legfelsőbb elhatározás következtében 1796. november 17. a vizsga Lakits elnöklete és felügyelete alatt tartatott meg; ő tűzte ki a megfajtott kérdéseket, és a kar tagjaival együtt eredménye fölött véleményt adván, azt a magistratus útján felsőbb helyre terjesztette. A kar, magistratus és tanulmányi bizottság Brunát, mellette az előbbieket : Stipsics Antalt és Hüblert, az utóbbi Krajner József és Szűcs István kegyesrendű áldozárt és szegedi lyceumi tanárt hozták javaslatba. Lakits kiválólólag Szűcsöt ajánlotta; véleményéhez a helytartótanács és udv. cancellaria is járulván, a felség Szűcs Istvánt 300 forint fizetéssel nevezte ki. (1797.)²⁾

Pasquich János, a felsőbb mennyiségtan tanára, kit ő felsége tudományos munkálatai miatt aranylánczos éremmel kitüntetett (1791.), gyengélkedő egészsége miatt, és mivel előkelő magánháznál előnyös alkalmazást nyert, tanszékéről lemondott és egy évi fizetéssel végkielégítve, az egyetemet elhagyta. (1797.) Nehány év múlva azonban, melyet részben külföldön, tudományos czélból, nevezetesen a híres csillagász,

¹⁾ A király egyuttal Lang kassai tanár ellen, szigorú vizsgálatot rendelt és a Bruna által Dugonics ellen felhozott vádak folytán, a vizsgáknak és leczkéknak látogatását a tanulmányi bizottsági ülnökök által meghagyta (ld. 323. l.). Lang az 1790. pályázati vizsga alkalmával tett állításait fiatal korának tulajdoníttatni kérte, de a helytartótanács bővebb igazolásra szólította fel; ennek alapján a bölcsészeti kar azon véleményt adta, hogy az 1790. vizsgán tudományos ismeretei kitüntetése végett felhozott állításait nem világosan adta elő, mostani igazolása azonban kielégítőnek tartható, minek következtében tanszékén meghagyatott (1797.). Ud. rend. 1796. októb. 11. 10146. sz. Helyt. intézm. októb. 18. 23239. sz. 1797. jan. 10. 1208. sz. Egyet. Jegyzők. 1796. nov. 28. ül. 332. sz. decz. 6. ül. 356. sz. 1797. jan. 7. ül. 19. sz.

²⁾ Ud. rend. 1797. május 5. 3785. sz. Helyt. intézm. 1797. máj. 23. 10645. sz. Szűcs azért csak 300 forintot kapott, mivel helyben volt zárdája. Hivatalába 1797. június 12. lépett.

Zachnál Góthában töltött, egyetemünkhöz mint másod csillagász (astronomus alter) tért vissza. (1803.) ¹⁾

Pasquichot a felsőbb mennyiség tanszékén Bruna Ferencz másod csillagász követte (1798.), nyolczszáz forint fizetéssel. ²⁾

Rausch Ferencz, a gyakorlati mértan tanára a pozsonyi akadémia aligazgatójává neveztetvén, tanszékét Schmidt György, a mennyiségtan kassai akadémiai tanára vette át (1800.), ezer forint fizetéssel. ³⁾

Taucher Ferencz, a csillagászat tanára és csillagda igazgatója nyugalmaztatván, pécsi kanonoki czimmal a központi papnövelde lelki igazgatójává (Spiritualis) lett. (1806.) ⁴⁾

A magyar nyelv és irodalom ujoman rendszeresített tanszékére Vályi András, a kassai kerület volt iskolafelügyelője neveztetett, hatszáz forint fizetéssel, tanszékébe 1791. június 6. az egyetem nagy disztermében, a rector és karok dekánjai által ünnepélyesen be lett iktatva. ⁵⁾

Halála után (1801. deczember 2.) Dugonics kérte a megüresedett tanszékét és a kar és magistratus őt ajánlotta első helyen; de mivel azon feltételt szabta, hogy a kar senioratu-

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1797. febr. 6. 69. sz. A számára a helytartótanács által indítványba hozott apáti czimet a cancellaria nem pártolta. Udv. rend. 1797. april 28. 3250. sz. Helyt. intézm. 1797. május 16. 10326. sz. Udv. rend. 1803. jul. 8. 6534. sz. Helyt. intézm. 1803. august. 2. 17054. sz. aug. 26. 16339. sz. Diarium rerum notabilior. Fac. Philos. 1803. aug. 24.

²⁾ Brunával Bogdanich, csillagdai- és Schmidt természettani segédek voltak ajánlva. Hivatalába 1798. június 26. lépett. Udv. rend. 1798. máj. 4. 4280. sz. Helyt. int. 1798. május 26. 11988. sz.

³⁾ Vele Tomcsányi, nagyváradi természettantanár és Huliman, csillagászati tanársegéd voltak kijelölve. Hivataloskodását 1800. nov. 10. kezdte meg. Helyt. int. 1800. apr. 22. 9308. sz. Udv. rend. 1800. októb. 24. 10630. sz. Helyt. intézm. novemb. 4. 26465. sz.

⁴⁾ Udv. rend. 1806. június 13. 5173. sz. Helyt. intézm. 1806. aug. 26. 16339. sz.

⁵⁾ Udv. rend. 1791. apr. 26. 5478. sz. Helyt. intézm. 1791. május 27. 9414. sz.

sát és rendes tanári fizetését megtarthassa, holott a magyar nyelv és irodalom tanszéke kisebb fizetéssel ellátva, karba kebelezve nem volt,¹⁾ mind a helytartótanács, mind az udvari cancellaria a már akkor is nagyhirű Révai Miklós győrmegyei áldozárt, a humaniorák volt esztergami és komáromi tanárát ajánlották, minthogy vele, a magyar nyelv művelése körül szerzett érdemeinél fogva, kit sem lehet összehasonlítani. Ő Felsége ötöt ki is nevezte (1802.) és a cancelláriának meghagyta, hogy nyelvészeti munkái mielőbbi kiadásának módja iránt adjon véleményt.²⁾

A német nyelv és irodalom tanszékét egy ideig Vályi látta el, mint helyettes; míg arra Haliczky Endre, a budai egyetemi főgymnasiumban a humaniorák tanára, ki nem lett nevezve, 600 forint fizetéssel. (1792.)³⁾

A természettan tanársegéde Tomcsányi Ádámnak, a nagyváradi akadémiához tanárrá nevezése után (1791.) helyét Szarka József, annak a pécsi akadémiához nevezése után Schmidt György pótolta. (1792.) Ez a kassai akadémiához tanárrá neveztetvén. (1795.) Nemetz József János, ki már e

¹⁾ A kir. helytartótanács kérdésére, hogy a magyar nyelv és irodalom rendes tanszéke melyik karhoz tartozik? a karok véleménye oda járult: hogy egyikhez sem, tanára annál fogva sem a proseniori, sem seniori javadalomra nem bir igénynyel. Annak folytán a helytartótanács e kérdés további tárgyalását mellőzte. Helyt. int. 1796. febr. 9. 2294. Egyet. Jk. 1796. april 5. ül. 85. sz. Helyt. intézm. 1796. jul. 26. 15907. Egyet. Jk. 226. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1801. decz. 9. 569. sz. Révairól a helytartótanács felterjesztésében monda: „Cuius merita in linguae patriae cultura, editis compluribus operibus ea sunt, ut ei nemo ex concurrentibus comparari possit.“ 1802. apr. 20. 8775. sz. Udv. rend. 1802. jul. 9. 6582. sz. Helyt. int. 1802. aug. 10. 17477. sz. Hivatalába lett iktatva 1802. auguszt. 16. Egyet. Jk. 359. sz. Kinevezése előzményeiről lsd Bánóczi: Révai M. élete és munkái. Budapest, 1879. 284—288. l.

³⁾ Udv. rend. 1792. april 5. 3635. sz. Helyt. intézm. 1782. april 27. 8686. sz. Hivatalába 1792. május 14. lépett.

hivatalt az előtt viselte, és ideiglen a bányászatnál volt alkalmazva, foglalta el ismét előbbi segédállomását. (1796.) Nyugalmaztatása után (1805.), helyét Gröber Lőrincz, a mérnöki intézet végzett hallgatója pótolta. (1806.) ¹⁾

A gyakorlati mértan segédállomása megszűnván, Mitterpacher előhaladt kora miatt, az általános természetrajz és mezei gazdaságtan tanszéke mellett segédállomás lett rendszerezítve (1804.), és arra tizenöt folyamodó közül Fabriczi Lajos, esztergammegyei áldozár, a pozsonyi akademián helyettes tanár, 400 frt fizetéssel kinevezve. (1805.) ²⁾

A csillagdnál a másodesillagászon kívül segédállomás is lett rendszerezítve (1796.), ³⁾ főkép azon czélból, hogy a már korosabb tanár és társának utódjáról gondoskodva legyen, és az már most is a külfölddel való tudományos levelezést folytassa. Segédnek Bogdanich Dániel Imre, Nagyváradon a meny-

¹⁾ Tomesányi csak nyolcz hónapig viselte e hivatalt. — Szarka, ki 1792. jan. 1. lépett hivatalába, csak öt hónapig. Schmidt 1792. május 23.; Nemetz 1796. máj. 1., Gröber 1806. jun. 1. kezdték meg működésüket. Mindnyájok fizetése 300 frt volt. Nemetz. 300 forinttal lett nyugalmazva, azon kikötéssel, hogy gépek felállításával foglalkodván, a kinstári és közalapítványi jószágokban e tekintetben szolgálatot teljesíteni és új találmányait az egyetemnek, a költségek megtérítése után, átengedni tartozzék. Később 400 forintot kapott, a kért tanári czímet azonban el nem nyerte, de tekintettel az uralkodó drágaságra, még 200 forintnyi személyes pótlékban részesült (1806.). Helyt. intézm. 1796. május 17. 10459. sz. 1798. jul. 24. 17292. sz. okt. 16. 25306. sz. nov. 6. 26760. sz. Udv. rend. 1805. okt. 24. 22255. sz. 1806. aug. 1. 7157. sz. Helyt. intézm. 1806. auguszt. 26. 16513. sz.

²⁾ Udv. rend. 1804. novemb. 23. 11416. sz. Egyet. Jegyzők. 1805. 75. sz. Helyt. int. 1805. novemb. 19. 26551. sz. Fabrici hivatalába 1806. márcz. 14. lépett. Pozsonyi hivataloskodását említi Ortway : Száz év egy hazai főiskola életéből. Budapest, 1884. 156. l.

³⁾ A másod- vagy segédesillagász (astronomus alter vagy socius) a tanári karnak tagja, a dekáni és rectori méltóságra képesítve volt, állása tehát különbözött a segédétől (adiunctus). Egyet. Jegyzők. 1798. jan. 26. 25. sz.

nyiségtan rendkívüli tanára, 400 forint fizetéssel;¹⁾ Bruna másodesillagásznak tanárrá nevezése után pedig, másod segédnek Huliman István, hites mérnök, hasonlólag 400 forint fizetéssel lett alkalmazva. Bogdanich halálával (1802.) a második segédállomás meg lett szüntetve.²⁾

A helyettesítéseket ezen karban a szabályrendeletek értelmében rendszerint a tisztársak, illetőleg tanársegédek teljesítették.³⁾

A francia nyelv tanítására jogositványt, az előbb a magistratus által visszautasított, Bouchard Lajos nyert (1791.); Bouchardot Lepage József követte, kit a helytartótanács a magistratus által pártolt Szehets Lajos helyett látta el e jogositvánnyal. (1793.) Azt pedig Roussel Ferencz, franciaországi toulmegiei áldozár és plebános követte. (1806.)

Az olasz nyelvet Makucz Antal jogtudor tanította három évig (1794—97.); az angol nyelvre jogositványt nyert Alauda

¹⁾ A helytartótanács felterjesztésében kiemelte a csillagászat fontosságát, és fiatalabb utódról való gondolkodásnak szükségét: „Qui deinde astronomicas observationes continuet, cum celebrioribus Europae astronomis commercium litterarium foveat, honorem Universitatis totiusque regni et nationis apud exteros sustineat, et quam praedecessores peperere famam conservet et augeat.“ 1796. ápril 26. 8479. sz. Canc. 5612. sz. Bogdanich később 200 frt személyes pótlékot nyert (1798.). Hivatalába 1797. októb. 2. lépett. Udv. rend. 1797. júl. 7. 9738. Helyt. intézm. 1797. július 25. 15021. sz.

²⁾ Hulimann mellett második helyen Wolfstein József volt kijelölve. Hivatalába 1799. nov. 8. lépett. Udv. rend. 1799. okt. 9. 10615. sz. Helyt. int. 1799. okt. 29. 25461. sz. Fizetése Bogdanich halála után sem emeltetett 600 frtra, mert 200 frt annak csak személyes pótléka volt. Helyt. int. 1802. márcz. 30. 7230. sz.

³⁾ A már említett helyettesítési eseteken kívül, az üresedésben volt széptani tanszéket Gabelhoffer (1790—92.) a beteg Vályi, Rác orvos tanár, (1793.) a vért köpő Schediust, Szűcs (1799.), majd Haliczky (1800.) Katanichot (1799.) és Koppit, (1795.) Schönwisner, Vályi után a magyar irodalom tanszékét Dugonics (1802.) helyettesítették.

Ferencz Károly, azon remény kijelentésével, hogy a szegény tanulóktól tandíjt követelni nem fog. (1806.)

Hunglinger András, a bécsi és bonni művészeti akademiák tagját, ki a rajztanításra bölesészeti tantermet kért, a magistratus tanítási tervének bemutatására utasította. (1795.)

Morigia Vincze, lovardatulajdonos, egyetemi lovászmesteri czímet kért, mit a magistratus hajlandó volt megadni, a helytartótanács azonban, nehogy ezen czím később netalán díjkövetelésre alkalmat szolgáltatasson, megtagadott. (1797.)

Maczauner József kérését egyetemi tánczmesteri czímért már a magistratus is visszautasította, minthogy a nyilvános táncmulatságok látogatása, az egyetemi ifjúságnak tilos. Hasonlag Kempf Károly, lovász- és vivómester folyamodása, hogy a lovaglás- és vivásban órákat adhasson, el lett utasítva. (1798.) ¹⁾

¹⁾ Bouchard havonként 1 frt 30 kr. tandíjt követelhetett. Egyet. Jk. 1791. decz. 13. ül. 1795. jun. 2. ül. 121. sz. 273. sz. 1797. 177. 193. sz. 1797. aug. 29. ül. 277. sz. nov. 28. 391. sz. Helyt. int. 1796. jan. 5. 25234. sz. 1797. decz. 19. 26052. sz. Egyet. Jk. 1798. 27. sz. 1806. 101. 264. sz. Roussel 1806. aug. 24. a franczia nyelvből nyilvános vizsgát tartott: „In praesentia multorum hospitum prima omnium vice“ mondja a Diarium rer. notabil. Fac. Phil.

XII.

A tanárok irodalmi működése. Tudományos társulatok tervezése.

Ezen időszakban az egyetemhez nevezett tanárok közül minden karban voltak, kik irodalmi téren tevékenységet fej-
tettek ki.

A hittudományi karban:

Baernkopf Ignác (sz. 1741. † 1809) a kar igazgatója, az egyházi és magyar közjog köréhez tartozó tárgyakról írt értekezéseket. ¹⁾

Alber Nep. János (sz. 1753. † 1830.) az egyházi történelemről, az ó- és új szövetségi bibliai tanulmányokról, azok magyarázattáról, a héber nyelvtanról részben ismételt kiadásokban megjelent terjedelmes munkákat írt; a régibb iskola egyik legbuzgóbb védője, az e karban a következő időszakban támadt vitákban annak előharczosa volt. ²⁾ Munkái a külföldön is oly méltánylásban részesültek, hogy újszövetségi magyarázatánát a krakói egyetemen és svajcezi hittanintézetekben tanítási vezérfonalul használták. ³⁾

¹⁾ *Vindiciae coelibatus Ecclesiarum occidentis.* Augustae Vindel. 1787. *De dominio Nobilium Hungariae Posonii,* 1790. *Disquisitio de iure coronandarum Reginarum Hungariae.* Posonii, 1791. *Methodus recte gubernandi parochiam, et dirigendi animas in s. tribunali.* Tirnaviae 1803.

²⁾ E viták előadása, melyekben Toldy szavaival élve, az ó- és újkor látszott egymással küzdeni, a következő időszak történetéhez tartozik.

³⁾ *Cogitationes philosophicae de immediato corporum contactu.* Vieniae, 1783. *Institutiones historiae ecclesiasticae a nato Christo usque 1790.* IV köt. Colocae, 1793. 2. kiad. Budae, 1829—1830. *Interpretatio s. Script. per omnes vet. ac. nov. foed. libros.* XVI. köt. Pestini, 1801—4. *Institutiones linguae hebraeae.* Vien, 1807. 2. kiad. Budae, 1826. *Institutiones hermeneuticae Scripturae s. vet. Test.* III. köt. Pest, 1807. 2. kiad.

Láng Iván Fortunát (sz. 1771. † 1829.) később esztergami kanonok, és a kir. ítélőtábla főpapja, egyházjogi értekezésén felül munkát írt a szentatyatanról. (Patrologiáról.) ¹⁾

Tumpacher József (sz. 1765 † 1821.) győri kanonok, a bibliai tanulmányok, nevezetesen a magyarázatban újabb irányának mind előadásában, mind e tárgyú munkájában, ép oly lelkes hivatott, mint ékesszólású és tollú védelmezője. ²⁾

A jogi karban :

Kelemen Imre (sz. 1744. † 1819.) jogirodalmunk legünnepelebb férfiúi egyike, a hazai magánjogot terjedelmes munkájában, könnyen felfogható rendszerben, az ifjúság, melynek munkáját ajánlá, tehetségeihez mért modorban, kimerítőleg és világosan tárgyalta; ezen tudomány dús anyagát egész kiterjedésében oly sikerrel feldolgozta, hogy három ezer példányból álló első kiadása rövid idő alatt teljesen elkelt, „ugymondván elragadtatott“ és legélesebb bírálója „Jurisconsultorum in Hungaria facile princeps“-nek nevezé. A közbizalomnak személye iránt fényes bizonyosságul szolgált, hogy gyakrabban a kir. tábla üléseire mint szavazót meghívták. ³⁾

Reviczky (revisnyei) József (sz. 1750. † 1815.) a politikai intézményekre és közigazgatásra vonatkozó hazai törvényeknek rendszeres világos átnézetét adta; az 1791. évben kiküldött igazságügyi országos választmánynak tagja, annak

1817. Instit. hermen. s. Script. N. Test. III. köt. Pest, 1818. 2. kiad. 1830. Dissertationes in selecta argumenta historiae eccles. II. köt. Pest, 1820.

¹⁾ Dissertatio historico-juridica de consensu parentum in nuptias liberorum. Budae, 1802. Patrologia Budae, 1809.

²⁾ Joannis Jahn Vindiciae, Lipsiae, 1820. Róla mondja Fejér tisztára: „Singulari zelo et lectura amplissima docuit.“ Hist. Acad 168. l.

³⁾ Institutiones iuris privati hungarici Pestini, 1814. IV. köt. 2. kiad. 1818. Magyar hazai magán törvényről írt tanítások. ford. Czövek István. Pest, 1822. Kelemen nyomán készült Jung: Darstellung des ung. Privatrechtes. Wien, 1818—1819. IV. köt. 2. kiad. 1827. II. köt.

munkálkodásaiban, nevezetesen a büntetőtörvénykönyv kidolgozásában jelentékeny részt vett; az 1802. országgyűlés naplóját szerkesztette. ¹⁾

Sax Mihály (sz. 1750. † 1824.) Sonnenfelsnek, a politikokamarai tudományokat tárgyzó híres munkájának kivonatát az előadások számára készítette, melyet az ország minden kir. tanintézetében tanítási vezérfonalul kellett használni. ²⁾

Az orvosi karban:

Bene Ferencz (sz. 1775. † 1858.) utóbb az orvosi kar igazgatója, a Lipótrend lovagkeresztese, híres gyakorló orvos; kisebb értekezésein kívül, a törvényszéki orvostanról, orvosi rendszettanról irt munkát; az orvosi tudományt, ugymint az élet-, általános kór-gyógyszertant rövid rajzolatban sebészek számára adta ki, és irodalmi érdemeit azon nagyfontosságú gyógytani munkájával tetézte, mely Német- és Angolhonban közfigyelmet gerjesztett, a wilnai, dorpai, rigai és több olasz egyetemen tankönyvül elfogadtatott, és melyről illetékes bírálója mondta: „Hogy nehéz elhatározni, mit kelljen ezen jeles íróban inkább csodálni, az elemzésekben ritka ügyességet és jártasságát, vagy megvesztegethetlen igazságszeretetét és méltányosságát más érdemei megbecsülésében, az alapos tudományosságot, klasszikai műveltségét az egyszerű, de méltóságos nyelvet, a tiszta, világos előadást.“ ³⁾

¹⁾ *Introductio ad politica regni Hungariae 1790. h. n. Memoria Leopoldi II. apud Hungaros, Pestini, 1802.*

²⁾ *Summaria institutionum politicarum adumbratio sec. principia cel. Sonnenfels. Budae, 1808.*

³⁾ *A himlő veszedelme ellen való oktatás. Pest, 1800. 2. kiad. U. o. 1801. Kurzer Inbegriff der nöthigsten Grundsätze zur Kenntniss und Heilung der gewöhnlichsten inneren Krankheiten der Menschen. Pest, 1801. Rövid oktatás a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról. Pest, 1802. 3. kiadás. Buda, 1817. németül, tótul, horvátul U. o. 1817. Elementa politiae medic. Budae, 1807. Elementa medicinae forensis. Budae, 1811. Az orvosi tudománynak rövid rajzolatja, II. köt. Buda, 1812—13, németül II. köt. U. ott. 1813. Elementa medicinae practicae. V. köt. Pestini 1833—34.*

Eckstein Ferencz (sz. 1769. † 1833) később lipótrendi lovagkeresztes, a nemes felkelő sereg főorvosa, híres műtő, kisebb értekezésein kívül, nevezetes sebészeti esetek leírását adta, a sebészi eszköz- és köttanról írt; a nemes felkelő sereg kórházainak állapotját ismertette. ¹⁾

Kitaibel Pál (sz. 1757. † 1817.) az országot és kapcsolt részeit bejárván, azoknak mind növényzetét, mind ásványvizeit megvizsgálta, természeti ritkaságait nyomozta és gyűjtötte. Számos értekezése, a hazai növények és ásványvizekről írt nagyszerű munkái, nevét nem csak e hazában, de annak határain túl is megőrkítik. Tíz tudós társulat vagy akadémia, választotta meg tagjává; méltán mondhatá róla Fejér, hogy a hazai fűvészet javára született, tanszékének hirneve által diszt szerzett. Schuster pedig sirköirátát következő szavakkal fejezé be: „Gaude Hungaria, quae talem tulisti.“ ²⁾

Schraud Ferencz (sz. 1761. † 1806.), Magyarország főorvosa, a helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke, több természettani és orvosi értekezésen kívül, a törvény-

¹⁾ Casus chirurgici tres in publicum artis suae specimen descripti. Pest, 1803. Relatio officiosa generalis de nosocomiis pro nobili insurgente militia hungarica anno 1809 erectis et administratis. Budae, 1810. Tabellarische Darstellung der gebräuchlichsten chirurgischen Instrumenten, Binden und Maschinen älterer u. neuerer Zeit. Ofen, 1822.

²⁾ „Bono rei botanicae natus celebritate nominis cathedram implevit.“ Fejér. Hist. Acad. 150. l. Munkái folyóiratokban megjelent értekezésein felül: Előtudósítás a Bártfai ásványos vizről. Kassa, 1801. Plantae rariores Hungariae indigenae descriptionibus et iconibus illustratae. Viennae, 1802—12. III. köt. 280. táblával. (Gr. Waldstein Ferencz költségén.) De aqua soteria thermarum Budensium. Budae, 1804. Examen thermarum Budensium. Neosolii, 1804. Rövid tudósítás a szalatnyai bor- (sós, savanyú) vizről Pest, 1802. németül U. ott. 1802. Thermarum Stubnensium examen. Neosolii, 1808. Plantae horti botanici Pesthiensis. 1809. Dissertatio de terrae motu in genere, ac in specie Morensi. (Tomcsányival együtt). Budae, 1814. Hydrographica Hungariae praemissa auctoris vita edidit Joannes Schuster. II. kötet. Pestini, 1829.

széki orvostanról, a keleti kórvészcéről, az orvosi rendészet intézményeiről irt. Az orvostan rövid vázlatát tartalmazó munkájának használatára előadásában, fel lett jogositva.¹⁾

A bölcsészeti karban:

Bruna Ferencz (sz. 1745. † 1817.), rendesen folytatott meteorologiai észleleteit tette közzé.

Domin József (sz. 1754. † 1819.) utóbb zágrábi kanonok, több jeles értekezéssel, nevezetesen a villanyosságról, gazdagította a természettani irodalmat.²⁾

¹⁾ *Opuscula rem physicam, et chemicam attinentia.* Leopoli, 1785. *Tentamen theoriae generalis febrium.* Pestini. é. n. *Abhandlung von der Verbindung der Lustseuche mit dem Scharbocke.* Wien, 1791. *Beobachtungen aus der Arzneikunde.* Wien, 1792. *Primae lineae studii medici.* Pestini, 1794. *Aphorismi de politia medica.* Pestini, 1795. *De febribus tentamina duo.* Viennae, 1797. *De febribus periodum habentibus observationes novae.* Vindobonae, 1797. *De forensibus iudicum et medicorum relationibus.* Pestini, Posonii, Lipsiae, 1797. *Geschichte der Pest in Sirmien in den Jahren 1795. und 1796.* II. köt. Pest, 1801. *De eo quod est in morbis epidemium.* Pesthini, 1802. *Historia pestis Sirmiensis annorum 1795. et 1796.* Tomi III. Budae, 1802. *Elementa medicinae forensis.* Pesthini, 1802. *Nachrichten von Scharbock, nebst Beiträgen zur Geschichte des brandigen Ausschlages, welcher in Ungarn Pokolvar genannt wird.* Pesth, 1804. 2. kiad. Wien, 1805. *De aqua sotheria thermarum Budensium, quae Caesareae dicuntur.* Budae. 1804. *Vorschriften der inländischen Polizey gegen die Pest und das gelbe Fieber.* Wien, 1805.

Schuster János irodalmi működéséről, ki később tanárrá lett, a következő időszakban szólok.

²⁾ *Dissertatio physica de aeris factitii genesi, natura et utilitatibus.* Jaurini, 1784. *Sono Campanarum fulmina promoveri potius, quam prohiberi prolusio habita.* Quinque Ecclesiis, 1786. *Commentatio in electricitatem medicam.* Zagrabiae, év n. (1789). *Reflexiones, quibus auctor commentationis de electricitate medica Julii Tranquilli animadversioni in eandem respondet.* Budae, 1790. *Comentatio altera de electricitate medica.* Pestini, 1793. *Ars electricitatem aegris tuto adhibendi.* Pestini, 1795. 2. kiad. U. o. 1796. *Lampadis electricae optimaе notae descriptio.* Pestini, 1799. németül Schediustól. Pest 1800.

Pulszky Ferencz állítását: „Értekezést irt azon befolyásról, melyet

Katanchich Péter (sz. 1750. † 1825.), régi földrajzi, régészeti, történelmi és nyelvészeti munkálatai által, melyek nagyrészt azonban kéziratban maradtak, a tudomány ezen ágai körül kiválóan érdemesült.¹⁾

Schedius Lajos (sz. 1768. † 1847.) a szépnek a fogalmát egészen új módon fejtette ki; a klassikai nyelvészet, irodalmi történet, földirat, könyvészet terén sikerrel működött. Fél századon túl a tanítás, irodalom, társadalmi jótékonyág terén kifejtett buzgó és sikeres tevékenysége által, bel- és külföldön tisztelt névre tett szert.²⁾

a harangozás az égi háboru eltávolítására gyakorol“ (Budapesti Szemle. Budapest, 1881. februári füzet 276 l.), az értekezésnek czime és tartalma, nevezetesen következő végszavai: „Mihi sat est ratione experientiaque demonstrasse si quae est sono campanarum in fulmina potestas, ea in promovendis potius illis, quam prohibendis versari,“ alaptalannak bizonyítják.

¹⁾ Nyomtatásban megjelent munkái:

Dissertatio de columna milliaria ad Essekum reperta. Essek, 1782. In veterem Croatarum Patriam indagatio philologica, Zagrab, 1790. Specimen Philologiae, et Geographiae Pannoniorum. Zagrab, 1795. De Istro eiusque adcolis commentatio. Budae, 1798. — Eckel: Elementa numismaticae veteris, e germanico sermone in latinum translata. Budae, 1799.

Kézirati munkáinak czimei olvashatók Fejér: Hist. Acad. 188 l.

²⁾ Folyóiratokban megjelent kisebb értekezésein kívül: Commentatio de sacris opertis veterum christianorum. Göttingae, 1790. Litterärischer Anzeiger für Ungarn, für das J. 1797. und 1799. Plan zu einer ungarischen Gesellschaft für Naturkunde, Oekonomie u. Medicin. 1802. Tayloris systema generale Stenographiae. (Haliczkyvel.) Pest, 1802. Zeitschrift von und für Ungarn, zur Beförderung der Vaterländisch. Gesch. Erdkunde u. Literatur 1802—4. Vollständiger Unterricht über die vortheilhafteste und leichteste Art des Seidenbaues für das Königreich Ungarn. Pest, 1810. Patriotische Worte an Ungarns Adel. Aus dem ungar. übersetzt. Pest, 1809. Die Schule der evangel. Gemeinde A. C. in Pest, 1816. Die von dem wohlthätigen Frauen-Verein in Pest gegründete Erwerbs-Anstalt. Pest, 1816. Compendiaria graecae Grammatices Institutio in usum Sem. Patav. olim edita. Budae, 1818. Principia Philocaliae, seu Doctrinae pulcri. Pest, 1828. Magyarország, Horvát-, Tót-, Dalmát- és Erdélyországnak és a ten-

Stipsics Alajos Manó (sz. 1758. † 1815.) az örökös tartományok rövid történetén kívül, a görög és római régészetéről irt.¹⁾

Tomcsányi Ádám (sz. 1755. † 1831.), több értekezésen kívül, a természettan rendszerét tárgyzó két kiadásban megjelent jeles kézikönyvet irt.²⁾

Bogdanich Dániel Imre (sz. 1762. † 1802.), csillagdtai segéd, mennyiségtani és csillagászati értekezéseket szerzett.³⁾

A nyelv és irodalmi tanárok közül:

Vályi András (sz. 1764. † 1801.), magyar nyelvtanon kívül az ország leírását bocsátotta közre; földrajzi szótárával vetette meg alapját az ország részletes ismeretének.⁴⁾

Révai Miklós (sz. 1752. † 1807.), az összehasonlító bölcsészeti és történelmi nyelvtudomány előbajnoka, a magyar tudományos társaság eszméjének ébresztője, buzgó terjesztője, Toldyként: „Örökké felejthetetlen név költészetünk történetében, édes dalaival; irodalmunkéban mint hatalmas eszközlő

germellék és a végőri vidékek földabrosza. (Blaschnekkal) Pest, 1833—36. Helységjegyzék ahhoz. Pest, 1838.

¹⁾ Hist. statuum haered. monarch. austr. epitome Posonii, 1796. — Archaeol. rituum graec. enchiridion Pest, 1808. — Archaeol. rituum et monum. vet. Romae adumbratio. Pest, 1813. — Azon felül több kisebb értekezés, deák és német alkalmi költemény.

²⁾ Dissertatio de theoria phoenomenorum electricitatis Galvanianae. Budaë, 1809. Dissertatio de terrae motu, ac in specie Moorensi. (Kítaibellel.) Budaë, 1814. Institutiones Physicae. Pest, 1819—21. III. köt. 2. kiad. 1823—24.

³⁾ Formulae pro spatiis rectilineis, aut quae in haec resolveri possunt, per lineas paralellas dividendis. Pestini, 1786. — Földrajzi helymeghatározások, csillagászati észleletek szakfolyóiratokban.

Szarka irodalmi működését, ki később egyetemi tanár lett, a következő időszakban adom elő.

⁴⁾ Keresztyén érzékenységei. Cassov, 1789. — A magyar nyelvnek könnyen és hasznosan lehető megtanulására vezető rövid ösvény. Pest, 1793. Magyarországnak leírása. Pest, 1796—1799. III. köt.

és izgató, örökké élő és ható szellem; hajló korú munkáiban nyelvtudományunk valódi megalkotója: hármas ember élte három szakában; — a lángész bátorsága, mélysége és teremtő erejével, — korszakot alkotott hazai nyelvünk művelődésében: felismerte s megállapította azon örök elveket, melyeken minden magyar nyelvtudomány nyugszik most, és foghat nyugodni jövőjében is“. ¹⁾

Haliczky András (sz. 1753. † 1830.), latin politiko-irodalmi lap szerkesztője, számos latin, magyar, német költemény szerzője, több közhasznú munka fordítója. ²⁾

A tudományos társaságnak Révai által már József korában megpendített, és II. Lipót alatt sürgetett felállítását, az országos tanulmányi választmány javaslatához képest a nádor a sürgősen elintézendő tárgyak közé sorozta és legfelsőbb helyre terjesztette (1793.), de ezen ügy elintézése, a helytartótanácsnak az egyetemhez intézett intézménye szerint,

¹⁾ Toldy: Irod. arczk. és beszédei 25 l. M. Nemz. Irod. tört. 72. §. Számos kisebb értekezésen, költeményen, mások munkái újabb kiadásán kívül, művei a következők: Magyar Alagyaának egy könyvek. N.-Károly, 1778. A városi építésnek eleji. Budán, 1780. — A mennykövek mivoltáról és eltávoztatásáról való bölcsekedés. Makó Pál után magyarázva. Pos. és Kassán, 1781. — A magyar Hirmondó. 1781—5. — Elegyes Versei és néhány apró írásai, mások darabjaival, és néhány régiségekkel. Poson, 1787. Egy magyar Társaság eránt való jámbor szándék. Bécsb. 1790. Planum erigendae Societatis eruditae hung. alterum elaboratius. Vien, 1790. Candidati erigendae eruditae societatis hungaricae, et ratio facti in ea promovenda progressus. Jaurini, 1791. Latina. Jaur. 1792. Angulorum, rectaeque lineae trisectionis, et consectoria circuli quadratura. 1797. Carmina quaedam. Sopron, 1801. Antiquitates Literaturae hung., seu allocutiones duae funebres. Pest, 1803. Elaboratior Grammatica hungarica, ad genuinum patrii sermonis indolem exacta. II. köt. Pest, 1803—6.

Kéziratban maradt munkálatait lsd. Fejér: Hist. Acad. 158 l.

²⁾ Ephemerides politico-litterariae (Spielenberggel), Pest, 1791—1792. — Rechenkunst z. Gebrauche d. Gymnasien. Ofen, 1803. — Fordításai és alkalmi költeményei czimeit adja Fejér: Hist. Acad. 147. 148. l.

a tanulmányi rendtartás végleges megállapításáig el lett halasztva.¹⁾

A természet- és orvostudományi társulat, melyet Schraud országos főorvos, Winterl, Schedius, Schmidt, Tomcsányi egyetemi tanárok, Kultsár István terveztek (1802.), habár az ország főkormányshékei pártolásában részesült, életbe nem lépett.²⁾

¹⁾ A nádor felterjesztésében társasági titkárt 1000 forinttal, négy rendes tagot 800 forinttal, két őrnököt 600 forinttal hozott javaslatba. Nádori felterj. 1793. aug. 12. — A cancellaria elhalasztandónak véleményezte a tanulmányi rendtartásig, 1794. 1018. sz. Ez értelemben keletkezett a Helyt. intézm. 1797. júl. 18. 16745. sz. Egyet. Jk. 254. sz.

²⁾ Helytartótan. felterj. Pozsonyból, hol az országgyűlés alatt, ideiglen székeltek 1802. júl. 1. 13979. sz. és a cancellariaé hasonlólag Pozsonyból 1802. júl. 23. 6342. sz. Az egyetemre hagyta a kir. helytartótanács az óbudai római fürdőhelyiség gondozását is; az azzal Schönwisnert és a pedellust bizta meg. Helyt. intézm. 1793. sept. 6. 20775. sz. Egyet. Jk. 338. sz.

XIII.

Egyetemi tanulók. Változások a fegyelmi szabályokban. Ösztöndíjak. Fegyelmi és büntető ügyek.

A József uralkodása utolsó éveiben kezdeményezett, s halála után folytatott szigorítása a fegyelmi intézkedéseknek, ez időben még fokozódott. ¹⁾

Az egyetemi tanulóknak kardok és más fegyverek viselése, a dohányzás nyilvános, főkép tűzveszélyes helyeken, a kocsmák és kávéházak, a színházak és nyilvános táncmulatságok látogatása meg lett tiltva. Színházakba csak a dekán engedelmével, mely két óra a tanárok jó bizonyítványai alapján adatott, táncmulatságokra a szülőkkel vagy azok beleegyezésével járhattak; az engedély azonban az állatviadalokra (amphitheatrum vulgo Hetz) ki nem terjedt.

Szorosan tilalmaztattak a hazard-játékok, veszekedések és zavargások (rixae et tumultus); az ifjúságnak télen esti 9, nyáron 10 órakor otthon kellett lenni; a szállások változtatása csak az előjáróság tudtával volt megengedve. (1802.) ²⁾

Az orvosi kar felterjesztése, hogy hallgatóinak a táncmulatságok és színházak látogatása megengedtettsék, mert azok érettebb kornak, részben nők, részben oly tartomá-

¹⁾ József nádor 1801. június 17. írja a felségnek: „Itt az idő minden eszközt megragadni, hogy az ifjúság neveltetése helyes utra tereltessék, mert különben késő lesz, és ha így haladnak a dolgok, nem kívánom azt az időt megérni, midőn a mostani tanuló ifjúság felnővén, az ország ügyeire befolyást fog gyakorolni.“ Wertheimer: Ausztria és Magyarország. Budapest, 1884. I. köt. 138. l.

²⁾ Helyt. intézm. 1791. szeptemb. 2. 16169. sz. novemb. 25. 22156. sz., 1797. ápril 5. 6936. sz. Egyet. Jegyzők. 1791. marc. 30. ül. 103. sz.

nyokba valók, hol az meg van engedve, az esteli kimaradás 9 órán túl pedig azért, mert a kórházakban el vannak foglalva, siker nélkül maradt; a kir. helytartótanács a szorgalmazott kedvezményeket megtagadta (1792), sőt később a nyilvános táncmulatságok és színházak látogatása a jog- és orvostanhallgatóknak is feltétlenül meg lett tiltva. (1802.) ¹⁾

Szindarabok előadása ismételve tilalmaztatott, e tilalom megszegői ellen fegyelmi eljárás indított meg. ²⁾

Az egyetemi magistratus saját hatáskörében megtiltá az előadási órák alatti tartózkodást a folyosókon, utczáon, vagy udvaron (1792. 1801); hirdetmények kifüggesztését a rector tudta nélkül (1792); az egyetem udvarán a labdajátékot (1806). Megtiltá az áldogálást az egyetemi templom előtt, és chorusa alatt; meghagyá, hogy a tanulók neveik megjelölése után (signatis nominibus) a padokban foglaljanak helyet. (1801.) ³⁾

A rövid haj viselését a helytartótanács el nem nézhető újításnak tekintvén (1794), midőn az urnapi körmenet alkalmával több orvostanhallgató lenyírott rövid hajjal jelent meg, a magistratus a dekánokat megbizta, hogy az ifjúságot ezen újítás elhagyására bírják. (1797.) ⁴⁾

Az előadások hanyag látogatása miatt, időről időre merültek fel panaszok. (1794, 1795.) Ezen baj orvoslására a

¹⁾ Egyet. Jk. 1792. febr. 21. 84. sz. Helyt. intézm. 1792. marc. 17. 5109. sz. 1802. marc. 17. 5050. sz.

²⁾ Egyet. Jk. 1793. decz. 24. 438. sz. Helyt. intézm. 1794. jan. 17. 484. febr. 21. 3334. sz. Egyet. Jk. 1801. febr. 12. ül. 81. sz.

³⁾†Egyet. Jk. 1792. jan. 24. ül. 56. sz., 1801. 571. sz., 1806. april 29. ül. 161. sz. Ebből kitetszik, hogy már akkor az egyetemi tanulók jelenlétüket az isteni tiszteleten, a névlajstromot tartalmazó szekrényekben nevékhöz illesztett faszögek által jelezték, mi 1848-ig gyakorlatban volt. Egyet. Jegyzők. 1798. 137. sz.

⁴⁾ Egyet. Jegyzők. 1797. jun. 22. ül. 146. sz. Fraknoi: Martinovics stb. 194. l.

bölcsészeti kar indítványára a magistratus elhatározta, hogy a hanyagok: a) először a dekán által megintessenek, b) elzárassanak, c) a rector által a magistratusi ülésben megdorgáltassanak, végre d) az egyetemből kizárassanak.

Legfelsőbb helyen e határozatok némi módosítással elfogadtattak és a fenyíték következő fokozatai állapították meg: a) a tanárok hallgatóikat távollétök igazolására szólíták fel; b) magánosan; c) nyilvánosan az előadáson intsek meg; d) a dekán feddje meg és carcerbe zárassa; e) a magistratus előtt szigorún dorgáltassanak meg, s a carcer tartama megkétszereztessek; f) az egyetemből zárassanak ki (relegatio). Hosszabb ideig folytatott hanyagság mindjárt elzárással, sőt kizárással fenytendő. A kizárás minden tanintézetből csak a kir. helytartótanács jóváhagyásával alkalmazható.

Néhány évvel később a fegyelem, rend- és csend fentartása céljából (1799) legfelsőbb helyről meg lett hagyva: a) hogy a kik három-négy napig igazolás nélkül a leczkékre nem járnak, vagy azok alatt nyugtalankodnak (clamososi, pedibus strepentes, alios infestantes), ha megintve és büntetve nem javulnak, kizárassanak, b) kik a félévi vizsgákon harmadik osztályzatot kapnak, ha a szabályok megszegéséről ismereteseek, hasonlólag kizárassanak, c) ezen eseten kívül a harmadik osztályzatúak csak a vizsga sikeres ismétlése után bocsáttassanak felsőbb tanfolyamba, d) kik a félévi vizsgát le nem tették, és elmaradásukat a dekán előtt nem igazolják, magán vizsgára ne bocsáttassanak, e) mind az első, mind a második félévi vizsgákon nyert osztályzatok a bizonyítványba felvétessenek.¹⁾

A magyar irodalmi leczkéket eleinte nagy számmal látogattá az ifjakk. (1791.) Nem sokára azonban a tanár azok

¹⁾ Egyet. Jk. 1794. nov. 30. 348. sz. Udv. — 1795. jun. 1. 5943. sz. Helyt. intézm. 1797. april. 5. 6936. sz., 1799. decz. 3. 28002. sz.

elhanyagolása miatt emelt panaszt. (1792, 1793, 1795, 1796, 1803.)

A helytartótanács az ifjúságot megintetni rendelé; (1792) a panasz ismétlődvén, okainak felderítését követelte. Az illető tanár azokat abban találta, hogy többen e nyelvet tudják, más tárgyakkal el vannak foglalva, és az orvoslás egyedüli módjául ajánlotta, e tárgynak a bölcsészeti harmadik vagy a jog első évi rendes tárgyai közé beosztását. (1803.)

Ezen javaslatokat azonban mind a karok, mind a magistratus elleneztek; mert a bölcsészet harmad évi hallgatói úgy is túl vannak terhelve; a baj sikeres elhárításának módját abban találták, hogy a magyar nyelv nélkül, közhivatalokra ki se alkalmaztassék.

A helytartótanács szigoruan meghagyta, hogy az utolsó évi bölcsészek, orvosok- és jogászoknál figyelemmel legyenek, miszerint azok a magyarnyelv hallgatásáról bizonyítványokkal birjanak; a tantárgy bizonyos folyamba való beosztása iránti kérdés eldöntését, az újabb tanrendszerig elhalasztá.¹⁾

Az orvostanulók azon panaszára (1793), hogy sebészet-tanulókat, kik a bölcsészetet rendesen nem hallgatták, az orvosi tanfolyamra felvették, a felsőbb helyről eirendelt és a rector, jogkari senior és bölcsészeti dekán által teljesített vizsgálatból kiderült, hogy öten vannak, kik közül azonban egy a bölcsészetet protestans intézetben hallgatta.

A magistratus, kérésökre azon ifjaknak az orvosi tanulmányok folytatását megengedhetőnek véleményezte. A kir. helytartótanács szigoruan megtartandó szabályul állapította meg, hogy jövőben a bölcsészet szabályszerű befejezése előtt

¹⁾ A német nyelvre 1791. egyáltalán hallgató nem jelentkezett. Egyet. Jk. 1791. 316. sz. Egyet. Jk. 1792. máj. 29. ül. 188. sz. Helyt. int. 1792. aug. 31. 18551. sz. Egyet. Jk. 1794. 171. 325 sz., 1795. nov. 14. ül. 264. sz. Egyet. Jk. 1796. 100., 120., 122., 335. sz. Helyt. int. 1796. júl. 22. 12004. sz. Egyet. Jk. 1803. 59. sz. Helyt. intézm. 1803. marc. 3. 4044. sz.

ki se bocsáttassék az orvosi tanfolyamra, azon négy ifjú pedig, kik a bölcészetet nem végezték, csak akkor avattathassanak orvostudorokká, ha a bölcészeti tantárgyakból vizsgái bizonyítványt felmutatnak; később azonban ezen intézkedése módosításával, az orvosi tanfolyamot ez esetben csak legfelsőbb engedélylyel folytathatónak mondotta ki. (1793.) ¹⁾

Ugyancsak az orvostanulók folyamodása Eckstein Ferencz sebészettudornak az orvostudori szigorlatokra bocsáttatása ellen, minthogy a bölcészeti tanfolyamot egyáltalán, az orvosit pedig nem rendszeresen végezte be, újabb vizsgálatra szolgáltatott alkalmat. Ennek eredményeként Eckstein Ferencz az orvosi szigorlatokra bocsáttatott, a folyamodó orvostanhallgatók pedig a kérvényökben foglalt alaptalan vádak és sértő kifejezések miatt, felsőbb rendelet folytán, a magistratus által megdorgáltattak. (1796.) ²⁾

Nagyobb számu első évi bölcészeti hallgatók elégtelen előmenetelének okát, felsőbb helyről történt kérdésre az egyetemi magistratus abban vélte feltalálhatónak: hogy az alsóbb iskolákban leginkább az elmzésre, (memorisatióra) fektetnek sulyt, a tanulók a latin nyelvben kellő jártasságot nem szereznek, éretlen korban lépnek az egyetembe; a tudományokat egyáltalában vagy legalább azokat, melyeket a többi tanintézetekben (akademiákban) elő nem adnak, nagyra nem becsülik, több tudományban jeles tankönyvek hiányzanak; más mulattató könyvek olvasásával foglalkodnak. Hozzá járulnak a szórakoztató multságok, a szülők és gazdák gondatlansága, némely tanfolyamok gyengébb volta, a leczkelátogatási hanyagság és azon körülmény, hogy a kér-

¹⁾ Helyt. int. 1792. decz. 28. 29068. sz., 1793. marc. 8. 5154. sz. april. 2. 7687. sz.

²⁾ Helyt. int. 1796. jul. 26. 15903. sz., 1797. marc. 15. 3947. sz. Egyet. Jegyzők. 1796. nov. 8. 275. sz.

déses évben többen a felkelő nemes seregtől térvén vissza, később vétettek fel az egyetembe.¹⁾

A gyakorlati mértan tanára panaszt emelvén, hogy a gyakorló mérnökjelöltek kellő előismeretek nélkül jelentkeznek a szigorlatokra, szorgalmazta, hogy azokra csak két évi tanfolyam hallgatása után bocsáttassanak.

Annak következtében a bölcsészeti kar és a magistratus javaslatba hozta, hogy csak azok bocsáttassanak szigorlatokra, kik a szükséges tudományokat, nevezetesen a menyiségtaniakat hallgatták; a szigorlatok kellő szigorral tartassanak, és a kik visszautasíttatnak, három hó előtt azokat ne ismételhessék, egyáltalán pedig a mérnöki szak hallgatói az akadémiai szabályoknak alárendeltessenek.²⁾

Az ifjaknak adandó pénzkölcsönök, szüleik, gyámjaik tudta nélkül a szerződés semmiségének terhe alatt meg lettek tiltva, és arra a lakosok a hatóság által figyelmesekké tétettek. (1794.) Később ezen baj elharapódzásával, Bruna bölcsészeti dekan indítványára, az egyetemi magistratus, utalván az ifjuság romlására irányzott káros üzelmekre, a városi tanácsot megkereste, hogy a kölcsönadások- és zálogbavételeket tiltsa meg, és a siker biztosítására ne csak az elzálogosított dolgok visszaadását rendelje el, hanem e tilalom megszegőit testi büntetéssel fenytse meg. (1799.)³⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1798. máj. 1. 10136. sz. Egyet. Jk. 1798. jul. 7. 174. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1802. 144., 156. sz.

³⁾ Helyt. intézm. 1794. jun. 13. 12175. sz. Egyet. Jk. 1799. marc. 19. ül. 82. A városhoz intézett átiratában a magistratus írja: „Constans experientia et in examen vocatorum confessio abunde testatur, totam curam et sollicitudinem parentum ab otiosis iudaeis, qui copiosissime hanc civitatem circumcursant, penitus eludi destruique; nam hi Academicos non solum in plateis obvios alloquuntur, sed imperterriti ipsa eorum cubilia subintrant, et fraudibus ac dolis vestes, horologia aliaque utensilia vili admodum pretio ab incautis extorquent.“

Az isteni tisztelet, külön hitszónak alkalmazása után, az egyetemi ifjuságra nézve tüzetesen szabályoztatott. (1795.) Meg lett állapítva, hogy az ünnep- és vasárnapokon délelőtt és délután az egyetemi szentegyházban az isteni tiszteletben részt venni (1796), Mária Terézia gyászmiséjén és az egyetem többi ünnepélyein megjelenni (1798), hónaponként gyónni és áldozni tartozzék. (1802.) Valamint a rendes, ugy a VI. Pius pápa által a monarchiának engedélyezett jubilaumi körmeneteken is, az egyetemi ifjuság részt venni köteleztetett, és annak rendjét a magistratus részletesen körülirta. (1795.)¹⁾

Az ifjuság az egyetemi isteni tiszteletre az első évben példás szorgalommal járt, mit a hitszónok a dekánok erélyének, ezek a hitszónak kiváló működésének tulajdonítottak. (1795.)

A király az ifjuság buzgalmát örvendetes tudomásul vette, és legfelsőbb elismerését mind a dekánokkal, mind Alexovics hitszónokkal tudatni rendelte.²⁾

Alexovicsnak halála után azonban e szorgalom alább szállott, főkép az egyházi beszédet mellőzni kezdték. (1797.) Annak folytán az isteni tisztelet szorgalmas látogatása felsőbb helyről ismételve meg lett hagyva, a magistratus pedig a hitszónoknak kötelességévé tette, hogy az ifjak erkölcsi viseletéről tudomást szerezvén, a dekánokat azoknak az isteni tiszteletben és a szentségek felvételében tanusított szorgalmáról értesitse. (1798.)³⁾

¹⁾ Helyt. intézm. 1795. marc. 20. 5589. 1796. aug. 23. 18240. 1800. april. 22. 9318. sz. Egyet. Jegyzők. 1795. marc. 16. ül. 61. sz. april. 21. 93. sz. Lsd. Schopper : Mily jelleggel bir a m. tud. egyet 18. l. — Az urnapi körmenetben az egyetemi ifjuság zászlójával a gymnasiumi ifjuság után a szerzetes rendek előtt; a tanárok a karok rendje szerint közvetlenül a mennyezet előtt mentek.

²⁾ Helyt. felterj. 1795. szept. 18. 18857. sz. Canc. 11071. sz. Udv. rend. 1795. nov. 22. 11865. sz.

³⁾ Egyet. Jegyzők. 1796, junius 14. ül. 164. sz., 1798. 231. sz. Helyt. int. 1796. aug. 23. 18240. sz.

Mitterpacher jelentésére, hogy az egyetemi tanulók a bűjtöt, főkép szombaton meg nem tartják, a magistratus mind a hitszónokot utasította, hogy az ifjakat az egyház parancsai megtartására figyelmeztesse, mind a Budán székelő érseki vicariust Konde Miklós püspököt az iránti intézkedésre kérte fel. A püspök a magistratust a vétkes gazdák kikutatása iránt megkereste, mit azonban az köréhez nem tartozónak nyilvánítá, és a püspököt figyelmeztette, hogy azt a plebánosok útján megtudhatja. Az e tárgyban felszólított városi kapitány az örökösödést a vendéglőkre nézve lehetségesnek, a magán házakra nézve azonban kivihetetlennek állitá. (1797—1798.)

Ugyanezen tárgy foglalkodtatta az egyetemi magistratust ismét három évvel később Mitterpacher rectorátusa idején (1802), midőn annak indítványára a magistratus az érseki vicariust Szabó András püspököt újólág ez ügyben teendő intézkedésre szólította fel, és egyuttal elhatározta, hogy a jövő tanévtől kezdve, a tanulók beiratásuknál gazdájuk ígértét a szombati bűjt megtartása iránt, bemutatni tartozzanak.

Az érseki vicarius a magistratust értesítette, hogy mind a plebánosokat, mind a két város tanácsát közreműködésre felszólította; és Pest városának tanácsa arra való készségét ki is jelentette, mihelyt az egyetemi hatóság a gazdák névjegyzékét vele közlendi.¹⁾

A katholika vallású ifjaknak az evangélikus iskolák látogatása legfelsőbb engedély nélkül meg lett tiltva.²⁾

¹⁾ Egyet. Jk. 1796. 417. sz., 1798. febr. 17. ül. 46. sz., 1801. jul. 3. ül. 314 sz. 383. sz. 457. sz. Midőn a magistratus Mitterpacher által értesült, hogy Rocznik könyvtári szolga gyermekeit a katholikusokhoz adta, a rector hivatalosan megintette, vegye vissza; ellenkezőleg az egyházi hatóságnál történnék meg a jelentés. — A bűjt szabályok megtartására pedig a gazdákat pénzbírsággal is szorítandóknak véleményezé, minthogy az egyházi szabályok megszegése a polgári törvények megvetésére vezet. Egyet. Jegyzők. 1792. octob. 23. 356. sz. 26., 59. sz.

²⁾ Helyt. int. 1797. szept. 12. 18132. sz.

Az ösztöndíjakra nézve elvül meg lett állapítva, hogy egy időben csak egy ösztöndíjt élvezni szabad. (1795. 1797.); az ösztöndíjasok, kik a nemes felkelésben részt vesznek, di-jaikat ez időre is megtartják. (1797.) Mészáros végzett jog-hallgatónak kivételkép meg lett engedve, ösztöndíjának él-vezete a trieszti tengerészeti tanfolyam két évi tartama alatt. (1795.) ¹⁾

A zágrábi főigazgatónak azon javaslatát, hogy hat hor-vátországi ifjú, kik az itteni egyetemen, többi tanulmányai-kon kívül a magyar nyelvből is jó előmenetelt bizonyítanak, ösztöndíjban részesüljenek: a helytartótanács oly módon pár-tolta, hogy miután a váczi tápintézetben Mária Terézia hason-czélból négy horvát tanuló számára alapítványt tett, ennek megfelelőleg négyen nyerjenek ösztöndíjt; az udvari cancel-laria e javaslatot elfogadta és jóváhagyta. (1803.) ²⁾

Zolnai Lajos primási ösztöndíjast, ki atyja téritvénye (re-versalis) szerint a katholika vallásban lett volna nevelendő, minthogy atyja az ágostai vallásban neveltette, Besztercze-bányáról a bölcsészeti tanfolyam hallgatása végett Pestre hozták; és 166 forintból álló ösztöndíjának felvételére Domin az idei rector, kinél lakott, fel lett hatalmazva. Miután azon-ban két év alatt a katholika vallásra át nem tért, és a felsőbb helyről elrendelt hat heti hitoktatást, Pestről való eltávazása miatt, foganatosítani nem lehetett, ösztöndíjától elesett. ³⁾

A mi az ifjuság fegyelmét illeti, habár az sok tekintet-ben javult, ez időben is fordultak elő nagyobb-kisebb ki-hágások.

Pestmegye panaszára az ifjuság kicsapongásai miatt (1791.), a helytartótanács az egyetemi hatóságokat szigorú

¹⁾ Udv. rend. 1795. jan. 22. 749. sz. Helyt. int. 1795. apr. 24. 7958. sz. 1797. jul. 11. 14113. sz. szept. 12. 18810. sz.

²⁾ Udv. rend. 1803. marc. 4. 1894. sz.

³⁾ Helyt. int. 1798. febr. 14. 3558. sz. és 28622. sz. Egyet. Jk. 1798. szept. 18. ül. 263. sz. 380. sz. Lsd. Schopper. Mily jeleggel stb. id. m. 22. l.

eljárásra utasította, minek folytán a magistratus az ifjúsághoz komoly intő szózatot intézett.¹⁾

Bíró Antal másodévi jogászt, kit arról vádoltak, hogy az 1791. aug. 9. Lipót Sándor nádor bevonulása és főispányi beiktatása alkalmával tartott ünnepélyeknél, az ökörsütés helyén, a kecskeméti kapu előtt, az őt rendre utasító katonát bántotta, a katonaság letartóztatta, s a főőrtanyára vezette; de a városbíró és Dugonics tanár közbenjárására szabadon bocsátotta. A jogkari dekán Nittray, és prosenior Stuhr vizsgálata után, kevésbé vétkesnek találtatván, elzárással lett megbüntetve.²⁾

Négy Törökhonba szökni szándékozott ifjú elfogtván, három közülök, mint bölcsészethallgatók, az egyetemi hatóságnak lettek átszolgáltatva, de ő felsége parancsára szabadon bocsátva. (1792.)³⁾

Többjoghallgató 1802. november 29. estve, nőre hagyított kövel, Kruxa herczeg Esterházy 32. serezedbeli főhadnagyot találták el; ez a vele szóváltásba bocsátkozott Varga Mátyás II. évi jogászt elzáratta. Miután a vizsgálatból kiderült, hogy a főhadnagy is a kellő korlátokon túl ment, Neustädter ezredes és Stipsics rector közvetítése folytán ez ügy a jó egyetértés érdekében barátságosan lett kiegyenlítve.⁴⁾

Szilva Ferencz III. évi bölcsészethallgató, ki több társával, tánczmulatság alkalmával, a Koblbacher-féle kertben (1804. juli 15.) Obst Amadé szabólegényt súlyosan megsebesítette, utóbb pedig (juli 26.) Pintér sebésztanulót, a fekete redout nevű tánczteremben megverte; a nevezett szabó részére tíz forintnyi összeg fizetésére és az egyetemből való ki-

¹⁾ Helyt. int. 1791. apr. 15. 6110. sz.

²⁾ Coburg herczeg átirata a kir. helytartótanácsához aug. 10. Helyt. 14991. sz. Helyt. intézm. 1791. aug. 19. 14991. sz. Egyet. Jk 1791. szept. 9. 306. sz.

³⁾ Helyt. int. 1792. apr. 16. 8044. E. Jk. 150. sz.

⁴⁾ Egy. Jk. 1802. 420. sz., 1803. jan. 4. 25. ül. 1., 5., 49. sz.

zárásra ítéltetett (aug. 17.); a testi fenyték alul azonban, minthogy hosszabb ideig el volt zárva, fel lett mentve. Az öt tanárból álló bizottság által eszközölt vizsgálatból kitűnván, hogy az érintett vérengzésben többen vettek részt, míg mások az említett és más tiltott helyekre járnak és ottan verekednek, tizenhét bölcsész-, egy joghallgató, egy sebésztanuló, a beszámítás súlyához képest, részint elzárással, részint korbácsal (2 — 10 ütéssel), részint botbüntetéssel (2 — 6 ütéssel) lettek megfenyítve, részint másod osztálylyal az erkölcsökből az egyetemből kizárva, részint feddésre (köztük Pintér sebész is) ítélve.¹⁾

Szabó János I. évi mérnökstanuló, az eltulajdonított tárgyak visszaadása után carcerrel és kizárással lett fegyelmi uton megbüntetve. (1804.)

A hét választóknál tartott táncmulatság alkalmával történt kihágás megvizsgálására, a midőn 32. sz. ezredbeli és nemes felkelési seregbeli tisztek álczás orvostanulót kilöktek (1806. jan. 12. 13.), vegyes bizottság a vármegye, város, katonaság és egyetem részéről ki lett küldve, melyben az utóbbit Eckstein Ferencz, az orvosi kar dékánja képviselte.²⁾

Révai János I. évi bölcsészethallgató, ki Wimmer Ferencz timármesternél és gazdájánál négy izben elkövetett bőrlopás miatt Budán le lett tartóztatva, a budai városi tanács által az egyetemnek átszolgáltatott. Az előnyomozást a bölcsészeti kar dékánja Stipsics Alajos, és az egyetemi ügyészként működő Petrasovics András jogtudor és ügyvéd teljesítették. (1803.) Vizsgálatközben Révai az akadémiai carcerből megszökött,³⁾ de a pesti városi hatóság által elfogva, az egye-

¹⁾ Egy. Jk. 1804. jul. 31. aug. 17. ül. 249, 256. sz. A fekete redout ezimű teremről mondja a Jegyzők.: „In loco graviter prohibito.“

²⁾ Diarium rer. notab. Fac. Phil. 1804. decz. 22—30. Egyet. Jk. 1806. febr. 25. ül. 47. sz.

³⁾ Egyet. Jk. 1803. máj. 25., 28. ül. 169 sz. jun. 3. ül. 182. sz. 188. sz. A fogoly a cursor szobájában volt, mert a pedellus az egyetemi carcert

temnek ismét át lett adva. Miután Schlegel Konrád timárlegénynyel büntetésével, szembesítve lett, a magistratus 1803. június 18. és 20. tartott ülésében, melyben a rendes tagokon kívül Markovics, Kelemen és Demién jogtanárok is részt vettek, mindenekelőtte ezen ügy sommás elintézését (*praescissa processus ordinarii via summariter*) határozta, és tekintettel egy részt azon székenre, melyet az egyetemi ifjúságra hozott, más részt a kár megtérítésére, tette önkéntes vallomására és márczius 21. óta kiállott vizsgálati fogságára, tizenhat korbácsütésre és kizárásra az egyetemből ítélte.¹⁾

A Martinovics-féle felség sértési pör folytán, három tudorozási segélydíjas jogszigorló el lett ítélve, névszerint: Szolarcsik Sándor halálra, kit 1795. június 3-án ki is végeztek; Pruzsinszky József három évi várfogságra, Vrhovszky Samu halálra, de kegyelem útján, addig tartandó várfogságra, míg őszinte bűnbánat és javulás jeleit adván, a körülményekhez képest más intézkedés fog tétetni. Ugy szintén Hirgeist Ferencz ösztöndíjas joghallgató, ki hasonlólag halálra volt ítélve; mind hármat Brűnnbe vitték. Lonovics Imre orvostanhallgató, a kir. ügyigazgató rendeletére el lett fogva, de a curia felmentette. Nemesányi András ösztöndíjas joghallgató a felség sértés alul ugyan fel lett mentve, de a kiállott fogság büntetésül beszámíttatván, ösztöndíját elvesztette. Mihalkovics,

saját magán céljaira fordította, míg tehát az iránt intézkedés történt, a pedellus egyik kamarájába záratott. — Később a magistratus a lépcsőzet alatti helyiséget carcernek rendelte (1806. apr. 29. ül. 161. sz.), mely 1848-ig az maradt.

¹⁾ Az ítélet az enyhítő és súlyosító körülmények előbocsátása után akként szól: *Academicus R. Scient. Univ. Magistratus Juvenem Joannem Révai paterna magis correctione, quam legis rigori insistendo, ad poenam 16 scuticae ictuum, per scholarum curatorem in praesentia Spectab. D. concernentis Facultatis Decani, infligendorum condemnat; ac simul illum e gremio R. huius Scientiarum Universitatis cum testimoniis hocce demeritum et castigationem exprimentibus, instantaneam dimissionem ita exgente iustitia ac aliorum etiam in exemplum, ordinat, executionemque decernit.*

Tarján, Tomek, egyetemi tanulók, bár a vádlottak vallomásai által terheltettek, a vizsgálati fogságot is elkerülték, Szilla Miklós jogász, a kátét elolvasta, de a törvényszékek koránál fogva következtetvén, hogy a vállalat természetét fel nem ismerte, vizsgálati fogságát büntetéséül számították be.¹⁾

A tanulók vámmmentességéről kérdés támadt, midőn Engel György első évi orvostanhallgatótól a hajóhidon vámpénz fejében nyolcz garast követeltek. (1798). A magistratus a tény valóságáról tudomást szerezvén, a hid felügyelőjét e törvénysértésre figyelmeztette. A hajóhid felügyelője hivatkozott az 1785. évi hidvámszabályzatra, mely szerint a nem nemes tanulók csak személyeikre, de nem podgyászukra nézve vámmmentesek, és annál fogva a törvénysértést elismerni vonakodott.

A magistratus e magyarázatot helytelennek tartván, a helytartótanácsot a mentesség fentartására kérte fel, és miután a helytartótanács a vármegyétől véleményt kívánt, ezen ügyben ahhoz is átiratot intézett.²⁾

Az egyetemi ifjuság a hatóság által felszólítva, önként hadi czélokra segély fejében két izben és pedig 1793. 254 frt 56 krt, 1797. pedig 317 frt 47 krt ajánlott; miért ő felsége legfelsőbb elismerését nyilvánította.³⁾

Stipsics rector indítványát, hogy az egyetemi hallgatók anyakönyvbe iktatása (immatriculatioja) ismét életbe lépjen, a beiktatandók a rectornál jelentsék magukat, megállapított formula szerint kezébe fogadalmat tegyenek, és azután az anyakönyvbe iktattassanak, az egyetemi magistratus a helytartótanács elé jóváhagyás végett terjesztette. (1796.)

¹⁾ Egyet. Jk. 1794. decz. 16. 363., 364. sz., 1795. april. 20. 96. sz. jun. 2. 123. Helyt. int. 1795. jan. 16. 954. sz. febr. 27. 3570. sz. aug. 14. 16475. sz. Fraknoi: Martinovics stb. 333., 358., 364., 365., 388., 389. l.

²⁾ Egyet. Jk. 1798. jun. 22. ül. 141. jul. 6. ül. 162. sz. jul. 31. ül. 194. sz. 1799. jun. 22. ül. 226. sz.

³⁾ Egyet. Jk. 1793. máj. 8. 145. sz. jul. 9. Helyt. intézm. 1793. szept. 10. 21398. sz. Egyet. Jk. 1797. 261., 263., 299. sz.

A helytartótanács azonban az immatriculatio ezen ünnepélyes módját, az új tanulmányi rendtartás életbe léptetése előtt időszerűtlennek tartván, meghagyta, hogy a dekánok az év elején a jelentkezőknek névjegyzékét a rectornak mutassák be, és ez a neveket az egyetemi anyakönyvbe (album rectorale-ba) irassa, a nélkül, hogy újabb formaszűrűségek és ünnepélyességek alkalmaztatnának.¹⁾

Az ifjuság száma az 1791/92. évben: joghallgató 108, orvostanhallgató és sebészettanuló 52, bölcsészethallgató és mérnöktanuló 155, összesen : 315.

Az 1794/95. évben : joghallgató 120, orvostanhallgató 45, sebészettanuló 15, bölcsészettanuló 144, mérnöktanuló 6, összesen : 330.

Az 1796/97. évben : joghallgató 103, orvostanhallgató 49, sebészettanuló 14, bölcsészethallgató 178, mérnöktanuló 8, összesen : 352.

Az 1800/1. tanévben : joghallgató 177, orvostanhallgató 58, sebészettanuló 16, bölcsészettanuló 170, mérnöktanuló 17, összesen : 438.

Az 1803/4. tanévben, joghallgató 157, orvostanhallgató 60, sebészettanuló 19, bölcsészethallgató 188, mérnöktanuló 31, összesen : 455.

Az 1805/6. tanévben : hittanhallgató 62, joghallgató 138, orvostanhallgató 55, sebészettanuló 16, bölcsészettanuló 190, mérnöktanuló 17, összesen : 478.

¹⁾ Egyet. Jk. 1796. decz. 13. 354. sz. Helyt. intézm. 1797. jan. 10. 495. sz.

XIV.

Egyetemi szentegyház. Központi papnövelde.

A teréziai tanulmányi rendtartás felélesztése az egyetemi isteni tisztelet iránti intézkedésekre, nevezetesen a hitszónoki hivatal visszaállítására vezetett;¹⁾ azt a nádor az országos választmány munkálata folytán a sürgősen elintézendő tárgyak közé sorozta.

Egyetemi hitszónokká az ékes szólásáról híres Alexovics Vazul volt pálos (sz. 1742, † 1796) neveztetett ki, szerzetesi 300 frtos nyugdíjához, még 300 forint fizetést nyert; őt a rector (1795. július 11.) a nagy diszteremben az összes ifjúságnak bemutatta, s ünnepélyesen hivatalába iktatta. Segédjévé Gergelyi Andor, volt pálos lett kinevezve.²⁾

Az egyházi szónoklatokat legfelsőbb rendelet szerint nem templomban, hanem arra alkalmazott tanteremben kellett volna tartani.

Az egyetemi magistratus a szónoklatokat mint Nagyszombatban és Budán szokásban volt, szentegyházban tartandóknak véleményezte, és e czélra a pálosoknak templomát

¹⁾ Canc. felt. 1794. marc. 23. 2837. sz. Udv. rend. 1794 auguszt. 28. 9514. sz. A hitszónok teendőit a tanulmányi országos választmány a tereziai rendtartás szellemében írta körül, és az utóbbi neki utasításul is adatott. Udv. rend. 1795. april. 13. 3864. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1795. máj. 1. 8810. sz. Alexovics, kit a bölcsészeti kar diariuma „zelosissimus et dissertissimusnak“ nevez, munkái: Ünnepi predikációk. Pest, 1789. Vasárnapi predikációk u. ott. 1790—91. IV. köt. A könyvek szabad olvasásáról. Pest, 1792. Az emberséges ember. Sz. István dicsérete. Bécs, 1793. és több más alkalmi szent beszéd. Gergelyinek 300 forintos szerzetesi nyugdíjához még 100 forintot a segédkezésért Alexovicsnak kellett fizetni. Helyt. intézm. 1795. július 31. 16491. sz.

kérte ki. Az érseki helyettes Konde Miklós e kívánságról a primást értesítette, ki beleegyezését adta, bár akkor idején ezen templom ferenczvárosi plebániának volt kiszemelve.

A kir. helytartótanács e javaslatot pártolta, és a szónoklatoknak a pálosok templomában tartását elrendelte; ¹⁾ a hol az egyetemi isteni tisztelet pünkösdt után VII. vasárnapon (julius 12.) meg is lett kezdve, az időszerinti rector Schönewisner által mondott misével és ezutáni sz. beszéddel.

Az udvari cancellaria ugyan a teremben való szónoklást czélszerűbbnek tartván, alkalmas helyiség kipuhatolását hagyta meg, akár a pálosok klastromában, akár a nagy seminariumi épületben; azon esetre azonban, ha ilyen nem található, a pálosok egyházát e célra elfogadta, de a szónoklatok alatt a templom ajtainak bezárását rendelte el. (1795.)

Ily módon jutott a pálosok fényes szentegyháza, mely II. József alatt rövid ideig az egyetemes papnöveldeké volt átadva, az egyetem birtokába. ²⁾

Ezen templom fővárosunk egyik disze, ha nem is nagyságára, de külső és belső alkatára, festése, falai márványozása, szobrai, oltárai, faragványai fényére, szépségére nézve az egyetem nagyszombati híres szentegyházával méltán párhuzamba tehető. Jelen alakjában teljesen 1776. évben be lett fejezve, és b. Patachich Ádám kalocsai érsek által a Boldogságos Szűz Kisasszony ünnepének tiszteletére felszentelve. ³⁾

¹⁾ Helyt. int. 1795. máj 1. 8810. sz. jul. 3. 13905. sz. Egyet. Jk. 1795. junius 23. ül. 134. sz. Udv. rend. 1795. jul. 20. 7709. sz. Helyt. intézm. 1795. aug. 7. 16454. sz.

²⁾ Előbb frater Muzsik Bódog sekrestyés viselte gondját, kinek a nagy seminariumban szállása és szerzetesi 150 frt nyugdíján kívül még 50 frt járuléka volt. Udv. rend. 1794. okt. 30. 11879. sz.

³⁾ A főoltárt a Boldogságos Szűz képe, remete sz. Pál és sz. Antal szobrai ékesítik; ereklyekövét már 1748. gr. Althan Károly Mihály váci püspök szentelte fel, mi azt bizonyítja, hogy akkor már e templomban isteni tiszteletet tartottak. Roder idéz. beszédje 22. l. — Az egyetemi isteni tisz-

Akkor készültek el a remek fresco-festmények is. Bergl János alsó-austriai kremsi származású festő ecsete által.¹⁾

Az isteni tisztelet rendjére nézve meg lett állapítva, hogy arra nézve is a teréziai rendtartás szolgáljon zsinór-mértékül. Délelőtt mise után egyházi szónoklatot, nem annyira magasztos előadási modorban, (sublimi dicendi genere) mint világosan és egyszerűen tartson a hitszónok, délután vallás-erkölcstani oktatásban a catholica hit főbb elveit fejtegesse.

A segédletet a nagy miséken, míg a papnövelde fel nem állíttatott, a kegyesrendűek teljesítették.²⁾

Karácson, husvét és pünkösöd első ünnepén, nehogy a hitszónok kétszer egymásután szónokolni tartozzék, és az

teleten 1795. július 22. váratlanul megjelent gróf Batthyány bibornok herczeg primás és abban végig részt vett. *Diarium Fac. philos.* 1795.

¹⁾ Azt a chorus felirata: „Pinxit Joannes Bergl 1776.“ bizonyítja. — A mellék oltárokon kettő kivételével, az oltárkép fölött és alatt domborművek és mind két oldalon szobrok vannak. Az evangelium oldalán: a) sz. Joáchim és sz. Anna; — alant sz. Iván, fen panormiai sz. Rozália; — sz. József és páduai sz. Antal szobrai, — b) Fájdalmas Boldogságos Szűz (Mater dolorosa); alant Nep. sz. János, jelenleg előtte Jézus sz. szívének képe, fen az Atya-Isten; — sz. Borbála és sz. Katalin szobrai; c) sz. Márton: alant Vácz remete, fen sz. Imre; — sz. István és sz. László szobrai, d) a Megváltó a Getzemani kertben. — Az epistola oldalán: a) sz. Iván és sz. András apostol, alant sz. Erzsébet, fen sz. Iván fejevétele. — Éva és sz. Monika szobrai, b) remete sz. Pál tömör márványból készült fényes oltára; alant sz. Pál és sz. Antal remeték, fen remete sz. Pál a magányban, — Nepomuki sz. János és boromei sz. Károly alabastromos szobrai, c) sz. Juda-Tádé apostol; alant Simon apostol, fen sz. Joachim, sz. Anna és Mária; — sz. Terézia és sz. Monika szobrai, d) Nepom. sz. János. *Decretum visitationis canonicae die 5. Junii 1822. peractae: Strigonii 15. Dec. 1822. editum.* E központi papnövelde levéltárában. Fasc. IV. Nro 120. Ezen templom 1849. képviselőházi teremmé lett átalakítva, de ülések ott nem tartattak. — Még az év november havában előbbi rendeltetésének visszaadva, 1857—58. években 54,860 for. pp. költséggel fényesen helyre lett állítva. Roder: Beszéd. 7, 23. l.

²⁾ Egyet. Jk. 1796. febr. 13. ül. minden miséért egy forint járt a segédlőknek.

ifjuság mást is hallgathasson, egyetemi isteni tisztelet nem volt. ¹⁾

A szent héten a három napi lelki gyakorlatok után, nagycsütörtökön régi szokás szerint a tanárok testületileg, és az ifjak részesültek az oltári szentségben. ²⁾

A vallási társulatok (congregationes, sodalitates marianae) megengedettek, de minden kényszer és a szeplőtelen fogantatásra való eskütétel mellőzésével, az előbbi vagyonukra való igény nélkül; később azonban, habár sokan azokat ohajtották, és némely helyütt már be is hozták, általános megszüntetésök ki lett mondva. (1796.) ³⁾

Alexovics nagy sikerrel megkezdett működését csak rövid ideig folytatta, mert másfélév múlva (1796. ápril 2.) meghalálozott; ő felsége által megerősített végrendeletében, könyvtárát az egyetemi hitszónoki hivatalnak mindörökre hagyta. Kedveltsége, népszerűsége bizonyságául szolgál, hogy halála után az egyetemi ifjuság három havig gyászfátyolt viselt. ⁴⁾

Helyét segédje Gergelyi pótolta; de a magistratus az ifjuság szorgalmának hanyatlását, gyakoriabb elmaradását tapasztalván, más rendes hitszónoknak mielőbbi kinevezését sürgette. — Gergelyi gyengélkedő egészsége miatt egyetemi egyházi működése alul felmentetvén, hitszónoknak Baldt József exjesuita és pécsi gymnasiumi tanár lett kinevezve,

¹⁾ Helyt. intézm. 1796. aug. 23. 18240. sz., 1800. ápril 22. 9318. sz., 1801. jan. 7. 122. sz. marc. 23. 5592. Egyet. Jegyzők. 1801. 74., 209. sz.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1796. marc. 15. ül. 63. sz.

³⁾ Lsd e munka 38., 166., 1. Helyt. int. 1795. jul. 3. 13905. Udv. 1795. jul. 20. 7709. Helyt. int. 1796. januar 16. 1959. sz. aug. 23. 18240. sz.

⁴⁾ Egyet. Jegyzők. 1796. ápril. 14. ül. 162. sz. Udv. rend. 1796. ápril. 21. 4257. sz. Helyt. intézm. 1796. máj. 24. 10201. sz.

(1796.) 600 forint fizetéssel, kit november 1. a magistratus ünnepélyesen hivatalába bevezetett.¹⁾

Miután a vallástan a bölcsészeti tanfolyamnak rendes tárgyává lett (1802.) Baldt a rendes tanári rangot és fizetést szorgalmazta. (1803.) Kérését a magistratus pártolta; a helytartótanács és cancellaria 300 forintnyi személyes pótlékot hoztak számára javaslatba, de az eziránti legfelsőbb elhatározás előtt meghalt. (1804. jan. 8.)

Utánna Sigel Tamás excarmelita hivatalának helyettese, az egyetemi magistratus ajánlatára lett egyetemi hitszónokká és vallástanárrá, szerzetesi 300 forintnyi nyugdíja betudásával, 600 forintnyi fizetéssel kinevezve (1804.),²⁾ ki a hitszónoki és vallástanári hivatalhoz tartozó könyvtárt szekrényeivel és kulcsával, ugyyszintén az egyetemi tanulóknak a halotti szentségekkel való ellátására aranyozott ezüstdől készült szentségtartályt az ahhoz tartozó diszes bursával át is vette. (1804.)³⁾

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1796. nov. 3. 292. sz. Baldt azonban Alexovics ingyen szállását a kisebb szeminariumban nem kapta. Helyt. int. 1796. okt. 18. 22197. Gergelyi felmentése után a teljesített egyházi segédkezésért 200 forint jutalomdíjt kapott. Helyt. intézm. 1797. marc. 1. 4354.

²⁾ Egyet. Jegyzők. 1804. jan. 11. ül. 26. sz. Canc. felt. 1804. máj. 3. 1186. sz. Sigel felterjesztésénél a helytartótanács hivatalát: „Gravissimum illud et primi nominis officium“-nak nevezi. Udv. rend. 1804. jun. 8. 5708. sz. Helyt. intézm. 1804. jul. 10. 14837. sz.

³⁾ Egyet. Jegyzők. 1804. decz. 21. 1805. jan. 8. 3. sz. A magistratus a tartályra 16 frt 30 kr., a bursára 9 frtot utalványozott. Egy. Jk. 1804. febr. 29. ül. 75. sz. marc. 14., 93. sz. 1795. Gáspár Dénes volt pálos mint orgonás 30 forintnyi jutalomdíjt kapott. (1796.) Muzsik utódja Schneider Ferencz ferenczrendű frater és egyházfinak 50 forintnyi díján felül, a magistratus az egyetemi isteni tisztelet kezdetétől (1795. julius) az $179\frac{5}{6}$ tanév végeig hat aranyat, a jövőre pedig husz forintot utalványozott; a papnövelde életbeléptetése után pedig (1806.) 20 forintnyi nyugdíjra ajánlotta. Egyet. Jk. 1796. jul. 19. ül. 170 sz., decz. 14. ül. 319. 1797. aug. 10. ül. 272. sz., 1804. aug. 21. ül. 260. 1806. 344. sz. Helyt. intézm. 1796. aug. 9. 16782. sz.

A hittani karral egyidejűleg Ferencz király visszaállította és újonnan szervezte a Nagyszombatban 1649 alapított egyetemes papnövelvét, (collegium rubrorum), melyet Terézia Budára helyezett,¹⁾ II. József alatt pedig az egyetemes pozsonyi papnöveldebe olvadván, ennek feloszlata után az esztergammegyei papnöveldéssel együtt maradt. Helyiségül Pesten a pálosok volt kolostorát jelölte ki, melyből a Széchenyi országos könyvtár el lett távolítva és annak terme növeldei könyvtárnak berendezve. (1806.)²⁾

Az új szervezés szerint ezen intézet, melynek célja, hogy az ország összes megyéiből jeles tanulók a hittudorságra késszittessenek, a primás, székküresedés esetében pedig az idősb érsek felügyelete alatt áll; ki a rectorságra ő felségének három alkalmas egyént ajánl, az aligazgatót, lelki igazgatót (spiritualis) és tanulmányi felügyelőket pedig maga nevezi.

Az 58 növendékre tervezett intézetbe, tekintettel az eredeti alapítványokra, az esztergami megye tiz, a nyitrai hat, a veszprémi hat növendéket küldhet, és pedig a veszprémi azért nagyobb számmal, mert az óbudai prépostság jövedelme egy ideig növeldeje számára fordított.

A többi latin és görög szertartású megyék kettőt-kettőt, kivéve a kőrösit, melynek kisebb számú növendékei Zágrában neveltetnek. A növendékek a hittani tanfolyam befeje-

¹⁾ Lsd e munka 37., 168., 285. l. Ezen papnövelde Nagyszombatban 1649. auguszt. 26. nyílt meg, midőn az első hat növendék vétetett fel. (Zalka) Memoria Basil. Strigoniensis. Pesten, 1856. 93. l.

²⁾ Ferencz kézírata 1802. jan. 11. kelt. Udv. rendelet 1802. jan. 15. 327. sz., 1803. aug. 16. 8073. sz. Udv. rend. 1806. jun. 6. 5159. sz. — Az épület kapuja fölötti felírás, mely az épület átalakítása óta a belső ajtó felett van, a következő:

Pietas
 FranCIsCI I. aVgVstI
 PatrIs PatrIae
 teCta IstaeC IVnIorI VngarIae Clero
 VberIVs eDVcanDo saCraVIt.

zése után, még két évig maradhatnak, a hittudori szigorlatok letétele vagy a jogi tanulmányok hallgatása végett.

Ezen növelde alapját képezik: a) sz. Péter és Pál óbudai prépostsága, a kiskomáromi uradalommal Zala és Somogy, a pereszlenyivel Nyitra, Trencsén és Bars vármegyékben; b) az alapítványi tőkék, nevezetesen 35000 forint Lippay-Losi primások, 8500 forint Nagyfalvay György váczy és 15000 forint Telegdy Miklós nyitrai püspökök hagyományaiból.

Az 58 alapítványozott növendéken felül, még mások is a rectorral megállapított eltartási összegért felvehetők.

A prépostság jövedelmei 14784 forint 25 kr-ra, az 58500 forintnyi tőkék kamatai 2925 forintra számíttatván, az intézet bevételei 17709 forint 24 kr., a kiadásai pedig 17625 forintban voltak előirányozva, és azokat 1804. január 1. már a központi növelde számára az esztergami káptalan kapta.

A számadásokat a rector az esztergami káptalannak, mely az alapítvány fentartása fölött örökdik, az pedig a kir. helytartótanácsnak beküldeni köteles.¹⁾

Az 1805. november 1-én életbe lépett papnövelde első rectorává a felség Baernkopf Ignác esztergami kanonokot, — az érsek által nevezett aligazgató és lelki igazgató helyett pedig, kik megyéjökbe visszatértek, Kiss egyetemi hittanárt,

¹⁾ A papnövelde szervezése iránti canc. felterjesztésre, 1804. marc. 23., 3232. sz. alatt kelt a legfelsőbb elhatározás. A szervezést 1804. april. 20. 3886. sz. kelt udvari rend. állapította meg. — A kiadások következőkép irányoztattak elő: a) rector tiszteletdíja 500 frt., ha egyuttal a kar igazgatója lenne, mint ilyen huzván fizetését, e költség esedik, b) az aligazgató 400 frt, c) spiritualis 200 frt, d) tanulmányi felügyelő 200 frt. Az előjáróság élelmezése 1000 frt., orvos 200 frt, sebész 100 frt, szolgaszemélyzet 975 forint. A növendékek tartása, egyre 225 frtot számítva 13050 frt. A távozók utiköltségeire, tizet 100 forintra számítva 1000 forint. — A Losy-Lippay és Nagyfalvay-féle tőkék az esztergami, a Telegdy-féle a nyitrai káptalannál elvoltak helyezve: Fejér: Jurium et libert. Ecclesiae Cath. Codicillus. Budae, 1847. 470—472. l.

aligazgatóvá és egyuttal veszprémi kanonokká, Taucher egyetemi csillagászt, exjesuitát lelki igazgatóvá nevezte ki.¹⁾

Az egyetemi templom a papnövelde felállítása után, ez utóbbinak is használatául szolgált; az egyetemi isteni szolgálaton mindazáltal változás nem történt.²⁾

A papnövelde rectora, hogy a növendékek az egyházi szertartásokban gyakoroltassanak, vásár- és ünnepnapokon zenés nagy misét szükségesnek tartván, e célra zenekarnak szervezését és pedig az egyetemi alap költségén hozta indítványba. — Mind a tanulmányi bizottság, mind a kir. helytartótanács e költségeknek az egyetem általi viselését elleanzték: említvén, hogy ilyennemű költség sem Budán, sem Pesten az egyetemes papnövelde fennállása idején, az egyetemet nem terhelte, és habár a növendékpapság gyakorlását a szertartásokban szükségesnek elismerték, azt a plebánia templom nagymiséin, célszerűen eszközölhetőnek vélték. A cancellaria e véleményt pártolta, de a király meghagyta, hogy a növendékpapok a pálosok, most pedig egyetem templomában, az egyházi szertartásokban gyakoroltassanak, és e célra figurális zene és pedig az egyetemi alap költségein létesíttessék, egyuttal parancsolá, hogy a központi papnövelde ügyeinek tárgyalására, az egyházi vagy tanulmányi bizottságban, a rector mindenkor meghivassék.³⁾

Értesülvén a király, hogy ezen intézkedése félév múlva sem lett foganatosítva, június 3. kelt kéziratával azt haladé-

¹⁾ Lsd e munka 383., 384., 401. ll. Ferencz kézírata Laxenburgban 1806. június 6. kelt Udv. rend. 1806. június 13. 5174. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1806. szept. 23. 18651. sz. Az egyetem, nagymise zenéjért Reiner Mihály karnagnak 8 forintot fizetett, melyet 1805. 12 forintra emelt. Az egyetemi orgonásnak 30 forintnyi fizetését 1806. 50 forintra emelte. Egyet. Jk. 1805. nov. 14. ül. 385. sz. 1806. 241. sz. Helyt. int. 1806. július 15. 13147. sz.

³⁾ Helyt. tan. felterj. 1805. szeptemb. 17, 22157. sz. Canc. szám 9814., Canc. felt. 1805. okt. 4. 4546. sz. Udv. rend. 1806. jan. 31. 452. sz.

talánul teljesítendőnek parancsolá és a késedelem okainak felterjesztését meghagyá.

A helytartótanács annak következtében megtette a szükséges intézkedéseket, eddigi késedelmének mentségeül felhozván, hogy e teher nem az egyetemet, hanem a vallás-alapot illetné, minthogy eddig az egyetem csak tizenöt font viaszgyertyának, az orgonás, egyházi és ministransoknak költségeit viselte.

A legfelsőbb parancs következtében az egyetemi magistratus egyetértőleg a papnövelde igazgatójával, szerződést kötött a karnagygyal, melynek erejénél fogva az egyházi zenére évenként 1500 forintnyi átalányt kapott, azon kikötéssel, hogy tizenhárom zenészt tartson, énekesnőket azonban ne alkalmazzon. ¹⁾

¹⁾ Királyi kézirat Laxenburg 1806. jun. 3. Udv. rend. 1806. jun. 6. 5159. sz. Helyt. felt. jul. 8. 13101. sz. Helyt. int. 1806. szept. 23. 18651. sz.

XV.

Könyvtár. Intézetek. Gyűjtemények.

Az egyetemi könyvtár beszerzéseire nézve ki lett mondva, hogy az illető karok meghallgatása után, oly könyvek vásároltassanak, melyekre a tanároknak szükségök van, vagy melyeket a könyvtár rendeltetésénél fogva nem nélkülözhet, különösen pedig a jogtudományi könyvekre az eddiginél nagyobb figyelem fordíttassék.

Ismételve meg lett hagyva, hogy az egyetemi könyvtárnak, az országban megjelenő minden munkának kötelmi példánya beküldessék. (1793. 1804.) ¹⁾

A könyvek beszerzésére s olvasására nézve kiadott szabályok az államveszélyeseknek tartott, vagy a vallásos hit megingatására irányzott tanok terjedése iránti aggodalmat tükrözik vissza.

Tiltott könyvek vagy olyanok, melyek erga schedam meg vannak engedve, kizárólag a kir. helytartótanács engedélyével voltak beszerezhetők, mely az engedélyt csak különös felemlítendő indokokból, adhatja meg. (1798.) Ily könyvek az ifjúságnak egyáltalában ki nem adhatók, azok vételéről az udvari cancellaria, a könyvbírálat észrevételeivel értesítendő. (1799.) Később a tiltott könyvek bevásárlása egyáltalán meg lett szüntetve és csak az erga schedam megengedettekre szorítva. (1801.) ²⁾

¹⁾ Helyt. int. 1792. marc. 2. 4119. sz. máj. 11. 9716. sz. Udv. rend. 1792. decz. 24. 15097. sz. Helyt. int. 1793. jan. 11. 600. sz. Az 1804. intézmény négy kötelmi példány beküldését hagyta meg, melyekből egy az egyetemnek, egy a Széchenyi országos könyvtárnak jár. Helyt. int. febr. 28. 4333. sz.

²⁾ „Erga schedam“ jelenti, hogy ilyen munka csak különös engedély

Nem sokára hivatalvesztés fenyítéke alatt (sub poena cassationis) megtiltotta a felség, a vallással, erkölcsiséggel és államrenddel ellenkező tartalmú könyvek, nevezetesen Voltaire, Rousseau, Helvetius és hason elvű írók munkáinak olvasásra való kiadását, kivéve azon egyéneknek, kik hivatásuknál fogva, a jó ügynek védelmére, azok czáfolatára hivatva vannak, (pro defensione bonae causae). (1802.) ¹⁾

A benedek-premontrei és cistercita rendű szerzetek visszaállítása alkalmából, az egyetem azok kolostoraiból a könyvtárba került könyveknek visszaadására lett utasítva.

Az egyetemi magistratus ezen intézkedés ellenében a könyvtár és tudomány érdekében okadatolt feliratot készített, és a rendeket inkább kész pénzben kárpótlandóknak indítványozá. Az egyházi bizottság és a kir. helytartótanács ezen véleményét részükről pártolták.

Az udvari cancellaria azon könyveket, melyek eredete a könyv homlokán vagy a címlapon előforduló jegyzetekből könnyen felismerhetők, és azon rövid idő alatt míg egyezés nem létesül, megtalálhatók, a rendeknek visszaadni rendelő; a többi könyvekért adandó kárpótlás iránt egyezés kötendő, mely legfelsőbb helyre terjesztendő lészen. E rendelet következtében a könyvtár igazgatója a visszaadandó könyvek lajstromát a magistratusnak be is mutatta. (1803.) ²⁾

Gróf Széchenyi Ferencz az országnak adományozott nagyszerű könyvtárát, érem-földabrosz-czimer gyűjteményét (1802.) a Felség által megerősített alapító levelében legczél-

mellett, megbizható művelt egyéneknek adható; kik írásban kötelezettséget vállalnak, hogy a munkát másokkal nem közlik.

¹⁾ Udvt. rend. 1798. novemb. 7. 12698. sz. 1799. febr. 15. 1221. sz. Helyt. intézm. 1801. szept. 29. 20856. sz. 1802. júl. 6. 17122. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1802. ápril. 20. 9065. sz. Egyet. Jk. 1802. júl. 20., 264., 323. sz. Helyt. felt. 1802. aug. 17. 17368. Udvt. rend. 1802. szept. 24. 9000. sz. Helyt. intézm. 1802. nov. 3. 22270. sz. Egyet. Jk. 1803. jun. 7. 185. sz.

szerűbben az egyetemi könyvtár épületében felállítandónak találta, és átvételét az ország számára az egyetem küldöttjei közreműködésével eszközlendőnek rendelé, de azon feltétel alatt, hogy gyűjteményei az egyeteméivel ne egyesíttessenek és ha az egyetem máshová helyeztetnék, könyvtára és gyűjteményei a helytartótanács helyén maradjanak. A könyvtárnak őre, irtoka, szolgálja, ő Felsége rendeletéből az egyetemi alaptól fizetessenek, azok az egyetemi könyvtárigazgatónak felügyelete alatt álljanak, (sub inspectione tamen Bibliothecarii Universitatis), de mind az őrt, mind az irtokot és szolgát az alapító nevezze ki.

Az egyetemi könyvtár épületében hely nem lévén, és a mellette emelendő új épület költségei negyvenezer forintban előirányoztatván, a könyvtár a gyűjteményekkel, a pálosok volt kolostora harmadik emeletén lett felállítva, és annak a központi papnöveldének átadása után, a nagy semináriumi épületnek a templom felé eső szárnyába áthelyezve. (1806.)

Az őr, irtok és szolgál fizetését, és miután Miller Jakab őr szállását a pálosok volt kolostorában elvesztette, lakbérét is az egyetemi alap fizette.¹⁾

A kettős példányok (1793.), ugyszintén az egyetemre szállt fölösleges klastromi könyvek eladása, mennyiben az akademiáknak el nem küldettek, meg lett hagyva, illetőleg megengedve. (1795.)

A könyvtár dotatiója ez időben is 500 forint maradt; ámbár a könyvtár igazgatója Schönwisner annak elégtelen-

¹⁾ Helyt. felt. 1804. aug. 28. 20095. sz., szept. 25. 23176. sz. Canc. felt. okt. 5. 19829. sz. 10239. sz. Udv. rend. 1805. jan. 4. 173. sz. Az őr fizetése 600 frt, lakbére 300 frt, az irtoké 400 frt, a szolgálé 200 frtban lett megállapítva. Udv. rend. 1802. jul. 2. 6183. sz., 1806. jul. 29. 16806. sz. Ferencz király megerősítő oklevele kelt 1802. nov. 26. és olvasható Török János: Hazánk. Pest, 1858. I. 152—154. l. Az országos Muzeum felállítása után e könyvtár és az egyetem közötti összeköttetés teljesen megszűnt, a fizetések azonban, továbbra is az egyetemi alapot terheltek.

ségét kimutatván, felemelését sürgette (1798.), minek következménye volt, hogy a rendes dotation kívül még rendkívüli segélyként 600 forint lett utalványozva és a fölösleges munkák eladásából befolyt összegből 855 forint a könyvtár gyarapítására fordítva. (1806.)

Trnka orvostanár, végrendeletében könyveit azon feltétellel hagyta az egyetemnek, hogy ezer forint, mint azok árának harmadrésze, szegényebb orvostudorok és tanulók segélyezésére fordíttassék. (1795.) — Vezza országos főorvos könyvei megvétettek. (1799.) Özveggy gróf Zichy Miklósné, szül. gróf Berényi pedig könyveit az egyetemnek hagyományozta. (1796.)

Gabelhoffer halála után (1794. febr. 7.) a könyvtár pénztárában 3364 frt 57 kr. hiányt födöztek fel; hagyatékából 1894 frt 27 kr. megkerült; 1470 frt 30 kr. födözetlen maradt.

Ennek következtében a könyvtári számadások módozatai felsőbb helyről meglettek állapítva. ¹⁾

Gabelhoffer utódjául az egyetemi magistratus Schönwisnert és Kovachich Márton Györgyöt, a tanulmányi bizottság azok mellett harmadik helyen Schwartnert; a helytartótanács Schönwisnert és Kovachichot mint egyenlően érdemesülteket, az udvari cancellaria fényes tudományos érdemeinél fogva kitünőleg Schönwisnert ajánlotta, kit a felség ki is nevezett 800 frt fizetéssel, azon feltétellel, hogy ajánlatához képest, előbbi tanszékét is utódja kinevezéséig lássa el, egyuttal pedig Schwartnert első örré léptette elő. ²⁾

¹⁾ Egyet. Jegyzők. 1794. febr. 25. ül. april. 15., 113. sz. Helyt. int. a számadások vezetéséről 1794. aug. 16. 17804. sz. Helyt. felt. 1794. május 21. 6206. sz. Udv. rend. 1797. jul. 28.

²⁾ Gabelhoffernek 800 frt fizetése volt, 500 frt az egyetemi alaphól, 300 frt az egyetemi nyomdáéból. Udv. rend. 1794. jul. 3. 72221. Helyt. intézm. jul. 18. 15910. sz. Schönwisner hivatalába 1794. jul. 29. lépett. Schwartnerről, kinevezésénél Ferencz dicsérőleg nyilatkozott, annak józan elveit említette; (ein Mann von guten Grundsätzen) kétségtelenül vonatkozással „De gente croviaca“ Koppi ellen 1791. irt értekezésére.

Másodörré Katanchich Péter (1795.), ennek nyugalmaztatása után Stipsics Alaj. Manó mint érintettem, lettek kinevezve.¹⁾

A könyvtári személyzetet, a magistratus gyakrabban jutalomra ajánlotta, de az az alap jobb állapotjáig ismételve el lett halasztva, míg ő felsége a fölösleges kolostori könyvek eladásánál teljesített hosszabb és rendkívüli szolgálataik fejében Praynak 300 frtot, Schönwisnernek 250 frtot, Schwartnernek és Katanchichnak 150 frtot, Jäger irthoknak 100 frtot, (1798., 1799.) Rocznik szolgának 100 frtot utalványozott.²⁾

Tömör József irthok halála után (1795. decz. 2.) az egyetemi magistratus Jäger Mátyás a kamarai dijszabási hivatal dijnokát 300 forinttal és annak egyetemi irthokká és kézi pénztári ellenörre előléptetése után (1804.) Skitsák András irodai dijnokot könyvtári irthokká nevezte ki. Rossi irthok (1803.) és Rocznik szolga fizetése 100—100 frttal fel lett emelve. (1798.)³⁾

A könyvtár az iskolai év alatt, vasárnap, ünnepek és hétfő kivételével d. e. 9—12, d. u. télen 2—5, nyáron 3—6 óráig nyitva volt a közönség számára.

Az állatgyógyintézet elhelyezése iránti tárgyalások alkalmával, az egyetemi magistratus, annak és a kórodák helyiségeül az újépületet hozta indítványba (aedificium magnum extra portam vaciensem), hol a tanároknak is lehetnének, szállásai, az orvosi kar többi intézetei pedig több helyet nyerének (1791.); de indítványának sikere nem volt.⁴⁾

¹⁾ Lsd fentebb 395., 396. ll.

²⁾ Udv. rend. 1798. szept. 28. 9996. sz. Helyt. intézm. októb. 30. 25837. sz. Udv. rend. 1799. ápril. 26. 4448. sz. Helyt. int. 1799. máj. 28. 12232. sz.

³⁾ Egyet. Jk. 1795. decz. 16. ül. 244. sz. 1804. szept. 18. 307. sz. 308. sz. Helyt. int. 1804. okt. 9. 22583., 22584. sz. Udv. rend. 1798. szept. 7. 9202. Helyt. int. 1798. okt. 2. 20333. sz. Udv. rend. 1803. szept. 16. 8986. sz. Helyt. int. 1803. okt. 18. 23049. sz.

⁴⁾ Egyet. Jk. 1791. okt. 16. ül. 348. sz.

A kórodákban általában 24 beteg ágy volt, a sebészeti kórodában némelykor a rendes számnál többen is voltak. (1793.)

A fenállott kórodákhoz járult a szemészeti klinika (1801. május 1.), két szobában, hat szembeteg, ugymint három férfi és három nő számára. ¹⁾

A gyógyszereket a kórodák számára Müller Károly városi gyógyszerész, véle kötött szerződésnél fogva 1805. november 1. óta 20% elengedésével szolgáltatta ki. ²⁾

A betegek ételmezése egy adagának ára (portio) eredetileg tíz krajczár volt; a mindinkább emelkedő drágaság folytán 15 kr. (1790.), majd 14 kr. (1791.), annak apadásával ismét 10 kr. (1799.), később 11 kr. (1800.), 14 kr. (1801.), 15 kr. (1803.), sőt 20 kr. (1806.) lett. Azonkívül a vendéglősnek 24 öl fa, a szemészeti kóroda felállítása után pedig még kettővel több járt. ³⁾

A mosás költségei szerződésileg 150 forintban (1794 — 95.), utóbb a szemészeti kóroda felállítása után 200 (1804.), a drágaság emelkedésével ideiglen 260 forintban lettek szerződésileg megállapítva. (1805.)

Az egyetemi bába Oberwürtzer Klára, kinek 100 forintnyi fizetése volt, drágasági pótlék fejében 28 frtot (1805.), a betegápolók 12 forint havi fizetésén felül azon a czimen havonként 2 forintot kaptak. ⁴⁾

A különös természetrajz tanárának évi dotatiója 60 frtról 100-ra lett emelve; (1795.), a boncztan tanárának 50 frt

¹⁾ Egyet. Jk. 1793. aug. 5. ül. 281. sz. Udv. rend. 1800. szept. 19. 9310. sz. Helyt. int. 1800. okt. 25. 27540. sz. 1802. A szemészeti kóroda ápolási és ételmezési összes költségei ezer forintban irányoztattak elő.

²⁾ Helyt. intézm. 1806. okt. 7. 19637. sz. Az 180³/₄. tanévben a kórodák gyógyszerei 1620 frt. 44¹/₂ krba kerültek. Helyt. int. 1805. febr. 19. 3483. sz.

³⁾ Helyt. int. 1803. jan. 25. 1855. sz. 1806. okt. 14. 19925. sz.

⁴⁾ Helyt. int. 1805. jul. 16. 16237. sz. jul. 30. 17634. sz.

helyett ismét mint 1786. 100 frtnyi évi járulékot szorgalmazó kérelme azonban az egyetemi magistratus pártolása daczára, meg lett tagadva. (1796.) ¹⁾

A vegytan tanárának Volta-féle oszlop beszerzésére 673 frt (1802.); a törvényszéki orvostan tanszékének műszerekre 150 forint (1803.) lett utalványozva. ²⁾

A sebészi műszerek nagy része elveszett, azok újabb beszerzése előtt az orvosi kart az elveszés okai és ideje iránti jelentésre szőlították fel; a kar válaszában előadta, hogy azok részint az idő által használhatatlanokká váltak, részint a városi kórházban teljesített műtéteknél, részint az első nemesi felkeléskor a táborban elvesztek.

A műszerek beszerzésére, melyek iránt maga a király is érdeklődött, mint az iránt kiadott és a kipótlást sürgető kézirat bizonyítja, 2259 forint 14 kr. lett rendelve. (1805.) ³⁾

A természetrajzi gyűjtemények közül az egyetem ásványtára, az udvari bánya-kamra, az oraviczabányai bányaigazgatóság által és Erdélyből küldött ásványokkal gyarapodott. (1796. 1797.)

A törvényhatóságok ismételve körrendeletileg utasítottak, hogy főorvosaik a természeti ritkaságokat gyűjtsék, más természetbuvárokat is arra buzdítsák, azoknak lajstromát az egyetemi tanárokkal közöljék és az azok által kiszemelt tárgyakat az egyetemnek küldjék be. A költségek fődözésére a különös természetrajz tanárának 150 forint, külön számadás mellett lett utalványozva, a főorvosok költségeinek megtérítése az egyetemi alapból kimondva, a gyűjtés és beküldés módjára nézve külön részletes utasítás kiadva. (1795.)

¹⁾ Helyt. intézm. 1795. jan. 10. 225. sz. Egyet. Jk. 1795. jul. 28. 175. sz. Helyt. int. 1795. szept. 27. 21058. sz. — 1796. szeptember 27. 21058. sz.

²⁾ Helyt. intézm. 1802. február 16. 3860. sz. 1803. decz. 20. 27856. sz.

³⁾ Legf. kézirat 1804. decz. 13. Udv. rend. 1804. decz. 14. 12294. sz. Helyt. intézm. 1804. decz. 18. 26699. Egyet. Jegyzők. 1805. febr. 8. 81. sz.

Azonfelül a főorvosok nevezetesebb sebészeti és szülészeti esetek közlésére, kórtani-sebészeti készítmények (*prae-parata pathologico-chirurgica*) és azok leírásának beküldésére az egyetemi gyűjtemény számára fel lettek szólítva és buzdítva. (1799.) ¹⁾

Az évek óta tárgyalás alatt levő Piller-féle gyűjteménynek megszerzése végkép be lett fejezve. ²⁾

Piller örökösei sürgetésére, kik e gyűjteményt már most 50,000 fítra tartották, az udvari cancellaria válaszóla, hogy a gyűjtemény becslése előtt véghatározat nem hozható. (1791. 1793.) ³⁾

A Felség a vételiránti határozatát a háború végeig elhalasztotta (1794.), a gyűjteményt terhelő adósságok előleges kifizetését azonban megengedte. (1796. 1797.)

Egyelőre a gyűjtemény összeírásával b. Seeberg udv. titkár, és annak Erdélybe történt előléptetése után, b. Podmaniczky helytartótanácsi tanácsos elnöklete alatt, Schönbauer, Mitterpacher egyetemi tanárokból és az örökösök képviselőiből alakult bizottság lett megbízva. ⁴⁾

Annak befejezése után Jacquin, Jordán bécsi tanárok és Patzier bányatanácsos, közreműködésével a gyűjtemény nö-

¹⁾ Udv. rend. 1795. marc. 16. 2644. sz. Helyt. intézm. 1795. april. 3. 6362. sz. Helyt. intézm. 1799. aug. 13. 19109. sz. Ismételve is sürgetve H. I. 1801. decz. 30. 29956. sz. Ezen rendeletek és a beküldésre nézve készített részletes utasítás olvashatók Linzbauer gazdag tartalmú: *Codex-Sanitario med.* III. köt. I. oszt. 721—730. l. 836. és 877. l.

²⁾ Maria Anna főhercegnő gyűjteményének jegyzéke, mely annak és a Piller-féle gyűjtemény álladékanak megállapítására szükséges volt, le lett írva és gróf Enzenbergnek visszaküldve. (Lsd. e munka 295. l.) Udv. rend. 1795. decz. 24. 14318. sz.

³⁾ Helyt. int. 1791. jul. 22. 13601. sz. Udv. rend. 1793. május 29. 5251. sz.

⁴⁾ Udv. rend. 1794. szept. 18. 10230. sz. Helyt. int. okt. 10. 21991. sz. Udv. rend. 1796. jan. 15. 283. sz. Helyt. int. 1796. febr. 15. 3215. sz. Udv. rend. 1797. okt. 20. 9248. sz.

vénytani része 630 frt 58 kr., az állattani része 2004 frt 25 kr., az ásványok (11,116 drb) 16,332 frt 22 kr., összesen az egész gyűjtemény tehát 18,967 frt 45 kr-ra lett becsülve azon kijelentéssel, hogy e gyűjtemény más körülmények közt háromszoros áron alig volna megszerezhető.

A Felség annak következtében a gyűjtemény megvételét 20,000 frtéért oly módon hagyta helyben, hogy az örökösöknek, a gyűjtemény átadása napjától öt százalékot kamatozó, a háboru után beváltandó kötelezvény adassék. (1800.)

Ennek következtében az egyetem e gyűjteményt a következő évben tényleg át is vette. (1801.) ¹⁾

A fűvészkerti igazgatónak meleg-házra és trágyagödörre 154 frt 27 kr. lett utalványozva. (1795.)

A főkertész Müller lemondván állásáról, 1792. szept. végével eltávozott, helyébe Hundsroth György (1792. okt. 1.) lépett, kinek utóbb mind személyére, mind felesége számára minden jövőben abból vonható következtetés nélkül, nyugdíjképesége biztosítva lett. (1804.)

Két segéd fizetése havonként 15, a harmadiknak, ki inkább munkás volt, 12 forintban lett megállapítva, azon kikötéssel, hogy reggeli 5 órától esti 7 óráig dolgozni tartozzanak. (1805.) ²⁾

A sz. Ferenczrendi szerzetesek tartományi főnöke, az időt és viszonyokat kedvezőknek vélván, 1806 azon kéréssel lépett

¹⁾ Udv. rend. 1798. marc. 24. 2576. sz. Helyt. felt. 1798. april. 24. 9453. sz., nov. 13. 27137. sz. Canc. felt. decz. 21. 13090. sz. Udv. rend. 1800. szept. 19. 9342. sz. Helyt. int. 1800. decz. 2. 27962. sz. Egyet. Jk. 1801. jul. 9. 328. sz.

²⁾ Egyet. Jk. 1792. okt. 23. ül. 352. sz. Helyt. int. 1803. decz. 6. 26685. sz. Helyt. int. 1795. marc. 13. 4349. máj. 15. 9559. 1805. febr. 26. 4244. sz. Sajnos, hogy ez intézetnél is Winterl tanár és akkori segédje Kitaibel közt, kik mindketten a tudomány első rendű művelői közé tartoztak, ismételve oly súrlódások keletkeztek, hogy a magistratus Kitaibelt maga elé idézni, és eljárása miatt megfeddeni kényszerült. Egyet. Jk. 1791. marc. 3. ül. 91. sz.

fel, hogy mintán az egyetemi fűvészkert kolostoruk tulajdona volt, az elvesztett haszonélvezetért évenkénti 350 frtnyi kárpótlásban mind a multra 1784-től kezdve, mind a jövőben is részesíttessenek. ¹⁾

A tárgyalások folytán, a számvevőség jelentése szerint II. József császár 1784. nov. 10. a sz. Ferencziek kertjét fűvészkertnek rendelte; a kárpótlás huszonhét évre (1785—1806.) 7000 frtot tenne; egyuttal megérinté, hogy a budai kapuczinusoknak a térré alakított kerti területökért, mely a szerzetnek nyilatkozata szerint évenként 120 frtot jövedelmezett, legfelsőbb elhatározás alapján a multra (1786—1801.) 1800 frt kártérítés a vallásalapból lett fizetve.

A helytartótanács felterjesztésében kifejté, hogy II József azon kert, mint a felosztatott kolostorok más ingatlanai fölött, fejedelmi hatalmánál fogva rendelkezett, azt az egyetemnek adományozta, annálfogva a szerzetnek legfőlebb egyszer mindenkorra, általános összeg lenne adandó. ²⁾

Az állatgyógyintézetben a kovácsok tanítására a patkolásban külön kovácsműhely lett felállítva, és tanítóul Hangl Ferencz budai kovácsmester, segéddel alkalmazva; annak fizetése évi 200, ez utóbbinak havi 12 frt volt. A műhely elkészítése 100 frt 15 kr., a műszerek beszerzése 176 frt 54 krba került. (1800.) ³⁾

¹⁾ Lsd. e munka 296. l. Ez volt kezdete azon követeléseknek a szerzet részéről az egyetem irányában, melyek csak az 1872. május 26. a szerzettel kötött egyességgel nyerték végelintézésöket. A sz. Ferencziek kertje oly nagy kiterjedésű volt, hogy a mai magyar-utca nyugati házsora háttal ahhoz támaszkodott. A fűvészkert területe 2200 □ ölet tett. Romer: Régi Pest, 1873. 176. l.

²⁾ Helyt. felt. 1806. jul. 22. 13576. sz. József rendelete 1784. nov. 10. ^{12198.}_{715.} sz. a. kelt. A legfelsőbb elhatározás az egyszer mindenkorra fizetendő kárpótlásra nézve később (1807.) kelt.

³⁾ Udv. rend. 1801. jan. 5. 202. sz. Az akkor alkalmazott tanító kovács Hangl 1806. okt. 3. rögtön meghalt.

A törvényhatóságok körrendeletileg fel lettek szólítva, hogy a kebelbeli kovácsok közül néhányat téli időben az állatgyógyintézetbe küldjenek, hol a tanítások számukra évenként január 15. kezdődnek (1799.); ő Felsége továbbá meghagyta, hogy hat évig a tanfolyamra küldött kovácsok a házi pénztárból segélyeztessenek, azután pedig a kovácsmesterségre senki ezen tanfolyam bizonyítványa nélkül ne bocsátassék; az egyes uradalmak kovácsaiknak ez intézetbe küldésére buzdíttassanak, minden városból és a vármegyék minden járásából legalább egy a magyar vagy német nyelvben jártas, olvasni, írni tudó kovács 30 krnyi napdíjjal küldessék fel; kik községi alkalmazásban vannak, azoknak állásuk a tanfolyam tartama alatt fentartassék. (1801.) ¹⁾

Ezen intézet a Hülf-féle Józsefvárosi tavasz-utczában levő házban, 450 frtra felemelt házbért fizetett, onnan a Krenedics-féle házba, melynek házbére 225 frt volt, költözött. (1795.)

Az ekként megtakarított pénzből a segélő 150 frtnyi fizetése 200 frtra, a szolgának 8 frtnyi havi bére 10 frtra emeltetett; 50 frt pedig a tanárnak kísérletekre lett adva. (1795.)

A Krenedics-féle házbér 300 frtra emeltetvén (1801.), az annak megvétele iránt kezdett alkudozások az egyetem székhelyének végleges meghatározásáig el lettek halasztva. Annak megállapítása után, e ház, minthogy az egyetemi alapnak állapota is javult, tulajdonosától Krenedics József vasmegyei mérnöktől 8133 frt 20 krért meg lett véve és azt 1806. april. 1. az egyetem birtokába vette. ²⁾

Az állatgyógyintézet számára kért külön pecsét nem

¹⁾ Udv. rend. 1799. aug. 8928. Helyt. int. 1799. szept. 25. 21885. sz. Helyt. int. 1801. febr. 10. 2573., febr. 17. 3632. sz. Lsd. Linzbauer Codex Sanit. med. III. köt. I. oszt. 837. l. III. oszt. 4., 5. l.

²⁾ Udv. rend. 1795. máj. 21. 5551. Helyt. int. 1795. jun. 12. 11881. sz. Helyt. int. 1801. okt. 27. 23246. sz. Udv. rend. 1806. nov. 28. 11877. Egyet. Jk. 168. sz.

adatott meg, hanem az igazgató utasítva lett, hogy kiadmányaiban az orvosi kar pecsétjével éljen. (1798.) ¹⁾

A bölcsészeti kar intézetei közül a természet és erőmtani gyűjteménynek gyarapítására új műszerek beszerzésére Domin tanár indítványára (1796.) 648 frt, és midőn az új épületbe átvitték, újabb felszerelésére és berendezésére 4241 frt lett utalványozva. ²⁾

Jelentékenyen öregbedtek az egyetem gyűjteményei gr. Berchtold Ferencz besztercebányai püspök hagyománya által, ki mennyiség-természettani és csillagászati műszereit az egyetemnek hagyta. Azok átvételére Bruna másod csillagász ki lett küldve. (1794.)

Az éremtár Winkler Mihály pécsi czimz. kanonok és gödri plebános adománya által növekedett (1803.); az érme-
ket Schönwisner 300 frtra becsülte, és miután azokat Stipsics tanár a helytartótanáctól tényleg át is vette (1804.), az egyetemi magistratus az adományzónak köszönetet szavazott. ³⁾

A csillagda műszerei meg nem felelvén többé a tudomány követelményeinek, az ujonnan nevezett másod csillagász Pasquich, egyetértőleg Taucher csillagászszal, a szükségelt műszerek jegyzékét készítette. Azok beszerzése végett Pasquich Münchenbe utazott és a hirneves Reichenbach kapitánynyal elkészítésök iránt szerződést kötött, melynek erejénél fogva azokat 7210 frtéért elkészíttette; azonfelül Drezdában csillagászati ingaórát 360 birodalmi tallérért vett. A bankjegyek felváltása ezüstpénzre, az egyetemi alapra nézve 63 és 64 százalék veszteséggel járt. ⁴⁾

¹⁾ Helyt. int. 1798. okt. 3. 20420. sz.

²⁾ Helyt. int. 1806. máj. 13. 8294. sz. Grundl Gáspár természettani szolga fizetése 144 forintról 200 frtra lett emelve. Udv. rend. 1801. marc. 13. 2373. sz. Helyt. int. 1801. april. 7. 6831. sz.

³⁾ Helyt. int. 1803. decz. 6. 26690. sz. Egyet. Jk. 1804. 62. sz.

⁴⁾ Taucher és Pasquich jelentésökben a csillagda állapotjáról mondják: „Conditio universim totius speculae pessima.“ Egyet. Jk. 1803. decz.

A már régebben tervezett gazdasági intézet felállítására, felsőbb meghagyás folytán Mitterpacher tervet készített. Annak hallatára Niedermayer Ferencz, budai polgár és volt árvagyám, budai telkeit e célra felajánlá a közalapítványi jószágokon nyerendő egyenértékű birtokért. (1803.)

Ezen telkek megvizsgálására Mitterpacher és Tomcsányi tanárok küldettek ki, de az egyetemi magistratus egyuttal ezen intézet helyére nézve Pest sz. kir. városával is a tárgyalások megindítását indítványozá. (1803.) ¹⁾

Időközben Wiesner Ferencz, lipótújvári erdészeti főnök (praefectus), ő Felségének tervet nyújtott be, erdészeti iskolának felállítására Pécsváradon, az egyetem költségein.

Ő Felsége e javaslatot tekintettel az egyetemnek mint monda, gazdag jövedelmeire (opimi redditus), kegyesen fogadta, és azt Mitterpacherrel és az egyetemi magistratussal azon felszólítással közölni rendelte, vajjon nem lehetne-e a tervezett mezőgazdasági intézetet is czélszerűen Pécsváradon kapcsolatban az erdészeti iskolával felállítani? hova Wiesnert a helyi viszonyok tanulmányozása végett ki is küldötte.

Mitterpacher Pécsváradot nem tartá alkalmas helynek és e javaslat ellen határozottan nyilatkozott. (1805.)

Hasonló véleményben volt a magistratus, minthogy az egyetem székhelyén az ifjak más tudományokban és ismeretekben is kiképezhetik magukat, és a már létező segédeszközök felhasználásával az intézet aránytalanul kisebb költséggel és nagyobb eredménynyel felállitható.

Az egyetem részéről kiküldött Mitterpacher, Tomcsányi Schmidt tanárok és Szatmáry jegyző Pest városa négy

13. ül. 376. sz. Udv. rend. 1804. decz. 14. 12285. sz. Helyt. int. 1805. jan. 8. 497. sz. Udv. rend. 1806. jan. 20. 5437. Heller: St. Gerardberger Sternwarte, Hunfálvy: Litt. Berichte II. 502., 503. l.

¹⁾ Helyt int. 1803. jan. 25. 1875. sz. Egy. Jk. 1803. april. 4. 26. ül. 123. sz. jul. 19. 224. sz.

küldöttjével a vácsi és hatvani kapun kívül felajánlott telkek közül, a hatvani kapu előtt fekvőt találták a gazdasági intézet számára legalkalmasabbnak. (1805.) ¹⁾

Képtár megszerzése iránt is folytak tárgyalások, midőn Dobisch János római szent birodalmi lovag, német, francia, olasz és németalföldi mesterek műveiből álló, Prágában levő képtárát az egyetemnek vételül ajánlotta oly módon, hogy a vételár nyereséyes sorsjáték által szereztessék be.

A magistratus felsőbb helyről az iránti véleményes jelentésre felszólítva, Schedius és Stipsics Alajos tanárokat küldötte ki, és azok jelentése nyomán utalván a külföld példáira és a szépművészetek intézetének (academia bellarum artium) az újabb tanulmányi rendtartásban tervbe vett felállítására, a képtárnak megszerzését kívánatosnak véleményezé; de minden további lépés előtt a képtár becsének és értékének meghatározását arra hivatott szakértők által szükségesnek tartá. (1805.) ²⁾

¹⁾ Az udv. cancellaria az erdészeti iskolát a tanulmányi alapból indítványozta felállíttatni (felt. 1803. aug. 16.), de a király az egyetemi alapot jelölte ki. Ud. rend. 1804. decz. 21. 12338. Helyt. int. 1805. jan. 22. 1986. sz. Egyet. Jk. 1805. april 30. ül. 162., 177. sz. Diarium rerum notab. Fac. philos. 1805. év.

²⁾ Helyt. int. 1805. máj. 14. 11025. sz. Egyet. Jk. 1805., 204. sz. szept. 25. ül. 330. sz.

XVI.

Egyetemi nyomda. Alap és alapítványok.

Az egyetemi nyomda, mely 1791. évig jövedelmet nem hozott, minél fogva mint érintém, eladása vagy bérbe adása iránt folytak a tárgyalások, azóta mindinkább emelkedett, úgy hogy hét év alatt $179^{2/3}$ — $179^{8/9}$ -ig összesen tisztán 125,055 frtot, egy éven át átlag 17,865 frtot jövedelmezett.¹⁾

A nyomda ügykezelésére új tiszti utasítás készült, mely a gondnok és ügyelők teendőit részletesen szabályozta. Abban már határozottan ki lett mondva, mi mióta a tanulmányi bizottság tagja állott az intézet élén, tényleg már megvolt, hogy a nyomda közvetlenül a kir. helytartótanács alatt áll; és Lakits ki lett küldve, hogy ezen utasítást a nagyszombati fiók-nyomdánál is, mely mindenben a budainak alá volt rendelve, foganatba vegye. (1793.)²⁾ Ezen kiküldetése és vizsgálata folytán az a terv merült fel, hogy a nagyszombati nyomda, melynek személyzete egy ügyelőből és őrnököl állott, a budai főintézettel egyesíttessék. A helytartótanács azt azon okból ellenzé, mert Budán nincs hely, és az egyetemnek áthelyezése Pestről csak az időnek kérdése. A cancellaria mindazáltal meghagyta a budai épület nagyobbitása iránti tervek elkészítését, és véleményt követelt, vajjon azon esetben, ha az egyetem Esztergamba áthelyeztetnék, a nyomda nem maradhatna-e mindamellett Budán.³⁾

¹⁾ 1800. évi Canc. 1414. sz. A nyomdakészletet 1794. augusztushan 13,320 frtra becsülték. Canc. 10160. sz. OLT.

²⁾ Az utasítást tartalmazó Udv. rend. 1793. május 6. 12816. sz. a. kelt. Udv. rend. 1793. deczemb. 2. 13314.

³⁾ Helyt. felterj. 1794. febr. 21. 3329. Udv. rend. 1794. marc. 13. 2641. sz.

A helytartótanács jelenté, hogy az egyetemnek Esztergamba áthelyezése után is, a nyomda Budán maradhatna, sőt az ország kormányzsékeivel való összeköttetésénél fogva ott maradni kellene; annál fogva a nagyszombati fiók-nyomda áthelyezése el lett határozva, és miután mind az, mind a Novakovics-féle nyomda megszerzése, az épület nagyobbitását mellőzhetetlenné tették, ő Felsége az építkezést jóváhagyta. Költségei 9547 frt 31 krban lettek előírányozva. ¹⁾

A nagyszombati nyomda, mely ott a sz. Ferencziek kolostorában volt, tényleg 1797. Budára áthelyeztetett és helyette Pozsonyban a Salvator-templom melletti házban, Flesch János nagyszombati ügyelőnek vezetése alatt könyvkiadó hivatal lett felállítva. ²⁾

Novakovits István udvari agents, ki az illyr-oláh nyelvű könyvekre kizárólagos kiváltsággal bíró Kurzböck-féle bécsi nyomdát megvette, azt az egyetemi nyomdának 45,000 frtéért ajánlotta. Az igazgató és helytartótanács véleménye alapján, ezen nyomda még tizenhét évig tartó kiváltságával, 35,000 frton meg lett szerezve, és arról az ország és az örökös tartományok hatóságai, minthogy a kiváltság ezekre is kiterjedt, értesítve. (1795.) Annak folytán a nyomdához illyr-oláh könyvbíráló 500 forint fizetéssel és javitnok könyvbíráloi címmel lett alkalmazva. Az előbbi fizetésének felét a kincstár, felét az egyetemi nyomda fizette, az utóbbinak fizetését az illyr-oláh nyomda jövedelmei fődözték. (1796.) ³⁾

A nyomda emelkedése, papírmalomnak megszerzését célszerűnek tüntette fel; a helytartótanács tehát özvegy Klöck

¹⁾ Helyt. felterj. 1795. decz. 11. 26097. sz. 26098. Canc. 14728. sz. Udv. rend. 1796. máj. 27. 5571. sz.

²⁾ Helyt. felterj. 1797. febr. 1. 1791. sz. Canc. 1502. sz. Udv. rend. 1797. aug. 18. 7211. sz. Flesch fizetése 500 frt volt.

³⁾ Udv. rend. 1795. aug. 10. 8830. sz. okt. 9. 12627. sz. 1796. jul. 8. 6936. sz. Lsd. „Egyetemi Okmánytár“ XXXII. sz. 82—85. l.

Mária Annának 6846 frtra becsült körmöczbányai papirmalmát 7800 frton megveendőnek javaslá, 420 frt levonásával, mely az özvegynek hagyandó vétárát képezte. (1802.) A vétel legfelsőbb helyen jóváhagyatván, a papirmalom kezelésére külön hivatalnok ki lett nevezve.¹⁾

Az egyetemi nyomda kiváltságainál fogva egyedül jogosítva volt, az ország és kapcsolt részeiben iskolai könyvek kiadására. Minthogy Zágrábban, állítólag ezzel ellenkezőleg iskolai könyvek nyomatva lettek, ezen ügy megvizsgálására Prager Lőrincz nyomdai ügyelő ki lett küldve, ki a zágrábi akademia prodirectorával Lehnau Ferenczczel, és két városi tanácsnokkal a vizsgálatot megejtette. (1797.) Abból kitűnt, hogy a Novoszel-féle nyomdában 703 frt 15 kr. értékű latin és elemi iskolai könyvek sok hibával utánnyomattak. Az egyetemi nyomda könyveiben a horvát nyelvet az ideig nem alkalmazta, azért ez esetben az elkobzást és pénzbírságot legfelsőbb helyen nem tartották alkalmazhatónak. Szabályul azonban ki lett mondva, hogy a Zágrábban nyomatott iskola-könyvekre, ha más mint horvát nyelvűek, és a horvát-szlavon megyékkel 1789. közlött jegyzékben foglaltatnak, mind az elkobzás, mind a pénzbírság alkalmazandó. A horvát nyelvűekre nézve, ha az érintett jegyzékben foglaltatnak, csak az elkobzásnak van helye pénzbírság nélkül, mert az egyetemi nyomda horvát nyelvű könyveket akkor még nem nyomatott; ha azonban az említett jegyzékben nem foglaltattak, az elkobzásnak sincsen helye. A jövőre nézve meg lett határozva, hogy az egyetemi nyomda kiváltságainak tárgyát képező kötelező tankönyvek jegyzéke, mindig közhirré teendő.

Ez alkalommal kérdés merülvén fel, a Trattner-féle nyomda által kiadott azon tankönyvekre nézve, melyekre a

¹⁾ Helyt. felt. 1802. febr. 9. 2668. Udv. rend. 1802. szept. 10. 8454. sz. Helyt. intézm. 1802. szept. 28. 21151. Lsd. Egyetemi Okmánytár. XLI. sz. 91., 92. l.

nevezett nyomda még 1773. évben, az egyetem előtt husz évi kiváltságot nyert: aziránt meglettt állapitva, hogy ezen könyvek, a mennyiben azon idő letelte előtt nyomattak, elkobzás alá nem esnek.¹⁾

A nyomdai személyzetnek napdijai, mint a helytartó-tanács kebelbeli tisztjeié lettek megállapitva;²⁾ és miután özvegyeik és árváik is nyugdíjképesek, mint a többi királyi hivatalnokok tiszti díjoknak a kir. kincstárba fizetésére kötelezve. Az addig alkalmazottaknak azok kegyelemből elengedettek. (1801.)

Ez utóbbi legfelsőbb intézkedést azonban a nádor ki nem hirdette, hanem az ellen tett felterjesztésében kifejtette, hogy a nyomdai hivatalnokok nem a kincstárból, hanem a nyomdai alapból kapják fizetéseiket, tiszti díjaik tehát csak abba lennének fizetendőek, de miután a tanárok és közalapítványi hivatalnokok egyátalán díjakat nem fizetnek, őket is azok alul felmentendőeknek tartja. Az udvari cancellaria, az udvari kamarával folytatott tárgyalás után, határozottan a nádor véleményéhez állott, azt teljesen indokoltnak állította, minek folytán ő Felsége is a nádor véleménye értelmében határozott, és a nyomdai hivatalnokok a tiszti díjaktól mentek maradtak.³⁾

Folger János gondnok halála után (1791. marc. 2.) Matusek József felügyelő (provisor), lett gondnokká 800 frt fizetéssel, és évi fizetésének megfelelő ovadékpénz lekötése mellett kinevezve. Miután Folger után sok rendetlenség és 945 frt hiány nyomára jöttek, özvegye a további számadá-

¹⁾ Udv. rend. 1797. aug. 11. 6865. sz. 1798. jan. 20. 530. sz.

²⁾ A gondnok napdíja 2 frt 30 kr., a könyvkereskedői ügyelőé 2 frt, a nyomdászati ügyelőé 1 frt 30 kr. lett megállapitva. Udv. rend. 1798. okt. 6. 10474. sz.

³⁾ Udv. rend. 1801. april. 10. 3421. sz. Nadori felt. máj. 18. Canc. 4746., 5284. sz. Udv. rend. 1802. jan. 8. 13080/1801. sz.

sok terhe alul ugyan fel lett mentve, de nyugdíjban nem részesült.

Szupp József irtok feladása folytán Csillag Ignác könyvkereskedési ügyelő hivatalától fel lett függesztve; a vizsgálat azonban inkább csak némi vétkes gondatlanságból eredt (culpabilis negligentia) rendetlenségeket, mint csalfaságot (maleversatiót) derítván fel és Szupp ellen is ilyenek bebizonyulván, Csillagot az okozott csekély kár (13 frt 4 1/2 kr.) megtérítése után, a helytartótanács visszahelyeztetni javaslá; a cancellaria azonban, mivel maga is állásáról lemondott, elbocsátandónak, Szuppot rendetlenségei miatt megdorgálandónak rendelte. Csillag helyett Prager Lőrincz nyugdíjazott tisztviselő kereskedelmi ügyelővé neveztetett. (1794.) ¹⁾

A nyomda felvirágzása emelkedő jövedelmei daczára azonban több rendetlenség és visszaélés gyanúja felmerülván, a helytartótanács a nyomda állapotának megvizsgálására John Antal kebelbeli tanácsosát, Rothweiler Mátyás szám-tiszttel küldötte ki. (1803.)

A vizsgálat a nyomda vagyonának jelentékeny emelkedését constatálta; az az épület nélkül 519,799 frt 18 kr. volt.

De viszont kiderült, hogy 1798 óta a pénztár rovancsolása nem történt és Matusek gondnok sikkasztásai folytán tetemes pénztárhány mutatkozik, mely eleinte 18,525 frt, később összesen 19,285 frt 43 krban állapittatott meg.

Matusek vizsgálati fogságba került, ellene Pest megye törvényszéke előtt a bűnvádi eljárás meg lett indítva, melynek befejezése előtt azonban meghalt. (1806.)

Magánvagyonából ugymint kertjéből, ingóságaiból, cse-

¹⁾ Udv. rend. 1794. oct. 9. 11118. sz., decz. 9. 13375. sz. Prager ügyelőt Krakóba küldötték, az ottani egyetemi nyomda berendezésére 3 frtnyi napdíjjal és az uti költségek megtérítésével; ott 1802. szept. 5. 1803. febr. 13. időzött, 141 napot helyben, 20 napot utban töltvén. Udv. rend. 1802. jan. 16. 5766. sz. 1806. marez. 28. 2374. sz.

lekvő követeléseiből, óvadékpénzéből 3148 frt 16 kr. meg lett térítve, és ilykép az alap vesztesége 16137 frt 27 kr volt.

Lakitsot azon vád terhelte, hogy a gondnok személye iránti bizalmánál fogva, a pénztárt 1798 óta nem rovincsolta. Tekintettel mindazáltal a nyomda azon nagy emelkedésére és gyarapodására, mely főleg az ő fáradságának tulajdonítható, a helytartótanács és cancellaria a kártérítés alul felmentendőknek, de nyugalomba helyezendőknek véleményezték.¹⁾

A Felség a főkormányshékek véleményét Lakitsra nézve elfogadta, és a tudományok terén szerzett érdemei elismeréseül, udvari tanácsosi czímmel, egész fizetésével nyugalomba helyezte (1806.), a kártérítés alul azonban fel nem mentette. (1806.)²⁾ Ez utóbbi elhatározás ellen, mind a helytartótanács, mind a cancellaria felirattal járultak a Felséghez, és miután Lakits magán vagyonnal nem bírt, a kártérítés aluli felmentését szorgalmazták, a Felség mindazáltal meghagyta, hogy a kártérítés a vétkesek ellen törvény útján (via iuris) szorgalmaztassék, minek következtében a pör mind Lakits, mind Prager ügyelő és ellenőr ellen meg is indított. (1807.)³⁾

A nyomda gondnokává Sághy Ferencz, az egyetemnek

¹⁾ Udv. canc. felt. 1804. marc. 9. 7643. sz. Udv. rend. 1804, aug. 3. 7643. sz. 1806. febr. 7. 612. sz.

²⁾ Udv. rend. 1806. febr. 7. 611. sz. Lakits a helytartótanácsi fizetésen felül még a 700 forintot is az egyetemi alapból megtartotta (lsd. 322. l.) Ferencz legfelsőbb elhatározásában ezen kedvezményre és az udvari tanácsosi czimre nézve mondá: „Ut et hinc intelligent quo in pretio habemus viros, qui cultura litterarum et eruditione semet distinguunt.“ Később a Lipótrend lovagkeresztjével is kitüntette. (1808.)

³⁾ Helyt. felterj. 1806. 3571. sz. Udv. rend. 1806. april. 18. 3057. sz. Canc. felterj. 1806. szept. 26. 14480. sz. A pör folyama alatt Lakits meghalt (1814.), az ügyigazgatóság azt örökösei ellen folytatta, és csak egy negyedszázad múlva 1832. évben érte végét, midőn a hétszemélyes tábla a királyi táblának az örökösöket a kártérítés kötelezettsége alul felmentő ítéletét helybenhagyta.

irnoka neveztetett, kit a magistratus melegen ajánlott. (1804.) ¹⁾

Igazgatóvá és a helytartótanács tanulmányi bizottsága előadó ülnökévé Markovics Mátyás, kir. tanácsos, az egyházi jog tanára lett kinevezve (1806. május 23.) 500 frt igazgatói, 1000 frt bizottsági ülnöki fizetéssel, szabad szállással, fa- és gyergyailletményen. ²⁾

Hasonló események megelőzése végett a nyomda ügykezelése ujonnan szabályoztatott és határoztatott, hogy az ügyleti intézkedéseket ne a gondnok maga tehesse, hanem azok hónaponként az igazgató által, a gondnokkal és ügyelőkkel tartandó bizottsági ülésekben tárgyalassanak és állapittassanak meg, és ezen ülések jegyzőkönyvei a helytartótanácsához terjesszessenek; a hivatalnokok hivatali esküt tegyenek, teendők külön ügykezelési szabályokban pontosan határozattassanak meg. ³⁾

A törvényes állapot helyreállításával a közalapítványok elválasztása a kir. kincstártól bekövetkezett, és mindenek előtte az előbbi intézkedés megváltoztatásával ki lett mondva,

¹⁾ Egyet. Jk. 1803. decz. 20. 394. sz. A tanulmányi bizottság Ságghyn kívül Szupp József nyomdai irnokot, és Kalmár Józsefet közalapítványi pénztártisztet, a helytartótanács Ságghy kihagyásával Szlabig Alajos pozsonyi közalapítványi pénztárnokot, a két említettet ajánlotta, míg a cancellaria Ságghy mellett nyilatkozott. Udv. rend. 1804. aug. 3. 7645. sz.

²⁾ Markovicsot a helytartótanács 1804. decz. 24. 28255. sz. alatt terjesztette fel, a cancellaria 1805. febr. 1. 1176. sz. A legfelsőbb kinevezés 1806. május 23. 4681. sz. Udv. rend. lett közölve. Igazgatói fizetését a nyomda, ülnöki fizetését az egyetemi alapból nyerte.

³⁾ Helyt. felt. 1804. april 17. 5861. sz. Canc. 5161. sz. Udv. rend. 1806. febr. 7. 613. sz. Rothweiler Mátyás 177 nap dija fejében 1500 frtot és még 221 frt jutalmat kapott. Udv. rend. 1806. szept. 5. 8775. sz. A nyomdánál akkor 39 szedő és betűöntő segéd volt alkalmazva, a szedők 273 frt 30 kr. fizetéssel; kik azonban a rendkívüli drágaság miatt 1802. nov. 1-étől 10 kr. napi pótlékot kaptak, mely később évi 30 frtban állapittatott meg. Udv. rend. 1805. aug. 16. 8225. sz. szept. 25. 10481. sz.

hogy az egyetemi, tanulmányi, tápintézeti és nyomdai alap tőkési magánosoknak is törvényes kamat mellett kiadhatók.¹⁾

Mind azon alapokat, melyek 1780. a helytartótanács felügyelete alatt állottak, hozzájárulván a felosztatott szervezetek és tápintézetek javai is, melyeket a kincstár egyesítve kezelte, a helytartótanács vette át (1793.); és az egyetemi alap 1793. évi októberben a többiektől elkülönítettett.

Elvül kimondotta ő Felsége, hogy a kisebb birtokok kellő biztosíték mellett, 12—15 évre árverés útján hasznbérbe adassanak. A nagyobb birtokok és uradalmak kezelésére a november 1. felosztatott kamarai igazgatóságok helyett, új alapítványi főtisztviségek rendszeresítették. A felügyeletet a helytartótanács gazdasági bizottsága gyakorolta, a fontosabb ügyek a helytartótanács teljes ülésében döntettek el.

A pénztári elkülönítés augusztus 1. eszközöltetett; a helytartótanács alatt álló külön közalapítványi főpénztár és több fiókpénztár állíttatott fel, és mind a gazdasági főtisztviségek, mind az azoknak alárendelt hivatalok és pénztárak külön részletes utasításokkal láttattak el. (1794.) Minthogy pedig ezen kegyes alapítványok közönségesen közalapoknak (fundi publici) neveztettek, a király a helytartótanácsot utasította, hogy ezen határozott kegyes célokra rendelt, természetöknél fogva kegyúri jogából folyó legfelsőbb felügyelete alatt álló, az 1791. 21. t.-cz. említett közalapokkal semmimű összeköttetésben nem lévő, és az 1791. 26. t.-cz. értelmében csak a katolikusokat illető alapítványok, jövőben csak saját nevükön (fundus studiorum, religionarius) vagy általán közalapítványoknak (fundi fundationales) neveztesse.

Az egyetemi jószágok részben a sellyei, részben a pécsváradi főtisztviségek kerületéhez soroztattak.²⁾

¹⁾ Helyt. int. 1791. nov. 14. 20991. sz.

²⁾ Udvar. rend. 1793. július 4. 7079. és 7080. sz. Helyt. intézm. 1794. július 15. 15399. sz. Lsd. Tanulmányi alap Vezérokmányai. Budapest, 1880. XIII., XIV. sz. 107—113. l.

Az egyetemi alap jószágálladékában történt változást és okait már fenebb említettem.¹⁾ A tárgyalások hosszabb tartama miatt a már kiállított adománylevél, újabb kiadása vált szükségessé, melyért azonban újabb díjak nem voltak fizetendők.²⁾

Az iktató parancs a beszterczebányai káptalanon kívül a pozsonyihoz is intéztetett, miután az esztergami káptalan a bozoki prépostság miatt, melyet pörösnek állított, nem volt kiküldhető.³⁾

Az említett változáson kívül a Degen-féle ház Pozsonyban, mely 1784. évben 6832 forint 36 krajczár cselekvő követelés fejében végrehajtás útján került az egyetem birtokába, mint-hogy keveset jövedelmezett, 4752 frért Herbst Péternek el lett adva. (1804.)⁴⁾

A bozoki prépostság fele részének bérlete iránt a szerződés az esztergami káptalannal meg lett ujtva, (1797.) és

¹⁾ Lsd fenebb 313., 314. l. A tanulmányi alap kiadásai a jövedelmeket 1801. évben 6606 frt 51 krral túlhaladták. A csere iránt a cancellaria első indítványa már 1799. febr. 1. 817. sz. alatt kelt, és az udvari kamarával jul. 5. 7189. sz. alatt lett közölve.

²⁾ Helyt. felterj. 1800. decz. 13. 29492. Canc. átirat az udv. kamarához 1801. febr. 6. 1223. sz. Válasz. Canc. 2553. sz. Udv. rend 1803. junius 3. 5685. sz.

³⁾ Udv. rend. 1804. aug. 17. 8041. sz.

⁴⁾ Udv. rend. 1804. junius 6. 3561. sz. Miután ez által az egyetemi alap kárt szenvedett, ő Felsége a tőkekölesönzés körülményeit megvizsgáltatni rendelte. Udv. rend. 1806. szept. 26. 9527. sz. A Török-féle jószágokért gróf de la Motte 8935 frt (1791.) Sztraska pusztáért a Török fivérek 4644 frt 20 krt (1792.), a Bahonyhoz tartozott jószágrészt Jeszerniczky István 2600 frt (1793.) a fintai magtárért Desewfy Samu 448 frt 7 kr., a Magyar-féle birtokrészt Alsó-Lóczban és a nagyszombati házáért Bencsik József 1435 frt 10 kr. (1796.), Böös és a várkonyi birtokrészekért gr. Amade 2665 frt 50 kr. (1800) fizettek az egyetemi alapnak. Ezen jószágrészekre nézve, melyek jobbadán hasonló módon kerültek az egyetemi alap birtokába, lsd. Egyetemi Okmánytár kimutatások V. mellékl. 9. l.

a haszonbérlet összege mindaddig, míg ezen uradalom tulajdona iránti kérdés (controversia) törvényesen el nem döntetik, évenkénti 7404 frt 21^{1/10} krajczárban megállapítva, azon kikötéssel, hogy ha az uradalom a hrussói királyi kisebb haszonvételek jövedelmében részesíttetnék, a haszonbérleti összeg is aránylag felemeltessék. ¹⁾

A legfelsőbb elhatározásra, hogy a szervezése után vagyonának kezelése az egyetemre bizassék, a felség és udvari cancellariának ismételt sürgetésére a helytartótanács válaszolá, hogy ez ügyben csak az elnök és alelnök kinevezése és ezek meghallgatása után, szándékozott véleményes jelentését megtenni és azért válaszával késedelmezett. A dolog érdemére nézve kijelenté, hogy a vagyon administratióját az egyetemre bízni nem lehet, minthogy a tudományokkal foglalkodó tanárok, arra sem elegendő idővel, sem a megkívántatott gazdasági ismeretekkel nem rendelkeznek; azonfelül a külön kezelés és arra szükséges tisztek alkalmazása által az alapra új teher háramolnék, holott a többi alapokkal közös kezelése aránytalanul csekélyebb költségbe kerül. Annálfogva a helytartótanács a kezelés fenálló módját és rendjét, továbbá is fentartandónak véleményezé, az ellenkező rendszer csakis a munkát szaporítaná, és czélját tévesztené. ²⁾

Az alapnak állapotja két évvel az átvétel után 1795. Burgmann István számtiszt által készített számvételezési kimutatás szerint a következő volt:

Jövedelme	145,800 frt 2 ⁶ / ₈ kr.
Kiadásai	102,900 „ 39 „
Jövedelmi többlet	42,879 frt 23 ⁶ / ₈ kr.

¹⁾ Az 1782. szerződés szerint a káptalan 5550. frtot fizetett évenként haszonbér fejében. Udv. rend. 1797., 3199. sz. Helyt. intézm. 1791. april. 28. 9991. sz. Lsd. Egyet. Okmánytár XVII., XXXIV. sz. 63—67. s 86. l.

²⁾ A király újabb kézírata ez ügyben 1802. marc. 26. kelt Udv. rend. 1802. marc. 27. 2868. sz. Udv. rend. 1802. april. 30. 3980 és 8422. sz. Helyt. felt. 1802. május 10. 12542. sz.

Követelések hátralékai . . .	241,128	frt	17 ⁶ / ₈	kr.
Tartozások hátralékai . . .	156,328	„	10 ² / ₈	„
Minélfogva a hátralékban levő követelések a tartozásokat 84,890 frt 1 ³ / ₈ krt túlhaladják.				

Nevezetesen:

I. Tőkéek közalapoknál . . .	237,218	frt	55 ⁷ / ₈	kr.
Évi kamatai	11,517	„	25 ³ / ₈	„
Hátralékos kamatok	2,326	„	1 ² / ₈	„
II. Tőkéek magánosoknál . . .	6,620	„	37 ⁴ / ₈	„
Évi kamata	331	„	1 ⁷ / ₈	„
Hátralékos kamatok	994	„	16 ⁵ / ₈	„
III. Uradalmi tiszta jövedelmek,				
hat évi átlag szerint	126,639	„	48	„
Behajtandó követelések . . .	112,845	„	11 ⁶ / ₈	„ ¹⁾
IV. Haszonbérletek és járadékok	6,811	„	51 ⁴ / ₈	„
Hátralékok	7,512	„	45 ³ / ₈	„
V. Nyomdai járulék	500	„	—	„
VI. Követelések más alapok iránt				
nyában	116,436	„	17 ⁶ / ₈	„

Az egyetemi nyomda:

I. Jövedelmei	9,552	frt	4	kr.
II. Terhei	3,771	„	—	„

Maradék	5,781	frt	—	kr.
Követelések hátralékai	1,793	„	23 ⁶ / ₈	„
Tartozások hátralékai	1,454	„	50	„

Az alap kiadásai a következők:

Jogi kar	8,300	frt	—	kr.
Orvosi kar	11,800	„	—	„
Bölcsészeti kar	11,500	„	—	„
Győri hittani kar	2,000	„	—	„

¹⁾ A kincstár a pécsváradai gabonáért 25,216 frt 58¹/₈ krral tartozott, melyet 1798. kamrai kötelezvényekkel fizetett, 87,628 frt 13²/₈ kr. haszonbérletknél, jobbágyoknál, természetményi vevőknél volt hátralékban.

Zágrábi hittani kar	2,000	frt	—	kr.
Tudorozási segélydíjak	600	„	—	„
Könyvtári személyzet	1,500	„	—	„
Irodai személyzet. Pedellus:	1,300	„	—	„
Fűvészkerti főkertész	300	„	—	„
Hitszónok	300	„	—	„
Egyetemi főgymnasium Budán	4,400	„	—	„
Rectori kisebb költségekre	2,000	„	—	„
Kórodákra	3,999	„	58 ⁴ / ₈	„
Vegytani tanszékre	400	„	—	„
Sebészeti „	100	„	—	„
Bonczatani „	50	„	—	„
„ gyűjteményre	100	„	—	„
Természetrajzi gyűjteményre	60	„	—	„
Állatgyógyintézetre	104	„	—	„
Gyakorlati mértanra	75	„	—	„
Természettani gyűjteményre	160	„	—	„
Csillagászati museumra	60	„	—	„
Könyvtárra (a nyomdai járulék)	500	„	—	„
Mérnökök ösztöndíjai	800	„	—	„
Állatgyógyintézeti házbér	450	„	—	„
Betegápolók	720	„	—	„
Kórodai segélő	150	„	—	„
Vegytani laborans	144	„	—	„
Három fűvészkerti segéd	360	„	—	„
Sebészeti segélő assistens	150	„	—	„
Természetrajzi gyűjtem. szolga	144	„	—	„
Élettani segélő	144	„	—	„
Állatgyógyintézeti segéd	150	„	—	„
Állatgyógyintézeti szolga	96	„	—	„
Két orvoskari szolga	264	„	—	„
Mérnöki intézeti szolga	144	„	—	„
Természettani szolga	144	„	—	„
Csillagdai szolga	120	„	—	„

Könyvtári szolgálta	150	frt	—	kr.
Három karbeli szolgálta ¹⁾	432	„	—	„
Más alapok és intézetekhez járulék	42,785	„	7 ² / ₈	„
Jesuiták nyugdíjai	3,380	„	6 ⁴ / ₈	„
Degen-féle ház adója és épentartása	45	„	26 ⁴ / ₈	„
Járulék özvegyek és árvák számára	3,000	„	—	„
Tartozás a tanulmányi alaphoz	89,818	„	16 ³ / ₈	„
Hadi segély (1794.)	24,066	„	36	„

A számvevőség kimutatására a helytartótanács megjegyezte, hogy a jövedelmi maradék csak papíron van, tényleg a pénztárak ki vannak merülve; a követelések nagyrészt be nem hajthatók; sok az építkezés; a jószágok jövedelmeinek hat évi átlaga irányul el nem fogadható, mert ez években a török háború miatt a gabona ára a szokottnál nagyobb volt.

Annálfogva az egyetemi alaphoz a hadi segély aluli felmentését, a győri és zágrábi hittanárok fizetéseinek a tanulmányi alaphoz átutaltatását indítványozá; a mi azonban a tanulmányi alap elégtelensége miatt, ez időben nem történt. (1802.)

Az 1799. október végén az udvari számvevőség szerint az egyetem:

Évi jövedelme	141,819	frt	56 ⁴ / ₈	kr.
Évi kiadásai	110,471	„	27 ¹ / ₈	„
Jövedelmi többlet	31,348	frt	29 ⁶ / ₈	kr.

¹⁾ A jogi kar kiadásai közt Lakits 700 forintja, az orvosiéban Vezza 500 forintja befoglaltatik. Stáhllynak a szemészetért 200 frt., Schönbauernek a külön gyógytanért 200 frt járt. — A könyvtár czimében az igazgató 900 frtja és a két irtok 300—300 frt foglaltatik. — Az állatgyógyintézet megtakarított házbérének hova fordítását fenébb 448. a l. érintetem. A hit-szónoknak azért járt csak 300 frt, mert 300 frtot mint volt pálos szerzetes kapott. A füvészkerti három segéd, három fokozatban 144 frt, 120 frt és 94 frtot kapott; az orvosi kar szolgálai egyike 144 frt., a másika 120 frtot. Udv. rend. 1801. okt. 2. 9785. sz.

Követelései hátraléka	182,568	frt	32 ² / ₈	kr.
Tartozási hátraléka	58,883	„	10 ⁵ / ₈	„
Követelési hátraléka tehát a				
tartozásoknál nagyobb:	123,685	„	21 ⁵ / ₈	„
Az 1803. évi október végén:				
Évi jövedelme	148,132	frt	16 ⁷ / ₈	„
Évi kiadása	114,954	„	30 ² / ₈	„
Jövedelmi többlet	33,177	frt	46 ⁵ / ₈	kr.
Követelési hátraléka	163,932	„	38 ² / ₈	„
Tartozási hátraléka	39,655	„	53 ² / ₈	„
Követelési hátraléka nagyobb a				
tartozásinál	124,276	„	45 ¹ / ₈	„

Az egyetemi nyomda jövedelme 180²/₈. 73111 frt 6 kr. volt. Ezek közt voltak a mult évek hátralékai könyvkereskedőknél és nyomtatványi rendelésekért: 34,783 frt 6 kr. A költségek 45,745 frt 30 krt tettek úgy, hogy a maradvány 27,365 frt 36 kr. volt, abban azonban a Matusek-féle károsítási összeg befoglaltatik.

Az 1805. október végén az udvari számvevőség jelentése szerint az alap állapotja a következő volt:

Évi jövedelme	183,810	frt	4 ¹ / ₈	kr.
Évi kiadása	125,106	„	38	„
Jövedelmi többlet	58,703	frt	32	kr.
Követeléseinek hátraléka	115,313	„	3	„
Tartozásai hátraléka	67,258	„	34	„
Követelési hátraléka nagyobb	48,054	„	25	„
Nevezetesen:				
Tőkái a kincstárnál	351,838	„	25	„
Tőkái magánosoknál	49,437	„	—	„
Uradalmi tiszta jövedelem kilencz évi átlaga szerint:				
Pécsvárad	83,709	„	47	„
Dunaföldvár	20,242	„	8	„
Sellye	19,256	„	54	„
Znióvárálja	14,137	„	55	„
Három Szlécs	729	„	20	„
	138,076	frt	4	kr.

Haszonbér a bozóki uradalom
feléért és a déneki pusztáért a sz.
István papnövelde részéről 7,404 frt 21^{5/8} kr.

Haszonbér Garam-Ujfaluért Lip-
tay Jánostól 5,518 „ 14^{2/8} „

Egyetemi nyomda járuléka a
könyvtárra 500 „ — „

Egyetemi alap előlegezése a
nyomdára 5,000 „ — „

Egyetemi alap előlegezése a táp-
intézeti alapnak 2,000 „ — „

A kiadások közt a fenebbi kimutatástól következő meg-
jegyzésre méltó eltérések fordulnak elő:

A vegy- és növénytan segédjének 400 forint, mint szám-
feletti tanárnak még 800 frt. (Kitaibel).

A szülészeti correpetitor Andre-
jovicsnak 500 frt — kr.

A kézi pénztárnak a kisebb szük-
ségletek fedezésére 14,431 „ 58 „

Az egyetemi és főgymnasiumi
fizetések tesznek 66,997 „ 58^{4/8} „

A zágrábi és győri hittanárok, a budai egyetemi főgym-
nasium tanárain kívül, még előfordulnak a Széchenyi országos
könyvtár őre, irtoka és szolgájának fizetései, az őrlakbérével
a fenebb érintett összegben. ¹⁾

Más alapok- és intézetekre: . . . 37,811 frt 54 kr.

Jesuiták nyugdijai 1,400 „ — „

Esetleges kiadások kilencz évi átlaga szerint:

Épületek emelésére 900 „ — „

Épületek fentartására 1,566 „ — „

Napdijak, bírósági költségek . . . 2,299 „ 28^{3/4} „

Esetleges jutalmak 607 „ 27 „

¹⁾ Lsd. fenebb 440. l.

Egyetemi és főgymnasiumi eset-			
leges előre nem látott költségek . .	3,848	frt 57	kr.
Kegyadományok, végkielégítések	161	„ 6	„
Rendkívüli különféle kiadások .	1,000	„ —	„
Járulék a közalapítványok keze-			
lési költségéhez	11,313	„ —	„

Ezen kimutatásokból kiviláglik, hogy az egyetemi alap jövedelmei annak költségeit túlhaladták.

Hogy ezen alapot dicső emlékezetű Mária Terézia az egyetem szükségleteire rendelte, sőt annak álladékát képező jószágok, tőkék, az egyetemnek mint jogalanynak valóságos tulajdonát képezik, az adománylevelek, az iktató parancsok tartalma minden kétségen kívül helyezik.

A királynő adományozta e javakat az egyetemnek, oly joghatálylyal, mint elődei és ő maga számos adományt tettek, püspökségek, káptalanok, szerzetek, egyesek számára.

A kir. adományok szokásos kifejezéseivel él a királynő mind előbbi adományleveleiben, mind nagy szabadalom leveleiben, midőn e javakra vonatkozólag mondja: „Universitati nostrae regiae Budensi eo prorsus modo, quo partim per abolitam societatem partim per alios mentionatorum beneficiorum tentores prius usuata et possessa fuerunt, iure, utenda possidenda pariter et habenda; totum item et omne ius regium quod in praespecificatis bonis et iuribus possessionariis atque ad eadem de facto et ab antiquo pertinentibus, quocunque alio etiam titulo haberemus, aut nostram quocunque modo concernerint Maiestatem, titulo uti praemissum foret, dotis et foundationis perpetuae, clementer damus donamus et conferimus ac concedimus.“

Ezen kifejezésekkel él Ferencz király is új adományleveleiben 1804.; és az egyetemi alap kezelésére vonatkozó 1794. legfelsőbb kéziratában, az egyetem jószágait, tőkéit világosan

ennek tulajdonának (der ihr eigenthümlichen Güter, Realitäten und Kapitalien) mondja. ¹⁾

A mily indokolatlannak tartom tehát, az egyetemi alap tulajdona iránt gyakran felvetett kérdést, mert az kétségtelenül a Nagyszombatból Budapestre áthelyezett tudományegyetemet mint adományost illeti, ²⁾ ép oly bizonyos, hogy az 1791. 23. cz. erejénél fogva is, az csak az egyetem szükségleteire fordítható; habár József kora óta nem az egyetem maga kezeli vagyonát, mint Mária Terézia alatt, királyi tanácsa által történt.

Az egyetemi alapnak specialis rendeltetése van, azt más célokra fordítani jogosan nem lehet, nem szabad.

És még is fájdalommal tapasztaljuk, hogy ez időben az alap jövedelmi többletét nem az egyetemre, hanem más, nem tagadom üdvös célokra, fordítani kezdték.

A Széchenyi országos könyvtár személyzetének fizetéseit az egyetemi alaphól fedezték, és ha ez azzal volt indokolható, hogy annak az egyetemmel összeköttetésben kellett volna állani, még akkor is abból fizették, évek hosszú során át, midőn e viszonyzat teljesen megszűnt.

Az ország közjogi története körül fényesen érdemesült Kovachich Márton György kinevezését az ország diplomatikostatistikai történészévé (historiographus) királyi tanácsosi czimmal és 1500 forint fizetéssel a helytartótanács azon feltétellel hozta javaslatba, hogy fizetését az egyetemi nyomda jövedelmeiből huzza, de viszont minden munkáját ingyen annak

¹⁾ Lsd. fenebb 312. I. 2. jegyzet.

²⁾ „Impetrator per Donationem regiam rite factam, consequitur veram proprietatem atque firmum solidumque ius fundi donati.“ Kelenen: Instit. iuris priv. hung. III. köt. 408. §. „Ha az adomány csendes birtokkal erősödött, (si donatio usu roborata est), akkor az adományos a nyert jószágot sajátjának mondhatja, ő a jószág ura lett (dominium et proprietatem bonorum acquisivit)“. Frank: Közigazság törvénye Magyarhonban I. rész 277. lap.

átengedni köteleztessék. A cancellaria pártolta az indítványt azon módosítással, hogy fizetését ne a nyomdai, hanem az egyetemi alapból huzza, és e javaslat valósítása csak azon mult, hogy ő Felsége, elhatározása előtt az egyetemi és nyomdai alap cselekvő és szenvedő állapotjának és azok rendelkezésének tüzetes kimutatását követelte. (1804.) ¹⁾

Fiumében a tengerészeti tanszék 600 forinttal nem a tanulmányi, hanem az egyetemi alapból lett felállítva. (1804.) ²⁾

A pécsváradi erdészeti iskola költségeit a király maga nem mint a cancellaria javaslá a tanulmányi, hanem az egyetemi alap költségein rendelé felállíttatni, minthogy ennek gazdag jövedelmeiből kitelik. (1804.) ³⁾

Holott az egyetemi tanárok fizetése, az egyetemi intézetek állapotja nagyrészt olyan volt, hogy a jövedelmi többletnek czélszerű és jogosult hovafordítása iránt alig lehetett kétség.

A hazai történelem körül halhatlanul érdemesült Pray György, Mitterpacher József rend- és tisztvárosa példáját követve (1801.), végrendeletében ⁴⁾, szegény beteg egyetemi tanulóknak gyógyszerekkel való ellátására 300 forintnyi alapítványt tett. ⁵⁾

¹⁾ Helyt. felterj. 1804. jan. 5. Udv. rend. 1804. april 13. 3785. sz.

²⁾ Udv. rend. 1804. aug. 10. 7776. sz.

³⁾ „Ad expensas Universitatis cum opimi redditus, extraordinariis his institutis et conveniunt et sufficientes sint“ „Franciscus.“

⁴⁾ Lsd. a végrendelet ezen pontját Egyet. Okmánytár XXXVIII. sz. 89 l.

⁵⁾ A Függelék XV. sz. alatt közlöm az e kötetben tárgyalt időszak nevezetesebb eseményeinek átnézetét időrend szerint.

FÜGGELÉK.

I–XV.

I.

A nagyszombati érseki egyetem alapító levele.

(Lásd 5. l.)

Nos Petrus Miseratione Divina sanctae Romanae Ecclesiae, Tituli Sancti Hieronymi Illyricorum Presbyter Cardinalis Pazmany, Metropolitanæ Ecclesiæ Strigoniensis Archiepiscopus, locique eiusdem Comes Perpetuus, Primas Regni Hungariæ, sanctæ Sedis Apostolicæ Legatus natus, Summus Secretarius et Cancellarius, ac Sacrae, Caesareæ, Regiæque Maiestatis Intimus Consiliarius etc. Saepe nobiscum anxie expendent, qua ratione et Catholicam Religionem in Hungaria propagare, et Nobilissimæ Gentis Hungariæ dignitati consulere possemus; inter cætera adiumenta primum illud occurrebat, ut aliqua studiorum Universitas erigeretur, in qua et animi bellicosæ Nationis mansuecerent, et idonei, tam regendis Ecclesiis, quam Reipublicæ administrandæ informarentur. Neque Nobis animus aut conatus ad hanc rem defuit; verum et clades Patriæ, et aliæ cum primis necessariae fundationes hucusque obstitere, quominus desiderio nostro satisfacere possemus. Nunc vero quoniam Deo benedicente, conatusque nostros coelesti favore prosequente, aliquæ nobis facultates suppetunt, quibus si non pro rei magnitudine certe pro afflictæ huius Patriæ conditione, aliquid cum gratia Dei facere posse, videmur. Egimus cum Admodum Reverendo Patre Mutio Vitellesco, Societatis JESU Praeposito Generali, ut erectioni Universitatis in Collegio Tyrnaviensi Patrum Societatis JESU assentiretur: eiusque curam omnem ac gubernationem in Societatem recipiendo, sequentibus conditionibus ac modis administrari velit. Cum igitur pro zelo gloriæ Dei, ac Religionis promovendæ nostram oblationem nomine Societatis universæ Pater Generalis acceptavit; Nos quoque ultra priorem iam factam, et in omnibus punctis illaesam permanentem Collegii Tyrnaviensis fundationem et redditus alios, quos hucusque habuit Collegium Tyrnaviense,

Reverendo Patri Georgio Dobronoky, Rectori Collegii Societatis JESU Tyrnaviensi simul ac semel in talleris sexaginta millia florenorum Hungaricorum per manus tradidimus. Insuper liquidi debiti Syngrapham Caesaream quadraginta millium florenorum, per eundem Patrem Rectorem Societati consignavimus; ut, sic in toto centum millium florenorum summa constitueretur. Hanc igitur summam, volumus, imprimis extra Hungariam in loco securo, vel emptioni bonorum utilium, vel censibus constituendis, ita Societas applicet, ut ex fructibus illius summae et collegii cum Scholis aedificatio a fundamentis acceleretur, et Professores necessarii sustententur. Finito collegii et scholarum aedificio, necessario, et toto etiam centum millium Capitali ad censum, vel ad bonorum emptionem plene elocato, ex eius postmodum censu totali, mille floreni annui pro nutrimento pauperum Studiosorum, in Bursa Sancti Adalberti, per Nos Tyrnaviae erecta, (etiamsi dieta Bursa commutatione domus alias in aedes transferetur) applicentur. Haec tamen pensio, uti praemisimus, non obligat Societatem, nisi et dicta aedificia absolvantur et residua etiam quadraginta millia (e quibus solis pensioni Bursae Sancti Adalberti provisum in mille florenis volumus) a Sua Caesarea Maiestate ad bonorum utilium, aut census emtionem obtineantur, et elocentur. Quod si successu temporis, Deo Hungariam a Turcico iugo liberante, opportunior urbs occurrat pro Universitate, liberum sit societati hanc nostram fundationem una cum Universitate alio transferre; dummodo tamen extra Dioecesim Strigoniensem non extrahatur, et Collegio etiam Tyrnaviensi prior sua fundatio permaneat illaesa. Sin autem (quod Clementissimus Deus avertat) Universitas in Hungaria continuari non posset; sed iniuria hostium externorum, aut domesticorum, Patres Societatis ita exesse contingeret, ut spes alicuius brevis redditus omnino interciperetur, obligata sit in hoc casu Societas censum ac fructus praedictae summae capitalis, in usum Clericorum Hungarorum ita extra Hungariam erogare, ut Sacerdotio idonei Iuvenes erudiantur, ac Sacris initiati in Hungariam redire sint adstricti. In casu absentiae Patrum Societatis ab Hungaria, si spes sit, nonnisi brevi annorum decursu abfuturam, servari volumus interea censum omnem ad reparanda post reditum Collegii damna (quae in eiusmodi motibus evenire solent) vel ad providendum personis alio migrantibus, censualem pecuniam applicari. Quod si vero post quocunque annorum decursus in Hungariam redire, ac Universitatem continuare societati integrum fuerit; volumus immutabiliter, ut, Clericorum educatione cessante, summae a Nobis assignatae fructus ad priorem Universitatis usum a Patribus Societatis applicentur, Universitasque continuetur. Tenebitur

etiam Societas Tynaviae, hoc ipso praesenti anno Millesimo, Sexcentesimo, Trigesimo quinto, unum cursum Philosophicum inchoare, successivis vero consequenter annis tres Philosophici cursus, una cum Ethica et Mathematica habeantur, cum duobus Scholasticae Theologiae Professoribus. Insuper unus Sacrae Scripturae Interpres, casuum alter, tertius controversiarum, sicut et linguae Sanctae Professor in hac Universitate sit; promotionesque ad gradus Academicos more alibi consueto peragantur. Successoribus autem nostris Archiepiscopis Strigoniensibus, ac Sede vacante. Capitulo Strigoniensi, etsi nullum aliud Ius in hanc Universitatem per nos erectam concedi volumus praeter eam, quae iure communi concessa est ordinariis locorum, eisdem tamen Successoribus, ac Sede vacante Capitulo Strigoniensi auctoritatem damus, ut obligationes hisce literis nostris specificatas, a Patribus Societatis JESU acceptatas, diligenter adimpleri et observari facere possint et teneantur. Salvâ tamen in omnibus Professorum quiete, salvo item lectionem cursu, et modo Societatis, quem iuxta suum Institutum in regendis servat Academiae. Successoribus item Nostris, ac Sede vacante, Capitulo Strigoniensi Universitatem hanc valde commendatam esse volumus, eisdemque incrementum eiusdem et ad maiora promotionem magno affectu commendamus. Quae omnia, ut a nobis pura et sincera intentione religionis Catholicae promovendae, ac Patriae charissimae sublevandae fiunt, ita DEUM optimum ex animo precamur, odoretur sacrificium hoc bonae voluntatis, foundationisque nostrae uberem benedictionem largiatur, ut Magnum nomen eius laudetur, et glorificetur in aeternum. Datum Posonii in Curia nostra Archiepiscopali XII. Mensis Maii Anno Domini MDCXXXV.

(L. S.)

Petrus S. R. E. Presbyter Cardinalis Pazmany,
Archi-Episcopus Strigoniensis.

II.

A nagyszombati egyetemet megerősítő császári és királyi szabadalom-levél.

(Lásd 6. 7. l.)

Nos Ferdinandus II. Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Ab eo statim tempore, quo Divina favente Clementia plurium Provinciarum, Regnorum item, ac ipsius etiam Imperii Romani suscepimus Gubernacula, nihil antiquius, et prae oculis praesentius unquam habuimus, quam ut subditorum salutem

inprimis et Provinciarum Nobis commissarum securitati, ita adiuvante Deo consuleremus, ut in iis consumata quaedam virtutum omnium effloresceret dignitas, et Religionis Catholicae veritas, ubi vigeat, inconcussa persisteret, ubi labefactata fuerat, repararetur, cultus divinus ubique propagaretur, status Ecclesiasticus simul et Politicus nativum sibi servaret splendorem, omnes denique industriae nervos eo contulimus, ut in omnibus Imperii, Iurisque nostri Regnis ac Provinciis ea excogitarem media, mandaremque executioni, quae omnium sapientum virorum iudicio ad formandam, et in disciplina christiana continendam Rempublicam habita semper sunt efficacissima. Quapropter cum inter haec curarum Nostrarum aestuaria constituti, in eo consistere reperissemus omne Christiani hominis praesidium, ut literis omnibus cumulate instructus, Deo ante omnia, sibi postmodum, ac demum Patriae, Principique suo fidelem ac salutarem in omnibus pro suo statu, et professione navaret operam; conati sumus, ut in Regnis et Provinciis nostris publica magnis sumptibus erigeremus Seminaria studiorum, e quibus emenso literarum curriculo tam regendae in Civilibus Reipublicae, quam gubernandis in spiritualibus Ecclesiis utilissimi prodirent Administri. Imitati scilicet in hoc sumus gloriosae ac felicissimae memoriae Maiores nostros Ferdinandum I. Imperatorem, Avum, Rudolphum Patruelem, itidem Imperatorem, et ipsum etiam piissimae memoriae Parentem nostrum Carolum, Austriae Archiducem, quorum singuli probe intelligentes, quantum ad Christiani Imperii maiestatem conferat doctorum hominum copia, suo praesertim illo, ac nostro hoc etiam aeo per tot haereses calamitoso, non tantum illos Caesareo sunt complexi favore, sed stabilia etiam Gymnasia, et Universitates iisdem erexerunt. Non solum autem nos ipsi in persona, ut talia fierent, elaboravimus, sed reliquos etiam Aulae, et ditionum Nostrarum Principes viros, qui ad similia praestanda idoneis a Deo facultatibus instructi videbantur, exemplo nostro provocavimus, ut et ipsi in sortem gloriosi nostri conatus accurrerent, quod et cumulate praestitum a pluribus magno animi gaudio vidimus. Raro, nec antea in Hungaria viso exemplo enituit inter hos magni meriti Viros Principes Reverendissimus in Christo Pater Dominus Petrus, Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis Pazmany, Archiepiscopus Strigoniensis, qui experientia doctus, quantum contra grassantium haeresum assultus, et contra quamlibet malorum turbam exacta litterarum omnium valeret tractatio, probeque itidem cognoscens, quantum per orbem universum in earundem litterarum humaniorum pariter ac divinarum professione Patrum Societatis JESU valeret industria, iisdem Tyrnaviae, Civitate scilicet Nostra Regia, et

Suae Dioecesis Strigoniensis sat opportuna, Studium Generale, seu Universitatem iuxta Societatis Constitutiones, glorioso fundavid exemplo, et praeter priorem Collegii ab Imperatore Rudolpho secundo gloriosae memoriae de summi Pontificis consensu fundati, dotem, e proprio suo peculio, dedit etiam sexaginta millia florenorum in eiusdem Fundationem, assignavitque de facto in dotem syngrapham liquidi debiti a Nobis, vel Successoribus, aut haeredibus Nostris persolvendi, ut sic in plenam Universitatis dotem, summa centum millium florenorum constitueretur. Ut igitur haec tam utilis, et necessaria fundatio, Nostra quoque Imperiali ac Regia autoritate nixa, et firmior consisteret, et maiore dignitate effloresceret, memoratus Dominus Cardinalis debita cum instantia petivit a Nobis, ut non modo tanquam Rex Hungariae, sed etiam ut Electus Romanorum Imperator Gymnasium seu Universitatem in Regia et Libera Civitate Nostra Tyrnaviensi per ipsum erectam, approbaremus simul, ac iuxta tenorem Fundationis suae Nobis exhibitum confirmaremus, etiam consvetis Academiarum Privilegiis exornaremus. Insuper ut eandem Universitatem cum totali sua dote, ac Collegio ita in nostram, Successorum, Haeredumque nostrorum specialem recipere protectionem, ut simul etiam omnibus serio, demandaremus quatenus ad gradus Academicos in Universitate Tyrnaviensi promoti, in aliis quoque Academiis, Urbibus, Capitulis, Ecclesiis, non secus admitti debeant, quam si in quacunque antiquissima ac celeberrima Universitate dictos gradus Academicos fuissent consecuti. Bulla autem Fundationis eiusdemque de verbo ad verbum expressus tenor, quem sub sua syngrapha, et Sigillo pendenti Authentico, Nobis confirmandum transmisit in charta pergamenae est huiusmodi: Nos Petrus, miseratione divina Sanctae Romanae Ecclesiae, Tituli Sancti Hieronymi Illyricorum Presbyter Cardinalis Pazmany etc. Saepe Nobiscum anxie expedientes, qua ratione et Catholicam Religionem in Hungaria propagare, et Nobilissimae Gentis Hungaricae dignitati consulere possemus; etc. Nos igitur et dicti Domini Cardinalis precibus inclinati, et propensione Nostra ad bene merendum de re litteraria incitati, hanc Collegii Tyrnaviensis a fundamentis constructionem, eiusdemque Archi-Episcopalis Universitatis dotationem ratam et gratam habentes, per Sacri quidem Romani Imperii fines de Caesareae; per Hungariam de Regiae potestatis Nostrae plenitudine acceptamus, confirmamus, roboramus, et ut legitimam, ac Regnis nostris summe utilem, in omnibus punctis, clausulis, Articulis approbamus, et admittimus, proque admissa, acceptata, et confirmata futuris perpetuo temporibus, apud omnes cuiusvis Status et Ordinis homines habendam esse, nostra Caesarea pariter, et Regis,

aliaque, qua pollemus, autoritate omni decernimus, ac statuimus. Utque tum Domino Fundatori de Nobis, de Ecclesiasticis, de Ordinibus Religiosis, de Literis, deque tota Hungaria optime merito, Caesarei. Regiique Nostri favoris clarius elucescat propensio, tum Societatis JESU Patribus Tyrnaviae in erecta hac et a Nobis confirmata Universitate, clementiae Nostrae gratia luculentius appareat, primo quidem, et ante omnia contra quosvis impetitores, ac violentos invasores. Archiepiscopalem hanc Tyrnaviae Universitatem et Collegium sub specialem, non tantum Maiestatis Nostrae Caesareae ac Regiae, sed haeredum etiam Nostrorum ac Successorum, tam per Sacri Romani Imperii fines, quam per Hungariam, illique adnexas, et caeteras Iuri nostro haereditarie subiectas Provincias Protectionem recipimus, promittentes per Nos, Nostrosque in utroque statu Officiales ac fideles, sedulam operam ad ea omnia praestanda, quae ad eius perennem conservationem, privilegiorum immunitatem, Studiorum commoditatem, Ipsorumque Scholarium pertinent securitatem, ac indemnitatem. Deinde Contractum etiam de elocatione sexaginta millium florenorum anno hoc currenti vigesima tertia Junii cum Augustana nostra et Romani Imperii Civitate factum, in omnibus suis punctis et clausulis confirmamus, ac non secus approbamus, quam si de verbo ad verbum illius contractus tenor hisce Nostris Privilegialibus esset insertus. Nominatim vero ex speciali Nostro consensu acceptamus, ac confirmamus sextam eius Contractus Conditionem, quae ex originali dictae Civitatis obligatione fideliter descripta sic sonat: Sexta, ut si nos vel nostri successores censum hunc annum in praedicto termino et loco, vel in parte aliqua, vel in toto deponere negligeremus, aut suo tempore Capitalis summae depositionem tergiversatione aliqua eluderemus, in hoc casu, ut pars laesa plenariam habeat satisfactionem, oppignoramus pro accepto per Nos Capitali totum vectigal vinarium Civitatis nostrae, ipsi quotannis pendi solitum, illudque Sacratissimae Maiestati Caesareae Ferdinando II. eiusque Successoribus, ac haeredibus, Dominis nostris Clementissimis transcribimus tamdiu possidendum ac percipiendum, donec per deputandos in hoc casu Officiales, aut Capitale ipsum acceptato termino non deponatur iis, ad quos illud pertinet, aut neglecti census iactura iisdem plene non compensetur. Quam quidem conditionem, si Civitas Augustana vel in toto, vel parte aliqua (quod quidem futurum non putamus) dicto modo negligeret, tam Nos quam Successores ac haeredes nostros stricte obligamus, Caesarea Nos usuros potestate et occupaturos in eo casu oblatum Iuri nostro vinarium Augustanorum vectigal, aut illo deficiente, aliquid aliud ex eorum rebus aequivalens, et satisfacturos Patribus.

Societatis JESU Tyrnaviensibus in omnibus iis, in quibus laesos se ab Augustanis fidelibus Nostris demonstraverint. Quod si futuris temporibus illa centum millium Capitalis summa pro Personarum Academicarum sustentatione, sustinendisque dictae Universitatis oneribus, placeat PP. Societatis Dominium aliquod coëmere, in illius Dominii etiam emptionem tam in Nostra, quam in successorum ac haeredum nostrorum persona consentimus, tribuendo, et per praesentes licentiam, ac auctoritatem conferendo PP. Societatis JESU ad hanc emptionem licite et valide faciendam in quacunque Iuri Nostro subiecta Provincia. Quod si quid dicto modo coëmatur, eius etiam Dominii, aut alterius commodi stabilis, protectionem ac Patrocinium pollicemur speciali Nos et Nostros favore et gratia suscepturos, non secus ac ipsius summae Capitalis, in nostram recepimus cum ipsa Archi-Episcopali Universitate et Collegio protectionem. Quod si vero etiam aliquo tempore haec a Nobis ita confirmata Universitas in alium Regni Nostri Hungariae locum cum Archi-Episcopali dote transferretur, his declaramus Societatem JESU non obligari, ut Collegio nostro Tyrnaviensi redditus omnes Praepositurae Turociensis relinquat, sed ex eis tantum quantum Collegio mediocri sustentando sufficit, de caeteris cum Nostro aut Successorum Nostrorum consensu iuxta suum Institutum in bonum Regni Hungariae disponere possit ac debeat. Ne autem huius Tyrnaviae erecti Studii Generalis dignitati et ornameto quidpiam desit, quod e plenitudine Casareae Regiaeque nostrae gratiae illi, membrisque eius potest conferri, Imperiali et Regio nostro Diplomate statuimus, simulque decernimus, ut haec Universitas, quae ex certa nostra scientia, animo bene deliberato, sanoque consilio accedente Imperialis ac Regii roboris firmitate est communita, omnibus et singulis Privilegiis Immunitatibus, Exemptionibus, praeeminentiis, praerogativis, facultatibus, Iuribus, indultis et gratiis uti debeat, possit, ac valeat, quibus caetera Gymnasia, studia Generalia, Academiae, et Universitates ubivis locorum et gentium per Imperium Romanum, Regna et Provincias, omnium Principum Austriacorum utuntur, fruuntur potiuntur, et gaudent quomodolibet consuetudine, vel de Iure; supplentes etiam quoscunque defectus tam Iuris, quam facti, si qui forte in praemissis intervenissent, aut intervenisse dici aut allegari possent. Specialissime vero Universitatum per Imperii fines et Provincias Nostras haereditarias erectarum, ut est Coloniensis, Vienneſis, Moguntina, Inſolſtadienſis, Pragienſis, Olomucenſis, Graecenſis lura omnia, et Privilegia, de Caesareae simul et Regiae nostrae potestatis plenitudine Tyrnaviensi huic Universitati conferimus, damus, et donamus pleno cum effectu, nihil penitus excludendo, cuius ipsa in

favorabilibus de Iure speciali, aut communi Caesareo Regio, aut Municipali Hungarico capax de facto censetur, vel in futurum censebitur, quod totum pro expresso hic habendum esse, declaramus, pariter et confirmamus, non secus, ac si eius etiam Privilegii et gratiae tenor hic descriptus haberetur. Quapropter cum vigore Caesareae gratiae Rector huius Universitatis, eiusque Cancellarius, Decani item Facultatum et caeteri Doctores, ac Professores aliquo in gradu litterario constituti Ius habeant ad omnes eos Doctoratus, Licentiaturnae, Magisterii, Bacalau-reatus, ac universe omnium graduum Titulis ac ornamentis cohones-tandos, quos praevio riguroso examine dignos his ornamentis repererint; volumus etiam consequenter imo decernimus, ac e Caesareae simul ac Regiae potestatis nostrae plenitudine statuimus, ut omnes sic legitime promoti Doctores, Licentiati, Magistri, ac Bacalaurei per omnes orbis Christiani, speciatim vero Europae Academias pro talibus habeantur, sintque practicipes ipso promotionis facto omnium illorum Privilegi-orum, gratiarum, immunitatum, antelationum, exemptionum, quibus caeteri in aliis Academiis gaudent, utuntur, ac fruuntur post adeptos tales gradus, sive iam haec privilegia consistunt in actibus externis, ut sunt Disputationes, Professiones, examinationes, Sententiarum censurae, consessus Academici, sive in aliis ornamentis ut sunt Epomides, Pilei doctorales, annuli, et id genus Academicae Reipublicae insignia, quae ipsa omnia una cum sceptro, sigillo, et Titulis gradui ac officio cuius-vis competentibus, concessa censentur a Nobis et de facto conceduntur ante omnes alios Rectori Academico, Cancellario eiusdem, postmodum Decanis Facultatum, et Professoribus Academicis. Declaramus hic item nominatim, quod Testimonia studiorum, seu gradum, ex hac Archi-Episcopali Universitate legitime obtenta debent admitti a quibuscunque Collegiis, Academiis, Communitatibus, Capitulis, et caeteris omnibus, cuiuscunque gradus et conditionis existant, tam in Iudicio, quam extra, et iis, qui ea obtinuerint, omnino prodesse et suffragari ad consequen-dos honores, non solum saeculares. sed etiam Ecclesiasticos, imo et Canonicatus, ac alia beneficia, etiam in iis Capitulis et Ecclesiis, quae in suis candidatis triennale, aut plurium pauciorumque annorum in aliqua Academia studium, vel gradum Doctoratus requirunt. Demum ut Nos ipsi ad ingentis boni spem Universitatem hanc cum Collegio Caesareo, et utraque sua dote totali, ac censu, cum omnibus item offici-alibus, ac membris, singulari semper parati sumus tueri patrocinio, commodaque eius datis occasionibus promovere, ita Successoribus, Haeredibusque Nostris ac Dominis Hungariae Statibus, Ordinibus, Reg-nicolis, tam in Ecclesiastica, quam saeculari dignitate, loco, gradu con-

stitutis eandem cum omnibus dictis clausulis, gratiis ac Privilegiis defendendam, promovendam, pluribusque, ubi ad literariae Professionis finem necessarium fuerit, favoribus ac Privilegiis exornandam pio affectu parique cordis sensu enixe commendamus. Atque hanc praemisso modo factam benignam nostram acceptationem, approbationem, ratificationem, confirmationem, Decretum, et voluntatem, per quoslibet, quorum videlicet interesset, rata haberi, observarique deberi, neque uspiam, ulloque modo laedi, iisque contraveniri volumus et constituimus. Harum Nostrarum manus nostrae subscriptione, sigillisque tam Bullae aureae, qua ut Romanorum Imperator, secretique, quo ut Rex Hungariae utimur, appensione munitarum vigore et testimonio litterarum. Actum in Civitate Nostra Vienna die decima octava Mensis Octobris. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Quinto. Regnorum Nostrorum, Romani decimo septimo, Hungariae et reliquorum decimo octavo, Bohemiae vero Anno Decimo Nono.

Ferdinandus m. p.

Georgius Lippay Episcopus Vesprimiensis,

Vdt

Regni Hungariae Cancellarius Aulicus m. p.

P. H. Stralendorff m. p.

Laurentius Ferenczffy m. p.

III.

A jogtudományi kar alapító levele.

(Lásd 9. 10. l.)

Nos Franciscus Leonardus Szegedy Episcopus Vaciensis, Praepositus Poseniensis, ac per Regnum Hungariae Aulae Cancellarius. Georgius Pongracz, electus Episcopus Szamandriensis, Lector et Canonicus Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, Illustrissimi quondam Domini Georgii Lippay Archi-Episcopi Strigoniensis etc. Testamenti Executores. Notum facimus et recognoscimus per praesentes; Quod nos vi et vigore Testamentariae dispositionis, seu ultimae voluntatis eiusdem piaae et sanctae memoriae Illustrissimi ac Reverendissi Domini Georgii Lippay Archi Episcopi Strigoniensis etc. in Anno praeterlapso Millesimo Sexagesimo Sexto die nona Januarii Viennae Autoritate Caesarea Regiaque confirmata, inter caetera pia Legata, Iuridici studii quoque Foundationem, in Regno Hungariae diu desideratam, tandem executioni mandare volentes non solum iuxta dicti Domini Georgii Lippay Testamenti tenorem, in anno Domini Millessimo sexcentesimo sexagesimo quinto, die ultima mensis Decembris Posonii confecti his verbis: Pro Foundatione studii Iuris Tyrnaviae in Academia lego Quindecim milla florenorum; alantur Doctores Iuris Civilis unus, Iuris canonici alter.

Quodsi onus studii Iuris Canonici profitendi in se suscipere velint Patres Jesuitae, dentur ipsis Trecenti floreni annui: de reliquo alatur Professor Iuris Patrii. „Verum etiam secundum Illustrissimi ac Reverendissimi quondam Domini Emerici Lozy Archi-Episcopi Strigoniensis in Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo secundo die sexta mesis Novembris Tyrnaviae conditum Testamentum (cuius siquidem Executor fuit suprafatus Dominus Georgius Lippay; Nobis etiam in ea parte eiusdem pii legati, quoad Iuridicum studium executio incumbit) in hunc modum sonans: „Domus Viennensis per me emptae pretium, de-puto ad Studium Iuridicum, in Academia Tyrnaviensi erigendum.“ Volentes inquam tam piaae et salutari amborum gloriosae memoriae Archi-Episcoporum Intentioni ac Dispositioni satisfacere, habito prius superinde Consensu et Authoritate Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Georgii Szelepcsény Archi-Episcopi Strigoniensis, Primatis Hungariae, Legati nati etc. Praelati nostri gratiosissimi, nec non mutua cum Venerabili Capitulo Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, atque Admodum Reverendo Patre Michaële Sicuten Societatis JESU per Austriam Praeposito Provinciali, et Reverendo Patre Ladislao Wid eiusdem Societatis JESU Collegii ac Academiae Tyrnaviensis Rectore, matura et exacta Conferentia ac deliberatione de Iuridico studio in Tyrnaviensi Universitate debito modo instituendo, et stabiliendo, in talem ex partium supradictarum consensu, quae sequitur, perpetuo duraturam devenimus et condescendimus conventionis et accommodationis unionem. Et primo, quidem quod Iuris Canonici in Academia Tyrnaviensi instituendi, ac docenti modum et Professionem attinet: quandoquidem illam praememoratus Reverendus Pater Michaël Sicuten Societatis JESU Provincialis Austriae, accedente Admodum Reverendi Patris Ioannis Pauli Oliva, eius societatis JESU Praepositi Generalis consensu et voluntate, iuxta Societatis Constitutiones, nullam scilicet ex parte sua Civilem obligationem admittendi acceptavit. Nos quoque supra nominati Testamenti Executores Reverendo Patri Ladislao Vid, saepefatae Societatis JESU Collegii et Academiae Tyrnaviensis Rectori, et Successoribus eius ex Quindecim millibus flororum pecuniae Lippaianaee, pro studio Iuridico Testamentaliter legatorum, atque in anno proxime praeterito Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo sexto die secunda Mensis Maii Excellentissimo Domino Comiti Francisco Wesselény de Hadad, Regni Hungariae Palatino per Nos ad censum sex per centum elocatorum, iuxta Fassionales literas eidem Reverendo Patri Rectori in Transumpto authentico ad maiorem rei confirmationem tradendas, quinque mille florenos Ungaricales (veluti capitalen summam

ex vi Testamenti trecentis florenis censualibus modo correspondentem) pleno iure Domini et cum effectu possidendos assignavimus, foundationique Academicæ Pazmanianæ adiciendos et incorporandos declaravimus, et definivimus, posseque habere, imo reipsa habere prænotatum Rectorem Academicum ac eius successores, et ipsam Academiam Tyrnaviensem, salvo semper Instituto saepefatae Societatis JESU, Ius ad eandem summam, tanquam ad partem suae foundationis etiam in casu suspensionis, dilationis, vel cessationis Iuris Civilis, annuimus, consensus, determinavimus, ea duntaxat reservata cautela: Quod haec summa quinque millium florenorum in uno corpore Physice, cum reliqua Lippaiana fundatione Iuridici studii permaneat, neque ab ea quocunque sub praetextu avelli, aut separari possit, præterquam in ea casu, ubi dicta quindecim millium florenorum summa non iam sex per centum, sed minus fructificaret: Nam tunc Pater Rector et Academia poterit eadem quinque millia florenorum a quindecim separare, et ubi visum fuerit investire; pro continuanda tamen Iuris Canonici Professione. Quodsi vero contingeret (quod divina bonitas avertat) Societatem et Academiam e Regno Hungariae exesse, tunc haec fundatio Canonisticae Lectionis, ut Pars adiecta Academiae Pazmanianæ fundationi transferri ex Hungaria non poterit, sed simul unita cum Iuridico studio in Regno remanere debet; et nihilominus Canonicum Ius doceri per Idoneum quempiam Professore Ecclesiasticum vel saecularem. Si tamen societatem revocari in Regnum, et redire contingeret, Ius, quod ante habuit in fundationem Lectionis Canonisticae, eiusque Professionem, in antiquum statum redire erit necessum.

Quantum vero ad Ius Civile et nostrum municipale in eadem Universitate Tyrnaviensi Reverendis Patribus Societatis JESU pleno Iure subiecta erigendum et incorporandum attinet: Siquidem eius incorporationem saepe nominatus Reverendus Pater Michaël Sicuten Societatis JESU Praepositus Provincialis Austriae ex parte sua admisit, in quantum videlicet sancto eiusdem Societatis Instituto non repugnat. Deinde siquidem saepefatum venerabile Capitulum Strigoniense pro veteri suo in Hungariam Patriam sibi dulcissimam fidei et Iustitiae promovendae zelo suum consensum benevole praebeuit: De reali eiusdem Iuris Civilis fundatione sic statuimus et definivimus; ut eius procuratio, administratio et conservatio futuris semper temporibus penes iam dictum venerabile Capitulum maneat et perseveret, in quem finem imprimis e fundatione Loziana florenos quindecim mille ex Lippaiana florenos decem mille modis infra declarandis, in toto summam viginti quinque millia florenorum eiusdem venerabilis Capituli curae et administrationi,

vigore harum nostrarum literarum, committimus et conferimus, iuxta literas fassionales de singulis duabus summis, Loziana videlicet et Lippaiana, singulatim authentice confectas eidem venerabili Capitulo tradendas. Cui proinde huius foundationis Iuris Civilis cura, directio et conservatio principaliter incumbet, sive per se, sive per unum e Columnis, uti est Lector, qui huius Iuridici studii immediatus Protector esse poterit.

In eo Nos etiam saepe nominati Executores Testamenti cum eodem R. P. Rectore Collegii Tyrnaviensis convenimus, ut illa quindecim mille Loziana, quae toties memoratus Dominus Georgius Lippay in Anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo die trigesima prima Decembris, una cum reliqua viginti millium summa apud Cameram Posoniensem Sacrae Caesarae Regiaeque Maiestatis investiverat, et postmodum in Anno millesimo sexcentesimo quadragesimo nono ultima die mensis Iulii Collegio Generali Cleri Hungariae pro Alumnorum sustentatione synodaliter applicuerat, interim, donec commode Iuris Professio erigi, intentionique testantis (Lozi) satisfieri possit, maneat harum nostrarum vigore literarum, et vicissim aliarum Cessionalium a Patre Rectore edendarum in perpetuum eidem Seminario Generali applicata et incorporata, in loco videlicet aliorum quindecim millium florenorum, Lippaianorum, quae illi itidem Seminario nuper legata erant, iam vero mutua hac cessione interveniente, foundationi Iuris Civilis incorporantur.

Quoad Professores et modum profitendi Iuris Caesarei et Patrii sic conclusimus et ordinavimus, ut tres Professores constituentur, quorum duo Ius Patrium, id est consuetudinarium Regni Hungariae, nempe decretum Generale quod vocamus Tripartitum, constitutiones et Articulos tractent, unus quidem eorum theoretice, alter vero practice utriusque Iuris Canonici videlicet et Civilis Caesarei, ac municipalis, praxim forensem una cum reliquis Iuris Processus requisitis tam quoad Causas octavales et Comitatus, caeterorumque Iudicum ordinariarum, et Pedaneorum, quam Civiles Liberarum Civitatum, Iurisque Tavernicalis et fori Spiritualis, cum additis formulis Literarum in Processibus Causarum intervenire solitarum tradat. Tertius demum Praecepta et Institutiones Iustiniani, ac Corpus totius Iuris Civilis et glossarum, una cum reliquis eorum accessoriis doceat. Professores porro Iuristae in id maxime incumbant, ut iura municipalia combinent cum Caesareo, et Canonico, in quantum fieri poterit. Et quae in nostris desunt, ex illis supplere studeant. Hi tamen Professores ut sint numero tres, pro moderna duntaxat rei circumstantia ordinatum est; Postea enim duo sufficere videntur, quorum unus Ius Patrium; alter Institutiones Iustiniani profiteatur

Professores iidem quoad promotionem, vel (si opus fuerit) amotionem et vim coercitivam Venerabili Capitulo et Magnifico Rectori Academiae subiacebunt. Praestabunt item iuramentum fidelitatis et subiectionis tam venerabili Capitulo, quam Rectori Magnifico et Universitati iuxta statuta et Privilegia Academiae. Quoad reliqua etiam Universitatis iura, siquidem eius membra futuri sunt, a Rectore Magnifico, et Academia dependebunt. Frequentabunt divina officia, et Rectorem cum aliis Professoribus comitabuntur, quotiescunque erit Festum sceptri, Professionem fidei toties, quoties reliqui Professores Academiae facient. Consultationibus Academicis intererunt, quoties a Rectore vocabuntur. Locus eorum erit in Actibus Academicis proximus post facultatem Theologicam. Pensionem tamen a venerabili capitulo accipient. Quia vero hoc studium Iuridicum ad instar aliarum in hac Universitate facultatum erigitur; Ideo sceptrum proprium et sigillum aliaque insignia ac ritus habebit, more recepto in aliis Universitatibus, quae Societati subsunt. Decanatus officium in hac facultate alternis vicibus Canonista, et aliquis Iuris Civilis Professor obibunt, Promotiones Doctorum et disputationes publicas more Academico instituere poterunt. Locus praelectionum publicarum assignatur, Iuris quidem Canonici in Academico Collegio, Civilis vero et Patrii sub Bibliotheca venerabilis Capituli Strigoniensis, donec aliter disponatur.

Tempus earundem Lectionum hoc ordine definitur: Mane Ius Canonicum a tertio quadrante octavae horae ad medium nonae praelegetur. Ius vero municipale itidem mane tradetur a tertio quadrante sextimae ad tertium quadrantem octavae horae sed alternis diebus a duobus Professoribus Theoriam, et praxim eiusdem Iuris Patrii docentibus. Iustiniani Institutiones explanabuntur horis pomeridianis quotidie, nempe a media prima usque ad primam quadrantem post primam. Professores Iuristae Horologium Collegii in praelectionum ordine sequentur.

In quorum omnium praemissorum fidem et Testimonium, firmitatemque perpetuam, praesentes Literas Nostras, tam cum nostris, quam etiam partium Sigillis, manuumque subscriptionibus roboratas dedimus, ac earundem unum exemplum penes annotatum venerabile Capitulum Strigoniense, alterum autem penes antelatum Collegium ac Universitatem Tyrnaviensem pro futura rei uberiori cautela extare volumus. Datum Tyrnaviae in Aedibus Praetitulati Reverendissimi Domini Georgii Pongracz die secunda Ianuarii Annj Millesimi sexcentissimi sexagesimi septimi.

(L. S. Capit. Strigoniensis.)
(L. S.) Michaël Sienten
Austr. Provincialis

Franciscus Szegedy (L. S.)
Georgius Pongracz (L. S.)
Ladislaus Vid (L. S.)

IV.

Az egyetemi cancellár könyvbírálóí kiváltságlevele.

(Lásd 13. l.)

Nos Carolus Sextus Dei Gratia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniaeque etc. Rex, Archidux Austriae: Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Luxemburgi, Wierthembergae et Thecae, Superioris et Inferioris Silesiae: Princeps Sveviae, Marchio Moraviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferretis, Kiburgi et Goritiae etc. Memoriae commendamus Tenore praesentium significantes, quibus expedit, Universis: Quod Nos tum propria Nostra Experientia, tum nonnullorum etiam Fidelium Nostrorum fidedigna Repraesentatione edocti, quam infames, et Perniciosi persaepe, ac Divino, Numini, Superisque injuriosi, adeoque Scandalosi et non solum Verae, ac Orthodoxae Fidei derogatorii, verum Statui etiam Publico et praesertim Juventuti multum officientes Libri, alias prohibiti in Lucem prodire, et Typis edi, aut alibi editi in praefatum Regnum Nostrum Hungariae utcumque induci, et sive aperte, sive oculte impune vendi, ac distrahi et velut Zizania disseminari solerent, quibus plurimi Fideles vel Novitate, vel culpabili Curiositate allecti in diversos, eosque damnabiles Errores facile pertrahuntur, et cum Iactura utriusque etiam Vitae praecipitantur, idque ex eo potissimum contingere, quod nulla praeviae Censura, et Examine imprimantur, aut alibi impressi, et inducti, priusquam venum exponerentur, debito modo non revideantur. Ac proinde Apostolico Regio Muneri Nostro hoc etiam in Passu correspondere, perniciosumque ex ejusmodi Libris scaturiens Malum antevertere, Communi vero, et publico Bono Paterne consulere cupientes Benigne Statuimus, et decrevimus, ut per praefatum Regnum Nostrum Hungariae ullus Typographus quempiam Librum imprimere, Bibliopola vero aliquam Editionem Venum exponere, absque praevia per Majestatem Nostram constituti Librorum Censoris, aut per eundem Facultate a Nobis Eidem concessa Deputandorum Approbatione sub Poena Confiscationis ausit, et praesumat. Et licet jam antehac primariam hujusmodi quoslibet Libros censurandi Facultatem ex Benigna Serenissimi olim Principis Leopoldi Romanorum Imperatoris, et Hungariae Regis Domini Genitoris, et Praedecessoris Nostri Gloriosae Memoriae Desideratissimi Concessione Religiosus olim Martinus Szentiványi e Societate Jesu SS-ae Theologiae Doctor Privilegialiter sibi concessam habuerit, quia tamen cum Morte ejusdem hujusmodi etiam, velut sin-

gulari duntaxat Personae collatum Privilegium expirasset, et consequenter Nemo pro nunc Legitima, et Privilegiali seu edendorum Librorum, seu dividendorum Approbationis, aut Inhibitionis, Punitio- nisque Facultate praeditus esse dignosceretur. Hinc Nos Fidelium Nostrorum Nobis Dilectorum Honorabilium Societatis Jesu Religioso- rum a Pietate, Doctrina, et promovendi Divini Cultus, ac Boni Publici Zelo, Juventutisque in bonis Moribus, et Scientiis ferventis Eruditio- nis Instituto praeprimis commendatorum condigna habita Reflexione, accedente etiam Reverendissimi in Christo Patris, et Serenissimi Christiani Augusti Sanctae Romanae Ecclesiae Presbyteri Cardina- lis de Saxonia, Principis, Archi-Episcopi Strigoniensis, et Episco- patus Iaurientis Administratoris, Primatis praefati Regni Nostri Hun- gariae, Legati Nati, Summi et Secretarii Cancellarii, et Actualis Intimi Consilarii Nostri; nec non Fidelis Nostri Nobis sincere Dilecti Reverendi Ladislai Adami Comitis Erdödy Episcopi Nittriensis, Intimi Consilarii Nostri, et per dictum Regnum Nostrum Hungariae Aulae Nostrae Vice Cancellarii, tanquam respective Archi, et Ordinariorum Dioecesanorum Consensu et demissa Recomendatione primariam illam Libros quoslibet Typis per Regnum Hungariae edendos censurandi, approbandi, vel rejiciendi, alibi vero impressos, et seu Venum exponen- dos, seu aliter etiam distrahendos, examinandi, et revidendi, suspectos vero, et perniciosos ipso Facto detinendi, et confiscandi Facultatem, autem memorato condam Patri Martino Szentiványi concessam, a modo deinceps in modernum, et successive etiam futuros Actuales Almae Archiepiscopalis Universitatis Tyrnaviensis praelibatae Societa- tis Jesu Cancellarios, velut SS-ae Theologiae Doctores transderivandam, et extendendam, ac futuris etiam Temporibus continuandam, et observandam esse duximus, ac Authoritate Nostra Regia benigne decrevimus eam praenotato Universitatis Tyrnaviensis pro Tempore constituto Cancellario tanquam primario Censori, ac etiam illis, quibus Ipse Vicariam hanc per praefatum Regnum Nostrum Hungariae in aliis quibusvis praefatarum Strigoniensis Nittriensis, et Jaurientis Dioece- sium Locis pro sua Prudentia delegaverit; Facultatem elementer dan- tes, et attribuentes Potestatem, ut idem Cancellarius, et sui in Officio Successores, ac per hunc, vel illum subdelegandi Censores non solum omnia quorumcunque Opera, Literas, et Typis edendas Scripturas revi- dere, et examinare et approbare, verum siqui absque illius, vel Delega- torum suorum Consensu Acta quaecumque, Librosque, et scripturas Typis mandari facere praesumerent, praeter Confiscationem omnium Libro- rum, et Typi, eosdem debita etiam Poena aggravari curare possint, ac

valeant. Imo transderivamus, extendimus, damus, et attribuimus praesentium per Vigorem. Fidelibus Nostris universis, et Singulis praesertim vero Supremis, et Vice-Comitibus, Iudlium et Iurassoribus, ac totis quorumvis praefati Regni Nostri Hungariae Comitatum Universitatibus, nec non Liberarum etiam, et Regiarum Civitatum Nostrarum, aliorumque Privilegiatorum Oppidorum, et quorumvis etiam Locorum, et Villarum respective Consulibus, Iudicibus, et Rectoribus serio, ac firmiter comittentes, et mandantes, quatenus praemissam Benignam Ordinationem et Concessionem Nostram, ut cuilibet palam fiat, et innotescat et Nemo, se per ignorantiam excusare valeat, in gremio sui publicare, et promulgare, ac per eos, quorum interest observari facere: Imo ipsimet etiam catenus dictis Censoribus assistere modis omnibus debeant, et teneantur. Praesentes autem post earum Lecturam reddi semper, et restitui jubemus Exhibenti. Datum in Archi Ducali Civitate Nostra Vienna Austriae Die trigesima Mensis Marty, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Vigesimo. Regnorum Nostrorum Romani Decimo, Hispaniarum Decimo Octavo, Hungariae vero, Bohemiae, et reliquorum Anno similiter Decimo.

Carolus. m. p.

(L. S.) Comes Nicolaus Illésházy m. p.
Ladislaua Hunyady m. p.

V.

A nagyszombati érseki egyetem rectorai és cancellárjai.

(Lásd 15. l.)

1635—36. *Rector.* (R.) *Dobronoki György* hittudor (ht.)

1636—37. R. *Forró György* böles. és ht.

1638. R. Az előbbi.

Hely. Cancellár (C.) *Pechierolli Vitalis* böles. s ht.

1639. R. Az előbbi.

C. *Bastianchich* Mátyás böles. s ht.

1640. R. Az előbbi; utóbb *Bellecius* Péter. böles. t. C. *Pizoni* Ferencz böles. s ht.

1641. R. *Bellecius* Péter. C. *Pizoni* Ferencz, utóbb *Turkovich* György b. s ht.

1642. R. Az előbbi. C. *Turkovich* György, utóbb *Palkovich* Márton b. s ht.

1643. R. Az előbbi. C. *Palkovich* Márton.

1644. R. és C. az előbbie.

1645. R. *Dobronoky* György. Hely. C. *Jászberényi* Tamás.
1646. R. *Keresztes* István b. t. Hely. R. *Lippay* János.
1647. R. Az előbbi. C. *Stainaperger* Eustach b. s ht.
1648. R. és C. az előbbiek.
1649. R. és C. Az előbbiek.
1650. R. *Palkovich* Márton b. s ht. C. az előbbi.
1651. R. s C. Az előbbiek.
1652. R. Az előbbi, utóbb *Turkovich* György b. s ht. C. Az előbbi.
1653. R. *Turkovich* György C. Az előbbi, utóbb *Palkovich* Márton. b. ht.
1654. R. Az előbbi. C. *Palkovich* Márton.
1655. R. *Palkovich* Márton b. ht. C. *Sicuten* Mihály b. s ht.
1656. } R. s C. Az előbbiek.
1657. }
1658. R. *Trinkellius* Zakáriás b. ht. C. *Palkovich* Márton.
1659. R. s C. Az előbbiek. Hely. C. *Juranits* Márton ht.
1660. R. Az előbbi. C. Az előbbi; utóbb *Topos* Ferencz b. s ht.
1661. R. Az előbbi. C. *Topos* Ferencz.
1662. R. *Juranits* Márton ht. C. Az előbbi.
1663. R. s C. az előbbiek, utóbb *Topos* Ferencz Cancellár (egyszersmind Hely. R.)
1664. R. *Vid* László ht. C. Az előbbi.
1665. R. s C. Az előbbiek.
1666. R. Az előbbi, C. Az előbbi, utóbb *Gaseczky* Szaniszló b. s ht.
1667. R. Az előbbi, C. *Gaseczky* Szaniszló.
1668. R. Az előbbi, utóbb *Gribóczy* Mihály b. s ht. C. Az előbbi, utóbb *Reffinger* György b. s ht.
1669. R. *Gribóczy* Mihály. C. *Reffinger* György.
1670. R. és C. Az előbbiek.
1671. R. Az előbbi, utóbb *Sennyey* László b. s ht C. Az előbbi.
1672. R. *Sennyey* László, C. Az előbbi utóbb *Ivul* Gábor b. s ht.
1673. R. Az előbbi, C. *Ivul* Gábor.
1674. R. Az előbbi, utóbb *Gribóczy* Mihály, C. *Topos* Ferencz.
1675. R. *Gribóczy* Mihály, C. Az előbbi.
1676. R. és C. Az előbbiek.
1677. R. Az előbbi, utóbb *Szarka* Gáspár ht. C. Az előbbi, utóbb *Gribóczy* Mihály.
1678. R. *Szarka* Gáspár, C. *Gribóczy* Mihály.
1679. R. Az előbbi, C. *Szaikovich* István ht.

1680. R. és C. Az előbbiek.
1681. R. *Bánki* János b. s ht. C. *Szarka* Gáspár.
1682.) R. és C. Az előbbiek.
1683.)
1684. R. Az előbbi, utóbb *Vid* László ht.
1685. R. *Vid* László egyszersmind tartományi alfőnök. C. *Gribóczy* Mihály.
1686. R. Az előbbi, utóbb *Sennyey* László. C. Az előbbi, ut. *Szentiványi* Márton b. s ht.
1687. R. *Sennyey* László. C. *Szentiványi* Márton.
1688.) R. és C. Az előbbiek.
1689.)
1690. R. *Gribóczy* Mihály, ut. *Szentiványi* Márton. C. *Sennyey* László.
1691. R. *Szentiványi* Márton, C. Az előbbi.
1692. R. Az előbbi, C. *Bernardi* Péter ht.
1693. R. és C. Az előbbiek.
1694. R. *Despotovich* János ht. C. Az előbbi. HC. *Sembler* Ambrus ht.
1695. R. Az előbbi, C. *Szentiványi* Márton.
1696. R. és C. Az előbbiek.
1697. R. *Kecskeméty* János. C. Az előbbi.
1698.) R. és C. Az előbbiek.
1699.)
1700. R. *Sennyey* László. C. Az előbbi.
1701. R. és C. Az előbbiek.
1702. R. *Zanger* János ht. C. *Kärchne* Simon ht. HC. *Kiris* Ferencz.
1703. R. és C. Az előbbiek.
1704. R. Az előbbi, ut. HR. *Bereviczy* Henrik bt. C. *Szentiványi* Márton, HC. *Podhorányi* László b. s ht.
1705. HR. *Berzeviczy* Henrik HC. *Podhorányi* László, ut. *Dubovszky* János.
1706. HR. Az előbbi HC. *Cseles* Márton b. ht.
1707. HR. Az előbbi, ut. *Pály* János bt. HC. *Podhorányi* László.
1708. HR. *Pály* János, C. *Kapy* Gábor b. ht. utóbb egyszersmind. HR.
1709. HR. *Kapy* Gábor, egyszersmind C.
1710. R. *Wenner* Jakab egyszersm. C.
1711. R. és C. Az előbbi.

1712. R. és C. Az előbbi, HC. *Tapolcsányi* Lőrincz b. ht.
1713. R. *Kapy* Gábor b. ht. egyszersm. C. HC. Az előb.
1714. R. és HC. Az előbbiek.
1715. R. Az előbbi, utóbb *Horváth* Andras b. s ht. C. *Szerdahelyi*
Gábor b. s ht.
1716. R. és C. Az előbbiek.
1717. R. *Horváth* András, C. Az előbbi.
1718. R. és C. Az előbbiek.
1719. R. *Tapolcsányi* Lőrincz k. ht. C. Az előbbi.
1720. } R. és C. Az előbbiek.
1721. }
1722. R. *Kiris* Ferencz. b. s ht. C. *Tapolcsányi* Lőrincz.
1723. } R. és C. Az előbbiek.
1724. }
1725. R. Az előbbi, ut. *Raicsányi* György. b. s ht. C. Az előbbi.
1726. R. *Raicsányi* György, C. Az előbbi.
1727. R. és C. Az előbbiek.
1728. R. Az előbbi, ut. *Tapolcsányi* Lőrincz, C. Az előbbi, ut.
Raicsányi György.
1729. R. *Tapolcsányi* Lőrincz. C. *Raicsányi* György.
1730. R. *Kecskés* Ferenc ht. C. *Huszar* János ht.
1731. R. és C. Az előbbiek.
1732. R. Az előbbi, C. *Csepelényi* Ferencz.
1733. R. *Fitter* Ádám ht. Az előbbi, ut. *Mindszenti* Antal.
1734. R. Az előbbi, C. *Kornéli* János ht.
1735. R. Az előbbi, C. *Kazy* Iván ht.
1736. R. *Kazy* Iván, C. *Szedellár* Ferencz ht.
1737. } R. és C. Az előbbiek.
1738. }
1739. R. *Graff* Gábor ht. C. Az előbbi.
1740. R. és C. Az előbbiek.
1741. R. Az előbbi, C. *Kazy* Iván.
1742. R. Az előbbi, ut. *Kazy* Iván, C. Az előbbi, ut. *Graff* Gábor.
1743. R. *Kazy* Iván, C. *Graff* Gábor.
1744. R. Az előbbiek.
1745. R. Az előbbi, ut. *Patay* Endre ht. C. Az előbbi.
1746. R. *Patay* Endre, C. Az előbbi.
1747. R. és C. Az előbbiek.
1748. R. Az előbbi, ut. *Kunics* Ferencz ht. C. *Turóczy* József. HC.
Répszely László ht.

1749. R. *Kunics* Ferencz, C. Az előbbi.
1750. } R. és C. Az előbbiek.
1751. }
1752. R. *Kéri* Ferencz b. ht. C. Az előbbi.
1753. R. Az előbbi, C. *Graff* Gábor.
1754. R. és C. Az előbbiek.
1755. R. Az előbbi, ut. *Kunics* Ferencz. C. Az előbbi.
1756. R. *Kunics* Ferencz. C. *Prileszky* Iván
1757. } R. és C. Az előbbiek.
1758. }
1759. R. Az előbbi, ut. *Kéri* Ferencz, C. Az előbbi, ut. *Hávor* Iván,
HC. *Schmitth* Miklós.
1760. R. *Kéri* Ferencz, C. *Hávor* Iván.
1761. R. Az előbbi, C. *Schmitth* Miklós.
1762. R. Az előbbi, ut. *Kéri* Bálint, C. Az előbbi, ut. *Prileszky* Iván.
1763. R. *Kéri* Bálint, C. *Prileszky* Iván.
1764. R. és C. Az előbbiek, HC. *Tolvay* Imre.
1765. R. *Schmitth* Miklós, C. *Muszka* Antal.
1766. } R. és C. Az előbbiek.
1767. }
1768. R. *Prileszky* Iván, C. Az előbbi.
1769. } R. és C. Az előbbiek.
1770. }

VI.

A nagyszombati egyetem királyivá emelése, és a dunaföldvári apátság adományozása.

(Lásd 48. 49. l.)

Nos Maria Theresia Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Regina Apostolica, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Magna Princeps Transsylvaniae, Dux Mediolani, Mantuae, Parmae etc. Comes Habsburgi Flandriae, Tyrolis etc. Vidua Dux Lotharingiae et Barri, Magna Dux Hetruariae. Memoriae commendamus Tenore Praesentium significando, quibus expedit universis: Quod inter tot, et tam arduas Regiminis Nostri Curas de provehenda Haereditariorum Regnorum, Ditionum, et Provinciarum Nostrarum Felicitate, non postreme sollicitae, eo praecipuam pro divinitus Nobis concessio Munere Nostro defixerimus Men-

tem Nostram, ut eadem Regna, Ditiones et Provinciae Imperio Nostro subjectae, ad majorem Felicitatis evehantur apicem, ad quod obtinendum siquidem nihil magis conducere posse existimaverimus, quam si Fidelibus Nostris subditis ea, et talia subministremus Adminicula, per quae ipsi Commoda, et Nostra, et totius Republicae amplius promovere, ac propriae quoque Utilitati per id non deesse valeant. Inter cetera vero hunc in finem deservientia Media praecipuum sane Locum obtineret ingenuarum artium, et Scientiarum ipsi Tempori accommodarum adaequata Institutio, quae adeo vicinum cum publica Rerum Administratione ac ipsa Regnorum felicitate nexum habere dignosceretur, ut huic potissimum tribuendum sit, si Juventus in futuram Emolumenti Publici spem efformetur, subjectaque continua quasi serie succrescentia pro utilibus tam Nobis, et successoribus Nostris, quam toti Reipublicae praestandis servitiis idonea, et habilis reddantur. Hinc benigne considerantes, animoque revolventes, quod tametsi ex munificentiae gloriosae Reminiscendae Praedecessorum Nostrorum Divorum condam Hungariae Regum Universitas in Libera, ac Regia Civitate Nostra Tyrnaviensi superioribus abhinc Temporibus erecta habeatur, cum tamen in hac ea vel maxime desiderari videantur, quae ab uberiores ejusdem Perfectionem pro ratione modernarum cumprimis Circumstantiarum necessario pertinere, ac cum ipso etiam de praesenti vigente Status Publici systemate cohaerere deberent, ut hac quoque in parte gratiam Nostram Caesareo Regiam, Maternamque Providentiam in subditam, eamque percharam Nobis Gentem cumprimis Hungaram uberius testatem reddere, et non modo Novis accessionibus cumulare, verum Publicis ac ad ipsam Posterorum memoriam transitis firmare possimus Monumentis, eandem Universitatem Tyrnaviensem ampliare, et perfectiorem reddere, adeoque ad debitum Consistentiae statum perducere benigne constituimus eo quidem lubentius, quo videlicet majorem Fidelibus Regni nostri Hungariae subditis, utilitatem exinde accessuram praevideremus, dum Filii ipsorum ad Scientiarum illarum, quas hactenus in exteris Oris cum gravi Sumptuum Profusione, Magnisque Incommodis quaesiverant, Cognitionem, et usum in medio Regni ejusdem Nostri Hungariae citra graviores expensas, et Incommoda pervenire poterunt. Quia vero hunc in finem complures Informatores peculiaribus Animi Dotibus et Qualitatibus ornati, diversarum item Scientiarum Doctrinis imbuti, necessarii utique forent, pro horum porro competente subsistentia, nec non aliis eo concurrentibus Adminiculis, notabiliores praerquirerentur Sumptus: Ideo praememoratam Universitatem Tyrnaviensem cumprimis sub peculiarem Nostram, et Successorum Nostrorum Hungariae Regum benignam

Protectionem, et Directionem assumimus, dein in hujus Protectionis, et Clementiae Caesareo Regiae majus argumentum de certo, et securo eatenus Fundo eidem Universitati Tyrnaviensi prospicere volentes, Supremo Patronatus Nostri Iure, quo ut Rex Hungariae instar divorum condam Hungariae Regum Praedecessorum videlicet Nostrorum gloriosae Reminiscendae pleno Iure fruimur, sensu etiam, et Dictamine Articuli duodecimi, millesimi quingentesimi quadragiesimi octavi Anni, praeter alios pro Universitate hac Tyrnaviensi jam destinatos Fundos, Abbatiam quoque Sanctae Helenae de Földvár in Comitatu Tolnensi existentem habitam, nunc per mortem, et ex hac vita decessum Josephi Landgravii Hassiae, Principis a Darmstadt legitime vacantem, simul cum omnibus illius Bonis, et Iuribus Temporalibus, Castris nimirum, Castellis, Oppidis, Possessionibus, Villis, Praediis, et caeteris quibusvis Iuribus Possessionariis, cunctis denique aliis utilitatibus, obventionibus, et emolumentis, in quibuscunque antelati Regni Nostri Hungariae Comitatibus existentibus ad eandem Abbatiam de Iure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, memorata Tyrnaviensi Universitati Titulo perpetuae Dotis, et Foundationis Nostrae dandam, et conferendam esse duximus, ita videlicet: ut modofata Universitas Tyrnaviensis eandem Abbatiam cum universis Pertinentiis suis Iure perpetuo, et irrevocabili possidere, fructusque, et Emolumenta Ejusdem percipere possit, ac valeat; prout damus et conferimus Iure perpetuo, ita tamen, et ea expressa cum Conditione ut deducta ex annuis praenuncupatae Abbatiae Reditibus viginti per Centum Quotta, una quippe rata ejusdem medietate, ad generalem Parochorum Cassam clementer institutam de Tempore in Tempus pendenda, alia vero medietate Titulo subsidii Ecclesiastici pro Fortificatione singulo Anno Camerae Nostrae Regiae Hungarico-Aulicae administranda, residuum quod ex Reditibus his perceptum fuerit, erga dandas eatenus annuas Rationes in uberius Rei Literariae, ad Scientiarum Incrementum converti, et impendi debeat. In quorum majus Robur, perpetuamque Firmitatem presentes Literas Nostras Fundationales Manus Nostrae Caesareo Regiae subscriptione, secretique Sigilli Nostri Regii, quo ut Rex Hungariae utimur, munimine roboratas extradandas, et clementer concedendas esse duximus Datum in Archiducali Civitate nostra Vienna Austriae die decima septima Julii anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo nono. Regnorum nostrorum Hungariae Bohemiae et reliquorum vigesimo nono. Maria Theresia m. p. Comes Franciscus Esterházy m. p. Ferdinandus Scultety m. p.

VII.

**A nagyszombati Jézustársasági collegium javainak
adományozása az egyetemnek.**

(Lásd 56. 57. l.)

Nos Maria Therezia Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, et Hungariae Bohemiae, Dalmatiae Croatiae, et Slavoniae Regina Apostolica, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Magna Princeps Transsylvaniae, Dux Mediolani, Mantuae, Parmae, etc. Comes Habsburgi Flandriae, Tyrolis etc. Vidua Dux Lotharingiae et Barri, Magna Dux Hettruriae. Memoriae commendamus Tenore Praesentium significando, quibus expedit Universis: Quod pro Regio Munere Nostro nihil magis Cordi Nobis unquam fuerit, ac vera Regnorum Imperio Nostro subjectionum Felicitas. Cum autem ad hanc promovendam ingenuarum Artium et scientiarum ipsi quoque Monarchiae Statui, et Systemati cohaerentium, Utilitatisque publicae deservientium recta Institutio, per quam videlicet animi quorumvis subditorum a Teneris quasi ad recte non modo cogitandum, verum etiam operandum pro bono communi formarentur, plurimum conferre posse dignoscatur. Ac ob id pro Materna Nostra, qua in Regni quoque Nostri Hungariae augendam felicitatem continuo vigilamus, solitudine et providentia Anno 1769. Universitatem Tynaviensem in benignam Protectionem Nostram Regiam assumendo, eandem non modo reformare, et ad perfectiorem Statum reducere, verum etiam pro meliori ejatis rei Literariae incremento de ampliori Fundo eidem Universitati Tynaviensi providere, finemque in hunc praeter alios eo destinatos Fundos, Abbatiam quoque Sanctae Helenae de Földvár Comitatus Tolnensi ingremiatam, et eorum recte vacantem, simul cum omnibus illius Bonis, et Juribus temporalibus, cunctis item utilitatibus ac emolumentis dictae Universitati Tynaviensi, Titulo Dotis, et Foundationis perpetuae benigne quidem conferre, ac donare Nobis visum fuerit, spectato nihilominus, benigneque perpenso eo quod Instituto Societatis Jesu per Sedem Apostolicam universaliter, adeoque in praeallato quoque Regno Nostro Hungariae sublato, et suppresso existente, aliam studiorum in eodem quippe Regno Nostro majori in parte per modo memoratam Societatem provisorum Regulationem instituere, hancque praeferenter in saepedata Universitate Tynaviensi, velut Matre omnium reliquarum in repetito Regno Nostro Hungariae existentium Academicarum, et Gymnasiorum inchoare, ac propterea de ampliori etiam Studiorum Fundo eidem Universitati prospicere oporteat. Ex eo itaque ultra prae-

declaratos Fundos, omnia insuper Bona tam mobilia, quam immobilia una cum Capitalibus ad abolitae Societatis Collegium olim Tyrnaviense pertinentia, modofatae Universitati Tyrnaviensi aequae Titulo Dotis et Foundationis perpetuae clementer conferenda esse duximus, ea tamen expressa et inevitabiliter explenda cum obligatione; ut generaliter omnia, quae eidem Collegio olim Tyrnaviensi inhaeserunt, tam videlicet Pensionum pro abolitae Societatis Individuis usque 19-nam Mensis Augusti, anni rec. evoluti 1774-ti clementer assignatarum, quam et alia cujuscunque generis, et speciei fundationalia Onera, ac notanter etiam Mille Florenorum Convictui Sancti Adalberti ex Capitali Centum Mille Florenorum per Cardinalem, et Archi-Episcopum quondam Petrum Pázmán fundato, hactenus semper quotannis depensorum, ulterior etiam eidem Convictui praestanda persolutio repetitam Universitatem Tyrnaviensem maneat, per consequens non nisi id, quod ab exolutis Pensionibus, depuratis item fundationalibus obligationibus remanserit, pro studiis, haecque concomitantibus aliis etiam Universitatis hujus necessitatibus, converti possit. Ne autem intuitu Bonorum, et Capitalium ejusmodi ad praefatum Collegium Tyrnaviense olim pertinentium futuris quibusvis temporibus difficultas formari, Dubiumque aliquod enasci valeat, specificam eorundem enumerationem praesentibus quoque benignis Donationalibus, et respective Fundationalibus Literis Nostris clementer inserendam esse duximus, et quidem Primo: Universa Capitalia ad idem Collegium olim Tyrnaviense quacunque demum ratione spectantia, dein vero Bona immobilia, et cum his connexa cujuscunque generis Tenuta, aequae per Collegium quondam Tyrnaviense, possessa, recensendo, quantum itaque memorata Capitalia concerneret, haec velut nullo titulo affecta consistunt in ducentis triginta quinque Mille, nongentis nonaginta octo florenis, piis autem oneribus obnoxia in triginta duobus Millibus sexcentis sedecim florenis, quae duae positiones si in unam Summan contrahantur, faciunt ducenta sexaginta octo Mille, sexcentos quatuordecim florenos. Status vero Bonorum immobilium est sequens, utpote: Primo, Domus Collegialis Tyrnaviae existens ad Tres Contignationes elevata, cum turri Mathematica, et duobus intra Cincturam fructiferis arboribus consitis hortis, Bibliotheca, Areis, officina fabrilis, et Vietoris, Pistrina, Stabulis, Cellario, eoque requisitis Suppellectili, et Instrumentis provisa. Secundo: Templum et Domus Typographiae ad duas Contignationes elevata. Tertio: In praefatae Civitatis Tyrnaviensis Suburbio Hortus Stella vocatus, cum aedificiis, horreo ligneo, et Repositorio Frugum, qui hortus ab omni Datiarum onere liber est.

Quarto: Agri in Terreno ejusdem Civitatis Tyrnaviensis existentes, velut unius Domus Civilis Appertinentiae in tres calcaturas subdivisi, numero tres oneri civili subjecti, et capaces Metretarum Posoniensium duodecim; item in eodem Terreno Ager in Ūrge-hegy situs, aequè oneri civili obnoxius, capax Metretarum Posoniensium quatuor; porro in eodem Terreno ager ab oneribus civilibus immunis in una Calcatura olim ad Monasterium Monialium Dominicanarum spectans, per antelatum Collegium ex industrialibus suis comparatus, capax metretarum octvagina quatuor; praeterea ad Limites Territorii rementionatae Civitatis Tyrnaviensis in vicino possessionis Zavar Terreno situs, ager nobilitaris a Barbara Listius, Andreae quondam Majthény Vidua, Collegio in Summa dotalitia directe eidem inhaerente, donatus, in tribus calcaturis per longum divisus, capax metretarum Posoniensium in singula Calcatura Viginti quatuor. Quinto: Possessio Fehér-Egyháza, seu Albanus, cum suis appertinentiis, aut pro eadem deponendum per eum, cui eandem benigne contulerimus aestimationale pretium. Sexto: Dominium Sellye, ad Praeposituram B. M. V. de Túrócz pertinens, cujus Domini Caput est ipsum Oppidum Sellye, Possessiones autem eo spectantes, et quidem in Comitatu Nitriensi Cis-Vagum Királyfalva, altera vero Trans-Vagum Hosszúfalu vocata, tertia in Comitatu Posoniensi itidem Cis-Vagum Pered nuncupata, ac denique nunc recensitae Possessionis Terreno conterminum Praedium Király-Rév nuncupatum. Septimo: Bona ad Praeposituram Sancti Stephani de Bozók spectantia in Rata medietate, per Seminarium Generale Regni Hungariae Cleri etiam de praesenti, in altera vero per abolitae Societatis Jesu saepe repetitum Collegium Tyrnaviense possessa, Caput hujus Domini est Arx, cum adjacente Oppido Bozók, reliqua vero Loca, ac respective Praedia, ad idem pertinentia, sunt sequentia, utpote: Possessiones Szenográd, Litava, Csekócz, Alsó-Mladonya, Felső-Mladonya, Bozók-Lehotka, Loczko, Trpény, Kecze-Varbók, Alsók, Felső-Badin, Alsó-Badin, Szelcz, Unyata, item Possessionis Hrusso Rata medietas, et Possessionis Szuhány quartalitas, in Possessione demum Keszihócz una sessio integra, Praedia porro Szelicsno, Lehotka, et Korbasz, alias Kis-Apati, omnia in Comitatu Honthensi situata, Praedium item Denek, in gremio vicini Comitatus Neogradiensis existens, et per praementionatum Collegium privato Jure antehac possessum, ac denique Domus allodialis cum necessariis aedificiis, appertinentiis, ac horto cum Vinea una in Libera ac Regia Civitate Nostra Corponensi, ejusdemque Terreno existentibus. Octavo: Domus Molaris cum Molendino quatuor Rotarum inter Territoria Possessionum Bohunicz et Radosocz, Comitatus Nitriensi ingremiata-

rum in Fluvio Blava sita, ad quam pertinent unus Ager viginti Metretarum Posoniensium capax, ac Pratum decem Currus ordinarios Foeni producens. Nono: Bona Praepositurae B. M. V. de Túrócz, cujus Caput est Arx Znio nuncupata, Loca vero ad eandem spectantia, et quidem in Túróczensi, Oppidum Znio-Váralja, Possessiones item Nagy-Szocsósz, Valcsa, Andrásova, Vriczko, Polerjeka, Moskócz, Leziakov, Szlovan, Lozán, et Villa-Szent-György, nec non Praedium Broszna, in Nítriensi autem Possessio Szalka, dein in Liptoviensi Possessio Trium-Szlécs, ac denique in Zoliensi Comitatibus Possessio Szilnicza nominatae. Decimo: In Territorio Liberae ac Regiae Civitatis Nostrae Modrensis una Domus cum quinque Vineis, una Rosenberg, altera Travnik, tertia Mitterberg, quarta Spiklik, et quinta Roschranz nuncupatis, Publico oneri, Juri item montano et Decimis obnoxiiis, sexta demum postdomali a Decima et Jure Montano immuni, Agris item duobus, uno in Diverticulo aequae Pri-Thyhelni quinque Currum, altero duorum Currum in Diverticulo Male-Luki sitis, et Tertio Reisznerka dicto, unius Currus foeni feracibus. Undecimo: In Promontorio Liberae ac Regiae Civitatis Nostrae S. Georgiensis quatuor liberae Vineae, una Hrubí-Lefflar, alias Kramar, secunda Mali-Lefflar, tertia Kramar, et quarta Krivány vocitatae. Duodecimo: In Oppido Récese Comitatus Posoniensi ingremiato Domus Curialis cum Vineis, prima Postdomali libera, secunda Aureus pes, vulgo Goldfuss dicta, cum Castaneto aequae libera, tertia perinde libera Siroka dicta, quarta itidem libera Vajnor vocitata, quinta communibus oneribus publicis subjecta, perinde Vajnor nuncupata, et priori Vinae liberae Vajnor vocatae, conjuncta, sexta Schvartzmann nominata, aequae oneribus subjecta, septima Franczlik dicta, similiter oneribus obnoxia, Pratis item quatuor, et quidem primo Schojba, secundo Pantova, tertio Pri-Hruszczovi, et quarto inutili Pomarino nuncupatis. Decimotertio: In Promontorio Possessionis Nagy-Senqvicz Vineae quinque Kozár dictae, inter quas in supremitate Vinearum duae extinctae sunt, liberae; tertia est media-Kozár dicta, oneribus publicis subjecta, quarta et quinta conjunctae sunt, et inferiores Kozár dictae, aequae oneribus publicis obnoxiae, circa Vineas autem fructiferae aliquae Arbores dantur. Quae proinde omnia praevio modo recensita, tam videlicet Summas capitales, quam vero Bona immobilia pro supremo Patronatus Nostri Jure, quo ut Rex Hungariae instar gloriosae Reminiscentiae Praecessorum Nostrorum Divorum aequae Hungariae Regum pleno Jure fruimur, sensu etiam, et dictamine Articuli 12-i anni 1548-i simul cum cunctis utilitatibus et emolumentis, et pertinentiis quibuscumque, Castris nimirum, Castellis, Oppidis, Possessionibus, Villis, Praediis,

Terris praeterea arabilibus cultis, et in cultis, Agris, ac Pratis, Campis, Pascuis, Foenetis, Foenilibus, Sylvis, Nemoribus, Montibus, Collibus, Vallibus, Vineis, Vinearumque Promontoriis, Aquis, Fluviis, Piscinis, Piscaturis, Pisciumve Clausuris et aquarum decursibus, Molendinis, et eorundem Locis, nec non Educillis, ac Macellis, generaliter vero aliarum quarumlibet utilitatum, et Pertinentiarum suarum Integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis sub suis veris Metis et antiquis Limitibus, existentibus, ad praespecificata videlicet Bona immobilia de Jure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus suprafatae Universitati Tyrnaviensi eo prorsus quo per antelatum Collegium abolitae Societatis Tyrnaviense usuata, et possessa fuerunt, Jure utenda, possidenda, tenenda pariter et habenda titulo, uti praemissum foret, Dotis et Foundationis perpetuae, pro Fundo Studiorum clementer damus, donamus, conferimus, et concedimus, ea tamen expressa cum Conditione et obligamine, ut juxta praemissa generaliter omnia, quae praememorato Collegio olim Tyrnaviensi incumbabant onera, per eandem Universitatem Tyrnaviensem supportentur, adeoque nonmodo Pensiones pro abolitae Societatis Individuis usque 19-nam Mensis Augusti anni proxime exacti 1774-i clementer assignatae, universa item Fundationalia onera, inter haec vero notanter Mille floreni illi, quos saeperepetitum Collegium olim Tyrnaviense ex Centum Mille florenorum Capitali per Cardinalem et Archi-Episcopum quondam Strigoniensem Petrum Pázmán fundato Convictui Sancti Adalberti in Gremio Civitatis Tyrnaviensis, existenti, et pia ejusdem Fundatoris Mente annue dependere tenebatur, de tempore in tempus rite exolvi, sumptus praeterea pro ulteriori Loci Credibilis, seu Conventuss B. M. V. de Túrócz conservatione necessarij, secundum proponendam Nobis et per Nos subinde clementer stabiliendam eatemus Regulationem suppeditari, verum etiam ab Universis Bonis Ecclesiasticis et Praepositalibus eorundem quippe annuis Reditibus decem percentum per Consilium Locumtenentiale Regium rite eruendum, Nobisque subinde repraesentandum, pro Fortificationis Camerae Nostrae Regiae Hungarico Aulicae quotannis administrari, ac ita demum id, quod deductis ejusmodi oneribus et Erogationibus universis remanserit, erga reddendas eatenus annue rationes in uberius Rei Literariae ac Scientiarum incrementum converti, et impendi debeat. In quorum majus Robur perpetuamque firmitatem praesentes Literas Nostras Donationales, ac respective Fundationales manus Nostrae Caesareo Regiae Subscriptione, Secretique Sigilli Nostri Regii quo ut Rex Hungariae utimur, munimine roboratas, extrandandas, et clementer concedendas esse duximus. Datum in Archi

Ducali Civitate Nostra Vienna Austriae die 13-a Mensis Februarii, anno Domini 1775-to Regnor. Nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum anno trigesimo quinto. Maria Theresia m. p. Comes Franciscus Esterházy m. p. Ferdinandus Scultety m. p.

VIII.

Az egyetem nagy szabadalomlevele. Diploma inaugurale.

(Lásd 125. 126. l.)

Nos Maria Theresia, Divina favente Clementia Romanorum Imperatrix vidua, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatae, Slavoniae, Galliciae, Lodomeriae, Bosniae, Serviae, Cumaniae, et Bulgariae Regina Apostolica etc. Archi Dux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae; Magna Princeps Transsylvaniae, Marchio Moraviae, Dux Brabantiae, Lymburgiae, Lucemburgae, Geldriae, Würtembergae Superioris et Imperioris Silesiae, Mediolani, Mantuae, Parmae, Placentiae, Guastallae, Auschviczii, et Zatori, Princeps Sveviae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis, Hannoniae, Kyburgi, Goritiae et Gradiscae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, Superioris et Inferioris Lusatae, Comes Namurci, Domina Marchiae Sclavonicae, et Mechliniae, Vidua Dux Lotharingiae, et Barri, Magna Dux Hetruriae etc. Memoriae commendamus tenore Praesentium significantes, quibus expedit, Universis. Cum in omni Republica ad recte constituendam Rem Literariam cumprimis necessarium esse omni Aevo existimatum sit, ut generale studium, veteri more ita compellatum, seu Universarum Scientiarum Academia commodo quopiam Loco constitueretur, ex qua nimirum tanquam e Seminario doctorum virorum, utilium, necessariorumque Scientiarum periti Magistri ad ceteras Regni minores, et subalternas Academias et Gymnasia cum insigni Rei Literariae emolumento peti possent, et in qua omnigenae, quae ubique doceri nequeunt, disciplinae tradentur; ea vero, quae aliis in Gymnasiis hausta sunt, hic rite perpolirentur, ac denique ad cuius normam omnis per universum Regnum Studiorum Ratio exigeretur: idcirco antiquissimis iam temporibus, quibus Studia eiusmodi generalia passim in aliis Europae Provinciis constabliebantur, gloriosae memoriae Praedecessores quoque nostros Reges Hungariae ad introducendum quodpiam studium generale in percharo etiam Regno nostro Hungariae, Provinciisque adnexis Cogitationes, Curasque suas convertisse certum, atque

indubitatum est. Enimvero ex veterum Monumentorum fide, atque auctoritate dubitari nequit, quin iam circa Annum Millesimum tercentesium sexagesimum a Ludovico Primo Rege Hungariae cuiusmodi Studium generale Quinque-Ecclesiis fuerit constitutum, quod ad Cladem usque Mohácsianam, Annum videlicet Millesimum quingentesimum vigesimum sextum, floruisse perhibetur. Cum autem hocce generale studium minus opportuno Loco collocatum fuisse videretur, paucos post Annos, utpote Millesimo tercentesimo octuagesimo octavo, Sigismundo Imperatore, et Rege Hungariae feliciter regnante, aliud studium generale Budae constitutum est, atque peculiari etiam Sigillo, cum Inscriptione: *Sigillum Studii Budensis*, donatum, id quod ex Actis Concilii Constantiensis Anni Millesimi quadingentesimi decimi tertii facile erui potest, imo Universitatis quoque huius Legatum Eidem Concilio Constantiensi interfuisse non obscure inde deducitur; Et quamvis dein studii huius Budensis progressibus et splendori post Sigismundi, scilicet Imperatoris, et Regis mortem continua Bella et Calamitatis, quae pene ad Annum usque Millesimum quadingentesimum quinquagesimum octavum continuata, Regnum hocce Hungariae dirum in modum divexarunt, non parum obstiterint, viguisse tamen et hoc, et alia per Regnum Lycea argumento est Decretum Ordinum Regni Hungariae Michaële Szilágyio de Horogszegh Gubernatore, tempore Electionis Regis Matthiae Corvini Anno Millesimo quadingentesimo quinquagesimo octavo editum, cuius Articulo Decimo Scholares immunes a Teloniis et Decimis, prout vetus Regni consuetudo requirit, adinstar Sacerdotum et Nobilium, pronunciabantur. At vero multo meliore fortuna sunt usae bonae Literae regnante eodem Matthia Primo, Corvino dicto, qui circa Annum Millesimum quadingentesimum sexagesimum quintum, communicato etiam cum Sede Apostolica Consilio, Istropolitanam primum Strigonii, dein Posonii collocatam Scientiarum Academiam introduxit, Cancellarium et Pro-Cancellarium constituit, quam etiam confluentibus undique Eruditione claris Viris aliquanto tempore floruisse constat. Verum cum idem gloriosae memoriae Rex Curas omnes ad ornandam Hungariae Metropolim Budam convertisset, vidissetque illam eo situ esse, ut ex quavis vastissimi Regni parte multo facilior illuc, quam Posonium, in finibus situm, esset Commeatus, commutato priori cum meliore Consilio, sive illam, quae Posonii ante fuerat, sive novam Universitatem Budae collocatam, Literatorum virorum ex variis provinciis magna cura advocatorum Societate constabilivit, celebri praeterea Bibliotheca, ac subinde Typographia ornavit. At vero haec quoque post eius mortem multis, gravibusque de

causis, quarum praecipua Clades Mohácsiana fuit, postquam cum Buda, tum omnis vicina Regio per Barbaros occupata est, cum universa Re Literaria misere interiit. Inter quas Regni Vastationes atque sua serie succedentes Calamitates iterum iterumque cogitatum fuit de restabulendis Scholis publicis, atque in hunc finem per easdem Bellorum tempestates desertorum Claustrorum et Monasteriorum, nec non Abbatiarum, et Praepositarum Bona, communi Regis, et ordinum Regni Consensu in Comitibus Anni Millesimi quingentesimi quadragiesimi octavi Articulo duodecimo designata, et signanter per Rudolphum Secundum Imperatorem, et Regem Hungariae, ex praescripto huius Legis Praepositura Beatae MARIAE Virginis de Thuróc Collegio Tyrnaviensi abolitae societatis collata fuit, donec tandem procurante imprimis Cardinale et Archi-Episcopo Strigoniensi de Pázmány Anno Millesimo sexcentesimo trigesimo quinto Studium universale principio tantum ex binis Facultatibus constans, in Libera Regiaque Civitate Tyrnaviensi, quo propter temporum iniquitatem Capitulum quoque Strigoniense translatum, et in qua ipsae etiam Scientiae ab hostilibus partim Turcarum, partim etiam aliorum internorum Hostium Incursionibus magis tutae fore existimabantur, additis ad redditus Collegii Tyrnaviensis nonnullis etiam Capitalibus summis, fundatum, et a Ferdinando Secundo Imperatore et Rege Hungariae solenni Diplomate, quod, tam qua Romanorum Imperator, quam et qua Rex Hungariae edidit, constabilitum est, omniaque Iura et Praerogativae, quibus aliae intra Fines Sacri Romani Imperii, nec non Haereditariarum Provinciarum nostrarum gaudent, eidem Universitati Tyrnaviensi collata sunt, atque una stabilis pro Eadem Dos in perpetuum attributa. Perstitit haec Universitas pluribus Annis in sua primaeva Constitutione, dum denique Facultate quoque Iuridica aucta, recentioribusque Annis a Nobis ita restaurata fuisset, ut memoratae quidem Facultates magis complerentur, ac praeterea Facultas etiam Medica adiceretur; cum autem haec omnia ex Fundo praehabita Dotis perfici nequirent, ultro etiam Abbatiam Sanctae Helenae de Földvár, decedente legitimo eiusdem Possessore, ad Collationem nostram Regiam devolutam, motivo supraedicti Articuli Duodecimi Millesimi quingentesimi quadragiesimi octavi, quoniam haec quoque Abbatia ad Classem desertorum Claustrorum et Conventuum pertinuerat, supremo Patronatus Regii Iure iam inde a condito Regno semper habiti, et nunquam non exerciti, quo ut Regina Hungariae legitime gaudemus, eidem Universitati Tyrnaviensi, titulo perpetuae Dotis, et Foundationis praehabito eiusdem Fundo, vigore Donationis Anno Millesimo septingentesimo sexagesimo nono, Die

Decima sexta Iulii expeditae, clementer adiecimus. Posteaquam autem Religiosus olim Ordo Societatis JESU, qui plerasque Disciplinas penes eandem Universitatem tradidit, auctoritate Sedis Apostolicae abolitus fuisset, omnia Capitalia tam ad praedictam Universitatem, quam ad Collegium eiusdem abolitae Societatis Tyrnaviense, quocunque modo pertinentia, cum universis Bonis, utpote Praepositura Beatae MARIAE Virginis de Thuróc, medietate Praepositurae S. Stephani de Bozók, aliisque praeterea Bonis mobilibus, et immobilibus, quocunque Iure ad idem Collegium pertinentibus, sequestratis praevis Summis Fundationalibus, quibuscunque oneribus obnoxiiis, praeter confirmatam praemissam Donationem super Bonis Abbatiae, Sanctae Helenae de Földvár saepefatae Universitati Regiae vigore alterius Donationis, et Fundationis Die Decima tertia Februarii Anni Millesimi septingentesimi septuagesimi quinti hic Viennae elargitae, Iure perpetuae Donationis, et Fundationis contulimus, atque hac ratione solidato Fundo Dotationis, factoque delectu novorum Doctorum, eandem Universitatem plene ordinavimus. At vero, cum postea de uberiori Reformatione studiorum cogitaremus, atque certum Educationis, totiusque Rei Literariae systema pro percharo Regno nostro Hungariae, Provinciisque adnexis elaborari iussissemus, illudque dein maturo Consilio discussum auctoritate quoque nostra Regia Anno Millesimo septingentesimo septuagesimo septimo adprobassemus, cumprimis autem ad accomodam Districtuum Literariorum, ipsorumque Institutorum publicorum distributionem politicam respiciendo, illud propositum animo nostro complexae fuisset, unam tantum in percharo nostro Regno Hungariae, Provinciisque adnexis, ad servandam Rei Literariae uniformitatem, omnium Scientiarum Universitatem constituendam esse, illud continuo in oculos nostros incurrit, ad quod iam gloriosae memoriae Praedecessores nostros Reges Hungariae Sigismundum, et Matthiam Corvinum respexisse, superius meminimus, huiusmodi videlicet Scientiarum Universitatem in quopiam Regni angulo minus comodo situari, sed potius in Metropoli Regni, Libera utpote, ac Regia Civitate nostra Budensi ad Flumen Danubii, et quasi in Meditullio Regni sita, collocari oportere. Quod propositum Nobis eo magis probabatur, quod in ipsis Fundationalibus Literis Cardinalis Pázmány a Ferdinando Secundo Imperatore, et Rege Hungariae iuxta ea, quae supra dicta sunt, confirmatis, inter cetera eum Paragraphum contineri legerimus, quod si successu temporis DEO Hungariam a Turcico iugo liberante, opportunior aliqua Urbs occurrat pro Universitate, liberum sit eiusdem Fundationem una cum Unversitate alio transferre; in Confirmationali vero Diplomate Ferdinando expresse

cautum sit, ut si aliquo tempore haec ita confirmata Universitas in alium Regni Hungariae Locum transferretur, ex Reditibus etiam Thurócziensibus nihil plus Collegio Tyrnaviensi reliquatur, quam quod eidem mediocriter providendo suffecturum est, residuum autem, Massae Universitatis transferendae adiiciatur etc. Quae omnia clarissime indicant, Liberam, Regiamque Civitatem Tyrnaviensem tum quidem non alio motivo, quam procurandae calamitosis illis temporibus maioris Scholaribus securitatis causa delectam fuisse. Quas etiam graves ob rationes, Maiorumque nostrorum magnanimis exemplis incitatae, compluribus praeterea aliis etiam motivis hoc fine Nobis propositis inductae, eandem Universitatem antea Tyrnaviae constitutam, Budam Regni Metropolim transferre, atque in Regia nostra Palatia illocare decrevimus, erogatisque subinde non contemnendis Summis, partim in constructionem novorum aedificiorum, partim vero illorum, quae iam aderant, adcommodationem, internamque instructionem, hanc etiam Translationem feliciter effectui dedimus, et cuncta ad eum, qui per Nos sinceris Studiis intendebatur, perfectionis statum deduximus. Ad haec omnia eandem Universitatem cum Nobilis Iuventutis Collegio, Nomine nostro insignito, atque per Nos liberalissime fundato, eidemque ex Instituto ingremiato, in iisdem Regiis Palatiis felici nexu copulavimus: ut autem hac eadem occasione per rite ordinatam Universitatem Rei Literariae, quantum fieri potest, optima quavis ratione consuleremus, praecipue eius Institutionem in benigne per Nos adprobato Systemate Literario definiri procuravimus, iuxta cuius tenores proinde Senatum ex Praeside, et singularum Facultatum Directoribus, per Nos et Successores nostros Reges Hungariae semper denominandis, constituimus; cuius officium sit generatim altissimo Nomine nostro immediatam Inspectionem, et Directionem in ipsam Universitatem, eiusdemque Magistratum Academicum, Facultates, et quae sunt alia ad idem corpus Universitatis pertinentia accessoria secundum praescriptam Methodum, atque ultro elargiendas benignas Resolutiones Regias exercere, utque omnia ad fines Reipublicae adcommodata sint, invigilare, salvis tamen cunctis Privilegiis, et Praerogativis eidem Universitati competentibus, et virtute praesentis etiam benigni Diplomatis confirmatis. Porro Magistratum Academicum ex Rectore, Cancellario, Facultatumque Decanis, et Senioribus constantem stabilivimus; tum Facultates: Theologicam, Iuridicam, Medicam, Philosophicam, et Artium Liberalium: Seminarium item succrescentium Magistrorum, et Doctorum cum Scholis Grammaticis, et Nationalibus sufficientique Doctorum numero fundavimus; demum

amplissima Bibliotheca, Museis Rerum Naturalium, Mechanico, Physico, Mathematico, Observatorio praeterea Astronomico, Typographia, Hortis Botanico et Oeconomico, aliisque ad rite coordinatam Universitatem spectantibus adminiculis, eandem instruximus, et ornavimus cunctaque stabilibus Legibus, et Institutis consolidavimus, prout haec omnia in ipso Systemate Literario per Nos Auctoritate Regia Anno Millesimo septingentesimo septuagesimo septimo confirmato, et per universum Regnum publicato, ac propediem cum suis per Nos aequè adprobandis Supplementis recudendo, uberius continentur. Denique, quod hic praetermittere nequimus Sacram Dexteram Sancti Stephani Primi Regis et Apostoli Regni Hungariae, ad Nos peculiari DEI proidentia delatam, in eiusdem Universitatis Ecclesia depositam, illius Curae conservandam concedidimus, atque hoc sacrum pignus, ad perennem Rei memoriam Eidem donavimus; quare ut huic Scientiarum Universitati Budensi nihil ad plenam sui perfectionem desit, primum generatim omnia Diplomata, et Privilegia, quae praefatae Universitati Tyrnaviensi ab Institutione sua primitiva collata sunt, et ex parte supra deducta habentur, pro eadem Universitate nunc Budam translata, et hic munificentia nostra Regia instaurata, quatenus iisdem per praesentes non derogatur, clementer confirmamus, et quasi de novo conferimus, una vero expresse declaramus, eidem Universitate Budensi, illiusque Magistratui Academico, omnia Privilegia, et Iurisdictionem, adeoque et Ius Gladii, quibus aliae quoque Europae Universitates more consveto gaudent, competere, atque ab omni alia Universitate independentem, nostrae unice, nostrorumque Successorum gloriosorum Hungariae Regum supremae Inspectioni, et Directioni subordinatam esse debere. Eandem proinde Universitatem, in nostram Haeredumque nostrorum, et Successorum Regum Hungariae specialem recipimus Protectionem, Omnibus, quorum interest, clementer declarantes, quatenus ad quosvis gradus Academicos in Universitate Budensi promoti, in aliis quoque tam Haereditariarum Provinciarum nostrarum, quam et aliis universarum Scientiarum Academiis, Urbibus, Capitulis, Ecclesiis, non secus admitti debeant, quam si in quacunque antiquissima, ac celeberrima Universitate dictos Gradus Academicos fuissent consecuti; porro contra quosvis Impetitores ac violentos Invasores Regiam hanc Universitatem, sub nostram, Successorumque nostrorum accipimus Protectionem, promittentes per Nos, nostrosque in utroque Statu Officiales, ac Fideles sedulam operam ad ea omnia praestanda, quae ad eius perpetuam conservationem, Privilegiorum immunitatem, studiorum commoditatem, ipsorum Scholarium pertinent

securitatem, ac indemnitate; ne autem huius Budae instaurati Studii generalis Dignitati, ac ornameto quidquam desit, quod e plenitudine Gratiae nostrae Regiae illi, Membrisque eius potest conferri, Regio hocce nostro Diplomate statuimus, simulque decernimus, ut haec Universitas, quae ex certa nostra Scientia, animo deliberato, sanoque accedente Consilio, ac Regii roboris firmitate est communita, omnibus, et singulis, uti supradictum est Privilegiis, Immunitatibus, Exemptionibus, Praeeminentiis, Praerogativis, Facultatibus, Iuribus, Indultis et Gratiis uti debeat, possit, ac valeat, quibus cetera Gymnasia, Studia generalia, Academiae, et Universitates, ubivis Locorum, et Gentium per Regnum Hungariae, atque reliquas quoque Haereditarias Provincias nostras utuntur, potiuntur, et gaudent quomodolibet Consuetudine, vel de Iure, suppletes etiam quoscunque defectus tam Iuris, quam Facti, si qui forte in praemissis intervenissent, aut intervenire dici, aut allegari possent; specialissime vero Universitatum per Regnorum nostrorum Haereditariorum fines erectarum, ut est: Vindobonensis, Pragensis, Graecensis, et Olomucensis, Iura omnia ac Privilegia de Regiae nostrae, et Archi-Ducalis, Potestatis plenitudine Budensi huic Universitati conferimus, damus et donamus pleno cum effectu, nihil penitus excludendo, cuius ipsa in favorabilibus de Iure speciali aut communi Regio, aut Municipali Hungarico capax de facto censetur, vel in futurum censebitur: quod totum pro expresso hic habendum esse declaramus, pariter et confirmamus, non secus, ac si eius etiam privilegii, et gratiae Tenor hic descriptus haberetur. Quapropter cum vigore Regiae Gratiae Rector huius Universitatis, eiusque Cancellarius, Decani item Facultatum, et ceteri Doctores, ac Professores in aliquo Gradu literario constituti Ius habeant ad omnes eos Doctoratus, Licentiaturnae, Magisterii, Baccalauratus, ac universim omnium Graduum titulis ac ornamentis cohonestandos, quos praevio riguroso examine dignos his ornamentis repperint, volumus etiam consequenter, imo decernimus, ac e Regiae simul, et Archi-Ducalis nostrae Potestatis plenitudine statuimus: ut omnes sic legitime promoti Doctores, Licentitati, ac Baccalaurei per omnes Orbis Christiani, speciatim vero Europae Academias pro talibus habeantur, sintque participes ipso Promotionis facto omnium illorum Privilegiorum, Gratiarum, Immunitatum, Praerogativarum, Exemptionum, quibus ceteri in aliis Academicis gaudent, utuntur, ac fruuntur post obtentos tales Gradus, sive huiusmodi Privilegia consistant in Actibus externis, ut sunt: Disputationes, Professiones, Examinationes, Sententiarum Censurae, consensus Academici; sive in aliis ornamentis, ut sunt: Epomides, Pilei Docto-

rales, Annuli, et id genus Academicae Reipublicae Insignia, quae ipsa omnia una cum Sceptro, Sigillo, et Titulis Gradui ac Officio cuiusvis competentibus concessa censentur a Nobis, et de facto conceduntur, ante omnes alios Rectori Academico, Cancellario eiusdem, postmodum Decanis Facultatum, et Professoribus Academicis; declaramus item hic nominatim, quod Testimonia Studiorum seu Graduum ex hac Regia Universitate legitime obtenta, debeant admitti a quibuscumque Collegiis, Academiis, Communitatibus, Capitulis, et ceteris omnibus, cuiuscunque Gradus, et Conditionis existant tam in Iudicio, quam extra, et iis, qui ea obtinuerint, omnino prodesse, et suffragari ad consequendos Honores non solum Saeculares, sed etiam Ecclesiasticos, imo et Canonicatus, ac alia Beneficia etiam in iis Capitulis, ac Ecclesiis, quae in suis Candidatis triennale, aut plurium, pauciorumve Annorum, in aliqua Academia Studium, vel Gradum Doctoratus requirunt. Ut autem tam praevio modo declarata Testimonia, quam et aliae Expeditiones, nomine Universitatis facta authenticis Sigillis muniri valeant, ex peculiari Gratia, et Clementia Regia distincta Sigilla benigne contulimus: Primum videlicet maius pro UNIVERSITATE Regia, quod apud Rectorem Universitatis conservabitur, utpote; Scutum in figura sphaerica, seu rotunda, quod Lineae perpendiculares duae, horizontales autem tres intersecant, atque in undecim areolas dividunt, quarum binae Centrum Scuti occupantes referunt, superior quidem in campo rubeo crucem Patriarchalem argenteam, ex aurea corona vulgari, tricollis viridi insistente, emergentem, Digma quippe antelati Regni nostri Hungariae, comitantibus Crucem, initialibus Augusti Nominis nostri Literis M. T. auro scriptis, inferior vero vetus Studii Budensis Insigne, utpote Brachium auro manicatum, argento reductum, in campo coeruleo dextrorsum extensum, et Librum clausum, munitumque atra theca cum limbo aureo ostentans, occupante basim Fluvio Danubio. Sectionis primae, seu supremae areola prima continet tesselas Regni Croatiae argento, ac minio tinctas; secunda in clypeo coeruleo coronata tria, ad Regnum Dalmatiae relata, Leopardi capita aurea: tertia Insignia Regni Slavoniae, nempe: Scutum coeruleum in tractu Terrae virentis horizontali inter duo Flumina Savum, et Dravum, martem nativi coloris dextrorsum currentem exhibens, lucente in capite scutario Stella sexangulari aurea; Secunda porro sectione exarantur descriptum iam superius Regni Hungariae Emblema comitantia symbola, hinc Regni Galliciae, tres Coronae aureae veteri more cuspidatae, in Campo coeruleo situ ° ° locatae, illinc Regni Lodomeriae: Scutulum itidem coeruleum duabus Fasciis, duplici horizontali ductu ex

argento, et minio tesselatis insignitum. In tertia dein Sectione Studii Budensis tessellae superius aequae iam deductae, assistant a dextris quidem: in campo coccineo Brachium argento cataphractum, strictam dextrorsum vibrans frameam, Ramae, seu Bosniae, a sinistris vero in argento tincto Scuto Apri, naturali colore adumbrati, Caput infixum Ori Sagitta rubra, dextrorsum itidem versum, Serviae Regnorum Digmata; In Basi demum Scuti cernuntur postremae, decima videlicet, et undecima areolae, quarum dextra ornatur in campo aureo Leone nigro erecto dextrorsum, anterioribus pedibus ad raptum protensis, Lingua rubicunda exerta, cauda post tergum proiecta, et radiantibus pone caput ipsius, hinc decrescente Luna corniculata, illinc Stella sexangula utraque rubea, Regnum Cumaniae; sinistra vero in Scutulo rubeo tribus vertagis argenteis, sibi superpositis, Regnum Bulgariae denotantibus; Toti denique Scuto incumbit Regni nostri Hungariae Corona, Telamonum vices obeuntibus binis Angelis, alba veste per totum deflua, ad utriusque tamen, huius quidem dextrum, illius vero laevum pedem discissa, indutis cum Syrmate hinc coeruleo, inde rubeo a tergo volante, pede ipso conspicuo, ad vetustum morem Romanum calceato, Scutum utrinque sustinentibus: Sigillum vero ipsum haec Epigraphe, seu Inscriptio · SIGILLUM UNIVERSITATIS REGIAE BUDENSIS circumdare conspicitur. Porro Secundum pro Facultate Theologica: Tertium pro Iuridica; Quartum pro Medica: Quintum pro Philosophica; Sextum pro Artium Liberalium Facultate, et Archi Gymnasio; Septimum denique pro Senatu Regio Universitatis addidimus; Et quidem pro Facultate Theologica; Scutum in figura sphaerica, linea horisontali in duas areas sectum, superior in campo rubeo continet Crucem Patriarchalem argenteam ex aurea Corona vulgari, tricolli viridi in medio insistente emergentem: Digma quippe antelati Regni nostri Hungariae, comitantibus crucem initialibus Augusti Nominis nostri Literis M. T. auro scriptis; inferior vero vetus Studii Budensis Insigne, utpote: Brachium auro manicatum, argento reductum, in campo coeruleo dextrorsum extensum, et librum clausum cum limbo aureo, munitumque atra theca ostentans, occupante basim fluvio Danubio. Scuto incumbit Corona Regni nostri Hungariae, Telamonum vices obeunt: hinc sedens Pietas, aureo velo faciem semitecta, et super candidam vestem Syrmate rubeo, a tergo defluo, et super utrumque genu adducto, amicta, sinistra Scutum sustentans, dextera pectori admota; illinc stans virtus, dextera Hastam, cuius pertica auro fulget, et sinistra protensa ex viridantibus Lauri foliis contextum Sertum tenens, volante crine, et Syrmate aureo, supra pedes repli-

cato: Sigillum vero ipsum haec Epigraphe, seu Inscriptio: SIGILL. FACULT. THEOLOG. IN REG. UNIVERS. BUDEN. circumdat. Pro Facultate Iuridica: Scutum pariter in figura sphaerica, linea horisontali in duas areas sectum; superior in campo rubeo continet Crucem Patriarchalem argenteam ex aurea Corona vulgari, tricolli viridi in medio insistente, emergentem, Digma quippe antelati Regni nostri Hungariae, comitantibus Crucem initialibus Augusti Nominis nostri Literis M. T. auro scriptis; inferior vero vetus Studii Budensis Insigne, utpote Brachium auro manicatum, argento reductum, in campo coeruleo dextrorsum extensum, et Librum clausum cum limbo aureo, munitumque atra theca ostendens, occupante basim fluvio Danubio: Scuto incumbit Corona Regni nostri Hungariae; Telamonum vices obeunt: hinc Prudentia erecta intuens speculum, quod dextra tenet, et sinistrae manui implicitum habens Serpentem, alba Veste ad talos deflua, et syrmate coeruleo a tergo volitante, more Romanorum veteri calceata; illinc sedens Iustitia, dextra auream Bilancem, sinistra Gladium inversum tenens, syrmate rubro super vestem candidam ab utroque humero ad tergum, et inde super utrumque genu adducto, Scutum utrinque stipantes; Sigillum ipsum haec Epigraphe: SIGILL. FACULTAT. IURIDICAE IN REGIA UNIVERS. BUDEN. circumdat. Pro Facultate Medica: Scutum pariter in figura sphaerica, linea horisontali in duas areas sectum; superior in campo rubeo continet Crucem Patriarchalem argenteam, ex aurea Corona vulgari, tricolli viridi in medio insistente, emergentem, Digma quippe antelati Regni nostri Hungariae, comitantibus Crucem initialibus Augusti nominis nostri Literis M. T. auro scriptis; inferior vero vetus Studii Budensis Insigne, utpote Brachium auro manicatum, argento reductum, in campo coeruleo dextrorsum extensum, et Librum clausum cum limbo aureo, munitumque atra theca ostendens, occupante basim fluvio Danubio; Scuto incumbit Corona Regni nostri Hungariae; Telamonum vices funguntur: hinc Aesculapius promissa barba cana, chlamyde viridi oblonga, et martis pellibus reducta indutus, nodosae clavae, angue naturali colore adumbrato circumplexae, utraque manu incumbens, ad allusionem Studii Medici; inde Convalescentia per virum alba vitta, ligamine rubro ornata, Toga, et Pallio itidem albis tectum, figurata, finem ipsius Studii indicans, Scutum utrinque stipantes; Sigillum ipsum haec Inscriptio: SIGILL. FACULTAT. MEDICAE IN REGIA UNIVERSITATE BUDENSI, circumdare conspicitur. Pro Facultate Philosophica: Scutum aequè in figura sphaerica; linea horisontali in duas areas sectum, superior in campo rubeo continet Crucem Patriar-

chalem argenteam, ex aurea Corona vulgari, tricolli viridi in medio insistente, emergentem, Digma quippe antelati Regni nostri Hungariae, comitantibus crucem initialibus Augusti Nominis nostri Literis M. T. auro scriptis, inferior vero vetus Studii Budensis Insigne, utpote Brachium auro manicatum, argento reductum, in campo coeruleo dextrorsum extensum, et Librum clausum cum limbo aureo, munitumque atra theca ostendens, occupante basim fluvio Danubio; Scuto incumbit Corona Regni nostri Hungariae; Telamonum vices obeunt: a dextris stans Veritas, volitantibus oblongis Capillis, levi veste candida ad genua usque tecta, leniter exporrecta dextra, ac sinistra Scutum sustentans, Solem nobiliori metallo tinctum in pectore praeseferens; a sinistris sedens Sapientia, supra caput sole aureo fugida, laeva manu sceptrum, in apice divino Oculo coronatum, ac una apertum Librum tenens, dextrae vero indice digito Librum indigitans, supra Vestem auream syrmate coelestini coloris, minio reducto induta, Scutum utrinque comitantes; Sigillo ipsi haec in sua Peripheria Inscriptio: SIGILL. FACULTAT. PHILOSOPHI. BUDENSIS, addita legitur. Pro Artium Liberalium Facultate, et Archi-Gymnasio: Scutum pariter in figura sphaerica, linea horisontali in duas areas sectum: superior in campo rubeo continet Crucem Patriarchalem argenteam ex aurea Corona vulgari, tricolli viridi in medio insistente, emergentem, Digma quippe antelati Regni nostri Hungariae, comitantibus Crucem initialibus Augusti Nominis nostri Literis M. T. auro scriptis, inferior vero vetus Studii Budensis insigne, utpote: Brachium auro manicatum, argento reductum, in campo coeruleo dextrorsum extensum, et Librum clausum cum limbo aureo, munitumque atra theca ostendens, occupante basim fluvio Danubio; Scuto incumbit Corona Regni nostri Hungariae; Telamonum vices obeuntibus, hinc sedente Minerva, quae caput Cas-side coeruleis Struthionis pennis superbiente tecta et Lanceam ad humerum inclinatam dextra tenens, sinistra autem Scutum sustentans, lorica auro reducta pectus armata, syrmate rubeo a tergo defluo, atque ad dextram genu adducto, sinistro pede more Romanorum veteri calceato patulo, conspicua est; inde stante Apolline, qui caput viridibus foliis laureatus, dextra plectrum, sinistra arcum tenens, pendente ex coerulea ligula pharetra, sagittis superne rubeis referta, medio corpore Veste aurea amictus est, pede itidem laevo prominente, Scutum utrinque obversa sibi facie stipantibus. Sigillum ipsum haec Inscriptio: SIGILL. STUDII AA. LL. et HUMAN. IN REG. UNIV. BUDEN. circumdare conspicitur. Denique pro SENATU REGIO UNIVERSITATIS Scutum Sigillare rotundum, linea horisontali in duas divisum

areas, in quarum prima, seu superiore, videre est in campo rubeo Crucem Patriarchalem argenteam ex aurea Corona vulgari, quae tertio inter binos colles virides nonnihil eminentiori incumbit, eductam, Insigne videlicet praelibati Regni nostri Hungariae, comitantibus utrinque Crucem initialibus Literis Augusti Nominis nostri M. T. auro scriptis; altera seu inferior area ostentat vetus Studii Budensis Emblemata, Brachium quippe auro vestitum, reductum argento, in campo coeruleo dextrorsum protensum Librum, cuius limbus auro splendet, clausum, ac nigra obvolutum tabula, tenens, occupante basim undulata fascia argentea, Danubium indicante; Scutum tegit Corona saepefati Regni nostri Hungariae, et exornat hinc Laurus, ac inde Oliva utrinque virens, infra Parmae basim rubra ligula colligatae, in Sigilli ipsius circumferentia haec Epigraphe, seu Inscriptio legitur: SIGILL. SENATUS REGII UNIVERS. BUDEN. clementer conferenda duximus; Quemadmodum haec omnia principio, seu capite praesentis Diplomatis, nostri, Pictoris edocta manu, et artificio propriis ac genuinis suis coloribus clarius depicta, et ob oculos intuentium lucidius posita esse conspiciuntur. Ut autem praeattacta Universitas, praevio modo in Libera, ac Regia Civitate Budensi instaurata, et constabilita, sufficienti Dote provideatur, atque respective perpetuitatis omnem possibilem securitatem obtineat: ideo eidem Universitati nostrae Regiae Budensi Primo: omnia aedificia Regia in Arce Budensi cum quibusvis Stabulis, Reclinatoriis, Aquaeductu, Machina item Hydraulica, aliisque accessoriis ad eandem pertinentibus, iam effective titulo etiam Cambii, pro cesso ex parte eiusdem Universitatis Collegio abolitae olim Societatis Tyrnaviensis cum parte Scholarum aedificii posteriori, nec non Horto, et accessoriis in usum Orphanotrophii militaris Josephini, Pettovia Tyrnaviam translatis, eidem Universitati tradita, in perpetuum nullo Nobis, successoribusque nostris Regibus Hungariae Iure eatenus reservato, donamus et conferimus: non secus aedificum Scholarum publicarum, quod prius ad Collegium abolitae Societatis Budense pertinebat. Porro quemadmodum super Cambio inter Capitulum Strigoniense, et saepefatam Universitatem Budensem, medio cuius pro cesso ex parte Universitatis Allodio in inferiori Civitate sito, certa Domus Capitularis in Arce data est, celebrato, Benignum nostrum Consensum penes elargitas eatenus specificas Literas Consensuales dedimus, ita eundem consensum nostrum Regium, super Cessione quoque certi Fundi, et superaedificatorum per Civitatem Budensem pro Universitatis Typographiae usibus facta, per praesentes clementer impertimur, quae cuncta aedificia ad usum eiusdem Universitatis non exiguis

sumptibus restaurari, atque etiam instrui fecimus. Secundo: Ea omnia, Capitales utpote Summas, Bonaque Immobilia, quae penes Donationem sub decima septima Mensis Iulii, Anno Millesimo septingentesimo sexagesimo nono, super collata Abbatia Sanctae Helenae de Földvár, sub Conditionibus in eadem Donatione uberius denotatis, quam et penes alteram Donationem de Decima tertia Februarii Millesimo septingentesimo septuagesimo quinto, super universis Summis Capitalibus Bonis item immobilibus, Collegii olim abolitae Societatis Tyrnaviensis pro eadem Universitate Tyrnaviensi benigne contulimus, in Universitatem hanc Budensem pleno Iure transferimus, atque ex summo Iure Patronatus Nobis, qua Reginae Hungariae Apostolicae competente, pro eadem Universitate Budensi, Tyrnavia huc translatae, confirmamus. Quia vero Tertio: Clementer Nobis visum est resolvere, ut Abbatia Beatae MARIAE Virginis de Sexárd per decessum ultimi legitimi Possessoris vacans, atque Fundo Studiorum titulo Cambii pro Bonis Abbatiae Beatae MARIAE Virginis de Schavnik Comitatus Scepusiensi; nec non Praepositura Beatae MARIAE Virginis de Ipoly-ságh Comitatus Honthensi ingremiatis, ad rationem fundati per Nos Episcopatus Scepusiensis, nec non Capitulum Rosnaviensis, et Neosoliensis, cum omnibus appertinentiis censis collata, Universitati Regiae Budensi ob commodiorem eorundem cum allis Univesitatis Bonis Administrationem, atque ea ratione tradatur, ut haec rursus Bona Praepositurae Beatae MARIAE Virginis de Thurócz, excepto Dominio Sellyensi, nec non medietatem Bonorum Praepositurae Sancti Stephani de Bozók, in generalem Fundum Studiorum transferat, in quantum vero Reditus annui horum Bonorum Sexardienses Proventus non aequarent, defectus talismodi ex accurata aestimatione eruendus nonnullis Capitalibus, per Universitatem in generalem Fundum Studiorum transscribendis Summis compensetur; ideo haec quidem Bona in alio pro generali Fundo Studiorum expedito Diplomate eidem Fundo benigne contulimus, in vicem autem eorum praefatae Universitati Budensi praedictam Abbatiam Beatae MARIAE Virginis de Sexárd, oppidum videlicet Sexárd, nec non Possessiones Eötsény, Möss, Agárd et Grabocz, Praedia item Jánya, Ebecs, Almás, Icze, Palánk, et Adacz Comitatus Tolnensi, nec non Possessionem Faisz Comitatus Pestiensis adiacentes, cum quibusvis ad eandem Abbatiam quocunque modo spectantibus Pertinentiis, titulo perpetuae Dotis, et Foundationis cum omni Iure Regio, si quod in iisdem Bonis Abbatialibus alias etiam qualitercunque haberemus, et nostram concernerent Maiestatem, benigne donamus, et conferimus (salvo Iure alieno). Porro Quarto:

Cum Academiam quoque Nobilium nomine nostro insignitam, iuxta ea, quae supra commemorata sunt, in iisdem cum Universitate Regia aedificiis collocaverimus, fundationalemque Summam anuam Sedecim Millium florenorum, ex Cassa Universitatis, iuxta fundationales pro eadem Academia peculiariter expeditas, ad manus Directoris eiusdem Academiae rite persolvendam resolverimus; sed et alia onera pia in peculiariibus eatenus editis Resolutionibus contenta, partim ex Reditibus annuis eiusdem Universitatis persolvenda, partim vero notabiles Capitales Summas ad suos destinatos fines ex Capitalibus Universitatis exsolvi, et signanter generali Fundo Studiorum aestimationale Pretium Oppidi Somogy Comitatus Aba-Ujvariensi ingremiati, atque fundato per Nos Episcopatum Rosnaviensi ex parte generalis Fundi Studiorum cessi, bonificari fecerimus; denique pro aedificiis etiam Universitatis anticipatae nonnullae Summae bonificandae fuerint; quae omnia in conficiendo eatenus peculiari computuali Instrumento uberius continebuntur; ideo, ut pro omnibus his praemissis eadem Universitas Fundum securum, et sufficientem nanciscatur, Abbatiam Beatae MARIAE Virginis de Péch-Várad per decessum Hugonis Francisci Caroli S. R. I. Comitis ab Elcz-Kempenich, ultimi eiusdem Abbatiae legitimi Possessoris ad Nos devolutam, ex Summo Iure Patronatus, quod qua Regina Hungariae Apostolica exercemus, atque etiam ex inviatione saepe citati Articuli Duodecimi Millesimi quingentesimi quadragiesimi octavi, sub cuius intellectum haec quoque Abbatialia Bona cadunt, ac signanter Arcem, et Oppidum Péch-Várad, Possessiones item Várkony cum neo impopolato Praedio Pusztafalu, olim Kis-Várkony dicto, Kékesd, Szilágy, Berkesd, Elend, Pereked, Ramanya, Hird, Vassas, cui ab antiquo incorporatum est Praediolum Bekesa dictum, Kéménd, Szederkény, Monyoród, Vörsönd, Szajka, Babarcz, cum Praediolo seu Diverticulo Korpád nuncupato, Kis-Nyárad, Liptód, Marác, Boda, Szür, Szebény, Bozók, Véménd, Feked, Ráczmecske, Várasd, et Lovászhetény Comitatus Baranyensi adiacentes, simul cum omnibus illis Bonis et Iuribus temporalibus, Castris nimirum, Castellis, Oppidis, Possessionibus, Villis, Praediis, et ceteris quibusvis Iuribus possessionariis, cunctis denique aliis utilibus obventionibus, emolumentis tam in hoc Baranyensi, quam et aliis quibuscunque antelati Regni nostri Hungariae Comitatus existentibus, ad eandem Abbatiam de Iure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, memoratae Regiae Universitati Budensi titulo perpetuae Dotis, et Fundationis nostrae dandam, et conferendam esse duximus, ita videlicet: ut modo fata Universitas, eandem Abbatiam cum universis Pertinentiis suis Iure perpetuo et irrevocabili

possidere, fructusque et emolumenta eiusdem percipere possit, prout damus, et conferimus Iure perpetuo, ita tamen, et ea expressa cum conditione, ut praeter exolutas praevia ratione alias Fundationales Summas, et respective anticipationes ad rationem praefatae Academiae Regiae Nobilium Theresianae titulo Fundationis assecuratas, et in Fundo Universitatis, ac specialiter Abbatiae huius Pécs-Váradiensis radicatatas, Sedecim Mille florenos angariatim per Quatuor Mille florenos numerare: porro ad Cassam Parochorum annue Bis Mille florenos dependere, ac ita reliqua quoque Onera in praeallegato computuali Instrumento Autoritate nostra Regia firmando contenta depurare teneatur; caeteroquin autem eandem saepefatam Universitatem ab omni ad Fortificatorii Cassam ab hac Abbatia praestando Onere in perpetuum immunitamus, ac una titulo cuiuspiam Iuris Saecularis iisdem Bonis quocunque titulo praetensive inhaerentis, nullum Nobis Ius reservamus, sed totum illud, quidquid esset absque ulla Reservata in praedictam Universitatem cum omni Iure Regio, si quod in iisdem Bonis Abbatialibus alias etiam qualitercunque haberemus, aut nostram concernerent Maiestatem (salvo Iure alieno) perpetuo transferimus, donamus, et conferimus. Porro Quinto: Bonis Praepositurae Beatae MARIAE Virginis de Thurócz, excepto Dominio Séllyensi nec non medietate Praepositurae Sancti Stephani de Bozók, cum Praedio Denek, pro Dote generalis Fundi Studiorum iuxta aliud Diploma, et Fundationales Literas titulo Cambii pro Bonis Abbatiae Beatae MARIAE Virginis de Sexárd (uti supra dictum est) destinatis: Dominium proinde Séllye cum oppido Séllye, Possessionibus item eo spectantibus, et quidem in Comitatu Nittriensi eis Vagum Királyfalva, altera vero trans Vagum Hoszszúfalu vocata, tertia item in Comitatu Poseniensi Pered nuncupata, ac denique nunc recensitae Possessionis Terreno contermino Praedio Király-Rév nuncupato, universisque quocunque modo ad idem Dominium spectantibus Pertinentiis, aequae Universitati Budensi titulo translatorum Iurium Universitatis Tyrnaviensis, uti supra deductum est, alioquin competens, quasi de novo cum omni Iure Regio damus, donamus, et conferimus Iure perpetuo possidendum, usuandum et tenendum. Quam proinde universam praevio modo recensitam Massam, tam videlicet summas Capitales, ad Collegium olim Tyrnaviense, pertinentes, ac successive ex divenditis Bonis saecularibus, Rebus mobilibus, Bonorum effectibus atque Industria Oeconomica collectas, et pro Universitate Budensi in Censum elocatas aut proximius elocandas, quam vero supra enumerata Bona immobilia, et partim in praeallegatis Donationalibus pro Universitate

olim Tyrnaviensi super Bonis Abbatae Sanctae Helenae de Földvár de Decima septima Iulii Anni Millesimi septingentesimi sexagesimi noni, dein vero super Bonis mobilibus, et immobilibus Collegii olim Tyrnaviensis de Decima tertia Februarii Anni Millesimi septingentesimi septuagesimi quinti elargitis, atque nunc in Universitatem Budensem pleno Iure translatis, ac pro eadem novitus confirmatis, uberius continentur, in quantum haec seu peculiaribus piis Foundationibus hucum non addicta, seu generali Fundo Studiorum praevia ratione attributa non sunt, pro supremo Patronatus nostri Regii Iure, quo ut Rex Hungariae instar gloriosae Reminiscendiae Praedecessorum nostrorum Divo- rum aequae Hungariae Regum pleno Iure fruimur, sensu etiam, et dictamine praecitati Articuli Duodecimi Millesimi quingentesimi quadragiesimi octavi simul cum cunctis utilitatibus, emolumentis et pertinentiis quibuscumque, castris nimirum, Castellis, Possessionibus, Villis, Praediis, Terris praeterea arabilibus cultis, et incultis, Agris, Pratis, Campis, Pascuis, Foenetis, Sylvis, Nemoribus, Montibus, Collibus, Vallibus, Vineis, Vinearumque Promontoriis, Aquis, Fluviis, Piscinis, Piscaturis, Pisciumve Clausuris, et Aquarum Decursibus, Molendinis et eorundem Locis, nec non Educillis, ac Macellis, generatim vero aliarum quarumlibet utilitatum, et Pertinentiarum suarum Integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris Metis, et antiquis limitibus existentia, ad praespecificata videlicet Bona immobilia, et Iura possessionaria de Iure, et ab antiquo spectantia, et pertinere debentia, si etiam praesentibus Literis quocumque modo minus rite inserta, aut ex specificatione exmissa essent, sed ad eadem Iura pertinuisse, legitime edoceri posset, praefatae Universitati nostrae Regiae Budensi eo prorsus modo, quo partim per abolitam Societatem, partim per alios mentionatorum Beneficiorum Tentores prius usuata et possessa fuerunt, Iure utenda, possidenda pariter, et habenda; Totum item, et omne Ius Regium, quod in praespecificatis universis Bonis, et Iuribus possessionariis, atque ad eadem de facto, et ab antiquo pertinentibus, quocumque alio etiam titulo haberemus, aut nostram quocumque modo concernerent Maiestatem, titulo, uti praemissum foret, Dotis, et Foundationis perpetuae clementer damus, donamus, et conferimus, ac concedimus (salvo Iure alieno), ea praeterea lege et Conditione expressa: ut eadem Universitas nostra Regia Budensis universa etiam Onera eidem inhaerentia, in quantum his hucum satisfactum non esset, ferre teneatur: praeterea ab universis Bonis Ecclesiasticis, et Praepositorialibus, eorundem quippe annuis Reditibus, Decem per Centum per Consilium nostrum Regium Locumtenentiale rite eruendum, Nobisque subinde repraesentandum, (in quan-

tum haec, uti Abbatia Beatae MARIAE Virginis de Péch-Várad, ex Benignitate, et Clementia Regia iam praevio modo exempta, aut futuris temporibus alia etiam Bona eximenda non essent) pro Cassa Fortificationis Camerae Nostrae Regiae Hungarico-Aulicae quotannis administrari, ac ita demum id, quod deductis eiusmodi oneribus et erogationibus universis remanserit, erga reddendas eatenus annuas Rationes, in uberius Rei Literariae, ac Scientiarum, Educationisque, et Institutionis Patriae Iuventutis emolumentum iuxta suprafatum systema Literarium, ac Benignas Resolutiones nostras converti et impendi debeat. Demum, ut Nos ipsae ad ingentis Boni spem hanc omnium Scientiarum Universitatem cum sua praededucta Dote, omnibus item Officialibus, et Membris singulari semper paratae sumus tueri Patrocinio, commodaque eius datis occasionibus promovere, ita Successoribus, Haeredibusque, Hungariae Regibus Apostolicis, ac Fidelibus Nostris Dominis Regni Hungariae, Provinciarumque adnexarum Statibus, ordinibus, et universis Regnicolis, tam in Ecclesiastica, quam in Saeculari Dignitate, Loco, Gradu constitutis, Eandem cum omnibus dictis Clausulis, Gratiis, et Privilegiis defendendam, promovendam, pluribusque, ubi ad Rei Literariae finem consequendum necessum fuerit, Favoribus ac Privilegiis exornandam pio affectu parique cordis sensu enixe commendamus; atque hanc praemisso modo factam Benignam nostram Acceptationem, Approbationem, Ratificationem, Confirmationem, Decretum, et voluntatem per quoslibet, quorum videlicet interesset, rata haberi, observarique deberi, neque uspiam, ulloque modo laedi, iisque contraveniri volumus, et constituimus. Ut autem Clementiae huius nostrae Regiae, atque Benevolentiae, qua erga percharam Gentem nostram Hungaram ferimur, perpetuum sit monumentum, Diploma hoc nostrum Regium in duplici exemplari expediri fecimus, quorum unum in publico Archivo Regni, alterum in Archivo Universitatis reponatur; authenticum transumptum autem in Archivo generalis Fundi Studiorum, et respective Commissionis Studiorum, pro aeterna Rei memoria conserventur. In quorum maius robur, perpetuamque firmitatem Diploma hoc nostrum Regium, et respective Literas Donationales, et Fundationales Manus nostrae Caesareo-Regiae Subscriptionem, Secretique Maioris Sigilli nostri Regii, quo ut Regina Hungariae Apostolica utimur, munimine roboratas extradandas, et clementer concedendas esse duximus. Datum per manus Fidelis nostri Nobis sincere dilecti Spectabilis ac Magnifici Comitis Francisci Eszterházy de Galantha, Perpetui Comitis in Frakno, Aurei Velleris, ac una Insignis Ordinis Sancti Stephani Regis Apostolici Magnae Crucis Equitis, Comitatus Mossoni-

ensis Supremi Comitis, Camerarii, Consiliarii que nostri Actualis Intimi, Curiae item nostrae Regiae per Hungariam Magistri, et per antelatum Regnum nostrum Hungariae Aulae nostrae, prout et dicti Ordinis Sancti Stephani Cancellarii, in Archi-Ducali Civitate nostra Vienna Austriae, Die Vigesima quinta Mensis Martii, Anno Domini Millesimo septingentesimo octuagesimo, Regnorum nostrorum Hungariae, Bohemiae et reliquorum Anno Quadragesimo. Reverendissimis, Illustrissimis, Reverendis item, ac Venerabilibus in Christo Patribus Dominis Jesepho e Comitibus de Batthyán, Perpetuo in Németh-Ujvár, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinale, et Sacri Romani Imperii Principe, Strigoniensis; ac altero Adamo Libero Barone Patachich de Zajezda, Colocensis et Bacsensis Canonice unitarum Metropolitanarum Ecclesiarum Archi-Episcopis; Comite Francisco Zichy de Vásonkő, Jaurinensis; Comite Carolo Eszterházy de Galantha, Agriensis; Christophoro e Comitibus Migazzy de Vaal, et Sonnenthorn, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinale, Principe Sacri Romani Imperii, Administratore Vacziensis; Josepho Gallyúf, Zagrabiensis; Joanne Baptista Caballini, Segniensis, et Modrussiensis, seu Corbaviensis; Matthaeo Francisco Kerticza, Bosnensis, seu Diákoviensis, et Syrmienensis; Comite Ladislao Kollonich de Kollegrad, Transylvaniensis; Carolo Szalbek, Scepusiensis; Comite Francisco Berchtold, Neosoliensis; Comite Antonio de Réva, Rosnaviensis; Josepho Bajzáth, Veszprimiensis; Joanne Szily, Sabariensis; Ignatio Nagy de Sellye, Alba-Regalensis; Emerico Christovics, Csanadiensis, (Sedibus Magno-Varadiensi, Nittriensi, et Quinqueecclesiensi vacantibus) Antonio Zlatarics, Belgradiensis, seu Samandriensis; Josepho Pierer, Tinniniensis; Stephano Jáklin de Elephánt, Electo Almisiensis; Comite Sigismundo Keglevics de Buzin, Electo Makariensis; Ladislao Kovács, Electo Scardonensis, Raphaele Szent-Iványi de Eadem, Electo Arbensis, Joanne Lukácsy, Electo Rosonensis; Stephano Bartha, Electo Noviensis; Gabriele Szerdahelyi, Electo Corczolensis; Emerico Okolicsányi de Eadem, Electo, Ansariensis; Georgio Nunkovics, Electo Serbiensis; Josepho Pethő, Electo Drives-tensis; Joanne Feja, Electo Scutariensis Ecclesiarum Episcopis Ecclesias DEI feliciter gubernantibus; Serenissimo item Duce, Domino Alberto, Regio Poloniarum, et Lithuaniae Principe per Regnum nostrum Hungariae Locumtenente nostro Regio; nec non Spectabilibus ac Magnificis: Comite Georgio Fekete de Galantha, Iudice Curiae nostrae Regiae; Comite Francisco de Nádasd, Regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Bano; Comite Adamo de Batthyán, Tavernicorum; Illustrissimo Sacri Romani Imperii Principe Nicolao Eszterházy

de Galantha, Nobilis Turmae nostrae Praetoriae Hungaricae Capitaneo, antelato Comite Francisco Eszterházy de praefata Galantha, Curiae; Comite Joanne Nepomuceno Csáky de Keresztszegh, Agazonom; Comite Joanne Nepomuceno Erdödi de Monyorókerék, Cubiculariorum; Comite Antonio Károlyi de Nagykároly, Dapiferorum; Comite Leopoldo Pálffy ab Erdöd, Janitorum; Comite Francisco Xaverio Koller de Nagy-Mánya, Pincernarum nostrorum Regalium per Hungariam Magistris, ac Comite Joanne Pálffy ab Erdöd. Comite Poseniense, caeterisque quam plurimis saepefati Regni nostri Hungariae Comitatus tenentibus, et Honores. Maria Theresia m. p. Comes Franciscus Esterházy m. p. Josephus Ürményi de Eadem m. p.

IX.

**Az egyetemi nyomda kiváltságlevele az iskolai könyvek
kizárólagos kiadására.**

(Lásd 177. lap.)

Nos Maria Theresia Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, Hungariae, Bohemiae Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae; etc. Regina Apostolica, Archi Dux Austriae, Dux Burgundiae, Magna Princeps Transsylvaniae; Dux Mediolani, Mantuae, Parmae; etc. Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis; etc. Vidua Dux Lotharingiae, et Barri; Magna Dux Hetruriae, etc. Memoriae commendamus Tenore Praesentium significantes, quibus expedit, Universis. Quod posteaquam primis statim fundatae Universitatis olim Tyrnaviensis Annis, Patres abolitae Societatis, qui eandem providebant, Typographiam Academicam erexerunt, atque in eadem quosvis Scholasticos Libros non interrupta serie in Usam tam Ejusdem Universitatis, quam et aliarum in Regno Nostro Hungariae attunc quoque existentium Academiarum, et publicarum Scholarum procudi fecerunt, insuperque super aliis etiam, uti signanter Corporis Juris, Hungarici privative edendis benigna Privilegia Nostra ita dicta Exclusiva procurarunt, atque penes eadem Privilegia nunc etiam, postquam Universitas Regia Tyrnavia Budam translata, et Typographia Academica quoque hoc Loco collocata est, eadem Typographia Excursionem cum primis Scholasticorum Librorum continuat; pro majori nihilominus Stabilitate, et Securitate Nomine praefatae Typographiae, ac respective ipsius Universitatis Regiae Budensis, ad quam eadem Typographia Academica optimo Jure pertinet, Majestati

Nostrae supplicatum exstitit humillime, quatenus saepefatam Typographiam benigno Privilegio Nostro Regio eum in modum: ut nemo sive Spiritualium, sive Laicorum, sive Nobilium, sive Ignobilium eruditorum, vel rudium Bibliopolarum, Bibliopegorum, aut Typographorum, denique quorumcunque Institorum, et Veteratorum memoratos cujuscunque generis Libros Scholasticos in usum Academiarum, Gymnasiorum, ac quarumvis Scholarum publicarum per Regnum Nostrum Hungariae, eoque pertinentes Provincias Authoritate Nostra Regia quocunque tempore praescribendos, seu in toto, seu per partes in compendio, vel quocunque demum formato Typis denuo exprimere, vel in Exteris Provinciis excusos, in Regna et Provincias Nostras Haereditarias, cumprimis Hungariam, eidemque adnexas Partes, sine ejusdem Typographiae praescitu, et annuentia invehere, et vendere ausit, clementer munire dignemur; Unde Nos ex Clementissima reflexione, quod Fundus Typhographiae partim pro Intertentione, et Conservatione Bibliothecae Universitatis, sed et aliarum ad Academias Regias, reliquaque publica Scholarum Instituta pertinentium, partim pro remunerandis eruditis Lucubrationibus destinatus sit, partim denique in alios optimos fines deservire debeat, praecipue vero quod hac etiam ratione noviter constitutum Systema Literarium confirmare, atque Promotionem Rei Literariae quoquo modo adjuvare velimus, id eidem Typographiae de Regiae Potestatis Nostrae Plenitudine, et Gratia speciali clementer annuendum, et concedendum esse duximus, quatenus eadem Typographia praedecclaratos Scholasticos Libros libere, et privative imprimi, divendi, et distrahi facere, hocque benigno Indultu, et Annuentia Nostra, generatim autem omni eo Jure, quod prius Typographia penes Universitatem Tyrnaviensem collocata habuit, in perpetuum uti, frui, et gaudere possit, ac valeat, ea tamen Lege et Conditione, ut omnes ejusmodi Libros, ante eorum Impressionem legali, atque in Systemate quoque Literario praescriptae Censurae praefata Typographia submittere teneatur, e contra nemini sive Spiritualium, sive Laicorum, sive Nobilium, sive Ignobilium, eruditorum, vel rudium Bibliopolarum, Bibliopegorum, aut Typographorum, denique quorumcunque Institorum, aut Veteratorum rementionatos Scholasticos Libros vel in toto, vel per partes, in compendio, vel quocunque alio formato interpolare, Typis denuo exprimere, vel alibi impressos in Regna Nostra Haereditaria, atque Hungariam imprimis, eidemque annexas Partes sine ejusdem Typographiae Scitu, et Annuentia invehere, et vendere palam, vel occulte sub Poena Confiscationis ejusmodi Librorum, ac praeterea decem Marcarum Auri puri, in una Fisco Nostro

Regio, in altera vero medietate eidem Typographiae applicandarum, licitum sit, aut permissum. Prouti clementer annuimus, et concedimus, ac serio, et firmiter inhibemus praesentium per Vigorem. Quocirca Universis, et singulis, cujuscunque Status, Gradus, Honoris, Officii, et Praeeminentiae Fidelibus Nostris ubivis in praerepetito Regno Nostro Hungariae, Partibusque eidem annexis constitutis, et commorantibus, signanter vero Comitatum quorumcunque Supremis, et Vice-Comitibus, Judium, et Jurassoribus, ac totis Universitatibus, prouti Regiarum, ac Liberarum Civitatum Nostrarum, aliorumque Locorum Privilegiatorum Judicibus, Juratis Civibus, et Senatoribus, ac ipsis Communitatibus Praesentium Nostrarum Notitiam quoquo modo habituris, harum Serie benigne committimus, et mandamus, quatenus mentionatam Typographiam Universitatis Regiae Budensis in Impressione, et Distractione praememoratorum Scholasticorum Librorum nullatenus turbare, aut impedire praesumatis, vel sitis ausi modo aliquali, quin potius eandem hacce benigna Concessione, et Indultu Nostro Regio in perpetuum libere, et absque omni Impedimento uti, frui, et gaudere permittere, alios vero, qui eosdem Libros imprimere, vel aliunde inducere, sicque divendere attentarent, ab ejusmodi Impressione, Inductione, et Distractione serio, et sub Poena supranotata prohibere, Autoritateque etiam Magistratuali ipsi Typographiae hoc in passu toties quoties necessum fuerit, assistere modis omnibus debeatis, et teneamini. Secus non facturi. Praesentibus perlectis Exhibenti restitutis. Datum in Archi-Ducali Civitate Nostra Vienna Austriae, Die Quinta Mensis Novembris, Anno Domini Millesimo, Septingentesimo, Septuagesimo, Nono. Regnorum Nostrorum Hungariae, Bohemiae, et reliquorum Anno Quadragesimo. Maria Theresia, m. p. Comes Franciscus Esterházy, m. p. Adamus Csathó, m. p.

X.

Az egyetem czimének meghatározása.

(Lásd 200. 1.)

16466. Auf die unter dem 5. April d. J. eingesendeten Abdrucke der Universitäts-Insiegel und der dabei begleiteten Vorstellung das die bishörigen Inschriften dieser Siegel dem gegenwärtigen Sitz der königl. Universität nicht angemessen wäre, wird der akademische Magistrat hiedurch verständigt, dass vermög erlassenen Allerhöchsten Verordnung von 15. September 1784 das Insiegel der von Ofen nach Pest übersetzten Universität dergestalt abzuändern sey, dass anstatt

ly. Budensis, da Beiwort Hungaricae in der Umschrift gedachter Insiegel substituiert werde. Dem akademischen Magistrat wird in Gemässheit der Allerhöchsten Verordnung hiemit aufgetragen die vorgeschriebene Abänderung des Universitäts Insiegels nach dieser Vorschrift zu bewerkstelligen. Ofen den 20. Juni 1785. Christof Graf Niczky, m. p. Franz v. Skerlecz, m. p. Josef v. Zichy, m. p.

Az 1784. septemper 15. 10314. sz. alatt kelt és a kir. helytartótanács intézményében fenebb idézett királyi leirat több tárgyról rendelkezik. Az egyetem elnevezésére vonatkozó része következőképen szól: „Sigilla Universitatis ea ratione mutari benigne volumus, ut in eorum inscriptione verbo Pestensis loco Hungarica substituatür.“

XI.

Az egyetem emlékirata, országgyűlési ülése és szavazata ügyében. (Egyidejű latin fordításával.)

(Lásd 207. 208. l.)

Felséges Haza, Tekéntetes Statusok!

Őseinknek, és Nemes Hazánk Eleinek szorgalmatos Gondviselése az Ország Kebelében, annak érdemes Szolgálattyára készítendő Ifjú-ságnak nevelésére, és az úgy nevezett főnebb, s arra vezérlő Tudományokban való gyakorlására, már hajdan ezen Universitást fundálta, s rendelte; mellyet bódolg emlékezetű Felséges Királyné Asszonyunk Maria Theresia ugyan azon nagy érdemű Hazafiainak, a kik ezen Universitásnak mint egy Fundamentomkövét vetették, Szándékának tökéletesebb véghez vitelére, de egyszers mind maga Anyai Szorgalmatoskodásának is teljesítésére, s bizonyosságára nem tsak ujonnan rendbe hozott; hanem hogy annál bizonyossabb Örökséget, és az Ország hasznára tzelző gyarapodást nékie szerezzen, 1780-dik Esztendőben Böjt más havának 25-dik napján Kegyelmissen ki adott Donationalis Privilegiumával meg erősíteni méltoztatott, a midőn az Egyház hatalommal el osztatott Jesus Társasága által birott egész Turóczy, és fél Bozoký Praepostságokkal, sött azokon kívül Földvarý, és Péts-Váradý Apáturságokkal, ezekhez tartozandó Jóságokkal örökössen, és meg másolhatatlanul meg ajándékozta.

És ugyan ezen Felséges Asszonyunk Királyi Adománnya Hazánk Törvényneinek nyilvánóságos rendelkezéseiben gyökereztetik, mivel 1548-dik Esztendőnek 12-dik, és 1550. 19-dik Tzikkelyeiben a Nemes Hazának hasznára úgy rendeltetik: hogy az elpusztúlt, s el hagyatott Egyházaknak, Káptalanoknak, Conventeknek, Klastromoknak Jóságai az

Oskolák fel állítására, és az Iffjúság nevelésére rendelt tudós Tanítóknak illendő tartására fordíttassannak, a mellyek még akkoriban fenn álló Jesus Társaságának is Második Rudolph, és második Ferdinand Királyok által ugyan azért egyedül, hogy az Oskolákat rendbe vévén az Iffjúságot tanítsák; Az Nagy-Szombati Universitasnak pedig, a mint 1769-dik Esztendőbéli Felséges Asszonyunk más Fundationalis Levele bizonyította, a Végre adattattak, hogy több külömbféle hasznos Tudományoknak részei is Egyházj, és Világi tudós Férfiak által taníttassanak.

Erre való nézve bátorodik ezen Universitas is a Felséges Hazánál, és Tekéntetes Statusoknál esedezni, hogy Királynénk törvényes adakozása által ezen Praepostságokkal, és Apaturságokkal bíró Tagját a Felséges Haza, és Tekéntetes Statusok Kebeleiben bé venni; és valamint a Jesus Társaságának 1715-dik Esztendőnek 73-dik Tzikkelye szerint akkoriban tartatott Ország-Gyűlésében azon okbúl, hogy az Hazabéli nevendék Iffjúságának tanításában foglalatoskodott, és Praepostsághoz tartozandó Jóságokat birt, helye, és Voksa volt; úgy e mostani Universitas Követtyeinek is, a melly Donationalis Privilegiumára nézve is egy Valóságos Nemes Gyülekezetet térszen, illendő helyet, és Voksot engedni méltóztassanak.

Felséges Haza, és Tekéntetes Statusok! tudgyák azt 1715-dik Esztendőnek 73-dik Tzikkelyébül: hogy à Scotusoktól nevezett Austriai Benedictinusoknak, szinte úgy az Morvaj Lukabéli Praemonstratenseseknek tsak ugyan azért vagy on Helye, és Voksa az Ország-Gyűlésében: hogy amazok a Telki Apaturságot, ezek pedig az Várad hegyről nevezett Szent Istvány Praepostságát birják. Ha tehát illetén Idegeneknek ezen Juss meg adatott, hogy ne lehetne annál nagyobb bizodalma ezen Nemes Universitasnak is, a melly nem tsak ollyatén Apaturságokat, s Praepostságokat is bir, és mind Polgári, mind büntető Jurisdictionja Privilegiumának rendi, és értelme szerint vagy on; de azonkívül Hazának Tagja is, nagyobb részről Nemes Férfiakbúl, vagy Indigenákbúl áll, honnyai Iffjúságnak Ország hasznára, s dütsősségére való nevelésében foglalatoskodik, és mindennémű hasznos Tudományokat az 1723-dik Esztendőbéli 70-dik Tzikkelynek rendelése szerint, a mellyek más külső Universitásokban is taníttatni szoktak, magában foglal, ezen törvényes kérését a Felséges Hazától, és Tekéntetes Statusoktól valósággal reménleni.

Nemde Anglianak Oxoniai, és Kambridgiai Universitássai közön-séges jónak elő mozdítása végett a Londoni Parlamentumnál két két Követet tartanak? Több nevezetes Európabéli Nemzetek is mutatnak illyen példákat. Miért nem lehetne tehát ezen Nemes Magyar Universi-

tásnak is a Felséges Hazának (: a melly akár Szabadságára, akár Népének Nemes indulattyára nézve Angliának utánna nem tétethetik:) saját Tagjaihoz való kegyességében, és hajlandóságában reménységét helyheztenni? hogy ezzel is némelly külső Nemzetekkel el hitethesse, hogy Országunkban is a Tudományoknak, és Tudósoknak ollyas betse vagyon, a mellyel más Országok, s, Nemzetek annyira ditsekednek.

De ellenben a Tudományoknak nem kis tsorbulására, és hátra maradására lenne, ha a Felséges Haza maga is az Ország dolgainak el intézésére, s bódlogítására illy szerentsés Epochaban öszve gyűlve, a Tudományokhoz ezen kérésünkkel egyező meg betsülésben is magát kegyesnek nem mutatná; Mert valóban innend eredhetne: hogy üdő jártával sem valamire való Ember, ha az Tudományokat, és Tudósokat el hagyatva látná, tanításra, vagy Tudományok, terhes munkálkodására magát nem adná, sem pedig, ha ne talántán azoknak mélyebb Vizsgálására, és az Iffjúsághoz való buzgóságból magát tanításra adta volna is, álhatalossan több üdeig az illyen hivatalba meg maradni nem kívánna, a melly (mivel bizonyára értéket nem szerez) ha legalább érdemet, és betset reája nem terjesztene.

Ezen főllül azt is reméni ezen Nemes Universitas, hogy a Felséges Haza ugyan e mostani Öszve Gyűlésben az Iffjúság nevelésére, és Tudományok gyarapítására nézve is fog hasznos rendelkezéseket tenni, a mellyeknek el intézésére, úgy gondollya, hogy maga részéről is igaz Hazafiságot Szerető Vélekedéseivel, követségben küldendő Férfiai által, a kik életeknek nagyobb részét ugyan az Iffjúság nevelésében, és a Tudományok elő mozdításában el töltötték, talán nem kevés haszonnal szólhatna, s Voksolhatna.

Mivel tehát ezen alázatos kérése az Universitásnak mind Törvényben, mind pedig Felséges Haza Magzatinak jövődöbéli hasznában helyeztetik, birtokos Jussai, és Privilegiumai Sérelme nélkül nem is Kételkedhetik Kegyelmeiben a Felséges Hazának, és Tekéntetes Statusoknak; Azért továbbis Újitván kérését, minnyájan mély alázattossággal való tisztelettel kívánunk maradni.

A Felséges Hazának

és

Tekéntetes Statusoknak

Alázatos hivei

az Pesten levő Tudományok Magyar
Universitasa.

A Felséges Hazához, és a Tekéntetes Statusokhoz nyuitott Alázatos Kérése a Pesten lévő Magyar Universitásnak.

Excelsa Patria Inclyti Status et Ordines! Iam olim pia majorum nostrorum providentia juventuti in omnes muniorem, honorumque spes educandae prospectum fuerat, dum Scientiarum Universitati Patrio in solo sedes posita fuit, et severiores etiam disciplinae familiares Regno, ac domesticae factae fuere. Haec tanta antenatorum in Literas merita, Augusta Domina Maria Theresia novis beneficiis cumulavit, dum Anno 1780. die 25-ta Martii non solum fundos Praepositarum Thuroczyensis, et Bozokiensis, illos quidem totos, hos vero ex aequo cum Seminario cleri junioris divisos ita, ut quondam juribus Collegii Societatis Jesu Tyrnaviensis obnoxii erant, Scientiarum Universitatem habere jussit, sed Regia praeterea munificentia Abbatiis Földváriensi, et Péts-Varadiensi iure privilegiali, ac dono irrevocabili adjectis, perpetuam esse voluit, ut exstaret perennaturum ad posterum sicut illustre Scientiarum domicilium, ita maternae pietatis monumentum.

Atque hanc quidem Regiam beneficentiam Legibus Patriis congruere indubium est, quod constet Articulis Annorum 1548. 12. et 1555. 19. cautum esse, ut Bona desertarum Ecclesiarum, Capitulorum, Conventuum, Monasteriorumque in Scholarum erectionem, doctorumque virorum sustentationem convertantur, satisque certum sit, ab Augustis Regibus Hungariae Rudolpho II. et Ferdinando II. olim Patribus Societatis Jesu fundos, Scholarum tantum causa, attributos fuisse; in quam rem testes vel maxime sunt Literae, ut vocantur Fundationales ab eadem Augusta Anno 1769 editae, quibus fundi stabiles Universitati Scientiarum idcirco sunt novo jure concessi, ut diversorum generum Scientiae per idoneos Ecclesiastici aequae, ac Secularis ordinis viros doceantur.

Quia igitur haec Scientiarum Universitas Praepositorum, Abbatiumque iisdem, quibus quicumque in Hungaria Praelati, juribus possidet, et caeteroquin abolito Societatis Jesu ordini substituta est, freta et causae fiducia, et tot gravissimorum de Republica consulendorum Virorum aequitate, Inclytis Statibus; et ordinibus humillime supplicat, ut se in occupatum quondam a Patribus Societatis, nunc vero vacuum in Regni comitiis locum admittere, Sessionisque, ac voti jus, quod illis, qui tanquam in locum verorum Praepositorum substituti erant, concessum fuerat, habere benigne indulgeant.

Id ut petere auderet, his praeterea inducta est rationibus: primum quidem, quod sciret familiarum quarundam religiosarum Praepositos, velut Abbatem Benedictinorum Scotensium in Austria, Abbatem Canonicorum regularium Praemonstratensium Lucensem in Mora-

via, hunc ob Praeposituram S. Stephani de Promontorio Varadinensi; illum propter Abbatiam Telkensem, quas in Hungaria tenent; juxta articulum 73. Anni 1715. Sessione, Votoque gaudere, nec dubitaret gratiam alienigenis concessam, domestico magnam partem e Viris Nobilibus constanti, et Magistratum etiam proprium in Causis civilibus aequae, ac criminalibus jus dicentem ex Privilegio habenti coetui, eo facilius praestandam, quo magis praeter commune cum aliis Possessionum jus id causae suae favere intelligit, quod perpetua Juventutis institutione, et omnium quacunque in Europae Provincia, culturarum Scientiarum ad normam articuli 70. Anni 1723. in sinum suum adoptione de Republica bene meretur, totaque Patria devota est.

Deinde quod neque insolens quidpiam, neque novo exemplo Sessionem, Votumque in Regni Comitiis se petere noverit, quae utraque Oxoniensis, et Cantabrigensis Academiae in Angliae Parlamento jam dudum habent, binis ab earum quavis ad celeberrimum ejus Regni Conventum delegatis. Quae res hanc nostram Academiam spe implevit, Inclytos Status, et Ordines ad consulendum in commune bonum congregatos, velut nulla alia in re Britannis inferiores, ita neque in honore, literis, virisque, qui eas colunt, adhibendo concessuros, Academiamque Scientiarum Hungaricam, hac etiam juris praerogativa ornaturus, nisi velint, quod vel cogitare piaculum sit, Scientiarum professoribus ut opum, ita honorum quoque velut rerum in humanis tantopere desideratarum, spem demere, literasque cultoribus, Doctoribusque destitutas videre.

Denique, cum in Regni Comitiis recta Juventutis educatio, atque in literis, moribusque institutio non postremum inter publica negotia locum habitura sit, aequum videtur, viros in Consilium, et Suffragium adhibere, qui aetatem in erudienda, regendaque Juventute exegerint, sciantque non rationi tantum, sed diuturnae etiam experientiae, quae hac in re plurimum valet, Consilia adcommodare.

Huic igitur quum Legibus consentaneae, tum patriae Juventutis utilitatibus adtemperatae, neque juribus, aut privilegiis contrariae petitioni ab Inclytis Statibus, et Ordinibus benigne deferendum confidit haec Scientiarum Universitas, quae, et ejus singula membra omni cum submissione perseveramus.

Inclytorum Statuum, et Ordinum Pestini Die 27-ma Mensis Junii Anno 1790.

Humillimi servi Scientiarum Universitas Hungarica Pestini residens.

Ad Inclytos Status, et Ordines Inclyti Regni Hungariae Diaetaliter Budae congregatos.

Humilimum memoriale Scientiarum Universitatis Hungaricae Pestini residentis.

XII.

Az egyetemnek új adománylevele.

(Lásd 313. 314. l.)

Nos Franciscus secundus Dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae Rex apostolicus; Archidux Austriae, Dux Burgundiae et Lotharingiae, Magnus Dux Hetruriae, Magnus Princeps Transylvaniae, Dux Mediolani, Mantuae, Parmae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod quamvis vigore fundationalis Diplomatis anno millesimo septingentesimo octuagesimo dedato vigesima quintae mensis Martii Universitati Regiae in Hungaria fundatae, alterius autem similis Diplomatis generali fundo Studiorum Hungarico et Croatico per Serenissimam quondam Dominam Mariam Theresiam Romanorum Imperatricem viduam ac Hungariae Reginam apostolicam. Aviam quippe Nostram piaae Memoriae desideratissimam elementer elargiti, Bona Abbatae Beatae Mariae Virginis de Sexárd Comitatus Tolnensi ingremiatae antelatae Universitati Nostrae Regiae Budensi ob Commodiorem eorum cum aliis Bonis Abbatiarum Sanctae Helenae de Földvár, et alterius Beatae Mariae Virginis de Pécs-Várad virtute Diplomatis Regii collatorum, Administrationem adiicere visum fuerit, ad indemnem autem reddendum generalem fundum Studiorum Bona Praepositurae Beatae Mariae Virginis de Thurócz, in Comitatibus Thuróciensi, Liptoviensi, Zoliensi et Nitriensi sita, excepto tamen Dominio Sellyensi, Medietas item Bonorum Praepositurae Sancti Stephani de Bozók Comitatus Honthensi ingremiatorum, suprafatae Universitati Regiae, prius vigore alterius Donationis sub Dato decimae tertiae februarii millesimi septingentesimi septuagesimi quinti expeditae, Jure perpetuo collata praedicto generali fundo Studiorum, titulo cambii addicta fuerint, cum tamen cambium istud hucdum in effectum non iverit, neque ire possit, siquidem Dominium Znio-Váralja seu Bona ad antelatam Praeposituram de Thurócz spectantia, et Medietas

Dominii Bozók una cum capitalibus fundi Universitatis penes Aerarium nostrum Regium Camerale elocatis pro adaequata excontentatione fundi Studiorum, ad quam praestandam praefatus fundus Universitatis pro Dominio Sexárd obligaretur, haud sufficerent; porro Ratio quoque commodioris Bonorum utriusque fundi administrationis, ob quam videlicet praementionatum Cambium ordinatum fuit, per modernam eorundem fundorum Administrationem per nos clementer defixam et stabilitam, cessaverit, per consequens nos a Cambio quaestionatorum Bonorum praescindendum esse decreverimus; hinc nos antelata Bona Praepositurae B. M. V. de Thurócz, utpote Arcem Znio nuncupatam cum Oppido Znio-Váralja ad eandem arcem spectante, ac posthac pro Capite Bonorum considerando, Possessionibus item Nagy-Szócsós, Valscsa, András-Sovavriczko, Polerjeka, Moskocz, Leziachov, Szlován, Lazán et Villa Sancti Georgii, necnon Praedio Brezna Comitatus Thuróciensi, Possessionem item Szalka Comitatus Nitriensi, Possessionem porro Trium Szlécs Comitatus Liptoviensi, ac Possessionem Szilnicza Comitatus Zoliensi adiacentem, quae tamen haec Possessio ultima vigore benignae Resolutionis Regiae anni millesimi septingentesimi octuagesimi elementer elargitae, ex Bonis Praepositurae B. M. V. de Thurócz pro Archivi publici regnicolaris antehac penes praementionatam Praeposituram conservati, subin vero ad Capitalum Neosoliense translati Conservatione reservata, dictoque Capitulo interimaliter donec videlicet onus Conservationis Loci Credibilis ad dictum fundum Studiorum nefors rediret, concedita resignataque extitit (reliqua etiam Bonorum in Comitatibus Nitriensi et Posoniensi existentium, atque a radice aequae ad Praeposituram B. M. V. de Thurócz pertinentium parte, utpote Oppido Sellye, Possessionibus item eo spectantibus Királyfalva, Hosszúfalva et Pered, necnon Praedio Királyrév, vigore superius citati Diplomatis ultro quoque pro attacta Universitate Regia relictis) Bona item Praepositurae Sancti Stephani de Bozók in Medietate, cuius videlicet Praepositurae et Dominii Caput est Oppidum Bozók, Appertinentiae vero sunt Possessiones Szenográd; Lietava cum diverticulo Zabri ad eandem Possessionem spectante, Csekocz, Alsó-Mládonya, Felső-Mládonya, Bozók-Lehota, Loczkó, Trpény, Kecske-Várbok, Alsók, Felső-Badin, Alsó-Badin, Szelez, Unyatin, item Possessionis Hrusso rata Medietas et Possessionis Szuhány quartalitas, in Possessione item Keszihócz una Sessio integra, Praedia vero Lehotka, Szeliésno, Lehota et Korbác alias Kis-Apáthy, omnia in Comitatu Honthensi sita, Praedium item Denek in Gremio vicini Comitatus Neogradiensis existens, denique Domus allodialis cum necessariis aedificiis, appertinentiis et horto cum vinea una in libera Regiaque Civitate

Nostra Corponensi, eiusdemque territorio existentibus, cum quibusvis ad eadem Praepositurarum B. M. V. de Thuróc et Sancti Stephani de Bozók Bona quoquo modo spectantibus Pertinentiis, eo hic ultro adhuc notato: quod a praementionato Cambio abstrahendo, Clausula quoque priori, superius citato Diplomati inserta, vigore cuius in quantum Annuī Reditus praespecificatorum Bonorum Thuróciensium et Bozókien- sium alios Proventus Bonorum Sexardiensium juste, et ab utrius- que limitandos non aequaverint, defectum talismodi saepefata Uni- versitas Regia ex summis suis Capitalibus in generalem fundum Stu- diorum hoc titulo transcribendis, compensare obligata fuisset, suapte iam cesset, Eidem Universitati Regiae medio tempore in liberam regi- amque Civitatem nostram Pestiensem translatae, sub conditionibus et oneribus tenore praecitati Diplomatis declaratis, sub quibus videlicet praementionata Bona Sexardiensia Eidem Universitati Regiae titulo cambii collata fuerunt; Totum item et omne ius nostrum Regium, si quod in praedictis Bonis praeposituralibus B. M. V. de Thuróc, Arce utpote Znió nuncupata cum oppido Znio-Váralja ad eandem Arcem spectante, et posthac pro Capite Bonorum considerando, Possessio- nibus item Nagy-Szoczócs, Valsa, András-Sovariczko, Polerjeka, Mos- kocz, Leziachov, Szlován, Lazán et Villa Sancti Georgii, necnon Praedio Brezna Comitatus Thuróciensi, Possessione item Szalka Comi- tatus Nitriensi, Possessione porro Trium-Szlécs Comitatus Liptoviensi, ac Possessione Szilnicza Comitatus Zoliensi adiacentibus, que tamen haec Possessio uti supradictum est pro Archivi publici Regnicolaris usibus reservata, Capituloque Neosoliensi interimaliter concedita, resignata est; Bonorum item Praepositurae Sancti Stephani de Bozók et praerecensitarum eius Appertinentiarum medietate Oppido nimirum Bozók qua Capite Bonorum cum Possessionibus Szenográd, Lietava cum diverticulo Zabri, Csekocz, Alsó-Mládonya, Felső-Mládonya, Bozók, Lehota, Loczkó, Trpény, Kecske-Várbok, Alsók, Felső-Badin, Alsó-Badin, Szelez, Unyatin, item Possessionis Hrusso, Rata Medietas, et Possessionis Szuhány quartalitate, in Possessione item Keszihócz una sessione integra, Praediis vero Lehota, Szelicsno, Lehotka, et Korbác alias Kis-Apathi, omnibus in Comitatu Honthensi sitis, Praedio item Denek in Gremio vicini Comitatus Neogradiensis exis- tente, denique domo allodiali cum necessariis aedificiis, Appertinentiis ac Horto cum Vineis una in libera Regiaque Civitate Nostra Corpo- nensi, eiusdemque territorio existentibus, idest omnium harum apper- tinentiarum Medietate etiam aliter, qualitercunque haberemus, aut idem, eadem et eandem nostram ex quibuscunque causis, Viis, Modis

et rationibus concerneret Majestatem, simul cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet; terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, faenetis, faenilibus, sylvis, nemoribus, montibus, collibus, vallibus, vineis, vinearumque Promontoriis, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, pisciumve clausuris, et aquarum decursibus, molendinis et eorundem locis, Braxatoris, Educilis item, et macellis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad praerecensitas Praposituras B. M. V. de Thurócz, Thurociensi, Nitriensi, Liptoviensi, Zoliensi, et Santi Stephani de Bozók, Honthiensi et Neogradiensi, Comitatus adiacentibus, de Jure et ab antiquo spectare, et pertinere debentibus, sub suis veris metis et antiquis Limitibus existentibus et habitis, praefatae Universitati Nostrae Regiae titulo novae donationis perpetuaeque Dotis et Foundationis dederimus et contulerimus, imo damus et conferimus jure perpetuo et irrevocabiliter utenda, possidenda, pariter et habenda (salvo iure alieno) harum nostrarum vigore et testimonio Literarum, quas nos in formam privilegii Nostri Regii redigi faciemus, dum eadem Nobis in specie fuerint reportatae. Datum in Archiducali Civitate Nostra Vienna, Austriae, die vigesima mensis Januarii, Anno Domini: Millesimo octingentesimo quarto, Regnorum Nostrorum Romani, Hungariae Bohemiae et reliquorum anno duodecimo. Franciscus, mp. Comes Carolus Pálffy, mp. Franciscus Gáhy, mp.

XIII.

Az új adománylevélre vonatkozó iktató parancs.

(Lásd 314. 315. l.)

Franciscus Secundus Dei Gratia electus Romanorum 'Imperator semper Augustus Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae Rex Apostolicus, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, et Lotharingiae, Magnus Dux Hetruriae, Magnus Princeps Transylvaniae, Dux Mediolani, Mantuae, Parmae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis etc. etc. Fidelibus Nostris Honorabilibus Capitulo Cathedralis Ecclesiae Neozoliensis Salutem et Gratiam: Cum Nos quamvis vigore Fundationalis Diplomatis Anno 1780. de dato 25-tae Mensis Martii Universitati Regiae in Hungariae fundatae, alterius

autem similis Diplomatis Generali Fundo Studiorum Hungarico, et Croatico per Serenissimam condam Dominam Mariam Theresiam Romanorum Imperatricem Viduam, ac Hungariae Reginam Apostolicam, Aviam quippe Nostram piae Memoriae desideratissimam elementer elargiti Bona Abbatiae B. M. V. de Sexárd Comitatus Tolnensi ingremiatae, antelatae Universitati Nostrae Regiae Budensi ob commodiorem eorum cum aliis Bonis Abbetiarum S. Helenae de Földvár, et alterius B. M. V. de Pécs-Várad virtute Diplomatis Regii collatorum administrationem adjicere visum fuerit, ad indemnem autem reddendum Generalem Fundum Studiorum Bona Praepositurae B. M. Virginis de Turócz, in Comitatibus Thurociensi, Lyptoviensi, Zoliensi et Nittriensi sita, excepto tamen Dominio Sellyensi; medietas item Bonorum Praepositurae S. Stephani de Bozok, Comitatus Honthensi ingremiatarum, suprafatae Universitati Regiae prius vigore alterius Donationis sub dato 13-ae Februarii Anno 1775. expeditae, Jure perpetuo collatae, praedicto Generali Studiorum Fundo titulo Cambii addicta fuerint; cum tamen Cambium istud hucdum in effectum non iverit, neque ire possit, siquidem Dominium Znio-Várallya, seu Bona ad antelatam Praeposituram de Turócz spectantia, et medietas Domini Bozok una cum Capitalibus Fundi Universitatis penes aerarium Nostrum Regium Camerale elocatis pro adaequata excontentatione Fundi Studiorum, ad quam praestandam praefatus Fundus Universitatis pro Dominio Sexárd obligaretur, haud sufficerent, porro ratio quoque commodioris Bonorum utriusque Fundi Administrationis, ob quam videlicet praementionatum Cambium ordinatum fuit, per modernam eorundem Fundorum administrationem per Nos elementer defixam, et stabilitam cessaverit, per consequens Nos a Cambio quaestionatorum Bonorum praescindendum esse decreverimus. Hinc Nos antelata Bona Praepositurae B. M. V. de Turócz, utpote Arcem Znio nuncupatam, cum oppido Znio-Várallya, ad eandem Arcem spectante, ac posthac pro capite Bonorum considerando, Possessionibus item Nagy-Szoczócz, Valcsa, Andrassova, Vriczko, Polereka, Moskócz, Leziachov, Szlován, Lazán, et Villa S. Georgii, nec non Praedio Brezna, Comitatus Nittriensi, Possessionem porro Trium-Szlécs Comitatus Lyptoviensi, ac Possessionem Szilnicza Comitatus Zoliensi adjacentes (quae tamen Possessio haec ultima vigore Benignae Resolutionis Regiae Anno 1780. elementer elargitae ex Bonis Praepositurae B. M. V. de Turócz pro Archivi publici Regnicolaris antehac penes praementionatam Praeposituram conservati, subin vero ad Capitulum Neozoliense translati conservatione reservata, dictoque Capitulo interimaliter, donec videlicet

onus conservationis Loci credibilis ad dictum Fundum Studiorum nefors rediret, concedita, resignataque exstitit) reliqua etiam Bonorum in Comitatibus Nittriensi, et Posoniensi, existentium, atque a radice aeque ad Praeposituram B. M. V. de Turócz pertinentium parte, utpote oppido Sellye, Possessionibus item eo spectantibus, Királyfalva, Hoszúfalu, et Pered, nec non Praedio Király-rév, vigore superius citati Diplomatis ultro quoque pro praeattacta Universitate Regia relictis, Bona item Praepositurae S. Stephani de Bozok in medietate, cujus videlicet Praepositurae, et Dominii caput est oppidum Bozok, Appertinentiae vero sunt Possessiones Szenograd, Lietava cum Diverticulo Zabri, ad eandem Possessionem spectante, Csekocz, Alsó-Mladonya, Felső-Mladonya, Bozok-Lehota, Losko, Trpény, Kecske-Várbok, Alsók, Felső-Badin, Alsó-Badin, Szelcz, Unyatin, item Possessionis Hrusso rata medietas, et Possessionis Szuhány quartalitas, in Possessione item Keszihocz una Sessio integra, Praedia vero Lehota, Szelicsno, Lehotka et Korbaes, alias Kis-Apathy omnia in Comitatu Hontensi sita, Praedium item Denek in gremio vicini Comitatus Neogradiensis existens, denique Domus Allodialis cum necessariis aedificiis, Appertinentiis et Horto, cum Viena una, in Libera Regiaque Civitate Nostra Carponensi ejusdemque Territorio existentibus; cum quibusvis ad eadem Praepositarum B. M. V. de Turócz, et S. Stephani de Bozok Bona quoquo modo spectantibus Pertinentiis, eo hic ultro adhuc notato: Quod a praementionato Cambio abstrahendo, clausula quoque priori superius citato Diplomati inserta, vigore cujus in quantum annui redditus praespecificatorum Bonorum Thuroczyensium et Bozokiensium alios Proventus Bonorum Sexardiensium juste, et ab utrinque limitandos non aequaverint, defectum talismodi saepefata Universitas Regia ex summis suis Capitalibus in Generalem Fundum Studiorum hoc titulo transcribendis compensare obligata fuisset, suapte jam cesset, Eidem Universitati Regiae medio tempore in Liberam Regiamque Civitatem Nostram Pestensem translatae sub Conditionibus et oreribus tenore praecitati Diplomatis declaratis, sub quibus videlicet praementionata Bona Sexardiensia eidem Universitati Regiae titulo Cambii collata fuerunt, totum item, et omne Jus Nostrum Regium, si quod in praedictis Bonis Praepositorialibus B. M. V. de Turócz, Arce utpote Znio nuncupata, cum oppido Znio-Várallya ad eandem Arcem spectante et posthac pro capite Bonorum considerando, Possessionibus item Nagy-Szoszocs, Valcsa, Andrassova, Vriczko, Polereka, Mosskócz, Leziachov, Szlován, Lazan, et Villa S. Georgii, nec non Praedio Brezna Comitatu Thuroczyensi, Possessione item Szalka Comitatu Nittriensi,

Possessione porro Trium-Szlécs Comitatus Liptoviensi, ac Possessione Szilnicza Comitatus Zoliensi adjacentibus, quae tamen haec Possessio uti supra dictum est, pro Archivi publici Regnicolaris usibus reservata, Capituloque Neozoliensi interimaliter concedita resignata est. Bonorum item Praepositurae S. Stephani de Bozok, et praerecensitarum ejus appertinentiarum medietate, oppido nimirum Bozok, qua capite Bonorum, cum Possessionibus Szenograd, Lietava cum Diverticulo Zabri, Csekocz, Alsó-Mladonya, Felső-Mladonya, Bozok-Lehota, Laesko, Trpény, Keeske-Várbok, Alsok, Felső-Badin, Alsó-Badin, Szelcz, Unyatin, item Possessionis Hrusso rata medietate, et Possessionis Szuhány quartalitate, in Possessione item Keszihocz, una Sessione integra, Praediis vero Lehota, Szelicsno, Lehotka et Korbács, alias Kis-Apathi, omnibus in Comitatu Hontensi sitis, Praedio item Denek in Gremio vicini Comitatus Neogradiensis existente, denique Domo Allodiali cum necessariis aedificiis, Appertinentiis, ac Horto cum Vineis una in Libera Regiaque Civitate Nostra Carponensi, ejusdemque Territorio existentibus, id est omnium harum Appertinentiarum medietate, etiam aliter, qualitercunque haberemus, aut idem, eandem, et Eadem Nostram ex quibuscunque causis, viis, modis, et rationibus concernerent Majestatem, simul cum cunctis suis utilitatibus, et pertinentiis quibuslibet, Terris scilicet arabilibus cultis, et incultis, Agris, Pratis, Pascuis, Campis, Foenetis, Foenilibus, Sylvis, Nemoribus, Montibus, Collibus, Vallibus, Vineis, Vinearumque Promontoriis, Aquis, Fluviis, Piscinis, Piscaturis, Pisciumque clausuris, et Aquarum decursibus, Molendinis, et eorundem locis, Braxatoriis, Educillis item et Macellis, generaliter vero quarumlibet utilitatum, et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad praerecensitas Praeposituras B. M. V. de Turócz, Turoczyensi, Nittriensi, Liptoviensi, et S. Stephani de Bozok Hontensi, ac Neogradiensi Comitatibus adjacentes de Jure, et ab antiquo spectantibus, et pertinere debentibus, sub suis veris Metis, et antiquis Limitibus existentibus, et habitis praefatae Universitati Nostrae Regiae Titulo Novae Donationis perpetuaeque Dotis, et Fundationis vigore aliarum Benignarum Literarum Nostrarum, Juris Nostri Regii Donationalium, superinde emanatarum (salvo tamen Jure alineo) Benigne dederimus, donaverimus, contulerimus, et inscripserimus, velimusque Eandem Universitatem Nostram Regiam in Dominium praespecificatorum Bonorum Praepositurae B. M. V. de Turócz, utpote Arcis Znio nuncupatae, cum oppido Znio-Várallya, ad Eandem Arcem spectante, Possessionibus item Nagy-Szoczocs, Valcsa, Andrassova, Vriczko, Polereka, Mosskocz, Lezjachov, Szlován, Lazán, et Villa S.

Georgii, nec non Praedio Brezna Comitatus Turocziensi, Possessionis, item Szalka Comitatus Nittriensi, Possessionis porro Trium-Szlécs Comitatus Lyptoviensi, ac Possessionis Szilnicza Comitatus Zoliensi; Praepositurae item S. Stephani de Bozok, et praerecensitarum ejus Appertinentiarum, medietatis oppidi quippe Bozok, qua capitis dictae Praepositurae Bonorum, Possessionum item Szenograd, Lietava et Diverticulo Zabri, Csekocz, A.-Mladonya, F.-Mladonya, Bozok-Lehota, Loczko, Trpény, Kecske-Várbok, Alsok, F.-Badin, A.-Badin, Szelecz, Unyatin, item Possessionis Hrusso ratae medietatis, et Possessionis Szuhány Quartalitatis, unius item in Possessione Keszihocz Sessionis integrae, Praediorum vero Lehota, Szelicsno, Lehotka, et Korbacs, alias Kis-Apathi, omnium Comitatus Hontensi, Praedii item Denek vicimo Comitatus Neogradiensi, denique Domus Allodialis cum necessariis aedificiis, appertinentiis, et Horto cum Vineis in Libera Regiaque Civitate Nostra Carponensi, ejusdemque territorii adjacentium habitum, dictique Juris Nostri Regii in iisdem habiti per Nostrum Regium, et Vestrum Capitularem homines legitime introduci, Eademque easdem, eadem et item Eidem statui facere Lege Regni admittente. Super quo Vobis harum serie Benigne committimus, et mandamus, quantenus Vestrum mittatis Hominem, Vestro pro Testimonio fidedignum, quo praesente fideles Nostri Nobis dilecti, Egregii Georgius Justh de Neczpall, Consiliarius Noster Regius, Eques Auratus, Comitatus Thurocziensis, vel Georgius Radvánszky de Eadem Consiliarius Noster Regius, Aulae Nostrae Regiae Familiaris, et Comitatus Zoliensis, aut Joannes Foglár de Tessa Comitatus Hontensis, non secus Georgius Szerdahely de Nittra-Szerdahely Comitatus Nittriensis, omnes praefatorum Comitatum ordinarii Vice-Comites; aut Josephus Beniczky de Eadem, et in Micsinye Comitatus Thurocziensis, Thomas Beniczky de Eadem, et in Micsinye Comitatus Zoliensis, Ladislaus Halácsy de Eadem Comitatus Hontensis, Joannes Turoczy de Alsó-Keresskény Comitatus Nittriensis omnes aequae praefatorum Comitatum substituti Vice-Comites; si non, Casparus Somogyi de Dergh, tunc Franciscus Ékesházy Tabulae Nostrae Regiae Judicariae Jurati Notarii, aliis absentibus Homo Noster Regius, per Nos ad id specialiter transmissus ad facies praementionatorum Bonorum dictis Comitatibus adjacentium, vicinis et commetaneis eorundem universis inibi legitime convocatis, et praesentibus accedendo, introducat praementionatam Universitatem Nostram Regiam in Dominium praedeclaratorum Bonorum cunctorum in antelatis Comitatibus existentium, dictique Juris Nostri Regii in iisdem habiti, statuaturque Eadem, et Idem Eidem perpetuo possidenda,

si non fuerit contradictum; Contradictores vero si qui fuerint, evocet, eosdem Idem Testimonium Vestrum contra annotatam Universitatem Nostram Regiam in Curiam Nostram, Regiam Nostram videlicet Personalem in Praesentiam ad Terminum competentem, rationem contradictionis eorum reddituros efficacem. Et posthaec super hujusmodi Introductionis, et Statutionis serie simul cum contradictorum, et Evocatorum si qui fuerint, Vicinorum et Commetaneorum, qui praemissae Statutioni intererunt, Nominibus, Terminoque assignato, ut fuerit expediens Nobis suo modo, et ordine fideliter rescribatis. Secus non facturi. Datum Viennae Austriae Die Decima Septima Mensis Augusti Anno Domini Millesimo Octingentesimo Quarto.

Fidelibus Nostris Honorabilibus Capitulo Cathedralis Ecclesiae Neozoliensis. Pro parte Regiae Scientiarum Universitatis Nostrae Budensis Introductorium et Statutorium. (L. S.)

XIV.

Az egyetem bírósági hatóságának visszaállítása.

(Lásd 335. l.)

10292. Sacratissimae Caesareae et Regio-Apostolioae Maiestatis Consilii Regii Locumtenencialis Hungarici nomine Academico. Magistratui Regiae Universitatis Pestiensis, ex officio intimandum:

Relate ad illam Magistratus hujus Academici, sub 4-a lab. mensis, isthuc promotam Petitionem, ut Regia Universitas Scientiarum Pestiensis ad avita sua Jura, a gloriosae memoriae Imperatrice et Regina Apostolica Maria Theresia solemniter Diplomate confirmata, postliminio reponatur; Eidem hisce rescribendum duxit Consilium hoc Regium Locumtenentiale: Cunctis in Regno Iurisdictionibus legali, et privilegiali suae Activitati, per modo feliciter regnantem Regiam Majestatem, benigne restitutis, nullam subversari Difficultatem, quominus haecce quoque Regia Universitas Iure, per benigna gloriosissimae memoriae Regum Hungariae Diplomata sibi concessa, non solum relate ad ea, quae Politiam, et Disciplinam in Juventute respiciunt, sed in Causis quoque tam Civilibus, quam Criminalibus, ad mentem Legum, et novissimae etiam Diaetae Articulorum, uti possit.

Quod vero ad Casum specificum, quem occurrisset Magistratus hic Academicus refert, quive praeattactae ejusdem Remonstrationi, et

Petitioni ansam dedit, adtinet; necessarium est, ut, si is extraordinarium aliquem eventum in se complectitur, de eo praevidetur etiam, praescripta Norma, ad Regium hocce Locumtenentiale Consilium, pro requisito Notitiae statu, Relatio praestetur. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiale Hungarico; Budae, die Decima Septima Mensis Junii, Anno Millesimo, Septingentesimo, Nonagesimo Primo celebrato. Comes Josephus Csáky, m. p. Franciscus Skerlecz, m. p. Jeseplus Limp, m. p.

XV.

A nevezetesebb események időrend szerinti átnézete.

(Lásd 469. l.)

1635. Pázmány Péter bibornok-primás alapítja a nagyszombati főiskolát (május 12.)

II. Ferdinand császár és király azt megerősíti, és az egyetemek kiváltságaival ruházza fel (okt. 8.)

Az egyetem ünnepélyes megnyitása (nov. 13.)

1637. Az Esterházy Miklós nádor által épített egyetemi templom felszentelése (aug. 30.)

1638. Az első bölcsészeti tudoravattatások.

1639. Az első hittudori avattatások.

1641. Hatósági összeütközések a várossal. Királyi biztosság azok kiegyenlítésére (nov. 27.)

1643. A király az összeütközéseket a nádor javaslata szerint kiegyenlíti. (formula concordiae).

1644. Egyetemi nyomda kezdete.

A Rákóczy György-féle és svéd háború miatt megszűnnek a leczkék.

1646. A leczkék ismét kezdetüket veszik.

1649. A magyarországi egyetemes papnöveldének (collegium rubrorum) alapítása.

1653. Újabb hatósági összeütközések a várossal s kiegyenlítésök Wesselényi nádor által.

1656. III. Ferdinand császár és király az egyetemet a szeplőtlen fogantatás védelmére és arra évenkénti eskütételre kötelezi (decz. 2.).

1662. A török háború miatt megszűnik a tanítás.

1666. A tanítás ismét kezdetét veszi.
1667. Losy és Lippay primások hagyományaiból alapíttatik a jogtudományi kar (jan. 2.)
A jogtudományi kar ünnepélyes megnyitása (jan. 16.)
1669. I. Lipót megerősíti az 1643. hatósági egyezményt a város és egyetem közt.
1679. Kórvész miatt elszélednek a tanulók.
1680. A leczkék újra kezdődnek (tavaszkor).
1683. A török és Tököly-féle háború miatt megszűnik a tanítás (nyáron).
1684. Az alsóbb iskolák megkezdik tanításaikat.
1685. A bölcseészeti és egyházjogi leczkék ismét kezdődnek.
1689. A hittani leczkék kezdete (az év végén).
1703. Háború miatt megszűnik a tanítás.
1705. Ujra kezdetét veszi.
1710. Kórvész miatt szünetelnek az előadások.
1721. III. Károly az egyetemi cancellárt országos könyvbíráói joggal ruházza fel (marcz. 30.).
1739. Kórvész miatt szünetelnek az előadások.
1753. Az egyetemi csillagda felállításához fognak.
1756. Az egyetemi csillagda elkészülvén, megkezdí észleleteit.
1759. Új jogtanulmányi szabályok.
1764. Barkóczy primás fegyelmi szabályai.
1768. Mária Terézia az egyetemi átalakítás tárgyalására bizottságot nevez (decz. 23.)
1769. Mária Terézia az egyetemet királyi oltalma alá veszi és annak a földvári apátságot adományozza (jul. 17.).
Az egyetem újjászervezését meghagyja s azt az orvosi karral öregbiti (nov. 7.).
Gr. Fekete György alcancellárt egyetemi főigazgatóvá nevezi (dec. 14.).
1770. Az egyetem új szervezetének kihirdetése, a consistorium és tanárok nevezése (okt. 24., 29.).
Első dekan- és rectorválasztások (nov. 7., decz. 12.).
Ünnepélyes megnyitása a tanévnek az új rendszer szerint (nov. 8.).
1771. Az egyetem új pecséteket és czimert kap (april 22.).
1772. Bajzát püspök kir. biztos, a fegyelmi kihágások ügyében (marcz 27., april 6.).

Az egyetem új épületeit a királynő születésnapján ünnepélyesen elfoglalja (máj. 13.).

1773. XIV. Kelemen pápa eltörli a Jézus-társaságot (jul. 21.).

A nagyszombati jesuita collegium, feloszlattatik (okt. 11.).

Mária Terézia országos tanulmányi rendtartás kidolgozását rendeli (nov. 9.).

1775. Mária Terézia az egyetemnek a nagyszombati jesuita collegium ingatlanait és tőkéit adományozza (aug. 19.).

Pályázati vizsga a hittani és bölcészeti tanszékekre (okt. 8—23.).

A hit- és bölcészeti tanárok nevezése. (okt. 23.).

1775. Mária Terézia a nagyszombati jesuita collegium javai fölött kiállítja az ünnepélyes adománylevelet (febr. 13.).

1777. A királynő elhatározza az egyetem áthelyezését Budára, királyi palotájába (febr. 10.).

Az országos tanulmányi rendtartás kihirdetése (aug. 22., szept. 9.).

Az egyetem Nagyszombatból Budára költözik (szept., okt.).

Pályázati vizsga az akadémiai és megüresedett egyetemi tanszékekre Budán (okt. 1.).

A consistorium helyébe b. Patachich Ádám érsek elnöklete alatt az egyetem kir. tanácsa lép (nov. 1.).

Az egyetem megnyitása Budán (nov. 3.).

1778. A hittudományi tanrendszer megállapítása (nov. 6.).

1779. Az egyetem megszerzi az esztergomi káptalan várbeli dézsmaházát (május 6., szept. 24.).

A királynő az egyetemnek a pécsváradi apátságot adományozza (jul. 26.).

Az egyetemi nyomdát az iskolai könyvek kizárólagos kiadásának kiváltságával ruházza fel (nov. 5.).

1780. A királynő kiállítja az egyetem nagy szabadság- és adománylevelét, a tanulmányi alap és teréziai akadémia alapító leveleit (márcz. 25.).

Az egyetem beiktatásának országos ünnepélye (jun. 25.).

Mária Terézia halála (nov. 29.).

1781. II. József az egyetemi alapot a közös kincstárral egyesíti (május 21.).

Meglátogatja az egyetemet (aug. 23.).

1782. Az alapok átadása a kincstárnak (feb. 2., marc. 22.).
A szeplőtelen fogantatás védelmi esküje eltöröltetik (jun. 22.).
A császár állatgyógyintézet felállítását rendeli (szept. 14.).
A mérnöki intézet megnyitása (nov. 1.).
1783. A császár egyetemes papnöveldek szervezését rendeli (ápril 2.).
Ismét meglátogatja az egyetemet. Királyi biztost rendel (ápril 27., május 2.).
Ürményi kir. biztosi működése (juliushó).
A császár az egyetem áthelyezését rendeli el (nov. 28.).
1784. Az egyetemi kir. tanács a karigazgatói hivatal és az egyetem birói hatóságának megszüntetése (marcz. 10.).
A tanári fizetések szabályozása a lemergi egyetem mintájára (marcz. 27.).
A hittani kar Pozsonyba költözik (ápril).
A tanárjelöltek intézményének eltörlése (juni. 14.).
A kötelező akad. isteni tisztelet megszüntetése. (jun. 19.).
Új bölcsészeti tanrendszer. Három évi tanfolyam (aug. 6.).
Új jogi tanrendszer. Négy évi tanfolyam. (aug. 12.).
Az egyetemi cancellár méltósága megszűnik (aug. 20.).
Az egyetem Pestre költözik (szept., okt.).
Az egyetemi tanárok egyházas diszruhája (epomisek); a karok védszentjeinek ünnepélyei megszűnnek.
Az egyetemi főgymnasium elkülönítettik.
A császár a hittani kar visszaállítását Pesten, egyetemes papnöveldével elrendeli (okt. 21.).
1785. A tandij (didactrum) behozatala (jan. 12.).
A tudoravattatási szertartás megváltoztatása (máj. 20.).
Új hittudományi tanrendszer. Öt évi tanfolyam (jun. 12.).
1786. Új orvosi és sebészeti tanrendszer. Négy, illetőleg két évi tanfolyam (jun. 28.).
A császár az egyetemet és intézeteit ismét meglátogatja (aug.).
A kórodák, a városi kórháztól elkülönítve az orvosi kar épületébe helyeztetnek (szept.).
A hittani kar megkezdí működését Pesten, (nov. 6.).
1788. Újabb hittudományi tanrendszer. Négy évi tanfolyam (aug. 27.).
1789. A kötelező isteni tisztelet helyreállítása (husvétől kezdve).
1790. A tandijak megszüntetése (marcz. 1.).
Kreil bölcsészettanár elleni vizsgálat (ápril-okt.).
A hittani kar ideiglenes megszűnése (aug.).

1791. II. Lipót a tereziai tanulmányi rendtartást ismét életbe lépteti (február 22.).

A magyar nyelv és irodalom tanszéke rendszeresítettik (ápril 26.).

Az egyetem bírósági hatósága visszaállítottatik (jun. 17.).

1792. Egyetemi közgyűlések kezdete.

1793. A közalapítványokkal az egyetemi alap is, a kincstártól elkülönítettik.

1794. A Felső elhatározza az egyetem áthelyezését Esztergamba (jan. 30.)

Egyetemi kézi pénztár felállítás (nov.).

1795. Az egyetemi tanárok özvegyeinek nyugdíja szabályoztatik (march. 20.).

Kant bölesészeti rendszerének megtiltása (jun. 11.).

Az egyetemi isteni tiszteletnek rendezése (jul.).

Az egyetem a pálosok volt templomának birtokába lép (jul.).

A nyilvános vitatkozások ismét életbe léptetése (aug. 14.).

Kreil és Koppi tanárok nyugalmaztatása és kitiltása Budapestről (okt. dec.).

1799. Szigorúbb fegyelmi szabályok megállapítása.

1801. Szemészeti klinika felállítás (máj. 1.).

1802. A felső a hittani kar visszaállítását és központi papnövelde felállítását elrendeli (jan. 11.).

A Felső elhatározza az egyetemnek Pesten maradását (jan. 23.).

Az egyetemi alap kezelését, új szervezése után, az egyetemre bizandónak rendeli (jan. 23.).

A vallástant a bölesészeti kar rendes tantárgyai közé sorolja (jan. 23.).

Az egyetemi elnökség rendszeresítését elvileg elfogadja (apr. 23.).

Megállapítja, hogy dekanokká társas tagok is választhatók (ápril 23.).

Gróf Széchényi Ferencz, könyvtárát és gyűjteményeit az országnak adományozza (nov. 26.).

1804. Ferencz király az egyetemnek a turóczi és bozoki prépostság előbb birt javait új adomány ezimén visszaadja, a szegzárdi cserét megszünteti (jan. 20.).

Tanulmányi kanonoki állások szervezése (stalla litteraria) iránti legfelsőbb intézkedés (jan. 13.).

1805. Az egyetem a kuriai épületből a nagy seminariumba (központi épületbe) költözik (jun. — jul.).

A visszaállított hittani kar és központi papnővelde életbe lép (nov. 1.).

1806. A II. József alatt megszüntetett tudori eskü visszaállíttatik (jan. 31.).

Az egyetemi tanárok, hivatalnokok és szolgák hivatali esküire köteleztetnek (jan. 31.).

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

A nagyszombati érseki egyetem.

	Lap
I. Az egyetem alapítása; ünnepélyes megnyitása; fejlődése. A jogtudományi kar felállítása	3
II. Az egyetem szervezete. Rectora, cancellárja és dékánjai. Jelvényei.	12
III. Az egyetem bírói hatósága. Viszáljai az iránt Nagyszombat sz. kir. városával	17
IV. Az egyetemi karok. A tanulmányok rendszere. Vitatkozások. Akadémiai fokozatok	20
V. Az egyetem nevezetesebb tanárai. Irodalmi működésük	28
VI. Az egyetemi tanulók. Fegyelmi szabályok a jogtanulók számára . .	32
VII. Növeldek. Vallásos társulatok. Egyetemi szentegyház. Intézetek . .	37

ELSŐ KÖNYV.

Az egyetem újjáalakítása Mária Terézia császárné és királynő által.

(1770—1780.)

ELSŐ FEJEZET.

Az egyetem újjáalakítása kezdetétől áthelyezéseig Budára.

(1770—1777.)

I. Az újjáalakítás előzményei és kezdete. A földvári apátság adományozása. Új épületek és pecsétek	43
II. A Jézustársaság feloszlata. Pályázati vizsgálat a megüresedett tanszékekre. A nagyszombati tanoda javainak adományozása . . .	54
III. Az egyetemi hatóságok. A consistorium s <u>magistratus</u> . A választások módja. A consistorium tagjai. A rectorok, cancellárok és dékánok .	58
IV. Egyetemi bíróság szervezete, hatásköre és illetősége. Rotlsperger Pál ügye	65
V. Tanulmányi rendszer. A tanárok utasításai. A jezsuita-rend eltörlése után történt változások	68
VI. Vitatkozások. Királyi biztosok fogadása. Akadémiai fokozatok. Szigorlatok rendje. Felavattatás	79

	Lap
VII. Tanárok nevezése, fizetése. Tanárjelöltek. Tanárok sorozata . . .	86
VIII. A tanárok irodalmi működése	93
IX. Egyetemi tanulók. Ösztöndíjaik. Fegyelmi szabályok. Kihágások. Szigorúbb szabályok	101
X. Egyetemi szentegyház. Könyvtár. Intézetek. Nyomda. Az egyetemi alap jövedelmei és kiadásai	106

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyetem, áthelyezésétől Budára, újjáalakítása befejezéseig.

(1777—1780.)

I. Az országos tanulmányi rendtartás. Az egyetem áthelyezése Budára.	112
II. Az egyetem megnyitása Budán. Nagy szabadalomlevele. Ünnepélyes beiktatása. Mária Terézia halála	122
III. Egyetemi hatóságok. A királyi tanács elnöke és tagjai. A magis-tratus, rectorok, cancellár és dékánok	136
IV. Tanulmányi rendszer. Új tanszékek. Vitatkozások. Akadémiai fokozatok	143
V. Tanszékek betöltésének módja. Tanárok fizetése. A tanári karban történt változások	151
VI. Az egyetem tagjainak irodalmi működése	156
VII. A tanuló ifjúság. Fegyelmi esetek	163
VIII. Egyetemi szentegyház. Papnövelde. Kir. teréziai akadémia. Könyv-tár. Intézetek és gyűjtemények. Nyomda	166

MÁSODIK KÖNYV.

Az egyetem újjáalakítása befejezésétől az újabb országos tanulmányi rendtartásig.

(1781—1806.)

ELSŐ FEJEZET.

Az egyetem újjáalakítása befejezésétől, hittani karának időleges megszűntetéseig.

(1781—1790.)

I. A tanulmányi rendtartás megerősítése. Az egyetemi alap egyesítése a közös kincstárral. A mérnöki intézet és állatgyógyintézet fel-állítás. Királyi biztosság	183
II. Az egyetem áthelyezése Pestre. Hittani karának elkülönítése . .	194
III. Az egyetem czime. Némely egyházi ünnepélyességek eltörlése. Egyetemi főgymnasium elkülönítése. A hittani kar visszacsatolása. Időleges megszűntetése. Az egyetem újabb áthelyezésének és ország-gyűlési képviseltetésének kérdése	200

	Lap
IV. A királyi tanács és a cancellárság megszüntetése. A magistratus hatásköre. Viszonyzata a hittani karhoz Pozsonyban. A rectorok és dékánok	209
V. Tanulmányi rendszer. A tanárok utasításai. Vizsgák. Tankönyvek.	222
VI. Tanítási nyelv. Tanpénzek. Akadémiai fokozatok. Szigorlatok. Felavattatás	239
VII. Tanárok iránti intézkedések. Fizetések szabályozása. A tanárjelöltek intézményének megszüntetése	249
VIII. A tanári karban történt változások	254
IX. Vizsgálat Kreil Antal bölcsészettanár ellen	264
X. A tanárok irodalmi működése	268
XI. Egyetemi tanulók. Választások a fegyelmi szabályokban. Fegyelmi esetek	273
XII. Egyetemi szentegyház. Egyetemes papnöveldék. Kir. terézia akadémia. Könyvtár. Intézetek és gyűjtemények	283
XIII. Egyetemi nyomda. Alap és alapítványok	299

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyetem, hittani kara megszüntetésétől az újabb országos tanulmányi rendtartásig.

(1791—1806.)

	Lap
I. Az egyetem áthelyezésének ismételt tárgyalása. Változás az egyetemi alap jószágálladékában. Új adománylevél.	303
II. A hittani kar visszaállítása. Az egyetemi épületek körüli változások.	316
III. Egyetemi hatóságok. Közgyűlések. Kézi pénztár. Rectorok és dékánok.	321
IV. Az egyetem bírósági hatóságának visszaállítása. Illetékességi összeköttetések.	335
V. Tanulmányi rendszer. Tankönyvek. Sebészeti correpetíciók	340
VI. Kant bölcsészeti rendszerének megtiltása. Vitatkozások	350
VII. A magyar nyelv és irodalom tanítása. Új tanszékek iránti tárgyalások. Nyelvek és ügyességek tanítása	354
VIII. Akadémiai fokozatok. Szigorlatok. Tudorozási segély, dijak. Felavattatások	359
IX. Tanárok iránti intézkedések. Fizetéseik. Nyugdíjak	373
X. Hittanárok. A jog- és orvostanári karban történt változások	381
XI. A bölcsészettanári karban történt változások. Kreil és Koppi nyugalmaztatása	394
XII. A tanárok irodalmi működése. Tudományos társulatok tervezése.	406
XIII. Egyetemi tanulók. Változások a fegyelmi szabályokban. Ösztöndíjak. Fegyelmi és büntető ügyek	415
XIV. Egyetemi szentegyház. Központi papnöveldé	429
XV. Könyvtár. Intézetek. Gyűjtemények	438
XVI. Egyetemi nyomda. Alap és alapítványok	452

FÜGGELÉK.

	Lap.
I. A nagyszombati érseki egyetem alapítólevele	473
II. A nagyszombati egyetemet megerősítő császári és királyi szabada- lom-levél	475
III. A jogtudományi kar alapítólevele	481
IV. Az egyetemi cancellár könyvbíráói kiváltságlevele	486
V. A nagyszombati érseki egyetem rectorai és cancellárjai	488
VI. A nagyszombati egyetem királyivá emelése és a dunaföldvári apát- ság adományozása	492
VII. A nagyszombati Jézustársasági collegium javainak adományozása az egyetemnek	495
VIII. Az egyetem nagy szabadalomlevele. Diploma inaugurale	500
IX. Az egyetemi nyomda kiváltságlevele az iskolai könyvek kizáróla- gos kiadására	513
X. Az egyetem címének meghatározása	520
XI. Az egyetem emlékirata, országgyűlési ülése és szavazata ügyében	521
XII. Az egyetemnek új adománylevele	526
XIII. Az új adománylevélre vonatkozó iktató parancs	529
XIV. Az egyetem bírósági hatóságának visszaállítása	534
XV. A nevezetesebb események időrend szerinti átnézete	534

NÉV- ÉS TARGYMUTATÓ.

- Abaffy 395., 396.
Adalbertinum 37.
Affolter 174., 221., 371., 391., 392.
Alagovich 248.
Alap (egyetemi) 49., 109., 110., 177., 301., 461., 467.
Alap (egyetemi) ingatlanai eladása 301.
Alap (egyetemi) jószágálladékának változása 312.
Alap (egyetemi) kezelése 109., 312., 461.
Alauda 404.
Albanus 56.
Alber 248., 382., 383., 406.
Albert herczeg 128.
Alexovics 421., 429., 432.
Államtudományok 145.
Állatgyógyintézet 231., 297., 442., 447., 448.
Almásy Pál 317.
Althan gr. 430.
Alvinczy b. 129.
Amade 343.
Andráshy Ant. b. 132.
Andráshy István gr. 132.
Andrejovics 393.
Angol kisasszonyok 116.
Antoni 89.
Anyakönyv 16.
Ányos Pál 85., 134.
Aquinoi sz. Tamás 20., 81.
Aristoteles 26.
Aristotelica festa 76.
Aszalay 49., 57., 109., 113.
Áthelyezése az egyetemnek Budára 114., 116. Pestre 197.
Áthelyezés iránti tárgyalások 304., 312.
Átköltözés a központi épületbe 317., 319.
Auerhammer 120.
Babérkoszorúság (baccalaureatus) 21., 26., 81., 243.
Bacsányi 394.
Baernkopf 324., 365., 382., 406., 435.
Bajzát püsp. 35., 46., 102., 103.
Bajzik 370., 371., 384.
Balassa 113.
Balbi 24.
Baldi 432., 433.
Balugyánszky 371.
Bányay 51., 63.
Baranyi 28.
Barits. 150., 154., 157., 218., 219., 327., 329., 331., 332., 381., 387., 388.
Barkóczy gr. primás 27., 34., 35., 46.
Barkóczy gr. helyt. tanácsos 310.
Báró 258., 390.
Bársony Gy. 35.
Batthyány Ádám gr. 8.
Batthyány gr. primás 350., 431.
Batthyány Imre gr. 343.
Beer 248.
Beiktatás (imatriculatio) 32., 273., 427.
Bekebelezett tagok, lásd társas-tagok.
Bellecci 17., 18.
Belnay 371., 394.
Bencsik 29.
Bene 390., 392., 393., 408.
Benedikt 255., 363.
Benkő 388., 389.
Beöthy Imre 316.
Berchtold gr. püspök 113., 132., 449.

- Berényi gr. 35.
 Berlendis 129.
 Bernolák 89.
 Bertoni 61., 85., 89., 218., 254.
 Besztercebányai káptalan 314., 460.
 Bécsi egyetem 8., 13., 47., 50.
 Béli 254., 255.
 Biró Antal 424.
 Biró M. 35.
 Bírósi hatóság 17., 65., 66., 139., 335.
 Bogdanich 369., 376., 401., 403., 404., 412.
 Bodonyi 129.
 Bognár 371.
 Bonczani intézet 108., 294., 443.
 Borie 44.
 Borsiczky 382.
 Bossányi F. 30.
 Bouchard 234., 404., 405.
 Bourgoignon 44.
 Bozoki prépostság 86., 313., 314.
 Bozoki haszonbérlet 461.
 Bozó városbíró 17.
 Bóhm Kár. 371.
 Bölcsészeti szigorlatok 84., 368., 369.
 Bölcsészeti tanrendszer 25., 75—77., 148., 231.
 Bölcsészeti tudorság 26., 245.
 Bölcsészettanári utasítások 148., 149.
 Branischa 155., 262.
 Brettschneider 172., 192., 288., 299.
 Brezanóczy 248., 257.
 Bruna 175., 298., 333., 377., 398., 399., 400., 401., 404., 410., 449.
 Brunszwik Fer. 343.
 Brunszwik Józ. 131.
 Buda városa ajánlatai 115—117.
 Burgmann 461.
 Büky 388.
 Büntetések nemei 19., 280.
 Cancellar 12., 13., 15., 51., 59., 63., 138., 210., 364.
 Carcer 66., 425., 426.
 Chiolich 218., 255., 256., 265., 266., 268., 370.
 Ciani 382.
 Clemens 244.
 Closius 323.
 Collegium rubrorum 37.
 Congregatiók 38., 273., 432.
 Consistorium (egyetemi) 50., 58., 59., 65.
 Cornides 261., 270., 290.
 Corvin-ház 115., 126., 174.
 Csapody 29., 62., 63., 89., 93., 107., 140., 172., 174.
 Csáky L. b. 8.
 Cseh nemzet 60.
 Cselei 30.
 Csillag 456.
 Csillagda 39., 105., 174., 298., 449.
 Cursor 334.
 Czillich 166., 167.
Czime az egyetemnek 200.
Czimer (egyetemi) 126.
Cziráky Ant. gr. 318.
 Decanus linguarum 15., 27.
 Degen-féle ház 460.
 Dekánok 12., 15., 50., 53., 59., 60., 63., 64., 138., 141., 142., 218—220., 325., 331—333., 369.
 Dekánválasztás 326., 327.
 Deling 350., 351.
 Demián 85., 90., 101., 153., 219., 257., 269., 325., 329., 331., 332., 384., 387., 388.
 Dének 56., 314.
 Diploma inaugurale 125.
 Dobisch 451.
 Dobronoky 5., 8., 14.
 Doctores collegiati, lásd társas-tagok.
 Domin Józ. 85., 327., 331., 333., 336., 376., 395., 410., 423., 449.
 Domin Imre 371.
 Draskovich György 18.
 Draskovich M. gr. 35.
 Dugonics 85., 92., 98., 218., 234., 250., 326., 327., 333., 348., 398., 399., 404., 424.

- Eckstein János 336., 371., 392., 393.
 Eckstein Fer. 332., 371., 391., 392., 393., 409., 419., 425.
 Egri hittani kar és papnövelde 196., 285., 286.
 Egyetem országgyűlési képviselője 207., 208.
 Egyetem tulajdonjoga 467.
 Egyetem újjászervezése 48., 49.
 Egyetemes papnövelde (n.-szombati) 33., 37.
 Egyetemes papnöveldek 196., 204., 284., 285.
 Egyetemi bíró 17.
 Egyetemi bíróság 65. 66.
 Egyetemi elnök 136., 216., 321.
 Egyetemi főgymnasium 203.
 Egyetemi főigazgató 49., 59.
 Egyetemi írnok 213.
 Egyetemi jegyző 213.
 Egyetemi nemzetek 60.
 Egyetemi nyomda, lásd nyomda.
 Egyetemi szentegyház 38., 39., 106., 166., 283., 430., 431.
 Egyetemi Ujság 149.
 Egyházi zene 436., 437.
 Eisenpeitl 64., 91.
 Engel 85., 427.
 Eötvös Ign. b. id. 150., 365.
 Eötvös Ign. b. ifj. 343., 365., 371.
 Epomis 52., 80., 130., 131., 202.
 Erczly 330.
 Erdődy Gábor gr. 8., 27., 35.
 Erdődy György gr. 35.
 Erdődy János gr. 27.
 Erdődy Krist. gr. 22., 36.
 Erdődy László gr. 35.
 Eskü a szeplőtlen fogantatás védelmére 202.
 Este 395.
 Esterházy Dániel 6., 8., 17., 18.
 Esterházy Fer. gr. 36., 45., 46., 79., 128., 134., 195. 285.
 Esterházy Istv. gr. 8.
 Esterházy J. gr. 35.
 Esterházy Kár. gr. püsp. 35. 311.
 Esterházy M. nádor 8., 18., 38.
 Esterházy Pál hg. 35. 38.
 Esterházy Pál gr. 132.
 Esztergomi főkáptalan 6., 8., 25., 37., 53.
 Ettinger 336.
 Éremtár 329.
 Faba 63., 85.
 Fabechich 139.
 Fabriczi 403.
 Facultas artium 27.
 Fegyelmi büntetések 280.
 Fegyelmi esetek 164.
 Fegyelmi szabályok 34., 101., 275., 278., 281., 415., 416., 417., 418.
 Fejér 398., 399.
 Fejéregyháza 56.
 Fekete György gr. 45., 46., 49., 55., 122., 140.
 Fekete Mih. 394.
 Felavattatás (tudori) 84., 243., 245.
 Ferdinand II. cs. és kir. 6., 37., 65., 125.
 Ferdinand III. cs. és kir. 15., 37.
 Ferencz cs. és kir. 305., 311., 434., 355.
 Ferenczrendűek igényei a fűvészkertre 446., 447.
 Fleischhaker 248.
 Flesch 453.
 Folger 109., 175., 176., 299., 455.
 Fontana készítményei 294.
 Forgács Ádám b. 8.
 Foris Ottrokocsi 29.
 Forró 5., 14., 22.
 Földvári apátság 46., 48.
 Földy 248.
 Főorvosi hatáskör 323.
 Frank 63., 85., 89., 93., 254., 255., 382.
 Freiburgi egyetem 330.
 Frimwagen Fer. 173.
 Fűvészkert 108., 173., 296., 446.
 Gabelhoffer 248., 256., 268., 289., 355., 404., 441.
 Galgóczi 50., 55., 61., 63.

- Gazdasági intézet 296., 450.
 Gelei 345.
 Gergelyi And. 429., 432., 433.
 Gerliczy b. 384.
 Gersdorf 33.
 Gilg 62., 140.
 Godall 277.
 Görgey M. 119.
 Griboczy 15., 22.
 Grigely 248., 398., 399.
 Gröber 403.
 Grundl 449.
 Gulik 91.
 Gymnasium 15., 27.
 Gyógyszerési szigorl. 83.
 Gyurian 371., 387.
 Gyurkovits 64., 85., 91., 101., 153.,
 218., 219., 356., 380., 384., 385.,
 388.
 Gyurkovitsné 380.
- Hadtudományok 357.
 Hagymásy 110.
 Hajnik P. 371., 387., 388.
 Haliczky 379., 396., 402., 404., 413.
 Handlerla 91., 92., 98., 142., 214., 259.
 Hangl 447.
 Hanulík 134.
 Haramuszek 371.
 Három Szlécs 314.
 Hatósági összeütközés 65., 336., 339.
 Hauptmann 231., 258., 294.
 Hayden (van der) 90.
 Hedlmar 362., 398.
 Hell 31., 174., 298.
 Helyettesítések 251., 375., 404.
 Hevenesy 30., 290.
 Hillebrandt 49.
 Hirgeist 426.
 Hirsch 150., 153.
 Hissmann 260.
 Hitszónok 429.
 Hittanárok fizetése 380.
 Hittanárok nevezése 382.
 Hittani kar id. megszűnése 205.
 Hittani kar visszaállítása 316., 319.
 Hittani képesítési vizsga 363—364.
- Hittani szigorlatok 81.. 364.
 Hittudományi tanrendszer 20., 68., 69.,
 143., 144., 223., 224., 340—341.
 Hittudorság 21., 363.
 Hoffmann 262., 270., 234., 237.
 Hohenegger 371.
 Hollán 370.
 Homan 359., 360.
 Horányi 150.
 Hornik 91.
 Horvát Ign. 248.
 Horvát István 371.
 Horvát Iván 64., 91., 98., 154., 192.,
 218., 220., 235., 250., 265., 336.,
 337., 395.
 Horvát Mih. 85., 89., 93., 218., 250.,
 254.
 Horvát ifjak ösztöndíja 423.
 Horvát nemzet 60.
 Horvátországi utánnyomatok 454.
 Hoxa 290.
 Hubert 63., 89., 94., 141., 218., 250.,
 254.
 Huliman 401., 404.
 Hundsroth 446.
 Hunglinger 405.
 Hübler 398., 399., 400.
 Hyros 63.
- Ifjuság száma 32., 103., 104., 164.,
 165., 428.
 Iktató parancs 460.
 Illésházy Istv. gr. 105., 150.
 Illésházy M. gr. 36.
 Imatriculatio, lásd Beiktatás.
 Inchoffer 30.
 Insbruki egyetem 330.
 Isteni tisztelet 273., 278., 284., 421.,
 429., 430., 431., 432.
 István szt. jobb keze 116., 167., 283.
 Ivancsics 31., 55., 61., 92.
 Izdenczy 342.
 Izraelita tanulók 275.
 Izzó 131.
- Jacquin 445.
 Jäger 333., 442.
 Jahn 256.

- Jakusich 8.
 János főh. 330.
 Janovszky 89.
 Jany Jak. 37.
 Jászberényi F. 8.
 Jaszlinszky 31., 106.
 Jézustársaság 5., 20., 37., 38., 54., 87.
 Jogarok (egyetemi) 8., 16., 52., 61., 80., 329.
 Jogi tanrendszer 226.
 Jogszigorlatok 81., 82., 360., 365.
 Jogtanári utasítások 71—73.
 Jogtudományi tanrendszer 22., 25., 70., 73., 144., 146.
 Jogtudorság 24., 244., 359., 361.
 John 456.
 Jordán 445.
 József II. 183., 187., 200., 204., 209., 214., 222., 229., 239., 249., 259., 284., 301., 324., 335., 359., 362., 370.
 József nádor 415., 455.
 József-árvaház 120.
- Kaltschmidt 26.
 Kamauf 248.
 Kant bölcsészete 348., 350., 351., 352.
 Kaprinay 30., 290.
 Karigazgatók 50., 59., 61., 137., 140., 209., 215., 322., 324.
 Karok védszentei 106., 168., 202.
 Karolia 256., 363.
 Karpf 371.
 Kaszaniczky 85., 89., 90., 94., 142., 218., 219., 254., 364., 382.
 Kaszun 337.
 Katanchich 371., 394., 395., 396., 404., 410., 442.
 Katona 50., 64., 91., 92., 99., 187., 192., 220., 261.
 Kazinczy 132.
 Kazy Fer. 30.
 Kazy Iván 15.
 Károly főh. 330.
 Károly Ambrus főh. 384.
 Károlyi Ant. gr. 164.
 Keglevich Zs. gr. 35., 47., 51., 62.
- Kelemen 101., 105., 248., 331., 332., 342., 356., 379., 384., 407.
 Kelemen (XIV.) pápa 54.
 Keleti nyelvek intézete 171.
 Keller 228.
 Kempelen 114., 120.
 Kempf 405.
 Kenyeres 63., 89., 94., 132.
 Keresztury 248.
 Kertész 262., 263.
 Kerticza 132.
 Képtár 451.
 Kéry F. 15., 31.
 Kézi pénztár 329.
 Khlosz 29.
 Kihágások 102., 423—427.
 Kir. biztosok 80.
 Kir. biztosság 189., 217.
 Kir. tanács (egyetemi) 136., 209.
 Kirinich 371.
 Kiss Fer. 383. 435.
 Kitaibel 248., 259., 376., 391., 392., 393., 409.
 Klimó püsp. 35., 49., 291.
 Klobusiczky 113.
 Klobusiczky gr. 129.
 Klobusiczky Józ. 399.
 Klobusiczky Pét. 121.
 Klökné 453.
 Kluch 91.
 Koháry gr. 399.
 Koháry István gr. 35.
 Koller 24.
 Kollonics László gr. 132., 350., 382.
 Kollonics Lipót biborn. gr. 36., 40.
 Konde püsp. 422.
 Koppi 150., 216., 217., 220., 261., 270., 376., 396., 397., 398., 404.
 Korbélyi 248., 382.
 Kormányzések áthelyezése Budára 194.
 Kovachevich 384.
 Kovachich M. Gy. 101., 107., 150., 288., 290., 441., 468.
 Kovács Józ. 337.
 Kovács M. 392.
 Kovácsok tanítása 447., 448.
 Kovalszky 89.

- Kórodai élelmezés 443.
Kórodák 107., 173., 293., 443.
Kórvész 389.
Königsfeld 371.
Könyvbírálat 13.
Könyvtár 106., 107., 171., 198., 288., 438.
Könyvtári dotatio 290., 440.
Könyvtári épület 292.
Könyvtári szabályok 172.
Körmenetek 421.
Körmöczbányai papírmalom 453.
Kötelmi példányok 438.
Közalapítványi főtisztviselők 459.
Közalapítványok elválasztása a kincstártól 458.
Közalapítványok czime 459.
Központi papnövelde 311., 316.
Központi papnövelde szervezete 431.
Központi papnövelde vagyona 435.
Krajner 398., 400.
Kramer 153., 156., 218., 248., 254., 364.
Kramerlauf 174.
Kratochwilla 218., 254.
Kreil 220., 248., 260., 264—267., 270., 350., 351., 352., 355., 396., 397., 398.
Krenedics-féle ház 448.
Kresznerics 371.
Kroboth 371.
Krösel 113.
Kruxa főhadnagy 424.
Kunics 15.
Kuria épülete 198., 287., 316., 317.
Kurböck-féle nyomda 45.
-
- Lakits 63., 90., 94., 95., 107., 141., 142., 172., 210., 277., 290., 300., 322., 340., 342., 400., 452., 457.
Landerer 299.
Lang Ignác 399., 400.
Lábas 89.
Láng Iván 363., 370., 371., 382., 407.
Lázár 67., 175., 221.
Lectorok 246.
Lehnau 454.
Leisek 109., 175.
-
- Lenhossék M. 371.
Lentulay 371.
Lepage 404.
Lewenhielm 33.
Licentia 246.
Lipót II. 288., 303.
Lipót Sándor nádor 304., 424.
Lippay primás 6., 8., 10., 37., 38., 39., 435.
Lonovics 426.
Losy primás 10., 21., 37., 435.
Lovaglás tanítása 357.
-
- Maceratorium 295.
Maczauner 405.
Maetz 372.
Magistratus acad. 59., 61., 67., 138., 210., 325., 326.
Magyar nemzet 60.
Magyar nyelv és irodalom 354.
Maindl 262.
Majláth gr. alcanc. 266.
Majláth Ant. 51., 91.
Majláth György idősb 299.
Majláth György ifj. 371.
Majláth Józ. gr. 36.
Makó 55., 100., 114., 119., 134., 140., 158., 174., 215., 266., 299., 322.
Makucz 404.
Mandich püsp. 340., 363.
Marczibányi Istv. 358.
Mária Anna főhercegnő gyűjteménye 295., 445.
Mária Terézia 10., 24., 43., 44., 54., 86., 102., 103., 125., 133., 134., 142., 168., 251., 283., 329., 378., 423.
Markovics Ján. 371.
Markovics Mátyás 85., 132., 154., 157., 207., 218., 219., 227., 257., 277., 326., 331., 332., 342., 378., 379., 387., 388., 458.
Markovics Pál 248.
Martini 44., 123., 145.
Martinovics 150., 384., 385., 395., 396.
Martinovics-féle összeesküvés 426.
Mártonfy 35.
Maszarik 383., 388.

Matusek 455., 456., 457.
Mauksch 85.
Mederer 257.
Melczer 338.
Mérnöki intézet 187., 188.
Mérnöki tanfolyam 347.
Mérnökintézeti tanrendszer 187., 232.
Mészáros 347., 371., 384., 423.
Migynd gyűjteménye 297.
Mihalkovits 426.
Miksa csász. és kir. 37.
Milde 359.
Miller Jak. 248., 440.
Mitterpacher Dán. 340.
Mitterpacher Józ. 64., 91., 92., 100.,
187., 217., 262., 302., 469.
Mitterpacher Laj. 150., 154., 159., 192.,
235., 250., 327., 331., 332., 350.,
355., 356., 376., 379., 403., 422.,
445., 450.
Mitterpacher Mihály 132.
Mollik 255., 256., 268.
Molnár 132., 135., 140., 260.
Morigia 405.
Mózes-vallásnak 371.
Mulzer 259., 263., 338., 376., 391., 392.,
393.
Muszka 15.
Muzsik 430., 433.
Mühr 390.
Müller Antal 297., 446.
Müller Károly 443.

Nagy Antal 89.
Nagy Boldizsár 91.
Nagy Fer. 85., 89., 90., 132., 153.
Nagy Gáb. 383.
Nagy Ign. 131., 132., 141., 156., 218.
Nagy Istv. 62., 141., 169.
Nagyboldogasszony temploma 167.
Nagyfalvay püsp. 435.
Nagyseminarium épülete 286., 317.,
318.
Nagyszombati egyetem alapítása 5.
Nagyszombati épületek 120.
Nagyszombati fióksillagda 298.
Nagyszombati nyomda 452., 453.

Nagyváti 394.
Nádasdy Fer. gr. 36.
Nádasy 28.
Nyáry L. b. 8.
Nemesányi 429.
Nemes felkelés 328., 329.
Nemetz 262., 272., 377., 402., 403.
Neustädter ezredes 424.
Német irodalom 233.
Német nemzet 60.
Niczky gr. 114., 195., 196., 204.
Niedermayer 450.
Nittray Gáb. 63., 67., 85., 90., 141.,
142., 164., 207., 214., 219., 250.,
265., 322., 331., 384., 424.
Nittray Mátyás 85., 150., 164., 321.,
322.
Novakovits-nyomda 453.
Novák 340., 350.
Novotny 89.
Növendékpapok 168., 169.
Nyelvtanítók 464.
Nyomda (egyetemi) 40., 109., 175.,
186., 299., 452., 456.
Nyomdai igazgató 300.
Nyomdai személyzet díjai 455.
Nyomdai utasítás 452., 458.

Oberwürtzer 443.
Obst 424.
Oertel 85.
Oláh M. 37.
Olsavszky 35.
Orbán 19.
Orbán VIII. pápa 37.
Országgyűlés 304.
Országos főorvos 215., 323., 367.
Orvosi intézetek 107., 173., 293., 442.
Orvosi szigorlatok 82., 323., 365., 366.
Orvosi tanrendszer 74., 229., 344.
Orvos-tudorság 244., 360., 361., 362.
Önkéntes hallgatók 274.
Ösztöndíjak 241., 275., 423.
Özvegyek nyugdíja 380.

- Paál 91.
 Palkovics 9., 14., 22.
 Pálma 30.
 Pálosok kolostora 316.
 Panaszkok 363.
 Pap (fogarasi) 260., 271.
 Papnövelde 117., 168.
 Papnövelde (budai) 168.
 Papnöveldek 37.
 Pasquich 262., 271., 333., 356., 376., 379., 400., 401., 449.
 Patachich Ádám b. érsek 122., 129., 131., 140., 430.
 Patachich gr. Ármin 35.
 Patachich Gábor b. 35.
 Patzier 445.
 Pálffy Istv. gr. 35.
 Pálffy Kár. gr. 128., 207., 266.
 Pálffy Mikl. gr. 35., 46.
 Pálffy Nándor gr. 35., 39.
 Pálffy Tamás gr. 35.
 Pályázati vizsga 55., 87.
 Pázmány P. 4., 7., 9., 26., 37., 38., 39., 47., 121., 125., 311.
 Pázmány-papnövelde 359.
 Pechierolli 14.
 Pecsét (egyetemi) 16., 52., 61., 126.
 Pedellus 67., 139.
 Perczel 85., 89., 142., 254., 277., 369.
 Pergen gr. 385.
 Perizhoff 299.
 Pesti egyetemes papnövelde 203., 286.
 Pestvármegye 339.
 Petheő 399.
 Petőcz 371.
 Petrasovics 388., 425.
 Petrovits 105., 150., 153., 157., 257.
 Pécsváradi apátság 124.
 Pécsváradi erdészeti iskola 469.
 Pénzkölcsönzések 420.
 Pfisterer 248., 323., 367., 368., 388., 389.
 Piestyánszky 89.
 Piller 92., 100., 258., 396.
 Piller-féle gyűjtemény 295., 445., 446.
 Pintér 424., 425.
 Pius VI. pápa 421.
 Pleiner 254.
 Plenk 91., 95., 154., 257., 290.
 Podmaniczky b. 217., 310., 399., 445.
 Pogány 394.
 Pohl 392.
 Pohlne 382.
 Pongrátz 10.
 Pozsonyi egyetemes papnövelde 196.
 Pozsonyi káptalan 314., 460.
 Prager 454., 456., 457.
 Prandt 61., 63., 64., 90., 219., 258., 338., 379., 388., 389.
 Prandthuber 219., 235., 255., 257., 265., 266.
 Pray 155., 160., 172., 175., 176., 192., 193., 250., 252., 261., 262., 288., 290., 442., 469.
 Predanóczy 384.
 Preyschaff 10.
 Prileszky 14., 28.
 Prokurátorok 12., 60., 138.
 Promotor 60.
 Prosector 230.
 Proseniorok 252.
 Protestans theologia 57.
 Protestansok tudorsága 84.
 Protomedicus, lásd Országos főorvos.
 Pruzsinszky 426.
 Pupikoffer 214.
 Püspöki értekezéslet 205.
 Püspöky 150., 154., 220., 261.
 Radics 132.
 Rain 22.
 Rajcsányi 120.
 Rajnis 394.
 Rausch 150., 154., 161., 220., 327., 331., 376., 401.
 Rauscher 384.
 Rautenstrauch 68., 69.
 Rác 154., 158., 214., 219., 258., 265., 328., 331., 332., 366., 379., 404.
 Rector 12., 13., 14., 51., 53., 59., 62., 63., 138., 141., 217., 218., 325., 326., 331., 369.
 Rector választás módja 211.
 Reichenbach 449.
 Reiner 436.

Répszely 30.
 Rendek 29.
 Repetentes 88.
 Reviczky Ant. 30.
 Reviczky Józ. 101., 342., 362., 385.,
 386., 388., 407., 408.
 Reyberger 248., 255., 256., 268.
 Révai Ján. 425., 426.
 Révai M. 379., 394., 402., 412., 413.
 Révay Ant. gr. 132.
 Réz 371.
 Richwalszky 55., 63.
 Riegger 44.
 Rocznik 442.
 Romai hittudorság 364.
 Rosenmann 342.
 Rosos 35., 85.
 Rossi 290.
 Rosty 343.
 Rotlsperger 65., 66.
 Rothweiler 456.
 Roussel 404., 405.
 Roys 30.
 Rössler 363.
 Rőth 174.
 Rőth Józ. 371.
 Rudnay 248.
 Rumbach 390., 393.

Sajnovits 39., 174., 175.
 Sauer gr. 248.
 Sax 387., 408.
 Ságghy 327., 333., 457.
 Sártory 216., 217.
 Schaffrath b. 150., 220.
 Schauer 132., 140., 210.
 Schedius 333., 350., 355., 362., 369.,
 394., 395., 396., 398., 399., 404.,
 411., 414., 451.
 Schmidt 333., 401., 402., 414., 450.
 Schmutzer 132.
 Schneider Fer. 433.
 Schönbauer 269., 326., 331., 332., 388.,
 392., 445.
 Schönwisner 150., 155., 161., 172., 192.,
 220., 235., 261., 289., 331., 333.,

350., 376., 379., 395., 396., 404.,
 414., 440., 441., 442., 449.
 Schraud 323., 326., 327., 332., 367.,
 389., 392., 409., 414.
 Schretter 29.
 Schuster Ján. 371., 393.
 Schwartzner 220., 248., 262., 265., 272.,
 290., 376., 379., 387., 388., 441.,
 442.
 Schwarzer 53., 105.
 Scultéty 46.
 Sebastianovich 134.
 Sebészeti correpetitorok 344—346.,
 393.
 Sebészi műszerek 444.
 Sebészeti szigorlatok 82.
 Seeborg b. 445.
 Segédek (adiuncti) 230., 392.
 Segélők (assistantes) 252., 392.
 Sellyei uradalom 313.
 Senatus regius, lásd Kir. tanács.
 Seniorok 213., 252.
 Sennyey 15., 23.
 Shoretics 62., 90., 140., 142., 154.,
 218., 219., 235., 258.
 Shoreticsné 381.
 Shufflay 371., 388.
 Sigel 433.
 Simanovich 219., 255., 256.
 Skitsák 442.
 Smith M. 30.
 Sommeting 25., 29.
 Somsich 132.
 Sonnenfels 91., 145., 201., 203., 234.,
 273.
 Stalla litteraria 372.
 Stáhly György 219., 237., 258., 269.,
 294., 332., 363., 390., 392., 393.
 Stáhly Ign. 371., 392.
 Stáhlyné 382.
 Stipsics Alaj. 333., 355., 396., 425.,
 442., 451.
 Stipsics Ant. 399., 400.
 Stipsics Fer. 89., 141., 364.
 Stipsics Nándor 85., 105., 258., 269.,
 319., 324., 325., 326., 327., 331.,
 332., 335., 338., 374., 378., 379.,
 388., 389., 424., 427.

- Stock 44.
 Stralendorff 6.
 Streit 371.
 Stuhr 61., 90., 142., 153., 219., 265.,
 331., 379., 388., 424.
 Stulfa (Széky) 371., 392.
 Stivalich 152.
 Svábely 384.
 Swieten van Gellért 44., 46., 47., 58.,
 62., 87.
 Swieten van Godofréd 194., 234., 260.
 Szabadalomlevelek 329.
 Szabó Andr. 114., 115., 119., 120.,
 124., 133., 140., 174., 176., 210.,
 218., 246., 255., 299., 340., 363.,
 422.
 Szabó Istv. 338., 425.
 Szalay 276.
 Szarka 22., 371., 402., 403.
 Szatmár Andr. 107., 221., 319., 327.,
 329., 333., 338., 450.
 Szatmár István pedellus 221., 334.
 Számvitel tan tanszéke 355.
 Szedmáky Kár. 154., 214., 257.
 Szedmáky Mih. 63., 67., 90.
 Szegedy Fer. 10.
 Szegedy János 29.
 Szegzárdi apátság 11., 314.
 Szehets 404.
 Szelepcsényi primás 10., 37., 39.
 Szelnicza (Szilnicza) 314.
 Szemere 85.
 Szening 259., 332., 336., 362., 363.,
 367., 371., 390., 391., 392.
 Szentiványi Alajos 14., 28., 40.
 Szentiványi Rafael 62.
 Szentkirályi 338.
 Szentmarjay 384.
 Szepes b. 37.
 Szerdahelyi Gáb. 28.
 Szerdahelyi György 85., 92., 100., 134.,
 142., 154., 216., 260., 322., 399.
 Szerzetesek 101.
 Szeyferth 254.
 Széchen 343.
 Széchenyi Fer. gr. 321., 365., 439.
 Széchenyi György érs. 119.
 Széchenyi Pál érs. 35,
 Széchenyi országos-könyvtár 318., 434.,
 438., 439., 440., 468.
 Székeiy Gy. 34.
 Széky, lásd Stulfa.
 Szigorlati díjak 83., 368.
 Szigorlatok 244., 245.
 Szilla 427.
 Szilva 424.
 Szlemenics 343.
 Szolaresik 426.
 Szörényi 28.
 Sztáray gr. ezredes 276.
 Szunerics F. 393.
 Szunerics Márk. 259., 398.
 Szupp 456.
 Szűcs 248., 333., 376., 400., 404.
 Szülési szigorlatok 83.
 Szünetek 10., 11.
 Szünidő 78., 349.
 Szünidők 238.
 Szünnapok 76., 349.
 Szvorényi 144., 150., 153., 157., 254.,
 255., 256.
 Tanári eskü 382.
 Tanárjelöltek 88., 253.
 Tanárok fizetései 87., 152., 251., 376.
 Tanárok nevezése 249.
 Tanárok rangsorozata 374.
 Tanárok vallása 373.
 Tandíjak 241.
 Tanítási nyelv 222., 239., 240.
 Tanszékek betöltése 151.
 Tanulmányi alap 127.
 Tanulmányi kanonokság 374.
 Tanulmányi országos választmány 304.,
 305.
 Tanulmányi rendtartás (országos) 112.,
 113., 183., 303.
 Tanulmányi rendszer 20., 68., 143.,
 222., 340.
 Tanulók 32., 101., 163., 273., 415.
 Tanulók száma 32., 103., 164., 281.,
 428.
 Tanyi 22.
 Tapolcsányi 14., 29.
 Tarján 427.

Taucher 39., 109., 174., 175., 262., 298., 379., 401., 435., 449.
Táncztanítás 357.
 Tápiintézet (nagyyszombati) 37.
 Tápiintézetek 275.
 Társastagok 60., 247., 327.
 Telegdy M. 8., 38., 435.
 Telekesy 35.
 Teréziai akadémia (budai) 117., 127., 169., 170., 287.
 Teréziai akadémia (bécsi) 171., 288.
 Teréziai akad. növendékei 170.
 Természettudományi gyűjtemény 174.
 Természettudományi gyűjtések 444., 445.
 Természettudományi gyűjtem. (museum) 174., 297., 449.
 Természettud. társaság 413., 414.
 Terstyánszky 114.
 Textor 10.
 Theresianum, lásd Teréziai akadémia.
 Thuróczy 30.
 Thurzó gr. 8.
 Tichy 262., 263., 396.
Tiltott könyvek 438.
 Timon 30.
 Tolnay 258., 269., 371., 393.
 Tolvaj gr. 62., 120.
 Tolvaj 40.
 Tomcsányi 263., 319., 333., 371., 395., 401., 402., 403., 412., 414., 450.
 Tomek 427.
 Tompa 88., 153., 156., 218., 254., 255.
 Tóth Farkas 394.
 Tóth József. 248., 256.
 Tökölly 248.
 Tömör 290., 442.
 Török gr. 396.
 Trattner 176.
 Trattner-féle nyomda 454.
 Trenka 85., 331., 333., 347., 348., 376., 378., 379., 398.
 Trnka 64., 91., 96., 142., 154., 218., 219., 250., 258., 294., 336., 388., 441.
 Tudori díjak 246., 247., 368.
 Tudori eskü 370.
 Tudori oklevelek 370.

Tudorok száma 26., 85., 150., 248., 370.
 Tudorozási segélydíjak 370.
 Tudom. társaság 413.
 Tumpacher 382., 407.
 Turóczi prépostság 56., 313—314.

Udvari tanulmányi bizottság 194.
 Uffer 176., 299.
 Ugróczy 84.
 Új adománylevél 314., 460.
 Urnapi menet 52., 53., 168.
 Ügykezelési nyelv 221.
 Ürményi 36., 45., 55., 112., 113., 114., 115., 129., 189., 227., 250., 259., 288., 290., 293., 296., 304.

Vajkovich 30.
 Vallástán 347.
 Vallástársulatok 38., 163., 273., 432.
 Van Espen 95.
 Vályi 355., 376., 401., 404., 412.
 Vámmmentessége a tanulóknak 427.
 Vegytani intézet 108., 443.
 Verhovác 215., 255., 324.
 Verseggy 248.
 Veszprémmegye 350.
 Vezza 140., 215., 310., 322., 389., 441.
 Végh István 399.
 Vid 14.
 Vitatkozások 9., 21., 24., 25., 71., 79., 81., 82., 149., 150., 352., 353.
Vivás tanítása 357.
 Vizer 63., 85., 89., 94., 250., 254.
 Vizsgák 25., 68., 237.
 Vörös Ant. 140., 210.
 Vörös Ist. 221., 329., 333.
 Vörös csillagkeresztesek 166.
 Vrana 331., 364., 383.
 Vrhovsky 426.
 Vuchetich 248.

Wagner Kár. 89., 94., 155., 172., 261., 289.
 Wagner Péter 365.

Weisz 39., 63., 64., 91., 100., 262., 336.	Zachár 61.
Werthes 220., 248., 260., 272., 394.	Zágrábi hittani kar és papnövelde 196., 285., 286.
Weselényi nádor 8., 10., 23.,	Zahoray 167.
Weyer 22.	Zaszio 219., 255., 256., 269., 364.
Wiener 363.	Zelenay 34., 63., 67., 85., 90., 141., 153.
Wieszner 450.	Zemancsek 263-
Windisch 371.	Zenetanitás 357.
Winkler 371., 388.	Zerdahelyi Gáb. 132.
Winkler kanonok 449.	Zichy Fer. gr. püsp. 35.
Winterl 64., 90., 97., 108., 109., 130., 141., 142., 192., 219., 296., 297., 326., 331., 332., 377., 391., 414.	Zichy Kár. gr., 195., 328.
Wohlgemuth 248., 256., 324.	Zichy Miklósné gr. 441.
Wolfstein 371., 404.	Zimányi 382., 383.
Wollstein 297.	Znióváralfjai uradalom 314.
	Zolnai 423.
	Zsivits 85., 255., 256., 269., 364.

I g a z í t á s o k.

<i>lap</i>	<i>sor</i>	<i>helyett :</i>	<i>olvasandó :</i>
5	12	május 13	május 12
15	2	Grubiczy	Gribóczy
36	14	ennek	az előbbinek
44	21	volt	voltak
94	19	1819.	1814.
125	18	III.	II.
129	21	banderium	banderiuma
132	31	Endre	Xav. Ferencz
154	16	Schrotics	Shoretics
157	3	lett	is
157	14	(† 1792)	(sz. 1742 † 1813)
174	7	megvétele	ideiglenes átengedése
178	25	stb.	A nagyszombati tápintézet- nek 1000 frt
195	13	1781.	1787.
198	26	1804.	1805.
200	26	314. sz.	10314. sz.
207	24	be nem adatott, és	tárgyát képező
219	1	1788.	1787.
219	2	Simanovich	1788. Simanovich
223	22	Pehein	Pehem
259	21	600 fl.	400 fl.
260	8	a meghívást el nem fogadván	meghívása után meghalván
272	3	rendszerető	rendszerező
289	14	Ferencz	Károly
